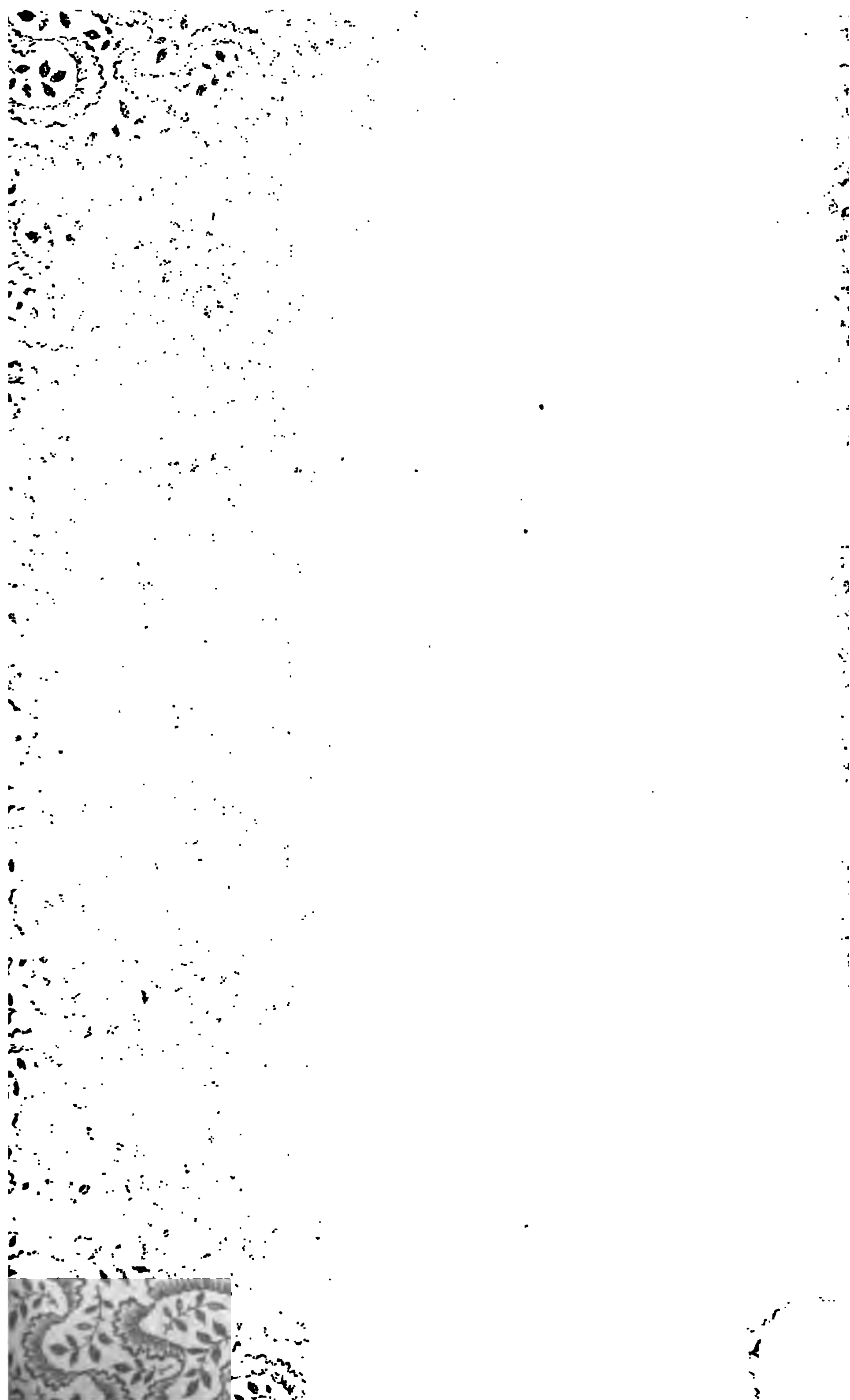

Stanford University Libraries
3 6105 026 524 467

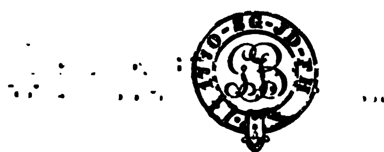
NORDISK TIDSSKRIFT

FOR

FILOLOGI

TREDIE RÆKKE

TIENDE BIND

KØBENHAVN
GYLDENDALSKE BOGHANDELS FORLAG (F. HEGEL & SØN)
GRÆBES BOGTRYKKERI
1901—1902

Redigeret af:

Karl Hude, adjunkt, dr. phil., København,

under medvirkning af:

M. Cl. Gertz, professor, dr. phil., Kbhvn.

Vilh. Thomsen, professor, dr. phil., Kbhvn.

Ludv. F. A. Wimmer, professor, dr. phil., Kbhvn.

S. Bugge, professor, Kristiania.

Johan Vising, professor, Göteborg.

C. M. Zander, professor, Lund.

Bidragydere i dette bind:

Buhl, F., professor, dr. phil. et theol. Kbhvn.
Bøgholm, N., cand. mag. Kbhvn.
Dyrlund, F., dr. phil. Kbhvn.
Gigas, E., dr. phil. Kbhvn.
Hansen, Ad., docent, dr. phil. Kbhvn.
Heiberg, J. L., professor, dr. phil. Kbhvn.
Hoff-Hansen, H. P., adjunkt. Sorø.
Hude, Karl, adjunkt, dr. phil. Kbhvn.
Jensen, Th. V., stud. mag. Kbhvn.
Jespersen, Otto, professor, dr. phil. Kbhvn.
Jónsson, Finnur, professor, dr. phil. Kbhvn.
Jørgensen, C., museumsinspektør, dr. phil. Kbhvn.
Krarup, J., adjunkt. Roskilde.
Kristensen, Marius, cand. mag. Askov.
Lindskog, Cl., professor, dr. phil. Lund.
Mortensen, Karl, dr. phil. Odense.
Olrik, Axel, docent, dr. phil. Kbhvn.
Pedersen, Holger, docent, dr. phil. Kbhvn.
Petersen, P., rector em. Odense.
Ræder, Hans, dr. phil. Kbhvn.
Sandfeld Jensen, Kr., dr. phil. Kbhvn.
Sarauw, Chr., dr. phil. Kbhvn.
Thomsen, Vilh., professor, dr. phil. Kbhvn.
Thoresen, Valdemar, adjunkt. Randers.
Trojel, E., adjunkt, dr. phil. Kbhvn.
Tuxen, S. L., skolebestyrer, dr. phil. Kbhvn.
Ussing, J. L., prof. emer., dr. phil. et iur. Kbhvn.
Zettersteen, K. V., docent, dr. phil. Lund.
Østerberg, V., adjunkt. Horsens.

Indhold.

Anmeldelser.

Mindre meddelelser.

Alfabetisk fortegnelse

over

behandlede forfattersteder.

(Herunder medtages ikke steder, der kun er anførte exempelvis.)

Rettelser:

IX. bind s. 116, l. 3 f. n. Sætningen: «Nei den har ... foran sig» udgår.
X. bind s. 72, l. 13: 1493, læs 1499.
— — anm. 1: læs Rigsarkivet.

Nye Papyrusfund.

Af Hans Ræder.

Efter Udsendelsen af de to Bind af *The Oxyrhynchus Papyri* ere de engelske Papyrusforskere nu gaaede over til at behandle og offentliggjøre Papyrusstykker, som ere fundne i en anden Del af Ægypten. I ydre Udstyr og Behandlingsmaade sluttende sig til de to nævnte Bind foreligger nu *Fayûm towns and their Papyri*, udgivet af B. P. Grenfell, A. S. Hunt og D. G. Hogarth (London 1900). Om nogle af de deri offentliggjorte Fund skal der her fremsættes et Par korte Bemærkninger.

Det maa strax siges, at dette Bind langtfra indeholder saa interessante Stykker som de tidligere. Dette hænger for en Del sammen med, at de litterære Stykker denne Gang kun findes i et meget ringe Antal, medens Pladsen ellers i overvejende Grad er optaget af Aktstykker, hvis Indhold tilmed er af en temmelig ensformig Art. Paa den anden Side er dette Bind i Modsætning til de tidligere forsynet med en omfangsrig Indledning, hvori der udførligt gjøres Rede for de Udgravninger, hvorved de udgivne Papyrusstykker ere blevne bragte for Dagen, og desuden gives en topografisk Oversigt over hele Landskabet Fayûm. Planer og Fotografier tjene til Illustration af denne Del af Værket. Hertil slutter sig fremdeles en Del Afbildninger af Lervarer og andre Brugsgjenstande, som ere komne frem ved Udgravningerne, ligesom der ogsaa meddeles adskillige Indskrifter.

Gaa vi dernæst over til selve Papyrusfundene, bliver der først et Par Ord at sige om de faa litterære Stykker. Af dem, der meddele os fuldstændig nye Litteraturprøver, er der kun Anledning til at omtale eet. Det er et højst ejendommeligt Brudstykke af et lyrisk Digt. Det er helt igjennem

skrevet i det samme Versemaal, idet hvert Vers bestaaer af tre Anapæster, hvoraf den første og den tredie kunne ombyttes med Spondæer, og en Iambe. Desværre foreligger Digtet i en meget molesteret Skikkelse, saa at det er vanskeligt at komme paa det Rene med Indholdet, men det er dog tydeligt at se, at det har været af en temmelig gruopvækkende Art. Efter en uforstaaelig Begyndelse høre vi om en Mand, der lister sig op ad en bugtet Sti og kommer til et Sted, der var opfyldt af Lig, og rundt om dem var der en Mængde Hunde, som vare komne for at æde dem:

πολλοὶ δὲ κύνες πιρὶ τοὺς νεκρούς
θοίνης χάριν ἦσαν ἀφειγμαίνοι.

De næste Ord ere uforstaaelige, men det lader til, at Manden efter at have ladet sin Frygt fare kommer til et «besværligt» *(δυστράπελος)* Land og gaaer langsmed den «afskyelige« *(ἀσχήμων)* Kyst, hvorefter han sætter sig paa en Sten og giver sig til at fiske ved Hjælp af en Medestang og Haaret af en Død *(κάλαμον μὲν ἔδησε νεκρᾷ τριχί)*; — men han fangede ikke Noget. Derefter kommer der igjen en uforstaaelig Linie, hvorefter vi paany befinde os i de Dødes uhyggelige Land. «Der var rundt omkring en udstrakt Slette, som var fuld af de gruelige Lig, som vare halshuggede og korsfæstede, og der laa paa Jorden ynkelige Kroppe, som nylig havde faaet Halsen overskaaret, og der var atter Andre, som vare spiddede, og som vare ophængte som Trofæer for den bitre Skjæbne; og Straffens Furier *(Ποιναί)*, der vare bekransede, lo over de Dødes ulykkelige Dødsmaade, og der var en frygtelig Stank af Skarn.» Endelig trækker Digtets Helt i en «gruelig Skikkelse» *(φρειχαλέον δέμας)* og udtaler sin Medlidenhed og giver sig saa til at tiltale en Kvinde, som han beskylder for at have bedraget ham, men dette sidste Stykke er igjen meget mangelfuldt overleveret. — Det vilde unægtelig være interessant, om vi havde Digtet i dets Helhed og kunde se, hvad Meningen egentlig er med det, men det vilde vist heller ikke i det Tilfælde kunne gjøre Fordring paa at gjælde for høj Poesi.

De litterære Brudstykker tilhøre ellers næsten alle Skrifter, som vi iforvejen besidde. Et Stykke af Chariton's Roman

Chæreas og Kallirrhoe gjør os det muligt at bestemme denne Forfatters Tid nøjagtigere, end man hidtil har kunnet. Medens Rohde satte ham til Slutningen af det 3die Aarhundrede eller endog senere, kan han nu vanskelig sættes senere end til Midten af det 2det. Textkritisk Betydning har naturligvis ikke alene dette Brudstykke, men ogsaa et Par af de andre. At en Vaklen i vore Haandskrifters Overlevering, som hos Demosthenes IX 39, hvor Ordene *συγγνώμη τοῖς ἐλεγχομένοις* mangle i de bedste Haandskrifter, kan gaa langt tilbage i Tiden, sees af, at netop disse Ord i Papyrusfragmentet fremtræde som en senere Tilføjelse.

Det ejendommeligste Forhold viser sig dog ved et Brudstykke af Euklid; her have vi nemlig en helt anden Recension end den ellers overleverede. Beviserne gives i en mere kortfattet Form, idet flere af de rekapitulerende Gjentagelser uden videre ere udeladte, og, hvad der er endnu mærkeligere, endog et helt Bevis mangler. Fra I 39 springes der nemlig lige over til I 41. Ogsaa dette er en Følge af, at Recensionens Ophavsmand ikke har stillet saa store Fordringer til den mathematiske Stringens som Euklid selv. Efter at det nemlig i I 39 er bevist, at ligestore Trekanter med samme Grundlinie have ligestore Højder (ligge indenfor de samme parallelle Linier), bevises hos Euklid det Samme om ligestore Trekanter med ligestore Grundlinier (I 40), men dette Bevis har den ubekjendte Bearbejder nu fundet det ufornødent at medtage. Sandsynligst er det vel, at vi have at gjøre med en forkortet Bearbejdelse af Euklid, uagtet man naturligvis vil gjøre vel i ogsaa at holde Øjet aabent for den anden Mulighed, at det er en Rest af et før-euklidisk System, en Antagelse, der unægtelig vilde medføre betydningsfulde Konsekvenser.

Paa Grænsen mellem de litterære og de ikke-litterære Stykker staaer et Fragment af et foregivet Brev fra Kejser Hadrian til Antoninus. Kejseren taler væsentlig om, at han ikke er bange for at dø. Men Brevet er ufuldstændigt: efter at der er anført 15 Linier, begyndes der forfra med en anden og uøvet Haandskrift. Vi have da aabenbart at gjøre med en Skriveøvelse: de første Linier ere Lærerens Forskrift, som derpaa Eleven har skrevet efter. Om Brevet er authentisk,

er følgelig yderst tvivlsomt; det kan godt være en litterær Udarbejdelse eller maaske en Skrivelærers Produkt, men der er paa den anden Side Intet af Indholdet, som taler mod Ægtheden, og selve Skriften viser hen til en Tid, der ligger ikke længe efter Hadrians Død.

Nogen udførligere Omtale af de mangfoldige Dokumenter af forskjellig Slags er der ikke Anledning til at komme ind paa. Der er et Par større officielle Dokumenter, et, hvori en unævnt Kejser meddeler samtlige Undersaatter Fritagelse for den Afgift, som kaldtes *aurum coronarium,* og et andet, hvori Præfekten M. Petronius Mamertinus giver bestemte Regler angaaende Udstedelsen af Kvitteringer og tillige udsteder Forbud imod, at en Kreditor nægter at tage imod Tilbagebetaling af Gjælden i den Tanke, at han ved at true med retslig Forfølgelse kan presse en større Sum ud af sin Debitor. Iøvrigt findes der en stor Mængde Kvitteringer af forskjellige Arter, bl. A. Skattekvitteringer; ogsaa af Ostraka er der offentliggjort et ikke ringe Antal.

Det er gjennem tidligere Papyrusfund blevet os klart, hvor stor en Rolle Bankvæsenet spillede selv i smaa ægyptiske Byer. Mangfoldige Udbetalinger, selv af forholdsvis ubetydelige Summer, sees at være foregaaede gjennem en Bank, og af ligefremme Bankanvisninger eller Checks er der opbevaret en hel Del. Vi have nu i den sidste Papyrussamling et interessant Exempel paa, hvorledes man benyttede sig af Bankernes Mellemkomst for at undgaa en direkte Forsendelse af Penge. Paa et Papyrusdokument bevidnes det, at forskjellige Summer, som udgjøre Indtægten af nogle Ejendomme i Fayûm, der tilhøre Alexandrias Kommune, ere indbetalte i en lokal Bank for at kunne udbetales ved en Bank i Alexandria til en bestemt angiven Funktionær eller Embedsmand. En saadan Fremgangsmaade tyder paa et stærkt udviklet Forretningsliv.

I denne Sammenhæng kan omtales en latinsk Fortegnelse over nogle Pengesummer, som vare givne i Depositum af nogle romerske Soldater. Det berettes af Vegetius, at hver Kohortes *signifer* fungerede som Kassemester for Soldaterne, og at hver Gang der tilstodes dem en extraordinær Gave *(donativum),* blev Halvdelen deraf baandlagt for først at

udbetales ved Afskedigelsen. Større Klarhed have dog Papyrusfundene bragt. Vi se nu, at de Penge, som vare givne i Forvaring, maa sondres i to Dele, dels de, der stammede fra *donativa*, og som ikke turde røres, dels de, som Soldaterne frivillig havde deponeret, og hvoraf Enhver naturligvis kunde hæve efter sit øjeblikkelige Behov mod Afskrivning paa vedkommende Konto. Den hele Ordning var særdeles nem og praktisk.

Endelig findes der ogsaa et større Antal Breve. Af dem er der en halv Snes Stykker, som vedrøre den samme Familie. De fleste af dem ere skrevne af en Mand, som altid kalder sig med sit fulde Navn Lucius Bellenus Gemellus. Han var en afskediget Soldat og ejede en Gaard, som bestyredes af hans Søn Sabinus og en anden Person ved Navn Epagathos, medens han selv opholdt sig et Sted i Nærheden. Han skriver nu jævnlig Breve til Sabinus og Epagathos, indeholdende alle Slags Ordrer med Hensyn til Gaardens Drift. Der er Tale om Oliepresser og Gødning og alle mulige Arbejder; jævnlig giver han Ordre til, at der skal sendes ham Fisk eller Fjerkræ eller andre Fødevarer, og Epagathos bliver haardt dadlet, fordi der er omkommet et Par Grise for ham paa Grund af hans utidige Sparsommelighed, da han havde ladet dem drive en lang Vej, endskjøndt der var Trækdyr nok til at lade dem kjøre. Og da Gemellus har faaet at vide, at Strategen (den øverste lokale Embedsmand) har faaet en Stedfortræder, er han ikke sen til at give Ordre til at sende denne nogle Oliven og Fisk, «eftersom vi have hans Hjælp nødig» *(ἐπὶ χρίαν αὐτοῦ ἔχωμον*, ɔ: *ἐπεὶ χρείαν αὐτοῦ ἔχομεν)*. Han udtrykker sig i Reglen kort og tørt, af og til med en lille Spøg. Hans Retskrivning er under al Kritik; i Stedet for *υἱῷ* skriver han *οιειωι*.

Ligesom ved Papyrusfundene fra Oxyrhynchos oprulles der saaledes ogsaa her for os Smaabilleder fra det daglige Liv. Det er den Slags Ting, der virke mest umiddelbart tiltrækkende paa En, selv om Videnskabsmændene ellers nok ere mest tilbøjelige til at gaa hen over Smaatingene og søge efter de Bidrag, som Papyrusfundene kunne give til Løsningen af mere omfattende Problemer.

Versbygningslære som moderne sprogvidenskabelig disciplin og som led af litteraturhistorien.

Spredte bemærkninger af **Karl Mortensen.**

«At endvidere fonetik er det nødvendige grundlag for enhver rationelt opbygget metrik, der jo på hver side opererer med de rent fonetiske begreber stavelse, kvantitet og akcent, behøver ingen nærmere påvisning.»
O. Jespersens Fonetik s. 8.

Studiet af versbygningens formelle ejendommeligheder har ingenlunde kunnet følge med den germanske filologis rivende fremskridt i den sidste menneskealder, og beklageligt nok er forskningen på dette område ikke ført ind i et sådant spor, at man i det mindste er enig om mål og midler. Metrikkens land er vedblivende gyngende grund, et af sprogvidenskabens farlige hjørner, hvorfra man skynder sig bort for ikke at blive hængende. Man ser da også det særsyn, at metrikkens egentlige dyrkere forkætrer hverandre, og der er fare for, at versbygningen bliver tabu undtagen for nogle få indviede, der hver for sig tror at sidde inde med den ene saliggørende tro. Denne rabies metrica er uhyggelig og sikkert til liden både for sagen selv, og det maa da snart være på tide at drage selve grundproblemerne frem til drøftelse, at fremlede, hvad i versbygningslæren der kan være genstand for studium efter almindelige filologiske principer, og hvad ikke — med andre ord: sondre mellem det i versbygningslæren, som er for os alle, og det, som kun de få udvalgte kan forstå. Det sidste lader filologien sikkert ligge uden hjertesorg. Ti først når denne sondring er foretagen, bliver filologerne klar over, at studiet af versbygningskunsten ikke kræver større genialitet end andet filologisk arbejde. Det er jo ikke enhvers sag at være genial, men man kan magelig være dygtig ,metriker' uden at være genial metriker, selv om det sidste ubetinget er det bedste.

Når jeg uden mindste tro paa min genialitet føler trang til at indlede en drøftelse af versbygningens grundspørgsmål, er grunden dels den, at jeg nu i adskillige år har syslet med og tænkt over dansk versbygning og har udgivet et første bidrag til en historisk dansk versbygningslære, som er blevet skarpt kritiseret af dr. Ernst v. d. Recke[1] — altsaa lyst til at feje for min egen dør —, dels impulser fra anden side, især fremkomsten af professor Otto Jespersens fonetik og samme forfatters afhandling i Videnskabernes Selskabs ,Oversigt': Den psykologiske Grund til nogle metriske Fænomener.

Danmark har den ære allerede 1881 at have fået sin versbygningslære ind i et på mange punkter rigtigt videnskabeligt spor gennem E. v. d. Reckes betydelige og åndfulde arbejde. Dog er det min tro, at denne forfatters interessante, men fordringsfulde værk på en vis måde bærer skylden for, at der siden den tid har været absolut stilstand i dansk metrisk forskning, følgelig heller ingen fremgang i virkelig indsigt i versbygningen og dens væsen. Dette er så meget mere beklageligt, som vi i C. Rosenbergs afhandling (Nordisk Tidskr. utg. af Letterstedtska Föreningen 1883 s. 272—308) ,Vor Versbygnings Grundlove', formet som en slags anmeldelse af v. d. Reckes bog, har metriske udtalelser af overordentlig stor værdi og i væsentlige principspørgsmål i direkte og uopløselig modstrid med v. d. Reckes opfattelse. På mange punkter deler jeg Rosenbergs syn på dansk versbygning, og navnlig finder jeg hans bedømmelse af det anmeldte arbejde i hovedsagen slående rigtig. Dog har man i ringe grad taget hensyn til denne afhandling i de meget sparsomme senere bidrag til dansk verslære, og Otto Jespersens på nye synspunkter rige arbejde kan ganske ufortjent måske rammes af samme skæbne. Når jeg i mit forannævnte lille arbejde ikke har begyndt med en kritik af dansk metriks nuværende standpunkt og forsøgt en revision af dens grundbegreber og terminologi, er grunden ganske simpelt den, at jeg i overvejende grad har interesseret mig for æmnet litterærhistorisk-sprogligt og selv har betegnet bogen som et af forarbejderne til en historisk dansk metrik. Men E. v. d. Reckes anmeldelse — og andet, fremkommet i samme anledning — har vist mig, hvilket gabende svælg der er mellem hans og min opfattelse af videnskabelig versbygningslære, og stillet det klart for mig, at

---

[1] I Berlingske Tidende for $^{9}/_{3}$ 1901 (Aftenudgaven).

striden bør stå på det principielle, ikke om udenværkerne. Mit øjemed med nærværende artikel er da først og fremmest at slå til lyd for en fornyet metrisk drøftelse herhjemme i så stor en filologisk kreds som mulig. Det er nødvendigt, at jeg forudskikker disse bemærkninger, før jeg går over til den følgende undersøgelse. Det gælder nemlig afgjort et enten — eller: enten er E. v. d. Reckes bog kun et — ganske vist meget betydeligt — bidrag til en dansk versbygningslære, der måske på meget væsentlige punkter kan og bør ændres, eller det der givne er urokkelig sandhed — metrisk skolastik —, og så er det følgende, ikke blot mulige svage enkeltheder, men drøftelsen i det hele taget, ørkesløst og forfejlet. Afgørelsen heraf tilkommer fremtiden. — Det er selvfølgelig min tanke, at metriske spørgsmål skal behandles absolut sagligt, ikke personligt. Jeg udtaler derfor også her min beklagelse af, at jeg i mine studier over ældre dansk versbygning meget mod min vilje har brugt udtryk, der kan misforstås i retning af manglende hensyn over for dr. E. v. d. Recke. Foregangsmanden i videnskabelig dansk metrik kan forlange hensyn af enhver yngre forsker; men på den anden side er det den fri forsknings umistelige ret at gå ad egne veje, selv om de fører nok så langt bort fra forgængerens.

Adskilligt af de påstande, jeg i det følgende fremfører, er direkte eller indirekte udtalt af E. v. d. Recke, meget andet står ligefrem og i dets konsekvenser i den skarpeste modstrid til hans og andres f. eks. tyske metrikeres standpunkt. Tænkt som indledning til en discussion er hele udviklingen kun udført rent skizzemæssig.

I.

Hvad er læren om dansk versbygning ikke? Jeg interesserer mig kun for versbygningslæren som litterærhistorisk disciplin, altså som led af nordisk sprogvidenskab i bredere forstand, og vil derfor begynde med nogle negative bestemmelser. Det er ikke en lærebog for skjalde, en moderne Snorre med skáldskaparmál og háttatal, ikke en fornyet Peter Syv, hvoraf autores kan tage deres formelle ‚grif'. Litteraturhistorien behandler f. eks. anvendelsen af ‚den femfodede jambe' i dansk digtning. Det er en af dens opgaver at undersøge, hvorledes Oehlenschlæger har tumlet dette versemål; den kan også indlade sig på at måle vedkommende forfatters jamber med en eller anden ‚ideel' målestok. Men det er den ganske uvedkommende at give regler

for, hvorledes og hvilke jamber store og små digtere bør skrive. Altså: filologisk versbygningslære er ikke kunstteori, men undersøgelse og vurdering af kunstpraksis. Om verskunst-teori er en videnskab, ved jeg ikke. Det er i hvert fald ikke litteraturhistorie, ikke sprogvidenskab.

Versbygningslæren som led af sprogvidenskaben har heller ikke direkte nogetsomhelst med musik at gøre. De former af kunsten, der har rytmen til generalnævner, står nu ikke hverandre nærmere end moderne maleri og moderne arkitektur indbyrdes, eller end f. eks. en orangutang og en påskelilje. Alt det i musikken, som kan være genstand for videnskabelig behandling, kan eksakt kontrolleres, nøjagtigt måles. Versbygninglæren sysler med det levende sprog eller dets symbol, hvor alle mål er relative. Det er derfor ødelæggende for versbygningslæren at anvende musikkens terminologi, hæmmende og ikke fremmende at anvende dens analogi, forvirrende for enhver rigtig erkendelse at bruge nodetegn for verslære-værdier. Det eneste berøringspunkt for en nutidsbetragtning mellem de to kunstformer skyldes den omstændighed, at vers kan underlægges musik. Dette har til tider spillet en stor rolle, og litteraturhistorien har tit stor interesse af en udredning af dette mellemværende, for så vidt versbygningen kan bære spor deraf. Men versbygningen er afhængig af sprogets væsen; gør musikken vold på dette, er verset ikke vers længer som filologisk undersøgelsesstof. Undersøgelsen af verset som sådant er altså fuldstændig uafhængig af musik-discipliner. Det kunde betragtes som overflødigt at tilføje, at versbygningen også er — og var — uafhængig af dansen. Men ofte hævder man her en forbindelse, der for nutidsbetragtningen er ganske betydningsløs. Det er vist bedre at sige, at man dansede i takt med folkeviserne, end at folkeviserne blev sungne i takt med dansen; men selv om det sidste er tilfældet, kommer det i hvert fald ikke den sprogvidenskabelige metrik ved, hvorledes man sang viserne — spørgsmålets store interesse ellers ufortalt.

Versbygningens principielle uafhængighed af musik og dans må understreges meget stærkt. Denne understregning udelukker ikke muligheden af, at der kan kastes lys over et eller andet fænomen fra mere eller mindre beslægtede områder; men dette lys må ikke nogensinde overstråle ordlegemerne i verset, så man glemmer disses egne, selvstændige love. Begår filologien dette fejlgreb, sprænger den filologiske versbygningslære sine grænser og er ikke længer videnskab — i hvert fald ikke sprogvidenskab.

Versbygningslæren er heller ikke naturvidenskab. Dens nærmeste frænde er den sprogvidenskabelige disciplin fonetik. Direkte er der slet ingen forbindelse, indirekte adskillig, men med fonetikken som mellemled; hvad af naturvidenskab der fremmer fonetikken som videnskab, fremmer også versbygningslæren — forsøg på selvstændig forbindelse vil volde uklarhed eller være en ufornøden omvej.

Versbygningslæren er ikke æstetik eller psykologi uden med den almindelige litterærhistoriske videnskab som mellemled, og filologi i snævrere forstand er den ikke i højere grad, end den almindelige litterærhistorie er det.

II.

Hvad er da læren om dansk versbygning? Mit positive svar lyder: det er læren om, hvorledes danske vers har været byggede gennem tiderne og på et givet tidspunkt eller i et givet tilfælde. Versbygningens materiale er sproget. Så snart dens grundlove skal bestemmes, vil sproget sige: det levende talesprog. Det talte nutidssprog kan ikke i absolut forstand regelbindes. Trods dets store bevægelighed kan det dog lovfæstes inden for sprogvidenskabelige rammer. I samme omfang som den sprogvidenskabelige forskning kan beherske det levende sprog, i samme omfang må versbygningen kunne videnskabeligt beherskes.

Det levende ‚sprog' består af en række sproglyd, hvori bevidsthedslivet giver sig udtryk til meddelelse mellem mennesker. Også versbygning er udtryk og meddelelsesmiddel for bevidsthed. Efter den gængse sprogbrug kaldes den sædvanlige sprogform mellem mennesker ‚opløst' stil — solut stil, prosa —, vers er ‚bunden' tale. Her rejser sig straks versbygningslærens grundproblemer:

1. Versbygning er afhængig af en ‚bindingslov', der skiller vers fra prosa og betinger dens væsen (‚metrik', ‚rytmik'). 2. Ligefrem iagttagelse viser fremdeles, at versbygningen har forskellige attributer (‚pause', ‚rim', gruppering osv.), hvis betydning og indhold skal prøves. 3. Sprogstoffet kan underkastes forandringer under versbindingsloven (‚stilistik', ‚poetik' etc.). Det sidste punkt ser jeg i det følgende væsentlig bort fra.

Inden jeg går over til drøftelsen af versbygningens væsen fra et filologisk synspunkt, må jeg gøre en bemærkning om versterminologi, de fra den græsk-romerske oldtidslitteratur nedarvede eller i smag dermed konstruerede navne på versbegreber.

Enhver yngre sprogforsker, der ved, hvad ulykke for en virkelig forståelse af f. eks. moderne grammatiske fænomener sådanne lånte betegnelser har voldt, vil også vide, at selvstændig navngivning næsten er nødvendig for at drøfte et problem til bunds, hvis man ikke, hvergang man benytter en gængs terminus, skal nødes til at vedføje dens definition. Jeg mener: for at komme til bunds i vor nutidsversbygning må vi opgive så at sige alle benævnelser fra antik metrik — af frygt for, at de ved disse hængende forestillinger skal få — bevidst eller ubevidst — indflydelse på vor opfattelse; kun praktiske hensyn bør tillade en og anden afvigelse fra denne regel.

Det talte sprog er en strøm af artikulerede lydmasser som udtryk for bevidsthedsliv. Vers er altså en strøm af artikulerede lydmasser som udtryk for bevidsthedsliv. For den nærmere betragtning kan sidste led af definitionen udelades, da alle anerkender, at der ingen væsensforskel er i udtryk for bevidsthed, enten de fremkommer i vers eller prosa. Fællesleddet af interesse er altså: en strøm af artikulerede lydmasser.

Her lærer fonetikken os med sikkerhed, 1. at elementerne foruden deres udstrækning i tid varierer med hensyn til længde, tryk, tone og klang, og at strømmen for disse fire sidste begrebers vedkommende brydes af modsætningen mellem ‚stærkere' og ‚svagere' med teoretisk set uendelig mange afskygninger, hist og her med bestræbelse mod regelmæssig (‚rytmisk') afveksling, og 2. at der med hensyn til udstrækningen i tid «er en tendens til at gøre afstanden mellem to på hinanden følgende stærke stavelser lige lang (i tid)», hvilket der dog i almindelig tale er meget, der modarbejder (‚takt'deling). Jeg vil kalde det sidste fænomen tidsgruppering, det første styrkefordeling. Vers omfatter altså som al tale tidsgrupperede lydelementer i en vis styrkefordeling.

Efter gængs udtryksmåde er vers bunden tale; det ‚bundne' kan gælde tidsgrupperne, styrkefordelingen eller begge dele på én gang. Sproget selv har en tilbøjelighed til lige store tidsgrupper og til regelmæssig afvekslende styrkefordeling.

Klangen (klangfylden) spiller særlig en rolle ved stavelsebestemmelsen, som er en af fonetikkens specielle opgaver. ‚Lydlængde' og ‚tone' er i nutidsdansk væsentlig ‚indvortes' bestemte. Derimod er trykket til en vis grad ‚udvortes' bestemt ɔ: undergivet faste fordelingsregler, og her spiller i de fleste tilfælde rytmen en stor rolle. Man kan altså på forhånd antage, at versbyg-

ningens ‚bundethed' beror på tidsgruppering og trykfordeling efter visse regler, der betinger forskellen fra prosa.

Da vel de fleste er enige om denne antagelse — som der kan gives en hel række fyldestgørende grunde for —, nøjes jeg med at slå den fast og kommer da til følgende foreløbige resultat: Bunden tale, vers, er en strøm af artikulerede lydmasser som udtryk for bevidsthed, grupperet med hensyn til tid og regelbundet med hensyn til trykfordelingen.

III.

Tidsgruppering og trykfordeling. I anledning af verset

Kjærminderne, mig Eros gav,
Er uden Duft og Glans —

udvikler E. v. d. Recke (D. V. I 151), at ordet ‚kærminderne', prosodisk bestemt, ikke danner to jamber, hvad det derimod tilfredsstillende gør i verset, da det har «Muligheden i sig til at kunne hæves til Arsis i Verset.» Dette er rigtigt. Versfoden lader sig altså i dansk ikke bestemme som afhængig af prosodisk betonede og ubetonede stavelser, fortsætter forfatteren, men beror på stavelser, der i verset er betonede eller ubetonede, «det er ikke den prosodiske Sprogaccent, men den rhytmiske Ictus, som bestemmer dens Charakteer.» — Dette er metrisk religion, anvendt på en rigtig grundbetragtning, samme metriske religion, som E. v. d. Recke andetsteds i sin bog skarpt og hårdt dadler sine forgængere for: ti vers beror på trykfordeling i regelbunden afveksling og gruppering, men vel at mærke på den naturlige tales trykfordeling, der kun kan understreges og fremhæves under indflydelse af naboleddenes mere eller mindre tydelige trykveksling. Dette spørgsmål er af langt større betydning, end det ser ud til. Følgen af denne betragtning er nemlig, at begreber som ‚versbetoning' og ‚versictus' foreløbig må bortvises fra verslærens område, idet de kun betegner noget i anden række ved versbygningen og ikke berører dens grundvæsen. At sidste stavelse i ‚kærminderne' har ‚mulighed for at bære versictus' vil for en moderne fonetisk betragtning kun sige, at den på forhånd har stærkere tryk end foregående stavelse, og at versbyggeren har sørget for enten at isolere den i forhold til den følgende stavelse eller at lade den følges af et endnu svagere tryk.

Når jeg følger Jespersens betegnelsesmåde, har jeg i ordenes

naturlige udtale fire relative styrkegrader: stærk, halvstærk, halvsvag, svag, hvilke grader kan antydes med tallene 4, 3, 2, 1. Trykvekslingen, som binder verset, kan altså være:

stærk — { halvstærk, halvsvag, svag,	halvstærk — { halvsvag, svag,	halvsvag — svag
ɔ: 4 — { 3, 2, 1,	3 — { 2, 1,	2 — 1

eller omvendt.

Den relativt stærkere stavelse ‚står i tryk', er trykstavelse i forhold til den svagere. Jeg foreslår som fagudtryk: højtryk og lavtryk. Højtryksstavelsen kan altså være *stærk* og *mellemstærk* (halvstærk eller halvsvag), lavtryksstavelsen mellemstærk eller svag.

Fra dette udgangspunkt følger igen en række bestemmelser som naturlig konsekvens: rytmen beror paa regelbunden skiften mellem højtryk og lavtryk. Det bliver altsaa højtrykket, som det forholdsvis stærkere, der markerer rytmens mindsteled, der kunde kaldes højtryksled eller kortere *led*. Dette omfatter da som centrum højtryksstavelsen med de mellemstærke eller svage stavelser, der grupperer sig om denne. Versbygningens led er lige så mange som antallet af højtryksstavelser. Den almindelige verslæres første opgave bliver altså her: at bestemme leddenes tal ved at udpege højtryksstavelserne og dernæst at undersøge leddets art (trykforskel, stavelsetal, lydlængde etc. med påvisning af sådanne forholds mulige betydning i verset). Men heraf følger fremdeles — hvad der sikkert vil skurre i rettroendes øren —, *at forskellen mellem jambiske og trochæiske led (‚versfødder') og mellem stigende og faldende rytme heller ikke berører versets grundvæsen*; den kan være helt betydningsløs eller den kan ‚bero på tradition'; muligvis kan den være af betydning for versets psykologiske virkning — alt sekundære spørgsmål.

Ligesom versets leddeling har sit udgangspunkt i det levende sprogs ‚rytmesans', er leddenes gruppering i tid blot en gennemførelse af den taktdeling, hvortil spiren ligger i talesproget. Jeg vil dog advare mod ordet ‚takt', for det første fordi jeg frygter ulykker fra musikkens side, og dernæst i mindet om ‚takt'stridig-

hederne på den oldgermanske metriks område; jeg foreslår derfor tidsenhed eller tidsgruppe som teknisk navn på mindstegruppen af led. Tidsenhederne tænkes og føles, som navnet siger, lige store, men ogsaa her er forholdene relative, som det ligger i sagens natur.

Flere tidsenheder forenes til større grupper, hvorved tidsrelativiteten bliver endnu større; snart træder den større tidsgruppe karakteristisk frem, snart falder tidsenheden sammen med højtryksleddet, og den større gruppes tidsvarighed får først betydning i anden række. Det levende sprog har tilbøjelighed til rytmisk trykfordeling og til tidsgruppering; når begge dele samtidig regelbindes, fremkommer vers.

Med hensyn til tidsgrupperingen maa endnu bemærkes, at udstrækningen i tid ikke behøver at være udfyldt alene med lydmasser; disse kan afbrydes af ophold (‚pauser'); fonetisk set kan opholdet kun til en vis grad regelbindes. Dette udfyldningsmiddels systematiske anvendelse i vers er derfor væsentlig kun indskrænket af hensyn til meningen i det sproglige udtryk. En større eller mindre tidsgruppe kan yderligere fremhæves ved enderim. På samme måder har man til tider fremhævet højtryksleddene ved stavrim og assonans som bevidst kunstmiddel. — Deling i såkaldte ‚vers' og ‚strofer' hører til verbygningens udenværker og beror væsentlig på vedtagelse. Versbygningens væsen berøres kun af sådanne grupper, såfremt de ikke er større, end at de føles som tidsgrupper.

IV.

Versbygningens systematik. I overvejelser om systematisk versbygningslære drøfter man ofte med stor ihærdighed forholdet mellem ‚det tilsigtede og det opnåede', der snart fortoner sig til et forhold mellem ‚den ideale' og ‚den reale' rytme. Den ideale rytme hører til verskunstens mysterier og unddrager sig sprogvidenskabelig undersøgelse. Som absolut begreb er den endda nogenlunde uskyldig — kun tidsspildende —, men giver man den halvvirkelighed ved en dertil egnet fremsigelse af versets sprogunderlag, bliver teorien ødelæggende for forståelsen af versbygningens grundvæsen. Jeg forkaster scansionen som videnskabelig grundprøve over for versbygning. Den skarpe ‚rytmeudtale', hvormed børn og ukyndige spolerer verskunstens frembringelser, bør ikke anerkendes som erkendelsesnorm for bunden tale, med-

mindre man med stringente — ureligiøse — grunde kan godtgøre dens rigtighed.

Ud fra hele mit grundsyn — og at dette er sprogvidenskabeligt rigtigt og forsvarligt, mener jeg at kunne bevise, om det anfægtes — er det en selvfølge, at det er det prosaiske talesprogs trykled og trykfordelingsgrupper, der skal undersøges og klassificeres; lige så mange grupper, lige så mange højtryksled (,versefødder') findes der teoretisk set. Det næste spørgsmål bliver da: hvilke højtryksled er faktisk i anvendelse i nutidsvers og hvorledes? Efter dette følger den yderligere analyse af versets fortsatte gruppering, spørgsmål om trykgruppens sammenfald med eller indordning under tidsgruppen og den fortsatte sammenkædning til højere enheder.

Står vi så overfor verset selv, plejer deklamationsmåden at spille en større rolle i metriske skrifter, og herved fremkaldes sædvanlig stor uenighed. Filologisk kan der i denne sag ikke være mindste tvivl: verset skal fremsiges med meningen som afgjort rettesnor og rigsmålsudtalen som tvingende norm. En fra rigsmålet afvigende deklamerende eller kunstnerisk udtale kan kun blive genstand for videnskabelig iagttagelse og vurdering i hvert specielt tilfælde, bedst vel med en fonograf som mellemled, og kan aldrig få mindste indflydelse på konstitueringen af versbygningens grundregler. Behandlingen er vanskelig, men ikke vanskeligere end den videnskabelige behandling af det levende sprog i det hele taget. Hele denne vigtige sag oplyses bedst ved et eksempel.

Tager vi folkeviselinien (DgF 135 A I 1): Dronning Damor ligger udi Rihe siug, omsætter den i moderne sprogdragt og underlægger den nutidssprogets udtale, er dens groftskitserede trykfordeling: 1, 1, 4, 1, 2, 1, 1, 1, 4, 1, 4; de fire første stavelser bindes sammen til en lydlig enhed ved ,enhedstryk'; det samme gælder forholdsleddet; ,syg' får både på grund af stilling og betydning ,værditryk', hvad ,ligger' ifølge sammenhængen ikke kan have. Ophold er ifølge sprogbrug urimelig i de to enhedsgrupper, ændrer også let betydningen. Derimod er ophold muligt foran og efter ,ligger' samt foran ,syg'. Ophold efter ,ligger' isolerer dette ord og gør det til et trykled af formen 3, 1 eller 4, 1. Med ringe ophold efter ,ligger' og en stærk forbindelse af enheds- og værditryk på ,syg', bliver ,ligger' af trykværdi omtrent som i enheds-trykrækken ,ligger syg'; helt svag kan ordet vel ikke blive på grund af det forbindelsen sprængende forholdsled. Ser

vi nu på tidsgrupperingen, som versbygningen kræver, ses det, at denne sidste mulighed må udelukkes af sproglige grunde; ti ordrækken ‚ligger udi Ribe syg' med tre trykled eller to stærkere og et svagere trykled kan ikke danne samme tidsgruppe som ‚dronning Dagmar' med ét trykled. Med sproglig-fonetisk udgangspunkt er der altså kun to muligheder, alt efter som ‚ligger' isoleres:

dronning Dagmar ligger udi Ribe syg
1, 1, 4, 1 — 4 (3, 2), 1 — 1, 1, 4, 1 — 4, eller
1, 1, 4, 1, 2, 1 — 1, 1, 4, 1, 3 (4)

Tallene betegner stadig kun relativiteten; at grupperingen ændrer trykværdien, er en fonetisk kendsgerning. Dette vil altså sige: der er i linien følgende trykgrupper: dronning Dagmar — ligger — udi Ribe — syg; tidsgrupperne falder enten sammen med trykgrupperne eller bliver: dronning Dagmar ligger — udi Ribe syg. Med andre ord: der er enten fire eller to ‚versfødder', rummende de angivne lydmængder, i linien. Her står vi da ved et af centrumsspørgsmålene for moderne behandling af metrik. Med hvilken videnskabelig berettigelse eller ud fra hvilken videnskabelig nødvendighed skærer man den behandlede lydrække i stykker således:

dronning Dagmar ligger udi Ribe syg
⏑ ⏑ — | ⏑ — ‖ ⏑ ⏑ ⏑ — | ⏑ —

og karakteriserer rækken som metrisk bestående f. eks. af en anapæst, en jambe, en (udvidet) anapæst (jeg aner ikke, hvad en sådan kavaller hedder i de metriske mysterier) og en jambe? Jeg beder mine læsere om virkelig at få dette eksempel gennemtænkt. Det er mig ikke muligt at se andet, end at hele denne skrigende unaturlighed skyldes de fornævnte mysterier ɔ: som udgangspunkt har kendskabet til den klassiske metrik, hvor efter den gængse opfattelse rytmen beror på afveksling i de fortløbende stavelsers tidsvarighed. Det kan vel fremdeles anses for givet, at forfatteren af den valgte folkeviselinie ikke har scanderet verset i jamber og anapæster (jævnlig afbrudt af korjamber og andre interessante uregelmæssigheder i folkedigtningen). Her hjælper Brückes fysiologiske forskninger slet ikke — og hvis Forchhammers akcentteori om trykårsagen er rigtig, må de jo endda stærkt revideres med hensyn til deres metriske betydning —, og lige så lidt

hjælper det at forkætre min ringhed. Jeg stiller disse spørgsmål op i den sikre overbevisning, at de ikke kan besvares tilfredsstillende på anden måde end: det er videnskabelig set uberettiget og uforsvarligt at foretage en sådan scansionsdeling. For en sprogvidenskabelig betragtning lyder reglen, den rigtige løsning af problemet således: nydansk metriks systematik skal opbygges med det talte sprogs naturlige trykgrupper og tidsgrupper som udgangspunkt. Et godt grundlag at bygge videre på er for nydanskens vedkommende givet af O. Jespersen i hans fonetiks afsnit om tryk og H. G. Wiwels udfyldende undersøgelser dertil i sidste hefte af ,Dania'.

Her må jeg straks tilføje, at når systematikkens grundlag ad denne vej er fundet gennem opstilling og gruppering af de faktiske muligheder, bliver der et uhyre arbejde at gøre ved statistisk undersøgelse af anvendelsen i digtningen ɔ: hos hver enkelt forfatter, ja strengt taget for hvert enkelt digt. Det er kun den mystiske, højere sfære, hvori metrikken ynder at færdes, der lader den se ned på det nøgterne, ugeniale arbejde: at gå det hele materiale igennem og ordne det; men det er alligevel nødvendigt, og hvad af blivende værd der hidtil er udrettet på metrisk område, er væsentlig hidført ved statistisk underbygning med kendsgerninger. Man behøver blot at tænke på nutidsforskningen over indisk-iransk, over oldlatinsk eller oldgermansk versbygning.

V.

Den historiske betragtning af versbygningen. Lige så skarpt som jeg har fremhævet, at versbygningslæren i væsen og grundbegreb skal bestemmes ud fra det talte nutidssprog, lige så stærkt ønsker jeg at understrege betydningen af den historiske betragtning over for versbygningen. Denne betydning fremgår i første linie af almindelige betragtninger. Trykfordelingen bestemmes væsentligst ifølge traditionel udtale; men selve nutidsforholdene viser, at der foregår stadige svingninger og forskydninger, hvis mulighed man må regne med. Endnu vigtigere forekommer det mig at være, at hele sprogets ,udtaledisposition' med den deraf afhængige rytmedisposition er et produkt af historisk udvikling og på mange punkter kan følges og sikkert klarlægges. Jeg nærer således ikke mindste tvivl om, at de gotisk-germanske og da særlig det danske sprogs forkærlighed for firetrykledsverset, delt i to tidsgrupper (jambiske og trochæiske firefodede dipodier

i den gængse terminologi) skyldes ældgammel rytmedisposition og historisk kan forklares gennem sprogfamiliens nyere versbygnings udvikling af de oldgermanske forbilleder. Dispositionen er så stærk, at den, som jeg håber snart at skulle få udviklet i sammenhæng andensteds, lejlighedsvis bemægtiger sig vers af helt andre typer, selv ,den femfodede jambe', og lemper dem efter sit behov.

Den historiske betragtningsmådes nødvendighed følger fremdeles af den kendsgerning, at digteren, hvorledes han end arbejder, og hvorledes rytmen end fødes i ham, i et flertal af tilfælde arbejder i nedarvede former og bevidst eller ubevidst ikke blot benytter den givne ramme, men også efterligner væsensindholdet i individuel opfattelse. De ikke helt sjældne undtagelser fra denne regel kan forøvrigt kun konstateres ad historisk vej.

Dernæst er det jo en ubestridt kendsgerning, at fremmed indflydelse har spillet en meget stor rolle i den danske versbygnings udviklingshistorie, et spørgsmål, der atter kun ad historisk vej kan udredes. Jeg er stadig af den mening, at Ewalds og Oehlenschlægers versbygning ikke kan endelig skildres i fuld belysning, uden at først forbindelsen med ældre dansk digtning og dernæst den fremmede påvirkning er klarlagt, ja ikke engang en systematik over disse forfatteres versbygning kan blive afsluttende uden hensyn til det mulige historiske korrektiv, som gør sin magt gældende over for alle andre metriske fænomener end — måske — den absolute nutidsdigtning.

Langt større vægt får dog den historiske betragtning, når vi tager hensyn til, at versbygningen i sin anvendelse bliver et led af den almindelige litteraturhistorie, og her ligger tillige verslærens hovedbetydning som selvstændig videnskabelig disciplin. I samme omfang som litteraturen bliver verslæren afhængig af andre grænsefag, f. eks. som genstand for æstetisk vurdering af dens samtlige virkemidler. Sondringen mellem folkedigtning og kunstpoesi bliver af væsentlig betydning. Alle versbygningens udenværker — som rim og traditionel leddeling — kan kun forstås i historisk belysning. Den ældre versbygnings teoretikere må opfattes og vurderes historisk, således at deres syn på det givne fænomen ikke hilder vor bedømmelse af fænomenet, som det faktisk foreligger. Ældre versbygning kan overhovedet kun tilnærmelsesvis bestemmes, og det ved tilbagegående sprogvidenskabelig analogi: sprogsubstratets i betragtning kommende egenskaber fikseres filologisk i så stort omfang som gørligt, rytmemulighederne opstilles i tilslutning dertil, og det statistiske opgør

over de faktisk foreliggende vers afgiver kontraprøven. At der her vil komme en stadig vekselvirkning mellem den sproghistoriske forskning og versbygningens regler, ligger i forholdenes natur og er en kendsgerning: selv nogle få sikre versbygningsregler kan være af uvurderlig betydning til belysning af sproglige fænomener. Men på hele den historiske versbygningslæres område er resignation og forsigtighed at tilråde i langt højere grad, end hidtil har været tilfældet. Det nytter på dette område ikke stadig at råbe på originalitet i opfattelsen og på resultater; ti på hele den gotisk-germanske versbygnings område er der historisk set et uhyre rydningsarbejde at gøre, før der i væsentlig grad kan tales om resultater, hvorpå en fremtidens genial metrisk forsker kan bygge en værdifuld historisk versbygningslære.

Jeg stiller altså den historiske betragtning af versbygningen meget højt og meget højere end hidtidige danske metrikere, men anerkender samtidig den tvingende nødvendighed af at være forsigtig på dette område. På den anden side må det bestemt fastholdes, at den historiske redegørelse for versbygningen er lige så begrundet og nødvendig for perioder med æstetisk ringe kunst som for kunstens opgangstider; udbyttet og resultaternes værd vil være forskelligt; men det går f. eks. ikke an at eliminere det 16de og 17de samt første halvdel af det 18de århundrede ud af dansk versbygnings historie. De nævnte århundreders digtning er tværtimod fundamentale for udviklingen af nyere dansk versbygning, selv om de kunstnerisk betydeligste fremskridt sker i det 19de århundrede. Endnu betænkeligere bliver det efter visse synspunkter at udelukke enkelte forfattere fra bedømmelse under forsøget på at fastslå verskunstens grundprinciper. I denne henseende har efter min mening E. v. d. Recke på flere punkter begået fejl (Grundtvig, Drachmann).

I disse synspunkter vil utvivlsomt enhver sprogforsker give mig ret, og jeg vil her gentage, at den versbygningslære, jeg hidtil har interesseret mig for og også i fremtiden håber at skulle fremme, er en sprogvidenskabelig disciplin både fra et nutidssynspunkt og for en historisk betragtning; personlig tror jeg ikke på nogen anden form for videnskabelig metrik, føler altså heller ikke mindste trang til at imponeres af, hvad der for mig står som metrisk mysticisme, selv om den taler nok så kategorisk. Det er nu engang en vanskelig sag i videnskab at sætte punctum finale efter en opfattelse.

Den danske versbygnings historiske udvikling er for mig et

litterærhistorisk spørgsmål af den allerstørste interesse, og drivfjederen i denne interesse er min tro på den kontinuerlige og organiske udvikling, der kan følges gennem versbygningen fra de ældste tider til vore dages digtning; men det turde være nøjagtigere videnskabelig metode gennem enkeltundersøgelser at klarlægge hele udviklingsløbet end straks at opstille et velklingende grundmotiv uden sikkerhed for verificeringen.

Germ. strand.

Af Th. V. Jensen.

Dette fællesgerm. ords forhistorie er, såvidt vides, uopklaret («lässt sich nicht weiter verfolgen», Kluge Etym. Wb.) Man har forsøgt at kombinere det med slav. **stornā* «side» (oldsl. *strana* russ. *storonā*), men metathesen er usandsynlig og det slav. ord har ingen til germ. *d* svarende konsonant. I oldn. betyder *strǫnd* foruden «litus» også «rand, kant» («border, edge», Cleasby-Vigfússon), og der kan næppe være tvivl om, at den mere omfattende betydning er den opr., sml. fr. *bord*, der har denne betydningsudvikling. Hvad formen angår, kan der til germ. *str* svare enten opr. *str* el. *sr*. Vilde man anta, at den opr. forlydsgruppe var *str*, vil der næppe kunne påvises nogen etymol. korrespondens udenfor germ.; prøver man med *sr*, da vil man i lat. finde et ord, der både i form og betydning svarer så godt til det germ. ord, at der intet er til hinder for at holde dem for identiske. Lydgruppen *sr*, der er bevaret på sanskrit, er i andre sprog udviklet höjst forskælligt. I gr. falder *s* bort i forlyd, *ῥέει* = sskr. *srávati;* i germ. og slav. udvikler sig et *t*, germ **strau-maz*, oldn. *straumr*, slav. *strūmen-* m. (disse ord forholder sig m. h. t. suffikser til gr. *ῥεῦ-μα* som *κευθ-μό-* og *κευθ-μῶν-* til *κεῦθ-μα*); i lat. blev *sr*, sikkert gennem *þr*, til *fr*, der bevaredes i forlyd og i indlyd blev til *br*. Således udgår gr. *ῥῖγος* og lat. *frīgus* fra en fælles grundform **srīgos*; i indlyd har vi i latin f. eks. *tenebræ* af *-srā* sml. sskr. *tāmisrā* «mörke» (germ. *str* i oht. adj. *dinstar* «mörk»), *sobrīnus* står for **sosrīnus* og er ident. med det slav. adj. *sestrinŭ* «søsterlig», sml. *str* i det germ. ord, o. s. v. Det germ. «strand» turde da være identisk med lat. *front-*. Dette ords forsk. betydninger lader sig alle med lethed udlede af grundbet. «rand, kant». spec. «den forreste side» af noget. Med germ. «strand» i bet. «rand» (f. eks. om randen på et skjold) kan sammenlignes lat. *frons anuli;* med «strand» i bet. «litus» kan sammenlignes *frons* i forbindelser som *frons Italiæ, frons litorum*. M h. t. betydningen «pande» i latin har vi en analog bet.-udvikling i et germ. ord for «pande», nemlig oldn. *enni* oht. *endi* n., besl. m. gr. *ἀντίος*[1], opr. altså «(hovedets) forside». Den formelle overensstemmelse mellem oldn. *strǫnd* f., pl. *strendr* og lat. *front-* f. (med det förklass. m. kan sammenlignes tysk m.) er fuldstændig; sml. f. eks. — m. h. t. böjningen og *d* af *t-* — oldn. *ǫnd* f., pl. *endr* og lat. *anat-* f. En anden etymologi af *front-*, der går ud på at aflede det af et **bhrū-vent-* «forsynet med bryn», kan man vist rolig sé bort fra, da denne form på lat. vilde være bleven til **fru(v)ent-* sml. *jŭven-* = sskr. *yúvan-*.

---

[1] Germ. grundform **anþia-* n.; det gr. adj. står vistnok for **ἀντιός* efter Wheelers accentforskydningslov (— ⏑́⏑ for opr. — ⏑⏑́ sml. *βουφόνος* af **βουφονός* overfor *βουφορβός* o. s. v.). Det germ. subst. forholder sig da til **ἀντιός* som gr. subst. *δόλιχος* til adj. *δολιχός*.

Anmeldelser.

A. Mau, Pompeji in Leben und Kunst. Leipzig 1900.
F. Barnabei, La villa Pompeiana di P. Fannio Sinistore scoperto presso Boscoreale. Roma 1901.

Overbecks Pompeji udkom første Gang i 1856. Den har fra den Tid indtil nu været den mest almindelig benyttede Haandbog for alle dem, der ønskede at gjøre Bekjendtskab med den forsvundne og gjenfundne Oldtidsby og det Liv, der rørte sig der. Praktisk anlagt, som den var, let overskuelig og forsynet med en Mængde gode Afbildninger, afhjalp den en virkelig Trang. De Mangler, der hæftede ved den, bleve for en stor Del afhjulpne ved de senere Udgaver, hvori Læseren naturligvis ogsaa blev gjort bekjendt med de stadig fortsatte Udgravninger og Opdagelser, af hvilke mange havde epokegjørende Betydning, samt med Nissens og Maus grundige Undersøgelser af Ruinerne, hvorved det lykkedes igjennem den forskjellige Bygningsmaade og Dekoration at gjøre Rede for Stadens Historie i tre Hundredaar eller mere. Den 4de og sidste Udgave, som blev udgivet af Overbeck og Mau i Forening 1884, maatte betegnes som en god Bog, der tilbørlig holdt Læseren à jour med, hvad der indtil den Dag var kommet frem. Men ogsaa denne maatte efter nogen Tids Forløb trænge til en Afløser. Nu er der kommet en saadan i det ovfr. nævnte Værk af *Mau*. Det er et udmærket Arbeide, skrevet med al den Paalidelighed og videnskabelige Dygtighed, som Forfatterens Navn lover. Skjøndt Overbecks Bog er større og indeholder en Del Stof, der ikke findes i Maus, giver denne dog i Virkeligheden en klarere og ikke mindre fyldig Fremstilling af Emnet. Den gjør os tilmed bekjendt med nye, vigtige Opdagelser, som det lille Tempel for Venus Pompeiana og fremfor alt Vettiernes Hus, den elegante Privatbolig, der blev udgravet 1894—95, og som man fandt saa vel bevaret, at man tog den priselige Beslutning at bringe den under Tag og restaurere den saa vidt muligt, saa at Besøgeren her virkelig kan danne sig en Forestilling om, hvordan et pompeiansk Hus ser ud, idet han ser Værelserne under Tag og Haven fuld af sydlandske Blomster. Maus Fremstilling er saa fuldstændig, at selv den, der ikke har set dette Hus i Virkeligheden, dog med Lethed kan tænke sig det. Farverne mangle desværre, men de fotografiske Afbildninger ere saa gode som

man vel kunde forlange i den lille Maalestok. Med særlig Nydelse betragter man den Frise paa sort Grund, hvor Eroter sysle med allehaande forskjellige Arbeider, Oliepresning og Salg af Parfume, Vinhøst og Vinhandel, Guldsmedearbeide og Blomsterplukning.

Ogsaa denne Bog vil formodentlig om ikke lang Tid, alt som Udgravningerne skride frem, trænge til en ny Udgave. Allerede nu er der jo fremdraget en høist interessant Villa udenfor Pompeji. Det er den Villa ved Boscoreale, som *Barnabei* har udgivet i det ovfr. nævnte Arbejde.

Boscoreale er en Landsby ved Foden af Vesuv, et Par Kilometer ovenfor Pompeji og et Stykke til høire for den Vei, der fra Pompeji fører op til Vulkanens Krater. Endnu for faa Aar siden var dette Navn kun kjendt af Faa; men i 1895 prøvede en Mand, der eiede en Jordlod udenfor Byen, om han ikke kunde gjøre sin Lykke ved en Udgravning. Han følte sig vistnok skuffet, da det viste sig, at den Villa, han stødte paa, ikke frembød nogen som helst kunstnerisk Interesse. Det var en simpel Avlsgaard *(Villa rustica)* med Vinperse og Oliepresse, og fuld af de dertil hørende Kar og Redskaber. Men ved Undersøgelsen af et til Vinpersen hørende underjordisk Rum (en *lacus*) kom en sjælden Skat for Dagen, en Mængde fint og kunstnerisk bearbeidede Sølvkar, en Del smukt ciselerede Broncekar, en Pose med henved 1000 Guldmønter fra de første Keiseres Tid, og forskjellige Smykker. Sølvsagerne bleve, som bekjendt, erhvervede af Baron Rothschild, der forærede dem til Louvres Museum, hvor de ere Gjenstand for almindelig Beundring. Disse Sager have ikke hørt hjemme der, hvor de fandtes, men maaske i den anden Villa, vi strax skulle omtale. Efter at Vulkanens Rasen havde jaget Beboerne paa Flugt, synes det som om enten Eieren eller maaske snarere en Røverbande har forsøgt at «redde» disse Sager, men de kom ikke langt, inden de maatte bukke under for de dræbende Dunster, og overvældede af Sten- og Askeregnen udaandede under svære Krampetrækninger, som det viser sig af de Gibsafstøbninger, man har været i Stand til at tage af Ligene.

Nogen Tid efter fandt man lidt høiere oppe paa Bjerget en anden Villa, som ved Siden af den Landhusholdning, der ogsaa blev drevet der, indeholdt en elegant Beboelsesleilighed med en stor Mængde Værelser, hvoraf mange vare smykkede med fortrinlige Malerier. Det er den, hvormed Barnabei i det ovfr. nævnte Skrift har gjort Publikum bekjendt. Eierens Navn antages at være P. Fannius Synistor. I et af de til Landvæsenet bestemte Rum

fandt man nemlig den øverste Rand af et stort Lerkar, hvorpaa der var indskrevet P-FANNI-SYNISTORIS-S-XXIIII. Karret har rummet 24 Sextarier, d. e. 1/2 Amphora eller omtrent 12 Potter.

Indgangen er desværre endnu ikke helt udgravet. Man kjender derfor ikke Længden af den Søileallé, der dannede Adgang til Villaen; det aabne Rum imellem Søilerne er c. 10 Meter bredt. Ad 4 Trin stiger man op til en Forhal, hvis Forside dannes af 4 Søiler imellem 2 firkantede Piller. Den har en Dybde af 5 M. og en Længde af 13. Den kunde sammenlignes med Atriet i de pompeianske Huse, thi ogsaa her finder man i det ene Hjørne Husgudernes Alter, Larariet, men et egentligt Atrium er det ikke; et saadant behøvedes ikke paa Landet. Den græske Bygningsplan er ikke modificeret efter romerske Fordringer.

Bygningens Centrum, den store Peristyl, er kvadratisk. Det aabne Rum i Midten er 13½ M. bredt, omgivet paa hver Side af 6 korinthiske Søiler uden Basis. Søilegangen er over 4 M. bred. Væggene ere prægtig malede i den saakaldte 2den pompeianske Stil eller Architekturstilen, hvor alle Elementerne ere tagne fra virkelig Architektur, men Kunstnerens Fantasi benytter dem med Frihed og sammensætter dem ofte til eventyrlig pragtfulde Kompositioner. Dette synes især at have været Mode i Keiser Augusts Tid, og til samme Tid føres vi ogsaa ved den Indskrift, der er indridset paa en Søile her i Huset: *VII idus Maias auctio facta Germanico cos*, d. e. «her er holdt Auction d. 9. Mai Aar 12 eft. Chr.» Paa Peristylens Vægge er der indenfor enhver af Søilerne malet en lignende kanelleret Søile med Kapitæler af Akanthusblade, og mellem dem hænge rige Frugtguirlander ligesom i Huset paa Palatinerbjerget i Rom, udførte med skuffende Naturtroskab.

Af de bagved Peristylen liggende Rum er det midterste helt aabent fortil som et Exedra eller et Tablinum; det er smykket med lignende Frugtguirlander, og imellem dem hænge Masker. Til høire for dette ligger den største Sal, som vi med B. ville kalde Triclinium. Den har et Fladeindhold af 7 × 8 Meter. En 2 M. bred Døraabning vender ud imod Peristylen, og paa hver Side af denne er der et næsten lige saa bredt Vindue; der har altsaa været godt lyst. Paa hver Side af Døraabningen er der malet en Satyr med et Fad i den ene Haand og en Kande i den anden. Disse Satyrer have, hvad vi aldrig have set før, store Vinger; Kunstneren har maaske syntes, det skulde gaa hurtig med Opvartningen. Paa Væggen tilhøire finde vi i det

midterste Felt en rigt klædt Kvinde siddende, og ved Siden af hende en nøgen Mand. B. kalder ham Herakles. Han ligner rigtignok mere en almindelig romersk Spidsborger, og det er ikke en Kølle, han holder i Haanden, men en almindelig Stok. Kvinden har, som alle de her malede Kvindefigurer, fyldige Legemsformer og regelmæssige Ansigtstræk, dog ikke af den almindelige pompeianske Typus; det er snarere en national romersk Model. Øinene ere store og undertiden skelende. Kunstneren har villet lægge et stærkt Udtryk i dem, men han har ikke altid været saa heldig, at man kan se hvad han har ment. Saaledes her. B. finder her en erotisk Samtale; jeg synes snarere, at disse to ere kjede af hinanden. B. kalder Kvinden Iole; hvis Manden er Herakles, maatte det dog snarere være Omphale; men jeg tør ikke sige, at jeg veed hvad Kunstnerens Tanke har været med dette Billede. Heldigere synes han i det andet Felt. Der sidder en Kvinde og spiller paa Cithar. Hendes aabne Øine søge næppe, som B. mener, en anden, for os ikke synlig Person, som hun interesserer sig for; mig forekommer det, at hun ikke ser paa noget Bestemt, men kun er optaget af Musikens Toner. Paa Væggen til venstre træffe vi først en prægtig Skikkelse af en gammel Mand, der læner sig til sin Stok; B. kalder ham Pædagog. Om han staar i nogen Forbindelse med Billedet paa det midterste Felt, kunne vi ikke sige, da vi ikke forstaa dette. Efter B.s Beskrivelse ser man en ung Mand siddende paa en Sten, hvorved ogsaa et stort rundt Sølvskjold er opstillet. Foran dette sidder en pyntelig klædt Kvinde med Hagen støttet paa den høire Haand. Hun ser hen paa Manden, ved hvis Ankomst hun, siger B., er bleven greben af en saadan Extase eller en saadan Begjærlighed, at hun synes at ville trække ham til sig med sine Øines Magt. Det er muligt, at B. har Ret i at den første af disse to Personer skal være en Mand, skjøndt jeg snarere vilde tage ham for en ikke ganske ung Kvinde; men ubegribeligt er det, hvorledes han kan finde et erotisk Sammenspil imellem disse to, der se ud til alt andet end at være velvillig stemte imod hinanden. Efter det bebreidende Udtryk i den Enes og det hadefulde i den Andens Ansigt vilde jeg kunne kalde dem Antiope og Dirke. Paa Bagvæggen finde vi i Midten en pragtfuld Architekturdekoration. Imellem de store Søiler i Forgrunden ser man ud til en Mængde andre Bygninger, Søilegange og Templer, det Ene bagved det Andet i et dybt Perspektiv. Det er ikke nogen ny Art af Dekoration, vi her gjøre Bekjendtskab med, men det er maaske

det skjønneste Exemplar, vi have af denne Art. En Eiendommelighed ved dette Billede er, at Søilerne eller Pillerne i Forgrunden ikke ere riflede, som i Peristylen; nogle af dem ere ottekantede; ved andre har Kunstneren tydelig angivet de Stykker, hvoraf de ere sammensatte, Trommer eller Cylindre ved de runde Søiler, Tærninger ved de firkantede Piller, og midt paa enhver af disse ser man de firkantede Klodser, som Stenhuggeren lader blive staaende til Holdepunkter for Tougene under Transporten, men som ere bestemte til at hugges bort, naar Stenen er anbragt paa sin Plads; her ere de bibeholdte som Dekoration. Man kan undre sig herover og misbillige det, men man kan ikke nægte, at det gjør sin Virkning. Den Afvexling og Mangfoldighed, som Kunstneren trængte til, har han opnaaet. Midtpunktet i Bagvæggens Dekoration danner en legemstor Venusstatue, omtrent i samme Stilling som Venus fra Milo. Men med den høire Haand fastholder hun en lille Amor, der udslynger et Kastespyd, hvis ellers Tegningen og Forklaringen er rigtig; thi da hele den øverste Del af Figuren er tabt, og det ikke er en fotografisk Afbildning, der foreligger, tør det være tilladt at nære nogen Tvivl i denne Henseende.

Paa den anden Side af Tablinet ligger et lidt mindre Værelse med et Forværelse. Vi kunne med B. kalde det et Soveværelse med sit Proköton; men Væggene, der ere næsten lige så pragtfuldt malede som Trikliniets, vise os ikke, som det plejer at være Tilfældet i Sovekamre, erotiske Sagn og stærkt sanselige Billeder. Midtpunktet i den rige architektoniske Ramme er et Alter, hvorpaa Frugter ere henlagte som Offer, og et godt Stykke bagved dette, inderst i Templet, viser Gudebilledet sig i sin Majestæt, i det ene Felt Artemis med en Fakkel i hver Haand og Kogger paa Ryggen, udført i archaiserende Stil, i et andet en anden Gudinde.

Det er kun et kort Uddrag af det Væsentligste, vi her have meddelt; en omhyggelig Gjennemlæsning vil kunne fremdrage endnu mange andre interessante Enkeltheder. Vi ere Forfatteren taknemmelige for den hurtige og udførlige Redegjørelse for dette nye Fund, som paa saa mange Maader beriger og udvider vor Kundskab til den pompeianske Kultur og Kunst.

Villaen ved Boscoreale har ogsaa været omtalt i Berliner Philologische Wochenschrift for 1900 Sp. 1438. Man erfarer

deraf, at Billederne ere over naturlig Størrelse. Der nævnes 3 «i dobbelt Legemsstørrelse, en Luthspiller, en gammel Gladiator, der fortæller en Kvinde sine Bedrifter, og en Kvinde, der synes at lytte.» I Fotografierne hos Barnabei har jeg ikke været i Stand til at gjenfinde disse.

J. L. Ussing.

Poetæ lyrici græci, collegit *Theodorus Bergk*. Ed. quintæ part. I. vol. I. *Pindari* carmina, rec. *Otto Schroeder*. Leipzig 1900, Teubner. VI + 514 pp.

I och med framträdandet af denna nya upplaga har Pindarosstudiet tagit ett stort steg framåt. Det har på många viktiga punkter öfvervunnit sitt förra ovissa famlande, och för framtida forskning är lagd en säker grundval att bygga på.

Bergks 4de upplaga af Pindaros utkom år 1878. Efter Bergks bortgång (1881) var Hiller sysselsatt med att revidera hans Pindaros, men innan hans arbete hann afslutas, bortrycktes äfven han af döden. Det var då (1891), som Schroeder fick i uppdrag att fortsätta hans verk — ett uppdrag, för hvilket han redan genom sin föregående studieriktning var väl förberedd. Schroeder bröt emellertid helt med Bergks egna principer, begärde och fick af förlagsbokhandeln «potestatem Pindari potius quam Bergkii edendi». Det är resultatet af Schroeders trägna forskningsarbete, påbörjadt «ante hos uiginti quinque fere annos», som nu föreligger. Det har förebådats af åtskilliga tidskriftsuppsatser, som redan förut låtit oss ana vissa af de grundsatser, som ledt utgifvaren vid hans recensio.

Schroeder har tagit itu med Pindaros fullkomligt på nytt och från roten. Med Bergks upplagor har han ej stort mera än namnet gemensamt. De viktigaste handskrifterna har han helt kollationerat (ABCDI) eller på tvifvelaktiga ställen undersökt (E[1]). Handskrifternas genealogi har han sökt att uppspåra med en långt större energi än någon före honom. Under det att förut åsikterna om handskrifternas värde och inbördes ställning voro tämligen subjektivt grundade (Bergk själf var eklektiker, Christs ståndpunkt i hans olika upplagor förefaller sväfvande), har Schroeder genom de noggrannaste sammanställningar nått fasta och, som det synes, tämligen evidenta resultat. Den ursprungligen enhetliga texten har redan tidigt klufvit sig i tvänne grenar a (Ambrosiana)

---

[1] Angående V tyckas hans uppgifter i upplagan (p. 6) och i hans förutskickade själfanmälan i Mitteilungen der Verlagsbuchhandlung vara stridiga mot hvarandra.

och *β* (Vaticana), *α* omfattar ACNOV, *β* omfattar BDE. Dock finner man öfvergångar mellan de begge grupperna. Så särskildt i början och slutet af hvarje bok, något som tyder på bristfällig inbindning — på andra ställen kunna öfvergångarne förklaras på olika sätt, t. ex. genom förekomsten af dubbla läsarter i archetypus (P. III 4. IV 36, 250 enligt schol.). De begge olika recensionerna äro mycket olika lottade. *β* har genom nästan hela Pindaros B och D, samt E i Ol. och Py., *α* har för Ol. II—XII A, sedan får man nöja sig med CV — så länga de räcka.

Ett ökadt intresse vinner upplagan dels genom det stöd som Pindaros-forskningen både metriskt, språkligt och sakligt fått genom fyndet af Bakchylides, dels därigenom att utgifvaren haft tillfälle at begagna sig af de förarbeten som A. B. Drachmann gjort i och för utgifvandet af Pind.-scholierna.

Boken inledes af vidlyftiga *prolegomena* (77 s.) i 5 kapitel, hvari S. nedlagt det concentrerade resultatet af sina allsidiga studier öfver Pindaros. Efter det första kapitlet, om handskrifterna, följa *observatiunculæ grammaticæ*. I de korta, knapphändiga notiser, som här lämnas, ligger ett oerhördt arbete fördoldt. De förutsätta ej blott den mest omfattande kännedom om den grammatiska litteraturen, utan gifver självständiga bidrag på nästan hvarenda punkt och lämnar till förut anställda specialundersökningar en värderik efterskörd. På dessa grammatiska studier ligger tvifvelsutan en del af hela bokens tyngdpunkt förlagd. För att i all den ovisshet, som ännu råder rörande Pindaros-grammatiken, kunna vinna fast mark under fötterna, har S. behöft att gå igenom hela materialet på nytt. Och vi se i hans *adnot. crit.*, hvar helst vi vilja slå upp, huru som han öfverallt finner tillfälle att hänvisa till dessa sina *prolegomena*, för att kunna försvara den handskriftliga läsarten eller motivera en ändring. — Sedan följa *„De fastis panhellenicis“* (delvis = Bergk [4]), *Index carminum* och *Fasti Pindarici*.

Självfva textkonstitueringens karaktär är efter det förut sagda klar. Utgifvarens afsikt har varit att så vidt möjligt bevara texten för villkorliga ändringar. Denna sin grundsats har han ock troget följt. Otaliga äro de fall, där han så med framgång räddat den «öfverlämnade» läsarten — häri visar S.s upplaga ett väldigt framsteg ej blott framför Bergk [4], utan och framför Christ och öfriga modärna utgifvare. Det vore nästan vilseledande att här nämna exempel — så godt som hvarje sida visar prof på, huru S. räddat *„locum sanissimum, quem sanare certaverunt vv. dd.“* Med egna conjekturer har S. varit mycket sparsam och mycket försiktig. Blott sällan har han infört dem i texten (så O. V 16 b *ἐσλά*, P. VIII 68 *κατ᾽ ἐμὶν*, P. IX 62 *⟨προσ⟩ θηκάμεναι*, N. VI 16 *ὁμαιμίοις* o. a.). Oftare inskränker han sig till att i noterna meddela sina egna gissningar — så O. I 104 *ANΔPA*

< *AMA*, *AMMA*, II 57 *ἔμπαν* (?), III 38 *δ' οὖν καὶ* f. *δ' ὦν πᾳ*, VI 130 *ὄρεσσ'*, *ὀρέων*, IX 108 *αὔδασα*, N. I 66 *φάσεαι*. Mera än att skapa nya möjligheter vinnlägger han sig om att skipa rätt mellan redan framställda förslag, och han är nästan pinsamt noggrann i att anföra alla dylika, äfvensom att afväga dem emot hvarandra. De kritiska noterna ge oss nämligen mera än hvad man brukar att få till lifs i en dylik upplaga: ej blott den handskriftliga apparaten i det urval, som betingas af utgifvarens uppfattning om deras värde — att ge varianter i samma utsträckning som i Mommsens upplaga hade ju varit både opraktiskt och onyttigt — utan de ge oss ock en klarare inblick, än hvad vanligen är fallet, i utgifvarens egen rustkammare, ity att han ständigt framställer skälen för och emot.

Naturligtvis framträder ej upplagan med anspråk på att lämna en exegetisk kommentar, men genom det sorgfälliga kritiska siktandet af de olika läsarterna och genom framdragandet af själfva bevismaterialet kastar den dock ofta vida klarare ljus öfver dunkla ställen än mången s. k. kommenterad upplaga. Så t. ex. Ol. I 28 b *φάτις*, I 50 *ἀμφὶ δεύτατα*, II 87 *γαρυέτων*, VI 87, XI 10, P. V 17. Äfven vid månget *locus obscurus* eller *locus conclamatus*, där ingen egentlig tvekan kan råda om textens äkthet, men där innehållet dock väckt tvifvelsmål och betänkligheter, har utgifvaren ej dragit sig för att gifva upplysande förklaringar, så Ol. VI 15 *ἑπτά*. Såsom kommentator är S. fri från de många fördomar, som länge gjort åtskilliga i öfrigt användbara kommentarer tämligen hårdsmälta. De Mezgerska vidunderligheterna affärdar han, såsom tillbörligt är, kort och godt. Och den i den äldre Pindaros-litteraturen oumbärliga framställningen af mytens inre sammanhang med segrarens person etc. har äfven helt bortfallit.

Upplagan afslutas med en metrisk appendix. Angående de metriska frågor, som här äro på tal och till hvilkas lösning Bakchylides-fyndet medverkat så kraftigt, äro denna tidskrifts läsare redan förut underkunniga (jmf. denna tidskr. VII 189).

Ändamålet med denna recension har för mig varit den helt anspråkslösa att rikta uppmärksamheten hos tidskriftens läsare på denna för hvarje Pindaros-forskare oumbärliga upplaga och på samma gång uttrycka min egen djupa aktning och beundran för utgifvarens sällsporda allvar och uthållighet, lärdom och klarsynthet. Naturligtvis har det funnits åtskilliga mindre väsentliga punkter, där mina egna åsikter ej sammanfallit med utgifvarens. Jag har ansett det vara föga gagneligt att här framdraga dessa, så mycket mera som det område, hvarom här är fråga, ligger utom mina egna specialstudier.

Cl. Lindskog.

Karl Vossler, Poetische Theorien in der italienischen Frührenaissance. (Litteraturhistorische Forschungen, XII. Heft.) Berlin 1900, Felber. 87 S.

I denne lille Bog, der 1899 tjente Forf. som Habilitationsskrift ved Heidelberg-Universitetets filosofiske Fakultet, meddeles en Oversigt over italiensk Poetik, som denne, mest spredt, giver sig Udtryk fra Dante til Lor. Valla's og Poggio's Død — altsaa til omtr. 1460.

Allerede hos Dante viser sig, i Modsætning til Middelalderen, det antike Digter-Ideal paany (*Vates* eller *Poeta)*: Digteren bør være den altomfattende Vismand, men det vil efter Datidens Begreber sige Theologen, — dér kunde foreløbig kun Universaliteten søges. Fra Oldtidsidealet hidrører ogsaa den nye Stræben efter Verdensry, hvis Symbol Laurbærkroningen er. Men for at naa den universelle Berømmelse griber man helst til det latinske Sprog; at Dante vælger Modersmaalet, «il Volgare», er begrundet i hans Fædrelandskærlighed og de stærke Baand, der bandt ham til det levende Folk, og ud fra dette Standpunkt vinder han Klassicitet for det Italienske, skøndt han endnu ikke tør skænke det Borgerret for alle Æmners Vedkommende. Digtekunstens Methode er i dette Tidsrum mere allegorisk-theologisk end rhetorisk-æsthetisk. Foruden Dante fremhæves særlig Mussato, i lignende Retning.

Ved Petrarca sker en Forandring. Han er Typen paa den lærde og aristokratiske Kunstner, der afgjort tilstræber Berømmelsen gennem det universelle Latin. Nu er det først og fremmest *Eloquentia*, der hævdes; Vergil og Cicero opstilles som de to store Mønstre; man gaar op i Formdyrkelse, ogsaa for den prosaiske Brevstils, Historieskrivningens og Oversættelseskunstens Vedkommende. Allegorien svinder som Kunstmiddel, og istedenfor Digtertheologen faar man nu *Poeta orator*. Men den komisk-realistiske Genre skubber man tilside for at værge Digtekunsten mod Angrebene fra religiøs Side. Dante's «Volgare» finder man nu (sans calembour) vulgært, idet Petrarca kalder sin italienske Poesi *nugæ* og Boccaccio, trods sin ubevidste Realisme, kommer til en lignende digterisk Anskuelse. De betænke ikke, at just de ved deres Geni, i Forening med den store Forgænger, have bidraget til, at Modersmaalet som Digtersprog har faaet tilstrækkelig fast Fod til — trods alt — ikke at omstyrtes i den følgende Tid.

Denne, de første Humanisters, fortsætter Bevægelsen. Digterfilologen udvikler sig nu rigtig, ser Petrarca over Hovedet og ringeagter naturligvis Dante indtil videre. Rhetorikken og den ensidige formelt-tekniske Uddannelse dominerer, Latinvælde og Ciceronianisme sætte Landets eget Sprog og det reelle Indhold næsten i Skammekrogen. I lærd Indbildskhed betragter man

Digteridealet nu som naaet, hvorom de mange Laurbærkroninger vidne. Et litterært Vidnesbyrd om disse Tidens poetiske Theorier har man navnlig i L. Bruni's interessante «Dialogus ad Petrum Paulum Istrum». Trods Ensidigheden faar dog Perioden stor og virkelig Betydning for senere Slægter ved at skabe en Konventionalisme, som en ægte klassisk Digtekunst kan hvile paa. Og mod Retningens Udskejelser hæver der sig allerede Stemmer henimod Aarhundredets Midte, bebudende det Nye, der kommer frem ved den genvakte Platonisme og siden giver sig tilkende i Højrenaissancen.

Saavidt naaer Forf. i dette Skrift, idet han lover at give en Fortsættelse deraf. Som han selv erklærer, er dets mulige Værd at søge i dets Synthese; det giver en klar og læselig, monografisk Oversigt over Kendsgerninger, som man allerede finder meddelte rundt om i de Værker, der beskæftige sig med den italienske Renaissance, som f. Ex. Burckhardts Bog. Men omendskøndt det ikke kan siges at indeholde noget egentlig Nyt, hvad ovenstaaende Udtog af det jo viser, maa man ikke tro andet end, at Forf. er gaaet direkte til de litterære Kilder, og Bogen er derfor at anbefale som en kundskabsrig Litteraturhistorikers dygtige Behandling af et interessant Afsnit af Menneskehedens Aandshistorie. At den er overkommelig i Omfang og i Pris, er jo ingen Skade til.

E. Gigas.

Valdemar Bennike og *Marius Kristensen*, Kort over de danske folkemål med forklaringer. 2. hæfte (S. 25—40, Kort 9—16). København 1900, Schubothe (komm.).

Planen for dette Værk, hvoraf nu andet Hæfte foreligger, har været omtalt i nærværende Tidsskrift VII 148—149. Jeg griber med Glæde Lejligheden til endnu en Gang at göre det filologiske Publikum opmærksomt på, at vi her står overfor et Værk, som vil få en enestående Betydning for dansk Dialektologi. Det tör vel håbes, at der også udenfor Kredsen af dem, som dyrker nordisk Sproghistorie (for hvem Værket er uundværligt), vil findes mange — Filologer eller Lægfolk —, der ikke af en Udgift på 2 Kr. 50 Øre om Året lader sig afskrække fra at erhverve denne usædvanlig overskuelige Oversigt over, hvorledes der tales i Danmark. — Til Overskriften over Kort 15 og 16 skal jeg tillade mig at göre et Par ubetydelige Bemærkninger. Kort 16 er betegnet som en Fremstilling af Rigsmålets Lydforbindelse *-ug-* i Dialekterne; hvis Læseren herved f. Eks. kommer til at tænke på Ordet *Rug*, vil han studse over, at An-

givelserne ikke passer. Ved nærmere Eftertanke vil han ganske vist snart se, at der kun er tænkt på ældre dansk -*ūk*-, og dette vil han finde bekræftet af den tilhørende Tekst. Men hvorfor har man ikke valgt en Overskrift, som ikke kunde misforstås, især da dette ikke vilde have krævet mere Plads? På Kort 15 er det angivet, at olddansk *ū*, der i största Delen af Ømålene er forskudt til Diftonger, hvis første Led er en i Retning af *y* eller *ø* liggende, undertiden urundet Lyd, i Modsætning hertil i det meste af Jylland optræder som *ū*; først ved at efterlæse Teksten får man at vide, at Diftongen *uw* er medindbefattet under denne Betegnelse. Hvorfor ikke angive dette på Kortet?

D. 23. Februar 1901.

Holger Pedersen.

M. Hartmann, Der islamische Orient. Berichte und Forschungen. II—III. Berlin 1900, Wolf Peiser. S. 41—102 med 2 planscher.

Till följd af det lifliga intresse för den yttersta östern, som öfverallt i den civiliserade världen framkallats genom den senaste tidens tilldragelser i Kina, har orientalisternas uppmärksamhet äfven riktats på den af vetenskapen hittills föga beaktade muhammedanska befolkningen i dessa länder. Ett värdefullt bidrag till bedömande af frågan om Islams framtid i Kina har nyligen lämnats af den tyske orientalisten Hartmann i senaste häftet af «Der islamische Orient»[1]. Efter en kortfattad öfversikt af den muhammedanska kolonisationens historia i Midtens rike redogör författaren i artikeln «China und der Islam» för de blodiga strider, som under senare hälften af 19:de århundradet förefallit mellan de kinesiska myndigheterna och Islams bekännare, och som slutade med de upproriske muhammedanernas fullständiga underkastelse, åtminstone tills vidare. Om ock det islamitiska elementet för tillfället är undertryckt, måste emellertid erkännas, att det vore oklokt att för framtiden frånkänna profetens till ett antal af omkring 30 millioner uppgående anhängare all betydelse i politiskt afseende. Att de muhammedanska ländernas framtid väsentligen beror af den ställning, befolkningen kommer att intaga till den västerländska civilisationen, säger sig själft. Att energiskt motsätta sig det europeiska inflytandet måste blifva liktydigt med att

---

[1] Jfr om denna fråga äfven J. Østrup, Islam i Kina, Dansk Tidsskr. 1901, s. 51—60.

arbeta på sin egen undergång; blott genom att låta sig uppfostras af frankernas kultur kan Islam räddas. Med skäl påpekar författaren, hurusom muhammedanen står européen vida närmare än den hedniske kinesen, och ser utan att dock vara blind för de betänkligheter, som kunna anföras mot hans uppfattning, i Kinas islamitiska befolkning ett element, som torde kunna lämna europeerna en värdefull hjälp vid deras kulturarbete i Midtens väldiga rike.

I en följande artikel «Strassen durch Asien» behandlas frågan om framtida järnvägsanläggningar i Kina, särskildt i södra delen af landet. För öfrigt innehåller det intressanta häftet en uppsats om «Zwei islamische Kanton-Drucke», som med nöje torde läsas af hvarje arabist.

K. V. Zetterstéen.

Dionysius of Halicarnassus, The three literary Letters, edited by *W. Rhys Roberts*. Cambridge 1901, University Press XI + 232 pp.

To his edition of ,Longinus on the Sublime' Professor of Greek in the University College of North Wales Bangor now has added a copious edition of the three literary letters of Dionysius of Halicarnassus, viz. Epist. ad Ammaeum 1, Epist. ad Pompeium, and Epist. ad Ammaeum 2. He has premised an introductory essay on Dionysius as a literary critic (p. 1—49), dealing with his life, writings, and relation to the Romans and to the Greeks; moreover, the book contains critical and exegetical notes to the letters, a glossary of rhetorical and grammatical terms, a bibliography of the scripta rhetorica, and indices of various kinds. As in the edition of Longinus, Greek text and English translation have been placed on facing pages, and on the whole the editor has succeeded in giving, what he aimed at, a valuable ,general introduction to the entire body of extant critical works which we owe to Dionysius.'

In textual matters the editor, as he himself admits, is much indebted to the ,admirable edition' of Usener and Radermacher [reviewed by Ræder in this periodical, IX 100 ff.]; only of the Codex Parisinus 1741 (P), the chief basis of the text of the Second Letter to Ammaeus, the editor himself has made a fresh collation, which wholly confirms the readings given in the German edition [1]; a specimen page is facsimiled in the frontispiece.

---

[1] I have only observed one new reading, p. 804 (ed. Reiske) *γενωετεροποιοὶ*, perhaps a slip for *γενεωτεροποιοὶ* (Usener).

I add a few remarks about some passages in the Second Letter to Ammaeus, in order to show how the editor has constituted the text. Page 789 he reads with Usener *κατὰ τὴν ἐμαυτοῦ δύναμιν* (so G, an apographon of P); I should prefer to retain the reading of P *αὐτοῦ (ipsius)* or with Krüger, who compares p. 938 *τῶν συμβεβηκότων ἑαυτοῖς*, to correct it into *αὑτοῦ*. On the same page I think the editor is right in defending the MS. reading *ἐπιδεικτικοῦ* (*ἀποδεικτικοῦ* Us.). 795 he assumes with Warren (Amer. Journal of Philol. XX 318) a lacuna after *τὸ σημαινόμενον*, which seems to me to be more probable than Usener's conjecture *τὸ σύντομον*. 799 Mr. R. follows Usener in assuming a lacuna before *οὐ καθ' ἑνὸς λέγεσθαι πεφύκασιν, ἀλλὰ κατὰ πολλῶν*, on account of the preceding *ἐξενήνεκται*; perhaps we ought to read *πεφυκότα*. I do not understand the following reading: *οἷον καλῇ . . . λέγῃ*, which is taken as a principal proposition; I agree with Usener in correcting *οιαν* (P) into *ὅταν*. The vulgata was *οἷον καλεῖ . . . λέγει*. 800 I prefer the correction *τὴν φράσιν* (vulg.); Mr. R. with Us. brackets *τῇ φράσει* (P) as an adscript. 804 Mr. R. follows the apographa, which give *ἂν γνῶσιν*, reading *ἃν γνῶσιν*; but the reading of P: *ὃ ἀνάγνωσιν* is more likely to be a slip for *ὃ ἂν γνῶσιν* (so Us. and the MSS. of Thucydides). It would not be correct to place *ἂν* in the text of Thucydides on the basis of this testimony; but the Anonymus ad Hermog. VII 608 gives *ἃ ἂν γνῶσιν*. 805 I strongly doubt whether the editor is right in assuming Usener's reading: . . . *ἀνίσταντο* (⟨*εἰ γὰρ τὸ οὐ χαλεπῶς ἀνίσταντο*⟩ *προσέθηκεν τῇ πρώτῃ περιόδῳ καὶ ἐσχημάτισεν οὕτως . . . φανερωτέραν ἂν ἐποίει τὴν διάνοιαν* (P: *προστεθὲν . . . σχηματισθὲν*); I should have preferred with Reiske and Krüger to keep the participles, supplying only: *τὸ γὰρ οὐ χαλεπῶς ἀνίσταντο*, and I think the latter is right in defending against Reiske the following dative *τῇ δὲ παρεμβολῇ . . . πεποίηκεν*. 799 Dionysius blames Thucydides for using *τὸ βουλόμενον* instead of *τὴν βούλησιν* and quotes: *οἱ δὲ Ἀθηναῖοι τὸ μὲν βουλόμενον οὐκ ἀφῃρέθησαν ὑπὸ τοῦ ὀχλώδους τῆς παρασκευῆς*: but Thucydides himself VI 24 gives *τὸ μὲν ἐπιθυμοῦν τοῦ πλοῦ οὐκ ἐξῃρέθησαν*. In his note to this passage[1] the editor writes: «Possibly Dionysius himself wrote *ἐπιθυμοῦν* and the copyists have brought this into formal agreement with the *βουλόμενον* above». *Credat Judaeus Apella.* On the contrary, we ought, I think, often to take into account the incorrectness of Dionysius in quoting short passages. Might not, for instance, the corrupt *ἐπιλογισμός* p. 793 be referred to *ἐ π η λ υ γ α σ μ ό ς* quoted probably instead of *ἐπηλυγάζεσθαι* (VI 36)?

---

[1] Mr. R. repeats the wrong quotation of Usener VII 49, where, as pointed out by Ræder, *τὸ βουλόμενον* is *οἱ βουλόμενοι*.

Of errata I have only discovered very few: p. 48 note 3 τῶν ἀνδρῶν, read τῶν ἄλλων ἀνδρῶν, p. 144,5 app. crit. αὐτῶν EFm2, read EF1 m2, and p. 146,16 πλῆθει (transferred from Usener), read πλήθει.

Copenhagen, March 1901.

Karl Hude.

Evald Lidén, Studien zur altindischen und vergleichenden Sprachgeschichte. (Skrifter utgifna af K. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Upsala. VI 1.) — 107 S.; S. 1-87 trykte 1897, resten 1899.

Det er ofte nok bleven fræmhævet, hvor store fordele studiet af et moderne sprogs historie fræmbyder fræmfor det komparative studium af de gamle. Medens — for blot at nævne én side — i de nyere sprog fænomenerne som oftest kan iagttages gennem en fyldigt overleveret og kontinuerlig udvikling, er der i overleveringen af de døde sprog ofte så store huller for det enkelte sprogs vedkommende og ofte så store afstande mellem sprogene, at den indoeur. sprogvidenskab meget tit må lade sig nöje med rekonstruerede, mer eller mindre sandsynlige mellemled. Sandsynlighedsgraden af de på dette område fræmsatte anskuelser kan derfor være overordentlig forskælligartet; ved siden af opdagelser af absolut sikkerhed finder man, som tilstrækkeligt bekendt, en overflod af de mest interesseløse hypotheser, der i en beklagelig grad vidner om deres ophavsmænds mangel på den ævne, der netop på dette område er så væsentlig for forskeren: ævnen til i den store masse af problemer at opspore dem, hvor man kan nå til et virkeligt resultat.

Det forekommer anm., at Lidén, hvem den indoeur. etymologi skylder så mange heldige greb, i det foreliggende værk — en række etymologiske studier — ikke overalt har valgt de bedste æmner, så at bogen indeholder meget såre tvivlsomt. S. 18 behandler forf. ordet πλίνθος. Dette ord identificeres almindeligvis med germ. *flint;* denne sammenstilling forkaster forf. dels af fonetiske (man kunde vel iøvrigt sammenligne oldn. *botn,* gr. πύνδαξ: sskr. *budhná-s,* gr πυθμήν) og semasiologiske grunde. Forf. vil opfatte -ινθος som suffix og sammenligner ἐρέβινθος: ὄροβος o. s. v.; men så skulde der jo rigtignok påvises et stamord, hvoraf πλίνθος kunde være dannet efter det foreliggende skema, hvilket forf. — vel af gode grunde — ikke har gjort; det vilde heller ikke hjælpe, om man vilde sige, at πλίνθος var dannet af roden πλ- (i πέλανος, πλατύς o. a., anførte af forf.) + suff.

-ινθος ligesom μήρ-ινθος (som forf. også anfører) af roden μηρ- i μηρύω; ti μήρινθος er jo ikke en sammenföjning af elementerne μηρ + ινθος[1]; men roden μηρ- er blot en abstraktion af de to ord; her skulde altså påvises et verbum, forat nydannelsen kunde opstå. Det forekommer da anm., at en kombination af de faktisk foreliggende ord πλίνθος og *flint* i hvert fald er at foretrække for en antagelse, der grunder sig på ad hoc postulerede former. — På en lignende måde opererer forf. med frit lavede former i sin behandling af ordet *voks*[2] (s. 27 f.), der også foreligger i balt.-slav., men med lydfølgen *-sk-* overfor germ. *-hs-*. Hvis dette ord er urindoeur. — hvad dets forekomst i balt.-slav. og germ. næppe kan bevise —, må man selvfølgelig finde dets grundform ved sammenligning mellem alle foreliggende former, og der må da her foreligge en metathese (således antar f. eks. Kretschmer, Einleit. in die gesch. der griech. spr. 164, note 3, hvor flere ekss. på denne ret alm. metathese er anførte); men forf. ansætter alene på grund af germ. *wahsa-*, uden foreløbig at ta hensyn til de andre sprog, en ieur. grundform **wokso-*, der skal være dannet af et ad hoc ansat ntr. **woges-*, der atter er afledet af $\sqrt{weg}$ «væve»; de balt.-slav. former skal repræsentere et — efter hvilket mønster dannet? — ieur. **woks-ko-*; altså atter adskiller forf. de faktiske former til fordel for postulerede.

S. 51 kombinerer forf. sskr. *kyāku* «svamp» med gr. σήπομαι. Her kan tænkes to muligheder: enten hørte kun det ene ord hjemme i grundsproget, og det andet (i så fald vel nærmest substantivet) var i vedk. sprog en nydannelse, hvis opståen måtte motiveres ved et i forvejen foreliggende skema, hvilket forf. ikke har gjort. Eller også hører bægge ord hjemme i grundsproget, men da blir den indbyrdes forbindelse mellem dem usikker. Sér man på forholdene i sprog, hvis forhistorie kendes, vil man kunne finde eksempler nok på, at et ord, der tilsyneladende er afledet regelmæssig af et andet, i virkelighed ikke har noget dermed at göre; således sér gr. πνεύμων ud som en regelmæssig afledning af πνέω (jfr. κευθμών : κεύθω), men er jo blot opstået ved folkeetymologi af πλεύμων; lat. *nōmen* kunde sé ud som og er jo ofte bleven opfattet som en afledning af *nosco* : gr. ὄνομα—γιγνώσκω

[1] Ved suffixer må jo skælnes mellem dem, der opr. er selvstændige ord, og dem, der ikke er det. Tysk *schönheit* er opstået ved agglutination af de to urgerm. ord **skauniz* + **haiðuz*, men *bitterkeit* er ikke opstået af *bitter* + *keit* (*-keit* er, som bekendt, udviklet af *-heit* efter guttural, og så ført videre ved analogi). Altså, hvor det ikke er bevist, at suffixet opr. er et selvstændigt ord, må man ikke operere med det som sådant, men må ved en nydannelse påvise dens forbillede, noget som Lidén ofte forsömmer.

[2] Forf. tillægger med urette (s. 28, note 1) Jessen den besynderlige etymologi: *voks* afledet af *at vokse*. Hos Jessen står (s. 281) anført afledningen *at væxe*, som Lidén, åbenbart forledet af ligheden med sv. *vāxa*, har opfattet som «*at vokse*».

viser at de to ord ikke har det minste med hinanden at göre; germ. **bōgu-z* (oldn. *bógr* gr. *πῆχυς*) er i tysk bleven til *bug*, der med urette er bleven opfattet som en regelm. afledning til *biegen* (sml. *flug* : *fliegen*; mht. *buoc*, men *vluc*, her sés altså endnu forskellen); tysk *bläuen* står for sprogfølelsen som «blau schlagen» og forholder sig, sét fra et nht. standpunkt, til *blau* som f. eks. *schwärzen* til *schwarz*, men de germ. former **bleuwan* («bläuen») og **blēwa-* («blau») har sikkert intet med hinanden at göre; da. *barsel* (af *barns øl*) er bleven opfattet som afledet af *bære* (i bet. «føde») sml. *fød-sel* : *føde*; engl. *sorrow* og *sorry* er to ganske ubeslægtede ord (sml. Jespersen, Progress in Language s. 112 ff.) o. s. v. Man kan altså i et sprog, hvis forhistorie er os ubekendt, som det er tilfældet med det (rekonstruerede) ieur. grundsprog, indrangere f. eks. en række substantiver og en række verber under et skema, men for det enkelte ordpars vedkommende kan det ofte være tvivlsomt, om der er et virkeligt slægtskab, og der er da heldigvis også en stigende skepsis oppe overfor en tidligere tids tilbøjelighed til at ville udlede alle substantiver af verbalrødder. Når forf. endvidere (s. 52) siger «die bisherigen etymologien von gr. *σήπω* sind lautlich unbefriedigend», så har han ikke selv klaret de lydlige vanskeligheder, der er forbundne med hans egen etymologi; *ky-* er jo ikke en ægte indisk lydforbindelse, hvis den ikke foreligger ved analogi — og hvilken da her? —; man skulde vente *cy-* (sml. *cyávatē*); heller ikke passer att. *σ-*, for hvilket man skulde vente *τ-* (sml. (*ἄ*)*ττα*, *τήμερον*).

S. 52 ff. behandler forf. oht. *-eiba*, der kun forekommer i nogle stednavne som *Wettar-eiba* (Wetterau) o. a. Dette er hele materialet. Noget tilsvarende ord i andre sprog har forf. ikke fundet, men nævner sskr. *sabhā́* «forsamling» (besl. med tysk *sippe*), og blot fordi dette med germ. **aibō* ubeslægtede ord ender på opr. *-bhā*, således som det germ. ord også kan göre (*b* kunde jo også være ieur. *p*, hvis ordet er ieur.) ansætter forf. alene på grundlag af det germ. ord en ieur. grundform **oibhā* (vilkårligt ansat med *oi*, skönt germ. *ai* jo også kunde være ieur. *ai*), der skal være et coll. fem. til et adj. **oibhos*, der betød «hiesig», **oibhā* betød först «alle die hier sind», dernæst «gau*gemeinde*» (denne specielle bet. tillægger forf. nemlig ordet s. 53); **oi-bho-s* er atter afledet af en loc. *oi* (dog indlader forf. sig ikke på at analysere suff. *-bho-* i dets urieur. bestanddele). Sskr. *sabhā́*, grundf. **sebhā* formodes (med Fick) at være afledet af en pron. stamme **se-*, **so-* + suff. *-bhā*, denne afledning er selvfølgelig kun en usikker hypothese (jfr. det ovfr. under *kyāku* udviklede), og det er höjst mærkeligt, at forf. tror, at denne usikre hypothese kan støttes ved hans egen endnu langt usikrere (s. 53, note 3: «Ficks scharfsinnige analyse von ai. *sabhā́* wird dadurch(!) bestätigt»). S. 55 får forøvrigt germ. **aibō* en slægtning, nemlig i det ind. ord *ibha-*, der betyder — en elefant. Forf. formoder nemlig, at

den opr. betydning af ordet var rigdom i al almindelighed (sml. *ibhyas* «rig»), grundform : **i-bho-*, afledet af pron. *i* + *bho* egl. «was hier ist», så «eigentum». Af et til sskr. *sabhā́* svarende ord afleder forf. s. 54 bl. a. *Sabīni*, der egl. skal betyde «die stammverwandten», hvilket kan være muligt. Men i stedet for at sammenholde *-a-* i *Sab-* med de mange andre tilfælde, hvor latin har *-a-* overfor de andre eur. sprogs *e (manere, patere, quattuor, palea, aper o. s. v.)* griber forf. til den næmme, men lidet overbevisende udvej: *Sab-* er en anden dannelse end **sebhā́*, næmlig af fem.-stammen *să-* (!) og til støtte anføres lat. *salvus*. Dette ord er jo beslægtet med sskr. *sárvas* (samme bet.) og gr. **ὅλϝος* (*ὅλος, οὖλος*), men det lat. *-a-* volder måske nogen vanskelighed. I stedet for nu at søge en forklaring ad lydlig vej (og en sådan er givet af Thurneysen, Kuhns zeitschr. XXVIII 160) eller ad eventuel analogisk vej, skiller forfatteren de tre, selvfølgelig identiske, former fra hinanden, og lader *salvus* være opstået af **să-l-vo-*, hvor *să-* er den omtalte fem.-stamme, der er udstyret med to suffixer; hvorledes forf. tænker sig at en afledning af en demonstr. pron.-stamme skulde komme til at betyde «salvus», siger han intet om; her må man altså anta en række ur-ieur. betydningsovergange.

S. 60 antar forf. at got. *nidwa* «rust» er dannet af en rod *nei-* «stråle», altså grundform **ni-twā*. Forf. accentuerer ikke denne grundform, men got. *d* vilde jo kræve betoningen **nitwā́*, en accentuering, der er i modstrid med den betoning (*´twā*) som dette suffix ellers, if. germ. og slav., har; etymologien kan næppe overhovedet siges at være slående. S. 78 f. behandles ordet *blond*, der antas at være gået over til romansk fra germ., hvor det ikke foreligger i de gamle dialekter. Forf. billiger nu Kluges kombination af det formodede germ. **blunda-* med sskr. *bradhná-s* «bleg». Dette ord forbindes imidlertid af andre (f. eks. Brugmann) med slav. *bronŭ*, i hvilket tilfælde dette må stå for **brodnŭ* med regelmæssig bortfald af *-d-*. Denne kombination forkaster forf. altså og siger (s. 79), at det forekommer ham at ligge «weit näher» at forbinde *bronŭ* bl. a. med germ. *brūn-*. Hvorledes det kan ligge langt(!) nærmere at foretrække en kombination af *bradhná-* med et ikke foreliggende ord (germ. **blunda-*), der ikke har noget til ssk. *-ná-* svarende, for en kombination med et virkeligt foreliggende ord (sl. *bronŭ*), der har dette; at foretrække et muligt rodslægtskab mellem de ikke identiske *bronŭ* : *brūn-* for en fuldstændig identifikation af to ord, er anm. aldeles uforståeligt.

Der kunde sikkert nævnes adskillige andre af forf.'s etymologier, der har lige så store svagheder som de ovenfor omtalte; men anm. skal lade dem ligge og gå over til et begreb, som forf. opererer meget med i sin bog, næmlig «wurzeldeterminativ». Det er meget ofte tilfældet i vor sprogæt, at mer eller mindre syno-

nyme rødder foreligger i forsk. kortere og længere former, og det er da bleven mode at kalde de lyd, især konsonanter, som en sådan længere form har mere end den korte, for «roddeterminativer». Således konstaterer forf. f. eks. s. 28 f. rødderne *weg-* (som han finder i kelt.), *webh-* (vort *væve*), *wedh-* «at binde», og *wē-* «væve», og vi får s. 29 den besked, at *weg*, *webh* og *wedh* er «verschiedene erweiterungen der einfacheren wurzel *wē-*». Det gælder da om at forklare, hvorledes den «einfache wurzel» har fået disse udvidelser, da man jo ikke kan tænke sig forholdet således, at der opr. kun bestod former af roden *wē-*, hvortil så senere trådte ved mekanisk tilføjelse *-g*, *-bh*, *-dh*; en sådan agglutination kan jo kun foregå ved virkelige ord. Sér man da på sprog, hvor man kan konstatere den historiske udvikling, vil man sé, at en sådan «udvidelse» kan fræmkomme på forskællige måder. Tar man f. eks. gr. *γεύεται* — *γέγευ-σ-ται*, da har roden *γευ-* jo i flere former en «udvidelse» med *σ*, men her er jo rigtignok *γευσ-* den ældre rodform; man kan ansætte en rod *κυλι-* (fut. *κυλῑ-σω*) vsa. rodformerne *κυλι-νδ-* (*κυλίνδω*) og *κυλι-σ-* (*κυλισθῆναι*) og kalde *-νδ-* og *σ* for «roddeterminativer», med hvilke roden *κυλι-* er «udvidet», men atter her er den længste rodform den ældste. I oldn. har vi en böjning *fela* — *fólginn*, hvor det, når man sammenligner f. eks. *stela* — *stolinn*, sér ud som roden *fel-*, *fol-* er udvidet med et *-g-*, men *fela* er som bekendt < urgerm. **felhan* (got. *filhan*), mens *stela* er urgerm. **stelan* (got. *stilan*). I disse tilfælde foreligger altså differensiering — under forsk. lydlige betingelser — af *én* rodform. Men «determinativer» kan også opstå på andre måder. I tysk er urgerm. **þleuhan* (got. *þliuhan*) og **fleugan* (got. **fliugan*, kun caus. *us flaugjan* = oldn. *fleygja* er bevaret) blevne til henholdsvis *fliehen* og *fliegen*, der i form og betydning ligger hinanden nær, så nær, at de ofte sammenblandes i ældre tysk (sål. også engl. *flee* og *fly*). Her kunde man jo, sét fra et nht. standpunkt, sige at roden *flie-* var udvidet med *-h-* og *-g-*, mens ordene i virkeligheden er aldeles ubeslægtede; anderledes er forholdet ved det tilsyneladende ganske analoge ordpar: *zeihen* og *zeigen*; her er et virkeligt slægtskab, idet *-h-* & *-g-* jo bægge er opståede af et opr. *-k-*. I sprogvidenskabens tidligste dage vilde man ikke betænke sig på at opfatte sådanne udvidelser som rent fonetiske indskud; den strængere iagttagelse af lydlovene har bevirket, at man ikke uden videre griber til denne antagelse; men når man istedetfor opfatter dem som en art suffixer (forf. bruger flere steder udtrykket «wurzelsuffix»), så er det jo blot at forskyde vanskeligheden fra lydlæren til suffixlæren (sml. V. Michels IF IV 59, note «es giebt noch leute, die glauben, sie hätten etwas gesagt, wenn sie für das, was ich hier unmotiviertes suffix nenne, den wohlklingenden namen wurzeldeterm. verwenden. Ihnen ist nicht zu helfen»). Foreligger der nu iforvejen et skema,

hvor kortere og længere former ligger ved siden af hinanden, da kan naturligvis ved analogi en længere form opstå ved siden af en opr. kortere (gr. πλευ-σ- : πλευ- i anal. med γευσ- : γευ-); her foreligger altså en virkelig udvidelse. Man kan opstille disse tilfælde således 1) der foreligger et virkeligt slægtskab a) således at de forsk. rodformer er udgået fra én fælles grundform, eller b) således, at en kortere rodform ved analogi — der da så må påpeges nærmere — har fået en udvidelse (også det omvendte kan naturligvis ské: dannelsen af en kortere rodform vsa. en længere) 2) de to rødder har kun en ydre lighed med hinanden. Det turde da være, klart 1) at man, når sprogets forhistorie ikke kendes, ikke sikkert kan vide, om to hinanden lignende rødder har noget slægtskab (sml. *fliehen* — *fliegen* ovfr.), når der ikke kan påpeges en fonetisk ratio for forholdet mellem dem (som f. eks. ved rødderne af formen *bhér-* : *bhŕ̥*) 2) at selv i tilfælde, hvor 2 beslægtede rødder foreligger, forklarer ordet «determinativ» ikke det minste (sml. *zeihen* — *zeigen*). Når man altså f. eks. vil forklare det ellers uopklarede forhold mellem *-th-* i sskr. *pr̥thú-s*, *-t-* i gr. πλατύς og *-t-* i oldn. *flatr* ved, således som forf. gör (s. 19), at antage alle 3 konss. for senere tilföjelser, så er det altså aldeles ikke en forklaring, sålænge det ikke er påvist — hvad der turde være vanskeligt — hvad ordet *flad* da opr. hed, för det fik disse «udvidelser» og dernæst, hvorledes det kom til dem. Men for forf. er en sådan «udvidelse» en deus ex machina, hvis tilsynekomst ikke behøver motivering; således skal endogså (s. 10) *-φ-* i gr. (σ)τέρφος være roddeterminativet *-bh-*; (σ)τέρφος løsrives altså fra det lat. *tergus* (som sammen med det græske ord vilde kræve en grundform *(s)térg^w^hos), skönt de to ord stemmer i lyd, böjning, betydning og kön og følgelig har lige så stor ret til identificering, som to hvilkesomhelst andre ord, der opfylder disse betingelser (sml. Froehde Bezz. Beitr. VIII 165), mens slægtskabet med στερεός turde være höjst usikkert (sml. det ovfr. bemærkede om slægtskabsforhold indenfor det enkelte sprog). Hvad der her er sagt om begrebet «roddeterm.» gælder mutatis mutandis også om begrebet «rodvariation» i rodvokalerne, altså overgang fra én aflydsrække til en anden. Dette er jo et ret almindeligt fænomen; på gr. har vi εἴληχα efter ā-ā rækken vsa. λέλογχα efter e-o rækken; aor. λαχεῖν har fremkaldt overgangen; på tysk böjes nu *wiegen* (germ. **wegan*) efter samme aflydsklasse som *biegen* (germ. **beugan*) sml. substt. *wucht: bucht* &c., her er det også let at påvise vejen for overgangen fra den ene klasse til den anden. Derimod vilde det ikke nytte om man f. eks. vilde sige at ty. *reuter* var afledet af *reiten* med «vokalvariation»; det vilde ikke være nogen forklaring, når der ikke samtidig påvistes, hvorledes, og i dette tilfælde foreligger der jo også kun en ydre lighed, da *reuter* som bekendt er et middelalderl.-lat. låneord. Men hos Lidén findes (s. 46) en stor

del ord, tildels henhørende til forsk. aflydsklasser, omtalte som beslægtede, uden at forf. nærmere påviser, hvad de opr. former hed og hvorledes aflydsskiftet kom istand.

Ordstoffet i et ieur. sprog kan jo — når man sér bort fra låneord — deles i to klasser, de fra grundsproget nedarvede og de nydannede. Etymologiens mål blir da dels at opsøge de nedarvede ord og føre dem tilbage til deres grundform, dels at konstatere nydannelserne og fræmstille deres genesis. Dette har forf. ikke altid holdt sig for öje, men istedetfor at operere med virkelige ord har han altfor ofte ladet sig nöje med at udpille nogle lyd og identificere dem. Ved rigelig anvendelse af de to begreber «roddeterm.» og «rodvariation» og ved ikke at tage smålige hensyn til betydningen (s. 46 skal ty. *schlank* og *link* være beslægtede) vil det være overmåde næmt at «bevise» et slægtskab mellem såre mange ord, men så får etymologien rigtignok en uhyggelig lighed med etymologien efter Voltaires definition. Imidlertid vil man ved en række etymol. studier af Lidén på forhånd være overbevist om at finde adskillige slående, eller dog meget plausible, kombinationer, anm. skal nævne *γέρρον* + oldn. *kjarr* (s. 7 f.; forf., der flere stæder citerer Jessens Etym. Ordb., synes at ha oversét, at *γέρρον* står anført der under art. Kjær), germ. afledninger af $\sqrt{weg}$ «væve» (s. 25), sskr. *r̥jīšá-* + norsk *ulka* (s. 29), sskr. *takrá-* + isl. *þél* (s. 39), sskr. *kišku-* (s. 43; billiget af Brugmann Grundr. I[2]1094), sskr. *asida-* (s. 44); sskr. *laŋga-* + sv. *linka* (s. 46), sskr. *malimluc-* (s. 47); sskr. *kalká-* + oht. *horo* (s. 50); sskr. *īšā́* (s. 60 ff.), lat. *algor* (s. 66), oldn. *afar* + got. *abrs*, *abraba* (s. 75); sskr. *āra-* + oldn. *áll* (s. 82), og vel adskilligt mere, hvad dog mere kyndige må bedömme.

Th. V. Jensen.

H. Pipping, Om runinskrifterna på de nyfunna Ardre-stenarna (Skrifter utg. af K. human. Vetenskaps-Samf. i Uppsala. VII 3). Uppsala 1901, Akad. bokh. [69 + III s. (tysk resumé) og 10 afbildninger samt kort].

I sommeren 1900 blev forfatteren af dette skrift underrettet om et betydeligt fund af runestene i Ardrekirke (Gulland), der var under reparation. Disse runestene fandtes indenfor en rekt angel i kirkens hovedskib, der dannedes bl. a. af siderne i en gammel grundmur. De er åbenbart bleven nedlagt der med vilje, vistnok for at fylde grunden; deres oprindelige sted var det ikke; der er blevet øvet vold imod dem, de er tildels slåede i stykker og brudstykkerne af en af dem fandtes på forskellige steder. Der synes derfor ikke at være grund til med forf. at tale om, at de

er bleven nedlagt af »pietetsfulde hænder» (s. 7). Stenene, der er af sandsten, er meget tynde, omkr. 3—6 cm., og de har alle en kunstnerisk form og er overhovedet meget smukke, rigeligt forsynede som de er med kunstige orme-slyngninger og figurer, deriblandt en mand med en økse, der synes at ville hugge efter en anden, der flygter (II), Odin på den 8-fodede Sleipner (I) og fl. Runerne er overordenlig tydelig indhuggede. Det hele er gjort med en umiskendelig dygtighed og smag. Disse stene har fra først af været bestemte til at stå inde i hus, ja måske til at ophænges eller stilles op ad en væg(?), da et par af dem har haft huller til bægge sider i den øverste kant. Derfor er runerne så godt som uden undtagelse så tydelige, at der ikke kan være tvivl om læsningen eller tydningen. Hertil skal endnu föjes, at på 3 af stenene har man fundet runerne malede med mönje, samt at medens runerne som sædvanlig er indhuggede (i kanten og omsluttende de billedlige fremstillinger), står figurerne selv i relief.

Stenenes indskrifter, således som de nu forefindes, er følgende (jeg ser bort fra interpunktionstegnene):

I . . . s auk kairuatar auk liknuiar
II . . . r i karþum ar uar ui[ue?]mer h . . .
III utar ak kairuatr ak aiuatr þar setu stain ebtir liknat faþur sen raþialbr ak kairniaut[r] þairkiarþu merki kuþ ybtir man snaran likraibr risti runar
IV siba raisti stain eftir roþiauþ kunu sina totur roþkais i ankum to unk fran ofurmakum
V synir likna[tar] . . . . arua merki kut ebtir ailikni kunu koþa moþur
VI kuþa . . . . heni auk kieruantum merki m . . . . ua ar men sin
VII siba lit kearua stain hebtir totur sina auk roþiauþar.

Indskrifterne er ordnede her efter den indbyrdes kronologi, som de delvis opviser, samt sproglige fænomener. Mod denne ordning er der vistnok intet at indvende. De samme personer forekommer åbenbart på to og to af stenene; således er *siba* på VII den samme som på IV, *liknatr* på V den samme som på III; stenene V og VI er som to brødre i ydre form og indretning, de hører åbenbart meget nöje sammen. Skrivemåden *hebtir* på VII viser dennes sene tilblivelse i forhold til de andre. Stor aldersforskel er der i øvrigt næppe på dem; I, som på grund af sprogformer (-r) kunde synes at være ældst, hidrører vistnok, på grund af det ydre udstyr og den hele lighed, fra den samme, som istandbragte stenene V og VI.

Vanskeligere er det at bestemme, til hvilken tid de overhovedet bör henføres. Forf. henfører dem med runde tal til tiden c. 1000—50; ældre kan de ikke være på grund af de stungne runer, de opviser (*e*, *y*); på grund af de billedlige fremstillinger (Odin—Sleipner) og manglen på antydninger af religiøse ønsker (som på stene fra senere tider) mener forf. at måtte hen-

føre dem til den hedenske tid. Dette spörsmål fortjæner dog vistnok en nærmere drøftelse, især på grund af slutnings-*r*'ets (ʀ) mærkelige optræden; det er nemlig ombyttet med *r* i et antal af sådanne tilfælde, hvor man ikke væntede det. Som bekendt findes -ʀ normalt i en så sen indskrift som Åkirkeby-fonten. Forf. har en sindrig forklaring af dette fænomen (s. 57 ff.). Anm. skal ikke udtale sig med nogen bestemthed om rigtigheden deraf, men han kunde godt tro, at kompetente runeforskere vilde sætte grænsen for stenenes tilblivelse noget længere ned i tiden. Heller ikke er der her grund til at komme nærmere ind på forf.s udvikling af forholdet mellem *ia* og *ie* i gullandske sprogmindesmærker, men jeg gör opmærksom på den.

Fortolkningen volder, som antydet, ikke store besværligheder, og forf. har — med undtagelse af nogle tvivlsomme eller brudstykkeagtige steder — opfattet indskrifterne rigtig. Der er nogle bemærkninger, der her kan göres. Jeg skal begynde med sten V og VI. VI begynder med ordet *kuþa*, hvorefter der er en lakune på c. 17 runer, og skilletegn, hvorpå ordet *heni* ɔ: *henni* følger; der må altså være talt om en kvinde; da nu V er rejst over en kvinde («Liknvats sönner lod göre et godt mærke over Ailikn, en god kone (kvinde), moder»), og da V og VI i alle henseender er så indbyrdes nærbeslægtede, slutter jeg, at den ene (VI) ligefrem er en fortsættelse af den anden (V). Jeg erkender ikke rigtigheden af på V at henføre *koþa (góða)* til det følgende ord *(moþur)*, da adj. i lignende tilfælde ellers plejer at stå efter subst. og ikke foran (jfr. af de pågældende stene III: *merki kuþ, man snaran)*; at sætte *kunu* i betydningen «husfru» absolut, som her, har man næppe gjort. Jeg henfører *kuþa* på VI ligefrem til *moþur* på V. Skrivemåden med *u* for *o* ligesom på V kan jeg ikke tillægge nogen videre betydning (jfr. *kut* på V). Hvad VI i øvrigt angår, er fortolkningen nødvendigvis usikker. At Noreens opfattelse af de 3 sidste ord (*aʀ men sin* = «som man ser (kan se)», *sin* præs. conj.) er rimeligere end forf.s første forklaringsforsøg (s. 30): *uá áʀ-men sin* ‚vejede sine kobberhalsbånd', behøver ingen nærmere omtale; hvad i alverden skulde den sidste oplysning på en runesten? Forf. har selv følt det «föga troligt», at den skulde stå der, men det var ingen skade til at denslags indfald overhovedet slet ikke blev omtalt på tryk.

Hvad formen *-uataʀ* ɔ: *hvatar* (af *hvatr*) for *-uats* angår, antager forf. (s. 10), at det er rimeligt, at ordet *uatr, uantaʀ (uat[t]aʀ)* ɔ: *vǫttr, vattar* har haft indflydelse på formen. Dette tror jeg ikke er rigtigt; jeg antager blot at det er en påvirkning af andre mandsnavnes genitivendelse *(-ar)*, der her foreligger. En sådan bevægelse er begyndt meget tidlig, og den er levende endnu på Island. Jeg benytter lejligheden til at bemærke, at man nu i de sidste 20 år hyppigere og hyppigere hører og læser

former som *Haraldar*, *Sighvatar* osv. (ligesom *Guðmundar*, *Sigurðar* osv.)

Jeg slutter mig til forf. i hans opfattelse af *liknuiaʀ* (I) som *líkn-(n)ýjaʀ* (s. 11). Jeg skal i så henseende göre opmærksom på det i Landnáma (udg. 1900 s. 82_8, 199_{11}) forekommende kvindenavn *Lækny (Lecny)*; denne kvinde, hvis navn er så enestående i litteraturen, siges udtrykkelig at have været «udenlandsk». Navnet er på grund af dets sjældenhed blevet forvansket enten i udtalen eller af afskrivere (m. h. t. *æ(e)*). Jeg formoder, at «Lækny» har været gullandsk.

S. 21-22 drøfter forf. ordet *Likraibr*, som han uden tvivl med rette opfatter som *Líkn-reifr*; men når han antager, at det sidste led *reifr*, efter forslag af Noreen, står i forbindelse med oht. *hripa* ‚prostituta', er det ikke alene dettes *h*, men også, og ikke mindre, dets betydning, der synes mig så omtrent at forbyde sammenstillingen. Nyisl. *hreifr* ‚beruset' er ingen støtte derfor.

Der kunde være anledning til at komme nærmere ind på forskellige andre sproglige enkeltheder. Men jeg skal stanse her.

Alle disse indskrifter er affattede i prosa og er ret jævne i deres udtryk. Rørende simpel er bemærkningen om den unge kone på IV, som «døde ung fra de små börn». Talende er betegnelsen af Ailikn (V, VI): «en god kvinde, en god moder». Kun en eneste gang tager indskriftforfatteren sin tilflugt til rytmernes mere bevægede tone, når han (III) siger *merki góð, øftir mann snaran*; her foreligger der to ret gode verslinjer, men de er vistnok kun et lån fra andre ældre indskrifter (en almindelig stereotyp, rytmisk sætning); jeg tror således ikke på nogen hentydning til et tilnavn («den snare») til Liknat (s. 21).

Trykfejl må VII (f. IV) være 35_{12}, og «äldre» (f. yngre) s. 39_{23}. — I noten s. 40 kunde der være henvist til Wimmers Runenschrift s. 332.

Til hovedafhandlingen er föjet «Bihang» om en ny metode for at kopiere runeindskrifter (ved hjælp af særligt papir, der beskrives). om en indskrift på døbefonten i Barlingbo og nogle andre stene, samt en fortegnelse over oldsager af fremmed oprindelse fra vikingetiden, fundne på Gulland, af O. Almgren, og endelig det tyske resumé.

København, i maj 1901.

Finnur Jónsson.

O. Puchstein, Die griechische Bühne, eine architektonische Untersuchung (mit 43 in den Text gedruckten Abbildungen). 1901.

Forfatteren begynder med at sige, at «han stötter sig paa de gamle Theaterruiner. Han har indskrænket sig til dem alene,

og ikke taget noget Hensyn til alle litterære og filologiske Hjælpemidler til at bestemme de græske Skuespilleres Plads, naturligvis med Undtagelse af Vitruv og Pollux». Man undres over denne Erklæring. De græske Dramers eget Vidnesbyrd sættes til Side for to meget senere Forfattere, der slet ikke have set dem opførte, i alt Fald ikke under de Betingelser hvorunder de bleve til, den ene en Lexikograf, der omhyggelig samler alle de Benævnelser paa Theatrets enkelte Dele, han kunde finde, men for det meste ikke giver noget Bidrag til Forstaaelsen af disse Ord, den anden, hvem P. beærer med Navnet «den biederen römischen Architekten», en endnu senere og ganske uvederhæftig Forfatter, saaledes som det er paavist i mine «Observations on Vitruvius» og i Korthed rekapituleret i mine «Afsluttende Bemærkninger om det græske Theater og Vitruvs Forhold dertil» i Vidensk. Selsk. Oversigt, 1899 S. 469. Men endnu mere maa man undres, naar man ser, at P.s Fremstilling slet ikke stemmer med Vitruv, som det er eftervist i den nys nævnte Afhandling S. 482, og yderligere vil vise sig i det Følgende.

Sammenspillet imellem Choret og Skuespillerne i de græske Dramer kræver nødvendig at de maa befinde sig paa samme Plads, og da Chorets Plads, hvorom Ingen tvivler, var Orchestra, maa Skuespillerne ogsaa have ageret der, d. v. s. paa den bagerste Del deraf, hvor de som Baggrund havde den til deres Paaklædning og Forberedelse bestemte Bygning, Skene. Senere da Choret havde tabt sin oprindelige Betydning, ja tildels endog var bortfaldet, adskilles Skuepladsen, *λογεῖον, pulpitum,* bestemtere fra Orchestra som et deraf afskaaret Stykke (Segment). Dette kjende vi fra alle de bevarede romerske Theaterruiner, derunder indbefattet de senere græske, navnlig lilleasiatiske, ligesom fra Vitruvs Beskrivelse. Vitruv tilføier, at Grækerne gjorde det noget anderledes. De Forskjelle, han angiver, ere dog ikke mange. Den største er, at i det græske Theater er Skuepladsen smallere og høiere. Dens Høide over Orchestra maa ikke være under 10 og ikke over 12 Fod, medens den i det romerske Theater ikke maa overstige 5 Fod. Saalænge man endnu ikke kjendte noget gammelgræsk Theater, savnede man positive Data til at kontrollere Vitruv. Saa udgravede man i 1881 og følgende Aar Theatret i Epidauros. Der laa Orchestras Kreds fuldstændig; der var intet Segment afskaaret fra den, intet Logeon imellem Orchestra og Skenebygningen; der var altsaa ingen anden Plads for Skuespillerne end Orchestra. Skenebygningen viste ikke Publikum sin nøgne Mur; den havde en Søilegang foran sig (*προσκήνιον*). Denne bestod, som man senere ogsaa fandt i andre samtidige Theatre, af firkantede Piller med Halvsøiler foran, imellem hvilke der kunde indsættes Blindinger (*πίνακες,* Tavler), saa at den hele Søilestilling dannede en sammenhængende Væg, der kunde males efter Behag som Skuepladsens Baggrund. Det traf sig nu saa, at denne Søilehal

med sit Gesims havde en Høide af 11 Fod. Dette, fandt man, stemmede mærkværdig med Vitruvs 10—12 Fod, og saa, sluttede man, maatte Logeet ligge ovenpaa Hallen; det var paa Taget af denne, at Skuespilleren havde ageret. Vitruv antyder rigtignok ikke dette paa nogen Maade; han gaar tværtimod ud fra, at Logeet er et Afsnit af Orchestrets Kreds, hvad dette ikke er. Det er derfor ikke berettiget, naar P. kalder denne Anskuelse den gamle og den orthodoxe; den maa tværtimod kaldes ny og radikal. Den derved fremkomne Skueplads har en Længde af 22 M., men i Dybden kun 3 M. P. tilstaar selv (S. 63) at «man maatte bevæge sig der med en vis Forsigtighed og vogte sig for at blive svimmel ved at se ned paa det dybtliggende Orchestra»; men dette bekymrer ham ikke. S. 3 f. skriver han: «Hvorledes det har været muligt for Skuespillerne at spille paa en saa høi og undertiden ret smal Skueplads og derfra at agere sammen med Choret paa Orchestra, og hvor godt eller slet Tilskuerne fra deres forskjellige Siddepladser have kunnet overse Skuepladsen og Personalet, er ganske betydningsløst. Intet antikt Vidnesbyrd borger os for at det græske Publikum i denne Henseende forlangte noget Fuldkomment eller at Architekterne havde ydet det Forlangte». Skulde man dog ikke kunne gaa ud fra at Grækerne havde været nogenlunde forstandige Mennesker, og at naar de byggede et Theater, søgte de at gjøre det saa hensigtsmæssigt som muligt og ikke at modarbeide Hensigten? De optiske Forhold ere tilstrækkelig oplyste af Dörpfeld, og efter det nylig anførte Sted synes det jo at P. heller ikke selv drister sig til at forsvare dem; for Akustiken derimod tænker han sig at hans Plan kunde frembyde visse Fordele (S. 40 ff.). Han mener, at baade det at Proskeniets Interkolumnier vare af Træ (*πίνακες*) og ikke af Sten, og særlig det, at der var et tomt Rum under Gulvet, skulde have virket som en Sangbund til at forstærke Skuespillernes Stemme ved Resonantsen. Jeg tror nu ikke, at nogen af Delene kunde have nogen nævneværdig Indflydelse i denne Henseende, men hvis det var Tilfældet, var det jo til Skade og ikke til Gavn. Resonantsen kan gjøre Nytte ved Sang og Musik, men for Talen og Recitationen er den absolut skadelig. Dette siges ogsaa udtrykkelig i de af P. anførte Steder. Plutarch (Non posse svaviter vivi secundum Epicurum 13) fortæller at Alexander den Store vilde bygge et Theater i Pella og for at dette kunde blive rigtig pragtfuldt, forlangte, at Proskeniet (d. e. Baggrunden, som vi vide af Indskriften fra Oropos og ikke, som P. mener, Gulvet) skulde beklædes med Bronce, men Architekten vilde ikke, fordi det skadede Skuespillernes Røst (*ὡς διαφθεροῦντα τῶν ὑποκριτῶν τὴν φωνήν*). Og hvad Gulvet angaar, bemærker Aristoteles, Problem. XI 25, og Plinius, N. H. XI 270, at Chorets Sang lød svagere, naar man strøede Avner paa Gulvet, hvilket jo svarer til vor daglige Erfaring, at Sangen ikke lyder

som den skal, naar der er Tæppe paa Gulvet. At man strøede Avner paa Gulvet i Orchestra, skete altsaa ikke for Chorets, men for Skuespillerens Skyld; Skuespilleren ønsker slet ikke, at Gulvet skal være en Sangbund. Dog lad os forlade dette Kapitel; for P. selv er det ikke Andet end «Formodninger»; men han forlanger, at man, fordi man forkaster hans Forklaring af «Kjendsgjerningerne», ikke ogsaa forkaster disse. Hvilke ere da disse Kjendsgjerninger, som han uddrager af sin architektoniske Undersøgelse?

Dörpfeld fremsatte i Mittheil. d. arch. Instituts 1897 den Mening, at Vitruvs «græske Theater» ikke var, som han før havde antaget, det almindelige hellenistiske, men et saakaldet lilleasiatisk. Skjøndt dette nu slet ikke afficerede det virkelige Spørgsmaal, om de gammelgræske Dramer bleve opførte paa Orchestra eller paa en derfra forskjellig ophøiet Skueplads, men kun kunde have Betydning for Bedømmelsen af Vitruv som Forfatter, blev det dog strax taget til Indtægt af hans Modstandere, som om han allerede halvt havde opgivet sin Stilling. Jeg har allerede i min ovf. nævnte Afhandling (Vid. Selsk. Overs. 1899) vist, at dette var en Misforstaaelse, men paa den anden Side ogsaa udviklet, hvorledes jeg ikke kunde være enig med Dörpfeld i hans Forsøg paa at retfærdiggjøre Vitruv. Jeg kan ikke anerkjende nogen séregen lilleasiatisk Theatertypus; Dörpfelds tidligere Udtalelse, at de lilleasiatiske Theatre, for at bruge Vitruvs Terminologi, vare romerske og ikke græske, ligger vistnok Sandheden nærmere. P. greb med Glæde den nye Opdagelse, og han gik endnu videre. Han adskiller ikke blot 2 Theatertyper, men 3, idet han tilføjer en ny, vestlig Typus, hvor det oprindelige attiske System skulde have holdt sig, medens det i Moderlandet blev afløst af en «Rampenbühne». Den af P. antagne «Bühne» eller Skueplads ovenpaa Proskeniets Tag er nemlig i nogle faa Theatre tilgængelig fra begge Ender ad skraat anlagte Veie eller Ramper. Dette er Tilfældet i Epidauros og i Sikyon. P. anfører ogsaa Eretria; men Theatret der er saa omkalfatret til forskjellige Tider, at i al Fald den, der ikke har studeret det paa Stedet, ikke tør have nogen Mening derom. I Oropos er der ingen Rampe, da Theatret er dannet ved en Udgravning af Orchestra, saa at Proskeniets Tag kommer i Niveau med det omgivende Terrain. I Mantinea og Megalopolis har der aldrig været nogen Rampe, i Athen og Piræeus lige saa lidt. Da Ramperne altsaa kun findes i et Mindretal af disse Theatre, er det ikke heldigt at benævne den hele Klasse derefter, eller rettere, naar man ikke kan paavise andre charakteristiske Mærker, der adskille disse Theatre fra andre, danne de slet ikke nogen egen Klasse. Men lad os ikke bryde os om Navnet; kunne disse Ramper, som vi dog se i nogle Theatre, være andet end Opgange til Skuepladsens to yderste Døre, der omtales af Pollux og Vitruv i Forbindelse med de omdreielige Sidekulisser (*περίακτοι*, *versuræ*)?

Saa har Skuepladsen jo virkelig ligget oven paa Proskeniet. Dette Spørgsmaal er allerede besvaret af Dörpfeld. Det er Opgange ikke til Skuepladsen, men til Loftet over denne; thi ogsaa for det havde Dramaet ikke sjælden Brug. Mange Tragedier, især Euripides', ende med at der viser sig en eller anden Guddom, der løser den for Mennesker uløselige Knude. Han taler naturligvis fra et høiere Sted; Pollux' ϑεολογεῖον kan kun være Loftet over Skuepladsen. Dette Syn ind i Olympen har været glimrende; Guddommen har været omgivet af et pragtfuldt Udstyr. De dertil hørende Gjenstande bleve løftede op af en Kran, med mindre de vare saa tunge, at Kranen ikke kunde bære dem (Pollux IV 126); saa krævedes der et saadant Skraaplan som de her omtalte. Men i alle Theatre fandtes saadanne ikke, thi man stillede ikke allevegne lige store Fordringer.

En nærmere Betragtning af et Par af disse Theatre vil yderligere stadfæste vor Anskuelse. I Oropos er, som ovfr. berørt, Orchestra udgravet i en Dybde af 2,51 M. Umiddelbart bagved dette staar Proskeniets Halvsøilerad med sine Pinakes ligesom i Epidauros. Udgravningen er fortsat bagved denne indtil Skenemuren og endnu et godt Stykke indenfor den, og derved dannes de nødvendige Lokaler for Skuespillerne. Havde disse nu spillet ovenpaa Proskeniet, maatte deres Garderobe have ligget i øverste Etage; Udgravningen havde da været ganske overflødig; den havde kun skabt nogle unyttige Kjælderrum. I Sikyon gjentager det Samme sig. Der ligger Theatret paa fast Klippegrund. Bagved Proskeniet er Klippen borthugget først indtil Skenemuren, dernæst et godt Stykke videre, hvorved der skabes fortrinlige Garderoberum. Havde man spillet ovenpaa, havde disse ogsaa ligget der, og man vilde ikke have paataget sig det store Arbeide at hugge Klippen bort til ingen Nytte.

Den østlige, lilleasiatiske Typus har P., som ovfr. omtalt, optaget efter Dörpfeld, ogsaa han anfører som et Hovedexempel Theatret i Termessos, men han opholder sig væsentlig ved en Del andre Theatre, som ere ganske forskjellige, Priene, Delos, Assos, Magnesia, Ephesos og Pergamon. Vil man klassificere, maa man stille dem sammen med Epidauros og Oropos, med hvilke de, saavidt det er bevaret, have det charakteristiske Halvsøileproskenion tilfælles. Det, der skulde forene dem med Termessos og andre lilleasiatiske Theatre, er vel det, at de ingen Ramper have; men disse mangle jo ogsaa i Størstedelen af Moderlandets Theatre. I et af disse Theatre, Priene, finder P. dog et Æqvivalent for Rampen, skjøndt ikke paa det Sted, hvor det skulde ventes (S. 49). Der findes nemlig langs med den ene Smalside af Skenebygningen en ikke fuldt 2 Alen bred Trappe, der formodentlig har ført op til Taget af Bygningen, og snarere synes bestemt for Arbeidere end for Skuespillere, ligesom den jo ogsaa mangler paa den anden Side af Bygningen. Overhovedet haves der intet andet

Exempel paa en saadan Trappe end dette ene. Ikke desmindre betragter P. det som et typisk Træk for denne Klasse Theatre, at de have «angiportusagtige» Adgange til Skuepladsen bagfra.

Det bedst bekjendte af disse Theatre er det paa Delos. Her ligger Skenebygningen frit og er helt omgivet med firkantede Piller. Paa den imod Tilskuerne vendte Side staa disse tættere end paa de andre og ere fortil dekorerede med de sædvanlige Halvsøiler; det er Proskeniet med dets Pinakes. De tre andre Sider af Omgangen kaldes i en til Bygningen hørende Regnskabsindskrift *τὸ παρασκήνιον* (se Scenica i Vidensk. Selsk. Oversigt 1897 S. 264). Ovenpaa denne Omgang har der været endnu et Stokværk enten af lignende Piller eller af Søiler; (en tynd Mur, som P. tænker sig, forekommer mig baade technisk og architektonisk en Urimelighed;) der var, som Indskriften siger, *παρασκήνια* i begge Stokværk (*τὰ κάτω* og *τὰ ἄνω*), og begge Steder var der *πίνακες*. Har nu Skuepladsen været i øverste Stokværk, paa Proskeniets Loft, eller i nederste, foran dette? For det Sidste tale efter vor Mening baade optiske og akustiske Hensyn samt Analogien fra Epidauros, Oropos og Sikyon.

De övrige af P. i dette Kapitel behandlede Theatre give intet Bidrag til Løsningen af Spørgsmaalet uden hans egne «Rekonstruktioner». Det Samme maa siges om P.s Behandling af den 3die af ham opstillede Theatertypus. Han har haft vanskeligt ved at finde en adækvat Betegnelse for den, men har tilsidst bestemt sig for at kalde den «altattisch, westlich», idet den fra Athen og Eretria bekjendte Plan syntes gjentaget i Pleuron, Segesta, Tyndaris o. a. Her har Forf. efter Koldeweys Tegninger kunnet meddele Planer af Theatrene i Segesta og Tyndaris samt af det lille Odeon i Akræ, som der egentlig ikke var nogen Grund til at medtage. Men der er intet Sted Noget tilbage undtagen sparsomme Fundamentmure til det nederste Stokværk; af det øverste, P.s «Hauptgeschoss», findes intet Spor; det fremstilles kun i «Rekonstruktionen» efter Vitruv.

Det er ikke med nogen Fornøielse, at man lægger Puchsteins' Værk fra sig, naar man har gjennemgaaet det. Et saa flittigt og omhyggeligt Arbeide er naturligvis aldrig spildt; men spørger man om, hvilket Udbytte Videnskaben har deraf, tror jeg nærmest, at det maa blive det, som han selv ret beskedent antyder i Fortalen: «Sollte das Ergebniss meiner Arbeit gänzlich falsch sein, um so besser für die neue Theorie; dann darf vielleicht die Wissenschaft das Bühnenproblem beruhigt *ad acta* legen.» Dette haabe vi.

J. L. Ussing.

Homerforskningens Methode.

Af J. L. Heiberg.

S. L. Tuxen, Den moderne Homerkritik. Kbhvn. 1901.

Hvis man skal dømme efter, hvad der foreligger trykt paa Dansk om det homeriske Spørgsmaal, er Homerforskningen herhjemme ikke kommen udover Nutzhorns Doctordisputats fra 1863. Selv Julius Lange, der i dette Tidsskrift (1880) har skudt en vældig Breche i Enhedstheorien ved sin Paavisning af, at Gudemaskineriet paa mange Steder forstyrrer de oprindelige Intentioner og derfor maa hidrøre fra en anden end de, skynder sig at tage til Hatten for den ene udelelige Homer, og Dr. Sarauw, som ligeledes her i Tidsskriftet (1895) overbevisende har blottet den fuldstændige Forvirring og Omkalfatring i Iliadens II. Bog, lader sig af Enhedstheorien forlede til at forsøge en aldeles umulig Forklaring af dette Phænomen.

Nutzhorns Bog havde i sin Tid betydelig Fortjeneste som et dygtigt Indlæg mod Peisistratoshypothesen og Liedertheorien; men da begge disse nu forlængst har udspillet deres Rolle i den af Nutzhorn bekæmpede Form, har hans Bog nutildags mindre Betydning, og dens Forsøg paa at overklistre de gabende Revner i Iliadens Composition ved Fortolkningskunster og Udenoms-Raisonnement har aldrig været god Philologi. Desuden er der siden 1863 sket saa store Ting paa Homerforskningens Omraade — man tænke blot paa det archæologiske Materiale fra Schliemanns Udgravninger —, at det virkeligt ikke gaar an at betragte en saa gammel Bog som Videnskabens sidste Ord.

Hvis man skal tro Dr. Tuxens nyligt udkomne Afhandling «Den moderne Homerkritik», er denne danske Tilfredshed med vore egne Fabricata imidlertid ikke blot en Mangel, men en national Fordel; den moderne Homerkritik skal nemlig være et specielt tysk Product, et Hjernespind af «sportsmæssig Videnskabelighed» (S. 5), hvilket S. 5 faar en folkepsychologisk — si dis placet — Begrundelse. Jeg kan tænke mig, at der er Kredse

herhjemme, hvor en saadan Paastand gør Lykke, men historisk rigtig bliver den ikke for det. Mellem Fr. Aug. Wolfs Forløbere er Italieneren Giambatt. Vico og vor Landsmand Georg Zoega de betydeligste, et af de vægtigste Bidrag til Sondringen af ældre og yngre Lag i Iliaden skyldes Englænderen Grote, i Holland arbejder Cobets Elever i Traad med den moderne Homerkritik, i den nyeste franske Fremstilling af den græske Litteraturhistorie, af Brødrene Croiset, behandles Spørgsmaalet i dens Aand, og det samme er, saavidt jeg ved, Tilfældet i enhver nyere Litteraturhistorie og historisk Fremstilling med videnskabelige Fordringer, paa hvad Sprog den saa end er skrevet. At de tyske Arbejder — forøvrigt baade pro og contra — er langt de talrigste, er ikke andet, end hvad der gælder saa godt som om ethvert Spørgsmaal i vor Videnskab, en naturlig Følge af den tyske Philologis dominerende Stilling.

Ogsaa med den paastaaede vedvarende Uenighed er det saa som saa; den er ikke større, end den maa være og formodentligt endnu længe vil forblive overfor et saa omfattende Spørgsmaal, og svinder bestandigt mere ind til kun at dreje sig om Enkeltheder — bortset naturligvis fra den danske Enclave. Af de beslægtede Spørgsmaal, som Dr. T. S. 1 coulant lader være løste i det 19. Aarh., er Ossian betydeligt simplere, fordi Bearbejderen kun er én og moderne; Shakespeares Forfatterskab er nok ikke klaret endnu, hvis Dr. T. da ikke med dette Problem mener Spørgsmaalet Bacon contra Shakespeare, som aldrig er kommet indenfor Videnskabens Horizont; og om Mosebøgerne er Enigheden vist ikke synderligt større end om Homer, naar man tager Hensyn til Problemets langt mindre sammensatte Charakter. Det vilde ogsaa være ret mærkeligt, om Datteren, der jo dog ogsaa er af tysk Herkomst, skulde være kommet saa meget videre end Moderen, uagtet begge arbejder med samme Midler og Methode, og maa arbejde dermed, fordi der ingen andre gives. Virkelige Paralleler til det homeriske Spørgsmaal er kun Behandlingen af andre episke Digte som Mahabharata, Niebelungen, Kalevala (for ikke at tale om Hesiodos og Theognis), som Dr. T. ikke nævner; jeg ved ikke af, at man der er videre end med Iliaden og Odysseen. At Hypotheserne om disse Digtes Tilblivelse vexler og bekæmpes, er altsaa ikke noget enestaaende Phænomen; ogsaa med det ny Testamente har vi jo oplevet og oplever stadigt tilsvarende Svingninger. Og Dr. T. er dog vel Historiker nok til at vide, at det, at en Hypothese viger Pladsen for en ny, ikke be-

tyder, at Hypothese Nr. 1 er sporløst forsvunden — med mindre den da har været helt forfejlet —, men at dens Sandhedsmomenter er optagne og lever videre i en ny Belysning. Saaledes forholder det sig i Virkeligheden meget tydeligt med de Hypotheser om de homeriske Digte, der har afløst hinanden. Fr. Aug. Wolf tilintetgjorde for bestandigt Forestillingen om Iliaden og Odysseen som forfattede i almindelig Forstand af en historisk Person Homer. Han forsaa sig paa Betydningen af de antike Vidnesbyrd om Peisistratos, hvilket ikke var saa mærkeligt dengang, før den historiske Kritik havde lært Folk at veje Kilderne; ogsaa Nutzhorn saa fejl af disse Kildesteders virkelige Betydning, som først Wilamowitz (Hom. Untersuch. S. 235 ff.) har klaret ved Hjælp af moderne historisk Methode. Lachmann paaviste paa en Maade, der trods Nutzhorn i Virkeligheden ikke kan bestrides og vist ikke mere bestrides af nogen, de Punkter, hvor Iliadens Handling gaar i Stykker. Den Opdagelse, at der endnu i de existerende Digte kan findes saadanne rene Snit, forledte ham til Misbrug af dette Middel, en Fejl, der delvis blev rettet af Kirchhoff og i Fortsættelse deraf af Wilamowitz. Uden at benægte, at der kan paavises enkelte Steder, hvor forskelligartede Stykker ligefrem er limede sammen uden Fortanding, og at det, navnlig i Iliaden, kan lykkes at udsondre «Einzellieder» temmelig rent, arbejder Homerkritiken nu efter disse Mænds Anvisning mere paa at sondre ældre og yngre Lag i den Forudsætning, at Digtene har undergaaet stadige Bearbejdelser, og med fuld Klarhed over, at det netop af den Grund er umuligt paa ethvert Punkt at naa obiectiv Sikkerhed. Forresten synes jeg, at Dr. T. skulde have overladt hele dette Raisonnement til Lægfolk, som altid har benyttet det med Forkærlighed til at sikre sig mod al Videnskab; det kommer jo dog ikke an paa, om en eller anden bestrider et videnskabeligt Resultat, men paa hans Begrundelse af Dissensen. En virkelig begrundet Bekæmpelse af den moderne Homerkritiks Forudsætninger og Fremgangsmaade i det hele og store kender jeg ikke. Det bliver nu Spørgsmaalet, om Dr. T. har leveret en saadan.

For med Udsigt til Held at polemisere mod en videnskabelig Theori maa man dog vel først have gjort sig ordenligt bekjendt med den og have sat sig ind i dens Ophavsmænds Tankegang. Det har Dr. Tuxen ikke gjort; rimeligvis er han groet fast i Nutzhorns Standpunkt og har forsømt i Tide at følge Homerkritikens senere Phaser. Jeg er ikke engang ganske sikker paa,

at han altid har holdt sig klart for Øje, hvilken Forandring Enhedsbegrebet er undergaaet. Det fremhæves S. 46, at Jul. Lange i den ovenfor omtalte Afhandling «med særlig Varme og Overbevisning har hævdet Digtenes Enhed». Det kan man kun sige, naar man bliver hængende i Langes begejstrede Ord om Digteren Homer og ikke ser igjennem dem til Realiteten, at Lange ganske i den moderne Homerkritiks Aand søger at forstaa Digtenes Genesis og trænge ind til de Elementer, som de har benyttet og omformet, hvad han selv udtaler med tydelige Ord. Baade Langes og Madvigs Betoning af Enheden er rettet mod Liedertheorien, som det fremgaar af Madvigs Ord «nicht aus Liedern zusammengeflickt» (Fortalen til den tyske Oversættelse af Nutzhorns Bog 1869, Tuxen S. 45), og den er der ingen mere der opretholder. At Odysseen og paa en lidt anden Maade Iliaden er en Enhed i den Forstand, at 1 Mand — om man vil kalde ham Digter, er en Smagssag — har bragt dem (i Hovedsagen) i deres foreliggende Skikkelse, bestrider den moderne Homerkritik ikke; den har tvertimod, ialtfald for Odysseens Vedkommende, givet betydelige Bidrag til denne Mands Charakteristik. Men dens Maal er at komme bagved denne Mand til de ældre Digte, som ogsaa Madvig indrømmer at han har benyttet og tildels ligefrem taget Stykker ud af[1].

Hvor ringe Forstaaelse Dr. T. har af den Homerforskning, han fordømmer, fremgaar af hans Referat af dens «Hovedresultat» S. 5—7, som er et rent Vrængebillede. Det er ikke rigtigt, at den moderne Homerkritik opererer med subiective Indtryk og fører sine Beviser «paa Grundlag af de blotte Modsigelser» (S. 5). Det er netop Kirchhoffs Fortjeneste at have betonet de rent obiective, almengyldige Regler for forstaaelig menneskelig Tale og for den philologiske Fortolkning som Grundlag for sin Kritik af Odysseens første Bog. I hvilken Grad han har gjennemført sin Grundsætning, skal vi strax se; foreløbigt vil jeg blot prote-

---

[1] Madvig Adversaria critica III S. 4 *partes non exiguas desumptas et translatas*. Hr. T. har ikke forstaaet (S. 45 f.), at det, der gjør denne Udtalelse af Madvig værdifuld for den moderne Homerkritiks Forsvarere, er Indrømmelsen af det betydelige Omfang af Laanene fra ældre Digte. I de ældre Udtalelser af Madvig var der kun Tale om «Indarbejdelsen af enkelte Stykker». Paa Omfanget og Charakteren af de ældre Stykkers Benyttelse kommer alt an; ikke destomindre siger alle tre Udtalelser for Hr. Tuxen — «det samme».

stere mod den utilladelige Misbrug af Kirchhoffs Ord S. 41. Kirchhoff har ikke forudsat, at det er tilstrækkeligt at gaa ud fra «die allgemeinen Gesetze und Formen des menschlichen Denkens» osv.; Meningen med hans Ord er, som enhver, der læser dem i Sammenhæng, vil se (Die homerische Odyssee[2] 1879 S. 251 ff.), at han i sin Bevisførelse kun har appelleret til Fordringer, som al menneskelig Tale maa fyldestgjøre, hvis den ikke skal falde ind under Kategorien Vrøvl.

Det er heller ikke rigtigt, at den moderne Homerkritik «erklærer de Gjentagelser for uægte, som ikke stemmer med ens egen Smag». Grundlaget for Bedømmelsen af Gjentagelserne er siden Gottfr. Hermann den Iagttagelse, at Vers og Versrækker paa ét Sted staar saaledes, at de passer fortræffeligt i Sammenhængen, medens de paa andre Steder støder an mod almindelig Logik, strider mod den foreliggende Situation eller endog giver sprogligt Anstød, lutter Ting, som i en Række af Tilfælde lader sig ganske obiectivt afgjøre af almindelig Menneskeforstand. Heraf slutter nu den moderne Homerkritik i Overensstemmelse med al videnskabelig Methode, at saadanne Vers ikke er digtede til de Steder, hvor de ikke passer, og at Partier af Digtene, hvor saadanne Anstød ideligt gjentager sig, er yngre end de, hvori de samme Vers bruges med Mening og Vægt. Det er virkeligt forbausende, at Dr. T. S. 41 kan referere Kirchhoffs Kritik af Odysseen I, den moderne Odysseforsknings Udgangspunkt, uden med et Ord at nævne Kærnen i hans Bevisførelse, at alle Urimelighederne — at Digterens «Logik strander», indrømmer Dr. T. selv S. 41 — i første Bog fremkommer ved Benyttelse af Versrækker, der staar med fuldkommen god Mening og Sammenhæng paa forskellige Steder i anden Bog. Hvis man ikke vil tage Kirchhoffs Consequens, at Versene er digtede til anden Bog, hvor de passer, og laante af en anden Digter i første Bog, maa man antage det højst besynderlige Forhold, at samme Mand først skrev disse Vers med strandende Logik og derefter var saa heldig at finde en Sammenhæng, hvori de paa forskellige Steder passede, som de var støbt. At statuere Interpolationer og Ændringer i første Bog for disse Vers' Vedkommende er den pure Vilkaarlighed; Bogen er fuld af ligesaa meningsløse Laan, og hvad skulde friste en Interpolator til at anbringe Vers, der passer saa daarligt? Og at antage, at samme Mand først har digtet anden Bog og derefter brugt nogle af sine egne Vers til at lade sin Logik strande paa, er dog vel for urimeligt. Kirchhoff kan vir-

keligt med Rette sige, at hans Bevisførelse kun benytter almengyldig Logik.

Ligesaa uforstaaende er Dr. Tuxens Gjengivelse af den moderne Kritiks Sondring af Lagene i Odysseen. For det første slaas S. 6—7 Kirchhoff og Wilamowitz sammen, uagtet den sidste har berigtiget en væsenlig Del af den førstes Resultater. Saaledes har Wilamowitz sigtet Kirchhoffs Beviser for, at 10. og 12. Bog — ikke 9. Bog, som Dr. T. S. 6 lader løbe med, skønt Kirchhoff a. St. S. 310 ff. udførligt udvikler den modsatte Anskuelse, heller ikke Nekyia — oprindeligt var fortalt af Digteren, ikke af Odysseus. S. 13—14 omtaler Dr. T. kun Kirchhoffs Bevisførelse, ikke Wilamowitz' Kritik, som kun anerkjender et af hans Bevissteder, men saa ogsaa omhyggeligt gjør Rede for, hvorfor det er bevisende (Hom. Unters. S. 126). Det er Odysseus' Fortælling XII 374 ff. om Helios' Samtale med Zeus, som forøvrigt allerede for Kirchhoff er det afgjørende Sted; at Hovedvægten hverken for Kirchhoff eller for Wilamowitz ligger paa, at Digteren «ikke har kunnet gennemføre Fiktionen» (Tuxen S. 13), fremgaar foruden af Wilamowitz' Behandling af de andre Bevissteder (a. St. S. 123 ff.) ogsaa af den Vægt, de begge lægger paa dette Sted, hvor Digteren (Bearbejderen) netop viser, at han magter Fictionen, ved at tilføje (v. 389—90): *ταῦτα δ' ἐγὼν ἤκουσα Καλυψοῦς ἠυκόμοιο ἣ δ' ἔφη Ἑρμείαο διακτόρου αὐτὴ ἀκοῦσαι.* Allerede denne Motivering er højst mistænkelig i den oprindelige Digters Mund, medens den passer fortrinligt for en reflecterende Bearbejder, der maa hjælpe sig ud af en Knibe, han ved sin Omdigtning har bragt sig i. Iøvrigt beror Kirchhoffs Bevisførelse paa de allerede af Aristarch følte Urimeligheder i Stedets Anbringelse og Plads, som alle falder bort, naar man omsætter den hele Fortælling i tredie Person (Kirchhoff a. St. S. 294 ff.); derom erfarer man hos Hr. Tuxen intet. Det er heller ikke smukt, naar Dr. T. S. 14 indvender mod Kirchhoff, at «Ukorrektheder af ganske lignende Art ogsaa findes i andres Fortællinger, f. Eks.[1] i Eumaios's i 15de Sang», uden at gjøre opmærksom paa, at Wilamowitz ogsaa ganske rigtigt deraf har sluttet, at XV 403 ff. oprindeligt ikke var fortalt i første Person (Hom. Unters. S. 96 ff.).

Overhovedet faar Læsere af «Den moderne Homerkritik» intet at vide om de virkelige Hovedpunkter i Wilamowitz' Ana-

[1] Er der overhovedet andre «Exempler» i Odysseen?

lyse af Odysseen, skønt den fra flere Sider (f. Ex. af Edv. Meyer, Gesch. d. Alterth. II S. 390) betegnes som i Hovedsagen afsluttende, og skønt Dr. T. selv S. 6 kalder ham »Destruktørernes nulevende Førstemand» og dog vel altsaa maatte tage særligt Hensyn til hans Resultater.

Hvis man vil have et klart Indtryk af, hvorledes Dr. T. refererer, skal man sammenligne hans Opregning af den moderne Homerkritiks Hovedsætninger (S. 6—7) med Wilamowitz' egen Redegjørelse for sine Resultater (Hom. Unters. S. 227 ff.). Dr. T. mæler ikke et Ord om Hovedsagen i Wilamowitz' Bog, Erkjendelsen af, at Od. II—IV hører sammen med XV—XIX til en Telemachi, der ogsaa behandlede Bejlerdrabet og i de sidste Bøger var contamineret med et andet Digt om dette sidste Emne. Denne Hypothese begrundes med reelle Vanskeligheder, som Sammenlimningspunkterne bereder Fortolkningen, Vanskeligheder, som ingen kan benægte, som forklares fortræffeligt ved Wilamowitz' Hypothese, og som man maa give en anden og sandsynligere Forklaring af, hvis man ikke vil antage denne. Hvorfor skifter IV 625 Scenen pludseligt fra Sparta til Ithaka paa en aldeles uhørt Maade, uden at vi faar den nødvendige Slutning paa Samtalen mellem Menelaos og Telemachos, der indtrængende beder sin Vært om Tilladelse til at rejse strax, faar den og Løfte om den ved Afrejsen brugelige Gave — og saa ifølge XV 1 ff. bliver Natten over hos Menelaos og næste Morgen maa mindes af Athene om sit Forsæt fra den foregaaende Dag, som der slet ingen Anledning var til at opgive? Hvis dette skal være en frit componerende Digters Værk, maa det forklares, hvad der har foranlediget ham til disse Urimeligheder, som dog er ret obiective.

Paa samme Maade dadles S. 26 Wilamowitz, fordi han ikke har Blik for «Stigningen i Selvfornemmelsesstemningen» og derfor ved en «mærkelig Misforstaaelse» har erklæret XVIII 158—303 for en senere Tildigtning, medens denne Scene efter Dr. T. S. 31 ff. skal finde sin fulde Forklaring i Digterens «Pengebegærlighed», der bringer ham til at bryde sin Charakteristik af Penelope paa det groveste. Det lades uomtalt, at Wilamowitz her som næsten altid ikke gaar ud fra æsthetiske men fra philologisk-exegetiske Anstød. Han paaviser, at Scenen afbryder en klar Sammenhæng, at Penelopes Hensigt med sin tvetydige Optræden *ὅπως ... τιμήεσσα γένοιτο μᾶλλον πρὸς πόσιός τε καὶ υἱέος ἢ πάρος ἦεν* (161) forudsætter, at de begge er indviede i Planen, og endeligt, hvad der i hvert Fald maa indrømmes at være et obiectivt

Argument, at der er Tale om Sminke (172, 179); saa orientalske er de homeriske Damer dog ellers ikke. Selv om Digterens «Pengebegærlighed» kunde forklare Scenen i og for sig, kan den saa ogsaa forklare, hvorfor denne Tilbøjelighed skal tilfredsstilles ved at hobe Besynderligheder sammen?

Et Punkt, hvor man kan sammenligne Dr. Tuxens og den moderne Homerkritiks Løsning af Vanskelighederne, som atter er meget ufuldstændigt gengivne af Dr. T., er Fodvaskningen i XIX. Dr. T. mener (S. 25 ff.), at alt er forklaret ved Trylleordet om Digterens Stræben efter at forstærke Stemningen ved en «Stigen af Situationernes Interesse og Spænding». Forholdet er, som Wilamowitz udførligt har paavist, dette: i hele XIX. Bog stiler Digteren med bevidst Kunst henimod en Gjenkjendelse ved Penelope. Tiggeren Odysseus vinder først Penelopes Velvillie ved sin forstandige Tale; han fortæller, at han har truffet Odysseus, at Odysseus kan ventes hjem, at han er lige i Nærheden, at han kommer før næste Nymaane, hvilket, da det er Nymaane næste Dag, egenligt maatte bringe Penelope paa den Tanke, at Tiggeren er Odysseus. Men den stolte og forsigtige Kvinde, som er bleven skuffet saa ofte, bliver mistroisk og trækker sig tilbage i sig selv med et Par almindelige Phraser (309 ff.), der røber hendes haabløse Stemning. Da benytter Odysseus hendes Tilbud om et Bad til at blive gjenkjendt af Eurykleia. Gjenkjendelsen er forberedt ved V. 377 ff., og hvis det ikke er hans Hensigt at blive gjenkjendt, er hans Ord V. 346 ff. det taabeligste, han kan sige; han ved, at de fører til, at den eneste Terne, der kjender Skrammen, kommer til at vaske hans Fødder. At han gaar denne Omvej til at blive gjenkjendt af sin Hustru og ikke strax uden videre viser hende selv Skrammen, kan man vel nok holde Sagnet til gode; Eurykleia kjendte Skrammen bedre end Penelope. At Meningen fra først af har været, at Gjenkjendelsen fra Eurykleia skulde brede sig til Penelope, fremgaar baade af Penelopes Ord 358 ff., der klinger som en Anelse, og især af den utroligt tarvelige Udvej, Bearbejderen maa gribe til V. 478—79: *ἡ δ' οὔτ' ἀθρῆσαι δύνατ' ἀντίη οὔτε νοῆσαι· τῇ γὰρ Ἀθηναίη νόον ἔτραπεν*, for at undgaa, at Penelope bemærker al den Forstyrrelse med det væltede Kar, de vexlede lidenskabelige Repliquer osv. Havde det fra Begyndelsen af været Forfatterens Hensigt at holde Penelope udenfor, kunde han vel nok have gjort det paa en mulig og sandsynlig Maade. Vi har set, med hvilken Finhed og Omhu han forbereder sine Intentioner;

vi maa da forlange en Forklaring paa, hvorfor han her taber baade Næse og Mund; kanske har Athene hævnet sig for hans Misbrug af hende ved ogsaa at vende hans Tanker andensteds hen. Antager man derimod, at den oprindelige Digtning lod Penelope gjenkjende Odysseus gjennem Eurykleias Opdagelse og Vidnesbyrd, og at en Bearbejder har forandret det for ogsaa at faa Gjenkjendelsen ved Sengens Hemmelighed med, som tilhørte et andet Odysseusdigt, bliver alt forstaaeligt; han har været bunden paa Hænder og Fødder af de ham foreliggende Digte, som han overtog store Stykker af *(partes non exiguas desumptas et translatas!)*. Desuden faar man saa en rimelig Forklaring paa en anden Vanskelighed, som Dr. T. selv antyder paa sin Manér S. 40. Hvorfor faar Penelope lige efter, at Tiggeren har forudsagt hende Odysseus' nære Hjemkomst, den pludselige Ide nu strax imorgen at vælge sig en Mand, tilmed ved et saa mærkeligt Middel som Bueskydningen (V. 570 *ἄλλο δέ τοι ἐρέω*!)? Selv om hun ikke tør hengive sig til Haabet, er Tidspunktet, særligt efter hendes Drøm, saa besynderligt valgt som muligt og Maaden ligesaa. Hvis man derimod antager, at hun har gjenkjendt Odysseus, bliver Bueskydningen aftalt Spil imellem dem for at skaffe Helten det frygtelige Vaaben i Hænde. Og at denne Version har existeret, er ingen Hypothese; det staar at læse XXIV 167 ff. Urimelighederne i vor Odyssés Fortælling vil man vel ikke benægte; naar Existensen af ældre Digte er givet, hvilken Forklaring er saa den sandsynligste, den som tiltror en frit opfindende Digter en saadan Hoben Urimeligheder, eller den som forklarer dem alle med ét Slag som fremkomne ved en Bearbejders ufri Sammensvejsning af forskellige Elementer? Det er et stivt Stykke, naar Wilamowitz' her gjengivne Bevisførelse, som endda er omhyggeligt støttet ved en Mængde her forbigaaede Enkeltiagttagelser — jeg vil blot i Forbigaaende henpege paa det sprogligt umulige *τόδε τόξον* XIX 586 —, hos Dr. T. S. 26 reduceres til: «Men hele denne Kompositionsoverlegenhed synes de nyeste Homerkritikere at være ganske blinde for, i den Grad endog, at deres ypperste Repræsentanter har villet afslutte Digtet med Eurykleias Genkendelse, idet de tænker sig, at Penelopes egen Genkendelse har fulgt lige efter og er fremkaldt ved den». At Digtet skulde være endt med Penelopes Gjenkjendelse ved Arret uden paafølgende Bejlerdrab, har ingen nogensinde tænkt sig, allermindst Wilamowitz.

Ligesaa overfladisk er den Maade, hvorpaa Vanskelighederne

ved Teiresiasepisoden affærdiges med et Par Ord S. 29; den, som kjender Wilamowitz' Behandling deraf, vil vide, hvorledes ogsaa her de Urimeligheder af værste Art, der taarner sig op fra alle Sider, forklares alle paa én Gang, naar man forstaar dette Stykke som en Rest af en gammel Odyssés Skildring af den vidtforrejste Mands νόστος tillands. Men det vilde kræve en længere Udvikling, end den henkastede Ytring af Dr. T. fortjener; man kan ikke af den se, om han overhovedet har faaet Øje paa Nekyias særlige Vanskeligheder.

I Sammenligning med disse peccata omissionis overfor Wilamowitz ser det noget smaaligt ud, naar Dr. T. S. 8 som «Exempel» paa hans Methode vælger en ganske uvæsenlig Enkelthed af den Art, som man altid vil kunne strides om, og hvor jeg heller ikke tror, at Wilamowitz har Ret; det drejer sig om Ægtheden af et Par Vers, som ikke berører noget væsenligt Punkt i Totalbilledet.

Jeg mener nu at have godtgjort, hvor liden virkelig Forstaaelse Dr. T. har af den Methode, som han (S. 7) tillader sig at betegne som «ganske uvidenskabelig», og vil derefter gaa over til at betragte, hvad han selv stiller op derimod som Videnskab og S. 44 forkynder som Fremtidens Homerforskning.

Hans Methode, der vil gøre Furore hos den Liga mod Bibelkritik, der for nogen Tid siden var Tale om, er — uden Overdrivelse — denne: man tager de homeriske Digte ganske raat, som de foreligger, constaterer et vist Antal Ejendommeligheder ved dem og smækker saa disse Ejendommeligheder sammen til én Digterpersonlighed, som man derpaa præsenterer som Bevis paa, at det hele altsaa er af én Forfatter. Hvis det er dette, Dr. Tuxen S. 4 kalder «anvendt Logik», saa er den i hvert Fald meget ilde anvendt; det er den reneste Cirkelslutning, der kan tænkes, den Digterpersonlighed, man finder, har man jo begyndt med at forudsætte.

Naar Dr. T., som det lader til, med Madvig indrømmer, at man i de homeriske Digte kan træffe større Stykker af ældre Digte væsenligt uforandrede, er det i Sandhed forbausende, at han ikke kan se, at dermed falder hans hele Methode sammen. Dr. T. kan jo aldrig være sikker paa, at de ofte modstridende psychologiske Ejendommeligheder, han finder ud, virkeligt tilhører samme Mand; nogle af dem kan jo stamme fra de benyttede Digte, saaat den Digterpersonlighed, han reconstruerer, bliver en imaginair Størrelse. Og dernæst, naar en Digter i større Omfang

opererer med Laan, bliver dette en saa vigtig Factor i hans Psychologi, at ethvert Regnestykke, der lader den ude af Betragtning, maa give et galt Facit. Ikke engang som Bidrag til Bearbejderens Charakteristik kan Dr. Tuxens Resultater bruges. Naar han ved «denne Digter» (S. 30) vil forstaa Bearbejderen, er det muligt, at nogle af de constaterede Træk kan passe paa ham; en af de Mænd, gjennem hvis Hænder Odysseen er gaaet, maa jo saaledes have syntes godt om Penelopescenen i XVIII, siden han har optaget den. Men om det er samme Mand, fra hvem de andre Træk af Kjærlighed til Gods og Guld stammer, kan man ikke vide paa Forhaand; de er ikke nær saa stødende og ikke saa akavet anbragte. Men fremfor alt maatte man ved den psychologiske Bedømmelse af Bearbejderen hele Tiden have for Øje, i hvilken Grad han var bunden af det overleverede Stof og de ham foreliggende Behandlinger deraf, og før man kan det, maa man have dannet sig en Forestilling om Beskaffenheden af de Kilder, han har sammenarbejdet; man maa altsaa begynde med at hugge istykker, som den moderne Homerkritik gjør, at begynde med Bearbejderen som en usammensat Størrelse er haabløst. En af de Ejendommeligheder, Dr. T. fremhæver, tilhører ganske sikkert for en stor Del Bearbejderen, nemlig Gjentagelsen af Motiver og Versrækker. I de κλέα ἀνδρῶν, hvormed den episke Poesi er begyndt, har der sikkert ingen Motivgjentagelser været og af Versgjentagelser kun saadanne, som kjendes fra al Folkepoesi (bl. a. Formelversene). Begge Slags Gjentagelser er saa blevet hyppigere og hyppigere, efterhaanden som den episke Poesi stivnede i det conventionelle, og Odysseens sidste Bearbejder kan vel nok antages at have naaet Toppunktet. Men netop fordi han kun er Endepunktet af en Udvikling, kan man ikke uden videre tillægge ham alle saadanne Gjentagelser; hvilke der kommer paa hans Kappe, kan atter kun en nærmere Undersøgelse af Gjentagelsens Art, Graden af dens Tankeløshed og afstumpede Forstaaelse af de benyttede Vers, osv. afgjøre, saaledes som den moderne Homerkritik driver den. Saaledes sigtede, men ogsaa først saaledes, kan Gjentagelserne give et Bidrag til Bearbejderens Charakteristik og blive et Middel til at kjende ham og hans Producter. At behandle alle Gjentagelser under ét som en enkelt Mands Ejendommelighed er vildledende.

I Forbindelse med Spørgsmaalet om Digtenes Forudsætninger og Afhængighed af disse vil det være hensigtsmæssigt at kaste et Blik paa de Modsigelser, som Dr. T. finder saa charak-

teristiske for Homer, at de skal kunne forsvare selv de haandgribeligste Urimeligheder. Nogle af dem forekommer mig altfor subtile, saaledes hvad der S. 35 ff. siges om Bejlernes Optræden og S. 37 ff. om Penelope. Bejlerne er jo øjensynligt ledede af forskjellige Motiver, og Digteren finder netop Behag i at charakterisere et Par bestemt adskilte Typer; at Odysseus dræber dem alle (Tuxen S. 36), er dog kun naturligt, da de alle har «bejlet til hans Hustru, mens han selv var i Live», og motiveres klart og tydeligt overfor den skikkeligste af dem, Leiodes (XXII 321 ff.). Ved Penelope kommer der noget andet til, Hensynet til det overleverede Sagn, hvilket i endnu højere Grad gælder de S. 35 anførte «Modsigelser» i Odysseus' Charakter[1]. At der i et naivt Sagn kan findes Usandsynligheder, er jo ikke forunderligt, og nogle af dem er saa constitutive for det, at de maa beholdes, hvor Sagnet behandles poetisk og bevidst. Men de maa vel adskilles fra saadanne Modsigelser og Urimeligheder, som fremkommer ved selve den digteriske Behandling; et naivt Træk som det, at Odysseus hos Polyphem redder sig ved at kalde sig *Οὔτις*, stammer selvfølgeligt fra Folkeeventyret og hjælper ikke det mindste til at forklare Urimeligheder i Digtenes Composition som dem, hvormed den opløsende Homerkritik opererer. Naar Dr. Tuxen ser alle «Urimeligheder» lige graa, synes det mig, for ogsaa at vove en psychologisk Bemærkning, at komme af, at han over al for megen æsthetisk og philosophisk Theori har sat Sansen for primitiv Poesi overstyr; det stærkeste Exempel derpaa er de «Urimeligheder», han finder (S. 33) i den vidunderligt dejlige Scene mellem Odysseus og Penelope i XXIII før Gjenkjendelsen. At Penelope, der har haabet saa længe og er bleven skuffet saa tidt, ikke kan tro paa sin Lykke, er ikke blot i sig selv sandt og gribende, men ogsaa motiveret af Digteren med den største Finhed; hun frygter Bedrag af Guder og Mennesker (V. 81 ff.), og at Odysseus har dræbt Bejlerne, er da endelig intet Bevis for, at han er hendes Mand[2]; de Vers, Dr. T. gjengiver ved «hun genkender hans Ansigt, men kender ham dog ikke, fordi han har pjaltede Klæder paa og er smudsig», lyder saaledes (V. 93 ff.):

[1] En af dem beror forøvrigt paa en Miskjendelse af Digteren fra Dr. Tuxens Side. At Odysseus mod sine Folks Villie vil afvente Kyklopen, er vel motiveret, endog med en bestemt Fremhævelse af Grunden (IX 229); han er nok snild og forsigtig, men ogsaa videbegærlig.

[2] Arret kan, som det fremgaar af det foregaaende, ikke have spillet nogen Rolle her i det oprindelige Digt.

ἡ δ' ἄνεω δὴν ἧστο, τάφος δέ οἱ ἦτορ ἵκανεν·
ὄψει δ' ἄλλοτε μέν μιν ἐνωπαδίως ἐσίδεσκεν,
ἄλλοτε δ' ἀγνώσασκε κακὰ χροῒ εἵματ' ἔχοντα

— det synes mig højst malende og forstaaeligt, og jeg er ligesom Odysseus absolut tilfreds med Penelopes Forklaring V. 209—217.

Med de Paralleler fra andre Digtere, som skal belyse «Homers» Ejendommeligheder, er Dr. T. heller ikke heldig. At Io i Aischylos' Prometheus ikke optræder som virkelig Ko (S. 21), er dog ikke det samme, som at Odysseus snart er forvandlet snart ikke; Io forbliver jo i samme Forvandlingsgrad hele Tiden, og at denne ikke er fuldstændig, ligger ikke i nogen Mangel paa Abstractionsevne hos Digteren, men er simpelthen en scenisk Nødvendighed. Ganske ufatteligt er det mig, hvorledes den S. 11 omtalte Scene i Sophokles' Elektra kan blive et Exempel paa Momentanisme. At lade Orestes staa hos, medens Elektra græder og klager over hans formentlige Aske, er et fuldt bevidst Kunstmiddel til at fremkalde en rørende Situation, og Digteren er saa langt fra at «glemme det fjernere for det nærmere», at hele Effecten beror paa, at han og Publicum stadigt energisk fastholder, at den virkelige Orestes er Vidne til Søsterens Sorg over hans formentlige Død. Man kan betragte Effectmidlet som noget melodramatisk, Dr. T. mener endog, at Scenen let kan «gøre en komisk Virkning»; en jævnere Æsthetik vil vistnok være enig med det atheniensiske Publicum i at finde den umiddelbart gribende. At Elektra virkeligt sørger, er jo i sin Orden; hun tror jo, at hun holder Broderens Aske i sin Haand, og selv om vi ved, at det er en Fejltagelse, kan vi dog nok føle med hende og samtidigt glæde os til den lykkelige Opløsning. Men hvor bliver saa «Momentanismen» af? Heller ikke i det andet Exempel (S. 12) kan jeg se at den hjælper det mindste til at forklare, hvorfor Choret i Sophokles' Philoktet falder ud af sin Rolle. At det græske Dramas Chor jævnligt gjør det, er et bekjendt Phænomen, hvis Grund er at søge ikke i nogen Slags psychologisk Ejendommelighed hos Grækerne, men i det attiske Dramas historiske Udspring fra Lyriken. Eller er Komoediens Parabase maaske ogsaa Momentanisme?

Det er overhovedet ikke værd at ulejlige Psychologien om en Forklaring, før man har spurgt den historiske Udvikling, ut decet philologum (sml. Drachmann, Moderne Pindarfortolkning

S. 155 ff., særligt S. 159). Den er den bekjendte Størrelse i Ligningen, og af den kan man med Forsigtighed og Integralregning udfinde det psychologiske x, — hvis der ikke er for mange andre ubekjendte Størrelser i Regnestykket; at begynde med det psychologiske er at gaa den forkerte Vej.

Forskjellen mellem en saadan psychologisk-æsthetisk Fremgangsmaade og philologisk Methode træder meget tydeligt frem baade i Dr. Tuxens Bog om «Karaktertegning i den græske Tragedie» og i hans i mange Retninger fortrinlige Afhandling om «Allegorien i den græske Religion». Om den første skal jeg nøjes med at henvise til Oversigt over Vidensk. Selskabs Forhandlinger 1900 S. ⟨30—31⟩; den anden maa jeg her kort omtale, da den flere Gange anføres i «Den moderne Homerkritik» som Støtte for, hvorledes den homeriske Poesi svælger i Modsigelser (se f. Ex. S. 10). I den anførte Afhandling afleder Dr. Tuxen de modstridende Forestillinger om Guderne, som de homeriske Digte ubestridt indeholder, af Digterens «Mangel paa Evne til at fastholde Dobbeltforestillinger» (sml. «Den moderne Homerkritik» S. 13). Vi skal altsaa tro paa, at de samme Mennesker med samme Klarhed snart saa Hebe som en blot og bar Allegori i Lighed med Ate og Litai i Il. IX snart som den huslige Datter paa Olympen, snart anskuede Ares i menneskelig Helteskikkelse snart som dækkende adskillige Tønder Land, osv., og overhovedet har befundet sig i et fuldstændigt Virvar i et saa indgribende Spørgsmaal som den virkelige Religion. En historisk Betragtning vil forklare Modsigelserne som en Følge af Udviklingen, og paa hvert af de hinanden afløsende religieuse Standpunkter ikke finde flere Modsigelser end i al anden Religion. Hvad der strider imod den «homeriske» Religions klare Anthropomorphisme, er dels survivals fra det ældre Natur-personificerende Standpunkt; de traadte slet ikke indenfor Bevidsthedens Lyskreds, men gled forbi uden Spor som stivnede Formler. Naar det saa tidt hedder, at *Κῆρες* gik bort med den døde, betyder det ikke, at de homeriske Mennesker i Strid med deres almindelige naturalistiske Opfattelse af Døden sommetider troede paa, at deres Sjæle blev afhentede af nogle Fugle; *Κῆρες ἔβαν* er en forstenet Fortidslevning, hvormed man ikke forbandt klarere Forestillinger end vi med Hillemænd, Hvid og Døjt. I dette Tilfælde bliver der altsaa ingen virkelig Modsigelse. Dels fremkommer der en noget reellere Modstrid, naar de ny Forestillinger, hvori Digteren til dagligt lever, uvilkaarligt trænger sig frem og sætter ny Lapper paa Poesiens conventionelle

Søndagsskrud, som han har arvet fra sine Fædre; saaledes forholder det sig ikke blot med de enkelte Spor af phantastiske Gudeforestillinger og af Gudernes Omdannelse til moralske Magter, der i de homeriske Digte glimter frem paa Baggrund af den traditionelle Anthropomorphisme, men ogsaa med dennes sporadiske Indflydelse paa Personificationerne, hvorved de af disse, der mindst interesserer den homeriske Tid, forbigaaende undergaar den Forvandling til Personligheder, som er gjennemført for de Guder, der har religieus Betydning for Tiden. Men selv i dette Tilfælde er Modsigelsen ikke en Følge af den samme Bevidstheds Reaction mod sine egne Forestillinger (Tuxen, Allegorien S. 70), men af Sammenstødet mellem forskjellige Tiders Forestillingsformer. Istedenfor Billedet af en vild Hexedans i en enkelt Tids eller endog en enkelt Mands Bevidsthed afslører den genetiske Opfattelse altsaa en jævnt glidende Udvikling gjennem Aarhundreder, hvor det gamle taber i Klarhed, stivner, forstenes, dør bort, medens det nye Lys bliver mere og mere intensivt, — saadan som enhver Udvikling foregaar.

Hvilken capital Forskjel det gjør, om man ved Behandlingen af et homerisk Detailspørgsmaal stiller sig paa det ene eller det andet Standpunkt, kan et Par Exempler fra Dr. Tuxens Bog om Karaktertegningen vise. De Modsigelser i Charaktertegningen, som han der afleder af Digterens Tilbøjelighed til Generalisation i Modsætning til den individualiserende Tradition, bliver for en historisk Betragtning til den episke Poesis conventionelle Stivnen i Efterdigteres Hænder i Modsætning til ældre Digtes klarere Farver, som det er Kritikens Opgave at faa frem igjen under Kalkpudsen. Det er ikke den samme Mand, der i Splid med sig selv snart charakteriserer skarpt snart rører alle Typer ud i en jævn Grød; de klare Typer er ældre Digteres Værk, de generaliserende Floskler Bearbejderens tankeløse Omgang med episk Fællesgods, der hverken for ham eller hans Tilhørere er andet end klingende Bjælder; de viser ingen andre psychologiske Qualiteter hos ham, end at han er en Routinier. Den Mand, der har skabt den prægtige og helt ud i alle Enkeltheder træffende Lignelse om Paris i Il. VI 506 ff., er ikke den samme, der XV 263 ff. anvender den paa Hektor, hvor den slet ikke passer; deraf kan man altsaa ikke slutte, at Paris' Charakter i den oprindelige Conception var uklar (Tuxen, Karaktertegning S. 19). Naar Dr. T. i den nævnte Bog i folkepsychologisk Transscendens skuer de to Typer Achilleus og Odysseus som den samme Digterbevidstheds

Tvillingsønner, som den græske Folkeaands to Sider, gjør den historiske Sagnforskning opmærksom paa, at Achilleus er den æoliske Stammes Nationalhelt, Odysseus den ioniskes, og den moderne Homerkritik tilføjer, at, naar Achilleus, der mange Steder (IX, XXIV) er individualiseret med den største Finhed og Skarphed, andensteds «absorberes af Fællesmennesket» (Tuxen, Karaktertegning S. 29), saa hidrører det fra ioniske Omdigteres Mangel paa Forstaaelse af den væsensforskjellige æoliske Stammes Helteideal.

Da saaledes enhver Enkelthed fremtræder i et ganske forskjelligt Lys, efter som den ses fra det ene eller det andet Standpunkt[1], er det ikke meget fristende for mig at discutere Detailspørgsmaalene i Dr. Tuxens Afhandling. Dog kan jeg ikke undlade lidt nærmere at belyse, hvad han siger om Odysseus' Forvandling S. 14—22, det udførligste og omhyggeligst gjennemførte Exempel paa hans æsthetiske Methode.

Det er for det første efter den virkeligt «nyere» Homerkritiks Resultater ganske uberettiget at forlange, at den for at bevise sin Hypothese skal præsentere Odysseus consequent forvandlet i nogle «Sange», uforvandlet i andre (S. 20). Da Inddelingen i Sange er yngre end Aristoteles, bør dette Begreb snarest muligt forsvinde fra videnskabelig Forhandling, og, hvorom alting er, de gjentagne Omarbejdelser, som navnlig Wilamowitz antager, vilde fuldstændigt forklare, om gammelt og nyt her greb ind i hinanden som geologiske Lag, der er bragt i Uorden ved en Jordrevolution; det er Tilfældet paa saa mange Steder i de homeriske Digte, og det vilde være mærkeligt, om det ikke var det. Men om det er sket i dette Tilfælde, er højst tvivlsomt. Fra XIX af er Odysseus absolut ikke forvandlet; XXIV 157 tæller naturligvis ikke med; eller skal ogsaa XXIV, som alle Mennesker lige siden de alexandrinske Grammatikere har forkastet (bl. a. Madvig), nu reddes til Ære for Methoden? Han er kun ukjendelig ved Aarenes og Strabadsernes Virkning, som det udtrykkeligt og med Hensigt antydes XIX 358—60 og igjen XX 195—96; derfor behøver han jo ikke at være nogen affældig Olding, sine Kræfter har han endnu (sml. XXI 281 ff.), som baade Bejlerdrabet og hans Op-

---

[1] Jeg benytter Lejligheden til at bemærke, at jeg betragter det af Dr. T. S. 22 anførte vrøvlede Sted XIII 189 ff. med samt hele Taagen i XIII som Bearbejderens Værk, idet jeg i Modsætning til Wilamowitz mener at kunne paavise en stærk Omarbejdelse af denne Del af XIII.

træden hos Phaiakerne i god indbyrdes Overensstemmelse beviser. At Odysseus «nogle ganske faa Dage, før han viser sig som affældig Olding, har været ungdommelig» (Tuxen S. 15), er mildest talt ikke rigtigt. For det første er han jo som sagt ikke affældig, end ikke i de Bøger, hvor han er forvandlet; for det andet er han ogsaa hos Phaiakerne en ældre Mand, da han tiltales ξεῖνε πάτερ VII 28, 48 og VIII 145 ligesaavel som XX 199; han skildres ret anskueligt som en kraftigt bygget men af Gjenvordigheder medtagen Mand VIII 134 ff. af Laodamas, der høfligt betoner det første, VIII 159 ff. af Euryalos, der vender den anden Side ud, VIII 169 og 179 ff. af sig selv med Protest mod Overdrivelserne fra begge Sider. At Odysseus derimod i XIII—XVIII er forvandlet, har Dr. T. ikke modbevist. Det eneste[1] Sted, han S. 20 anfører derimod, XVIII 67 ff., kan[2], som han selv indrømmer S. 19, ogsaa forstaas saaledes, at Athene giver den forvandlede Odysseus mere Kraft igjen for et Øjeblik, ligesom hun VI 229 ff. forlener ham extraordinair Skjønhed. Det er saadanne Steder som det sidst anførte, der har givet Bearbejderen Ideen til den virkelige varige Forvandling, som siden bereder ham saa mange Vanskeligheder. Dr. T., som S. 16 bebrejder Kirchhoff, at han tillægger sin «Bearbejder» uforenelige Egenskaber, har desværre ikke anført, at denne Indvending, som Kirchhoff iøvrigt indirecte søger at afkræfte ved en udførlig og skarpsindig Udvikling (Die hom. Od.[2] S. 538—59), ialtfald ikke rammer Wilamowitz, som jo dog ogsaa repræsenterer «moderne Homerkritik»; efter ham er vedkommende Stykker slet ikke forfattede af samme Mand (sml. Hom. Untersuch. S. 74). Man kunde vende Spydet om og spørge, hvorfor Dr. Tuxens Digter har mere ondt ved at fastholde Forvandlingen i Odysseus' Palads end hos Eumaios; hvad der siges herom S. 17 ff., er dog mere verba speciosa end factiske Grunde.

Naar jeg til Slutning efter al den megen Negativitet skal opstille de positive Fordringer, der nutildags maa stilles til enhver Undersøgelse angaaende homeriske Detailspørgsmaal, saa maa jeg i skarpeste Modsætning til Dr. Tuxens Udtalelser om Homerforsk-

---

[1] At Argosepisoden i XVII, der S. 20 synes at skulle betyde noget, aldeles intet betyder for Spørgsmaalet, udvikler Dr. T. selv træffende S. 18.

[2] At jeg for mit Vedkommende mener, at Sammenhængen er anderledes, kommer ikke Sagen ved; det staar i Forbindelse med den S. 64 Anm. 1 berørte Dissens.

ningens nærmeste Opgave som den at fastslaa det «homeriske» ved en æsthetisk Analyse af Digtene, som de foreligger (S. 7—8), hævde, at man maa begynde med den Erkjendelse, at der i Digtene er ældre og yngre Partier. Man har naturligvis Lov til at blive staaende ved denne Indrømmelse og vise den Opgave at sondre mellem ældre og yngre fra sig som for indviklet og hypothetisk; kun maa man gjøre sig klart, at man ved en saadan Modløshed opgiver Forstaaelsen af den græske Litteraturs Grundlag og af Grækernes Aandslivs Udvikling i 2—3 vigtige Aarhundreder. Men vil man behandle et homerisk Spørgsmaal videnskabeligt, maa man stadigt holde sig for Øje, at Digtene repræsenterer Generationers Arbejde og ved idelige Omarbejdelser, Udvidelser og Ændringer er kommet til at indeholde gammelt og nyt ved Siden af hinanden, Ædelsten fra den episke Poesis Blomstringstid og Ler fra dens Forfald, Billeder af primitive æoliske Samfundsforhold og Religion saavel som af raffinerede ioniske Tilstande. Det er ikke mere nogen Hypothese, men en fastslaaet Kjendsgjerning. Det tro Billede af denne Udvikling ligger for alles Øjne i det obiectiveste af alle Kriterier, Sproget; som Bentley bag den sproglige Overlevering opdagede Digammaets Spor, er den moderne Homerkritik in rebus og i Compositionen kommet bag de overleverede Helheder. Det Bevis, Dr. T. S. 4 forlanger for, at «Digtene hver for sig indeholder Forestillinger, som umulig kan forenes i samme Bevidsthed», er ført af Erwin Rohde for Sjæletroens Vedkommende — den samme Generation kan umuligt paa én Gang bringe Gravoffer og ikke bringe det—, og af Wolfg. Reichel for Bevæbningens. Naar det paa en Række Steder er paavist, at Kampskildringer oprindeligt forudsætter de kæmpende uden Harnisk og er blevet meningsløst forvanskede ved, at dette alligevel nævnes, er der ingen anden Forklaring mulig end den, at Scenen forelaa i digterisk Form fra en Tid, der kun kjendte den gamle mykenaiiske Bevæbning med det store Skjold og uden Harnisk, og saa blev ændret i en Tid, der kun havde den ioniske Rustning for Øje. Af ganske samme Art og lige saa obiective er de Modsigelser, der fremkommer ved, at Compositionens tydelige Intentioner forstyrres, som det saa ofte er Tilfældet i Iliaden, f. Ex. ved Gudernes Indgriben, i Odysseen f. Ex. med Fodvaskningen i XIX, hvor hele den tydeligt planlagte Gang i Handlingen voldsomt afbrydes ved V. 479 ff., som umuligt kan være af den, der oprindeligt lod Odysseus sige V. 346 ff. Endeligt fører alt, hvad vi ved om græsk Litteraturs Overleveringshistorie før Boghandlens Opkomst, til det samme

Resultat. Hvad Dr. T. mener med, at man nu har erkjendt, «at Tanken om Rhapsodeskolerne og deres Betydning for Digtenes Overlevering er en ganske løs Hypothese» (S. 4), ved jeg ikke. Hvordan skulde Digtene være blevet overleverede og udbredte anderledes end ved de Rhapsoder, hvis Færd vi lærer at kjende i *Ἔργα καὶ ἡμέραι* og adskillige homeriske Hymner, hvis Stamfædre er de vandrende *ἀοιδοί* i Odysseen, og hvis Opgave det var at underholde Folk med en «ny Sang» om de gamle Emner (Od. I 351 ff.)?

Homerforskningens vigtigste Opgave er foreløbigt endnu at pille fra hinanden, sondre og paavise Uoverensstemmelser fra saa mange Sider som muligt; hvordan Stumperne skal ordnes og sættes sammen, vil med stigende Sikkerhed af sig selv fremgaa af saadanne Enkeltundersøgelser.

En paa dansk skreven Pjece Polemik mod ledende tysk Philologi er naturligvis et Knips i Lommen. Forhaabenligt vil heller ikke dansk Homerforskning vedblivende lade sig drive rundt i en philosophisk Manège, men lægge Stykke for Stykke bag sig af den philologiske Landevej, hvis Milepæle er Fr. Aug. Wolf, Lachmann, Kirchhoff og Wilamowitz; den kan slaa sære Bugter, men den fører dog i Retning af Maalet: Erkjendelsen af Eposets Udviklingshistorie, som er det græske Aandslivs Historie i et Par hundrede Aar.

Anmeldelser.

Ludvig F. A. Wimmer, De danske runemindesmærker undersøgte og tolkede. Tegningerne af *Magnus Petersen*. II. Runestenene i Jylland og på øerne (undtagen Bornholm). Kbh. 1899—1901, Gyldendal. Thieles trykkeri. 502 sider i 4°.

Det er et fædrelandsk storværk, lige fremragende ved indre værd og ydre udstyr, der gennem ovennævnte bind er rykket sin fuldendelse et godt skridt nærmere. Til de 18 «historiske» stene i første bind (jf. dette tidsskrift IV 118 ff.) er der nu af andre rejste runestene kommet 58 fra Nörrejylland, der omhandles s. 6—304, 1 fra Sønderjylland (s. 307—14; en anden, Arrild stenen, er forsvunden i forrige hundredår), 25 fra øerne (s. 319—502), deraf 10 fra Sæland, 8 fra Fyn, 6 fra Låland, 1 fra Falster.

Som naturligt er, har vore runestene fået navne efter det landsogn, eller den by i sognet, hvor de fra først af hørte hjæmme, eller i al fald efter det sted, f. e. en herregård (Hagenskov) eller en købstad (Randers, Århus, Vordingborg), hvor de først forefandtes af oldgranskerne. Men i vor tid har af hine 84 stene kun de 4 plads på åben mark: ved eller dog i nærheden af de oprindelig tilhørende gravhöje, nemlig to jyske, den mindre Bækkesten (undertiden efter en fordrejelse af höjens navn kaldt Kleggumstenen) og den store Rygbjærgsten, den fynske Glavendrup- og den sælandske Kallerupsten. Til runehallen ved Nationalmuseet i København er efterhånden bragt 6 jyske stene, 6 sælandske, 2 fynske, 2 lålandske og den falsterske; 3 fynske lod Frederik d. 7de føre til haven ved Jægerspris; 2 lålandske findes i stiftsmuseet i Maribo; 2 jyske ved Randers museum, og 4 jyske i Århus museum; 2 jyske er opstillede i præstegårds-, 3 jyske i herregårdshaver. — Den sønderjyske sten sendte prins Friedrich Carl 1864 til sit jagtslot ved Berlin! — Den fynske Rønningesten står uden for kirken i Kærteminde; alle de øvrige runestene: 3 sælandske, 2 lålandske, 1 fynsk og hele 39 jyske må søges i eller ved den nærmeste landsbykirke, hvor de enten fra gammel tid har været indmurede i selve kirken (med våbenhuset) eller været indsatte i kirkegårdsdiget, eller hvortil de i en nyere tid er henbragte som til et sikkert fristed.

Tre af de jyske stene, de to fra Bække og den fra Læborg, har Wimmer allerede 1876 med god grund sat uden for «den såkaldte Jællingekreds» og derved henvist til dette bind, af hvis indhold han tidligere også har haft andre dele under hænder; således navnlig Store Rygbjærgstenen 1875 og de ældste runestene fra øerne i tillægget til hans danske og end mere til hans tyske

fremstilling af runeskriftens historie, foruden flere i Universitetets indbydelsesskr. April 1895. Selv disse særlige afhandlinger har dog vundet ikke lidet ved den nu foreliggende sammenarbejdelse med det øvrige stof, i hvilket de naturligvis er indordnede efter tidsfølgen, der — så vidt görligt — er gennemført over hele linjen. Bortset fra Frerslevstenen (fra Frederiksborg amt), der af W. stemples som et lærerigt «forsøg på i senere tid at lave en gammel indskrift», bliver da de ældste af samtlige 84 runestene dem fra Kallerup og Snoldelev i Sæland og fra Helnæs og Flemløse i Fyn, der alle bestemt peger tilbage på den ældste (længre) runerække, samt den til de to sidste nær knyttede fynske Voldtoftesten. Disse sættes af W. til første fjærdedel af 9de hundredår, til hvis tredje fjærdedel han henfører den fynske Nørrenæråsten, medens af jyske stene kun den fra Hammel tilhører det 9de hundredår. Mellem omtrent 900 og 960 falder så de næste 6 stene fra øerne, med Glavendrupstenen (fynsk) og Tryggevældestenen (sælandsk) i spidsen, og de 8 (efter Hammelstenen) ældste nörrejyske stene samt den sønderjyske. Fra slutningen af 10de og første fjærdedel af 11te hundredår stammer de næste 38 jyske stene, fra Bækkestenen II til Gyllingstenen, medens de følgende 8 går længre ned i hundredåret, den yngste, Hanningstenen, til henimod dets slutning. (Uden for beregningen ligger de 3 sidste brudstykker, nr. 64 til 66, hvis alder er ubestemmelig, og hvoraf de tvendes ret til titlen «egenlige» runestene tilmed er tvivlsom.) På øerne haves derimod fra tiden 960—1025 kun Bregninge- og Skovlængestenen, bægge fra Låland, Sønderkirkebystenen (den falsterske sten) og den sælandske Sandbysten I, endelig Tirstedstenen (Låland). Fra anden fjærdedel af 11te hundredår er Fjænneslev- og Alstedstenen (Sæl.), fra anden halvdel Tårnborg- og Sandbystenen II og den lålandske Tillisesten. («Meget ung» er også den ulæselige Sørupsten fra Fyn; ubestemmelig den ulæselige fynske Hagenskovsten.)

Da talen er om det 9de, 10de og 11te hundredår, er det intet under, at både hedenskabet og kristendommen lader høre fra sig. Tor påkaldes ikke alene på Glavendrupstenen, men endnu i slutningen af 10de hundredår på den jyske Virringsten og på den falsterske; Gud på de jyske fra Grensten, Ålum III og Oddum, alle fra 11te hundredår, endelig Krist og St. Mikael på Tillisestenen. Samme modsætning afpræger sig i de to sindbilledlige tegn: den hedenske Torshammer på Læborgstenen (fra første halvdel af 10de hundredår) og det kristne kors i forskellige former, det ældste på Durupstenen (s. 129) fra sidste fjærdedel af 10de hundredår, senere på de jyske Egå-, Vestertørslev- og Vejlbystenen (s. 218, 222 og 280), på de sælandske Fjænneslev- og Alstedstenen, endelig på Tillisestenen og på Sørupperen; undertiden blot som skilletegn: på Ålum II (s. 200) fra omtr. år 1000 og på Lille Rørbækkeren (s. 277), jf. Egå-

stenen. Men W. gör opmærksom på (s. 295), at på den kristne Hanningsten fra omtr. 1100 står «Torshammeren» fredelig mellem to små kors. Naturligvis må kristenkorset ikke sammenblandes med «hagekorset» på den hedenske Snoldelever, hvor det står sammen med et andet symbolsk mærke af tre sammenslyngede horn, eller med «hjulkorset» på samme sten (jf. s. 345). Indridsede længe för runerne er de skålformede og «fodsållignende» fordybninger, der findes på flere jyske og sælandske runestene, og som efter Henry Petersen (i Årb. f. nord. oldkynd. 1875 jf. Engelhardt i Årb. f. 1876) for Danmarks vedkommende tör føres tilbage lige til stenalderen. En hel del yngre er nok forbilleder eller sidestykker til andre af de figurer, der samtidig med runerne er indhuggede på nogle af stenene. Mindst tiltalende er billedet på Skærnstenen I fra omtr. år 1000 (desuden på to af de «historiske» stene), af Engelhardt forklaret som et hoved, af Rafn kaldt «et ansigt uden smag i tegningen». Dyret på Sørupperen ligner nærmest en løve. Kvikkere er en hjort forfulgt af en hund på Handeststenen (s. 243) og en rytter med hjælm og fane på Ålumstenen III (s. 274 f.) fra første halvdel af 11te hundredår. Endelig ses skibe på to jyske stene (s. 131 f. og 143 f.) og på Falstringen (s. 439 og 444).

Den forherligelse af jagt, kampfærd og søfart, som under alle omstændigheder ligger bag ved sådanne billeder, kan ikke overraske nogen kender af vikingetidens idrætter. Tirstedstenen mælder da også om en Lålik, der i begyndelsen af det 11te hundredår havde været i ledtog med den navnkundige svenske vikingehøvding Frøger (jf. s. 462 f.). Helnæsstenen er rejst af goden over hans brodersön, der var druknet med sit mandskab, og ved midten af det 10de hundredår sattes Tågerupstenen på Låland og Ulstrupstenen i Jylland henholdsvis af brødre og af skibets ejer eller fører over «skippere» d. e. sømænd, matroser. — Snarere forbavses vi over allerede da at høre lovtaler over agerbruget og dets mænd: på Søndervingestenen prises den lykkelig, som i sin ungdom „*arde* (plöjede) *og så(e)de*“ [1], og efter Skivumstenen var den afdøde «den bedste og første af *landmænd* i Danmark», det vil sige: han havde været en stor jorddrot (s. 31). Overhovedet er runestenene vistnok væsenlig knyttede til storbønderne, deres frænder og undermænd. Til de sidste hørte landhyrden (-hirðiʀ), bestyrer, forvalter for en godsejer (s. 138 og 220), — svarende til bryden (s. 102 og 233) på en kongsgård, — og hjæmtegen (-þegi), en art drabant, livgardist (s. 184). Et slags, nærmest gejstlig, æmbedsmand var

---

[1] Wimmer s. 133; den selvsamme forbindelse endnu 1473 i Dueholms diplomat. s. 113 f., og i den gamle svenske rimkrønneke udg. 1865 s. 19 øverst; jf. Viborgs diplomat. s. 300, Molb. Dial.-leks. s. 668 og Höjsgårds Anden prøve s. 17.

Snoldeleverens taler (þulr), enstydigt med[1] Helnæsserens, Flemløserens og Glavendrupperens gode. Trællevæsenet nævnes aldrig, men skimtes bag indskriften på Horningstenen (jf. s. 262 f.): Toke smed rejste sten over Torgisl Gudmundssen, fordi denne havde givet ham kuld (havde ætledt ham) og frælse (frihed). Dreven af en lignende taknemlighedsfølelse, havde en anden Jyde rejst sten m. m. efter sin stefader, der havde overdraget ham alt sit efterladte gods (s. 21).

Men ligesom runestenene yder os et mer eller mindre klart indsyn i samfundstilstande, ja i sjælelivet, hos vore landsmænd for henved tusende år siden, således åbner de os en rig kilde til kundskab om datidens tungemål. Og ligesom Wimmers sunde sans og stærkt skolede skarsindighed har præget de mange hånde saglige undersøgelser, således er de samme egenskaber, kun i langt større omfang, komne ham til gode ved de sproglige drøftelser. Runeindskrifternes store sproghistoriske vigtighed har jo i øvrigt været set og sandet længe för P. A. Munch (1848) foreløbig afhjalp et føleligt savn ved sin Kortfattet fremstilling af den ældste nordiske runeskrift; der er dog ingen tvivl om, at når Wimmers hovedværk engang foreligger i sin fulde udstrækning, vil derpå med forholdsvis lethed kunne bygges en langt fyldigere og mere indgående runelære. Her tör jeg ikke indlade mig på enkeltheder, men skal indskrænke mig til den bemærkning, at der i forbigående også kastes lys over personnavnes og stednavnes udvikling. I almindelighed nævnes personen ene ved sit fornavn («hovednavn» kaldes det af W. s. 236); men grundformen for vore, nu af så mange vragede og vrængede, navne på *-sen* forekommer dog, når enkelte tilfælde fra første bind og et par tilsvarende på *-dotter* medtages, i alt en snes gange, særlig i Jylland — naturligvis som fadernavn (ikke som slægtnavn), og det helt tilbage til sidste fjærdedel af 10de hundredår; altså f. e. *Haraldr Gorms sun* (Gormsen), *Tóki Þórgisl sun* (s allerede bortkastet, Truelsen), *Sasgærðr Finnulfs dóttiʀ*. Ældre (dog endnu på Tårnborgeren), derfor meget sjældnere og mest på øerne, er fadernavnet med den omvendte ordstilling, f. e. *Gunnwaldr sun Hróalds* (Snoldeleveren), *Asfriðʀ dóttir Óðinkárs* på Vedelspangeren II. Spörsmål dog, om ikke den ældste fadernavns form foreligger i Kallerupperens *Swiðingʀ* jf. guldhornets *Holtingaʀ*, en opfattelse, Wimmer selv har delt, men nu synes tilböjelig til at opgive (s. 337). Jeg ved ikke rettere, end at i vor sprogklasse navne på *-ing* har været fadernavne, för de blev slægtnavne, se Bugge i Tidskr. for filol. og pædag. VII 219 og Joh.

[1] Eller kan man ved «taleren» tænke, om ikke på en «lovmand» (jf. V. Finsen i Årb. f. nord. oldk. 1873 s. 217 ff.), så på en klog mand, at ligne ved dem, der senere spillede en rolle i vor retsforfatning (H. Matzen i Univers. indbydelsesskr. April 1893 s. 11)?

Winkler De nederlandsche geschlachtsnamen (1885) s. 16 ff., — en betydningsovergang, som ved *sen*navnene først indtrådte meget langt ned i tiden. Det lader til, at i det mindste Nordfriserne længe har holdt hævd over den første bemærkelse; thi i skattelisterne [1] fra slutningen af det 15de hundredår over Nörregosherred, som dengang var overvejende beboet af Friser (pastor Jensen i Ann. f. nord. oldk. 1849 s. 347 sml. Allens sproghistorie I 126) er det vistnok nærmest frisisk indflydelse, der gör sig gældende, når det danske *-sen* og endelsen *-ing* [2] idelig ligger i hårene på hinanden, således at snart samme mand kaldes f. e. Ketel Paiesen eller Matz Nissen på listen fra 1483, men Ketel Payngk eller Mattis Nissingk på den fra 1499, snart en sön af Harre Boiesen (1483) skrives Boie Harringk (1493) eller omvendt: Peter Payngh — Paye Petersen.

Som bekendt, er det et personnavn (i ejeform), der danner forleddet i mangfoldige danske bynavne; men naturligvis tör vi ikke, når vi på en runesten i ikke alt for lang afstand møder det pågældende, nu måske sjældne eller helt uddøde mandsnavn, straks slå fast som en kendsgærning, at det er byens grundlægger og navnefader, vi her har for os. Således med de sælandske byer *Sasserup* [3] af navnet *Sasser*, der endnu lever på Bornholm og i Skåne, = *Sasur* på Fjænneslevstenen (også på den jyske Virringsten), og *Suserup* af **Suser* = *Susur* pa Sandbystenen II (s. 485); heller ikke tör jeg sætte det jyske *Gislum* og det sælandske *Skulkerup* i umiddelbar forbindelse med henholdsvis *Gisl* på Skivumstenen og *SkulkR* på Frerslevstenen, allerede fordi bynavnene er udgåede fra de tilsvarende svage former *Gisli* og **Skulki*. Sandsynlig er forekomsten af et sælandsk bynavn på *-løsa* (s. 485) og sikker Wimmers sammenstilling (s. 409) af Vordingborgstenens *þiauþ* (þjóð) med forleddet i det sydsælandske *Ty*bjærg, jf. det jyske landskab, som efter regesterne endnu i begyndelsen af det 15de hundredår skreves «Thywdh» d. e. Tjud og «Thyedh». Mærkelig er overgangen af Snoldeleverens *SalhaugaR* til «Salløv» [4], hvor efterleddet svarer til den almindelige sælandske udtale af navneordet *höj* som *höw*, medens andre

---

[1] I Gehejmearkivet, trykte i Sønderjyske skatte- og jordebøger (1895) s. 226—32 og 240—46.

[2] Den oprindelige frisiske form var nok *-inga;* det af Rask efter Wiarda (= v. Richthofens Fries. rechtsquellen s. 15) opførte *Kawing* er enestående og anses for tvivlsomt, se Joh. Winkler Friesche naamlijst (1898) 210 og sml. Brons Friesische namen (1878) 117. — I Hist. tidsskr. VI 4, 336 f. tages både den svage og den stærke form urigtig for ejeformsmærker.

[3] Er engang forklaret som «sacer oppidum»!

[4] Rettere *Saløw* (*l* i udtalen som sædvanlig gået over på den følgende selvlyd). Aldeles grundløs er skrivemåden «Sallev», ikke et hår bedre end «Kappelev» af Capellæ!

bynavne af lignende oprindelse har fået *-öje*, f. e. Isöje. — Vort kære Øresund nævnes på en jysk sten fra omtr. år 1000 (s. 216).

Ovenfor er der allerede hentydet til, at enkelte stene på grund af indskriftens særegenhed eller stærkt medtagne tilstand unddrager sig tolkningen eller nærmere påvisning af gravmælets tilblivelsestid. Men også om nogle andre runestene må det siges, at de, som følge af overlast fra menneskenes side, intet tilfredsstillende udbytte giver eller kan give. «Langåstenene I—III» (s. 160 ff.) består kun af fire brudstykker, der 1868 kom for dagens lys ved kirkemurens nedrivning, og som henhørte til tre forskellige runestene, af hvilke indskriften på den første (der nu synes forsvunden) lader sig med sikkerhed udfylde, medens der af den anden kun er lævnet halvfjærde rune og af den tredje kun ordet «sin». Ålumstenen II (s. 199 ff.) er et 1879 af kirkens skib udtaget brudstykke med spredte runer eller stumper af sådanne. Randersstenen (s. 245 ff.), der har været dörtrin m. m., har kun slutningen af indskriften bevaret, ligesom Lyngbystenen (s. 112 ff.), der dog ikke er uden sprogligt værd. Overhovedet afhænger indskriftens betydning ikke ubetinget af dens længde: brudstykket i Hammelkirke (s. 6 f.) rummer kun halvandet ord, og Sønderjyden kun ét (et mandsnavn); alligevel er det lykkedes Wimmers overlegne sagkundskab at anvise bægge stenene deres pladser i rækken. De tre ord på Nörrenæråstenen (s. 368) er guld værd. Men hvad enten talen er om korte eller lange indskrifter, helt eller halvt eller stumpvis reddede ud af skibbruddet, — med lige stor tillid følger man ham til hans løsning eller under hans forsøg på en løsning af de idelig opdukkende vanskeligheder. Og hvor klare, — efter omstændighederne afgörende sande eller overvejende sandsynlige, — er ikke hans tolkninger i sammenligning med mange tidligere famlende udlægninger eller vilkårlige påfund! Sent glemmer jeg den spænding, hvori jeg gennemnød hans udvikling af indskriften på Rimsøstenen (s. 64 ff.), hvor det endog lykkedes ham at få mening i den sidste linje ved at læse den bagvendt, — en på danske stene endnu sjældnere fremtrædelse end Falstringens samstavsruner, der først rigtig er opløste af Wimmer (s. 442). Under gennemlæsningen af Wimmers mange indholdsrige redegörelser finder man sig, hvis man da har nogen sans for det slags undersøgelser, som på en opdagelsesrejse, hvor man af styrmanden med fast hånd, mellem alle klipper og skær, til sidst bliver lodset ind i en sikker, i al fald i den efter forholdene sikreste, havn.

Og man skal være stivere i papirerne end jeg for på noget

væsentligt punkt at kunne gennemføre en fra Wimmers afvigende opfattelse. 1854 forklarede jeg indskriften på Fjænnesleveren således: «Saser rejste sten(en), *An* gjorde bro(en)», idet jeg, som endnu O. Nielsen, tog det fjærde ord som mandsnavn, medens andre forklarede det som bindeordet *æn*, der unægtelig i sagasproget i slige forbindelser[1] kan træde i stedet for *og* (se Fritzner under *en* 2). At selvlyden ikke, som derimod i den tilsvarende svage form *Ani* på en noget ældre sten (W. s. 216), er betegnet som næselydende, har sagtens mindre at betyde; men W. har slået hovedet på sömmet ved (s. 470) at fremdrage Henry Petersens bevis for, at broen lige fra det 12te hundredår til det 19de har ført navnet *Sase(r)bro* d. e. Sas(s)ers, ikke Ans, bro, — et i sit slags næsten enestående tilfælde, jf. dog W. s. 20 om *Aphöj* efter den på Gunderupstenen I omtalte *Api*. — På den meget mærkelige, men temmelig brydsomme Sæddingesten (fra omtr. 960), der handler om en Sydsvensker, som bosatte sig på Låland og døde der, havde jeg sat mig i hovedet, at udtrykket [*um h*]*aj nur* (W. s. 426 ff.) måtte forklares af navneordet *nor* (svarende til et ældre vestnordisk *njårv*—? jf. W. s. 92 om kvindenavne på - «burg»), og da snarere således, at *havnor* toges som en sammensætning[2] og forstodes om vandsnævringen mellem Sæland på den ene, Møn og Falster på den anden side, eller måske om Guldborgsund, end således, at ordene toges hvert for sig: over hav(et) til nor(et), der da måtte betegne den nuværende Rødby fjord, i hvis nærhed Sæddinge ligger. Imidlertid, navnlig af hensyn til den naturdrift, der har fået såvel sagamænd som runemestre — og endnu får mangen dansk øbo eller strandbo — til idelig at indskyde et «verdenshjörne» i sit foredrag, er jeg fuldt belavet på også her at trække det korteste strå.

Med længsel imødeser vi nu udkomsten af tredje bind, der skal indeholde de, som det synes, til dels meget vigtige skånske runestene og de talrige, men forholdsvis sene bornholmske.

F. Dyrlund.

---

[1] Når i den reichenauske broderskabsbog *en* i det mindste 2 gange (Pipers udgave i Monum. German. histor. 1884 s. 331 og 351), i lighed med «Thuræ *oc* Thura» (s. 351), forbinder to personnavne, må hint skyldes en tysk klosterbroder. (At *en* skulde være den gamle provençalske form for *don* som gejstlig tittel, støttes ikke ved håndskriftets øvrige brug.)

[2] Umuligt var det vel ikke på den hos W. s. 463 anførte uplandske sten at tage *Silu nur* som en sammensætning; «han *endtes* i Silunor» vilde ikke være mere påfaldende end «han *blev død* i Øresund» (W. s. 216); udeladelsen af hensynsmærket er ikke stødende, hvis ordet, som til dels endnu i Norge, har været hankōns.

H. Osthoff, Vom suppletivwesen der indogermanischen sprachen. Erweiterte akademische rede. Heidelberg 1900, Wolff (komm.). 95 ss. 4to.

Ved «Suppletivwesen» forstår forf. det forhold, der finder sted f. ex. i det lat. *fero*, *tuli*, *latum* eller overhovedet i tilfælde, hvor sproget anvender etymologisk forskellige dannelser for at udtrykke forhold eller funktioner, der ellers i reglen udtrykkes ved dannelser af samme rod, som *video*, *vīdi*, *vīsum*. I tilfælde som det anførte synes begrebet supplering i virkeligheden at være ganske på sin plads, medens forf. med rette gör opmærksom på, at en betegnelse «uregelmæssig» aldeles intet siger og «ufuldstændig» ikke er stort bedre, idet denne bestemmelse vel kan passe f. ex. på *fero*, men ikke på *tuli*, *(t)lātum*, hvortil den etymologisk tilsvarende præsensstamme foreligger i *tollo*.

Forf. behandler först de herhenhørende fænomener af verbalböjningen, idet han viser, at disse overalt væsentlig falde ind under visse bestemte betydningsgrupper, selv om de midler, de enkelte sprog anvende til supplering, kunne være meget forskellige. Disse betydningsgrupper ere sådanne som «spise», «give, række», «gå, komme», «løbe», «tage, bære, bringe, føre», «sige, tale», «slå, træffe», «se», «være, blive». Derefter gennemgås andre ordkategorier, i hvilke forf. finder parallele fænomener: hunkönsdannelse (fader—moder, broder—søster, mand—kone, tyr—ko, o. s. v. i modsætning til løve—løvinde, o. l.), adjektivernes komparation (god—bedre, bedst, og dets modsætning, delvis stor, mange, lille o. l., sjældnere gammel, ung o. a.), talord (en—første, to—anden o. l.) og pronominer (jeg—mig—vi—os, o. s. v.).

Til slutning undersøger forf. den psykologiske forklaring af hele dette fænomen, der i de ældre sprog i det hele er hyppigere end i de yngre. Han gör opmærksom på, at det overalt drejer sig om forestillingsobjekter, der ligge det talende menneskes sjælelige interesse nærmere, og at det ligeledes er en erfaringssætning, at tingene opfattes desto skarpere og mere individuelt, jo mere de træde den talendes følelse og tænkning nær. Herpå grunder efter forf. hele fænomenet sig; f. ex. s. 43: «Bei schärferer und individueller⟨er?⟩ erfassung des näheren und lebhafter interessierenden erscheint eine eigenschaft nicht mehr als dieselbe, sondern eben als eine andere, wenn sie in einem vergleichsweise höheren grade gedacht wird; das lehrt uns die wurzelverschiedenheit von *gut* und *besser*, lat. *bonus* und *melior*, sowie *optimus*», og forf. sammenstiller hermed udtryk som «Berlin ist eine schöne stadt, dagegen Paris ist fein», hvor *fein* = *sehr schön*. Eller s. 44: «Ebenso mag wol eine verbalhandlung als eine qualitativ andere erscheinen, wenn sie in verschiedenen zeiten, gegenwart, vergangenheit und zukunft, eintretend oder sich vollziehend vorgestellt

wird», eller den samme person opfattes forskelligt som handlende og som lidende (jeg—mig), osv.

Det er et betydeligt og interessant stof, der i denne afhandling er samlet og ordnet, og det ikke blot fra selve de indoeuropæiske sprog, ældre og yngre, men også i de udførlige noter delvis fra andre sprogætter, særlig semitisk, for hvilkes vedkommende det dog let kunde forøges i meget höj grad, dersom man vilde gå videre. Ligeså har sikkert forf. i det store hele fuldstændig ret i sin forklaring, når han søger det fælles til grund liggende i den stærkere begrebsudstykning, individualisering, der finder sted, jo mere interesse en genstand eller forestilling har for de talende mennesker, og særlig jo primitivere det standpunkt er, på hvilket de stå.

Hvad der mest forekommer mig tvivlsomt, er, om man egentlig er berettiget til ganske at ligestille alle de forskellige af forf. behandlede fænomener og at henføre dem alle under begrebet «suppletivvæsen». Jeg ser f. ex. ikke, at der, når man ikke vil anlægge den mest fremskredne abstraktions målestok, ved ordpar som fader—moder, broder—søster, sön—datter, mand—kone o. s. v. lige overfor «moverede» dannelser som fyrste—fyrstinde overhovedet kan være tale om en supplering. Disse ordpar ere kun udslag af en aldeles naturlig specialisering i opfattelsen af de mennesket nærmest liggende objekter i modsætning til de fjernere liggende og ville ikke blot for det primitive, men selv for det höjest udviklede menneske stå som udtryk for så forskellige begreber, at vi også se, at sprogene kun undtagelsesvis og mest ad sekundære veje ere nåede til dannelser som *ἀδελφός—ἀδελφή* (jf. oldn. *sammœðri,-a*), *filius—filia* (egl. «diende»), *parens* m. og f., o. l.; derimod kender jeg ikke andre sprog end Volapük, hvor man f. ex. kan betegne en moder som en «hun-fader». Således er *vi* jo egentlig kun i det grammatiske paradigma flertal til *jeg*. Forholdet er her, som forlængst udtalt og også fremhævet af forf., af hel anden art end f. ex. mellem *mand* og *mænd* = *mand* + *mand* . . ., medens *vi* er = jeg + en eller flere andre, in casu ikke-jeg'er (sml. til en vis grad ord som *forældre* = fader + moder, o. l.). Det er derfor logisk set ganske i sin orden, at man her bruger forskellige ordstammer som udtryk for de i virkeligheden forskellige begreber. Noget lignende gælder med hensyn til *en—förste*, o. m. a.

En «supplering» synes mig förat at indtræde, når forskellige ordstammer (og da egentlig ikke blot forskellige «rødder» — det eneste, Osthoff her tager hensyn til — men strengt taget også afvigende dannelser af samme «rod») anvendes blot med bestemte funktionelle forskelligheder, medens de ganske eller så godt som ganske dække hinanden, hvad betydningen angår. Således f. ex. *jeg—mig*, *vi—os*; således de mange «suppletiv»-fænomener i

verbalböjningen som fransk *aller, je vais, j'irai*; *je suis, je fus, été* (af *statum*); eng. *go, I went* (egl. vendte [mig]); lat. *fero, tuli, latum*[1], o. s. v., o. s. v. Endvidere den såkaldte uregelmæssige komparation, der jo særlig findes ved visse almindelige kvalitative og kvantitative værdibestemmelser, f. ex. *bonus, melior* (usikker oprindelse; sammenstilles hyppigst med gr. *μᾶλλον*, som dog ikke ret passer; mon ikke beslægtet med *medeor, remedium*, med *l* for *d* som *oleo* v. s. a. *odor* o. a.?), *optimus* (: *opem* = *finitimus* : *finis*, den *κατ' ἐξοχὴν* hjælpende, som *finitimus*, den, der særlig findes ved grænsen, i modsætning til den, der ikke gör det); *god, bedre* (got. *batiza*, jf. sanskr. *bhadra-* «lykkelig, heldig») o. s. v., o. s. v. Blandt sprog udenfor vor æt, der have særlige former for komp. og superl., har finsk et tilsvarende forhold netop ved ordet for «god» : *hyvä*, komp. *parempi*, sup. *paras*, *parahin*. Jeg er ikke sikker på at Osthoffs forklaring (se ovf.) her ganske træffer det rigtige. Mon det dog ikke skulde være en væsentlig side ved sagen, at det her altid drejer sig ikke blot om meget brugte bestemmelser af interesse for de talende, men netop om almindelige værdibestemmelser, der væsentlig opfattes i deres relativitet, medens den absolute «positiv» ganske logisk føles som noget helt andet? Meget almindeligt bunde også sådanne komparativer og superlativer i ældre sprogstof end de dertil nærmest svarende positiver, og undertiden kan man endog være i tvivl om, hvad der er den tilsvarende positiv. Hvad er f. ex. positiv til dansk *værre, værst*? Det kan være ond, dårlig, slem, ilde og efter omstændighederne måske endnu andre ord. Forf.s henvisning til tysk *schön, fein* synes mig heller ikke fuldt oplysende; thi selv om *fein* betegner en höjere grad af skönhed end *schön* (sml. dansk pæn, kön, smuk, skön, dejlig o. s. v.), er dog selve sammenligningen, relativitetsbegrebet fremmed for disse ord.

Det interessanteste afsnit synes mig i det hele det om verbalsuppleringerne, og uden at skulle komme ind på enkeltheder tror jeg, at man må være forf. særlig taknemmelig for dette. Hvad forklaringen af fænomenet angår (jf. ovf.), må man utvivlsomt lægge væsentlig vægt på, at de primitivere sprog overhovedet ofte have en större rigdom på udtryk for de forskellige måder, hvorpå de almindeligste handlinger foregå; disse kunne tillige, oprindeligt eller sekundært, indeholde en forskel m. h. t. om en handling er «punktuel», indtrædende eller vedvarende o. s. v., hvilket atter vil medføre, at ét ord særlig bliver anvendt i én tidsform, et andet i en anden, indtil det blandede paradigma foreligger

---

[1] Dog gör dr. Siesbye mig opmærksom på, at man f. ex. svarende til *ferunt, fertur*, «man fortæller», næppe kan sige *tulerunt, latum est*. I sammensætninger synes det mig at disse forskellige stammer fuldstændigere dække hinanden end i det enkelte verbum (undtagen *suffero*).

færdigt. Således nævner E. Heuman i sin «Grammatisk studie öfver santal-språket» (Oversigt over d. kgl. Danske Vidensk. Selsk. Forh. 1892 s. 218), at der i dette sprog f. ex. findes 12 forskellige udtryk for begrebet at bære, men intet af dem er generelt; der er f. ex. særlige ord for at bære på hovedet, bære på ryggen, bære på hoften, osv. osv. Et af ordene er *tul*, der oversættes «bära lyftningsvis med båda händerna (altid om tunga föremål)». Dette er åbenbart lånt fra et arisk sprog (jf. sanskr. *tōlaya-*, *tulaya-* «aufheben; durch Aufheben eines Dinges sein Gewicht bestimmen, wägen, abwägen [der Wagebalken an der Wage entspricht den Armen des Menschen]» osv., Böhtl. & Roth) og har, som jeg skulde tro, bevaret den oprindelige betydning af det indoeuropæiske ord, der må have været: løfte noget tungt med begge armene (jf. gr. *τλῆναι*, *τάλαντον* osv., oldn. *þola*). Ud fra betydningen «løfte» er denne rod så på latin bleven anvendt til at supplere den, som det synes, fra först af i vor æt kun præsentiske, den fortsatte handling udtrykkende rod *bher-* (*fero* går og bærer på noget).

Men anmeldelsen er allerede bleven så lang, at jeg kun skal tilföje, at udstyrelsen desværre skæmmes ved den i tyske bøger så hyppige uskik at arkene ikke ere hæftede.

Vilh. Thomsen.

Axel Kock, Die alt- und neuschwedische Accentuierung unter Berücksichtigung der andern nordischen Sprachen. (Quellen und Forschungen zur Sprach- und Culturgesch. d. germ. Völker. LXXXVII.) Strassburg 1901, Trübner. XII + 298 s. Mk. 7,50.

Efter omtrent 25 års arbejde med de nordiske sprogs aksentuering har professor Axel Kock fundet det ønskeligt at give et kortfattet overblik over, hvad han nu mener om dette vigtige spørgsmål. Dette kan ikke siges at være ubeskedent, og heller ikke unødvendigt, ti for mange er de spredte oplysninger i prof. Kocks egne bøger og hans og en halv snes andre sprogmænds afhandlinger rundt om i tidsskrifter efterhånden blevet af et næsten uoverkommeligt omfang. At denne sammenfattende, og i visse henseender udfyldende, behandling er udkommet på tysk, har sin årsag i den fuldt berettigede tanke, at medens de nordiske filologer dog må gå til den vidtløftigere behandling af de enkelte problemer, er det for den almindelige jafetiske sprogvidenskab nødvendigt, men også tilstrækkeligt, at kende de foreløbige resultater og at få adgang til disse uden alt for overvældende ulejlighed. Dærfor er det også rimeligt, at en sådan redegörelse fræmkommer i et af de europæiske hovedsprog, tysk.

Professor Kocks første arbejde i denne sag, første bind af hans «Språkhistoriska undersökningar om svensk akcent», blev i sin tid (Anz. f. d. alterthum u. d. litt. VII s. 1 flg.) hilst af afdøde Karl Verner som et glædeligt tidernes tegn. Det varsel, som denne bog var om et frugtbart arbejde på den nordiske aksentlæres område, må nu efter omtrent et kvart hundredårs forløb siges at være gået i opfyldelse. Ikke således at spørgsmålene nu er uddebaterede — det var ikke en gang heldigt —, men således at næsten intet år er gået, uden at der er kommet ny klarhed på enkelte punkter. Det ligger bl. a. her nær at tænke på selve det af Verner rejste spørgsmål om det danske «stød»s oprindelse. Verner fræmsatte (a. st. s. 7) den geniale tanke, at det danske stød var opstået af et hastigt stigende kromatisk portamento, og denne opfattelse har væsentligt holdt sig til den dag idag, ligesom også prof. Kock endnu i dette arbejde holder fast ved denne forklaring. Jeg har (Ark. XV s. 53) søgt forklaringen i kvantitetsforholdene, navnlig på grund af, at dærved en parallelisme med det yngre (vestjyske) stød kunde opnås, og er endnu ikke fuldtud overbevist om, at jeg har taget fejl. Når jeg nu er mere tilböjelig til at tro, at Verner dog kan have ret, er det fordi jeg mere og mere kommer til den tro, at en kromatisk forskel mellem de to aksenter endnu findes i dansk i langt större udstrækning end almindelig antaget. I Sønderj. Årb. 1900 s. 245 (se Kocks bog s. 269) har jeg angivet, at kromatisk forskel findes sammen med stød i nordfynsk (efter meddelelse fra dr. Dines Andersen) og sydsamsisk (egen iagttagelse). Nu meddeler kand. N. Andersen mig, hvad jeg i forvejen formodede, at det samme er tilfældet i nordøstslesvigsk, og så vidt jeg kan skönne — men mit øre er ikke helt pålideligt — er det samme tilfældet flere steder i Nörrejylland. Dette stemmer jo også godt nok med Verners opgivelse (Århus, Kock s. 28), og jo mere udbredt en sådan levende forskel er, des större betydning må man vel også tillægge den. Det var i höjeste grad at ønske, at en omfattende undersøgelse af de danske dialekters kromatiske aksentuasjon blev foretaget, og jeg skönner ikke rettere, end at vi nu i Nic. Andersen har en mand, der i höj grad sidder inde med forudsætninger for at kunne foretage en sådan undersøgelse.

Prof. Kocks arbejde omhandler alt, hvad man kan sammenfatte under begrebet aksentuering: kromatik, kvantitet og dynamik, og i sammenhæng med den kromatiske aksent også det danske stød. Han går naturligt ud fra svensk, som både er det mest undersøgte af de nordiske sprog i denne henseende og det, som i mange punkter bedst har bevaret det oprindelige, og endelig er det jo også forfatterens eget sprog. Men det svenske sprog er væsentligt grundlaget, og fra dette går der talrige veje over til de andre nordiske mål, selv det shetlandske med sin

ejendommelige trykfordeling er draget med ind i undersøgelsen. Så vidt de foreliggende behandlinger af de nordiske sprog giver oplysninger rørende noget punkt af aksentueringens store område, er disse tagne i brug. Forf.s litteraturkendskab er meget omfattende — vel omtrent udtömmende. Afvigende opfattelser nævnes overalt, men pladsen tillader i reglen kun at antyde, hvorfor forf. ikke kan antage dem. En henvisning vil dog altid her give vejledning til at finde grundene i en eller anden spesialbehandling. Omtrent det eneste sted, hvor jeg kan tilföje noget, er s. 42, hvor en henvisning til Dyrlund hos Wimmer: Navneordenes böjning s. 93 (de sællandske former med aks. 1 i former som geder, neger) kunde være på sin plads.

Et af de punkter, der fortjæner at fræmhæves, er den forklaring, som de gamle aksentforhold (dog her vel de dynamiske) giver af en række vokal- og konsonantkvantiteter. Således forklares isl. *nýrri*, *fǽrri*, *grárrar*, *grárri* med langt *r* (s. 53), *ákka* (s. 119), sv. *frukkost*, *träggård*, *nitti*, *sjutton* (s. 161), *fattig* (sst.) og dærmed vel også oldjysk *hwænnær*, dansk *fattig*, *sytten* og de andre herhenhørende ord[1] som beroende på aks. 1, ligesom en del vokalforkortelser, som ellers vanskeligt lader sig forklare (s. 53). Dersom denne forklaring er rigtig, vil den imidlertid på et enkelt punkt ændre ræsonnemanget i § 129 (s. 60), da dansk *åte* (med langt *å*) '8' afgjort taler imod antagelsen af fælles nordisk aks. 1 i dette ord. De til støtte for en sådan antagelse anførte former må bero på senere parallel udvikling.

Aksentens indflydelse på endelsens udvikling, som allerede Bredsdorff havde anet, behandles udførligt på en række steder (sål. s. 77 flg.) i tilslutning til ældre undersøgelser af prof. Kock selv eller andre. Spørgsmålet har også betydning for dansk sproghistorie, idet det danske sprogs tidlige tab af biaksent på endelserne sikkert har været en væsentlig grund til endelsernes sammenfald i det farveløse *-æ*.

Endnu kunde der være meget at fræmhæve. Jeg skal blot nævne nogle af de behandlede punkter, og man vil se, hvor mangfoldigt stoffet er.

Ang. den dynamiske aksent er der, foruden det alt nævnede om de svage endelsers betoning, sådanne ting som trykkets plads i sammensætninger, overførelse af trykket fra én stavelse til en anden, ord bestående af to lige stærkt betonede dele, disses forhold til formelle sammensætninger med én stærk og en halvstærk del; endnu en gang skal jeg dog her nedlægge protest mod den brug,

---

[1] Torp og Falk, Dansk-norskens lydhist. s. 36, sml. Ark. XVII 83; væsentlig samme forklaring — dog med stærkere fræmhævelse af det dynamiske element — hos Noreen Altschw. gr. § 297, hvor den herhenhørende litteratur også anføres.

der göres af det danske *fjende*, som også ellers plejer at volde besvær. Dette optræder s. 105 som en undtagelse fra danske lydregler, og det må dærfor atter nævnes, at formen *fjende* er en skriftform for det gamle *fiende* i reglen udtalt *finde*; endnu J. L. Heiberg protesterede mod formen, men nu hører man daglig hyppigere ordet udtale *fjæne*.

Den kromatiske aksent er hovedæmnet og behandles meget udførligt. En mængde forskellige former for den anføres fra norske og svenske dialekter ligesom fra de pågældende rigssprog. Dens forhold til det fællesnordiske sprogs elisioner fastslås med så stor sikkerhed, som dette kan göres.

Endelig behandles også kvantiteten, navnlig de svage stavelsers (se dog også ovenfor bemærkningen til s. 53 o. fl. st.).

Nogle enkelte tilföjelser og rettelser kan jeg give, men de er kun ubetydelige.

Imperativen på *-er* i flertal med aks. 2 (s. 44) findes foruden i Sundeved også i hele det øvrige Sønderjylland lige til Esbjærg i vest og Hejlsminde i øst, også på Ærø findes denne form bevaret, men uden at jeg kender aksenten dær. Om den findes andre steder i Danmark, er mig ubekendt. I skriftsprogets höjere former har den holdt sig, men udtalen er glemt, og den har dær antaget aks. 1 efter indikativ.

Aks. 1 i stærke participier (s. 53) er udbredt over et stort sydvestjysk område, men det bliver alligevel N. Andersens fortjæneste at have påvist, at også østslesvigsk har denne aksentuering, da den hidtil kun har været kendt i de dialekter, som har stød (Lyngby Udso. böjn. s. 95 flg., sml. Ark. XV s. 46).

Formen *bladene* med stød i dansk (s. 46) må være en lapsus. Ordet er i dansk overført til en anden flexion (flt. *blade*) og mangler dærfor stød i flt.

Jeg kan kun anbefale denne fræmstilling til alle nordiske filologers opmærksomhed med ønsket om, at den må bidrage til, at også de danske dialekters aksentuasjon snart må underkastes en omfattende undersøgelse.

Askov, 2. Juni 1901.

Marius Kristensen.

Lysiae orationes, recensuit *Theodorus Thalheim*. Editio maior. Lipsiae MCMI, Teubner. L + 400 pp.

Bei der grossen Masse wichtiger Aufgaben, die sich heutzutage der classischen Philologie darbieten, kann sie verlangen ihr Arbeitsmaterial, die Texte, in gesicherter und bequemer Form zubereitet zu bekommen, und für manchen Text kann diese Fundamentalaufgabe schon jetzt abschliessend gelöst werden. Natürlich

nicht in dem Sinne, dass die Arbeit an der Säuberung der Ueberlieferung, sei es von Schreibfehlern sei es von alten und modernen Conjecturen, jemals aufhören könnte; sie hängt ab von der Entwickelung der Wissenschaft und ist daher unendlich. Erreichbar ist dagegen in vielen Fällen, dass die Thatsachen der Ueberlieferung so genau und vollständig dargelegt werden, dass nur die Auffindung einer neuen Textquelle eine Revision nothwendig machen kann. Wenn von einem so viel behandelten Autor wie Lysias, wo das Verhältniss der Handschriften so äusserst einfach ist, eine neue kritische Ausgabe erscheint, hat man das Recht eine soweit endgültige Behandlung zu erwarten. Bis zu einem gewissen Grade erfüllt die vorliegende Ausgabe diese Forderung; es kann kaum noch über die Lesarten des Palatinus, der als einzige Grundlage des Textes gilt (vom Epitaphios abgesehen), ein Zweifel bestehen, seitdem H. Stadtmüller alle noch zweifelhafte Stellen für den Herausgeber nachgesehen hat (S. VI). Aber ganz befriedigt sie nicht. Schon das ist ganz unsinnig, dass die Lesarten des Palatinus mit X^b X^k X^l X^s X^e X^w X^p X^f X^{st} angeführt werden, je nachdem sie von Bekker, Kayser, Lampros, R. Schoell, Erdmann, Weidner, Pertz, Fuhr oder Stadtmüller mitgetheilt sind. Ein kritischer Apparat soll doch nicht geben, was der und der in der Handschrift gelesen hat, sondern was in der Handschrift steht; der Palatinus ist ja noch da für jedermann. Aber ein wirklicher Schaden erwächst natürlich aus dieser Schrulle nicht. Schlimmer ist es, dass die andern Handschriften, so weit sie in Betracht kommen, nicht neu verglichen sind — der Herausgeber scheint überhaupt keine einzige Handschrift selbst benutzt zu haben —, so dass noch immer einige Lesarten des Laurentianus C unsicher sind, weil sie nur auf Bekkers Schweigen beruhen (S. VI**), und auch im Epitaphios nicht alles feststeht (s. II 61: de F dubitatur). Zu bedauern ist ferner, dass der von H. Schenkl untersuchte Marcianus 422 nicht berücksichtigt ist. Der Herausgeber meint zwar S. VI: quod vero H. Schenkl librum H (Marc. 422) . . . a Palatino pendere negavit, eius rei sufficere argumenta non videntur; wenn aber seine eignen Angaben über den Palatinus genau sind, kann der Marcianus nicht eine Abschrift davon sein, da er an drei Stellen Lesarten hat, die im Palatinus schon *von erster Hand* geändert sind (I 1 *μακράς*, 19 *σοι φοιτῶν*, 40 *μὲν εἶναι*). An zwei Stellen, wo im Palatinus eine Rasur ist, lernen wir nur durch den Marcianus die ursprüngliche Lesart kennen; von diesen ist nur die eine angeführt (I 7 *ἢ πάντων*), während I 19 *σοι φοιτῶν* nicht erwähnt wird, was jedenfalls hätte geschehen sollen. Der Marcianus ist zwar arg interpolirt, aber bei der von Schenkl klargelegten Sachlage hätte es sich empfohlen seine Varianten wenigstens in der Vorrede mitzutheilen, besonders da nur die erste Rede darin steht.

Auch die Uebersichtlichkeit des Apparats ist nicht besonders.

Zeilenzahlen fehlen, die Varianten werden paragraphenweise aufgeführt, zur Erleichterung des Auffindens ist öfters ein Wort oder Worttheil sowohl im Text als im Apparat — hier ist ein Princip mir unerfindlich — gesperrt gedruckt. Das ist hässlich und störend, und die sonst gebräuchliche Angabe der Zeilenzahl führt doch schneller zum Ziel. Die Varianten ertrinken unter dem Wust der modernen Verbesserungsvorschläge, die mit grosser Sorgfalt gesammelt sind, auch ganz gewaltsame Eingriffe, die doch heute keinen Credit mehr haben. Um so merkwürdiger ist es, dass die Emendationen von Madvig, Adversaria critica I S. 453—54, kaum erwähnt sind; sein Name fehlt in der sonst so vollständigen Litteraturliste S. VIII—XII, und von seinen zwölf Vorschlägen sind nur 3 angeführt (XII 26, 81; XXIV 15). Dass Madvig IV 13 mit Hamaker und Cobet zusammentrifft, X 4 mit Ziel, XIX 44 und XX 9 mit Dobree, XXI 17 mit Emperius, XXVI 14 mit Scheibe, XXVII 14 mit Kayser, ist doch kaum weniger erwähnenswerth, als dass z. B. XII 84 «Gebauer secundum Augerum» *τὴν ἀξίαν* zugesetzt hat, oder dass XII 15 Cobet mit Reiske in einer nicht aufgenommenen Coniectur zusammentrifft.

In der Sammlung der Fragmente ist es wenig bequem, wenigstens für den Benutzer, dass zuweilen nur die Fundstelle angegeben ist. Am schlimmsten ist Fr. XXX, wo ausser dem Titel der Rede nur zu lesen ist «Harp. v. *ἐπιτρέπειν*», während bei Harpokration s. v. *ἐπιτροπήν* aus der Rede angeführt wird: *ἐπέτρεψεν, εἶπεν, ἀνδράσιν, ἀντὶ τοῦ ἐπιτρόπους κατέστησεν*; aber auch z. B. Fr. XXI sollte hinzugefügt sein, dass nach Harpokration bei Lysias *ἀμφιγνοεῖν* für *ἀγνοεῖν ἢ ἐνδοιάζειν περὶ τῆς γνώσεως* stand, Fr. XXIX, dass *ἀνάγειν* gleich *τὸ μηνύειν τὸν πεπρακότα καὶ ἐπ' ἐκεῖνον ἰέναι* war; und was hilft als Fr. CVI: «Poll. IV 23, Schol. Lucian. p. 256 ed. Jacobitz»? Aus der ersteren Stelle lernt man, dass Lysias *κατὰ Παντολέοντος* das Wort *ἱκανότης ἐπὶ τοῦ ἱκανοῦ λέγειν* gebraucht hatte, aus der zweiten, dass ebenda *ζῆλος ἐπὶ τοῦ ζηλοτυπεῖν τουτέστι περὶ γυναῖκας μαίνεσθαι* stand; die Stellen hätten doch ausgeschrieben werden müssen.

Ausser den Fragmenten enthält die Ausgabe einen Index nominum et rerum S. 383—400; der Vorrede sind beigegeben Dionysii de Lysia iudicium, Lysiae vita ex vitis X oratorum und kurze argumenta sämmtlicher Reden mit sehr nützlichen Litteraturnachweisen. Im kritischen Apparat sind nach moderner Manier, die sehr leicht übertrieben werden kann, dankenswerthe Beiträge zur Erklärung eingestreut, die von einer grossen Vertrautheit mit dem Autor zeugen. Ueberhaupt will ich mit diesen Ausstellungen nicht behauptet haben, dass Thalheims Ausgabe keinen Schritt nach vorwärts bedeute; aber der Schritt hätte grösser sein sollen.

1. VII. 1901. **J. L. Heiberg.**

Procli Diadochi in Platonis Rem publicam commentarii. Edidit *Guilelmus Kroll.* Vol. II. Lipsiae 1901, Teubner. IX + 476 pp.

Naar man i vore Dage beskjæftiger sig med den senere Oldtids Kommentarer til Platons Skrifter, er det ikke saa meget for deri at finde positive Bidrag til Fortolkningen, som fordi man i Kommentarerne selv finder interessante Prøver paa Tidens Videnskab. Det kan rigtignok ikke nægtes, at i Proklos's yderst vidtløftige Kommentarer drukne de sunde og gode Bemærkninger i et Hav af haartrukne Spidsfindigheder og allegoriserende Spilfægterier, men ogsaa dem kan det jo have sin Interesse at gjøre sig bekjendt med. Kommentaren til «Staten» omfatter nu to anselige Bind, og det uagtet kun udvalgte Partier ere optagne til Behandling, men disse behandles saa til Gjengjæld med en uhyre Grundighed.

Hovedinteressen ved den ovenfor nævnte Udgaves 2det Bind, der alene foreligger til Anmeldelse, knytter sig ikke saa meget til Indholdet som til Textens Overleveringshistorie, der er ret ejendommelig. Det Haandskrift, hvori Proklos's Kommentar er overleveret, er nemlig ved Tidernes Ugunst blevet skilt i to Dele, hvoraf den ene er kommen til det laurentianske Bibliothek, og den anden til Vatikanet. Men medens den første Del længe har været kjendt og benyttet (ogsaa af Kroll i vol. I), er den anden Del først for nylig bleven fremdraget, idet den var skjult i den mangelfuldt katalogiserede columnensiske Samling i det vatikanske Bibliothek. Man kjendte kun Afskrifter (af Lucas Holstenius, Morus, Mai o. A.), paa Grundlag af hvilke R. Schöll i 1886 for første Gang udgav betydelige Dele af Skriftet (*Anecdota varia graeca et latina* edd. Schoell et Studemund vol. II). Udgaven var meget omhyggeligt besørget, men Udgiveren havde det Uheld, at det Aaret efter blev paavist af Reitzenstein, hvor Originalhaandskriftet befandt sig, saa at Arbejdet maatte gjøres om. Men heller ikke Reitzenstein kunde faa fat i Haandskriftet selv, da Kardinal Pitra havde lagt Beslag paa det for at udgive det. Hans Udgave kom da ogsaa i 1888 *(Analecta sacra et classica)*, men led af betydelige Mangler. I Kroll's Udgave foreligger der nu endelig et Arbejde, som forhaabentlig vil gjøre Fyldest i mange Tider. Han har anvendt overmaade megen Umage derpaa, men paa mange Steder er Læsemaaden alligevel usikker som Følge af, at Haandskriftets øverste Kant er meget medtagen og paa adskillige Steder overklistret med Papirstrimler. Paa saadanne Steder har Udgiveren ofte maattet give fortabt og nøjes med at aftrykke, hvad de tidligere Afskrivere have læst, da Haandskriftet endnu var i en bedre Forfatning. Men Udgaven gjør det Indtryk, at der er gjort, hvad der overhovedet kan gjøres, for Textens nøjagtige Fastsættelse.

Hans Ræder.

William Shakespeare, Prosody and Text. An essay in criticism, being an introduction to a better editing and a more adequate appreciation of the works of the Elizabethan poets. By *B. A. P. van Dam*, M. D., with the assistance of *C. Stoffel*. Leyden 1900, Brill. 437 pages.

The typographical defectiveness of the old Shakespeare texts is a matter of common knowledge. They are seen at a glance, for instance, to «shift the lines» in thousands of cases according to the whims and convenience of the printers; the general tendency of later editors, indeed, has been in the way of setting the metre right, and many corrections «for the sake of the metre» have been made, which evidently hit the mark. But apart from obvious emendations most of these efforts have been of a somewhat arbitrary and accidental character. The standard text now universally accepted — and that of the «Cambridge» (or «Globe») edition may be said for all practical purposes to be so — still presents a host of purposeless changes in the arrangement and sequence of prose and verse, and incomplete or quite irregular verse-lines, which contrast in a suggestive manner with the finished nature of the majority of the poet's lines. Of course, no correct apprehension (and rectification) of Shakespeare's metre can be possible without an unprejudiced study of Elizabethan prosody and pronunciation; but the fact is that modern notions of the English language and the rhythm of its poetry have often prevailed so as to prevent the correction of old errors and even to add new ones.

To fix the precise limits of variations possible in the number of pronounced syllables in Elizabethan verse, as compared with the standard pronunciation of Victorian English, and to point out exactly the deviations from modern practise with regard to accentuation, have been the first objects of the present work by van Dam and Stoffel. The authors have subjected Shakespeare's works and those of a great many of his contemporaries to a minute examination for the purpose of enabling the student to form a definite opinion on such main points as are of vital importance with respect to Elizabethan prosody, namely: Additional syllables, aphæresis, synizesis, syncope, dropping of consonants, apocope, synalephe, dropping of entire words, and syllabic accent. In accordance with the evidence furnished by phonetic spelling, direct information supplied by linguistic writers of the time, and metrical requirements, the authors set down under each separate category or subdivision, alphabetical lists of all the phenomena in question found (printed or not) in Shakespeare, together with a copious selection of quotations from other Elizabethan authors, or as many instances as are thought necessary to illustrate a general rule; and the import and connection of the phenomena thus

brought together are discussed with great thoroughness. Besides, the question as to the actual pronunciation of shortened forms is entered upon.

The chief object of the authors is to bring all this to bear upon the traditional Shakespeare texts, in order to restore the original text and regulate the metre. In a chapter on «Causes of the Mistakes in the Text» they subject Elizabethan compositors, correctors, and early editors to, as it were, a psychological examination, showing not only what mistakes were actually made, but also why they were made, and what kinds of errors were most likely to be committed. «The printer», they say, «pays but little attention to the spelling he finds in the manuscript before him.» «If the author happened to syncopate a word in his manuscript, the appearance or non-appearance in print of such a syncopated form was exclusively dependent on the compositor's pleasure.» And again, «Both printers and correctors or editors have equally contributed their share towards the normalisation in print of the deviating word-forms they found in the manuscripts». A close study of this chapter will convince the reader, first, that Elizabethan printers and editors were the originators of many of those irregularities in Shakespeare's verse which have made people speak of his «loose metre», of «blank verse with four or fourteen syllables», of «the comparatively rare occurrence of regular blank verse in Sh.», and so forth, and secondly, that as a principle it must be justifiable to substitute contracted and in every way shortened forms for full ones, and *vice versa*, if the forms in question are found printed or may reasonably be inferred elsewhere in Shakespeare and — to a certain extent — in the literature of the time, and if such a proceeding is required by the metre.

But unfortunately the copious lists of words given by the authors as Shakespearian cannot be used without great distrust, as many of the forms adduced appear to be supported by insufficient evidence; and the demonstrative power of the quotations from other authors is often weak enough, though van Dam and Stoffel seem to attach an equal importance to them all. I give some examples to show what I mean. The aphetised form *bellious* (for *rebellious*) is inferred, in *Haml.* III 4,82, solely from the authors' own re-arrangement of the lines 80—82 and on the analogy of the non-Shakespearian word *bellion*. But the re-arrangement has been made exclusively with the object of removing the four-syllabled line, 81, and the blank verse resulting from this emendation is of a very doubtful kind (see below). The case is a similar one with regard to the apocopated form *slive* for *sliver* in *Lear* IV 2,34; at any rate, the mere re-arrangement of the lines, by which no evident metrical defects are corrected, is no proof. I doubt whether such a form as *déclension* can be said to be proved (in *Haml.* II 2,149) by the re-arrangement

of the lines proposed in p. 180; and I feel sure that *spect* for *expect* will require to be supported by stronger arguments, than that in *Rich. 3^d^* III 1,39, a line of 12 syllables may be turned into a blank verse line of this kind: *Anon spect him here; but if she b' obdurate.* The form *nill* (= *ne will* for *will not*) is found printed in Sh. twice in the phrase *will you nill you* (or *he*) and once in *Pericl.* III (the Prologue spoken by *Gower!*). (*Pilg.* XIV is probably not Shakespeare's.) This, with a quotation from *Gascoigne*, cannot warrant the substitution of such an archaism for *will not* in *Haml.* I 1,24 and 141, or wherever the authors think that the metre might be improved by such a proceeding. There is no doubt that *not (ne wot)* and *nould (ne would)* had become extinct before Sh.'s time; nevertheless van Dam and Stoffel without further ado substitute these forms for *wot not*, *know not*, and *would not* in speeches by Lord Willoughby, Helena, and Juliet's Nurse. The lines quoted from Gascoigne and Spenser show nothing but that some poets indulge in archaisms. Upon the whole, Spenser's very deliberate use of archaic forms of speech would seem to enjoin upon us a certain caution in adducing his verse as evidence of what Shakespeare wrote. But the authors often seem to forget this circumscription. Sometimes they apparently do not tell provincialisms and vulgarisms from ordinary language. Many of the quotations they give from Ben Jonson must be useless, as the forms contained in them are simply provincial (see, for instance, p. 34 ff.). But the authors seem to think that the mere existence of some shortened form in print, in Elizabethan authors, is sufficient to prove that Shakespeare may have written this form in any place. They even put down Bottom's *Ercles* among syncopated words, and the word *casion*, which the disguised Edgar uses for *occasion* in *Lear* IV 6, 240, where he speaks the Somersetshire (?) dialect, among aphetised forms, without making the slightest reference to the special nature of these cases! The quotation from B. Jonson in p. 110: *Love is blind, and a wanton; ‖ in the whole world, there is scant ‖ one such another* etc., is not to be relied on. It is meant to show apocope of *-on*, proved by the rhyme, and to support the substitution of an apocopated *want'* for *waned* (Fol. *-wand*) in *Ant. & Cleo.* II 1,21. But there can be no doubt that the rhyme is *wanton* — *scant one*.

These examples, which might easily be multiplied, (among the aphetised words, for instance, besides those named above, the following at least are very doubtful, namely *vice*, *Sander*, *sume*, *lief*, *seech*, *pact*, *sbranch*, *spatch*, and *squisite*) will make it clear that the materials brought together by the authors must undergo a process of sifting before they can be said to «subserve the purpose of textual criticism». It is only fair to observe

that many of the details produced by van Dam and Stoffel with so much industry and erudition, are undoubtedly correct, that they succeed in many respects in settling the question as to the actual pronunciation of shortened forms (as when they speak of the so-called synizesis, pp. 39—43, and the dropping of the *y*-ending, etc.), and that they establish a much more frequent occurrence in Elizabethan poetry than has formerly been admitted, of such shortened and contracted forms as are held in our days to be «vulgar» and «barbarous». But in the presence of errors and paradoxes the student cannot feel confident; and therefore much of the labour made by van Dam and Stoffel has been made in vain.

In most cases the wrong or doubtful results are due to a misconception of what can be said to be «proved by the metre». Now, through an inquiry into the historical basis on which Shakespeare's blank verse developed itself, and into the undoubtedly uncorrupted lines of his own, it appears that his blank verse metre was a very regular one. This is shown by van Dam and Stoffel in three excellent chapters on Shakespeare's versification. After establishing that accent or stress is a purely relative conception, they define the unit of the blank verse (and of the «heroic line») as a regular sequence of 10 (or 11) syllables with a regular alternation of unstressed and stressed syllables, which rhythm may be modified by certain accentual inversions. The tenth syllable is invariably stressed, the ninth (and eleventh) unstressed; but of the first, second, third, and fourth accents each may take the place of the preceding unstressed syllable, yet only one of them in each line, or two (not consecutive); and such inversions are always preceded by a verse-pause. This gives 8 fixed types of blank verse, which are harmonious, while any other arrangement of accents produces unharmonious verse. Nothing seems to speak in favour of extra syllables.

All this is very good, and by substituting such forms as are undoubtedly, or may with good reason be supposed to be, Shakespearian, for those actually found in the old texts, the authors succeed in reducing hundreds of lines hitherto held to be irregular, to a regular form. Thus the frequent occurrence in Elizabethan poetry of synalephe between a monosyllable and other words (pp. 135—140) teaches us how to scan such lines as *Tw. N.* V 1, 325: *To think m'as well a sister as a wife*; *Cymb.* III 1, 13: *A world b'itself; and we will nothing pay*, etc. etc. The Shakespearian form *charact* found in *Meas.* V 56 possibly allows us to turn seeming prose into blank verse in *Haml.* IV 7, 52—54: *Know you the hand? — 'Tis Hamlet's charact. «Naked»!* And analogous cases of dropping of entire words make it at least very probable that the «short line» in *Haml.* II 2, 593, «*Yet I*», ought to be removed by reading «*John-dreams*» in l. 595, in

this way: *Yet I, a dull and muddy-mettled rascal,* ‖ *peak, like John-dreams, unpregnant of my cause.* To my thinking, too, *Tw. N.* III 1, 124 must be read thus: *A ring in chase of you: so did I buse,* though *buse* for *abuse* is found printed nowhere in Shakespeare; the form in question is employed by other writers in verse and sets the metre right here. And, further, we may infer such a syncopated form as *lad'ship*, not solely from *Wint. T.* II 2, 46, as the authors do, but from this passage and *Tw. N.* III 1, 146 together, because in both cases an «alexandrine» can be turned into a blank verse line, if we assume the syncope of *y*, etc.

But, as has been mentioned above, van Dam and Stoffel very often try to prove through their own re-arrangements of the poet's lines that Sh. must have meant to employ some form solely inferred from such re-arrangements. In most cases there is nothing to prove the re-arrangement itself but the fact that the traditional text has one or two lines of two or four or six syllables, and that the authors do not hold such lines to be genuine. Ay, there's the rub; there's the respect that makes calamity etc. And yet the authors do not explain themselves on this subject any further than by stating in a footnote (p. 209) that in their opinion «it is just as impossible to prove that Sh. never wrote shorter line, as it is, to prove that the shorter lines are genuine in the form in which they have come down to us.» To this it may be observed, first, that assuredly Sh. did use shorter lines at the end of many a scene after a couplet of rhymed verse, as in *Tw. N.* I 2, 64, *Haml.* I 5, 191 etc. Secondly, that the phenomenon termed by Abbott, *Amphibious Section*, no doubt is a reality, or at any rate from psychological reasons must be held to be very probable [1]; and, thirdly, that many «interjectional lines», interruptions, and rhetorical repetitions etc. etc. do not seem amiss at all in a «short» form. (Note, for instance, Horatio's *Speak to me* in his allocution to the ghost, in *Haml.* I 1, 129 ff.) This seems to enjoin on the emendator a certain caution in his treatment of passages, where the sole metrical «defect» is the absence — and not an absolutely purposeless one — of some syllables at the end of the line.

To show how the distrust in «short lines» may lead to the introduction of worse matter, where a better editing is aimed at, I shall give three examples. The first is the beautiful passage in *Rich. 3^d* I 2, 193—203, the dialogue between Gloucester (Richard) and Lady Anne. Re-arranged by van Dam and Stoffel it runs thus:

[1] Cf. Otto Jespersen, Overs. over det kgl. danske Vidensk. Selsk. Forhandl. 1900, p. 516—517.

'Would I knew th'heart. — 'Tis figur'd in my tongue. —
I fear me both are false. — Then ne'r was man true. —
Well, well, put up your sword. — Say then, my peace('s) made. —
That shall you know hereaft'. — But shall I live
in hope? — All men, I hope, live so. — Vouchsafe
to wear this ring. — To take is not to give.

I think no reader will have any difficulty in making his choice between the latter pointless, slatternly version of the text and the effective, passionate stichomythical dialogue as it stands in the old texts [1].

The following example is of a somewhat different kind. In *Othello* V 2, 351—56 the traditional text is this:

Drop tears as fast as the Arabian trees
their medicinal gum. Set you down this;
and say besides, that in Aleppo once,
where a malignant and a turban'd Turk
beat a Venetian and traduced the state,
I took by the throat the circumcised dog
and smote him, thus. (*Stabs himself.*

For re-arranging these magnificent lines the authors seem to give the following reasons. *Medicinal* is found only twice in Sh.: in *Wint. T.*, where it is to be pronounced *med'cinal*, and here, where Al. Schmidt infers from the metre, *medicinal*. From Drayton the authors give *medc'nall*. But the Fol. here reads *medicinable! Circumcised* may be pronounced *circ'cis'd*, if we are allowed to judge by an analogous form *circ'stance* inferred from the metre somewhere in B. Jonson's works. And, finally, the last line is imperfect! Re-arranged, the passage runs thus:

their med'c'nall gum. Set you down this; and say
besides, that in Aleppo once, where a
malignant and a turban'd Turk beet a
Venetian and traduc'd the state; I took
by th' throat the circ'cis'd dog, and smote him, thus!

This is alleged (p. 50—51) as proof for the form *med'c'nall*. Now, the twice repeated, gratuitous, and quite purposeless stress laid on the indefinite article at the end of the line, has jarred upon my ear and will do so, I suppose, on all ears [2]. The authors take it for granted (p. 221) that «those who have once realised the force and glory of the stress laid on so poor a word as *the*, will admit that» this emendation «*must* hit the mark».

[1] This re-arrangement has been mentioned in «Tilskueren» Aug. 1900 by Prof. Otto Jespersen.

[2] An English friend writes to me, «This might almost bring Shakespeare clamouring from his grave».

I, for one, think I have realised the said «force and glory», but I utterly fail to realise the force and glory of such an emendation. Here we must regret that we do not possess the materials necessary to decide whether at a certain time Sh. preferred using the most violent enjambement of all, to writing a line of 4 syllables. On p. 207 the authors themselves stamp the stressed *a* as «a genuine poetical license». But will it not prove very dangerous to make too much use of «poetical licenses» in correcting passages which after all might read fully as well without such corrections?

My third example is the passage in *Haml.* III 4, 82 referred to above. The text of the 2[d] Quarto, which may be corrupted, but whose accentuation is a model one, runs thus:

> Or but a sickly part of one true ſence
> Could not so mope; ô ſhame where is thy bluſh?
> Rebellious hell,

The Folio has only this line,

> O Shame! where is thy Bluſh? Rebellious Hell,

Modern editors print the passage thus,

> Or but a sickly part of one true sense
> could not so mope.
> O shame! where is thy blush? Rebellious hell,

while according to van Dam and Stoffel we ought to read

> Or but a sick part of one true sense could
> not so mope. Shame, where's thy blush? Bellious hell, —

No doubt *one* and *blush* ought to be stressed, which they cannot be here. And it is hardly possible to scan the second line so as to give the words *mope*, *shame*, and *thy* their due.

It is curious enough that very many of the readings proposed by van Dam and Stoffel are not only based upon doubtful or wrong inferences, but seem inconsistent, too, with their own metrical principles. For instance

2 Henr. 4th V 1, 53: Bear out a knave gainst an hon'st man, I've but —
Lear IV 4, 9: In the restoring his reav'd sense? He that —
Merch. of Ven. I 1, 47: Love neither? Then let us say you are sad.
Rich. 3d I 4, 112: Not to kill him, having a warrant for it —
All's well III 7, 19: solv'd to carr'her: let her in fine consent —
Haml. IV 7, 55—56: Can you vise me? — I'm lost in't, m'lord, but le'm [1] come.

[1] In many other places the authors scan rightly: *le'm gó*, *le'm stáy*, *le'm sée*, *le'm cóme*, etc. (p. 148 & 151).

In these lines too much stress is laid on words which according to their contextual connexions must be unstressed, and words requiring stress have been put where for metrical reasons they can acquire none.

I am perfectly aware that some words, as for instance the definite article and the prepositions, may commonly have had a stronger stress 300 years ago than they have now, and have made allowance for that. I likewise heartily agree with the authors in the importance they attach to such verses as

*Rich. 2^d^* IV 1, 183: On thís side mý hand, and on thát side yóurs — and *Sonn.* 133, 11: Whoé'er keeps mé, let mý heart bé his guárd.

I see the signifiance of such a remark as this «that a *sád dirge* is a far sadder thing than a *sad dírge*» (p. 206), and subscribe to what is said on «emphatic accent» (*worthléss, fathér*); and, in fine, I call special attention to the argument put forth on p. 350, where a line in *1 Henr. 4th* I 3, 53 is discussed (oldest text):

He should, or he should not, for he made me mad —:

«The true reading is of course *for't* instead of *for he* . . . This is absolutely sure, because *not* requires the stress, so that the mistake cannot be in the words preceding *not*!»

But does not all this almost put the very words into our mouths, that there is a logical ground for every accent, and that the freedom arising from the purely relative character of stress requires as supplement a determination of what makes a word or syllable more or less stressed, or unstressed. Phrase-accentuation depends on antithesis and rhetorical emphasis, and good verse depends on the congruity between the accents thus required and the distribution of accents required by the verse, in casu by the 8 types of blank verse.

This, I think, must be the test of any conjectural emendation; and future emendators ought to adhere strictly to the rules of the blank verse, as put down by van Dam and Stoffel. Upon the whole, the principles laid down by these authors seem to be much more valuable than many of the results they have attained to by acting upon them.

In the second part of their work, van Dam and Stoffel pass on to an examination of the different versions of texts extant, with the object of making out which version in each particular case has authority, and of getting as near as possible to the genuine text. Of the plays, 18 were not printed till 1623, in the 1st Folio, and as regards these, little can be done except to set right the metre and correct obvious errors. By way of example

the authors give the 1st scene of *The Tempest* arranged as blank verse. The arrangement looks plausible, though some of the emendations are conjectural and may be called arbitrary, however ingenious, and some of the lines are of the unsatisfactory nature referred to above. — Of each of the five plays, *Much Ado, Love's L. L., Mids. N. Dr., Merch. of Ven.,* and *1. Henry 4th*, two or three versions have come down to us, of which, however, only one is held to possess any authority, the others being reprints. This is shown very convincingly with regard to the 1st act of *1. Henry 4th*, the differences of the Folio text from the Quarto one being proved mostly to be corruptions due to the Folio printer, who is seen nowhere to have had access to the MS., and several striking errors being common to both versions.

A second group of texts is formed by 8 plays, among which are *Rich. 2d, Rich. 3d, 2. Henr. 4th*, and *Lear*. As to these it is shown that both the Quarto printer and the Folio printer must have had access to the author's manuscript. The Folio version of *Rich. 2d*, for instance, is seen to contain in a certain passage corrections of line-shiftings and additions of fresh matter not found in the «4th Quarto», of which the rest of the Folio version bears evident marks of being a pure reprint. In the same manner the Q. and F. of *2. Henr. 4th* appear to be quite independent of each other through the first three acts, after which the F. begins to assume a reprint character. To explain such facts, the authors suppose that though the Folio printer had access to the genuine MS., or part of it, it may have suited his convenience to set up as much as possible from the printed copy, and that with such a copy before him he may have looked at the MS. with intermittent attention. Be this as it may, facts like the above-named, of course, forbid us to assign a superior authority to either of the versions, and the method adopted by the authors for restoring the genuine text, then, chiefly consists in setting the blank verse right while retaining the fresh matter found in the Q. as well as in the F. In this manner they have treated the 1st scene of *Lear*, of which some 60 lines are commonly printed as prose without any reasonable motive, and where the traditional text shows many metrical defects. The text as restored by van Dam and Stoffel (p. 377—384) seems to be a judicious joining of different texts, based on unassailable principles, though in some particulars liable to doubts.

The third and last group of texts is composed of some plays of which besides a version printed from the MS. there exists a version brought out surreptitiously by shorthand-writers, corrupted by abbreviations for stage-purposes and «actors' blunders», and further corrupted by misunderstandings on the part of the stenographers and subsequent processes of filling up gaps. Such sur-

reptitious versions exist of *Henry 5th*, *Romeo*, and *Hamlet*, and to these the authors add the celebrated old plays known by the titles of «The First Part of the Contention» and «The True Tragedy», offering thus a reasonable solution of the debated question as to the mutual relation between these plays and *2.—3. Henry 6th* by assuming that the former simply are texts surreptitiously caught up from the lips of the actors when performing *2.—3. Henry 6th*.

Such surreptitious texts, of course, cannot be used in the same manner as the legitimate ones in restoring Shakespeare. There is, as a rule, no certainty that the fresh matter they contain came from Shakespeare's pen, and very often it evidently did not; so the surreptitious Quartos can have no claim to be taken into account. On the other hand, being in a certain sense independent sources, they may enable us here and there to supply evident defects or correct errors in the always much corrupted authentic texts; and, in fact, they do so.

Van Dam and Stoffel, however, attach a much higher value to them, and even argue «the propriety, nay the necessity of incorporating all the fresh matter contained in» them, according to a systematic plan. Leaving alone the question how this possibly can be done, I venture to express a considerable doubt whether it should be done at all; and though of course one can only hesitatingly set up one's personal opinion against the views held by authors whose sagacity and thorough acquaintance with their subject are conspicuous in every page of this part of their book, yet I shall try to point out what seems to me to be necessary restrictions of the principle here laid down by them.

In *Romeo* V 3, 12—17, where Paris speaks by Juliet's grave, the edition of 1599 (Q_2) has these lines:

1. Sweet flower, with flowers thy Bridall bed I Strew,
2. O woe, thy Canapie is duſt and ſtones,
3. Which with ſweete water nightly I will dewe,
4. Or wanting that, with teares diſtild by mones,
5. The obſequies that I for thee will keepe,
6. Nightly ſhall be, to ſtrew thy graue and weepe.

Instead of this, the surreptitious Quarto of 1597 (Q_1) has

7. Sweet Flower, with flowers I ſtrew thy Bridale bed:
8. Sweete Tombe that in thy circuite doſt containe,
9. The perfect modell of eternitie:
10. Faire *Juliet* that with Angells doſt remaine,
11. Accept this lateſt fauour at my hands,
12. That liuing honourd thee, and being dead
13. With funerall praiſes doo adorne thy Tombe.

These two passages, the authors surmise, are the *disjecta membra* of a sonnet, which may be restored by taking the lines in this

order: 1, 2, 3, 4, 8, 9, 10, —, 11, 12, —, 13, 5, 6, and by altering *dead* in line 12 to *dumb* (which, by the way, may be done with good reason). Two lines are missing, one between 10 and 11, and one between 12 and 13.

To account for this «highly remarkable mutual relation» the authors build up this theory. The Q_2 bears marks of being partly a reprint of the Q_1; if, in 1599, the printer for the sake of convenience used the Q_1 to set up part of his text from, having previously compared it with the MS. and marked in both, the lines he was to set up from either, there is a possibility that in moments of inattention he may have forgotten to look at the printed book before him and contented himself with setting up what was marked in the MS., so that in certain places the genuine text would be the one produced by the process of «dovetailing» the lines of the Q_1 into those of the Q_2.

Now, even if we grant the reprint character of the Q_2 [1] and admit the psychological probability of the rest of the theory, the question remains why in the sonnet thus reconstructed two lines should be missing. As they are not in the Q_1 they must, according to the theory, have been in the MS., and then they must have been overlooked either by the person who compared it with the Q_1 or by the compositor. But to accept either surmise is undoubtedly to accept too much. From a different point of view the absence of the two lines seems to tell greatly against the whole theory. Besides, what a rare coincidence that by a twofold carelessness on the printer's part a complete and faultless sestet should come out af a sonnet! The nature of this sestet makes the whole matter very suspicious; Shakespeare is quite as likely to have written a sestet as a sonnet here, and no external evidence, no metrical or logical defect, craves the interposition of emendatory aid.

The fact that the surreptitious Quarto has a different text from that of the Q_2, can be accounted for by assuming that the editor of the former did here, as he assuredly did in many other places [2], supply his imperfect shorthand notes with matter of his

---

[1] The proofs adduced in this respect do not always appear equally striking. Of those given in p. 416, one I 1, 206—207 in *Romeo*, seems to prove nothing, and I 1, 171—173 and I 1, 191 may contain no errors at all. That many lines in I 3 were printed as prose in both the Quartos, though they plainly are blank verse, may be due to the same carelessness on the part of the different compositors (cf. p. 344). Besides, of the 62 lines in question, only the lines 1—48, and again 59—61, are found at all in the Q, and from l. 30 the differences between the texts of the Quartos begin to become so striking that the lines 31—48 no more than 49—58 can have been printed from Q_1. (Only the Nurse's speeches, by the way, seem to have been looked upon as prose.) How much, then, is due to the MS., and how much to the Q_1?

[2] Cf. Mommsen: Romeo und Julia, p. 161—173.

own making, aided by vague recollections of the missing lines. In this manner parallelisms arose, passages parallel in purport and partly in wording. That such parallel passages can sometimes be welded together with a degree of plausibility, need not cause any wonder, especially if they are of a somewhat lyrical character. But to constitute a proof that lines, possibly not Shakespearian, must be welded into genuine ones, more is needed, I think, than the mere chance that they are not at variance with each other.

Now there are not a few of those parallelisms which, besides bearing evident marks of having arisen in the manner referred to, will resist any welding process. Such passages are, for instance, in *Romeo* IV 5, the lamentations of the mourners, and V 3, the friar's long report. The latter passage especially shows clearly the way in which the editor of the Q_1 made up his text from scraps and bits noted down or recollected, and justifies the inference that the case may have been a similar one in other places, though less evident. So it seems necessary to restrict the applicability of the welding theory to such cases where metrical and logical respects render it an indispensable necessity to recur to surreptitious texts.

There is a passage in *Hamlet* restored by van Dam and Stoffel by means of dovetailing, to which I call attention, too, as it seems to me to militate against the theory of dovetailing itself. This is the scene in III 3, where the king, his conscience being awakened, tries to pray. I think that no reader has ever felt that something was wanting before the king's introductory words, *Oh my offence is rank etc.* But van Dam and Stoffel think it necessary to put the corresponding passage in the surreptitious Quarto, 13 lines, at the head of the king's tale, thereby making him, *inter alia,* first say that though sins were blacker than jet, contrition may make them white as snow, and afterwards ask if there is not rain enough in the Heavens to wash his hand white as snow, though it were thicker than itself with a brother's blood. Can we think it proper or necessary to surmise that the poet would use this metaphor twice here, to wash guilt *white as snow?* Or may it not be quite as likely that the surreptitious text was made up from memory? Of course, in both versions the process of the action is the same, namely that the king after reflecting upon his crime and the possibility of being pardoned kneels down and tries to pray, in which situation Hamlet finds him. If van Dam and Stoffel are to be trusted, the king accordingly must kneel down twice and, as it were, begin his speech over again.

The attentive reader will observe that such repetitions will occur in many cases where we try to weld corresponding

passages; this, to my thinking, is another argument against the general «propriety and necessity» of doing so.

Therefore I cannot feel convinced that the restoration of *Romeo* II 6 made by the authors is correct. I fear to ascribe to Shakespeare, lines, however beautiful, which are not proved with absolute certainty to be his. The Q_1 version of the passage in question is quite parallel to the Q_2 one [1]. Both versions contain two lines substantially the same, namely those with which in the Q_2 the scene concludes; and as in the Q_2 the friar on seeing Juliet approaching exclaims, «*Here comes the lady. Oh ſo light a foote will nere weare out the euerlaſting flint*" etc., so he says in the Q_1, «*See where ſhe comes. So light of foote nere hurts the troden flower*» etc., which lines for all the world are like the result of an attempt at rubbing up one's memory for the sake of filling up a lamentable gap. Also the concluding words of the friar in the Q_1, «*Haſt is a common hindrer in croſſe way*» may represent tracks left in the memory, of the line in Q_2, «*Too ſwift arriues, as tardie as too ſlowe*». Now, the simple welding of the two corresponding passages would be impossible. The words «*Oh ſo light a (of) foote*» etc would form too glaring a repetition. But this difficulty is evaded, by assuming that in the Q_1 they have by a mistake been assigned to the friar, and consequently assigning them to Romeo. Is not this arbitrary? The words in the Q_1 «*See where ſhe comes*» do not fit into the restored text; they «must be a corruption». Other difficulties are done away with through certain alterations and omissions of single words. So upon the whole, the welding of the two texts has not been brought about except by such straining and adjusting as are not warrantable in themselves, and hardly produce a satisfactory result. For though most readers may think some of the lines inserted from the Q_1 beautiful, they will at the same time think it little consistent with Juliet's character to give expression, in the friar's presence, to her eagerness for coming into her nuptial bed («*Make haste, make haste! This ling'ring doth us wrong*»).

Though I have felt myself compelled, on some points, to oppose the mode of proceeding and the line of reasoning adopted by the authors, I think their book in many respects a meritorious work, which cannot be neglected by any future student of Shakespeare. The «full and close study» of Elizabethan prosody made by van Dam and Stoffel has led them into many mistakes and absurdities, and their metrical reconstructions are often evidently wrong. But,

[1] It would take up too much space here to print the 60 lines in question. Danish readers may be referred to Professor Jespersen's article in «Tilskueren», Aug: 1900, where a translation of the restored scene is given.

on the other hand, their book contains much which is new and valuable, as for instance the excellent discussion of «the rationale of the mistakes in the old texts» and the investigation into Shakespeare's metre. In these respects the learned authors may take credit to themselves for having directed inquiry into the right course; and this may be said partly, too, with regard to the last chapters of their book, in which they treat of the mutual relation of the various versions of texts, though, to my thinking, in their treatment of the surreptitious texts they have tried to prove too much, and so have proved nothing. Many interesting details are found scattered over the whole book. But the decisive or conclusive words on Shakespeare's prosody and text have not yet been spoken.

Horsens, August 1901.

V. Østerberg.

Englische Textbibliothek. Herausgeg. von *Johannes Hoops.* 4—5: *Fielding's* Tom Thumb, Mit Einleitung herausgeg. von *Felix Lindner.* Berlin 1899, Felber. VIII + 111 s.
Shelley's Epipsychidion und Adonais. Mit Einleitung und Anmerkungen herausgeg. von *Richard Ackermann.* Berlin 1900, Felber. XXXVIII + 76 s.

I ovenanførte tekstbibliotek er som no. 4 udkommen Fieldings satirisk-parodiske tragedie om Tommeltot, *Tom Thumb*, den drabelige helt, hvis ry fylder landet, og som elskes af Kongedatteren Huncamunca. Fielding fortsætter og udvider i denne satire det angreb på det engelske heroiske drama, som allerede 60 år tidligere af George Villiers var bleven rettet mod det og dets hovedophavsmand Dryden i den vittige dramatiske parodi *The Rehearsal.* I denne farce latterliggöres både Drydens teori og praksis. Hans krav om fremstillingen af rent overmenneskelige karakterer, der f. eks. er gennemført i Almanzor i *The Conquest af Granada,* rammes i *The Rehearsal's* monstrøse Drawcansir, som indgyder gru og rædsel blot ved sit blik og i en håndevending dræber hele hære:

> I drink, I huff, I strut, look big and stare;
> And all this I can do, because I dare.

Drydens hyppige indførelse af det overnaturlige, hans stærke brug af slagtummel, af dans, musik og lignende udstyr og hans klingende

og buldrende retorik, med lignelser, fine talemåder og almenræsonnementer i stedet for menneskelige udbrud, — alt dette gennembores med skarpe vittighedspile i *The Rehearsal*. I Fieldings tragedie om Tommeltot (med den pompøse titel: *The Tragedy of Tragedies, or the Life and Death of Tom Thumb the Great*) er satirens genstand væsentlig den samme, kun her, foruden mod de Drydenske dramaer, rettet mod svulsten og bombasten hos den flok af efterlignere, der var fulgt i Drydens spor; Fieldings sunde og lattermilde vid tager de samme urimeligheder på kornet. Fieldings satire har det fortrin for *The Rehearsal*, at den har större enhed i planen og derved virker med mere samlet kraft; i det hele er den vel i sin art omtrent lige så vittig og morsom som Villiers' parodi, om end dennes litterærhistoriske betydning er större. Ved at benytte den sindrige fiktion, at dramaet om Tommeltot er en gammel tragedie af en ukendt forfatter på dronning Elisabeths tid, og at det ofte er bleven efterlignet af senere dramatiske digtere, får Fielding lejlighed til i enkeltheder at angive de svulst-steder og meningsløsheder, han satiriserer over, idet han ved sin egen tragedies absurditeter lader en fingeret kommentator i noter anføre de mer eller mindre enslydende citater fra alvorlig mente bombast-dramaer, i hvilke Tommeltot-tragedien formentlig er bleven efterlignet. *Tom Thumb* ender så bloddryppende, som det sömmede sig et ægte heroisk skuespil; — der göres lige så rent bord som i «Kærlighed uden Strömper». Da Tommeltot nemlig i sin höjeste triumf skal ægte kongedatteren og drager gennem staden som dobbelt sejrherre over kæmper og oprørere, sluges han af en stor ko, der netop kommer spaserende; ved budskabet om dette dræber dronningen, ude af sig selv, budbringeren; budbringerens elskede, Cleora, dræber så dronningen, hvorpå Huncamunca dræber Cleora, osv. hele scenen rundt, til kongen som sidste mand gör det af med sig selv.

Fieldings morsomme arbejde er kyndigt udgivet af Felix Lindner med en omhyggelig besörget tekst og en oplysende litteraturhistorisk indledning.

Med hensyn til teksten vilde jeg dog tage afstand fra den her anvendte fremgangsmåde: at modernisere ortografien. Ved udgaver som de i dette tekstbibliotek, der dog först og fremmest er bestemte for studerende, har det sin store sproglige betydning i alt væsenligt at beholde tidens retskrivning; — at denne i dette tilfælde er vaklende (som det siges i indledningen s. 36) synes ingen grund til at forlade det ene rette princip, hvor det gælder udgivelsen af tekster for sprogstuderende: hver forfatter med sin tids retskrivning.

Det forekommer mig at være et noget misvisende udtryk, når i den litteraturhistoriske indledning (s. 10) udgiveren betegner Wagstaffes satire over Addisons folkevisekritik som et forbillede for Fielding, idet han i denne egenskab ganske jævnstiller den

med *The Rehearsal.* Wagstaffe bruger visen om Tommeltot som dokumentationsstof i sit satiriske angreb, der er holdt i afhandlingsform og rettet mod en bestemt kritisk metode og en formentlig falsk æstetisk smag, der så noget værdifuldt i folkeviserne. Fielding benytter lige akkurat også Tommeltot-skikkelsen, men i en frit omdigtet og travesteret dramatisk ramme og med et satirisk formål, der væsentlig omfatter helt andre ting end Wagstaffes satire. Tilknytningerne er her altfor få og spinkle til, at man med Rette kan sige, at Wagstaffes parodiske æstetiske opsats er forbillede for Fieldings satiriske tragedie.

Endnu blot en enkelt bemærkning. Der nævnes i Fieldings fingerede kommentators fortale til dramaet en *Mr. C—l* (s. 41). Udgiveren fremsætter her i en note det spörgsmål: «Wer ist damit gemeint». Der stikles vistnok til boghandleren Curll, en mindre vel anset forlægger i hine tider, godt kendt fra Popes levnet og skrifter.

Bibliotekets no. 5 indeholder de to berömte Shelley'ske digte *Epipsychidion* og *Adonais*, begge udgivne på grundlag af de faksimile-tryk af digtenes förste udgaver, som det engelske *Shelley-Society* har ladet besörge. I den foreliggende udgave er digtenes oprindelige ortografi bevaret. Udgiveren, Richard Ackermann, giver særdeles oplysende indledninger til begge digtene og udreder i det hele med klar og sund forståelse deres genesis, — de motiver og påvirkninger, der har været medvirkende ved deres frembringelse.

Ad. Hansen.

Engelsk Læsebog ved *N. Bøgholm* og *Otto Madsen.* I—II. Kbh. 1901, Nordiske Forlag. 166 + 235 s.

Hver tid kræver naturligt sin methode for sprogundervisning og sine derefter afpassede læremidler. Længe har man herhjemme undervist i de levende sprog paa samme maade som i de døde, og lærebøgerne har nærmest været indrettede paa at give sproget, som det foreligger i literaturen, som bogsprog. Men bogsprog og talesprog er ikke det samme. Vor tid kræver med rette, at man skal begynde at lære de levende sprog som levende sprog, der tales, og ikke som døde sprog, der kun kan læses, og dette krav høres nu om stunder stærkere og stærkere. Det forlanges derfor ogsaa, at lærebøgernes stof skal hentes, ikke fra forfattere, der er døde for 50 aar siden eller mere, men fra nu-

tidens forfattere som dem, der bedst afspejler nutidens tænkesæt og sprogform.

Naar man erkender dette kravs berettigelse, er der al grund til at glæde sig over fremkomsten af den bog, hvis titel staar over nærværende linjer.

Der er noget velgørende friskt over denne bog. Den bringer virkelig ligesom et pust fra øriget paa den anden side havet; man har under læsningen en tydelig følelse af at befinde sig paa engelsk grund og have mennesker for sig, der tænker paa engelsk og taler engelsk. Hertil kommer, at det er en overmaade underholdende bog. Vi har mange gode engelske lærebøger, men morsomme skal man ikke altid kunne beskylde dem for at være, og det er jo dog ganske rart baade for lærer og lærling, naar en bog ved siden af at være nyttig tillige er en smule fornøjelig.

Den foreliggende bog, som væsentlig er bestemt for elever, der først i en ældre alder begynder at lære engelsk, har først et indledningskursus, der gives baade i fonetisk omskrivning og derefter med almindelig engelsk retskrivning for at være anvendeligt ogsaa for lærere, der ikke benytter lydskrift. I dette afsnit gøres eleverne bekendte med grammatikens hovedtræk gennem velvalgte eksempler og smaafortællinger. En særlig ordsamling er vedføjet baade i lydskrift og i engelsk retskrivning. Herefter følger en række kortere anekdoter, som illustrerer grammatikalske og leksikalske fænomener. De fleste af disse er overmaade kvikke, enkelte lidt flove. Hvorledes verbalsubstantivet bruges, læres bl. a. af følgende replikskifte. *Father: What do you mean by kissing my daughter? I don't like it. Young Staylate: Don't you? Well, I do.* En dreng forklarer for sin lærer forholdet mellem *sufficient* og *enough* saaledes: *‚Sufficient' is when mother thinks it is time for me to stop eating pudding; ‚enough' is when I think it is.*

I det hele forekommer det mig, at udgiverne har været saare heldige i valget af stof. Blandt de længere stykker, som slutter første del, findes en kostelig skitse af George R. Sims: Mrs. Three-Doors-Up, der indeholder en saadan fylde af ægte engelsk tjenestepige jargon, at man nærmest studser ved at finde sligt i en læsebog for begyndere; det er saa nyt og uvant. Fremdeles en tilstrækkelig spændende kriminalhistorie af Conan Doyle og Kiplings nydelige lille fortælling Lispeth.

Ogsaa i læsebogens anden del er stykkerne fortræffelig valgte; den indeholder «ligesom første del kun tekster af virkelig moderne forfattere», saaledes som udgiverne selv siger det i fortalen. For ikke at trætte med at opregne en indholdsfortegnelse, som enhver kan finde i selve bogen, skal jeg indskrænke mig til at udtale min glæde over at træffe saa fortrinlige ting som det første kapitel af Junglebogen, M'Carthy's sympathetiske skildring af Parnell og saa instruktive stykker som dem, der handler om

House of Commons, om gangen i en kriminalproces og om dramaet paa Elisabeths tid. Det undrer, at en forfatter som Rider Haggard ganske savnes; jeg vilde hellere have undværet Beatrice Harraden, men dette er jo en smags sag.

Slutningen af bogen udgøres af et tillæg, som indeholder baade en del nødvendige realoplysninger og adskillige interessante og lærerige sproglige bemærkninger. Hvad der af disse sidste medtages, har jo altid et vist tilfældigt præg, men man kunde snarere have ønsket noget mere end noget mindre deraf. Dog er de maaske nærmest beregnede som et vink for læreren til selv at yde noget i samme retning.

Paa side 232 er ved et uheld de to første bemærkninger henførte til s. 89 istedetfor til s. 88, hvor de hører hjemme. Men er den der givne forklaring af ordene: *Lord G.'s famous descent upon the House* rigtig? Jeg tror det ikke. De forudgaaende ord: *in the present reign* kan fornuftigvis kun forstaas om dronning Viktorias regering, og man vises altsaa tilbage til tiden før 1837. Gordon, Khartoums heltemodige forsvarer, betegnes aldrig som lord (var han det?), men som Gordon Pascha eller general Gordon, og han hed ganske vist George, men hans egentlige fornavn var Charles, som det ogsaa ses paa hans statue paa Trafalgar Square, Charles G. Gordon. Nej, der sigtes vist til en begivenhed 100 aar tidligere, nemlig 2. juni 1780, da en bekendt fanatiker og urostifter lord George Gordon i spidsen for en folkehob søgte at intimidere underhuset. Hertil passer ogsaa de stærke ord *famous descent* bedre.

Glosesamlingerne er aabenbart udarbejdede med megen omhu, og man finder ofte særdeles træffende oversættelser; det synes at udgivernes fordringer til idiomatisk dansk har været lige saa strenge som til idiomatisk engelsk.

Lydbetegnelsen er den samme som anvendes af prof. Otto Jespersen i den ny ordbog og som forhaabentlig snart vil blive eneherskende i vor engelske skolebogsliteratur. Kun i ganske faa ord er udgiverne gaaet deres egne veje; jeg har saaledes bemærket *inosənt* for ordbogens *inəsənt, emprə* for *empərə* og enkelte andre ligesaa uvæsentlige afvigelser. For trykfejl er bogen ualmindelig ren; dog er anden del ikke saa pletfri, som man skulde tro, naar man ser, at en trykfejlsliste ganske fattes. Den stygge fejltype œ i udtalebetegnelsen i I er heldigvis rettet i II, men saa mangler til gengæld prikken i den tilføjede bemærkning om vokallængde. S. 60 staar *vill* for *will*, s. 62 har *foolish* et I istedetfor l, ligeledes *kills* s. 113, *attempt* s. 115 mangler t, s. 211 staar *gentlemen* for *gentleman*.

Udstyrelsen af bogen er en saadan, at det er en øjenslyst at læse i den; gode, store og klare typer paa smukt papir.

Hovedsummen af mine betragtninger er da dette, at det har været mig en fornøjelse at gøre mig bekendt med d'hrr.

Bøgholms og Madsens lærebog, paa hvilken der aabenbart er ofret et ikke ringe arbejde, og at jeg mener at turde anbefale den saavel til faglærere som til alle, der interesserer sig for engelsk sprog.

Sorø, i september 1901.

H. P. Hoff-Hansen.

W. Gemoll, Schulwörterbuch zu Xenophons Anabasis, Hellenika und Memorabilien. Mit 89 Textabbildungen, 2 Farbendrucktafeln und zwei Karten. Leipzig 1901, Freytag. 340 S. 8⁰. Indb. 4 Mk.

Der læses sædvanlig ikke saa lidt af Xenophons Skrifter i Skolen, i Tyskland vel mere end hos os. Det kan vel altsaa være rimeligt at udgive en Ordbog til de mest brugte af denne Forfatters Skrifter. Ved en Anmeldelse i et dansk Tidsskrift af en saadan Bog kommer man naturlig til at spørge, hvorvidt den kan være anvendelig her i Landet. At anbefale den til Skolebrug kan der ikke være Tale om, for det første fordi den er paa Tysk, for det andet fordi et andet Lexikon jo er nødvendigt til de andre Forfattere, og de almindelig brugte sikkert er tilstrækkelige. Kan den da maaske anbefales dem, der studere Græsk ved Universitetet? Forf. har, som han anfører i sit Forord, benyttet de Hjælpemidler, der findes i Enkeltbearbejdelser af visse Værker af Xenophon, men støtter sig dog væsentlig paa egne Iagttagelser gennem en lang Aarrække. Saa vidt jeg har kunnet skønne, mangler der ikke meget i Fuldstændighed, men et og andet søger man dog forgæves. Man maa i høj Grad rose den gode Ordning og tydelige Adskillelse af de enkelte Ords forskellige Betydninger. Det er let at finde, hvad man har Brug for. I denne Henseende er der en uhyre Forskel paa den og Papes Lexikon, som vel hyppig bruges, men som ikke udmærker sig ved Overskuelighed; ja, endog Heibergs (Bergs) Lexikon lader adskilligt tilbage at ønske i denne Henseende. Ordenes Betydning er naturligvis flere Steder angivet fyldigere og bestemtere end i de mere omfattende Ordbøger, men en Hindring for Brugen af den ved et mere indgaaende Studium af Xenophon er den Omstændighed, at Citaterne, efter Forlæggerens Ønske, ikke ere anførte efter Bog og Kapitel, men blot i al Almindelighed henførte til et af de tre i Titlen nævnte Værker.

Bogen er udstyret med mange Afbildninger og to Kort. Forf. gør opmærksom paa, at adskillige af disse Afbildninger

ikke findes i lignende Værker. Det er rigtigt, og man maa glæde sig, jo mere Forff. bestræbe sig for at give, saa vidt muligt, saadanne Afbildninger, der tjener til Oplysning om Ting, der særlig omtales i de Værker, som de behandler. Man studser maaske lidt ved at finde Alexanderslaget mellem Billederne. Det kan dog vel forsvares, det giver i ethvert Tilfælde nogle Oplysninger om persisk Dragt. Men hvorfor disse stadig genkommende Gudebilleder? Fælles for denne Ordbog og Harders til Homer (samme Forlag) er Apollo fra Belvedere, Artemis fra Versailles, Zeushovedet fra Otricoli, Poseidon fra Lateranmuseet, Hephaistos, Hermes fra Neapel, maaske flere. I øvrigt er de vel snarere paa deres Plads her end i Harders Bog. Naar der er grundet Tvivl om Ægtheden af et eller andet Navn, burde det dog egentlig anføres, f. Ex. den saakaldte Aspasia. Og Billedet af Pergamos fra Attalidernes Tid burde absolut ikke være optaget.

Bogen er behandlet med Omhu, Trykfejl har jeg ikke truffet. Derimod kunde man anke over nogle Mangler. Ved *κατεϱγάζομαι* findes ikke Betydningen «vinde (en for sig)» Mem. II 3, 16; ved *ἀδελφός* kunde Betydningen «dobbelt» være taget med, ibd. 17; *καὶ μάλα* som Svar findes ved *μάλα* (ligesaa hos Heiberg). Udtrykket *παθεῖν ἢ ἀποτῖσαι* kunde gærne være forklaret; *οὐχ ὅτι* og *οὐχ ὅτι . . . ἀλλά* (Mem. II 9, 8) mangler; ved *ὅτι* staar *μὴ ὅτι* med *οὐδέ* foran (en Tankestreg mangler i øvrigt); *ὁ πάνυ* med et Substantiv oversættes «der berühmteste, der namhafteste», men hvorfor i Superlativ? Verbet *μεϱιμνάω* mangler, *γὰϱ δήπου* mangler.

Fra Forlæggerens Side er Bogen smukt udstyret, Trykket tydeligt og stort (i den Henseende har vore Forlæggere af latinske og græske Ordbøger mange Synder paa deres Samvittighed); Papiret er desværre det stærkt glittede Papir, som nu bruges saa meget. Det er vel sagtens til Fryd for Bogtrykkere og Boghandlere, men andre Mennesker maa ønske det langt bort fra deres Øjne.

E. Trojel.

M. Tulli Ciceronis orationes. Vol. VI. Pro Milone, pro Marcello, pro Ligario, pro rege Deiotaro, Philippicae I—XIV. Recognovit brevique adnotatione critica instruxit *A. C. Clark.* Oxonii e typographeo Clarendoniano. [1901.] London, H. Frowde. 2 sh. 6 d. (indb. 3 sh.).

Udgiveren af dette Bind i den smukke og billige Samling af Textudgaver med kort kritisk Kommentar, som udkommer i Oxford (Clarendon Press), har som Forarbejder dertil eller For-

løbere derfor ydet flere fortjenstfulde Bidrag til Kritiken af Ciceros Taler. Hans Collation af codex Harleianus 2682 (tidligere Coloniensis) udkom i Anecdota Oxoniensia, class. ser. Part VII 1892, en særskilt større Udgave af Orat. pro Milone i Oxford 1895 og flere kritiske Bidrag i Classical Review 1900 (til orationes Philippicae og de øvrige Taler i nærværende Bind). Ved en fyldigere Brug af mindre kendte Haandskrifter kan Udgiveren paa flere Punkter berigtige Anskuelserne om de hidtil opstillede beslægtede Grupper af Manuskripter, hvad der kan have sin Betydning ved de Taler, hvor det væsentlig er yngre Codices som findes. Vi faa derved en paa ny gennemarbejdet Text med en Del Conjekturer til Overvejelse og med den fornødne Control i de korte kritiske Noter. Man vil finde Hensyn taget til de udenlandske Bidrag til Behandlingen af Ciceros Text, baade fra ældre og nyeste Tid.

I den Række Textudgaver (Bibliotheca Oxoniensis), hvortil dette Bind hører og som rask fortsættes, er der begyndt Udgaver af andre latinske Forfattere, nemlig Caesar, Vergil, Lucrets, Tacitus, Horats, samt af følgende græske: Aischylos, Aristophanes, Apollonios Rhodios, Thukydides, Platon, Xenophon. Af Cicero er nærværende Bind det første; der bebudes desuden en Udgave af Brevene ad familiares (ved L. C. Purser).

Udstyrelsen af disse Textudgaver er særdeles tiltalende, Arkene ere signerede, men ellers er Bogen uden Paginering.

C. Jørgensen.

Latinsk Læsebog for det andet Aar af *Chr. Ostermann* ved *E. Rathsach*. København 1901, V. Pio. 112 ss.

Det er Ostermann's *Lateinisches Übungsbuch für Quarta*, som her foreligger med fordansket glossarium (32 ss.) ved cand. mag. Rathsach. Det kan jo ikke nægtes, at det er lidt vanskeligt at finde et godt læsestof til andet års undervisning i Latin: Caesar og Cornelius Nepos har til det brug hver sine mangler, og nogen tredje oldtidsforfatter kan der jo næppe være tale om at anvende. Ostermann's tekst er dels en — meget omlavet — bearbejdelse af Cornelius, Livius og muligvis flere historikere (man savner oplysning om, hvorfra han har taget sit stof), dels vistnok selvlavet. M. h. t. indholdet er det et meget heldigt udvalg: fortællinger af den græske historie efter Cornelius; de Puniske krige og enkelte hovedpersoner i dem; Marius. Sproget er i det hele godt og holder en passende mellemvej mellem let og vanskeligt. At det er hélt fint Latin overalt, tør jeg ikke

ubetinget sige: ikke få steder har jeg spurgt mig selv, om en klassiker nu virkelig også vilde vælge dette udtryk, og da også fundet, at Cornelius eller Livius ikke har brugt det (således et par steder i stk. 70 og 71, flere i 92, hvis original jeg ikke har fundet; s. 65 l. 6 savner jeg et *ad* foran *Carthaginem Novam*). Men det er i hvert fald bagateller. Hvorfor endelserne *-a* og *-us* bestandig skal have streg over sig, når de er lange, også hvor ingen misforståelse er mulig, begriber jeg ikke. Det tiltaler mig heller ikke at se årstallene i teksten skrevet med Arabiske taltegn. Glossariet kan vanskelig bedømmes, når man ikke har prøvet det i skolen; men det gør indtryk af at være meget omhyggeligt udarbejdet og giver i hvert fald ikke for lidt. For dog at komme med et par små indvendinger, vil jeg protestere mod den desværre ret gængse gengivelse af *passus* ved «skridt» (som om Romerne tog skridt på 5 fods længde!); oversættelsen «at underkaste sig en sådan freds vanære» (stk. 91), som glossariet må føre til, er ikke god; det hedder: «gå ind på en så forsmædelig fred» ell. lign.; stk. 143 *tūli*, læs *tŭli*; der savnes konsekvens i angivelsen af, når en stavelse er kort. — Den nydeligt udstyrede bog vil vist vinde indpas mange steder.

Randers d. 6te sept. 1901.

Valdemar Thoresen.

Havelok, ed. by *F. Holthausen*. (Old and Middle English Texts, ed. by *L. Morsbach* & *F. Holthausen*. Vol. I.) Heidelberg 1901, Winter. XII + 101 s.

Som den første i rækken af de me. texter som Morsbach og Holthausen agter at udgive foreligger Havelok.

Denne romances hjemstavn søges i Mellemenglands nordøstlige del, men sydlige og nordlige afskrivere har efterladt spor af deres respektive dialekter (f. ex. *men ringeþ* v. 299 og *þōu wēnes* v. 598). Som regel er i foreliggende udgave de fremmede former fjærnede, undtagen når f. ex. rimet hindrede det.

Man kunde ønske at udgiveren havde gjort glossaret lidt fyldigere. Der behøvedes næppe ret mange sider gloser til for at sætte enhver der kunde blot lidt me. og ne. i stand til at læse digtet uden at ty til ordbøger. Af indre grunde burde Havelok læses af større krese end det nu læses af, da det gir interessante genrebilleder fra England omkring 1300.

Holthausens gode og tilforladelige udgave vil sikkert få stor udbredelse.

N. Bøgholm.

Ernst Kaper og Emil Rodhe, Tyske Taleøvelser. København 1901, Gyldendal. (83 S., deraf 20 S. Gloser.)

Denne lille bog skal imødekomme «de stigende krav om taleøvelser som led i undervisningen». Hr. Kaper har med dr. Rodhes svenske lærebøger som forbillede sammenstillet et antal gennemgående kvikke småstykker, der skal tjene som grundlag for samtaler mellem lærer og elever; i fortalen giver han besked om deres metodiske anvendelse og oplyser yderligere sin mening dermed ved spörgsmål og svar, knyttede til de første stykker. Det hele er omhyggeligt udført, og jeg har ingen trykfejl eller unøjagtigheder fundet. Utvivlsomt vil bogen i en flink lærers hånd kunne blive både til gavn og glæde for eleverne. Alligevel spår man næppe fejl, når man foreløbig kun tør love den en ret ringe udbredelse i latin- og realskolerne og henviser den til pigeskoler med friere undervisningsformer. For begyndere er den ingenlunde, og højere oppe i skolen vil de færreste under de nuværende eksamensforhold med deres 2—3 timer om ugen få lejlighed til at anvende så megen tid, som denne bog kræver for at gøre virkelig nytte. Men måske er hr. Kaper på det rene hermed og vil kun være på pletten, når «reformen» kommer.

J. Krarup.

Finnisch-ugrische Forschungen. Zeitschrift für finnisch-ugrische Sprach- und Volkskunde nebst Anzeiger unter Mitwirkung von Fachgenossen hrsg. von *E. N. Setälä* und *Kaarle Krohn.* I 1 og 2. Helsingfors 1901. 146 + 184 s.

Paa en tid, da bladene hvert øjeblik bringer meddelelse om, at finske aviser inddrages af den russiske regering og der paa alle mulige maader lægges den finske kultur hindringer i vejen, er det glædeligt at se denne kultur give sig udslag i et nyt foretagende, der paa den allertydeligste maade vidner om det høje standpunkt, finnerne er naaet til. Det er iaar 50 aar siden, at der i Finland oprettedes et professorat i finsk-ugriske sprog. I den forløbne tid har finsk videnskab gjort saa store fremskridt og er repræsenteret af saa dygtige forskere, at det næsten falder som noget selvfølgeligt, at det er blevet finske videnskabmænd, der har taget initiativet til at skabe et midtpunkt for den fi-ugr. sprogforskning, hvor meget man end kunde mene, at betingelserne herfor maatte være langt gunstigere i Ungarn. Allerede tidligere har finske forskere vist den øvrige verden, at de arbejdede lige saa ivrigt og dygtigt som andre; jeg sigter her til «Mémoires de la Société néo-philologique à Helsingfors», der indeholder af-

handlinger paa tysk og fransk om æmner, der væsenlig tilhører den romanske og germanske filologis omraade. Denne gang er det arbejdet for deres eget og deres stammefrænders sprog, de vil gøre andre bekendt med og skabe interesse for i videre kredse, og alle venner af Finland vil ønske dem til lykke med dette forehavende.

Strax ved første øjekast ser man, hvad ogsaa redegørelsen for tidsskriftets plan fremhæver, at forbilledet har været det af Brugmann og Streitberg udgivne «Indogermanische Forschungen», og det maa siges, at det nye tidsskrift paa en meget værdig maade kan stilles ved siden af dette sit forbillede. Det foreliggende første hæftes indhold er meget rigt og interessant. Fortsat i samme spor vil tidsskriftet sikkert bidrage mægtigt til at vække interesse for de finsk-ugriske sprog i kredse, hvor disse mærkelige sprog hidtil er lidet eller slet ikke kendte. Thi ikke alene er studiet af dem meget lønnende i sig selv, men det staar ogsaa paa mangfoldige punkter i nær berøring med studiet af de indoeuropæiske sprog, rent bortset fra det meget interessante spørgsmaal, om disse to sprogætter, som H. Sweet formoder, oprindelig har udgjort en enhed.

Jeg skal i det følgende søge at gøre rede for indholdet af første hæfte, hvis afhandlinger alle er skrevne af bekendte forskere.

Den ene af udgiverne, Setälä, en fuldstændig moderne sprogforsker, hvis værker er af grundlæggende betydning, indleder tidsskriftet med nogle mindeord over den første professor i finsk-ugriske sprog ved Helsingfors universitet, Castrén, der døde kun 39 aar gl., men dog fik tid til at vise den fremtidige forskning vejen. Dernæst følger en fremstilling af tidsskriftets plan, forfattet af bægge udgiverne. Den første egenlige afhandling er af Setälä, der tar til orde for vedtagelsen af en almindelig anerkendt transskription af de finsk-ugr. sprog. Som paa de indoeuropæiske og andre sprogs omraade har der ogsaa i gengivelsen af de fi-ugr. sprogs lyd hersket stor vilkaarlighed. Forf. giver en historisk udsigt herover og stiller derpaa paa grundlag af almindelige fonetiske principper forslag til en lydskrift, hvis finesser kan bortfalde i tilfælde, hvor det ikke gælder om særlig nøjagtig gengivelse. Maaske havde det været rigtigt, om tegnenes lydværdi var bleven illustreret ved exempler fra mere bekendte sprog. — Medudgiveren Krohn har leveret begyndelsen af en undersøgelse: Wo und wann entstanden die finnischen zauberlieder? — Den ungarske sprogforsker Szinnyei har skrevet en artikel om oprindelsen til personalsuffixet *-n* i ungarsk og kommer til det resultat, at *-n*, som findes i 3 pers. imperativ i modsætning til 3 pers. indikativ (med visse undtagelser), er en rest af det personlige pronomen for 3 pers. *ő́n*, ældre **jőn* = finsk *hän*. — En anden ungarsk forsker, Simonyi, søger at paavise et nyt exempel paa

berøringer mellem ungarsk og mongolsk. — Forskellige interessante ting behandles af Yrjö Wichmann under titlen «Etymologisches aus den permischen Sprachen». Ungarsk *orvos* (udt. *orvoš*) ‚læge', som øjensynlig staar i forbindelse med finsk *arpa* ‚spaakvist', vises rimeligvis at være lig med det votjakiske *urveś*, hvis betydning meget tiltalende bestemmes som ‚spaakvistbærer', ɔ: troldmand, hvorfra overgangen til betydningen ‚læge' er meget simpel (sml. i oldbulg. *balii* læge, egl. ‚besprecher'). Under undersøgelsen af ordet *Kuzon*, det votjakiske navn paa byen *Kazan*, kommer forf. i anledning af modsætningen mellem čuvassisk *Xuzan* som bynavn og *xuran* i betydn. kedel ind paa spørsmaalet om *r* i čuvassisk svarende til *z*(s) i andre tyrkiske sprog. Naar den mulighed henstilles, at bynavnet kan have holdt sig i ældre skikkelse «wie öfter die ortsnamen», maa jeg maaske tillade mig den lille kritiske bemærkning, at der i saa fald maa være en særlig aarsag, der først maa paavises (cf. dansk *Lejre* og *Ledreborg*). Endelig vises syrjænsk *ńebög* ‚bog' at være et iransk laaneord, pehlevi *nipēk* skrift. — K. B. Wiklund, docent i Upsala, hvis specialitet er lappisk, har offenliggjort begyndelsen af en afhandling: «Zur geschichte des urlappischen *ā* und *ū* in unbetonter silbe». — Af den finske slavist Mikkola findes der to mindre artikler, hvoraf den første behandler forholdet mellem ungarsk *könyv* ‚bog' og slavisk *kŭnjiga*; det paavises, at det ungarske ord saavel som det dertil svarende slaviske **kŭnjęga* viser hen til en fælles kilde, der nærmere maa bestemmes. Den anden artikel viser sammenhæng mellem finsk *ativo*, der opr. maa have betydet ‚ung kone' (i forhold til forældrenes hus) og serbisk *odiva*, der betyder det samme og som maa have været tilstede i et nordligere slavisk sprog, et lignende forhold som naar litauisk *daina* genfindes i rumænsk *doine*. — E. A. Ekman har skrevet om finske og estniske konjunktioner af nordisk oprindelse, og endelig har Donner, der hører til den ældre generation af finske sprogforskere, givet en oversigt over de vexlende opfattelser af forholdet mellem de saakaldte uralaltaiske sprog. Spørsmaalet er, hvorvidt disse sprog, der omfatter baade tyrkisk-tatarisk, samojedisk, mongolsk, tungusisk og flere sprog, hører sammen, og navnlig om de finsk-ugriske sprog bør indbefattes derunder. Forf. kommer ikke til noget resultat, hvilket heller ikke er muligt, førend alle disse forskellige sprog er grundigt undersøgte hver for sig. I hvert tilfælde kan den for disse sprog fælles vokalharmoni ikke bruges som bevis paa slægtskab, og man staar sig derfor bedst ved foreløbig at benægte et nærmere forhold mellem dem indbyrdes, maaske med undtagelse af finsk-ugrisk og samojedisk.

Er indholdet af dette første hæfte saaledes meget tiltalende, saa er andet hæfte, der indeholder Anzeiger I—II, ikke mindre skikket til at vække opmærksomhed. Der findes her tre tildels længere boganmeldelser, en afhandling af Setälä: Die finnisch-

ugrischen studien als universitätsfach, med en oversigt over forelæsninger og øvelser over fi-ugr. sprog ved europæiske universiteter 1900—1901. Det meste af hæftet optages imidlertid af en bibliografi for aaret 1900; den er overraskende righoldig og giver et godt billede af de fi-ugr. studiers omfang. Til sidst følger forskellige meddelelser og personalefterretninger, en nekrolog over den nylig afdøde professor i Klausenborg Ignácz Halász, der har beskæftiget sig med lappisk, samt et forslag af Setälä om benævnelserne paa de forskellige finsk-ugriske folk og sprog. Man erfarer her, at de ungarske medarbejdere holder paa betegnelsen ungarsk, skønt magyarisk vilde være at foretrække.

Det nye tidsskrift taler tilstrækkeligt for sig selv. Der kan næppe være nogen tvivl om, at det vil naa sit maal, at blive midtpunktet for den finsk-ugriske sprogforskning, og de mænd, der udgiver det, vil da ikke blot have vundet ære for deres fædreland, men ogsaa have bidraget betydeligt til sprogvidenskabens fremskridt.

Kr. Sandfeld Jensen.

E. G. W. Braunholtz, Books of reference for Students and Teachers of French. London 1901, Wohlleben. 80 s.

En nem og praktisk lille bog, der sikkert vil kunne gøre megen nytte. Forfatteren vil være adskillige bekendt gennem sine fortræffelige Molièreudgaver, og de gode egenskaber, der præger disse, er ogsaa kommen denne bog til gode. Den er en paalidelig vejledning til orientering i hjælpemidlerne til studiet af romansk filologi i videste omfang. Naturligvis kan det ikke undgaaes, at den allerede nu hist og her kan trænge til forbedringer trods tre sider tilføjelser og rettelser; f. ex. maa til omtalen af «Indogerm. Anzeiger» (s. 4) tilføjes, at denne udmærkede bibliografi desværre for fremtiden udelukker romansk sprogvidenskab. Men ellers er alt det nyeste af værdi medtaget, og f. ex. baade Jespersens ‚Fonetik‘ og Nyrops ‚Grammaire historique‘ faar den plads, der tilkommer dem. Bogen kan saaledes paa det bedste anbefales alle, der studerer fransk.

Kr. Sandfeld Jensen.

Esquisses et contes modernes. Udgivne til Skolebrug og forsynede med Noter af *V. Stigaard.* I—II. Udvalg af A. Daudet. Kbhvn. 1901, Gyldendal. 69 + 17 s.; 71 + 15 s.

De fleste fransklærere er vel sikkert nok enige om, at det er slet bevendt med det undervisningsapparat, der staar til raadig-

hed. Hvad den grammatiske side angaar, kan det endda gaa an, men saa meget desto større er elendigheden, naar man skal finde et passende læsestof paa de forskellige trin af det (altfor) lange kursus, der strækker sig fra 5te fælleskiasse til 6te studerende. Her at gennemføre en metodisk skriden fra lettere til sværere ting er for øjeblikket en umulighed, saa meget mere som de ældre brugbare læsebøger, der findes, er vanskelige at faa fat paa, da de efterhaanden er trængte til side af nyere, der kun har den tvivlsomme existensberettigelse, at de er nyere. Der trænges aabenbart til et helt system af franske læsebøger med omhyggelig afvejelse af, hvad der egner sig til læsning paa de forskellige alderstrin, baade hvad indhold og sprogform angaar. Og det vilde da ikke være nok at foretage et skønsomt udvalg af literaturen, men det hele maatte bearbejdes, navnlig for de lavere klassers vedkommende, hvor man ofte plages med forfattere, der er alt for meget paavirkede af retorik og akademisk stil, og hvis sprog derfor hvert øjeblik indeholder vendinger, som maaske nok har deres tilsvarende i dansk, men ikke desmindre ligger børns tankegang alt for fjærnt. Desuden er der mangfoldige vendinger og gængse talemaader, der kun sjældent eller slet ikke forekommer i det almindelige literatursprog, hvad der naturligvis ogsaa maatte tages hensyn til.

Men indtil noget saadant opnaas, maa man jo blive ved i den gamle skure, og spørsmaalet bliver da med hensyn til de foreliggende to hæfter, om der er nogen særlig trang til at faa Daudet fyldigere repræsenteret i skolebogsliteraturen. Svaret herpaa synes at maatte blive benægtende, thi denne udmærkede forfatter er i forvejen meget fyldigt repræsenteret i de Jungske læsebøger, der efter min (maaske kætterske) mening er de mest brugbare, der findes. Desuden foreligger der et Udvalg af Tartarin de Tarascon ved Heuer og maaske mere, som ikke er mig bekendt. Imidlertid erklærer udgiveren, at hæfterne nærmest er bestemte til maanedslæsning eller extemporaløvelser, hvilket de kan være udmærket egnede til. Noterne er meget omhyggeligt udarbejdede, kun hist og her et par unøjagtigheder, der dog i de fleste tilfælde ser ud som trykfejl. Maaske er der givet for megen forklaring paa flere steder, hvilket jeg imidlertid ikke skal komme ind paa, da jeg ogsaa med hensyn til noter og kommentarers nytte nærer kætterske anskuelser; men man burde dog af elever i 5—6 klasse kunne forlange en lille smule selvarbejde og selvtænkning.

Kr. Sandfeld Jensen.

C. H. Rafn, Hovedpunkter af den latinske Litteraturs Historie, til Skolebrug. 2. Udg. Kbhvn. 1901, Gyldendal. 80 s.

Denne 2den udgave af Rafns latinske litteraturhistorie behøver ingen anbefaling; bogen har vundet almindelig anerkendelse som et både ved fornuftig begrænsning og god fremstilling heldigt hjælpemiddel ved litteraturlæsningen i de øverste klasser. Imidlertid er det mig personlig en glæde at konstatere, at udgiveren på de fleste punkter har taget hensyn til de få og små udsættelser jeg i sin tid gjorde til 1ste udg. i dette tidsskrift (ny række, X 224 ff.). Bogen har også modtaget adskillige andre småforbedringer; således er der s. 2 tilføjet et karakteristisk exempel på spottevers ved triumfer og s. 65 et morsomt epigram af Martial. Tacitus har fået sit fornavn P. tilføjet, og ved Vitruv er tvivlen om hans levetid omtalt; det sidste har vel forøvrigt ingen videre betydning for skolen. Hvorfor man stadig skal plages med det tyske Majland istedetfor Milano, forstår jeg ikke.

Karl Hude.

Ad Herodotum.

V 72. *ταῦτα δὲ ποιήσας (ὁ Κλεομένης) δεύτερα τὴν βουλὴν καταλύειν ἐπειρᾶτο, τριηκοσίοισι] δὲ τοῖσι Ἰσαγόρεω στασιώτῃσι τὰς ἀρχὰς ἐνεχείριζε. ἀντισταθείσης δὲ τῆς βουλῆς καὶ οὐ βουλομένης πείθεσθαι ὅ τε Κλεομένης καὶ ὁ Ἰσαγόρης καὶ οἱ στασιῶται αὐτοῦ καταλαμβάνουσι τὴν ἀκρόπολιν.*

Formam passivam q. e. *ἀντισταθείσης* sententiae huius loci minime convenire iam alii viderunt. Naber *ἀντιταχθείσης* substituebat, quod haud multo aptius est; van Herwerden *ἀντιστάσης* proposuit, cui coniecturae quodammodo Aristoteles favet de eadem re (rp. Ath. 20, 3) *τῆς δὲ βουλῆς ἀντιστάσης* scribens. Miror tamen, quo modo hoc in scripturam codicum abierit, et suspicor Herodotum *ἀντιστατευσάσης* scripsisse, cf. III 52 *ἀντιστατέων*.

Carolus Hude.

En Indsigelse.

Af Chr. Sarauw.

Professor J. L. Heiberg har ovenfor p. 49 gjort en bemærkning om min kritik af Iliadens anden sang (her i tidsskriftet, IV 1 ff.), som nøder mig til at tage til genmæle — meget mod mit ønske, da disse spørgsmaal nu ligger mig meget fjernt og jeg føler det som en stor lettelse naar jeg her tør tillade mig at tie.

Hans ord at jeg 'af enhedsteorien lader mig forlede til at forsøge en aldeles umulig forklaring' insinuerer jo at jeg ved min undersøgelse tog Iliadens enhed som en given ting. Men sandheden er at jeg gik til arbeidet uden mindste fordom, uden mindste anelse om til hvilken side jeg vilde komme til at hælde — det var det første æmne jeg kom i lag med, da jeg engang ubesindigt vilde tilfredsstille min nysgerrighed og se hvad den berømte Homerkritiske videnskabelighed havde paa sig. Og jeg havde, da jeg var sikker paa at min analyse var rigtig, det bestemte forsæt at tage konsekvenserne deraf, eventuelt ogsaa en sprængning af Iliadens bygning. Men det blev mig klart at den foreliggende textforstyrrelse aldeles ikke fører ind bag den overleverede hovedplan for digtet, tværtimod direkte forudsætter dens tilværelse, idet den er forbunden med et laan fra niende sangs første afsnit, der atter paa den tydeligste maade viser tilbage til og forudsætter de første te sange.

Jeg har altsaa hævdet, og hævder endnu, at d e t t e s t e d ikke kan bruges som breche. Udover det har jeg ikke sagt et eneste ord om Iliadens historie, end mindre sluttet mig til noget af partierne — dog at jeg, efter ganske selvstændig prøvelse, leilighedsvis udtalte mig bestemt imod viseteorien. Det var mig for det første en æressag at faa resultaterne af Köchlys og mit arbeide slaaede fast som videnskabeligt erkendt sandhed, uden hensyn til de gamle partistridigheder; og for det andet naaede jeg ikke dengang, og er ikke siden naat, til et positivt — men vel med stigende styrke til et negativt — standpunkt i det

Homeriske spørgsmaal. Denne stilling maa jeg kræve respekteret. Jeg taaler ikke at partigængeres brynde søger at skubbe mig over til den ene eller den anden side.

Jeg veed nemlig ingenting om de Homeriske digtes oprindelse, og det undrer mig at se andre vide saa god besked. Det falder mig ikke vanskeligt at tænke mig et epos som vokser og skyder ham under tidernes gang: jeg har andensteds med mine øine set noget saadant foregaa i den historiske overleverings dagslys. Men jeg benægter at kritikens praas er en sol der kan gennemtrænge det forhistoriske mørke; jeg benægter at hundrede aars trælleslid og spidsfindighed og flotte indfald og taabelige mistydninger har formaaet at kaste lys over disse digtes vorden. Jeg kunde forestille mig at det enhedspræg, som synes at vidne høit om en personlig kunsts skabergerning, dog kun var et skin, en skuffelse, fordi det var et folks, en tids, en kunstarts, upersonlige fællespræg, en maske der for os fjerntstaaende saa ud som et ansigt. Jeg kan, med eet ord, gøre mange almindelige indrømmelser — men den særlige indrømmelse, at det skulde være lykkedes kritiken at bevise sine paastande, ser jeg mig ikke i stand til at gøre. Jeg vender mig bort, ikke fordi jeg skræmmes af den løsning kritiken stræber henimod, men fordi jeg væmmes ved dens metode.

Man maa være paa det rene med at digte kan gaa i arv paa to maader: der er fri overlevering og bunden overlevering. Den bundne, og uproduktive, holder sig med størst mulig troskab til det engang givne, og hvor den dog faar skaar, sker det saa at sige ikke forsætligt. Det er givet at den Homeriske overlevering, i en tid hvor produktionen var afsluttet og rammen endelig lukket, dog kunde blive genstand for voldsom omdannelse. Indførelsen af Peira-motivet i Iliadens anden sang er det bedste bevis herfor. Intet er klarere end at denne indførelse skyldes mekanisk indgreb i overleveringen, og paafølgende arbeide af en kludrende 'filolog'. Thi det er helt utænkeligt at nogen der kendte fortællingens oprindelige sammenhæng, kunde fristes af noget til at omdanne den til det nonsens den nu er. Den der har saa megen skaberevne i sin hjerne at han frit kan forvandle fabelen, underkaster sig ikke slavisk traditionens enkeltheder der staar i den mest haandgribelige og mest gennemførte strid med den nye fabel; og omvendt, den blotte afskriver er ingen revolutionær, og frembringer intet virkelig nyt. Det er jo netop det interessante ved denne omdannelse, at nyt og gammelt staar saa voldsomt mod hinanden, med saa skarpe rande som man ikke ser

det andensteds. Efter denne omdannelse er der saa at sige ikke ændret en tøddel: en fri overlevering vilde have rullet det nye motiv i sine vande saa længe til sammenføiningslinjerne blev ukendelige og modsætningerne udviskede. Dengang var traditionen altsaa fast. Men om digtene engang i fortiden blev overleverede frit — hvor kan man paastaa, og hvor kan man benægte? Det frie epos er Mark Twains Mississippi: det løber her idag og hist imorgen; bugter, arme, øer, opstaar og forsvinder, bredderne vandrer, og ingen kender deres sted. Hvor kan man tro at en saadan overlevering skulde bevare tydelige minder om revolutioner, i de latterlige smaatterier der staar paa den opløsende kritiks ankeseddel? Hvor kan man antage de mest vidtgaaende, gennem generationer fortsatte, omdannelser af digtenes plan, og dog samtidig tro at kunne sondre de forskellige lag og udskille en oprindelig kærne, tro at vi saa overhovedet har noget ægte og oprindeligt bevaret endogsaa efter ordlyden? Kritiken ophæver sig selv i samme øieblik som den erkender muligheden af en fri overlevering.

Prof. Heiberg er saa opfyldt af opløsernes evangelium, at man maa holde ham noget tilgode, naar han uddrager de mærkeligste resultater af andres arbeider. Han erklærer s. 66 at Rohde for sjæletroens vedkommende har paavist at digtene hver for sig indeholder forestillinger som umulig kan forenes i samme bevidsthed — 'den samme generation kan umulig paa een gang bringe gravoffer og ikke bringe det.'[1] Dette referat af de første afsnit af Rohdes Psyche er mildest talt meget upaalideligt. Rohde vil jo netop vise i hvilken forstand det var muligt for samme generation at have de forestillinger om de levendes forhold til de døde, som vi møder hos Homer. Hvad selve disse forestillinger angaar, og formuleringen af det kulturhistoriske problem de indeslutter, har Rohdes undersøgelser næppe bragt noget nyt — sagen var nemlig gennemdrøftet før han blev født. Det nye hos ham bestaar, saavidt jeg

[1] Jeg bemærker for en sikkerheds skyld at der paa intetsomhelst sted hverken i Iliaden eller Odysseen er tale om gravoffer; dette begreb kan overhovedet kun ad gisningens vei indføres i diskussionen om Homer. Naar Odysseus i Nekyien lover skyggerne et offer paa Ithaka, er det ialfald ingen gravoffer, da de vedkommende ikke var begravede der. Il. 24, 595 kan dog muligheden af et offer ved graven være antydet.

ser, udelukkende deri at han anser for *survivals* hvad Nägelsbach (Hom. Theol. 348) kaldte 'die erste ahnung von der späteren ansicht'. Rohde antager at Grækerne i tiden før Homer engang har haft en livlig sjælekultus, som blev opgiven som følge af udvandringen til Lilleasien men har efterladt visse spor i de Homeriske digte (s. 40 ff.). Fornuftigvis tillægger han ligesaalidt som Nägelsbach og Nitzsch disse *survivals* nogen betydning for den texthistoriske betragtning af digtene. Han anser vel (s. 49) Nekyien for en tildigtning til Odysseen, men af andre, formelle, grunde, som iøvrigt ikke forekommer mig fyldestgørende; Nekyiens digter er efter ham netop 'correcter Homeriker' (s. 58), 'Homeriker strenger Observanz' (s. 59). Men naar en yngre Homeride kunde forene tanken om det der foregaar i Nekyien med den almindelige Homeriske tro — og denne forening foreligger jo faktisk — saa kunde den oprindelige digter ogsaa gøre det. Det er efter Rohde 'nyt' at Nekyiens digter lader skyggernes bevidstløse tilstand afbrydes ved bloddrikning — det staar nemlig ikke i Iliaden; men det 'nye' viser sig at være *survival* fra gammel tid (s. 56), og hvad der bestaar som saadant i den senere generation, maa antagelig ogsaa have bestaaet i de foregaaende slægtled. Da Rohdes lære altsaa slet ikke er bestemt til at influere paa Homerkritiken, vilde det være rigtigst at holde den helt udenfor diskussionen; men da den nu er draget derind, og altsaa af andre bruges til at øge flommen, er det maaske hensigtsmæssigt at sige nogle ord om den sag.

Problemet er med al mulig skarphed og klarhed stillet saaledes i Nitzsches Anmærkninger til Odysseen III, s. 167 (1840): 'es fehlen also alle anzeichen dessen, was einen todtencult zu bedingen scheint, es fehlen ebenso anderweitige spuren eines todtencults; aber hier wird dem Odysseus alles aufgegeben, und vollzieht derselbe nachmals alles, was wir an bräuchen stück für stück durch das ganze alterthum in der liturgie des todtencults oder bei citationen von schatten und nekyiomanteien üblich finden'; 168: 'diese übereinstimmung nöthigt uns anzuerkennen, dass der dichter diese gebräuche nicht erfunden haben könne, sondern aus der wirklichkeit, oder einer überlieferung von irgend wo auch zu seiner zeit vorhandenem todtencult und wirklich vorhandenem todtenorakel entnommen haben müsse'. Ganske paa samme maade hedder det hos Rohde, Psyche [2] I 57: 'was er darstellt, ist bis in alle einzelheiten hinein ein todtenopfer, wie es uns unverhohlen als solches in berichten späterer zeit oft genug begegnet, — — erfunden hat

er in dieser darstellung nichts — — die opferhandlung, durch die hier die seelen herangelockt werden, gleicht auffallend den gebräuchen, mit denen man später an solchen stellen, an denen man einen zugang zum seelenreiche im inneren der erde zu haben glaubte, todtenbeschwörung übte. Es ist an sich durchaus nicht undenkbar, dass auch zu der zeit des dichters der Hadesfahrt in irgend einem winkel Griechenlands solche beschwörungen, als reste alten glaubens, sich erhalten hätten'. Medens Nitzsch og Rohde dømmer ens om de ceremonier Odysseus *foretager*, er der en ganske ringe uoverensstemmelse mellem dem med hensyn til det offer han *lover* at bringe skyggerne efter hjemkomsten til Ithaka. Efter Nitzsch 170 'kann es sehr wohl schon damals ein verbreiteterer brauch gewesen sein' at *gentage* begravelsens χοαί og πυρά nu og da, kun ikke som *aarlig* fest for de døde; Rohde indrømmer at et sted i Iliaden 24, 592 ff. tyder paa at man endnu paa Homers tid ikke helt havde hørt op med at ofre til de døde længe efter begravelsen, men anser løftet i Nekyien for 'gedankenlos' s. 58; det sidste skal være et ganske særlig mærkværdigt og betydeligt rudiment. — Mig forekommer det sikkert at *maningen* beror paa virkelige erfaringer om slige ceremonier, hvad enten disse nu har været øvede udenfor, eller maaske leilighedsvis i smug (?) indenfor, det egenlige Homeriske samfund; *offerløftet* derimod vilde jeg ikke lægge megen vægt paa, fordi digteren, naar han havde begravelsesskik og maningsritus givne fra det virkelige liv, meget vel kunde komponere det af disses elementer; det tjener i øieblikket aabenbart til at stemme Teiresias og de andre velvilligt, og Homer har vist ikke skrupuløst som en filolog overveiet om ofret i sin tid kunde blive psycherne til nytte, eller ladet de kontraherende parter anstille betragtninger over de fysiske og dogmatiske muligheder for løftets indfrielse. Jeg benægter altsaa at man fra dette diplomatiske løfte kan slutte til en *skik* paa digterens tid, endnu mindre før hans tid, og tvivler meget paa at det vil lykkes prof. Heiberg at gyde nyt blod i dette gamle spøgelse.

Det er Nitzsches og Rohdes fælles lod at maatte krydse op mod vinden — og vinden er Lobeck. Denne skarpe kritiker havde i sin Aglaophamus 1829 med spot afvist tanken om at føre Grækernes mysterier tilbage til Homers tid. I sin drøftelse af det spørgsmaal, hvorvidt man kan tillægge denne periode kendskab til forhold som Homer ikke omtaler, holder han meget stærkt paa slutningen ex silentio (255—329, særlig 317 f.). Men i

virkeligheden skulde denne jo dog kun gælde, naar den er kvalificeret, d. v. s. naar det af vort hele positive kendskab til Homer eller eftertiden fremgaar at vedkommende forhold kun kan være efter-Homerisk. Det kommer jo ikke an paa at udvikle en metode der giver formelt (konventionelt) uangribelige resultater — hvad skal vi med dem? — men paa at skelne mellem hvad vi virkelig veed, og hvad vi ikke kan vide fordi vi mangler tilstrækkeligt materiale. Hvis det sidste er vort maal, maa vi ganske vist give afkald paa adskillige spørgsmaals løsning, men det ses heller ikke at en usikker løsning er bedre end ingen. Det er tværtimod en fordel for videnskaben at dens tid ikke sluges af allehaande løse gisninger.

Mod Lobecks hele betragtning af de Homeriske digte som kulturhistorisk kildeskrift, ligger det nær at reise det spørgsmaal: hvad repræsenterer Homer? For det første territorialt: tør man virkelig gaa ud fra at det (i det væsenlige Ioniske) samfund, som han skildrer, i den grad er et Hellenisk samfund, at der ikke skulde kunne tænkes endogsaa store og dybe modsætninger mellem stammerne, men at skildringen skulde være typisk for det hele folk? Rohde er s. 37 ff. inde paa en kritik af dette punkt. Og for det andet: er Homers skildring ogsaa i dybden, indenfor samme samfundsomraade, ogsaa blot nogenlunde udtømmende, saa at der ikke skulde kunne være endog særdeles vigtige forhold, særdeles fremtrædende træk i tidens fysiognomi, som han ganske fortier? Jeg kan ikke skjule at jeg nærer den dybeste mistillid til Lobecks taushedsslutning, baade sprogligt og kulturhistorisk set: jeg mener at digtene netop selv røber at de giver meget tilfældige udsnit af tidens liv. Det var jo heller ikke deres opgave at give noget fuldstændigt billede. Hvad man aldrig vilde vente at finde hos en digter hvis fremstilling man kan kontrollere med en mængde andre kildeskrifter af den mangfoldigste art, det skulde man ikke kræve af disse faa tusend vers til hvis bedømmelse vi ikke har nogen samtidige meddelelser fra anden side. Man skulde ikke glemme at poesi, foruden at være inkonsekvent og lunefuld, ogsaa er konventionel, og den Homeriske er endda i særlig grad konventionel. Der danner sig, ubevidst, for digteren et system af regler for hvad der kan medtages i en poetisk fremstilling, visse motiver drages frem og gentages atter og atter, andre unddrager sig den poetiske interesse og forbliver indtil videre skjult i mørket.

Der mangler ikke kendetegn paa dette. I flygtige bemærkninger omtales oraklet i Delphi to gange, og dog paa en saadan maade at det maa have haft meget mere end blot lokal betydning. Thi naar mændenes hersker Agamemnon (Od. 8, 80) overskrider stentærskelen i det høihellige Pytho for at raadspørge Phoibos Apollon om den Troiske krig, saa er dermed oraklets almenbetydning sikker; og naar det klippefulde Pytho (Il. 9, 405) nævnes mellem verdens rigeste steder, saa er man nødt til at slutte at oraklet allerede da havde gammelt ry videnom. Og dog, hvis disse to rent tilfældige hentydninger ikke var der, vilde alle Lobeckianere med een mund forsikre os paa det indstændigste, at oraklet i Delphi var yngre end Homer. — Glimtvis dukker Dionysosdyrkelsen frem af mørket, navnlig Il. 6, 130 ff., og Lobeck gør sit yderste for at afkræfte vidnesbyrdet: at Homer har haft Bacchiske ceremonier for øie kan vel ikke fragaas, men han maa have set dem i Thrakien, ikke paa Græsk grund (Agl. 297 f.). Sagen er dog ikke saa simpel. Diomedes fortæller om hvorledes den stærke Lykurg forfølger den rasende Dionysos og hans ammer; det er altsaa det samme sagn vi fra senere tid hører om Pentheus og andre. Men hvis denne mythe med rette tydes som et minde om den modstand som Grækenland gjorde mod Dionysosdyrkelsens indtrængen fra Thrakien, saa viser stedet at denne indtrængen var ældre end Iliaden. Man skal vist ikke lægge for megen vægt paa at Lykurg trods sit gode Græske navn senere kaldes en Thaker, det staar der ikke noget om hos Homer; og hvad mening er der i at Thrakerne modsætter sig deres egen religion? Derimod staar der, at den som angriber Dionysos, han kæmper mod de himmelske guder, Thetis beskytter den spæde gud, og Zeus slaar misdæderen med blindhed. Mon det dog ikke skulde tyde paa at det Homeriske samfund, efter hvis synsmaade de himmelske guder maatte rette sig, paa Iliadens tid havde anerkendt Dionysosdyrkelsen efter tidligere modstand? Ja jeg synes det. Men hvis vi ikke havde denne rent tilfældige notits, der er ganske uden betydning for Iliadens handling og samfundsskildring, vilde vi være hjælpeløse overfor alle Lobeckske forsikringer om at Dionysos var meget yngre end Homer.

Hvis man nu giver prof. Heiberg ret i at den samme generation — vel at mærke: indenfor et afsluttet ensartet samfundsomraade — umuligt paa een gang kan bringe gravoffer og ikke bringe det, saa spørger man med forbauselse: hvorledes skal dette enten-eller finde anvendelse paa den Homeriske overlevering?

Staar det egenlig fast for nogen del af denne overlevering, om digteren kendte gravofret eller ikke? Jeg ser det ikke. Sagen er idethele saa usikker, at ethvert forsøg paa at hævde sjæledyrkelse for et enkelt parti af digtene, f. ex. for Nekyien, samtidig er et forsøg paa at hævde den for den hele tidsalder. Jeg har ovenfor nægtet berettigelsen til at slutte fra Nekyiens fremstilling til en almindelig kultus: jeg maa her hævde at man heller ikke kan slutte at der ingen saadan kultus var. Hvad kan man anføre af positive beviser for at der ikke bragtes ofre til de døde? Jo det skal efter Nitzsch (III 153) og Rohde (I 9) være udtrykkelig udtalt af Patroklos, at efter begravelsen kunde sjælen ikke komme tilbage fra dødsriget — og hvem vilde ofre til sjæle der ikke kunde nyde godt af ofret? Men Patroklos udtaler ikke noget theologisk dogme (23,75) i sine afskedsord til Achilleus: 'giv mig din haand; jeg jamrer, thi jeg vender ikke mere tilbage fra Aides, naar I har lagt mig paa baalet, — vi skal jo ikke mere levende sidde og raadslaa under fire øine'. Tilføielsen viser at der kun tænkes paa den skilsmisse som døden altid fører med sig, og ordene indeholder ikke andet end hvad i ethvert folk med hvilkesomhelst meninger om liv og død ven kan sige til ven[1]. — Man er i virkeligheden henvist til ganske indirekte slutninger; og om det end maa indrømmes at hvad f. ex. Nitzsch anfører s. 165 ff. fortjener overveielse, saa forekommer det rigtignok mig at man er meget langt fra at kunne fastslaa noget bestemt som undersøgelsens resultat, eller rettere vi kan fastslaa at vi ingenting veed om den ting.

Jeg imødeser da med stor ro de angreb som fra den kant maatte blive rettede mod den Homeriske overlevering. Textkritiken skal ikke dreie sig efter hver vind der blæser paa den fra archæologien, men have sit tyngdepunkt i sig selv; og forresten skal archæologien heller ikke stole alt for fast paa textkritikens resultater.

Saa vanskeligt forekommer det opkastede spørgsmaal mig, at jeg end ikke anser det for lønnende at drøfte Rohdes lære om religiøse *survivals*. Jeg skal blot endnu bemærke at han

---

[1] Rohde erklærer (I 27): der lebende vergisst die so völlig von ihm getrennte (psyche). Denne teori er bygget paa Achilleuses ord 22,389: 'Patroklos ligger lig ved skibene; ham vil jeg ikke glemme, saalænge jeg er blandt de levende og mine knæ kan røre sig. Ja selv om man i Hades glemmer de døde, vil jeg dog ogsaa der mindes min kære fælle.' Det er vanskeligt at bevare taalmodigheden overfor en saadan argumentation.

skruer det der kan uddrages af Iliadens 23de sang op til en urimelig høide. Det er vist ikke tvivlsomt at Patrokloses baalfærd overbyder den sædvanlige skik — men jeg ser virkelig ikke rettere end at dette er fuldt ud motiveret dels ved sagens betydning for digtets handling, dels ved Achilleuses lidenskabelige sorg. Det kan saamænd ikke nytte at beregne om denne eller hin ceremoni faktisk kunde glæde den døde — mon Achilleus beregner eller lader sig beregne? Iøvrigt er Rohde, idet ogsaa han antager at sjælen er ved bevidsthed indtil legemet er opbrændt, formelt udelukket fra at tale om 'uforstaaelige ofringer' (s. 15). Det hedder s. 34: 'ein todtenopfer bei der bestattung, wie es bei Homer nur noch bei seltenster gelegenheit nach veraltetem, unverstandenem gebrauche vereinzelt dargebracht wird' — hvor veed man alt det fra? Fordi dette er den eneste udførlige beskrivelse af en baalfærd, behøver de øvrige ordknappe skildringer dog ikke at udelukke muligheden af ofringer. Jeg skal ikke opholde mig ved at Rohde s. 19 gør baalfærden til ein gräuelvolles opfermahl für die seele des freundes, da han selv s. 15 anm. indrømmer at det ikke er et speiseopfer men et sühnopfer — tanken om et maaltid vilde være mere end kannibalsk, og der staar udtrykkelig (21,28) at de tolv Troere er *ποινή* for Patroklos. Derimod maa jeg stanse en voldsom tydning af et andet punkt. Rohde lægger megen vægt paa at Patrokloses lig aftenen før baalfærden 'omrisles med blod' — det maa da være ein opfer d. h. eine beabsichtigte labung des gefeierten, hier der psyche (s. 16). Det er pudsigt at han ikke har set at ordene *πάντῃ δ' ἀμφὶ νέκυν κοτυλήρυτον ἔρρεεν αἷμα* (23,34) er en meget upaalidelig støtte. Det falder ham ikke ind at drøfte hvem den døde er — og dog er der to om budet. Den døde Patroklos ligger paa baaren; og ved baaren, slængt i støvet, ligger den døde Hektor. Rundt om slagter man kvæg til maaltid, ikke for Patroklos men for Myrmidonerne (*αὐτὰρ ὁ τοῖσι τάφον μενοεικέα δαίνυ* 29, sml. *δορπήσομεν* 11), og dyrenes blod flyder ned paa jorden og strømmer rundt omkring den døde — Hektor, siger jeg, fordi denne tydning er den naturligste og forsigtigste; og man vil ikke kunne gendrive mig. Den blotte mulighed for at Hektor kan være ment gør stedet ganske ubrugeligt for religionshistorikeren. Men selv om Hektor ikke laa der, saa staar der jo ikke noget om at blodet blev ofret til Patroklos, eller kom i direkte berøring med ham, eller skulde have noget forhold til ham — det flød blot rundt om ham, paa jorden.

Tilsyneladende langt farligere end denne blinde alarm er det angreb som Reichel i sit smukke og dygtige arbeide Homerische Waffen (2det opl. 1901) har rettet mod den Homeriske overlevering. Dog maa det være klart, tilmed efter Reichels egen indrømmelse (s. 93), at undersøgelsen ikke er afsluttet og at det er for tidligt at synge Te Deum. Jeg mener tværtimod at der er al grund til fornyet overveielse, og vil da ikke tilbageholde de bemærkninger jeg har gjort ved at gaa sagen igennem, om jeg end maa tilstaa at æmnet ligger mig noget fjernt, saavidt realiteten angaar.

Det staar efter Reichels undersøgelse formentlig fuldstændig fast, at de Homeriske digtes skjold er det gamle telamonskjold, og at de ikke nævner noget vaaben der med sikkerhed kan tydes som et bøileskjold. Reichel vil vel (s. 40 ff.) finde visse spor af dette sidste, men har kun helt indirekte slutninger at holde sig til. Agamemnons skjold i Iliadens elvte sang er udtrykkelig betegnet som telamonskjold (38). Agastrophoses maa ogsaa være det, da det bæres paa skuldrene (*Λ* 374); her indvender Reichel at man ikke kan aftage *θώρηξ* før skjoldet, men man kan, hvis det skulde være nødvendigt, forklare *θώρηκα . . . αἴνυτ᾽ ἀπὸ στήθεσφι παναίολον ἀσπίδα τ᾽ ὤμων* som et hysteron-proteron, en hyppig figur hos Homer[1]. Det er dog lige haardt nok, at den digter der siger at skjoldet sidder paa skuldrene skal have tænkt at det sad paa venstre arm. Reichels bevis for at Diomedes i Dolonien har bøileskjold er for skarpsindigt til at bevise noget: man kan, naar det skal være, ride en hest med den ene haand og i den anden bære, omend ikke føre, en lanse og et skjold af hvilkensomhelst konstruktion — og om mere dreier det sig ikke for de to flygtende hestetyve. Hvorfor Odysseus binder hestene sammen, og hvorledes han kan ride uden trense, ser man ikke.

Altsaa der er ikke i tidens løb sket textforandringer med hensyn til skjoldene; men vi skal tro at en interpolator paa mindst 25 steder har indføiet brystharnisker og derved anrettet en syndig forvirring i den oprindelige fremstilling. Og det skal han have gjort, vildledt ved at der i Iliaden paa andre steder forekom et *θώρηξ* med anden eller andre betydninger. Der kan nemlig ikke være tale om helt at udrydde *θώρηξ* af overleveringen.

Det forekommer ikke mig at Reichels undersøgelse vedrørende

[1] Saaledes er man ogsaa berettiget til at opfatte ordene *σῆμά τέ οἱ χεῦαι καὶ ἐπὶ κτέρεα κτερεΐζειν.* Ad Rhode Psyche I 24 anm. 3.

θώρηξ i Iliaden er foretagen med den fornødne upartiskhed og ro: der er i alt for mange argumenter en rem af den gængse kritiks hud, den blinde tro paa at pedantisk nøiagtighed og konsistens kan forudsættes hos en digter, den altfor vidtgaaende brug af slutningen ex silentio, det smaalige haarkløveri der partout vil finde mangler hvor der ingen er. Spørgsmaal af den art er ofte, fordi sagen i digterens øine var underordnet og hans derfor noget sparsomme antydninger, omend fuldt forstaaelige for hans samtid, er uklare for os, simpelthen ikke til at løse med saadan sikkerhed i helhed og enkeltheder at forskningens videbegærlighed kan stilles tilfreds. Man bliver da nødt til under den ene eller den anden form at skyde opgaven fra sig: den ene opnaar ved at gætte her og slette der, ved at hugge en hæl og klippe en taa, at guldskoen tilsyneladende gaar paa; men den anden, der paa forhaand erkender umuligheden af at komme til en virkelig løsning og derfor resignerer, er dog maaske nok saa klog.

Reichels bedste argument er efter min mening det at harnisker overhovedet ikke omtales i Odysseens skildring af beilerdrabet: det er virkelig mærkeligt, men er jo endelig en sag for sig der ikke kan influere paa vor kritik af Iliaden. I Iliaden forekommer θώρηξ 34 gange, og volder i regelen slet ingen vanskelighed. En virkelig vanskelighed foreligger ved fjerde sangs beskrivelse af Menelaoses bevæbning, det sted der aabenbart er den egenlige basis for Reichels teorier (cf. s. 73, 88). Men vanskeligheden ligger først og fremmest deri at vi veed for lidt om rustningens enkeltheder, mangler gloser (f. ex. ζῶμα) — ja vi mangler ikke gætterier —, ikke har den anskuelse af tingene som alene kan gøre ende paa tvivlen.

Jeg kunde vel forene det med mine meninger om Homerisk textkritik at følge Reichel og stryge Δ 136 hvor θώρηξ staar, naar alt hvad der saa blev tilbage var fuldstændig klart og sikkert — men det er ikke tilfældet. Snarere bliver texten ved amputationen i formel henseende lidt ringere, idet den fire gange gentagne beskrivelse af udrustningen denne gang kommer til at mangle et led. Pandaros rammer 'der hvor bæltets gyldne holdere holdt sammen og det dobbelte θώρηξ mødte' (skuddet); pilen gaar gennem bæltet, gennem θώρηξ, gennem μίτρη; Menelaos siger at bælte, ζῶμα, μίτρη har beskyttet ham; Machaon løser bælte, ζῶμα, μίτρη. Fremstillingen er konsistent under den, og kun under den, forudsætning at ζῶμα er lig θώρηξ eller en del deraf, og at διπλόος θώρηξ er lig ζῶμα + μίτρη. Men stryger

man 136, saa mangler et til ζῶμα svarende led i opregningen paa dette sted. Ordet ζῶμα betegner ξ 482 et særligt munderingsstykke, men det udelukker ikke at f. ex. den nederste del af θώρηξ kunde hedde det samme ('skørt'?). Reichel erklærer at ζῶμα ikke kunde beskytte Menelaos, men det kan nu ikke nytte ham noget, da Menelaos, som er nærmere til at vide besked, selv hævder det modsatte. Reichel lægger Vægt paa ordene ζῶμά τε καὶ μίτρην τὴν χαλκῆες κάμον ἄνδρες som bevis for at ζῶμα ikke kunde være af metal: jeg tror ikke at Homers stil med dens talrige intetsigende fraser og formler tilsteder en saadan slutning[1]. I anledning af 137 μίτρης θ' ἣν ἐφόρειν ἔρυμα χροός ἕρκος ἀκόντων, ἥ οἱ πλεῖστον ἔρυτο spørger Reichel: wozu dient der grosse brustharnisch, wenn die kleine blecherne bauchbinde den körper am meisten schützt? Ja det kommer jo slet ikke an paa dækningens udstrækning, naar den blot er der hvor skuddet kommer: et lommeur kan tage af for en geværkugle. Mitren beskytter mest, gennembores vanskeligst, fordi den sidder inderst og pilen har tabt sin kraft ved at gennemtrænge bælte og ζῶμα — διαπρὸ δὲ εἴσατο καὶ τῆς![2] Reichel nægter at Menelaos kan

[1] Jeg veed ikke om det vil synes ubeskedent, naar man retter en almindelig opfordring til Homerkritikerne om at beskæftige sig mere indgaaende med Homerisk stilistik. Det er sikkert at en ikke helt forsvindende del af deres argumenter stammer fra mangel paa fortrolighed med Homers diktion. Der hører nogen opmærksomhed og iagttagelsesflid til for nogenlunde sikkert at kunne skønne over hvor man kan tage Homer paa ordet og hvor det er nødvendigt at forstaa cum grano salis. Med al sin vederhæftighed i det væsenlige, er denne stil i enkeltheder saa fuld af staaende vendinger der intet videre betyder, at man gerne kan kalde den en floskelstil. Naar Homer kalder Kassandra for den smukkeste af Priamoses døtre, saa betyder det ikke at hun var en smule kønnere end de andre; og naar han siger at Hefaistos har lavet Diomedeses brynje, saa betyder det ikke at Hefaistos har lavet den. Jeg tør vel indskrænke mig til disse to exempler; jeg pleier ikke at notere, men at læse hen over, kritikens argumentationer ud fra saadanne misforstaaede fraser eller figurer. Jeg har blot villet gøre opmærksom paa een af grundene til at kritiken ikke altid er saa overbevisende i andres som i sine egne øine, og advare mod een af de farer som lurer ved den smaalige undersøgelses sti. — For at faa et tilfælde der nærmere ligner det ovenfor, anfører jeg de ord der gaar lige forud: λῦσε δέ οἱ ζωστῆρα παναίολον ἠδ' ὑπένερθεν ζῶμά τε καὶ μίτρην: vil nogen tro at zoma og mitre løses længere nede end bæltet?

[2] Jeg opfatter altsaa ordene som en talemaade. Vil man ikke det, saa kan man i det høieste faa ud, at mitren var stærkere end ζῶμα (θώρηξ), hvad der ikke er noget at sige til.

se at pilens genhager sidder udenfor saaret, naar hans legeme er dækket af en metalplade fra navlen til halsen: hvorfra veed Reichel at *θώρηξ* naaede til halsen? hvis det gik mindre høit, kunde saaret eller pilespidsen vel nok ses indenfor det og mitren, efter Reichels anvisning. Men i hvert fald kunde Menelaos se at genhagerne, der kun var trængte gennem bæltet, sad udenfor *θώρηξ*, og deraf uden særlig skarpsindighed slutte at de ogsaa maatte være udenfor skindet. Naar Reichel opfatter *διπλόος θώρηξ* 133 som 'dobbelt rustning' sat for *ζωστήρ* + *μίτρη*, under henvisning til verbet *θωρήσσεσθαι* 'ruste sig', saa vil jeg ikke erklære det for umuligt at ogsaa substantivet leilighedsvis kunde faa den almindeligere betydning og have den her; paa den anden side kan et verbum med almindelig betydning jo godt være afledet af et substantiv med speciel betydning, som *κορύσσεσθαι* (*τεύχεσι Πηλεΐδαο* *P* 199) af *κόρυς* 'hjelm'. Jeg holder som før sagt paa at *θώρηξ* her er *ζῶμα* + *μίτρη*, og forklarer *διπλόος θώρηξ* 'det dobbelte harnisk' i lighed med Spansk *los dos hermanos* 'broder og søster' (K. Nyrop Ordenes Liv 137), eller med Arabernes 'de to Omarer' for Omar og Abu Bekr. Reichel erklærer s. 93: nimmermehr werde ich glauben, dass man jemals mitre und plattenharnisch übereinander getragen hätte — ja hvorfor skal det være saa urimeligt at panseret naar et stykke ned over mitren, saaledes at man var sikker paa at rustningen ikke ved visse bevægelser kom til at gabe? — Herefter tror jeg at kunne sige at dette sted, i den overleverede form, hverken er meningsløst eller meningsløst forvansket.

Det samme stakkels *θώρηξ*-vers vil Reichel stryge i en anden sammenhæng (*Γ* 358 = *H* 252), som han utvivlsomt opfatter urigtigt (s. 66). Der staar at lansen trænger ind gennem skjold, gennem *θώρηξ*, og sønderriver *χιτών* ved *λαπάρη* — *ὃ δὲ κλίνθη καὶ ἀλεύατο κῆρα μέλαιναν*. Denne bevægelse skal være umulig for et pansret legeme, naar spydet har naglet skjold og panser sammen. Mon den angrebne, som maa vide at et skjold ikke er nogen sikker dækning, virkelig staar og venter til han føler stikket? Spørg en fægtemester, han vil svare at han i forveien kan se paa modstanderens øie, hvor stødet vil komme. Reichels antagelse, at de kæmpende staar i frontstilling og at stødet skulde undgaas ved en sidebøining i hoften, er ganske urimelig og gendrives direkte af ordene *παραὶ λαπάρην* 'lansen gennemskar chitonen langsmed underlivet'. Kampstillingen er den man kan se paa den Mykeniske dolk, eller paa de Aigi-

netiske figurer, den der bruges endnu den dag idag, fordi den byder angriberen den mindst mulige stødflade: venstre skulder hofte og knæ vender frem mod angriberen, høire side er rettet bagud, venstre knæ bøiet. Idet man saaledes staar sidelæns, er det umuligt at føre et stød forfra midt ind i maven. I samme nu som stødet føres mod underlivet, i samme nu undviger den angrebne enten ved at bøie i knæene eller bedre ved at sætte venstre fod et skridt til siden; derved kommer underlivet noget ud af stødets retning, over mod hvad der for frontalstillingen vilde være venstre side, og spydspidsen gennemborer *θώρηξ* saa yderligt at huden ikke berøres men kun chitonen flænges. Disse to steder er altsaa i bedste orden.

Reichel har (s. 80) uimodsigelig ret i at der *Ξ* 404, hvor Hektor rammer Ajas 'der hvor de to *τελαμῶνε* ligger over brystet' og beskytter *τέρενα χρόα*, ikke kan være tale om at denne del af brystet er pansret. Men der findes heller intet sted der nøder til at slutte at pansret gik saa høit op. Det dækker *γαστήρ* *N* 371, 397, 507, *κενεών* *E* 282 *P* 314, *πλευρά* *Λ* 436, *νῶτα* *Y* 415, det naar bagtil ialfald op paa skulderbladene *E* 99, 189, fortil op over brystvorterne *P* 606, men der er ikke et ord om at den øverste del af brystet skulde være dækket. Hektors *στῆθος ἀγχόθι δείρης* *Ξ* 412 er vel ogsaa bart[1]. — Det er naturligvis ikke min mening at man ved saadanne kombinationer naar til sikre archæologiske resultater; jeg hævder blot at saalænge digtet, der her er vor eneste kilde, ikke modsiger sig selv, skal textkritiken lade overleveringen være i fred.

Der er heller ingen modsigelse i Diomedeses Aristi (99, 112, 189, 795; Reichel 27, 72). Pandaros rammer Diomedes i høire skulder, *θώρηκος γύαλον* — det sidste ords betydning er desværre usikker. Skuddet kommer forfra (*βάλ' ἐπαΐσσοντα*) og gennemborer skulderbladet; Sthenelos trækker pilen ud. Diomedes fortsætter kampen, men hviler sig derpaa ved sin vogn. Her løfter han skjoldremmen og tørrer blodet af, vel at mærke fortil hvor pilen var gaaet ind; thi det vilde være saa besværligt at tørre saaret bag paa skulderbladet, at han sikkert vilde have

[1] Af *X* 324 ser man vel at det sted hvor nøglebenene støder til brystbenet er blottet, men i øvrigt beviser dette sted hverken for eller imod, da der ved ordene *ἔχε χρόα χάλκεα τεύχεα* kan være tænkt paa skjoldet — alene eller i forbindelse med *θώρηξ*. Efter *Θ* 195 tages panseret *ἀπ' ὤμοιιν*: deraf kan man maaske slutte at det med bærestykker gik op over skuldrene, men ikke mere.

benyttet sine folks hjælp. Naar nu saaret sidder mellem brystvorten og nøglebenet, tæt ved panserets rand (efter ovenstaaende kombination), kan han dels tørre den blottede del af brystet, dels ogsaa nok faa haanden ind under panseret. Skjoldremmen, der løber fra venstre skulder over til høire armhule, vilde være i veien, navnlig naar skjoldet er kastet paa ryggen; han holder den altsaa ud fra legemet med høire haand for at komme til.

Jeg føler ingen lyst eller evne til at indlade mig paa en drøftelse af ornamenterne paa Agamemnons panser. Der er en slange, som ellers ikke forekommer i den Homeriske ornamentik. Reichel opererer her (s. 75) stærkt med den anskuelse at een gang er ingen gang. Kypern forekommer kun een gang i Iliaden — men da det er en ren selvfølge at Iliadens digter, som kendte (havde hørt om) Sidon og Thebai, ogsaa kendte det nærmere liggende Kypern, bliver der ikke bedre argument ud af dette end af de ærter og bønner som ogsaa kun optræder eengang. Vil kritiken ikke snart lægge dette daarlige hapax-kneb til side — eller vil den idetmindste ikke se at faa slaaet fast, hvor mange gange et forhold skal være omtalt af Homer for at det kan antages at han har kendt det? Man forvexler aabenbart to ting: den varsomme videnskabelighed der for at bygge sikkert udskyder af materialet det ved overleveringens utilstrækkelighed eller upaalidelighed mistænkelige som er i strid med den sikkert vundne helhedsbetragtning; og den svimle videnskabelighed der kun naar sine resultater ved at forkaste hvad der i og for sig er uangribeligt og bygge paa det der ikke dur.

Herefter er der næppe grund til at bruge mange ord om Reichels øvrige indvendinger: med lidt god vilje kommer man let ud over dem. Han insisterer *Λ* 234 (s. 76) paa at oversætte *κατὰ ζώνην θώρηκος ἔνερθεν νύξ᾽ . . . οὐδ᾽ ἔτορε ζωστῆρα . . .* med 'nedenfor thorex'; men da det ikke er til at indse at bæltet kan sidde nedenfor thorex, hverken efter den gængse, eller efter hans, eller nogen tænkelig, opfattelse af dette ord, kommer vi ikke langt ad den vei. Hvad han selv antager, siger han ikke, han stryger ikke stedet, og meningsløsheden vilde da heller ikke være mindre for en yngre digter end for en ældre. Jeg mener at enten maa man blive ved den gamle forklaring 'forneden i thorex', eller tage *θώρηκος* til *ζώνην*: 'stak i panserets taille forneden'; *ζώνη* er *B* 479 brugt om legemets taille i modsætning til *στέρνον*. Forresten behøver genitiven ikke at være styret af noget. — Det sted hvor Apollon slaar Patroklos i ryggen saa

vaabnene falder af ham, frembyder selvfølgelig ingen vanskelighed: som dette slags følger, i den detaillerede beskrivelse, for hjelmens vedkommende er udtrykt ved *βάλε 'Απόλλων Π* 793, saaledes for panserets vedkommende ved *λῦσε 'Απόλλων* 804; det pedanteri som Reichel s. 78 vil finde deri at guden skulde staa og snøre panseret op er ikke paa digterens side. Jeg kan iøvrigt henholde mig til hvad Reichel meget bedre har sagt s. 36 om den samme scene. — Reichel tror at naar ordet *θώρηξ* ikke nævnes paa steder hvor der var mulighed for at anbringe det, saa ligger deri et bevis for at krigerne ikke bar panser: hvad om vi anvendte den samme metode paa *ξίφος* o. s. v.! Patroklos kaster *Π* 135 Achilleuses sværd over skuldrene, men inden Homer er kommen til ende med sangen, er sværdet forsvundet! — Hvis Hektor *X* 111 ff. havde udført det forsæt at afføre sig hjelm og skjold og stille spydet bort, vilde han have været værgeløs og for saa vidt *γυμνός*; ordet udelukker ikke med nødvendighed muligheden af at han bar *θώρηξ*. Ordene *κτενέει δέ με γυμνὸν ἐόντα αὔτως ὥς τε γυναῖκα* betyder ikke 'han vil dræbe mig, naar jeg er nøgen som en kvinde' (cf. Reichel 81), men 'han vil dræbe mig som en kvinde, naar jeg er blottet'.

Dette maa være nok, og mere end nok. Jeg tror at have givet læseren en klar forestilling om hvad hjemmel prof. Heiberg har for sin paastand at Iliadens kampskildringer er blevne *meningsløst forvanskede*. Jeg har den største respekt for Reichel som archæolog; men det textkritiske udbytte af hans arbeide er næppe mere end nul. At en alvorlig videnskabsmand, saasnart han ser en uoverensstemmelse mellem de Mykeniske mindesmærker og de Homeriske digte, griber til den udvei at *slette* de textsteder som er ham i veien, er et af mange vidnesbyrd om den uhyre demoralisation som fra gammel tid gaar i svang ved den kritiske behandling af denne poesi.

Man vil maaske bebreide mig at jeg, som bestemt vægrer mig ved at anerkende Wilamowitzes kritik af Odysseen, ikke udførligt begrunder min dom. Det er nu adskillige aar siden jeg læste hans bog, og jeg kan ikke overvinde mig selv til igen at gaa den igennem. Jeg afbrød for syv aar siden mine Homerstudier i den bestemte følelse at det var spildt uleilighed, og naar jeg nu har ladet mig friste til som kvartalsgræker at tage et par spørgsmaal for, er det med samme stærke følelse af at den tid der anvendes paa saadanne undersøgelser er kastet bort

til ingen nytte. Der er desuden, for den der skriver som for dem der skulde læse, noget uudholdeligt i et evigt fortsat forsvar for det blotte ignorabimus. Men naar jeg siger at Wilamowitz af alle forekommer mig mindst skikket til at dømme om disse spørgsmaal — ikke fordi han mangler evner, men fordi hos ham en utreret modernisme idelig skurrer mod den gamle digtnings aand og stil — saa vil jeg dog begrunde dette med noget, og griber det prof. Heiberg med særlig beundring fremhæver som et mønster paa hans metode.

Jeg har i sin tid omhyggeligt prøvet Wilamowitzes kritik af Odysseens 19de sang uden at være i stand til at finde nogetsomhelst berettiget i hans indvendinger og formodninger. Nu ser jeg til min forbauselse at prof. Heiberg forsvarer hans teori, at dette stykke oprindelig var en af Odysseus med beregning hidført genkendelsesscene mellem Odysseus og Penelope, som en yngre bearbeider har omdannet for at kunne anvende et andet genkendelsesmotiv et andet sted. Den bevidste kunst hvormed digteren af 19de sang skal stile henimod en genkendelse ved Penelope, og den finhed og omhu hvormed han forbereder sine intentioner, overdriver kritiken muligvis noget, men den mangler vel ikke helt selvom genkendelsen først skal foregaa i 23de sang, ialfald forberedes Penelope jo saa smaat paa overraskelsen. Snarest kunde man sige at han hele tiden gaar om genkendelsesmuligheden som katten om den varme grød. Men det har ganske øiensynligt aldrig været digterens mening at denne genkendelse skulde hidføres ved fodbadet, og kun den skæreste vilkaarlighed kan tilsidesætte textens udtrykkelige motivering af O.'s handlemaade for et saadant tomt fantasteri. Jeg maa indtrængende henvise læserne fra Wilamowitzes ganske uvederhæftige referat af sangens indhold (Homerische Untersuchungen p. 53—55[1]) til selve texten. Odysseus er om aftenen bleven tilbage i hallen (44), kvinderne kommer ind, Melantho haaner O. (65); Penelope udspørger O. om hans herkomst (104), O. undslaar sig for at svare (116); P. udtrykker sin længsel efter sin mand, og erklærer at hun ikke længer kan unddrage sig bryllupet (157); O. fortæller en opdigtet historie om sin herkomst, siger at han har kendt Odysseus (185); P. siger at hun aldrig vil faa Odysseus at se mere (257); O. trøster hende, forsikrer at han veed at Odysseus vil

[1] Jeg sigter hermed til ordene: er hat ein anderes mittel erdacht — til: — die füsse wasche.

komme hjem ved første nymaane (306); P. svarer atter at hun intet haab har (313), og byder derpaa ternerne at vaske O.s fødder og rede seng til ham. 'Da benytter Odysseus hendes tilbud om et bad til at blive genkendt af Eurykleia' (Heiberg p. 56). Nei han gør ikke! Han svarer at han kun vil modtage denne tjeneste af en gammel tro terne, en der har døiet ligesaa meget ondt som han selv (344—48). Han siger ikke selv hvorfor, men Penelope forstaar ham, da hun kalder hans svar forstandigt, og Eurykleia ikke blot forstaar ham, men udtrykker hans og digterens mening, at han ikke vil udsætte sig for atter at krænkes af den næsvise ungdom (373)[1]. Eurykleia tilføier at den fremmede ligner Odysseus, og O. svarer at det siger alle mennesker (380 ff.). Om hensigten med denne bekræftelse udtaler digteren sig aldeles ikke, og vi staar frit: man kan sige at O. derved bestyrker en mulig mistanke, man kan ogsaa sige at han, ved at lade ganske rolig, afværger mistanken[2]. Alt afhænger af det nærmest følgende. Eurykleia gør anstalter til fodbadet, og Odysseus flytter sig bort fra arnen og vender sig bort fra lyset (*ἵζεν ἀπ' ἐσχαρόφιν, ποτὶ δὲ σκότον ἐτράπετ' αἶψα* 389), thi han kom strax i tanker om at hun maaske kunde genkende ham paa et ar han havde paa det ene ben, og saaledes alt blive røbet[3]. Her er det da sagt tydeligt nok at Odysseus vil undgaa at genkendes: hvis han vil opdages, hvorfor skjuler han sig saa i mørket? Om dette vers, der fuldkommen utvetydigt og ganske uomstødeligt afgør sagen til fordel for den overleverede fabel, siger hverken

[1] Pope, paa hvis bedømmelse af de poetiske motiver jeg lægger nogen vægt, indskyder i O.s svar:

The delicacy of your courtly train
To watch a wretched wanderer would disdain.

Jeg foretrækker dog ovenstaaende forklaring, dels fordi den har et faktisk grundlag, dels fordi den er naturligere.

[2] Sml. Pope:

Thus half discovered through the dark disguise,
With cool composure feigned, the chief replies:

[3] I Popes brede gengivelse lyder stedet saaledes:

Meantime revolving in his thoughtful mind
The scar with which his manly knee was signed;
His face averting from the crackling blaze,
His shoulders intercept the unfriendly rays:
Thus cautious, in the obscure he hoped to fly
The curious search of Euryclea's eye.

Heiberg eller Wilamowitz (Hom. Unt. p. 49—66) eet eneste ord! Det er ikke god filologi at overse de direkte vidnesbyrd og pine beviser ud af et materiale som i virkeligheden ikke siger nogetsomhelst. Efter Wilamowitz (p. 59) gaar det ægte til v. 392, altsaa hører 389 med; nu kan han jo komme bagefter og stryge det med, det koster ligemeget — men jeg vil dog nok se først hvordan det spænder af. I mørket kan Eurykleia ikke se arret, men genkender det ved berøring (ἐπιμασσαμένη 468); efter Wilamowitz hører 467—75 til det oprindelige. — Altsaa har Odysseus virkelig bragt sig selv i en fælde; før da han udbad sig en gammel kvindes hjælp, tænkte han ikke paa arret — hvem husker til stadighed paa de skrammer han har faaet af vildsvin i sin grønne ungdom? Først i sidste øieblik (390) kommer han i tanker om det, men nu er det bagefter, Eurykleia genkender ham og udbryder i et glædesraab, han griber hende i struben og truer hende paa livet hvis hun røber ham (480—490). Heldigvis har Penelope intet mærket, hun kan hverken høre eller se, Athene har afvendt hendes tanker (478). Denne sidste 'utroligt tarvelige udvei' mishager kritiken, overhovedet kan man vel sige at Pallas Athene aldrig gør de moderne kritikere tilpas. Men dette er et vigtigt moment til bedømmelsen af denne samme kritik, det viser hvor langt vi moderne er komne bort fra den Græske epiks manerer, hvorlidt vi ser med antike øine paa det antike, og hvormeget vi har at overvinde for at kunne sympatisere helt med Homer. I Odysseen er Athene en maskine som digteren idelig lader gribe ind i apparatet. Om denne indgriben gør handlingens gang reelt sandsynlig, er ham ligesaa uvæsenligt, som det er, eller indtil for nylig var, en moderne dramatiker ligegyldigt om afsides repliker, der raabes ud over teatret, i realiteten kan høres af de personer for hvem de fingeres at være uhørlige. Digteren vil ikke have at Penelope skal mærke noget, saa fingerer han at hun ikke kan — han kunde ganske vist ogsaa have sendt hende ud af stuen saalænge, men han har ikke fundet det nødvendigt, han kendte sit publikum og tænkte ikke paa de moderne filologer. Forresten, naar man vil tage sagen helt rationelt, hvad urimeligt er der i at dronningen ikke bemærker en støi der opstaar ved at en fremmed tigger faar et fodbad i en mørk krog af hallen, optagen som hun er af sin dybe sorg og tanken om den kommende morgens skæbnesvangre begivenheder? Det er ofte som om nutidens kritikere var ganske blottede for jævnt praktisk psykologisk

begreb. Man skulde dog tro at ialfald distraktion var et bekendt fænomen iblandt de lærde.

Efter fodbadet begynder Penelope igen at tale om sine forhold: som hun (157) har sagt at hun ikke længer kan slippe for at gifte sig, erklærer hun nu — trods en drøm hun ikke sætter lid til (568) — at hun selv vil gøre ende paa det svævende forhold: nu kommer den forbandede morgenstund som vil skille mig fra Odysseuses hus, nu vil jeg lade beilerne skyde til maals om mig (571). I denne hensigt bestyrker Odysseus hende, fordi han veed at ingen af beilerne vil kunne spænde hans store bue. Mod dette sted strider unægtelig 24,167, forsaavidt som det lader tanken udgaa fra Odysseus, men det kan ligesaagodt være et unøiagtigt referat af stedet i 19de, som en reflex af en tabt afvigende version.

Hvad er der i veien med 'det sprogligt umulige *τόδε τόξον* 19,586'? Jeg er overbevist om at det er godt Græsk. Wilamowitz siger forsigtigere: was das deiktische pronomen soll, ist nicht zu sagen (p. 63); blot han havde villet sige hvorfor det ikke maa være der[1].

Det kan godt være at vi nutildags kan gøre bedre Græske eper end de kunde i oldtiden, og jeg vil gerne indrømme at Wilamowitz er en meget begavet digter for hvem Homer skal tage sig i agt. Men jeg maa paa det bestemteste benægte at det er lykkedes ham at føre bevis for at 19de sang nogensinde har haft en anden fabel end den har i overleveringen. Hans kritik er vidnesbyrd om to ting: at man ved det idelige destruktionsarbeide har svækket sin dømmekraft i den grad at man overhovedet ikke mere kan skelne imellem hvad der er argument i en sag og hvad ikke; og at den klassiske filologis krybbe er nærved at blive tom, siden selv betydeligere forskere tager til takke med saadan hakkelse.

---

[1] Wilamowitzes med sædvanlig freidighed henkastede paastand at der Od. 18, 173—79 er tale om sminke (Hom. Unt. p. 32) burde ikke ophøies til videnskab eller til et 'objektivt argument'. Der er fornuftigvis ikke tale om andet end at vaske ansigtet (kinderne) med vand, og salve med olie, som Nausikaa og hendes piger salver sig efter badet, som Here gør Il. 14.170, og som de Homeriske mandfolk gør tidlig og silde, ligesaa sikkert som vi tørrer os i et haandklæde. At paa dette sted kinderne fremhæves, ligger i, at Penelope har grædt og er *δάκρυσσι πεφυρμένη ἀμφὶ πρόσωπα* — det var ikke nødvendigt at vaske hende over det hele. Er det ikke en god filologisk regel, at naar man ikke kan bevise at der foreligger noget usædvanligt, saa holder man sig til det sædvanlige?

Professor Heiberg og den moderne Homerkritik.

Et Tilsvar

af S. L. Tuxen.

I sidste Hefte af dette Tidsskrift har Prof. Heiberg skrevet en Artikel, «Homerforskningens Methode», foranlediget af mit Skrift, «Den moderne Homerkritik» og med heftige Udfald mod dette. Den vil sikkert have virket noget overraskende paa dem, der ikke kendte hans Stilling i dette staaende Stridsspørgsmaal; vi andre kan kun være ham taknemmelige for, at han endelig har ladet sine Meninger træde frem for Lyset, saa at vi kan danne os en Forestilling om deres virkelige Værdi.

Hvad man imidlertid straks maa faa et levende Indtryk af, er hans urokkelige Overbevisning om, at det Standpunkt i Striden, han forfægter, *ikke mere er nogen Hypotese, men en fastslaaet Kendsgerning* (S. 66), hvorom der overhovedet ikke længer maa tvistes. Den danske Filologis gode, lad mig sige dens bedste Traditioner er saa stærkt prægede af en vis tør og nøgtern Forsigtighed, at det allerede af den Grund kan gøre godt at høre en af vore egne slaa i Bordet for sin Overbevisning. Og Prof. H. nøjes ikke hermed, men han tager decideret Afstand netop fra hine Traditioner, ikke alene ved selve den Metode, han har adopteret og her giver Eksempler paa, men han lægger ikke Skjul paa, at der bagved den ligger en bevidst Teori. Saaledes siger han et Sted (S. 66) efter at have indrømmet hin Forsigtighed en vis Ret: *kun maa man gøre sig klart, at man ved en saadan Modløshed opgiver Forstaaelsen af den græske Litteraturs Grundlag og af Grækernes Aandslivs Udvikling i 2—3 vigtige Aarhundreder*[1].

I Modsætning til denne forkastelige *Modløshed* har H. da

[1] Parallel: «Du maa gøre dig klart, at hvis du ikke nu springer ned fra Rundetaarn, saa opgiver du at naa Biblioteket, inden der bliver lukket.»

sat «Dristighed» paa sin Fane, og med den foran sig rykker han i Marken.

Det er for det første karakteristisk for den ivrige Selvsikkerhed, hvormed han her forfægter sit Standpunkt og sin Metode, at han søger at annektere nogle af den litterære Kritiks bedste Navne til Fordel for den. Han nævner Grote. At denne ædruelige Forsker indtager en Særstilling m. H. t. Iliaden, er bekendt nok; ad hvilken Vej han naaede til det, og hvor fjærn den er fra den Kirchhoffske Metode, skal jeg senere paavise; men da mit Skrift udelukkende beskæftiger sig med Odysseen, kan det dog være rettest straks at anføre, at ingen, absolut ingen har udtalt sig med større Overbevisning om dette Digts Enhed, netop saaledes som vi har det, og med større Skarphed mod dem, der vilde angribe den, end netop Grote.

Og saa — Madvig! Allerede forinden H. skrev denne Artikel, har han paa forskellige Diskussionsmøder i Filologisk Samfund villet hævde, at Madvig i sine senere Aar havde forandret Standpunkt i det homeriske Spørgsmaal, og han gentager nu her denne Paastand, foranlediget af, at jeg for at imødegaa hint har aftrykt Madvigs Udtalelser fra forskellige Tider. Har H. virkelig Ret i sin Paastand, kan det unægtelig ikke være uden Betydning for os, Madvigs Elever, der mener først og fremmest af ham at have lært at stille os forsigtigt og kritisk prøvende overfor alle Hypoteser, ikke mindst, naar de reklamerer med at kunne give *Forstaaelse af det græske Aandslivs Udvikling*. Jeg har nu særlig gode Grunde til at tro, at H. ikke har haft andre Kilder for sin Paastand end dem, vi alle kender, Madvigs offentlige Udtalelser; og han citerer som Støtte to af disse. Af Madvigs Ord i Fortalen til den tyske Udgave af Nutzhorns Bog: «nicht aus Liedern zusammengeflickt» slutter han (S. 52), at hans Angreb gjaldt den Teori, man særlig har benævnt Liederteorien, altsaa Lachmanns, og ikke Kirchhoffs. Jeg skal ikke imødegaa denne dristige Hypotese ved at henvise til, at Madvigs Kritik i den samme Fortale paa andre Steder ret tydelig er møntet netop paa Kirchhoff; men H. har jo lige saa vel som jeg hørt Madvigs Forelæsninger over græsk Litteraturhistorie og ved, at han der nævnede Kirchhoffs Undersøgelse om Odysseen og kaldte den «vilkaarlig» og «fantastisk».

Det andet Kildested, H. anfører, findes i 3. Bind af Adversaria critica S. 4. H. citerer heraf Ordene: partes non exiguas desumptas et translatas som de afgørende. Til Belysning

heraf skal jeg bemærke, at H. for det første i sit Citat har udeladt det styrende Verbum: non nego, og derved, sikkert mod sin Vilje, er kommet til at give det Udseende af, at Madvigs Ord indeholder en positiv Paastand, ikke en Udtalelse om Muligheden af, i det højeste Sandsynligheden for, at Stykker af ældre Digte er indflettede i Iliaden og Odysseen. Men dette har jo ogsaa Nutzhorn udtalt og til Sammenligning fremhævet: «omtrent som man i Oehlenschlägers eller Bjørnsons Dramaer kan finde Sagastykker optagne» (S. 4). Altsaa: i 1873 sagde Madvig: «Vi nægter ikke, at enkelte Stykker, større eller mindre, af saadanne ældre Digte kan være indarbejdede i dem»; i 1884: non nego, partes non exiguas desumptas et translatas. — Er det virkelig H.s Mening, at han paa Forskellen mellem disse to Udtalelsers Ordlyd kan bygge en Hypotese om et saa kapitalt Omslag i Madvigs Anskuelser? Det vilde ganske vist minde stærkt om den kritiske Metode, jeg har søgt at karakterisere i min Afhandling.

Hvad endelig angaar H.s Forsøg paa ogsaa at indrangere Julius Lange i sine Geledder, da behøver jeg egentlig her blot at henvise til hans egne Ord i den Afhandling, der her er Tale om: «Guder og Mennesker hos Homer», særlig til hvad han siger i den S. 84—87. Men om Langes Anskuelser i denne Sag maa jeg have en særlig Ret til at tale med; i det Aar, han arbejdede paa denne Afhandling, omgikkes vi nemlig meget og drøftede særlig hans Homerteori, efterhaanden som den udvikledes hos ham. Jeg mindes, at vi ikke sjælden havde et forskelligt Syn paa Digtene, men om eet var vi altid enige, i fælles Forargelse over Destruktørernes Paastande. Kom Julius Lange ind paa at tale om de moderne tyske Homerfortolkere, da var hans Sarkasmer hyppig endnu skarpere og vittigere end ellers, og jeg kan forsikre Prof. H. om, at det ikke alene var paa Tryk, han betegnede dem som «vilde Dyr, man rolig skulde lade æde hinanden indbyrdes» (S. 87). Ikke destomindre vil H. fortælle os, at *Lange ganske i den moderne Homerkritiks Aand søger at forstaa Digtenes Genesis*, en Misforstaaelse, man skulde tro, at Lange havde værget sig tilstrækkelig imod, bl. a. ved sin Sammenligning mellem Homers og Shakespeares Forhold til deres Kilder (S. 96). H. gør da heller slet ikke noget Forsøg paa at bevise denne mærkelige Paastand[1].

[1] Det hedder rigtignok (S. 52): *Baade Langes og Madvigs Betoning af Enheden er rettet mod Liederteorien, som det fremgaar*

At denne Mangel paa Evne til at forstaa andres afvigende Standpunkt ogsaa er kommet til at gaa ud over mig, kan jeg da ikke godt beklage mig over. Prof. H. retter et heftigt Angreb paa min Afhandling, saa heftigt, at han hverken har givet sig Tid til at forstaa, hvad det er, jeg har villet med den, eller ad hvilken Vej jeg har villet naa dette Maal. Min Undersøgelse har haft til Hensigt at konstatere, at den tyske Homerkritik i sin Sondring mellem saakaldt ægte og uægte Dele af disse Digte har forsømt at sætte sig ind i deres psykologisk-historiske Ejendommeligheder; i Stedet derfor har man benyttet en Maalestok, som benævnes «den menneskelige Tænknings almindelige Love», men som i Virkeligheden har en ganske subjektiv Karakter, idet den kun er Udtryk for, hvad vedkommende Kritiker ud fra sin egen og sin Tids Forestillinger har fundet naturligt, rimeligt og passende. Uagtet jeg tilstrækkelig tydeligt har sagt, at det kun var dette, jeg vilde (S. 7—8, 28—29, 41), fortæller H. mig nu, at jeg har villet levere *Bevis paa, at det hele altsaa er af een Forfatter* (S. 58). Jeg har intet bevist og absolut intet villet bevise. For at klargøre, hvad det er for en Vej, jeg mener, Homerkritiken bør følge, har jeg anført en Række Iagttagelser, som er givne rent eksempelvis, men som i Følge deres Natur kan egne sig lige saa godt til at underbygge H.s dogmatiske Destruktionsteori som Enhedstanken. Spørger Prof. H. mig, om jeg da ikke hylder denne, saa svarer jeg: «Jo, saa længe, indtil det modsatte er paavist, vil jeg tale om Odysseens Digter og nyde Digtet som een Mands Værk.» Men at jeg skulde betragte dette som bevist, endogsaa mene selv at have gjort det, — nej, dertil besidder jeg alt for meget af den danske Filologis traditionelle «Modløshed».

Mit Maal har da været at godtgøre, at de Beviser, Destruktørerne hidtil har ført for deres Teori, har været ganske uholdbare, og jeg kan ikke være tjent med, at Prof. H. paadutter mig et helt andet; men jeg kan unægtelig endnu meget mindre finde mig i, at han ogsaa med Hensyn til den Vej, jeg har fulgt i min Kritik, tillægger mig en Hensigt, jeg slet ikke har haft, og ud fra denne selvlavede Forudsætning retter en Række nærgaaende Angreb paa min Paalidelighed.

---

af Madvigs Ord: nicht aus Liedern zusammengeflickt. Men det er aabenbart kun et Eksempel paa den usoignerede Logik, der findes fra først til sidst, ogsaa i Enkelthederne, i Heibergs Artikel.

I min Karakteristik af Destruktørerne har jeg maattet vælge en enkelt Forfatter som Type. Dette var ikke alene nødvendigt, hvor man staar overfor et saa forgrenet, sammensat og broget Fænomen som den moderne Homerkritik, men det var tillige det klogeste og det retfærdigste; det klogeste, fordi Læseren paa den Maade bedst kan faa en klar Forstaaelse af den Tankegang, der ligger bagved; — det retfærdigste, fordi de valgte Eksempler saa ikke bliver et tilfældigt Pluksammen; ved at samle en Buket af, hvad Jul. Lange kaldte «homeriske Galskaber», vilde det have været let nok at tegne et «Vrængebillede» af moderne Homerkritik. Jeg har valgt den Vej, jeg ansaa for paalideligst. Jeg tror, at Prof. H., hvis han nu skulde have mindre Hastværk, selv vil indrømme, at min Metode ikke alene er uangribelig, men den eneste forsvarlige. Men Spørgsmaalet bliver da naturligvis, om jeg nu ogsaa har valgt den rette Mand. Der kunde i Virkeligheden kun være Tale om to, nemlig Kirchhoff eller Wilamowitz. At jeg valgte den første, laa ikke alene i, at han er metodisk, grundig og klar, medens Wilamowitz er springende, paradoksal og uklar, men endnu mere i, at vi har Sikkerhed for, at W. anerkender Kirchhoffs Resultater [1], men ingenlunde for det omvendte. Ved at angribe Kirchhoff kunde jeg saaledes ramme dem begge. Heller ikke herimod kan jeg tænke mig nogen rimelig Indvending fra Prof. H.s Side. Har jeg da mulig givet et ensidigt Referat eller Ekscerpt af Kirchhoffs Teorier? Sandheden er, at jeg har medtaget alle hans fire Hovedresultater og gjort hvert af dem til Genstand for en forholdsvis udførlig Omtale, nemlig S. 8—14; 14—22; 22—28; 28—43. Da hele min Afhandling er paa 44 Sider, vil man se, i hvilken Grad den er bygget over Kirchhoffs Bog.

Trods alt dette har Prof. H. sat sig i Hovedet, at det er Wilamowitz, min Afhandling tager Sigte paa, og som Grund hertil benytter han, at jeg et Sted har betegnet ham som «Destruktørernes nulevende Førstemand». Kun paa eet Sted har jeg imødegaaet et af Wilamowitz's Resultater, og det ikke fordi jeg tror, at det i højere Grad fortjener alvorlig Drøftelse end hans andre homeriske Opdagelser, men fordi jeg ønskede at benytte det til Belysning af en Ejendommelighed i de homeriske Digte,

[1] Wilamowitz: Homerische Untersuchungen, S. 3: Ich knüpfe zumeist nicht an die überlieferte, sondern an Kirchhoffs Odyssee an. — Meines Erachtens sind und bleiben Kirchhoffs Arbeiten die Grundlage für die Analyse der Odyssee.

som ofte bliver misforstaaet. Men H., der, som vi saa, har saa vanskeligt ved at tænke sig, at andre kan mene noget helt andet end han selv, har vist mig den Ære at forudsætte, at jeg maa nære en lignende Beundring for W. som Homerkritiker som den, han selv her bærer til Skue, og følgelig maa det bero paa Overfladiskhed og Glemsomhed, naar jeg ikke har henvist til, hvad han har anført om samme Sag. Denne Metode, at tillægge sin Modstander en Hensigt og Synspunkter, som han aldrig har kunnet vedkende sig, plejer ellers at høre hjemme i mindre god Journalistik, ikke i en videnskabelig Drøftelse. Men den har unægtelig ogsaa her vist sig lønnende. Paa den Maade er det nemlig lykkedes ham at opdage en artig Række Forsyndelser i min Afhandling. Han kalder dem «peccata omissionis» og mener paa et saadant Grundlag at have godtgjort, *hvor liden virkelig Forstaaelse Dr. T. har af den Metode, han tillader sig at betegne som ganske uvidenskabelig.*

Som typisk Eksempel paa denne Prof. H.s Fremgangsmaade skal jeg anføre, hvad han siger S. 55: *Hvis man vil have et klart Indtryk af, hvorledes Dr. T. refererer, skal man sammenligne hans Opregning af den moderne Homerkritiks Hovedsætninger (S. 6—7) med Wilamowitz's egen Redegørelse for sine Resultater.* — Hvad skal man sige hertil, naar det virkelige Forhold, som sagt, er, at jeg end ikke med eet Ord har omtalt eller villet omtale disse W.s egne Resultater, medens det Sted, der henvises til, indeholder en Redegørelse for Kirchhoffs Resultater, endog med udtrykkelig Betoning af, at W. ikke er blevet staaende ved dem; og dette er ikke alene sagt med tydelige Ord, men selve Opregningen maatte til Overflod udelukke enhver Misforstaaelse.

Forøvrigt refererer H. min Kritik af Kirchhoff ligesaa ukorrekt. Han siger, at jeg giver et Vrængebillede af hans Hovedresultat, og vil begrunde det med følgende Ord: *Det er ikke rigtigt, at den moderne Homerkritik opererer med subjektive Indtryk og fører sine Beviser paa Grundlag af de blotte Modsigelser» (S 5). Det er netop Kirchhoffs Fortjeneste at have betonet de rent objektive, almengyldige Regler for forstaaelig menneskelig Tale og for den filologiske Fortolkning som Grundlag for sin Kritik af Odysseens første Bog.* — Han har atter her haft saa stærkt Hastværk, at han overser, at de Ord af mig, han citerer, netop ikke er rettet mod de Kirchhoffske Undersøgelser; havde han haft Tid til at slaa om paa næste Side,

vilde han have læst følgende (S. 6): «Kirchhoff benytter i rigeste Maal de gamle Modsigelsesbeviser, men han gør tillige et første Skridt til at give Bevisførelsen en mere objektiv Karakter ved at indføre en rationel Anvendelse af de saakaldte Iterata». Er det ikke netop det, H. har ment med sin snurrige Lovtale over Kirchhoff, der først skal have *betonet de rent objektive, almengyldige Regler for forstaaelig menneskelig Tale* — hvad er det da ellers? Og denne H.s Misforstaaelse faar en saa meget mere grel Karakter, som han saa godt som slet ikke, som vi skal se, indlader sig paa for Alvor at imødegaa min Kritik af Kirchhoffs Undersøgelser, skønt det er om dem, mit Skrift handler.

Jeg ønsker da at afslutte dette almindelige Selvforsvar med en Protest mod den Form for videnskabelig Polemik, Prof. H. her har valgt: at kritisere sin Modstander ud fra falske Forudsætninger og at undlade at drøfte Skriftets Indhold og saaledes give sin Læser Indtryk af, at der er præsteret en Imødegaaelse, hvor der i Virkeligheden ingen er.

At Prof. H. ikke indlader sig paa at drøfte min Kritik af de Kirchhoffske Undersøgelser, motiverer han med, at *det ikke er meget fristende for mig at diskutere Detailspørgsmaalene i Dr. Tuxens Afhandling* (S. 64). Naar man vil bruge saa stærke Ord som Prof. H., vilde det dog ganske vist have klædt bedre, om han havde følt sig noget mere fristet. Det lidet, han nu siger som Svar paa min Kritik af Hypotesen om Forholdet mellem Odysseens første og anden Sang, viser, at han ikke kan have læst synderlig grundigt, hvad jeg har sagt S. 34—43, siden han slet ikke vil gaa ind paa dens Hovedbetragtning: den svage psykologiske Motivering som Aarsag til de Uklarheder, hvorpaa Kirchhoffs Teori er baseret. At dernæst i Spørgsmaalet om Odysseus's Forvandling de to Forestillinger gaar Side om Side, tør han vel ikke benægte, men han søger at forklare det ved en Henvisning til Wilamowitz's Teorier, som han træffende mener behandler Digtene som en Jordrevolution de geologiske Lag. Han afviser det Analogibevis, jeg har lagt særlig Vægt paa, ved at fortælle os (S. 64), at han *mener at kunne paavise en stærk Omarbejdelse af denne Del af XIII*, — en Oplysning, der sikkert vil vække fortjent Sensation, men som dog endnu ikke kan kaldes noget Bevis. Han mener fremdeles, at jeg har været uberettiget til at sige, at Odysseus hos Fæakerne har været ungdommelig, kraftig og smuk, fordi han der tiltales som ξεῖνε πάτερ.

Forøvrig nøjes han ogsaa her med ligesom de holbergske Læger at sætte en latinsk Etikette paa min Sygdom (verba speciosa) og saa lade den være besørget med det[1].

Hertil indskrænker sig Prof. H.s Drøftelse af Detailspørgsmaalene i min Afhandling. At min ærede Modstander ikke vil gaa dybere ind paa min Argumentation, er saa meget uheldigere for mig, som jeg unægtelig føler mig i højeste Grad fristet til at diskutere Detailspørgsmaal med ham, medens mit Svar nu kun kan blive en fornyet Henvisning til «Den moderne Homerkritik», — og saa en Behandling af det Bidrag til denne, han selv har givet i sin Artikel S. 56—57, og som drejer sig om Fodvadskningsscenen i 19. Sang.

Skønt det i det væsentlige er en Gengivelse af en af Wilamowitz's Opdagelser, har det dog sin store Interesse. Det er vistnok første Gang, en af Madvigs Elever offentlig har gjort sig til Talsmand for Destruktionshypoteser; saa vi tør vel deraf slutte, at han har udvalgt den, som syntes ham at have mest overbevisende Kraft, og i hvert Fald kan vi, da han har gjort Argumenterne til sine egne, vente at faa en frugtbar homerisk Diskussion i Gang paa det Grundlag.

De Ord, hvormed Prof. H. indleder sin Omtale af Fortællingen, tvinger mig dog til en kort personlig Bemærkning. Jeg skal nemlig meget ufuldstændigt have gengivet dens «Vanskeligheder» og søgt at forklare disse ved et «Trylleord». Det maa da altsaa være en af mine mange Forsyndelser, som Prof. H. har forsynet med Etiketten «peccata omissionis». I den Grad er det ham umuligt at abstrahere fra sin egen Opfattelse, at han ud af nogle faa Ord, jeg (S. 26) har sagt om Genkendelsesteorien (ved hvilke jeg forresten slet ikke har sigtet til Wilamowitz, men til Niese), har kunnet finde, at ogsaa jeg har følt, at der er Vanskeligheder i denne Fortælling om Eurykleias Fodvadskning, Vanskeligheder, som jeg selv aldrig har kunnet mærke noget til; og dem skal jeg saa for det første have gengivet ufuldstændigt og dernæst søgt at forklare ved et Trylleord.

Hvad selve Gengivelsen af Wilamowitz's Argumentation angaar, da er en Sammenligning meget lærerig. Denne har i sine «Homerische Untersuchungen» S. 53—55 med sin sædvanlige

---

[1] XVIII 67 er forresten ikke det eneste Sted i XIII—XVIII, hvor Odysseus ikke er forvandlet; det samme gælder XVII 235 og 464; her optræder han lige saa lidt som hist som affældig Olding.

dristige og livlige Fantasi givet en konstruktiv Fremstilling af Mødet mellem Odysseus og Penelope, i hvilken han mener at kunne «dem Dichter seine Intentionen ablauschen». Som den store Syntetiker han er, gør han det paa samme Maade, som han konstruerer os Æskylos's Orest eller Euripides's Fædra, og giver sin Fantasi de frieste Tøjler, — ja, han gaar saa vidt at lade Odysseus i sin Tale til Penelope med Vilje modsige sig selv, for at hun paa den Maade skal opdage, hvem han er. Det er for ham Hovedsagen at vise os, at «Odysseus und Penelope sind mit vollendeter Meisterschaft charakterisirt». Men dette kan de, efter hans Mening, først blive, naar man forudsætter, at de staar lige foran en Genkendelse, — altsaa! Ganske vist mener ogsaa han, at Fortællingen, som den staar, frembyder Vanskeligheder, men dette er for ham af underordnet Betydning; han omtaler dem til Slutning ganske kort med et indledende: «Es braucht kaum noch hinzugefügt zu werden, dass etc.»

Det maa nu siges til Ære for Prof. H., at, skønt han som sagt ellers ogsaa her følger Wilamowitz, viser han dog en kendelig Bestræbelse efter at gaa mere analytisk og ædrueligt til Værks. I Modsætning til hin søger han nemlig at drage de formentlige Vanskeligheder frem i første Række og basere Hypotesen paa dem. Selvfølgelig er dette ogsaa den eneste Metode for videnskabelig Kritik: viser det sig, at vedkommende Afsnit af Digtet i sit Indhold er saa uhjælpelig forvrøvlet, at det ikke kan betragtes som et fornuftigt Menneskes Tale, ja, da maa man til at anvende de kritiske Klammer, — unægtelig hellere dem end en hypotetisk Tildigtning!

Det bliver da paa disse «Vanskeligheder», at Afgørelsen kommer til at bero.

Som bekendt, er det først i 23. Sang, Penelope genkender Odysseus, medens Eurykleia derimod allerede i 19. Sang, under Fodvadskningen, opdager, hvem han er. Det er Fortællingen herom, der synes Prof. H. at frembyde saa store Vanskeligheder, at man for at hævde «die allgemeinen Gesetze und Formen des menschlichen Denkens» maa ty til den Hypotese, at Penelopes Genkendelse i Digtet oprindelig er fulgt lige efter Eurykleias.

Hovedvanskeligheden, H. har følt, er den, at *Digteren i hele 19. Sang med bevidst Kunst stiler henimod en Genkendelse ved Penelope. Tiggeren Odysseus vinder først Penelopes Velvilje ved sin forstandige Tale; han fortæller, at han har truffet Odysseus, at Odysseus kan ventes hjem, at han er lige*

i Nærheden, at han kommer før næste Nymaane, hvilket, da det er Nymaane næste Dag, egentlig maatte bringe Penelope paa den Tanke, at Tiggeren er Odysseus, — og dog varer det længe, før Genkendelsen indtræder.

Til en Begyndelse ønsker jeg at attrapere Stilen i dette Referat af Od. XIX 104—307. H. har her med virkelig stilistisk Kunst givet Udtryk for den aandeløse og nervøse Stemning, som han selv har ment at finde i denne Scene, men som man rigtignok ikke engang finder i tilsvarende Grad i Wilamowitz's Referat, endsige da overhovedet i selve det homeriske Digt. Men ved denne Form har han givet et oplysende Bidrag til Forstaaelse af, hvorledes han er kommet til den omtalte «Vanskelighed», nemlig ved at lægge en Stemning ind, som ikke findes der. Om hvorledes dette kan være gaaet til, vil jeg fremsætte en Hypotese, som maaske vil synes urimelig, men dog henstilles til Overvejelse. Da jeg første Gang læste H.s Referat: *han fortæller, at han har truffet Odysseus, at Odysseus kan ventes hjem, at han er lige i Nærheden, at han kommer før næste Nymaane* ɔ: samme Dag, kom jeg uvilkaarlig til at fortsætte:

(Han afkaster Forklædningen og udbryder:)
Her er han Valborg, hulde Maard,
Rose for alle Blommer!

Skulde det ikke være denne berømte Scene, hvor Axel, forklædt som en gammel Pilegrim, fortæller Valborg, at han har truffet Axel, og derefter giver sig til Kende for hende, der har foresvævet Prof. H. baade i Referatet og i den supponerede Vanskelighed? Som bekendt, kan poetiske Stemningsreminiscenser spille slemme Puds i Forstaaelsen af et Digterværk. Men —, som sagt, jeg spørger blot!

Er saaledes Referatets Form mindre korrekt, gælder det samme ikke mindre om dets Indhold. Virkningen beror, som man ser, i høj Grad paa, om H. har Ret i, hvad han med saa stor Sikkerhed siger, at *det er Nymaane næste Dag*, hvilket skal betyde, at Odysseus kommer tilbage allerede samme Dag. Men denne Paastand beror i Virkeligheden paa en ganske løs Hypotese af Wilamowitz[1]. Af en Ytring i 21. Sang fremgaar det nemlig, at man den næste Dag højtideligholder en Apollofest paa Ithaka; nu ved vi, at det i gammel Tid nogle Steder i Hellas var Skik at fejre Apollo ved Nymaane; deraf slutter Wilamowitz:

[1] Homerische Untersuchungen, S. 54.

Odysseus drückt also in orakelhafter Weise aus: »heute kommt Odysseus.« Det er imidlertid uheldigt, at Penelope, for hvem dette Orakelsprog var bestemt, aldeles ikke har forstaaet det saaledes. Men dette er saa langt fra at vække Betænkeligheder, at man tværtimod benytter den Omstændighed til at danne en ny, næsten ligesaa dristig Konstruktion: *Den stolte og forsigtige Kvinde, som er blevet skuffet saa ofte, bliver mistroisk og trækker sig tilbage i sig selv med et Par almindelige Fraser, der røber hendes haabløse Stemning*[1]. Lige overfor sligt er der god Grund til at minde om, at den græske Poesi efter hele sin inderste Karakter er direkte og nøgtern; den, som vil forstaa den rettelig, maa derfor først og fremmest selv være nøgtern.

Men lad saa være, at H. har Ret i, at Penelope virkelig har forstaaet de orakelmæssige Ord, og at hendes paafølgende Replik: «Ja, gid dit Ord maa gaa i Opfyldelse osv.», som efter min Mening er alt andet end *Fraser*, virkelig skal forstaas som en Stemningsreaktion. Der er dog en anden uheldig Omstændighed, som Wilamowitz og med ham Heiberg synes ganske at have overset. Er Hypotesen om den Betydning, der skal ligge i Odysseus's Ord, korrekt, ja, da har man unægtelig ogsaa Lov til at forudsætte, at Penelope har kunnet forstaa dem: hun maa sikkert vide, at det er Apollofest og Nymaane den næste Dag, — men nu Læseren eller Tilhøreren, for hvem hele Digtet er beregnet, hvor i al Verden skal han ane, at Odysseus's Ord har denne Betydning? det er jo først i 21. Sang, han faar noget at høre om denne Apollofest.

Forglemmelsen af den Rolle, Hensynet til Læseren maa spille for en Digter, er ogsaa i høj Grad betegnende for hele den Metode, jeg har bestræbt mig for at belyse i mit Skrift, og for den Nation, hos hvem den har sit Hjemsted. Den tyske Videnskabelighed røber en ikke ubetydelig Svaghed, overalt hvor der stilles Krav til klar og ædruelig psykologisk Forstaaelse; foruden i Homerkritiken er dette ogsaa kommet stærkt frem i Tekstkritiken og i den mytologiske Videnskab. Hvad den sidste angaar, udtalte jeg i 1888 følgende: »Mangelen synes at bestaa i en for stor Tilbøjelighed til at betragte Myter og Guder som noget for sig, uden tilstrækkeligt Hensyn til den tænkende og følende Personlighed, der staar bagved, i Forglemmelse af, at enhver dybere gaaende historisk Undersøgelse tillige, eller rettere

[1] Wilamowitz: Gerade die sichere und nahe Aussicht, die der Fremde ihr eröffnet, ist zu schön, als dass sie daran glauben könnte; sie lenkt ab.

sagt først og fremmest, er en psykologisk Analyse.»[1] Netop saaledes forholder det sig ogsaa med Fortolkningen af dette Sted. Man er saa optaget af at forklare, hvad Odysseus har ment og Penelope følt, at man glemmer, at det hele er digtet for at blive forstaaet af en Tilhører. — Prof. H. sigter mig (S. 49—50) for at have skrevet om tysk Videnskabelighed i nationalistisk Tendens. Er jeg ham ganske vist ikke taknemmelig for denne Insinuation, saa er jeg det dog for, at han giver mig Lejlighed til at nedlægge den mest energiske Protest imod den og imod Anvendelsen af den Art Vaaben i en alvorlig Polemik. Jeg føler mig i stor Taknemmelighedsgæld til tysk Videnskab; men jeg mener og har altid ment, at den har den omtalte svage Side; og denne har vi Danske med vor jævne Ædruelighed paa dette Omraade særlig let ved at faa Øje paa. Eller er det for meget at sige, at det er Madvig og andre af vore Filologer, som har lært deres Kolleger i vort store Naboland Reglerne for sund og ædruelig Tekstkritik? Og hvad de tyske Mytologer angaar, vil Prof. H. næppe heller være uenig med mig. Det lyder da nærmest paradoksalt, at Metoden skulde have fornægtet sig her, paa et aldeles tilsvarende, kun endnu mere fristende Omraade.

Den Hovedvanskelighed, hvorpaa Prof. H. har baseret den omtalte Opløsningsteori, nemlig at Digteren med bevidst Kunst stiler henimod en Genkendelse allerede i 19. Sang, er da tydelig nok baseret paa falske Forudsætninger. Men jeg skal til Overflod anføre endnu en Omstændighed, som viser, hvor uholdbar Tanken om «den bevidste Kunst», der skulde stile hen mod en Genkendelse, i Virkeligheden er. Hele denne Situation i 19. Sang, med Odysseus, som selv fortæller, «at han er lige i Nærheden, og at han kommer før næste Nymaane», er nemlig en Gentagelse fra 14. Sang, hvor Odysseus fortæller Eumaios ganske det samme, det sidste endog som ordret Gentagelse. Det synes da at blive vel meget, man forlanger af Læseren: Han skal vide, at Nymaane betyder Apollofest, hvad dog selv ikke Wilamowitz tør paastaa med Sikkerhed; han skal vide, at Apollofesten er nærforestaaende paa Ithaka, hvad der først fortælles betydelig senere i Digtet; han skal vide, at en Række Hentydninger, som han allerede tidligere har hørt, uden at de da havde noget saadant Maal, denne Gang skal betyde, at Odysseus nu er i Færd med at give sig til Kende; og han maa endelig have vidst dette med

[1] Nord. Tidskr. f. Filologi, ny Række, X. S. 4.

en saadan Overbevisning, at han skal have følt det som en stor Skuffelse, hvis det kun bliver Eurykleia, ikke tillige selve Penelope, som med det samme kommer til at genkende ham; — alt dette maa han have vidst, for at Prof. H. kan faa Plads for sin «Vanskelighed».

Jeg vil imidlertid ikke engang indrømme ham, at det har været Odysseus's Hensigt at blive genkendt af Eurykleia, hvad han mener fremgaar af hans Slutningsord til Penelope: «Hvis der er en gammel Kvinde i dit Hus, som har gaaet lige saa meget igennem som jeg, saa vil jeg ikke formene hende at berøre mine Fødder» (346 ff.). Disse Ord, mener H., bliver *det taabeligste, han kan sige*, hvis han ikke ønsker at blive genkendt. At han ikke ønsker det, fremgaar dog tilstrækkeligt af det nærmest følgende (v. 388 ff.): «Odysseus satte sig borte fra Arnen og vendte sig hurtig mod Mørket; thi han fik en Anelse om, at Eurykleia vilde genkende Arret, naar hun berørte det, og Hemmeligheden derved blive røbet.» Derimod viser de «taabelige» Ord os, at det er Digterens Hensigt, at Eurykleia skal genkende ham, saaledes som den paafølgende Fortælling godtgør.

Men Prof. H. bliver jo endda ikke staaende herved; han vil have, at ogsaa Penelope skal genkende Odysseus med det samme. Den Indvending, der her straks maa paatvinge sig, er ogsaa faldet H. i Tanke: Naar Odysseus virkelig vil give sig til Kende for sin Hustru allerede paa dette Tidspunkt, hvorfor gaar Digteren da den Omvej at lade Eurykleia først genkende ham. Han imødegaar den ved at forsikre os om, at hun kendte Skrammen bedre end Penelope. Det var mærkeligt! Saa maa ogsaa Eumaios og Philoitios kende den bedre end hans egen Hustru, ifølge XXI 222. Paastanden er unægtelig lidt dristig, og som Led i en Beviskæde, der stiler saa højt som helt at omkalfatre det overleverede Digt, er den dog temmelig svag. — Men lad saa være! Var det imidlertid nødvendigt, at Genkendelsen netop skulde ske gennem den Skramme? Hvis det er Meningen, at kun Eurykleia skal kende ham, maa dette Genkendelsesmiddel kaldes fortræffeligt; men var Maalet, at Penelope ogsaa skulde være med, saa skulde man dog tro, at der maatte være mange andre Midler, som var bedre. Og endelig: hvad skal Eurykleia da overhovedet med til? Er det ikke grumme letsindigt af den kloge Odysseus at skaffe sig to Medvidere, hvor kun een behøvedes?

Men det vil jo være for meget at forlange, at Prof. H. skal plage sig med de Vanskeligheder, hans Teori volder; han har

nok at gøre med dem, hvorpaa han baserer den, og der er idetmindste to af dem, jeg endnu ikke har omtalt. Af dem synes han at lægge en særlig Betydning i det, som han kalder *den utroligt tarvelige Udvej, Bearbejderen maa gribe til for at undgaa, at Penelope bemærker al den Forstyrrelse med det væltede Kar* etc. Digteren siger nemlig: «Penelope kunde hverken se eller forstaa, hvad der foregik, skønt hun sad lige overfor; thi Athene havde bortvendt hendes Opmærksomhed.» Kan man kalde denne Motivering «tarvelig», — ja, da findes der unægtelig megen Tarvelighed i de homeriske Digte, med deres naive Blanding af den yderste Antropomorfisme og virkelig religiøs Forsynstro, en Tro, der saa ofte giver sig Udtryk som her, i en barnlig Forbavselse, der med store Øjne fortæller om, hvad saadan en Gud har kunnet magte. At Guden derved i Digterens Behandling bliver en deus ex machina, der bruges i Fortællingens Øjemed, maa ganske vist degradere ham i vore Øjne, men har aabenbart slet ikke gjort det i den troende Grækers. Men Prof. H. mener virkelig, at det er en tarvelig Bearbejder, der har fundet paa dette Træk, og det uagtet det netop for en saadan maatte have været grumme let at fjærne Penelope, medens Digteren her netop med den største Frejdighed og bedste Samvittighed fortæller, at Penelope just sad ligeoverfor (ἀντίη); mig forekommer netop en saadan Blanding af naiv Eventyrtro og realistisk Vederheftighed saa karakteristisk for Odysseens Digter. H.s Artikel bærer ogsaa andre tydelige Vidnesbyrd om, at han, ikke mindre end Kirchhoff og Wilamowitz, mangler Blik for denne Side af den homeriske Psykologi, som jeg senere skal komme nærmere ind paa.

Den dristige Hypotese om, at Penelopes Genkendelse oprindelig har fulgt lige ovenpaa Eurykleias, støttes dog ved endnu et «Bevis», idet Prof. H. paastaar, at man kun ved den kan faa *en rimelig Forklaring paa en anden Vanskelighed: Hvorfor faar Penelope lige efter, at Tiggeren har forudsagt hende Odysseus's nære Hjemkomst, den pludselige Ide nu straks imorgen at vælge sig en Mand?*

Jeg tror dog, at jeg kan give H. en noget simplere Forklaring paa denne ny Vanskelighed. For det første er Ideen slet ikke pludselig kommet op i hende; hun har allerede udtalt den ganske tydelig til Eurymakos i den foregaaende Sang (269 ff.). Men dernæst er selve «Vanskeligheden» opstaaet paa samme Maade som saa mange andre af den moderne Homerkritiks: Prof.

H. spørger om, hvorfor P e n e l o p e faar denne Ide, ikke om, hvorfor D i g t e r e n lader hende faa den. Det sidste vilde nemlig ingen Vanskelighed skabe: Digteren vil opnaa den potenserede Effekt, der fremkaldes ved, at det er til sin egen Mand, Penelope uafvidende kommer til at fortælle om sit nær forestaaende Bryllup; for ham (Digteren) er derfor Tidspunktet alt andet end *besynderlig valgt.* Men H. mener, at Bueskydningen er aftalt Spil mellem Odysseus og Penelope *for at skaffe Helten det frygtelige Vaaben i Hænde. (!)* Ja, han gaar endog saa vidt at ville hævde, at denne Anskuelse møder os i Od. XXIV 167: «men han opfordrede med List sin Hustru til at byde Bejlerne Buen og det graa Jern.» Han maa da med Wilamowitz have overset, at denne Opfordring virkelig findes i XIX 584.

Saaledes lyder da i dens Helhed den Bevisrække, hvorpaa H. har villet grunde Teorien om, at Penelope i det «oprindelige» Digt har genkendt Odysseus allerede paa et saa tidligt Punkt i Fortællingen, og at derfor den Genkendelsesscene, vi nu har, hører et andet og senere Odysseusdigt til. Wilamowitz har, som tidligere sagt, opført den samme Bygning paa Grundlag af en intuitiv æstetisk Konstruktion. Den store Svaghed i Prof. H.s egen Bevisførelse beror paa, at han vil drage hans Konklusion ud af Præmisser, der for en væsentlig Del maa kaldes hans egne. Wilamowitz vil sikkert aldrig komme til at tage sig ud i dansk Oversættelse.

Naar Prof. H. da i Anledning af Fortællingen om Fodvadskningen stiller os Valget imellem *en saadan Hob Urimeligheder* og saa Hypotesen om, at vi i den har *en Bearbejders ufri Sammensvejsning af forskellige Elementer,* — saa vil dette Valg for de fleste sikkert stille sig meget let. Og ud fra H.s Bevisførelse her falder der endelig tillige et Lys over, hvor megen Værdi vi skal tillægge de mange spredte Udtalelser i hans Artikel om *almindelig Logik,* om *de Fordringer, som al menneskelig Tale maa fyldestgøre, hvis den ikke skal falde ind under Kategorien Vrøvl,* og om de Tilfælde, som *lader sig ganske objektivt afgøre af almindelig Menneskeforstand.*

* * *

Den historisk-litterære Kildekritik har i nyeste Tid fejret saa store Triumfer, at Faren for at sammenblande disse Resultater med en hvilkensomhelst Anvendelse af Metoden ikke er

helt fjærn, særlig for mindre kritiske Naturer. Prof. H. sigter mig (S. 58) for — jeg ved ikke, om han mener med eller mod min Vilje — at ville støtte Bibelkritikens Modstandere, fordi jeg ikke er begejstret for Wilamowitz's Homerteorier. Sligt frister noget til at drage den tilsvarende Slutning, nemlig at Bibelkritikens Overlegenhed i manges Øjne har bidraget til at forlænge den Kirchhoff'ske Homerkritiks Liv ud over, hvad Naturens Orden ellers vilde have indrømmet den. At der i dens Sted kan hæve sig en Homerkritik af ligesaa lødig Natur, er jeg ingenlunde blind for; men saa længe den omtalte Wilamowitz-Heibergske Opfattelse af Odysseens 19. Sang skal kunne opstilles som Mønster, saa længe Kritiken i den Grad er blottet for psykologisk bon sens, saa længe mener jeg, man er berettiget til at hævde, at der strengt taget ikke eksisterer noget homerisk Spørgsmaal i dette Ords engang vedtagne Betydning, og saa længe vil ogsaa jeg sætte en Ære i at høre til dem, Wilamowitz har kaldt «Einheitshirten». Men da det jo nu lader til, at Homerstriden skal tages op herhjemme, kan det have sin Betydning at samle i en kort Oversigt, hvad det er, Enhedstanken har at støtte sig til.

Naar jeg da i min Afhandling har kunnet konstatere, og dette har Prof. H. ikke modsagt, at vi ved det 19. Aarhundredes Slutning dog er naaet saa vidt, at alle maa indrømme, at de Beviser mod Enheden, man har hentet fra Forfattervidnesbyrd, er uholdbare, saa har Enhedsforkæmperne for det første Ret til at gøre dette gældende som et væsentligt Moment, der taler til Fordel for deres Standpunkt.

Men hvad lærer vi da positivt af Digtene selv?

Hvad først Sproget angaar, da er det, som bekendt, eet og det samme i begge Digtene og i alle deres Dele. Det er i sin Formrigdom et meget ujævnt Sprog; men denne Ujævnhed findes ligelig over det hele, saa at der heller ikke her er noget Holdepunkt for en Destruktionsteori. Enheden maa da have været en fastslaaet Kendsgerning allerede langt tilbage i Tiden, hvad Destruktørerne forøvrig heller ikke benægter.

Men saa Stilen, Fortællemaaden, der ikke mindre er den samme, i hele sin Ejendommelighed, fra først til sidst i begge Digtene. For at forklare dette, som skulde synes at maatte tale i høj Grad imod Destruktionsteorien, maa man da ogsaa hævde, at vi her har, ikke nogen særlig, men en almindelig fastslaaet, konventionel Kunstform (Heiberg: S. 59). Dette Argument synes

dog at maatte falde til Jorden overfor Aristoteles's ret afgørende Vidnesbyrd. Han, som har haft de andre episke Digte til Sammenligning, erklærer udtrykkelig, at de homeriske Digte overgaar alle andre, ogsaa i Henseende til Stilen (λέξις). «Homer», siger han endvidere, «er den eneste af alle Digtere, som ved, hvorledes han bør bære sig ad, nemlig at Digteren selv maa sige saa lidt som muligt; de andre Digtere taler hele Digtet igennem i egen Person og giver kun i ringe Grad Efterligning; men han indleder ganske kort og lader saa Mand eller Kvinde eller hvem det nu er selv optræde» (De arte poetica, c. 24).

Hvad dernæst Digtenes Komposition angaar, da tør man vel nok sige, at det er ganske urimeligt at forudsætte, at Oldtiden, end sige den homeriske Tid, i den Henseende har stillet samme Fordringer som vi. At man, selv i det 5te Aarh., ikke har gjort det, har vi et tilstrækkeligt Bevis for i de attiske Tragedier. Ogsaa her har ansete Filologer dog ud fra hin falske Forudsætning erklæret store Stykker f. Eks. af Sofokles's Aias og Euripides's Ifigenia i Aulis for uægte. Naar man nu ikke længer fastholder dette, skulde man tro, at den bedre Erkendelse ogsaa var kommet de homeriske Digte til gode, særlig Iliaden, som det her navnlig maa dreje sig om. Man mener at kunne basere Destruktionsteorien paa, at den paabegyndte Handling her bliver afbrudt, endog flere Sange igennem. Det vilde dog unægtelig være naturligere, om man søgte at lære Datidens Kompositionsfordringer at kende gennem Digtene, end at søge at beskære dem paa Grundlag af vore egne Regler. Selv om det første kan have sine Vanskeligheder, maa man dog indrømme, at det i hvert Fald er en ædrueligere Fremgangsmaade end det sidste. Men dertil kommer, at vi her virkelig kan gaa udenfor Digtenes Helhedskomposition og drage Slutninger andet Steds fra med Hensyn til Tidens Fordringer. I begge Digte har vi jo nemlig fuldt op af indflettede Fortællinger og Taler. Vi kan nu roligt slutte, at, hvis Digteren enten har haft Vanskelighed ved at bevare Traaden i disse eller maaske endog følt Glæde ved at afbryde den, saa maa og vil den samme Ejendommelighed fremtræde i endnu højere Grad i den store Helhed. Og dette er, som bekendt, i høj Grad Tilfældet. Den Særlighed, jeg har kaldt «Momentanisme», gør sig netop ikke mindst gældende her: Digteren fortaber sig i Øjeblikkets Indskydelse, taber Traaden eller lader den falde og finder den først igen efter kortere eller længere Tids Afbrydelse. Saaledes er ogsaa Helhedsfortællingen i Iliaden. Om Odysseen gælder det

derimod, at den, ogsaa i rent moderne Forstand, er komponeret med Mesterhaand. Netop heraf var det, at Grote lod sig forlede til at fordre samme Komposition af Iliaden: en Handling, der stilede hen mod et bestemt Maal og samlede sig om Enkeltmand, og han forsøgte at faa en «Achilleis» ud af Iliadens Fortælling. Men ogsaa ved dette Spørgsmaal kan vi henvise til Aristoteles. Han har nemlig meget godt haft Øje for Modsætningen i de to Digtes Komposition og betegner i Overensstemmelse dermed Iliadens Handling som enkelt (ἁπλοῦν), Odysseens som sammenslynget (πεπλεγμένον); men han mener aabenbart ikke, at den ene af dem derfor har Fortrin for den anden; hver Kompositionsmaade kan være god for sig. Og ganske den samme Opfattelse har Tragikerne haft: en løst- og en fastbygget Handling har hver sine Fortrin.

Tilbage bliver da, hvad der for mig er Hovedsagen, Spørgsmaalet om selve det troende, tænkende, følende Menneske, som har skrevet alt dette, — er det eet eller er det flere? Jeg har i det foregaaende haft Lejlighed til at vise Eksempler paa, hvorledes Destruktørerne atter og atter glemmer hans Tilværelse i deres Fortolkning af det enkelte Sted[1]; det skulde da være mærkeligt, om de havde husket ham i deres Overvejelser om det hele Digts Oprindelse. Og dog skulde man vel tro, at der maatte kunne paavises Afvigelser i Opfattelsen af Guder, af Mennesker, af Livet i det store og i det enkelte, hvis der virkelig skulde ligge Aarhundreder mellem Affattelsen af Digtenes enkelte Dele. Men her møder os den Vanskelighed, at Undersøgelser af denne Art maa tages op fra første Haand, væsentlig fordi den tyske Grundighed imod Sædvane her lader os i Stikken. I sin Interesse for de homeriske Digte har man været for stærkt optaget af rent grammatisk-filologiske Spørgsmaal eller af Destruktionsundersøgelser til, at man har faaet Tid til at foretage positive Analyser af denne Art. Det er netop dette, jeg har villet gøre gældende i den Afhandling, Prof. H. angriber, men om han i Hovedsagen heri er enig med mig eller ej, derpaa faar jeg intet bestemt Svar. Og dog er det, som sagt, den Grundbetragtning, hvorpaa min Anke mod Homerkritiken hviler. Er man i vore Dage endelig enige om, at Enhedsspørgsmaalet maa afgøres udelukkende ud fra indre Kriterier, da kan man virkelig ikke nøjes med at opspore formentlige Modsigelser og Vanskeligheder,

[1] Sml. Den moderne Homerkritik S. 42—43.

der skal egne sig til at bekræfte den Splittelsesteori, hvorfra man gaar ud, saa meget mindre som Enheden dog er historisk givet, bekræftet tillige ved Sprogenheden, Stilenheden, Kompositionsenheden. Men at man ikke er gaaet denne naturlige Vej, finder sin selvfølgelige Forklaring i den omtalte Mangel hos den tyske Filologi, paa Interesse for og Evne til den Art Undersøgelser.

For med virkelig Vægt at kunne gøre de Argumenter, hentede fra Indholdet, gældende som man nu gør, skulde man da have gjort hele den psykologiske Side til Genstand for et Studium, saa grundigt og indgaaende, at det vil kræve ikke saa faa Aar, naar man først engang for Alvor begynder. Nu vil man, som Prof. H., i sin Bevisførelse atter og atter bruge Argumenter som: dette er meningsløst, dette strider mod den foreliggende Situation, dette støder an mod almindelig Logik osv. Men for med virkelig Ret at kunne bruge saadanne Værdibestemmelser, maa man have et ganske andet Kendskab til den Digters aandelige Niveau, man taler om. Naar man uden denne Viden vil søge efter noget «meningsløst», «lidet passende», «mod Situationen og Logiken stridende», da vil man nu til sin Overraskelse stadig finde det, netop dér, hvor man har Brug for det, — ganske simpelt, fordi man finder Kløver, naar man gaar og vader i en Kløvermark. Men naar man saa hoverende løfter Fænomenet op for sin undrende Samtid, saa gør man sig skyldig i Dilettantisme. Og i denne Henseende, paa dette specielle Omraade maa man have Ret til at betegne tysk Filologi som dilettantisk, fordi den her savner Overblik, arbejder med Skyklapper og derfor ingen virkelig Maalestok har til at bestemme Værdien af det enkelte Fund. Herpaa foranlediger Prof. H.s Artikel mig til at give nogle flere Eksempler, udover hvad der findes i min Afhandling.

Saaledes har jeg betegnet som ejendommelig for Digtenes Tid en Kærlighed til Gods og Guld, der gaar langt ud over hvad man i vore Dage vilde finde naturligt eller klædeligt, og nævnt som Eksempel Penelopescenen i 18de Sang. Prof. H. har maattet indrømme selve Fænomenet, men, siger han, *om det er samme Mand, fra hvem de andre Træk af Kærlighed til Gods og Guld stammer, kan man ikke vide paa Forhaand; de er ikke nær saa stødende* (S. 59). Det er allerede en værdifuld Indrømmelse, som jeg tager mig til Indtægt, at der altsaa er Træk i Digtene, som kan være stødende for os; kun mener han, at de ikke maa blive det i for høj en Grad; i saa Fald maa vedkommende Sted erklæres for uægte. Og dette vil være i god Overensstem-

melse med Destruktørernes hele vilkaarlige Metode. H.s Mening om dette Sted maa da være, at den Forening af List, Hykleri og Havesyge, Penelope her viser, ogsaa har virket stødende paa Digtets Samtid, saa at man allerede den Gang har ment, at en saadan Optræden ikke var Penelope værdig. Men denne Antagelse er ganske uholdbar. Thi ikke alene hører vi, at selve Pallas Athene et andet Sted (XV 17 ff.) vil indgive Telemakos den Tro, at den samme Penelope vil gifte sig med Eurymakos, fordi han er den rigeste af Bejlerne, og at hun mulig vil løbe fra Hus og Hjem i Telemakos's Fraværelse med en Del af hans Gods. Og en Mængde andre Steder leverer Bevis nok for, at Tidens Opfattelse i den Retning var meget forskellig fra vor. Afstanden kan bedst maales ved Steder som det, hvor Odysseus's Morfader karakteriseres: «Autolykos udmærkede sig blandt Mennesker ved Tyvesind og Mened» (XIX 396: *κλεπτοσύνῃ θ' ὅρκῳ τε*). Og at det er Alvor med denne Ros, viser de følgende Ord om, at selve Guderne havde givet ham disse Evner til Tak for rigelige Ofringer. Kan Prof. H. tænke sig Glæden over Løgn, List og Havesyge antage Udtryk, der er mere stødende for vor Følelse end dette? Vil han være konsekvent, maa han vel ogsaa erklære det for uægte. Men saa bliver der rigtignok grumme, grumme meget at erklære for uægte. Skulde det da ikke snarere være Maalestokken, der er valgt forkert?

Prof. H. mener endog, at Træk af Mangel paa psykologisk Sandhed kan være Bevis for, at et Sted ikke er ægte: *Den Mand, der har skabt den prægtige og helt ud i alle Enkeltheder træffende Lignelse om Paris i Il. VI 506 ff. er ikke den samme, der XV 263 ff. anvender den paa Hektor, hvor den slet ikke passer* (S. 63). Denne flotte Paastand gaar ud fra tre Forudsætninger, som synes mig lige falske. Nemlig for det første, at den samme Mand ikke i og for sig skulde kunne gøre noget godt et Sted og noget mindre godt et andet. Dernæst, at psykologisk Sandhed og Sammenhæng hører til de homeriske Digtes stærke Sider. Da jeg selv paa forskellige Steder har gjort den modsatte Opfattelse stærkt og udførligt gældende, skal jeg ikke her komme nærmere ind paa min egen Mening derom, men nøjes med at henvise til en Udtalelse af Madvig om de homeriske Digte, som jeg har fundet refereret i et Brev fra Jul. Lange i 1878, og som ogsaa i anden Henseende har sin Interesse: «Det hører med til den første komponerende Poesis Karakter, til Overgangen fra det blotte Sagn til den idealiserende Poesi at fratage Figu-

rerne noget af deres rationelle Berettigelse og psykologiske Sandhed». — Endelig gaar H. ud fra, at de ægte homeriske Lignelser plejer at være *træffende*. Jeg har i min Afhandling om Allegorien (S. 64—66) søgt at vise, at netop det modsatte er Tilfældet, at selve Sammenligningsmomentet i dem atter og atter bliver det underordnede og skydes til Side for Forestillinger, som ikke vedrører det. Men dermed falder H.s Bevis jo til Jorden, atter, fordi han vil argumentere ud fra sin egen, ikke fra den homeriske Bevidstheds- og Forestillingskreds, som han ikke har søgt at sætte sig for Alvor ind i. Lad ham forsøge at erklære alle de Lignelser for uægte, som staar, *hvor det slet ikke passer!*

Denne Prof. H.s uforgribelige Mening om, hvad der passer eller ikke passer for *den oprindelige Digter* giver sig ogsaa et betegnende Udtryk, hvor han taler om Odysseus's Motivering af, at han kan referere Zeus's og Helios's Samtale (Od. XII 374 ff.): «Dette har jeg hørt af Kalypso, som sagde, at hun havde faaet det at vide af Hermes». H. siger: *Denne Motivering er højst mistænkelig i den oprindelige Digters Mund, medens den passer fortrinlig for en reflektérende Bearbejder* (S. 54). Men denne Forening af naiv Momentanisme og en rationaliserende Realisme, der selvfølgelig ofte maa komme til at gaa paa tværs af den, er ejendommelig for de homeriske Digte og kan paavises fra først til sidst i dem begge, ikke mindst i Iliaden; men da det for Tiden er Odysseen, som er Destruktørernes Yndlingsobjekt, skal jeg nøjes med at hente nogle Eksempler fra den. — I X 330 motiverer Kirke, at hun kender Odysseus, med følgende Ord: «thi Hermes har ofte sagt mig, at du vilde komme til mig paa Hjemrejsen fra Troja.» Det er Gudinden Kirke, der tilmed er i Besiddelse af særlige Spaadomsgaver og kan forkynde Odysseus hele hans fremtidige Skæbne, hende er det, hvis Viden Digteren pludselig føler Trang til at autorisere. — Da Odysseus skal fortælle Arete om sin Afrejse fra Kalypso, fortæller han først, at hun sendte ham bort Ζηνὸς ὑπ᾽ ἀγγελίης, men saa kommer Digteren i Tanke om, at det kunde han jo ikke vide, og han lader ham saa tilføje ἢ καὶ νόος ἐτράπετ᾽ αὐτῆς (VII 263). Synes ogsaa denne Tilføjelse H. mistænkelig i den oprindelige Digters Mund? — I XIX 37 ff., hvor Athene oplyser Hallen for Odysseus og Telemakos, siger denne: «Jeg ser her et stort Under for mine Øjne; Salens Mure, Nischer og Granbjælker og de høje Søjler straaler, som om her var en funklende Ild; der maa sikkert være en Gud herinde.» Men Digterens vederhæftige Realisme

kan ikke lade ham blive staaende ved Underet. Han giver nemlig selv sin Forklaring: «Foran dem frembragte Athene Lys, idet hun holdt en Guldlampe.» Denne Lampe har Telemakos aabenbart slet ikke set noget til, og selv for Læseren bliver den grumme vanskelig at faa med; men Digteren har midt i den mystiske Fortælling faaet Afløb for sin reagerende Sans for bredt malende Realisme, og han er, som man kunde vente, ikke kritisk nok til at føle Modsigelsen. — I min Afhandling om Allegorien vil Prof. H. finde Steder nok af den Art. Men mener han, at det enkelte Sted kan være forskrevet eller skyldes *en reflekterende Bearbejder*, og i sine Bemærkninger S. 62 tillader han sig det utrolige i den Retning, saa vil jeg bede ham læse en sammenhængende Fortælling som den om Proteus i IV 351—570. Den hele Skildring er mirakuløs: Havguden skal fortælle Menelaos hans egen og andres Skæbne; han ved selvfølgelig, som alle Guder, alt; to Gange minder Digteren os selv udtrykkelig derom ved Ordene: *θεοὶ δέ τε πάντα ἴσασιν*. Dette er den mirakuløse Baggrund. Paa den tumler nu Digteren sin Realisme af Hjærtens Lyst, ubekymret om, at man af den Grund skal kunne finde ham «mistænkelig». Den alvidende Gud tæller sine Sæler og opdager ikke, at Menelaos og hans Folk ligger under de fire Huder; disse kaldes *νεόδαρτα*, for at vi skal kunne forstaa den morsomme Realisme med Virkningen af deres ilde Lugt. Hele denne Bølgegang af det fantastiske og det snusfornuftige giver, som sagt, næsten mere end noget andet Digtene deres Ejendommelighed. Det ene Øjeblik ved Proteus alt, det næste intet. Han ved, at Manden er Menelaos, uden at nogen har sagt ham det, men ikke, hvilken Gud det er, som har givet Menelaos det Raad at overrumple ham (462). Det er hans Spaadomsevne, der inspirerer ham til at kende Menelaos's, Aias's, Agamemnons og Orests Skæbne; men ved Omtalen af Odysseus lader den ham i Stikken; at han kender dennes Forhold maa han udtrykkelig motivere med, at han selv har set ham hos Kalypso (550). — Mener H. virkelig, at alle slige Steder skyldes *en reflekterende Bearbejder, der maa hjælpe sig ud af en Knibe, han ved sin Omdigtning har bragt sig i* (S. 54)? Vil han kalde disse Modsigelser *en vild Heksedans* (S. 63), saa bliver det hans Sag, men skudt ud af de homeriske Digte faar han dem saavist ikke. — Er den Tanke ham forøvrig helt fremmed, at vi saa sent som hos Herodot endnu kan mærke tydelige Spor af de samme Dansetrin, om end i en yderst afdæmpet Skikkelse?

Det er langt fra min Mening, at disse Paavisninger skulde give Bevis for Enhedstankens Uantastelighed; men jeg mener unægtelig, at de giver Bevis for, at jeg har haft Ret til at kalde den Metode, Prof. H. anbefaler, vilkaarlig og uvidenskabelig. Og hvad der, efter min Mening, maa gøre det særlig vanskeligt at bevise, at disse to Digte er «sammenflikkede» af Stykker, der har Aarhundreder imellem sig, er den Skikkelse, hvori Gudeopfattelsen og de religiøse Forestillinger møder os i dem. Prof. H. mener aabenbart ligesom jeg, at disse Forestillinger har været Genstand for en levende Udviklingsproces, at dømme efter, hvad han siger derom S. 62—63.

Her skulde man da tro, at Destruktørerne maatte kunne finde et fortrinligt Middel til at sondre mellem gammelt og nyt, skille «de geologiske Lag» fra hverandre, særlig hvis man er klar over denne Udviklings Gang, hvad Prof. H. ogsaa synes at være. Hvad min egen Opfattelse her er, har jeg haft Lejlighed til at paavise og motivere meget udførligt i min Afhandling om Allegorien. Resultatet har jeg sammenfattet i følgende Ord (S. 77): «Det er tydeligt, at de græske Guder er undergaaet en meget betydelig Forvandling i Tidens Løb, fra at være Naturguder til at blive de rent personlige Guder, vi møder hos Homer, og derfra til at blive Begrebsrepræsentanter, ikke Personifikationer, dog stadig saaledes, at de ældre Former bevares ved Siden af de ny, som opstaar i Tiden; netop derfra skriver sig en ikke ringe Del af de Modsigelser, vi træffer i denne Religion.» Jeg kan nu ikke se rettere end, at de homeriske Gudeforestillinger med alle deres mange Modsigelser møder os aldeles ensartet gennem begge Digtene, og det saaledes, at vi finder et bestemt Trin i hin Udvikling fikseret i disse Forestillinger, saaledes som jeg har søgt at godtgøre det med et enkelt Eksempel, hentet fra de homeriske Forestillinger om Zeus (S. 78—79).

Dette synes mig dog at tale stærkt for, at disse Digte maa være sammenhængende, forfattede paa samme Tid og sandsynligvis af samme Mand. Hvad der imidlertid her har været mig næsten det mærkeligste i hele H.s Artikel er, at han ogsaa med Hensyn til Gudeforestillingernes Fiksering i disse Digte synes enig med mig. Han refererer nemlig paa det angivne Sted de Resultater, hvortil jeg i sin Tid kom. Hvorledes han da trods det vil kunne fastholde sin Teori i dens Yderlighed, er mig ganske ubegribeligt.

Anmeldelser.

König Eduard III. von England und die Gräfin von Salisbury. Dargestellt in ihren Beziehungen nach Geschichte, Sage und Dichtung, unter eingehender Berücksichtigung des pseudoshakespeare'schen Schauspiels «The Raigne of King Edward the Third» von Dr. *Gustav Liebau* (Litterarhistorische Forschungen XIII.) Berlin 1900, Felber. XII + 201 s. Pris 4.50 M.

This somewhat lengthy title gives a fair idea of what is found in the book itself. Starting from the plan of examining exclusively the Elizabethan Drama of Edward III, the author in the course of his preliminary work found it more and more necessary to include other treatments of the same subject, and now he presents us with a very full account of everything he has been able to find in history, in novels, in plays, etc., concerning the love-affair between Edward III and the Countess of Salisbury. And it must be admitted that if the strictly historical result is somewhat meagre, the diligence of the author has succeeded in unearthing a very great number of poetical works dealing with that love episode, in the literatures of Italy, France, Spain, Germany, Holland, and England itself. Among these Bandello's novel, known in England through William Painter's translation (in his «Palace of Pleasure») from Boisteau's French rendering, plays, of course, the most prominent part. In the investigation of all these various remodellings and adaptations of the story much ingenuity is displayed, and, as is usual in German works of this kind, every pains has been taken to make the bibliography as full as possible. Sometimes the reader feels inclined to wish that the author had relegated a greater part of his learning to less conspicuous places so as to render his book more easily readable.

The question that will interest most readers is undoubtedly, whether or no the author has solved the vexed problem as to the authorship of the Elizabethan drama, or has, at least, brought it nearer to its final solution. As might be expected, he states the views expressed by everybody that has written at all on the subject, including even some nobodies. But when one looks into the arguments advanced by the author himself, very little is found besides what has already been said by others. And much of what he repeats is of very little value indeed. When Warncke and Proescholdt compare V. 1. 39 *Ah, be more milde vnto these yeelding men! It is a glorious thing to stablish peace, And kings approch the nearest vnto God By giuing life and safety vnto men* with the famous lines in *Merch.* IV. 1. 192

(to which might be added Tit. Andr. I. 1. 119 *Sweet mercy is nobilities true badge*), such parallelisms, even when multiplied, establish nothing at all; by arguments of that kind one might prove that any author has written any disputed work. Similarly, the argument drawn from the occurrence of the line «*Lillies, that fester, smel far worse then weeds*» in Shakespeare's sonnets as well as in our play, cuts both ways; Shakespeare may have used the line twice, or somebody else may have appropriated it from his sonnets, or he may have appropriated it from somebody else's play, or they may both have taken it independently from some unknown source. The argument drawn from the use of some words not found in genuine Shakespearean plays seems finally disposed of by the criticism of the latest English editor, Mr. G. C. Moore Smith, at least in the form in which it was stated by Mr. Fleay. Nothing can be concluded from the metrical and other tests proposed, and so our author, like some of his predecessors, leaves the question open: no sufficient evidence has been brought forward in favour of Shakespeare's authorship, but the love-episode may have had a different author from the rest, which was *perhaps* written by Robert Greene. — I may as well say here that I have sometimes had the presumption to fancy that I have hit upon a clue to the difficulty, the nature of which I shall be prudent enough to keep to myself till I find some day time enough to work it out properly.

Finally I am happy to say that Dr. Georg Brandes is no German, as the author seems to suppose (p. 174—5).

Otto Jespersen.

Shakespeare's Tempest, herausgeg. v. *Albrecht Wagner* (Englische Textbibliothek VI). Berlin 1900, Felber. XXV + 108 s. Pris 2 M.

The text follows the editio princeps, in this case the folio of 1623, word for word and letter for letter; on the foot of the page all the readings of the later folios are recorded, all of them on the basis of fresh collations. The editor's work has been done very carefully; only he ought to have informed us where he prints *thou* for ẏ͗ (e. g. I. 2. 242 and 415) and *the* for ẏ (e. g. I. 2. 252); it would also have been more correct to print *vvould vvith* instead of *would with* II. 1. 167, *VVhat* III. 1. 71, *VVherefore* III. 1. 76, *VVhat* III. 1. 78 and 79, *VVho* III. 1. 93 (this list makes no pretension to completeness). As all other

minutiæ of the old edition, such as italic marks of interrogation, etc., have been attended to, I do not see why the editor silently deviates from the old text in these little points. But I ask him to take as a compliment the fact that I have found no more material defects in his edition, which will prove eminently useful to all serious students of Shakespeare. It is a great pity that old-spelling editions of Shakespeare should still be so rare; the all but universal practice in school editions of printing his plays in modern spelling, but of giving passages from his contemporaries, when quoted in the notes, in their original garb, cannot but produce the ridiculously false impression in the minds of the young readers that Shakespeare alone in those times knew how to spell properly.

It would have been a good thing if those various readings which have real importance for the text, had been either printed separately or singled out, *e. g.* by means of a star; as it is, the reader who has a dozen times referred to the variations only to find *giue* altered into *give* or *haue* into *have*, naturally loses patience and eventually leaves off consulting the various readings altogether.

The introduction gives a clear account of the probable date of the play, its sources so far as they are known, and the »überarbeitungen und fortsetzungen» of the play. The editor is against Garnett's theory of the play being composed to celebrate Princess Elizabeth's marriage in 1613, finding like Brandes that the admonitions addressed to the young couple (If thou do'st breake her Virgin-knot, before All sanctimonious ceremony, etc.) would in that case be sadly out of place (eine geradezu ungeheuerliche taktlosigkeit). In that passage he therefore only sees an allusion to the poet's own experiences in his young married life, and does not think it possible to combine, as Brandes does, this point of view with the remainder of Garnett's theory. But when, like most critics, he looks upon the Tempest as one of Shakespeare's best and most profound plays, my humble impression is that it is one of his weakest plays, which would never have been renowned but for two or three pages of surpassing beauty.

Otto Jespersen.

Paul Herrmann, Erläuterungen zu den ersten neun Büchern der dänischen Geschichte des Saxo Grammaticus. I. Übersetzung. Mit einer Karte. Leipzig 1901, Engelmann. IX + 508 ss.

Kun et godt halvt år efter afslutningen af Jantzens oversættelse af Sakses ni förste bøger (anm. IX. bind s. 178 ff.) er

der udkommet en ny oversættelse af samme kilde; forfatteren er den som mytologisk forfatter kendte dr. Paul Herrmann i Torgau. Straks i sit forord oplyser han, at Jantzens oversættelse ingenlunde har gjort hans overflødig: den har intet forsøg gjort på at beholde Sakses egen stil, har gengivet hans vers i prosa og ofte forbigået ord eller udtryk; derhos har den stolet for meget på Eltons engelske oversættelse og for lidt studeret Sakses egen sprogbrug i hele hans værk. Man må da også indrømme den sidste oversætter, at medens Jantzens oversættelse havde sin styrke i, at den på nem og overskuelig måde gjorde indholdet af Sakses værk tilgængeligt, er hans nye arbejde fremgået af en langt dybere og mangesidigere beskæftigelse med opgaven. Der er gjort en imponerende anstrængelse for at lade Sakses tanke, i vers og prosa, fremtræde så kendelig som muligt. Hele rækken af steder for en enkelt glosses forekomst nævnes, hvis der er tvivl om dens ordbetydning. Tillige er forf.s herredömme over den sagnhistoriske literatur langt sikrere og fyldigere. Her er öjensynlig mange af betingelserne for at skabe et förste rangs værk samlede på en hånd.

Helt er dette dog ikke lykkedes ham. Han har en lille Akhilleshæl i de historisk-antikvariske spörsmål. Man bliver noget overrasket ved i Sakses fortale at træffe den oplysning, at det er Knud den hellige († 1086), hvis helgenry omstråler kong Valdemar. Hver mand i Danmark véd, at det er Knud Lavards; *avus* er her urigtigt oversat ved «Ahn», det betyder slet og ret «farfader» Lige så uheldigt er det, når Sakse taler om landskabet Angel (beg. af 1ste bog), og H. misforstår det som England (*provincia* oversættes ved «land»!). Mere tilgiveligt er det, når han på samme side lader Dan og Angul gribe herredömmet i Danmark «unter freudiger Zustimmung des Landes» og «ohne Widerspruch von seiten der Unterthanen»; men under sin stræben efter at få hver stilistisk vending med, er han gået glip af det væsentlige i Sakses tanke, at de kom på tronen ved folkets valg. Politisk er det heller ikke rigtigt, når han på næste side lader Dan ægte «eine Frau aus Deutschland von hohem Adel»; ved *summæ dignitatis* tænker Sakse selvfølgelig på fyrstelig byrd, ikke på en misalliance. I det øvrige værk er ganske vist disse fejl så meget sparsommere. S. 264 vil han overfor nærv. anmælder hævde, at *præco* (kongens ombudsmand i det bekendte Starkadsagn) skal betyde bøddel; men han synes ikke at have gjort sig det spörsmål, om en sådan person overhovedet er kendt i gammel nordisk kultur eller passer i datidens retsforhold. Det er et uheld, at overs. i beg. af 8de bog (Bråvallakvadets kæmper) har optaget Müllenhoffs inddelinger og forklaringer i selve teksten; her er bogen ubrugelig for den, der ikke har den latinske tekst ved hånden. Heller ikke kan man sige, at overs. overalt har nået sit særlige mål «all die eigentümlichen Züge von Saxos

,Latinitas' zur Wirkung kommen zu lassen». Se f. eks. Frodelovens bestemmelser om forfremmelser i stand, hvor Sakses spillende mangfoldighed af ord er gjort ensartet, og det malende udtryk «bønder» omsat til «gemeinfreien». Men der er ikke nogen tvivl om, at hans arbejde dog på dette punkt betegner et stort fremskridt.

Trods sine fejl er det et arbejde, som man modtager med glæde og ofte vil rådspörge om forståelsen af de enkelte steder. Men det er tillige noget mere. Det mælder sig som förste del af en fuldstændig literær og sagnhistorisk behandling af Sakses oldtid. Denne friere redegörelse vil udgöre 2. bind af værket; og for at lette den for en del af det faktiske stof følger der med dette 1. bind et större tillæg af *Sprachliche Zusammenstellungen* (s. 444—92). Som hjælpemiddel har han her benyttet et af prof. dr. Knabe i Torgau udarbejdet glossar over hele Sakses ordforråd og dets forhold til oldtidens literatur; og han har under udarbejdelsen haft hans hjælp og råd. Jeg skal her referere en del af de resultater, som er nåede. Sakses ordforråd udgör o. 7250 ord (foruden formord); et lille antal af dem findes ikke engang i sen latin, men er dog dannede af latinsk stamme, «barbarische Wortstämme finden sich nicht.» Ejendommelige gloser har han ofte lånt fra Vergil og Ovid. For resten er hans vers mere selvstændige end hans prosa; ofte tror man at finde lån fra en latinsk digter, men ved at slå efter opdager man, at det er kun sprogfarven, der er den samme. De egentlige forbilleder, fra hvem han låner hele sætninger, og hvis sætningsbygning og stil han efterligner, er i ganske kolossalt omfang Valerius Maximus, endvidere Sallust, Curtius Rufus og Justin. Martianus Capella, som man plejer at nævne, indtager derimod en anden stilling. Sakse har en del enkelte gloser fra ham. Han har benyttet hans encyclopædi som lærebog; hans geografiske og matematiske viden har haft indflydelse på Sakse. Også afvekslingen imellem vers og prosa har han optaget efter ham; og han har benyttet alle de hos Capella brugte versemål og strofeformer, foruden adskillige andenstedsfra og måske enkelte selvlavede (overblik over versemål s. 489—92); «die Ansicht aber, dass Saxo sich den Capella als Muster im Stile genommen habe, ist unbedingt zurückzuweisen.»

Disse lån fra klassiske forfattere fordeler sig höjst ulige. De fire sidste bøger er kendelig fattigere end de andre. Fattigst er den store 14de bog, som man almindelig regner for ældst; rigest er 9de bog og især förste halvdel af fortalen. Heri finder Herrmann et hjælpemiddel til at bestemme de forskellige partiers alder og efter at have gennemgået de bekendte holdepunkter for værkets datering (med enkelte originale bemærkninger) opgör han resultatet således: 1) 14de bog, 2) 15de, 16de og 13de, 3) 11te, 12te og 10de samt den geografiske fortale, vistnok afsluttet hen-

imod 1201, 4) 1ste—9de bog (o. 1202—1216), 5) tilegnelsen, efter 1215. Med hensyn til bestemmelsen af den sidste hævder han, at den bekendte sætning *Albiæque fluctus . . . complexus* ikke behøver at hentyde til udstrækningen af Valdemars herredømme over Elben (1216), men til at han har nået Elben, særlig til overenskomsten med kejser Frederik II (1215). Og heri har han vist i det væsentlige ret. Under nogen tvivl går Herrmann endnu stærkere i enkeltheder med at fastsætte det indbyrdes aldersforhold, f. eks. vil han regne 3die, 4de og 5te bog for det ældste af sagnhistorien. Men når han påberåber sig manglen af vers i 3dje og 4de bog, må det dog huskes, at vi ikke sporer nogetsomhelst til, at hans kilder for dette afsnit har været kvad; og for resten er ikke-gengivelsen af de gamle kvad jo netop et kendemærke for de sidste sagnbøger, 8de og 9de. Med så meget större sympati vil man se på de undersøgelser, der gentager og indskærper stil-modsætningen imellem den förste og den sidste del af Sakses værk; således afsnittet om gentagelser s. 479 ff. Hvor tilsvarende optrin (f. eks. samme krigslist) forekommer i de förste og i de sidste bøger, er det — ganske imod hvad man skulde vente — den sidste fremstilling, der er jævn og enkelt, men den förste (den sagnhistoriske) er kunstlet og retorisk, fordi den i virkeligheden er den yngste.

I det næste bind vil vi altså få at göre med sagnstoffet og med Sakses forhold dertil. Foreløbig får vi kun prøver og antydninger i noterne. Så vidt det kan skönnes, medbringer han nogle særlig gode betingelser og andre ringere. Hans interesse og sans for de sagnhistoriske og sproglige enkeltheder kunde sikkert uden skade være större. Han gentager f. eks. uden samvittighedsnag Müllenhoffs inddeling af Bråvallakæmperne, hvorved Bjarke og Hrok den svarte bliver Svenskere. (Hvilke mærkelige oplysninger om sagnstoffets udvikling vilde vi ikke have her, hvis det virkelig havde stået i kvadet!) Han regner kæmpen Starkad for den 6te konge i Rings hær. Han tekstretter Sakses sydnorske dialektformer til normal islandsk (Gromer til Glumer). Han lader et enkelt kæmpenavn midt inde i personrækken betyde «die Götländer», fordi han ikke har forstået, at Gotar hos Sakse er ganske normal lydbetegnelse for, hvad der i Sǫgubrot hedder Gautr. Tilnavnet «goti» oversætter han også «der Götländer», skönt manden ifølge Sakse er født i Telemarken. Forf. er oven i købet løbet surr i folkenavnene Gøter og Goter. Mærkeligst er dog en note på samme side (346): «Saxos Lyuth «Guthi» beweist für Dänemark die Existenz von Goden . . . Die Sǫgubrot af fornkonungum geben dafür den Namen Hlaumboði; Olrik setzt dafür mit Recht Lyuthbuthi (Hljóðboði) ein.» Ti hvis Olriks ændring er sket med rette, er beviset for godens tilværelse blevet til slet intet. For resten er dette «bevis» for godernes tilværelse i Danmark galt af mange andre grunde (bl. a. fordi Bråv. slet ikke er digtet

i Danmark); og der gives andre og langt sikrere beviser for, at Danmark har haft goder (runestenene). Ikke engang hans citat af Olrik er korrekt; denne har indsat «Lyuth Buthi», fordi det allerede står i Kr. Pedersens oversættelse af Sakse. Alle disse eksempler er hentede fra et par sider af Bråvallakvadet, der jo er forf.s uheldige punkt. Det øvrige værk giver ikke anledning til sådanne fejl; men man savner i hans sammenstillinger den sikre sans for sagnomridsene og de enkelte skikkelsers plads indenfor det, som en Müllenhoff havde i så höj grad.

På den anden side har han en ikke ringe iagttagelse overfor den jævnt fremskridende fortælling. Hans bemærkninger om uklarhed og spring i Sakses fremstilling er gode. Særlig kræver hans bemærkninger til de enkelte digte opmærksomhed. Her har han på én gang lært af Müllenhoff og står tillige mere selvstændig end ellers overfor sin læremester. Han har således set den metodiske svaghed i Müllenhoffs forsøg på at adskille de forskellige kvad i Sakses digte, at han glemte, at vi ikke havde originaler, men kun Sakses meget frie gengivelser. Interessantest er bemærkningerne om Starkads kvad hos Ingjald (s 484—89, jf. 284—86): Müllenhoff har haft ret i, at man i kvadet har med to forskellige digtere at göre, men den ene af dem er — selve Sakse. Jeg kan ikke slutte mig til alle hans enkelte hypoteser, f. eks. den at Ingjaldskvadets slutning er en række forsøg og klader, som Sakse har frembragt på et tidligere trin i sit arbejde. Overhoved vil hans bestemmelser af Sakses andel i digtene næppe kunne gælde for endelige; dertil er bl. a. hans fortrolighed med den gamle kultur ikke indgaaende nok. Men man må glædes ved at se et enkelt i sig selv væsentligt moment draget så kraftig frem; og forf. sidder öjensynlig inde med midler til dets videre opklaring. Kun én ting må jeg endnu beklage, at vi ikke har fået selve dette ypperlige materiale enten i form af en fremskridende kommentar til hele værket, eller i alt fald som fuldstændig samling af parallelsteder til de betydeligste digte. Först herved vil vi sættes i stand til virkelig at dømme om Sakses literære tilskud til hans kildestof. Og dermed ønsker vi forfatteren god lykke på vejen frem til hans anden del, den han selv betegner som «die Hauptsache».

Axel Olrik.

Hugo Pipping, Gotländska Studier. Uppsala 1901, Akad. Bokhandeln. Med et Facsimile. IV + 136 s.

Denne bog falder i to partier; det ene består af en udgave af AM 54, 4°, et håndskrift fra 1587 af Gutalag, det andet af «Strödda iakttagelser» af filologisk art.

Udgaven af det interéssante hdskr. af loven[1] er foretagen med overordentlig omhu og nöjagtighed. Som udg. siger, var det ikke meningen at levere en kritisk udgave af loven, men kun et nöjagtigt aftryk af håndskriftet. Jeg har sammenlignet udgaven med dette på större og mindre partier, og har således overbevist mig om udg.s omhyggelige fremgangsmåde. Alt er gengivet nöjagtig, ikke blot teksten med alle dens ejendommeligheder, rettelser, marginalnoter og lign. med angivelser under teksten af, hvad der m. h. t. de enkelte ord eller bogstaver er at bemærke, men også hvad Arne Magnusson har skrevet på en foran indklæbet seddel[2], ja endogså dr. Kålunds under katalogiseringen påskrevne notitser (s. 2 og 4) er medtagne. Det kunde måske interessere udg. at erfare, at marginalets to ord *tingnu menn* (s. 6), der siges at være «skrifna af yngre hand», er skrevne af Arne Magnusson.

Som sagt er udgaven meget nöjagtig. De røde overskrifter og bogstaver er særlig fremhævede, streger og kommaer (lange eller korte) gengivne, det ord nederst på siden, der er custos, stadig anført; i det hele taget er udgaven så facsimileret som det ved hjælp af tryk kan göres. Der er måske dem, der måtte synes at facsimileringen var gået vel vidt. Men det hele bibringer benytteren en tryghedsfølelse. En måske mere reel indvending kunde göres mod den så at sige mekaniske gengivelse af de enkelte bogstaver. Udg. mener således, at han ikke konsekvent kan trykke *giera*, det over linjen tilföjede ord (s. 7_{23}), uagtet der lige foran skrives *giera*, blot fordi det tredje bogstav ligner mere et *o* end et *e*; nu er det så, at skriverens *o*'er og *e*'er ofte er meget vanskelige at skælne imellem; i dette tilfælde er *e*, fordi bogstaverne er bleven mindre, bleven klattet en lille smule. Her mener jeg, at udg. ikke blot havde ret, men også pligt til at læse *giera*, istedenfor ved en rent mekanisk læsning at få en form, der efter udg.s udsagn (s. 82) ellers aldrig forekommer[3]. Utvivlsomt skrev skriveren her også *giera*. Andre steder kan der være tvivl om, hvad der virkelig står og er tilsigtet. Således forekommer det mig tvivlsomt, hvorvidt der står *tekkelighit* (5_8) eller *tokk-*; ligeledes om der (6_{21}) virkelig står *hafn'* og ikke

[1] Ved en kuriøs absentia animi lader forf. hdskr. tilhøre «Kungliga biblioteket i Köpenhamn» (s. IV).

[2] Når der her står *horum legum*, er dette tilvisse en skrivefejl, som udg. rigtig bemærker (s. 72 not.).

[3] I en note kunde der være gjort opmærksom på *e*'ets form.

hafu'; dette var jo et ord skriveren ikke kunde være i tvivl om; og fordi han her har glemt sin sædvanlige hage over *u*, berettiger det næppe til at indbringe en umulig form. Jeg vilde læse *hini* (ikke *him*) 9_4 f. n. Som udg. bemærker, er det ofte meget vanskeligt at se, om der står et *e* eller *i*; i de allerfleste tvivlstilfælde har han bemærket dette i en note. *Flye* (6_{12}) skulde jeg være mere tilböjelig til at læse *flyi*. Ligeledes vilde jeg måske enkelte steder have opfattet udg.s store bogstaver (H, E, f. eks.) som små, eller sat et lille komma, hvor han har et langt, eller *j*, hvor han har *i*, eller omvendt. Når der ikke er andet at bemærke end slige intetsigende petitesser om en udgave, er det klart, hvilken ros der tilkommer den. Hvor udg. i noterne anfører skriverrettelser, tror jeg ikke, at han altid har truffet det rette m. h. t. hvad der først har været skrevet; således har der for *Ta* (9_1) først vistnok været skrevet *E* (ɔ: det følgende *En*). S. 8_{13} har skriveren først skrevet *enghi*; det komma, udg. har sat efter *engh*, er ikke et komma, men en streg, der hører sammen med den af udg. omtalte «apostrof»; denne sidste er en lille lige streg; det hele ser således ud: /; dette er et velbekendt ordadskillelsestegn, som skriveren på grund af rettelsen har ment at måtte anbringe. S. 10_8 er først skrevet *thz*. S. 11_{17} har skriveren først skrevet *haff-*, ɔ: først glemt *loff*. S. 13_2 f. n. står der utvivlsomt *siaw* (ikke *sian*). S. 12_4 står der over linjen ved rettelse *ō* (*allō* ɔ: allom).

Til udgaven knytter udg. forskellige bemærkninger og oplysninger både om skriveren, præsten D. Bilefeld, og om håndskriftet, Schlyters benyttelse deraf osv.

Blandt de «Strödda iakttagelser» er udg.s bemærkninger om *i*-omlyden af særlig interesse. Han slutter sig til *A. Kock* m. h. t. dennes bekendte lære om de 3 perioder i udviklingen, men mener at kunne simplificere forholdet noget. Ligeledes slutter han sig til Kocks lære om -*iʀ*-omlyden, dog med en modifikation. Om dette må anm. henvise til forf.s egen udvikling. Af de andre bemærkninger skal fremhæves den om *lyndir* (pudenda), hvor forf. sikkert med rette antager en skrivefejl for *loyndir*, samt den om de nygullandske diftongers kronologi.

København, i oktober 1901.

Finnur Jónsson.

Euangelium secundum Matthaeum cum variae lectionis delectu edidit *Fridericus Blass*. Lipsiae 1901, Teubner. XVIII + 110 pp.

Sicut multa veterum scripta propter paucitatem vel pravitatem codicum difficile est in genuinam formam redigere, ita

fieri potest, ut ex ipsa abundantia codicum aliorumque testium antiquissimorum atque præstantissimorum haud minores difficultates nobis oriantur. Hoc factum est in Novo Testamento. Neque tamen contenti iis, quæ ab editoribus superioribus adhibita sunt subsidia, nova semper quærunt viri docti atque inde aliquid certe boni sese eruere posse sperant. Ita fieri non potest, quin quæ quisque subsidia invenerit vel primus adhibuerit, æquo pluris æstimet. Quid Euangelii secundum Matthæum recentissimus editor maxime sequatur, ex his verbis eius intellegi potest (p. IV): *sunt omnino nobis tales maxime testes circumspiciendi, qui ab reliquorum communione paullo longius distent suique quodammodo generis sint.* Tales autem existimat codicem Syrum Lewisianum atque Chrysostomum. Equidem non negaverim, testes ab reliquorum communione distantes ad multas res utiles esse posse, sin autem aliquis contendat, talibus in textu emendando plus quam ceteris ponderis tribuendum esse, prorsus dissentio. Neque enim per se veri simile est, testem a ceteris omnibus dissentientem solum veram scripturam servavisse, quum ceteri omnes eodem vitio laborent. Nisi plane in aperto res est, non credo.

Videamus iam exempla. Multis locis a ceteris testibus multum distat Chrysostomus. I 20 exhibet *ἄγγελος κατ᾽ ὄναρ φαίνεται τῷ Ἰωσήφ* pro *ἰδοὺ ἄγγελος κυρίου κατ᾽ ὄναρ ἐφάνη αὐτῷ*, II 1 *ἔρχονται* pro *παρεγένοντο*. V 24 *ἄπελθε* pro *ὕπαγε*; V 48 exhibent ceteri *ἔσεσθε οὖν ὑμεῖς τέλειοι, ὡς ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος τέλειός ἐστιν*. Chr. vero præbet *γίνεσθε* pro *ἔσεσθε*, omittit autem *ὑμεῖς* et *τέλειός ἐστιν* (*fort. breviandi causa* ait Bl., ut VII 6 et XXII 31), VIII 24 *χειμών* Chr. pro *σεισμός*. XIV 2 *Ἰωάνης ὃν ἐγὼ ἀπέκτεινα* pro *Ἰωάνης ὁ βαπτιστής*. XXV 14 om. *ὥσπερ γὰρ* (*fort. licenter* ait Bl., ut XXV 26, ubi verba *καὶ ὀκνηρέ* Chr. om.). His locis aliisque compluribus ne Blassius quidem Chrysostomum sequi ausus est, sed XII 5 pro verbis *ἀνέγνωτε ἐν τῷ νόμῳ* Chrysostomum sequens *οἴδατε* scripsit, ea sola de causa, quia etiam v. 3 scriptum est *ἀνέγνωτε* (non additis verbis *ἐν τῷ νόμῳ*), et XVI 19 *κἀγὼ δέ σοι δώσω* pro *καὶ δώσω σοι*; illa enim scriptura anaphora infertur, quæ mihi potius causa suspicionis est. XXVI 65 denique Chrysostomi scripturam *ὑμεῖς ἠκούσατε τὴν βλασφημίαν* pro vulgata *ἴδε νῦν ἠκούσατε τὴν βλασφημίαν* bonam quidem appellavit, sed non recepit.

Quam igitur rationem in Chrysostomi scripturis recipiendis vel aspernandis secutus sit editor, mihi quidem prorsus incertum est; hoc autem mihi iam ex exemplis, quæ attuli, colligi licere videtur, perpaulum ad Matthæi verba emendanda valere Chrysostomi testimonium. Uno tantum loco Blassius Chrysostomi vestigia sequens scripturam haud aspernandam recepit, XVII 27, ubi pro *εὑρήσεις* scripsit *εὑρήσει*, omissis antea verbis *ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτοῦ*; ita sententia evadit: *piscis venibit statere*, quamquam hæc significatio verbi *εὑρίσκειν* nusquam alibi in Novo Testamento reperitur,

nam Act. XIX 19 vix huc pertinet. Quod vero aliis locis innumeris solum Chrysostomum contra ceteros omnes secutus est editor, eius licentiæ, qua ille in verbis Matthæi afferendis sæpius utitur, rationem habentibus sine dubio improbandum est. Accidit hoc præcipue in omissionibus, ad quas infra revertar.

Si hanc editionem cum editionibus Actorum atque Euangelii Lucani antea ab eodem editore prolatis[1] comparamus, ratio edendi valde commutata esse videtur. Illic enim duas formas sive recensiones æque genuinas secernere editor studebat, hic unam restituere studet. Apparet autem, etiam in Matthæi Euangelio varias codicum aliorumque testium formas secerni posse, etsi minus inter se differunt. Ita hic quoque ut recensiones secernerentur, studendum fuit, quamvis sit difficile; nempe critici officium est *κρίνειν*, ac recensionibus demum distinctis, utra præferenda sit, diiudicandum. Blassius autem unum ex duobus agnoscere videtur: aut ipsum scriptorem opus suum plus quam semel scripsisse, aut de recensionibus secernendis prorsus desperandum esse. Ita accidit, ut editiones superiores, quamquam opinione vix probabili nitebantur, utramque illorum librorum formam ab ipso Luca profectam esse, meliore tamen ratione factæ sint quam hæc; in hac enim editione omnia commiscentur.

Ipsum audiamus: *maximum,* inquit (p. IV), *id est, quod in singulis quaestionibus non tam testes quam res ipsae spectandae sunt.* Itaque, quod ad testes attinet, eclectica ratione agit, quæ autem quoque loco concinnior ei videtur scriptura atque elegantior (de anaphora cf. supra ad XVI 19), eam præfert plerumque. Hæc ratio plane repugnat ei, quam non solum in Novo Testamento, sed etiam in aliis veterum scriptis edendis antea plerique secuti sunt, neque huius rei inscius est editor[2]. Qua vero constantia suam ipse rationem secutus sit, iam videbimus.

Breviorem scripturam uberiori præfert plerumque. Sæpe autem accidit, ut Syrum aliquem codicem vel Chrysostomum aliumve testem secutus verbum aliquod expunxerit aut uncinis incluserit. Quod ut melius perspiciatur, afferam exemplum e XIV 35—36 petitum, ita ut in sinistra parte textum ponam, qualem apud Tischendorfium, in dextra autem, qualem in hac recentissima editione legimus:

καὶ ἐπιγνόντες αὐτὸν οἱ ἄνδρες τοῦ τόπου ἐκείνου ἀπέστειλαν εἰς ὅλην τὴν περίχωρον ἐκείνην καὶ προσήνεγκαν αὐτῷ πάντας τοὺς κακῶς ἔχοντας, καὶ παρεκάλουν αὐτὸν ἵνα μόνον ἅψωνται τοῦ κρασπέδου τοῦ ἱματίου αὐτοῦ.	*καὶ ἐπιγνόντες [αὐτὸν] οἱ ἄνδρες τοῦ τόπου [ἐκείνου] ἀπέστειλαν εἰς [ὅλην] τὴν περίχωρον, καὶ προσήνεγκαν αὐτῷ τοὺς κακῶς ἔχοντας, καὶ παρεκάλουν ἵνα [μόνον] ἅψωνται τοῦ κρασπέδου τοῦ ἱματίου αὐτοῦ.*

[1] Cf. huius ephemeridis vol. VII p. 107 sqq.

[2] Cf. «Mitteilungen der Verlagsbuchhandlung B. G. Teubner» 1901. p. 50.

Ex his igitur paucis verbis quattuor inclusit, tria plane omisit; desunt enim apud testes paucos, neque ea, quæ inclusit, meliores testes tuentur quam ea, quæ omisit. Talia autem exempla ex omni pagina multa afferre licet. Supervacanea sint sane ista verba; quærendum tamen est, quomodo factum sit, ut in omnibus fere codicibus Græcis, Latinis, Syriacis adderentur supervacanea illa. Tum vero memoria tenendum est, quid in Actis apostolorum Euangelioque Lucano idem editor olim accidisse putet. Illa enim scripta ipsum Lucam, quum iterum chartæ mandaret, in brevius contraxisse opinatur, *ut fit* (vid. Euang. Luc. ed. p. LXXIX); uberiorem igitur formam priorem esse. Inde legem eruere licet, qua, etsi nusquam diserte pronuntiavit, ex editionibus tamen eius intellegimus eum certo confidere; est autem hæc: s c r i p t o r s i s u a i p s i u s v e r b a i t e r u m d e s c r i b i t, r e c i d i t p l e r u m q u e, q u æ e i s u p e r v a c a n e a v i d e n t u r; s c r i b a v e r o l i b r a r i u s, q u i a l i u s v e r b a d e s c r i b i t, s u p e r v a c a n e a a d d e r e s o l e t. At ita homines plerumque natos esse, ne conatus quidem est nobis persuadere.

Huc accedit, quod locis nonnullis rationem suam non est secutus: II 10 legimus ἐχάρησαν χαρὰν μεγάλην σφόδρα, sed omittunt σφόδρα duo Syri; cur non expunxit? IV 18 post Σίμωνα omittit Syrus Lewisianus verba τὸν λεγόμενον Πέτρον; cur male? V 20 post verba λέγω γὰρ ὑμῖν omisit editor ὅτι cum Chrysostomo, sicut V 32 cum cod. D ac nonnullis Latinis, at in loco plane simili XXVI 21 servavit idem verbum. Omittit sane hoc loco unus tantum codex Chrysostomi, sed «non tam testes quam res ipsae spectandae sunt.» XIX 15 omittit editor ἐκεῖθεν post ἐπορεύθη cum Syro Lewisiano, quod ineptum arbitratur, *quasi possit aliquis aliunde proficisci quam illinc ubi sit* (!) (p. IV), atque eodem modo egit IX 9 et 27, sed XII 9, XIII 53, XIV 13, XV 21 et 29 simile ἐκεῖθεν legimus. Requiruntur nimirum testes (cf. p. V); at si opus est correctura, nihil valent testes, interpolare vero licet etiam sine testibus[1].

Quamquam hoc quidem editori dandum est, locis plerisque rebus eum plus tribuisse quam testibus, est tamen, ubi testibus quibusdam, quos in deliciis habet, plus æquo confisus sit. Multum tribuit codici D, quem plerumque sequuntur nonnulli Latini. Eosdem iam tum secutus est, quum Acta Euangeliumque Lucanum edidit «secundum formam quæ videtur Romanam»; ac recte secutus est, ut mihi videtur. At hic, ubi non formam Romanam restituere

---

[1] Cf. Madvigii Adv. crit. I p. 9[1]: Ridicule interdum homines, ut sibi videntur, cauti et prudentes, coniecturam laudant ut probabilem, sed in nullo codice reperiri queruntur; recepturos se fuisse, si vel in uno codice reperiretur. Quid coniectura opus esset, si codices verum præberent? Quid in re dubia codex iuvaret nisi fide dignus et qui ceterorum consensum vinceret?

vult, nescio, cur tantum iis tribuat. Num melius est II 9 *ἐπάνω τοῦ παιδίου* quam *ἐπάνω οὗ ἦν τὸ παιδίον*? aut IV 16 *οἱ καθήμενοι* quam *τοῖς καθημένοις*? Hoc loco eam scripturam prætulit, quæ anacoluthiam præbet, aliis vero locis præfert oratoriam concinnitatem, ut V 45: *ὅτι τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ ἀγαθοὺς καὶ πονηροὺς καὶ τὸν ὑετὸν αὐτοῦ* (add. ex Patribus quibusdam) *βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους*. aut X 21: *παραδώσει δὲ ἀδελφὸς ἀδελφὸν εἰς θάνατον, καὶ πατὴρ τέκνον εἰς θάνατον* (add. ex Syro Lewisiano). Quum locis plerisque additamenta, quæ ei supervacanea videntur, testibus quibusdam confisus resecuerit, his locis eosdem testes secutus additamenta intulit non meliora. Hic testes, eosque fide indignos, magis spectavit quam res.

Unam etiam rationem haud sane improbandam locis nonnullis adhibuit. Non sine causa suspicatus est, fieri posse, ut e ceteris Euangeliis quædam irrepserint aut certe correcta sint. Itaque ubi codices differunt, eam plerumque scripturam respuit, quæ in alio Euangelio legitur. Hæc via per se bona est, sed admodum lubrica, neque certum est, quatenus ea progredi liceat. Nonne tali de causa ibi quoque corrigendum est, ubi nulla scripturæ varietas in nostris codicibus appareat? IX 16 inclusit verba *αἴρει γὰρ τὸ πλήρωμα αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ἱματίου, καὶ χεῖρον σχίσμα γίνεται*. nam ex Marc. II 21 irrepsisse opinatur, et omittit Chysostomus (eodem modo egit in versu proximo, ubi ex Luc. V 37 verba nonnulla irrepsisse existimat). Quid, si exhibuisset Chrysostomus? maneret tamen prior suspicionis causa, quæ propter multas similitudines Euangeliorum non multum valet. X 3 in D codice aliisque quibusdam inter apostolos nominatur *Λεββαῖος*, ceteri autem cum Marco præbent *Θαδδαῖος*, atque illud præfert Blassius. At XXIV 36 servavit verba *οὐδὲ ὁ υἱός*, quæ exhibet Marc. XIII 32, hic vero multi codices omittunt; ait autem: *possunt haec consulto esse deleta*. Rationem igitur secutus est ab ea, quam sequitur plerumque, plane diversam.

Restat, ut de coniecturis pauca addam. Gaudendum est, quod paucæ sunt, sed vellem essent pauciores. XXV 1 in plerisque codicibus legitur *λαβοῦσαι . . . . ἐξῆλθον*, in paucis autem *ἔλαβον . . . . καὶ ἐξῆλθον*. Blassius, cui displicet *λαβοῦσαι*, quia legitur etiam infra in v. 3, scripsit *ἔλαβον . . . . ἐξελθεῖν*. aliter egit XXVIII 19, ubi D aliosque secutus scripsit *πορεύεσθε μαθητεύσατε* pro vulgata scriptura *πορευθέντες μαθητεύσατε*: cur non coniecit *πορεύεσθε μαθητεῦσαι*?

Ita quoquo nos vertimus, rationes recensendi prorsus incertas reperimus, nec plura opus est addi, quibus hanc editionem textum potius depravatum quam emendatum exhibere demonstremus.

Joannes Ræder.

Horatii bref om skaldekonsten, tolkadt af *F. Gustafsson*. Akademisk inbjudningsskrift. Adjectae sunt adnotationes ad artem Horatii criticae. Helsingfors 1901. 56 S.

Forf. har til sit Program valgt et i andre Programmer, Udgaver og Tidsskrifter hyppigt behandlet Æmne, hvorom det var vanskeligt at sige noget nyt. Hensigten har da vel været til Brug for andre at samle, hvad han har læst og tænkt angaaende Æmnet.

I Indledningen (S. 1—17) gør han Rede for Forholdene i Rom paa den Tid, da Digtet blev til, og disses Indflydelse paa Literaturen i Almindelighed og særlig paa Horats; dernæst giver han en Skildring af Horats' egen Udvikling som Menneske og Digter og Karakteristik af hans Digte, oplyst ved mange Henvisninger til betegnende Steder i Digtene, og dvæler endelig ved Horats' æstetiske Vurdering af sin Samtids digteriske Frembringelser og særlig ved ars poet. Han fremhæver, at Hor. ikke har villet skrive nogen systematisk mer eller mindre aristotelisk Poetik eller Dramaturgi, men kun i et Brev give nogle Forskrifter for Digtere.

Derpaa følger en svensk Oversættelse af a. p. i prosaisk Form. Allerede i Indledningen udtaler Forf. med Henvisning til Wilamowitz Moellendorff (Reden und Vorträge) og Keller (die Grenzen der Uebersetzungskunst), at man ved Oversættelsen af et antikt Digt sjelden opnaar den tilsigtede Virkning, naar man helt bibeholder den antike poetiske Form, og at særlig Horats' sidste Epistler med deres overvejende Reflexion bedst gengives i ubunden Stil, naar blot Tonens vekslende Spil gengives, og hver Tanke, hvert Billede faar sit tilsvarende Udtryk. Han stiller selv en Art indirekte Opfordring (S. 15) til at komme ind paa det Spørgsmaal, hvorvidt det er lykkedes ham at naa dette Ideal. Jeg tror, at det kun kan fuldt besvares af en, hvis Modersmaal Svensk er. Hvad Formen angaar, kan jeg ikke fragaa, at en Del af det karakteristiske gaar tabt ved Opgivelsen af Verset. Oversættelsen er fri saavel med Hensyn til Sætningsbygning som Ord, hvad der kun kan billiges. Maaske er der paa sine Steder lidt megen Stræben efter Hverdagsudtryk, hvor Originalen ikke synes at give Anledning dertil. (V. 384 *vitio remotus ab omni:* man är en hygglig karl i allo; V. 422 *unctum ponere:* duka upp något att smörja kråset med.) Jeg kan heller ikke se, hvorfor undertiden et Billede er ombyttet med et andet (V 39—40 *quid ferre recusent, quid valeant humeri:* hur högt vingarna bära och när de vägra sin tjänst) eller et Billede indført, hvori intet findes (V. 53 *cadent parce:* falla droppvis) eller et specielt Udtryk generaliseret (V. 181—182 *quae ipse sibi tradit spectator:* som vi omedelbart öfvertyga oss om; V. 199 *apertis otia portis:* tryggade fredsvärf).

Oversættelsen er ledsaget af Noter, som i knap Form give

de nødvendigste Oplysninger. Flere Gange ere saadanne ogsaa givne ved en Tilføjelse i Texten uden nogen Tilkendegivelse af, at det ikke er Digterens Ord: V. 118 *Colchus an Assyrius, Thebis nutritus an Argis*, den vilda colchiern eller den förvekligade assyriern, en som fostrats i boioternas tjocka luft (Ep. II 1, 244) eller i det öfvermodiga Argos; V. 146—147 *nec ab interitu Meleagri nec gemino ab ovo*, icke med Meleagers, farbroderns, fall och icke med Helenas mytiska ursprung ur dubbelägget.

I de (S. 40—56) tilføjede *adnotationes criticae* (paa Latin) handles først om Horats' Kilder til a. p. Forf. mener, at der intet er til Hinder for at tro den hos Porphyrio givne Notits: *in hunc librum congessit* (Horatius) *praecepta Neoptolemi τοῦ Παριανοῦ de arte poetica, non quidem omnia sed eminentissima*, kun at han indskrænker *eminentissima* til *pauca*, idet han siger: «quam pauca ex Neoptolemi arte Horatius sibi lucri fecerit, facile apparet, si ipsius Aristotelis artem poeticam et rhetoricam cum epistola poetae comparaveris». Han gaar ud fra, at Horats har kendt Aristoteles' Poetik, og at naar han vilde benytte en græsk Kilde, han da vilde foretrække denne for Neoptolemus, og viser saa, at Horats kun har gjort liden, om overhovedet nogen, Brug af Aristoteles, men det laa sikkert Horats langt nærmere at benytte en alexandrinsk Grammatiker end Aristoteles.

For at oplyse de mindre klare Overgange i a. p. gives dernæst en Udsigt over Gangen i Digtet. I Note 1 hertil (S. 46) afvises Kiesslings Udtryk, at Overgangen fra 152 til 153 sker «mit plötzlichem Ruck», og søges paavist, ex (a) v. 152 facile parari transitum ad mores personarum[1] constantes. I V. 153 tilføjes i Oversætt.: efter Prologen, og i en Note til V. 131 siges: Såsom de (Kyklikerne) kunde en tragisk poet i prologen skryta med sitt ämne. Det ser næsten ud, som om Meningen var, at der i det forudgaaende Stykke var Tale om Prologen i en Tragedie og ikke om episke Digte.

I Note 3 (S. 46) i Anledning af Overgangen til Satyrspil siges: Satyris praecipue delectatur Horatii animus, ideo pluribus de iis agit; cetera de hac re incerte excogitantur. Det er dog ikke let at forstaa, hvorfor Horats skulde have anvendt saa mange Ord paa at give Regler for Satyrspil, hvis ingen tænkte paa at skrive saadanne, og hos Porphyrio til V. 221 hedder det ogsaa: *satyrica coeperunt scribere ut Pomponius Atalantem vel Sisyphon vel Ariadnen*. Ved cetera sigtes vel nærmest til de i Dieterichs Pulcinella omtalte Atellanensatyrspiele, hvis Existens Ussing i sin Anmeldelse af det nævnte Skrift (i dette Tidsskr. [3] VI 162) med Føje har benægtet. Ussing finder de første sikre Spor af Satyrspil i Horats' Forskrifter og dernæst Pomponius

[1] Man ventede aetatum (singularum). Ogsaa S. 15 staar naturas hominum i Stedet for nat. aetatum, og i Oversætt. af V. 156 er *aetatis cujusque mores* gengivet ved: hvarje persons karaktär. Hvorfor?

Secundus paa Claudius' Tid, til hvem han med Rette antager, at Porphyrio sigter og ikke, som Dieterich mener, til Atellanforfatteren Pomponius Bononiensis. Antageligt kendte Porphyrio ingen Satyrspildigter fra Horats' Tid.

Af Enkeltheder skal jeg omtale:

V. 21 *aere dato*. Der bemærkes: jam ante, ut fieri solet, data pecunia; i Oversætt. mot honorar i förskott. Brugen af Perfekt Part. berettiger ikke til at tilføje: i förskott.

V. 29. Til *prodigialiter* bemærkes: Alludit fortasse Horatius vocabulo *prodigus*, quo octies usus est. Praeterea hoc loco prodiga explicationum et conjecturarum prodigia evitasset poeta, si dixisset «*vel* prodigialiter», i. e. etiam si prodigialiter fiat. At Horats skulde have brugt *prodigialiter* i Betydning af prodige, er vel kun sagt for det følgende Ordspils Skyld, og i Oversætt. staar *häpnadsväckande*. Ganske vist vilde prodige give Mening, idet prodige rem variare kan udtrykke species recti (V. 25), hvilket derimod «vel prodigialiter» ikke kan.

V. 254 *non ita pridem* (for ikke ret længe siden) kan enten, som man i Reglen oversætter, henføres til Horats' Tid (ikke ret længe før min Tid optog den) eller hvis Kiesslings Forklaring følges, tages i Relation til *jussit* (og ikke ret længe før havde den optaget). Forf. oversætter imidlertid: länge dröjde det visserligen ej, förän iamben upptog; det vil altsaa sige: kort derefter. Man kunde have ønsket en Bemærkning om, hvorledes denne Oversættelse kommer frem.

V. 317—318 oversættes saaledes: därför råder jag en konstnärlig efterbildare af liv och karaktärer att se upp til en mönsterbild och ur den hemta maningens ljudande stämma. Det ser ud, som om *vitae morumque* antoges styret af *imitatorem*, men det er umuligt. og naar i adnotatio (S. 53) staar: *exemplar vitae morumque* (id est *exemplar imitabile* cfr. epist. I 19, 17) ad virtutem referri oportet, non ad vitam recte et fideliter in poesi imitandam, saa maa vel dog Meningen være, at *exemplar vitae morumque* høre sammen og skulle betyde Forbillede for Livet, det sædelige Ideal, som Filosofien opstiller. I Overensstemmelse hermed søger Forf. at vise, at *vivae voces* her maa betyde Udtalelser, der formane til Dyd. Men det er ikke det, der er Tale om, men at finde de Ord, der passer til Rollen.

V. 449 oversættes: han anmärker det, som bör byta plats (mutanda = mut. *loco*) fordi ikke *mut. notabit*. men *Aristarchus fiet* skal være afsluttende og det første i saa Fald maa betyde noget, der ikke allerede er sagt. Men *mut. notabit* er sammenfattende (kort sagt, han vil sætte Mærke ved, hvad der bør forandres) og *fiet Aristarchus* er afsluttende (han vil med andre Ord blive en rigtig A.).

Odense, i November 1901.

P. Petersen.

J. Østrup, Arabisk Litteraturhistorie.

Som Led af den for Tiden udkommende «Illustrerede Verdenslitteraturhistorie» har Dr. Østrup udarbejdet en Fremstilling af den arabiske Litteratur, som det maa være tilladt at henlede Opmærksomheden paa og gjøre til Gjenstand for en noget nærmere Omtale. En arabisk Litteraturhistorie er nemlig allerede i og for sig en sjelden Fremtoning og har i lange Tider hørt til de haardest savnede orientalistiske Hjælpemidler, hvis Fremstilling imidlertid frembød saa store Vanskeligheder, at Orientalisterne i Reglen gik af Vejen derfor og nøjedes med at forberede den ved Samlinger af Materiale, der engang i Tiden kunde faa Betydning. Et Par forhastede Forsøg paa at løse Opgaven som Hammer-Purgstalls Literaturgeschichte der Araber 1850 fl. og Arbuthnots Arabic Authors 1890, vare saa mangelfulde, at de overhovedet ikke kunde komme i Betragtning. Først i Aaret 1897 begyndte Carl Brockelmann Udgivelsen af en «Geschichte der arabischen Litteratur», der afgiver et solidt Grundlag, hvorpaa der kan arbejdes videre, og som allerede nu kan betegnes som et i høj Grad fortjenstfuldt Hjælpemiddel. Men dette Værk er endnu ikke fuldendt og er desuden efter sit hele Anlæg nærmest beregnet paa egenlige Fagmænd. Tillige er der af den samme Forfatter ganske fornylig, men efterat Dr. Østrups Fremstilling var udkommet, udgivet en paa en større Læsekreds beregnet arabisk Litteraturhistorie som Led af «die Litteraturen des Ostens in Einzeldarstellungen» (C. F. Amelungs Forlag), hvor Fremstillingen er ført helt ned til Nutiden. Hvor vanskeligt et saadant Arbejde er, har Brockelmann selv hentydet til i Fortalen til sit større Værk, idet han udtrykkelig indskrænker sig til at behandle Litteraturens ydre Historie og giver Afkald paa en Fremstilling af den indre Udvikling, da en saadan — nogle faa begrænsede Omraader fraregnede — for Tiden paa Grund af manglende Forarbejder maa betragtes som en Umulighed.

Under saadanne Forhold hører en Fremstilling som Dr. Østrups til de Arbejder, hvis Fremkomst maa hilses med Glæde, og som tillige paa Forhaand kunne gjøre Regning paa Respekt, da kun virkelige Kjendere ville vove sig til en saadan Opgave, der kun kan løses ved Selvsyn og ved Hjælp af indgaaende Studier af de omfattende Litteraturværker. Til de allerede nævnte Vanskeligheder kommer for Dr. Østrups Arbejde yderligere den, som ligger i dets meget begrænsede Omfang. Ganske vist ydes der derved en vis Lettelse i Arbejdet, idet mange Vanskeligheder forblive uberørte, og Fremstillingen kan nøjes med at paavise Udviklingens Hovedtræk og disses Sammenhæng med de ydre Kulturforhold, der allerede nu i sine grovere Træk ligger klart for Dagen. Men paa den anden Side kræver en saadan Concentrering ikke blot en stærk Resignation hos Forfatteren, der maa udelade en

Mængde Enkeltheder, der for Fagmanden netop kunne have særlig Interesse, men ogsaa en Beherskelse af Stoffet, der lader ham se de afgjørende Hovedtræk og deres store Forbindelseslinier. Medens Brockelmanns mindre Litteraturhistorie har et Omfang af 258 Sider, hvorved han bl. a. sættes i Stand til at meddele en større Mængde Oversættelsesprøver, har Dr. Østrup behandlet hele denne omfattende Litteratur paa kun 44 Sider. For at udføre dette virkelige Kunststykke har han givet Afkald paa at omtale mange Forfattere og i det Hele kun nævnet faa Navne, og derimod concentreret Fremstillingen om enkelte Hovedperioder, som han til Gjengjæld har charakteriseret i bredere Træk. Dette er uden Tvivl den eneste Vej til Opgavens Løsning, men dens uundgaaelige Følge er naturligvis, at Valget af de nævnede Forfattere maa faa en meget vilkaarlig Charakter, især da Dr. Østrup undertiden mere har taget Hensyn til, at der om vedkommende Forfatter fortælles en for Forholdene betegnende Anekdote, end til hans direkte litterære Værd. Saaledes omtaler han, forat kunne indføje Beretningen om Mutalammis-brevet, Digteren Tarafa, hvis Muallaka han dog selv kalder noget tør og skolemæssig, medens en Digter som Lebid, der dog hører til de kjærnefuldeste blandt de gamle Sangere, ikke er nævnet. Ogsaa en Forfatter som Nabigha, hvis første Digt (efter Ahlwardts Rækkefølge) Nöldeke etsteds med Rette har kaldt en af den gammelarabiske Poesis skjønneste Frembringelser, og hvis skiftende Ophold ved de smaa Hoffer i Hira og Hauran desuden vilde have afgivet et betegnende Tidsbillede, eller endnu mere en Digter som Shanfara, Forfatteren af et almindelig beundret Mesterværk, vilde vel have fortjent Forrangen, naar det gjaldt om at gjøre et saa nøjeregnende Udvalg. Paa samme Maade kunde man ogsaa ved de følgende Afsnit anføre Navne, som man nødig savner, eller som ligesaavel fortjente at omtales som de, der forekomme. Men alt dette har kun liden Betydning, da der selvfølgelig mod en hvilkensomhelst Fremstilling af Arabernes Litteratur paa saa faa Sider vilde kunne gjøres lignende Betænkeligheder gjældende.

Vanskeligere falder det mig derimod at forsone mig med et andet, unægtelig virksomt Middel til Stoffets Begrænsning, som Dr. Østrup har benyttet, og som bestaar i, at han væsenlig kun giver Skjønlitteraturens Historie. Det er sikkert en meget omdisputabel Sætning, som han udtaler S. 166, at de exakte Videnskaber — et i øvrig mindre heldig valgt Udtryk, da der under denne Overskrift tales baade om Historie og Filosofi — maa siges at ligge udenfor den egenlige Litteraturhistories Omraade, hvorfor han indskrænker sig til en kort Omtale af enkelte af de betydeligere Fag. Der opstaar derved et føleligt Misforhold mellem de Par Sider (166—168), der helliges den videnskabelige Litteratur, og den Behandling, der bliver Skjønlitteraturen tildel, hvad navnlig i en «Verdenslitteraturhistorie» er saa meget desto føleligere,

naar man tænker paa den formidlende Rolle, som Arabernes Litteratur har spillet i Middelalderen paa Matematikens, Astronomiens, Medicinens og andre Omraader. Og tilmed tages der paa disse Par Sider slet ikke Hensyn til den religiøse, theologisk-juridiske Litteratur, hvis Fremvækst af Kuranen og Traditionerne og derpaa følgende Udvikling er saa betegnende for Muhammedanernes Aandsliv. I hvilken Grad Begrebet af Skjønlitteraturen er det dominerende, ser man bedst i det lille Afsnit om den spansk-arabiske Litteratur, der udelukkende giver et, iøvrig meget tiltalende Billede af de spanske Araberes Digtekunst og dennes Sammenhæng med de romantiske Forhold, hvorunder de levede, men ganske udelader Hensynet til andre Grene af Litteraturen, saa at Læseren f. Eks. ikke erfarer, at den S. 168 omtalte Averrhoes, den største arabiske Filosof, var en Spanier.

Holder man sig imidlertid til den Begrænsning, som Forf. har paalagt sig selv, saa maa det siges, at han indenfor denne Ramme har givet en Række Skildringer af Hovedperioderne, der ikke blot ere i høj Grad livligt skrevne, men ogsaa meget træffende og anskueliggjørende. Saaledes er det f. Eks. lykkedes ham at give en ypperlig Fremstilling af Beduinernes Liv og Digtekunst i Tiden før Muhammed, der er saa let læselig, at ingen uindviet Læser aner det omfattende og møjsommelige Arbejde, som en saadan Skildring forudsætter. Alt hvad Dr. Østrup skriver om denne Periode og om Arabernes daværende Kulturtilstand er baade træffende og rigtigt, og det maa derfor ikke betragtes som en Indvending, men kun som en supplerende Bemærkning, naar jeg fremdrager et enkelt Punkt deraf, nemlig hans Udtalelser om de religiøse Forhold i den førmuhammedanske Tid. Han taler S. 136 om de religiøse Forestillingers besynderlige Nøgternhed og om Mangelen paa frodig religiøs Fantasi hos Araberne, og tilføjer S. 138: Religionen var primitiv, ikke plastisk udformet, og den greb kun lidet ind i det daglige Liv. Vil man ikke gjøre Araberne Uret i denne Henseende, maa der erindres om, at en saadan Charakteristik vel kan støttes ved de bevarede Beduindigte fra Tiden ned mod Muhammed og ved Forholdene i Mekka, men at denne Tilstand dog væsenlig beroede paa en Tilbagegang og ikke altid havde været saaledes. De sydarabiske Indskrifter vise tydelig, hvilken overordentlig Rolle Religionen i gammel Tid har spillet i Sydarabiens Kultursteder, og for Nordarabiens Vedkommende fremgaar det af de mangfoldige Gudenavne og af en Mængde forskjellige Skikke, der senere enten bevaredes som betydningsløse nedarvede Former eller faldt ind under Overtroens Begreb, men som oprindelig have været rent religiøse Ceremonier, at Religionen ogsaa her tidligere paa meget energisk Maade havde omspændt Beboernes Liv. Om Indholdet af de ældre religiøse Forestillinger ved vi saa godt som Intet, da de muhammedanske

Forfattere væsenlig kun have bevaret de blotte Navne, men der er f. Eks. meget der tyder paa, at de ældre Arabere ikke blot have dyrket Stjærnerne, men ogsaa have haft Stjærnemyther, saa-at det allerede af denne Grund er tvivlsomt, om man helt og holdent tør frakjende dem religiøs Fantasi. Tillige viser det voldsomme Indtryk som de jødisk kristne eskatologiske Forestillinger gjorde paa Muhammed og hans Tilhængere, og den Forkjærlighed, hvormed netop de efterhaanden uddannedes, at Araberne ialtfald paa dette Omraade vedblivende vare modtagelige for det fantasirige Moment i Religionen. Her er det nu aabenbart importeret Stof, der ligger til Grund for Forestillingerne, og det er ogsaa muligt, at de gamle Stjærnemyther vare indførte til Araberne andetsteds fra; men selv om man derfor maa frakjende dem skabende Fantasi paa dette Omraade, saa have de ialtfald ikke savnet Modtagelighed derfor, ligesom ogsaa den besværlige Konkurrence, som Nadr ibn el-Harith voldte Profeten ved de persiske Sagn, han fortalte Mekkanerne, viser, at Araberne trods deres Nøgternhed gjerne laante Øre til slige fantasirige Fortællinger. Ogsaa kan der vel være Grund til at advare mod at generalisere den religiøse Ligegyldighed, som vi træffe hos Mekkanerne, og den paafaldende Mangel paa religiøst Indhold i de gamle Digte, som om dette skulde være et Fællestræk for alle Arabere paa hin Tid. Allerede Medinenserne vare jo i denne Henseende af et helt andet Stof end Mekkanerne, og Muhammeds egen Optræden var jo som bekjendt fra først af kun et enkelt Exempel paa en religiøs Bevægelse, der greb flere og lod dem søge en Tilfredsstillelse for deres religiøse Trang udenfor det gamle Hedenskab. De samtidig med Muhammed optrædende Profeter og Profetinder som Musailima og Sadjâh fremstilles selvfølgelig af den muhammedanske Historieskrivning som rene Bedragere, men det skinner dog alligevel igjennem i Beretningerne, at de vare dybt grebne af deres egen Forkyndelse og i enkelte Henseender endog stod betydelig højere end Profeten fra Mekka, hvis væsenligste Fortrin var, at hans Sag sejrede.

Paa samme Maade kunde jeg fremhæve en Række andre meget vellykkede Skildringer i Dr. Østrups Fremstilling og fristes til dertil at knytte forskjellige Bemærkninger. Men dette vilde føre udover en Anmeldelses Grænse, og jeg kan derfor nøjes med at anbefale det lille Skrift som en i al sin Korthed baade tiltalende og paalidelig Vejledning for Enhver, der vil vinde et Overblik over den arabiske Skjønlitteraturs vigtigste Perioder og Fænomener.

Et Par Steder findes der nogle Trykfejl i Aarstallene; saaledes skal der S. 155 læses 705 for 715 som Slutningsaar for Abd-el-Maliks Regjering, S. 166 (ved Sojuti) 1505 for 1502 og S. 173 (ved Muhamid) 1091 for 1071. Den første navngivne

Bearbejder af Eventyrfortællingerne var efter Brockelmann (mindre Litteraturhistorie 96) ikke Muqaffa (S. 164), men el-Lahiqi, hvis Værker imidlertid ikke mere existere.

Fr. Buhl.

Julius Kaerst, Geschichte des hellenistischen Zeitalters. Erster Band: Die Grundlegung des Hellenismus. Leipzig 1901, Teubner. X + 433 SS.

Die Zeit des Hellenismus ist seit dem genialen Werke Droysens lange Zeit nicht mehr Gegenstand einer ausführlichen Gesammtdarstellung gewesen. Und seitdem ist das Material ungeheuer gewachsen, nicht nur durch Inschriftenfunde, sondern namentlich durch die aegyptischen Papyri, die unsre Kenntniss der inneren Verhältnisse des Ptolemäerreichs so bedeutend erweitert haben. Es ist daher begreiflich, dass die moderne Geschichtschreibung sich jetzt wieder dieser Periode zuwendet um aus dem neuen Material und der zum Theil dadurch angeregten Einzelforschung das Facit zu ziehen. Diese Arbeit ist nicht überflüssig gemacht durch die solide aber knappe Darstellung Nieses (Geschichte der griechischen und makedonischen Staaten seit der Schlacht bei Chaeronea, I—II, 1893—99), schon weil für diese der Hellenismus nicht das einzige Ziel ist; ausserdem hält sie sich wesentlich an die äussere, politische Geschichte, während gerade beim Hellenismus der innere Umschwung der culturellen Verhältnisse besonders interessant ist. Der Verfasser des vorliegenden Bandes, Privatdocent für alte Geschichte in Leipzig, rühmlich bekannt besonders durch seine Forschungen zur Geschichte Alexanders — er ist z. B. Verfasser der meist vortrefflichen Artikel über makedonische Geschichte bei Pauly-Wissowa —, kann daher auf allgemeines Interesse rechnen, wenn er sich anschickt, einen modernen Ersatz für Droysens Buch zu liefern, und zwar auch bei den Philologen; denn wenn auch ihr Herz bei den originalen, litterarichen und künstlerischen Leistungen des engen altgriechischen Stadtstaats ist und bleibt, weil diese doch den Haupteinsatz des Griechenthums im Culturleben der Menschheit bilden, müssen sie doch, wenn ihre Wissenschaft wirklich die Geschichte der Ueberlieferung als ein Hauptziel ins Auge fassen soll, auch den Hellenismus in den Kreis ihres Interesses ziehen, wo so viel gesäet wurde, das später aufgegangen ist zu weltgeschichtlicher Bedeutung, u. a. ihre eigene Wissenschaft.

Diesen Gesichtspunkt hat der Verfasser energisch betont. Das erste Buch (Die hellenische Polis, S. 1—96) will in fünf Capiteln das Wesen des hellenischen Stadtstaates und die ihn zer-

störenden Kräfte (die philosophische Aufklärung Cap. II, die inneren Krisen und Gegensätze Cap. III) ausführlich darlegen und nach einer Uebersicht des Verhältnisses der hellenischen Idealphilosophie zum Staate (Cap. IV) die Fortschritte der nationalhellenischen und monarchischen Idee im 4. Jahrhundert als Voraussetzungen des Hellenismus aufzeigen (Cap. V). Die beiden letzten kurzen Abschnitte bringen zwar nichts überraschend neues — im V. Capitel ist namentlich von den panhellenischen Ideen des Isokrates die Rede, im IV. wird die bekannte Thatsache auseinandergesetzt, dass Platon und Aristoteles in ihren politischen Constructionen im Banne des nationalen Stadtstaates stehen —, aber sie geben doch mit maassvollem Urtheil einen klaren Ueberblick; hübsch sind die Andeutungen S. 85—86 über die Zukunftskeime bei Platon. Dagegen kann ich nicht sagen, dass die drei ersten Capitel ihre wichtige und interessante Aufgabe glücklich lösen; hinter den vielen, tiefsinnig klingenden Worten stecken doch meist recht ausgetretene Gedanken, und ein lebendiges, scharf umrissenes Bild der griechischen Polis in ihrer Eigenthümlichkeit vermag der Verfasser nicht zu entwerfen; warum dem athenischen Stadtstaate nicht gelang, was dem römischen gelang, darauf bekommt man keine klare Antwort. Wenig befriedigend ist z. B. auch, wass S. 55 ff. über Sokrates und sein Verhältniss zum Staate gesagt wird; es geht doch nicht an auf Grund einiger Xenophon-Stellen das Bild der Apologie bei Seite zu schieben, das mit den Ansichten des Verfassers schlechterdings unvereinbar ist.

Um so besser ist das zweite Buch (Das makedonische Königtum S. 97—218), das Philipp und seine Politik eingehend und überzeugend schildert; es dürfte der gelungenste Theil des Werkes sein. Alles, was von Philipp überliefert ist, gliedert sich der Auffassung des Verfassers so natürlich an, und es kommt ein so einheitliches Bild des gewaltigen und consequenten[1] Begründers der makedonischen Grossmacht heraus, dass der Leser mit Vertrauen dem Faden folgt, der ihm in die Hand gegeben wird. Sehr treffend wird u. a. S. 203 ff. auseinandergesetzt und in der 2. Beilage näher begründet, dass wir kein Recht haben den von Polybios bezeugten umfassenden Charakter von Philipps persischen Plänen anzuzweifeln; andrerseits wird der panhellenische Charakter

[1] Ob wirklich dieser Consequenz zu Liebe den klaren Worten des Isyllos E 2—3 *ὅκα δὴ στρατὸν ἦγε Φίλιππος εἰς Σπάρτην ἐθέλων ἀνελεῖν βασιληίδα τιμήν* ein Zwang angethan werden muss, wie es S. 199 Anm 1 geschieht damit ja nicht dem Philipp ein mislungener Versuch zugetraut werde die altspartanische Verfassung zu ändern, ist mir sehr zweifelhaft. Bei der damaligen Lage des spartanischen Königthums konnte Philipp sich über die Festigkeit seiner Wurzeln leicht täuschen. wie Wilamowitz Isyllos S. 33 treffend bemerkt, und dass Isyllos schlechte Verse schreibt, benimmt ihm doch nicht sein Recht als gleichzeitige Quelle gehört zu werden.

des Unternehmens S. 214 und sonst auf ein richtiges Maass beschränkt. Wie es scheint, ist das Verständniss Philipps dem Verfasser erleichtert worden durch die Bildung des deutschen Reichs um Preussen herum, dessen Eigenthümlichkeiten und führende Geister man hinter den königstreuen Makedoniern und ihrem für die Heeresorganisation unermüdlich thätigen König fortwährend ahnt, ohne dass die historische Objectivität darunter gelitten hätte. Ebenso wenig macht die Bewunderung für Philipp den Verf. unbillig gegen Demosthenes, dem er eher zu viel als zu wenig giebt.

III. Buch, fast die Hälfte des Bandes, ist Alexander gewidmet. Die Darstellung ist überall sorgfältig und ruhig abwägend, gleich weit entfernt von Leichtgläubigkeit und von moderner Hyperkritik. Gegen diese polemisirt der Verf. öfters — so S. 278 Anm. gegen Delbrück und Beloch über die Stärke des persischen Heeres bei Issos, S. 285 Anm. gegen Belochs Zweifel an die Echtheit des Briefes bei Arrian II 14, 4 ff., S. 365 Anm. 3 gegen Wegdeutung der Meuterei am Hyphasis, S. 378 Anm. 3 gegen Delbrücks willkürliche Verwerfung der Nachricht von der makedonischen Heeresreform in den letzten Jahren Alexanders, S. 394 Anm. 4 gegen Nieses Ansicht über die Ausdehnung der Pläne Alexanders, S. 415 Anm. 2 gegen die Anzweiflung der römischen Gesandtschaft in Babylon —, sehr mit Recht und wohlthuend namentlich für einen Philologen, der oft nicht ohne Aerger zusehen muss, wie Historiker kraft ihrer höheren Einsicht mit der antiken Ueberlieferung nach Belieben umspringen. Die angeführten Bemerkungen S. 394 ff. über Alexanders Absichten die Welt, nicht nur das Perserreich, zu erobern und bis ans Weltmeer vorzudringen beweisen, dass der Verf. Sinn hat auch für den phantastischen Zug, den moderne Nüchternheit gern dem jungen Heros abstreiten möchte; er hätte daher nicht S. 197 so schroff alle «Gefühlspolitik» Alexanders leugnen sollen. Zwar den Griechen gegenüber hat der König bei allem Philhellenismus keine Gefühlspolitik getrieben; der Verf. hebt mehrmals treffend hervor, dass Alexander weit mehr als sein Vater in die inneren Verhältnisse der griechischen Städte eingegriffen, den korinthischen Bund zurückgesetzt und Königsgewalt und Reich auch im Verhältniss zu den Griechen hervorgekehrt hat, wenigstens in seinen späteren Jahren. Dass auch er anfangs als Oberfeldherr des korinthischen Bundes auftrat wird S. 243 ff. ebenso richtig hervorgehoben und daraus seine Behandlung der griechischen Söldner im persischen Heer begreiflich gemacht. Das Wesen des Söldnerthums wird S. 70 ff. gut geschildert; von da aus fällt auf Memnons halb selbständiges Auftreten nach der Schlacht bei Granikos ein überraschendes Licht (S. 259). Weniger befriedigend scheint mir trotz mehreren treffenden Bemerkungen die Behandlung der schwierigen Frage, wie es sich eigentlich mit Alexanders Verehrung als Gott verhält (S. 386 ff.); aber jedenfalls

hat der Verf. dafür neue Gesichtpunkte beigebracht, namentlich auch mit Erfolg das Zeugniss der Münzen herangezogen. Im ganzen ist gegen die Würdigung Alexanders wenig einzuwenden [1]; man vermisst aber eine zusammenfassende Charakteristik des Menschen. Die weltgeschichtliche Bedeutung seines Werks ist klar und mit gerechter Bewunderung gezeichnet; dass der Verf. darüber nicht vergisst, was die Weltherrschaft der griechischen Cultur gekostet hat (S. 412), ist ein gutes Omen für die Werthschätzung des Hellenismus, die in den folgenden Bänden zu erwarten ist.

Eine Gesammtdarstellung der schwierigen Quellenfrage bekommen wir nicht, nur einige Andeutungen in der ersten und über eine Einzelheit (Kleitos und Kallisthenes) in der dritten Beilage. Einigermaassen befremdlich ist der Gleichmuth, womit S. 268 Anm. 2 der Widerspruch zwischen unsren Quellen und einem von Plutarch angeführten Brief Alexanders hingenommen wird; der Brief wird leichthin, wie es sonst nicht die Art des Verfassers ist, für unecht erklärt mit dem Zusatz: «Wäre er echt, so würde dadurch auf unsere «bessere» Ueberlieferung kein gerade günstiges Licht fallen». Nach dem wenigen, das Plutarch über den Brief mittheilt, ist es nicht abzusehen, wie dieser trockne Bericht eines von der schmeichelnden Legende ausgeschmückten Vorgangs gefälscht sein sollte, und das «nicht gerade günstige Licht» musste den Historiker denn doch etwas mehr aufregen. Im einzelnen finden sich sonst viele gute Bemerkungen zur Quellenfrage. So wird z. B. öfters sehr mit Recht hervorgehoben, dass unsre Ueberlieferung Spuren eines griechenfreundlichen Einschlags noch erkennen lässt; auch bei der Schilderung der Schlacht bei Granikos ist diese Quelle bei Plutarch (cap. 16) zu spüren, was S. 258 ausdrücklich hätte gesagt werden sollen.

Die sprachliche Darstellung hält den Vergleich mit Droysens jugendlichem Feuer und dichterischer Kraft auch nicht entfernt aus, fordert ihn aber auch nicht heraus. Sie ist ohne besonderen Reiz, aber auch ohne Ansprüche. Langweilig wirkt die häufige Anwendung der Frage als Uebergang: «In welchem Umfange wirkte vor allem das hellenische Element . . . .?» (S. 246), «In welches Verhältniss traten nun die befreiten Hellenen . . . .?» (S. 261) und so fort. Das uns so unangenehme Schachtelsystem der deutschen Sprache tritt, wenn ein Nicht-Deutscher sich in solchen

[1] Von Parmenions Ermordung heisst es S. 336, dass sie «vielleicht den dunkelsten Schatten» auf Alexander werfe. Es hätte hervorgehoben werden können, dass wir von Alexander sonst wohl blutige Uebereilungen kennen, aber durchaus keine tyrannischen Grausamkeiten; eben desshalb ist aus seinem Vorgehen gegen Parmenion auf eine tiefere Entfremdung des Hauptrepräsentanten der Politik Philipps zu schliessen. Er muss gefährlich gewesen sein, und dass Alexander in solchen Fällen nur politische Rücksichten nahm, hat er oft genug bewiesen.

Dingen ein Urtheil erlauben darf, öfters in einer besonders bösartigen Gestalt auf. Sätze wie diese (S. 332): «Die grosse, centrale Bedeutung, die heutzutage Herât, das an der Stelle des alten Alexandreia Areion erwachsen ist, *besitzt*, zeigt zur genüge» usw., die ungemein häufig sind, haben, für mein Ohr wenigstens, etwas beleidigendes; der Rhythmus scheint mir zu fordern, dass der Schlusstheil des umrahmenden Satzes, wenn ein solcher nicht zu vermeiden ist, etwas mehr Körper und Gewicht habe.

Kopenhagen, Nov. 1901.

J. L. Heiberg.

Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft. Neue Bearbeitung. Unter Mitwirkung zahlreicher Fachgenossen herausgegeben von *Georg Wissowa.* Siebenter Halbband, 1900. Achter Halbband, 1901. Stuttgart, Metzler. 2870 Sp.

Hermed foreligger altsaa endelig 4. Bind afsluttet af «Pauly-Wissowa», som det allerede er blevet Vedtægt at kalde den ny Realencyklopædi i Citater. Af «Pauly» er der forresten ikke andet end Skelettet tilbage; i hvilken Grad Resten er bleven fornyet ved Stofskifte, maaler man bedst ved at sammenligne den Orientering, man opnaar ved at gjennemgaa en Artikel i den ny Bearbejdelse, med den, som den tilsvarende yder i den gamle. I en foran trykt Meddelelse oplyser Redactionen, at der med 7. Halvbind foreligger rigeligt $^1/_3$ af Værket, og at den antager at kunne holde det temmeligt nøje indenfor det oprindeligt paatænkte Omfang af 900 Ark og for Fremtiden regelmæssigt at kunne levere mindst et Halvbind (45 Ark) om Aaret; altsaa skulde Værkets Afslutning kunne ventes om c. 12 Aar. Naturligvis gjør den lange Tid, et saadant Værk uundgaaeligt kræver, Supplementhæfter nødvendige; et saadant for Bogstaverne A—C er allerede forberedt, og i den Anledning anmoder Redactionen Brugere af Bogen om Bidrag. De temmeligt unyttige «Nachträge und Berichtigungen» til de enkelte Bind er i dette meget fornuftigt indskrænkede til 4 paa ialt 16 Linier.

4. Bind gaar fra Claudius mons til Demodoros og indeholder saaledes for største Delen (omtr. de 2 Trediedele) latinske Ord med C, deriblandt en stor Mængde iuridiske Udtryk. Af disse Artikler nærmer flere sig betænkeligt til den blotte Ordbogs Omraade, f. Ex. *constituere, consumere, continuum tempus, contributio, corrumpere* (Artiklen *consensus* indeholder en Del speciel iuridisk Polemik, som man hellere havde set kortere og mere objectivt refereret); man kommer derved med nogen Ængstelse til

at tænke paa, hvilke Consequenser det vilde have, om andre Videnskaber og Kunster ogsaa skulde have deres *termini technici* forklarede, f. Ex. Medicin, Mathematik, de forskjellige Haandværk deres Redskaber osv. Men naturligvis er Grænsen mellem *verba* og *res* vanskelig at drage, og for meget er jo altid bedre end for lidt.

Ogsaa dette Bind indeholder en Mængde længere Artikler, der undertiden kan blive til hele Afhandlinger; paa Omslagets Bagside opregnes der — hvorfor forresten? — 52 saadanne «grössere Artikel». En af de udførligste er Delphoi (Sp. 2517—2700), hvor man ikke blot faar udførlig Besked om Beliggenhed (Philippson) og Historie (Hiller von Gaertringen), men ogsaa fuldstændige Lister over de delphiske Embedsmænd (Pomtow). I en Anmærkning Sp. 2583 kommer Betænkelighederne herved tilorde — Indskriftmaterialet er endnu ikke helt publiceret og voxer stadigt —, og Listernes provisoriske Charakter betones; allerede i selve Artiklen (Sp. 2693 ff.) har da ogsaa et «Nachtrag» vist sig nødvendigt. Det havde maaske været bedre at vente med disse fasti Delphici til et Supplementbind; det kan let blive nødvendigt at trykke dem helt om, da saadanne Lister dog kun er rigtigt nyttige, naar de har al opnaaelig Fuldstændighed og Nøjagtighed. Der findes ikke saa faa saadanne højst bekvemme Fortegnelser i dette Bind, saaledes under *Cohors* (125 Spalter), *Collegium* (100), *Coloniae* (78), *Comites* (hvorfor ikke *Comes*?), *Conventus*. Derfor venter man egenligt under *Consul* at finde de fuldstændige fasti, især da den attiske Archontliste er meddelt under *Archontes*; men det havde vel taget for megen Plads. Nogen Inconsequens i Fordelingen af Pladsen er i det hele ubestridelig; saaledes gives der af Constantius II's Regering en udførlig Skildring fra Aar til Aar paa næsten 50 Spalter, medens Constantin den store maa nøjes med 12. Andre Ujævnheder hænger nøje sammen med Forfatterens Individualitet. Man sammenligne saaledes Artiklen *Curtius Rufus* (E. Schwartz) med Artiklerne *Coelius Antipater* (Gensel) eller *Cornificius* (Brzoska). Den første beror aabenbart paa friske Førstehaandsstudier, bringer meget nyt og tager overalt bestemt Parti. Betænkelighederne ved saadanne Artikler, deres videnskabelige Værd ufortalt, har jeg antydet i en tidligere Anmeldelse; men de er dog at foretrække for den forvirrende Famlen, som præger de to andre Artikler, der hverken refererer objectivt og concist eller tager klart Standpunkt. Mønsterværdige er derimod som sædvanligt A. Mau's Bidrag (f. Ex. *cognomen*, *convivium*, *coriarius*). En forøvrigt god og udførlig Artikel, *Constantinopolis* af Oberhummer, er uheldigvis afsluttet, før Millingens Bog om de byzantinske Mure kom Forfatteren ihænde (se Sp. 1010). Utilfredsstillende er Artiklen *Daimon*, under *Cypresse* kunde man godt have undværet en Del af Lajards mystiske Dybsindigheder, under *Demeter* burde

Udtryk som «Das Evangelium von der Erlösung der Menschen aus der Welt der Sünde» og lignende om de eleusinske Mysterier (Sp. 2736,57) være undgaaede, især da Forfatteren samtidigt benægter al orphisk Indflydelse paa dem.

Til Slutning et Par smaa Tilføjelser. Sp. 13 (*Clemens Alexandrinus*) burde være anført: Faye, Clément d'Alexandrie, Paris 1898. Ikke-tysk Litteratur kommer overhovedet af og til tilkort; under *Daphnis* er saaledes Dr. Ræders Afhandling i Ussings Festskrift forbigaaet. Under *Concordia* 1 burde være nævnt, at Indskrifter og Sculpturer derfra opbevares i Museet i Portogruaro. Under *Delphin* 2 (Stjernebilledet) anføres alt muligt andet, men ikke Ptolemaios' Fixstjernekatalog, der har 10 Stjerner, ikke 9. Ved *Daphne* 3 er Johannes Chrysostomos' Tale om S. Babylas glemt; det er en Hovedkilde for denne Helligdoms Historie under Julian.

Sp. 59 Linie 13 staar *den* istedenfor *der*.

Kbhcn. 3. XII. 1901.

J. L. Heiberg.

Otto Jespersen, Sprogundervisning. Kbh. 1901 Schubothe. 186 s.

Paa prænt og i tale har professor Jespersen i den sidste halve menneskealder været den mest energiske talsmand herhjemme for en forbedret og udvidet undervisning i de nyere sprog, og hans varme interesse for disse skolens stedbørn har krav paa enhver skolemands taknemlighed. Hans livlige og hvasse pen er vel kendt fra blade og tidsskrifter, hvor han har rettet stærke angreb saavel paa hele den bestaaende skoleordning som særlig paa den herskende metode for sprogundervisning, og ved pædagogiske drøftelser har prof. J. gerne været den første til at springe op paa katedret og i fyndige ord gøre rede for sit klare radikale standpunkt. Dettes løsen er, som bekendt, i korthed følgende: bort med de døde sprog og erstat dem med de levende, bort med den døde undervisning efter bogen og erstat den — i al fald væsentlig — med den levende tale. Nærværende bog handler især om undervisningens metode.

Det er en selvfølge, at det maa hilses med glæde, naar prof. Jespersen beslutter sig til at give sine spredt fremsatte anskuelser et samlet udtryk i form af en bog, som paa den ene side, negativt, kritiserer den hidtidige undervisning, paa den anden side, positivt, angiver vejen for reform.

«Sprogundervisning» er da ogsaa bleven imødeset og læst med stor interesse, og ingen sproglærer bør undlade at gøre sig bekendt med denne bog, lærerig og tankevækkende som den er. Skreven i et friskt og livligt sprog, der er frit for al slags opstyltethed eller akademisk pedanteri (forfatteren behøver ikke at nære nogen frygt i den henseende), er den fuld af fine sproglige og pædagogiske iagttagelser og giver en mængde

fortræffelige praktiske vink, som enhver lærer vil kunne have udbytte af. Men den synes mig skreven for en bedre verden end vor. Forfatteren, som (s. 2) udtaler sin glæde over, at han ikke har svigtet sin ungdoms ideer, er i virkeligheden den samme fuldblods idealist som for 15 aar siden, han opererer med ideale disciple, ideale lærere og navnlig med en ideal skoleordning, hvor man ikke har stort andet at bestille end at lære levende sprog.

Denne idealisme sekunderes af en vis fanatisme, som lægger forfatteren stærkere ord i munden end nødvendigt, baade naar det gælder at rose og at dadle, og gør ham ubillig i hans kritik [1].

Af bogens rige og, navnlig i sidste kapitel, mangeartede indhold skal jeg dvæle ved nogle hovedpunkter.

Professor Jespersen vil bort fra al oversættelse til og fra modersmaalet og vil have al undervisning til at foregaa saavidt muligt paa det fremmede sprog. Saa langt vil næppe mange følge ham. At oversættelse i mange tilfælde er ufornøden og kan erstattes ved andre midler, ved anskuelse (dog kun ret begrænset) eller ved smaasamtaler paa sproget om tekstens indhold, genfortælling eller lign., er lige saa sikkert som at den ofte, ja vel oftest, er en højst nødvendig kontrol med tilegnelsens nøjagtighed, og forklaringer paa det fremmede sprog kan det først tilraades at give nogenlunde fremskredne elever, ellers vil der være altfor meget, de ikke forstaar, selv om maaske læreren smigrer sig med det modsatte haab. Forfatteren gaar her langt videre end Sweet, der baade holder paa oversættelse til modersmaalet og paa forklaringer i dette. Han siger i sin *Practical Study of Language* — en bog, hvis tankegang ellers falder godt i traad med «Sprogundervisning»s — paa s. 200 disse forstandige ord: . . . *as long as we are learning the foreign language, it is our first business to have it explained to us as clearly and unambiguously as possible. Therefore all explanations ought to be in the language we know — that is our own — not in the one we do not know.*

Jespersen og Sweet er imidlertid enige om at bryde staven over al oversættelse fra modersmaalet til det fremmede sprog. Det er vanskeligt at indse, at dette ikke skulde kunne være en god øvelse for begyndere og senere lede til en friere benyttelse af sproget i samtaler, men naturligvis under den forudsætning, at der er mening og en vis sammenhæng i de valgte eksempler, saa at der ikke gives anledning til hyppige og voldsomme tankespring fra den ene forestillingskreds til den anden. Det er kun mærkeligt, at en saa simpel sandhed har været saa længe om at blive opdaget. Prof. J.'s humoristiske kritik af disse «løsrevne» sætninger er meget fornøjelig at læse, men det er let vundne lavrbær at gøre nar

[1] Det er sandt, at den uddannelse, universitetet tidligere bød lærere i nyere sprog, ikke var nær saa god som den, der nu gives, og at disse ofte maatte gaa mangelfuldt udrustede ud til deres gerning, men at betegne lærerstaben af den ældre skole som folk, «der har taget juridisk eller teologisk eksamen eller studeret Tacitus og Plato og dærpå for morskab læst nogle årgange af *Revue des deux mondes* eller romaner af Dickens og Walter Scott» (s. 180), turde dog være en vel flot udtryksmaade og næppe egnet til at skabe sympati for forfatteren og den sag, han forfægter.

ad en metodes karikatur eller af enkelte sætninger, som et øjebliks uagtsomhed har ladet slippe ind mellem de mange.

En tekstoptrevlen efter opskriften (s. 91): *Enfant gâté, veux-tu du pâté*, vil ofte være lærerig og kan bruges til afveksling, men det er langt fra alle tekster, der lader sig behandle paa den maade, og skal metoden drives i stort omfang, vil dertil udkræves baade megen tid og en englelig taalmodighed fra elevernes og lærerens side. Desuden er slige øvelser, naar de drives med liv og energi, i høj grad anstrængende for elevernes hoved, og forældre, hvis børn er blevne undervist saaledes, har klaget over, at det tog for meget paa børnenes aandelige kraft. Den hvile eller gaaen for halv kraft, som indtræder for flertallet af klassen, mens et stykke læses op eller oversættes, er ikke helt ufornøden under vore 50 minuter lange undervisningstimer.

Man spørger undertiden sig selv, hvem forfatteren tænker paa, naar han siger eleven eller eleverne; thi nogen skarp sondring mellem alders-, modenheds- eller kundskabstrin gøres ikke i «Sprogundervisning», og det er jo dog klart, at alt ikke passer for alle eller i alle forhold, og at der er stor forskel paa, om man underviser en talrig klasse smaadrenge, et lille hold artiumskandidater eller en enkelt elev, især hvis denne er af samme beskaffenhed som grev Pfeils 32-aarige landsbyskoleelev, der uden før at have lært fremmede sprog paa ti timer blev kapabel til at skrive et, om ikke fejlfrit, saa dog forstaaeligt italiensk brev paa fire oktavsider. Dersom ikke ordene «om ikke fejlfrit» er en stærk eufemisme, maa greven være en sand heksemester; det er allerede ret godt gjort af ham, at han kan faa en mand som prof. J. til at tro derpaa. Ovennævnte spørgsmaal paatrænger sig navnlig ved omtalen af lydskriften. Lydskriftens spøgelse skræmmer nu vel ikke mer som tidligere; tværtimod vil vel alle, der har gjort forsøg med den, være enige om, at den er et godt middel til at give eleverne en bedre udtale. Men naar der bliver tale om, i hvor stort omfang den skal benyttes, brister vistnok enigheden. Det er meget muligt, at prof. J ikke har haft grund til at fortryde, at han har brugt den et helt aar af det toaarige artiumskursus, men vil han ogsaa have held til at bruge den f. eks. med et begynderhold i Fransk, med en talrig klasse 10—11-aars drenge, der knap kan holde paa en pen? Forf. fremhæver nemlig udtrykkelig (s. 162), at eleverne «selvfølgelig ogsaa skal skrive med lydskrift».

I denne sammenhæng ligger det nær at henlede opmærksomheden paa det fortræffelige lille kursus i elementær fonetik, som gives s. 137 o. f.; forfatteren har ret i, at den art belæring altid tager elevernes interesse i høj grad fangen og utvivlsomt ogsaa letter arbejdet med udtaletilegnelsen, selv om man maaske her ikke tør anslaa udbyttet altfor højt. Af andre enkeltheder vil jeg fremhæve den rammende kritik, der (s. 88) rettes mod den almindelige mangel paa beherskelse af talordene, og regneøvelser anbefales til at raade bod derpaa. Dette er praktisk, men tager meget af den knap tilmaalte tid. Ja, det er jo i det hele taget tiden, det skorter paa, og dette turde være en af hovedindvendingerne mod at anvende den imitative metode i større omfang indenfor vore skoler, at eksamensfordringerne, der kræver oversættelse af et bestemt sidetal, næppe tillader det. Vi kan ikke komme bort fra oversættelses-

metoden, saalænge der til eksamen forlanges en prøve paa oversætterfærdighed i et statarisk pensum af en forholdsvis betydelig størrelse (som i Engelsk ved begge afgangseksaminerne, i Fransk og Tysk ved 4. klasses eksamen). Trods forfatterens paastand (s. 178) maa der ske en reform af eksamensvæsenet, ikke før vi kan «begynde at forbedre undervisningen», men før vi i skolerne kan naa til synderlig «produktiv sprogbeherskelse». For det store sprogherredømme, som den imitative metodes anvendelse i skolerne skulde give fremfor «den gamle skures», er der, mig bekendt, heller ikke ført noget praktisk bevis, og det ligger da nær at sige med Holberg: *affirmanti incumbit probatio.*

Endnu kunde jeg blot have lyst til at protestere mod forfatterens mærkelige udtalelse om karaktergivningen. Den kan besørges «efter bedste beskub» (s. 175). Nej, det gaar virkelig ikke an. Karaktererne er en af vor skoles største ulemper, eller maaske ulykker; de er tidsspildende, misvisende og egnede til at fremkalde slette lidenskaber hos eleverne. Men de er paa mange steder den eneste meddelelse fra skolen til hjemmene, de tjener til oplysning for skolens bestyrer og er ofte bestemmende for opflytning, stipendier m. m. De bør derfor gives saa retfærdigt som muligt, naar de skal gives. Men lad os blive fri for dem.

Hver side i «Sprogundervisning» bærer vidne om prof. Jespersens store kundskabsrigdom, om hans pædagogiske indsigt, om den varme, hvormed han omfatter sit æmne. Han har tegnet et smukt billede af den ideale undervisning, som maa glæde enhver lærers sjæl, og skønt jeg ikke deler forfatterens lyse syn paa, hvad der under de nuværende forhold kan udrettes i vore skoler, vil jeg slutte disse linjer med at takke ham for den interessante bog, han har skrevet.

Sorø, i december 1901.

H. P. Hoff-Hansen.

Infinitivus imperfecti i Latin.

Af **Karl Hude.**

I sin Syntaxe Latine (1886), § 154 b, remarque 4, note 1, skriver O. Riemann: L'emploi en pareil cas (c'est-à-dire après un verbe autre que *memini*) de la forme *scribere* dans le sens d'un infinitif imparfait est tout à fait exceptionnel: Cic. de off. I 30, 108 «*Q. Maximum accepimus facile celare, tacere, dissimulare,* etc.» («nous avons entendu que Fabius savait cacher ses desseins, se taire, dissimuler, etc.»). In Verr. II 5, 21, 52 «*dices frumentum Mamertinos non debere*» («tu diras qu'ils ne devaient pas, etc.»). De même p. Rosc. Am. 33, 92. — Mod opfattelsen af det første sted kan der næppe rejses indvendinger. På det andet sted fortsættes der: *Quo modo non deberet? an ut ne venderent?* og *venderent* synes at tale for forståelsen af *debere* som svarende til et direkte *debebant*; Halm bemærker dog: «Beim Imperf. schwebten dem Redner die Vorschriften der betreffenden Verordnungen vor». Det tredie sted: *Video igitur causas esse permultas quae istum impellerent* har endda været

genstand for to afvigende forklaringer: Halm forstår *impellerent* som «Modus potentialis der Vergangenheit», hvorved *esse* bliver korrekt, Madvig (Lat. Ordføiningslære (1895) § 382, Anm. 5) udtaler, at «ved *esse* er tillige tænkt paa *fuisse*».

Til disse steder har Riemann i *Revue de Philologie* XII s. 117 føjet et fjerde, Cic. pro Archia § 8: *Heracliaene esse tu eum adscriptum negabis?*, hvor det unægtelig stemmer bedre med hele sammenhængen at opfatte *esse adscriptum* som svarende til *erat adscriptus* end til *est adscriptus*.

Hvad der gør brugen af *infin. imperfecti* i Græsk så vigtig, er vel navnlig den fine måde, hvorpaa den bruges afvexlende med *infin. aoristi* til nuancering af tidsbetegnelsen. Det har derfor interesse at fremdrage nogle tilfælde i Latin, hvor den er sat på ganske samme måde.

Catullus LXIV 125 ff.:

Sæpe illam perhibent ardenti corde furentem
Clarisonas imo fudisse e pectore voces,
Ac tum præruptos tristem conscendere montes,
Unde aciem in pelagi vastos protenderet æstus,
Tum tremuli salis adversas procurrere in undas,
Mollia nudatæ tollentem tegmina suræ,
Atque hæc extremis mæstam dixisse querelis . . .

Hertil bemærker Ussing: «Det historiske Præsens i *procurrere* og *conscendere* vexler med Perfektum»; men det er dog vel naturligere at forstå disse infinitiver som svarende til *conscendebat* og *procurrebat* i uafhængigt udtryk.

Tibullus I 3, 25 f.:

Quidve [prodest], pie dum sacra colis, pureque lavari
Te (memini) et puro secubuisse toro?

Lavari, svarende til *lavabaris*, betegner de gentagne renselser, *secubuisse*, svarende til *secubuisti*, det ene faktum: kønslig afholdenhed.

Tacitus ab exc d. Aug. I 65:

Ducemque terruit dira quies: nam Quintilium Varum sanguine oblitum et paludibus emersum cernere et audire visus est velut vocantem, non tamen obsecutus et manum intendentis reppulisse.

Dette sted er fuldstændig parallelt med Xen. Anab. III 1, 11: *ἔδοξεν αὐτῷ βροντῆς γενομένης σκηπτὸς πεσεῖν εἰς τὴν πατρῴαν οἰκίαν καὶ ἐκ τούτου λάμπεσθαι πᾶσα.*

Hertil kan jeg, takket være dr. Siesbyes imødekommenhed, føje Cic. Verr. II 134: . . . *reperiebam hunc . . . natum atque aptum fuisse; investigare, adire, appellare, corrumpere, quidvis facere . . .; eundem . . excogitare . . . .; nam ipsum Verrem . . . . fuisse*, som han imod Ernesti og Zumpt forklarer under henvisning til Riemanns bemærkning. — Samme kilde skylder jeg Cic. Verr. III 66: *videtis pendere alios ex arbore, pulsari autem alios et verberari* etc., som dog synes mig lidt anderledes, da meningen jo er, at dommerne nu stiller sig de fortidige begivenheder for øje, såat udtrykket bliver lig et historisk præsens *pendent alii* etc.; endvidere Cic. Verr. III 111: *quid, si ostendo in hac una emptione lucri fieri tritici modium C* og Ter. Ad. 629: *haec adeo mea culpa fateor fieri*, som begge forekommer mig lidt tvivlsomme.

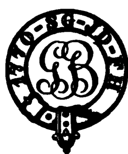
NORDISK TIDSSKRIFT

FOR

FILOLOGI

TREDIE RÆKKE

ELVTE BIND

KØBENHAVN

GYLDENDALSKE BOGHANDELS FORLAG (F. HEGEL & SØN)

GRÆBES BOGTRYKKERI

1902—1903

Redigeret af:

Karl Hude, rektor, dr. phil., Frederiksborg,

under medvirkning af:

M. Cl. Gertz, professor, dr. phil., Kbhvn.

Vilh. Thomsen, professor, dr. phil., Kbhvn.

Ludv. F. A. Wimmer, professor, dr. phil., Kbhvn.

S. Bugge, professor, Kristiania.

Johan Vising, professor, Göteborg.

C. M. Zander, professor, Lund.

Bidragydere i dette bind:

Andersen, Dines, professor, dr. phil. Kbhvn.
Bertelsen, Henrik, dr. phil. Kbhvn.
Blinkenberg, Chr., museumsinspektør, dr. phil. Kbhvn
Buhl, Fr., professor, dr. phil. et theol. Kbhvn.
Bøgholm, N., cand. mag. Kbhvn.
Hammer, I. E., studiosa mag. Kbhvn.
Heegaard, Poul, dr. phil. Vedbæk.
Heiberg, J. L., professor, dr. phil. Kbhvn.
Hude, Karl, rektor, dr. phil. Frederiksborg.
Høj, P., adjunkt. Frederiksborg.
Jensen, Anker, stud. mag. Kbhvn.
Jespersen, Otto, professor, dr. phil. Kbhvn.
Jessen, E., dr. phil. Kbhvn.
Jørgensen, Chr., museumsinspektør, dr. phil. Kbhvn.
Lindskog, Claes, professor, dr. phil. Lund.
Olesen, Elof, stud. mag. Kbhvn.
Paulson, Johannes, professor, dr. phil. Göteborg.
Pedersen, Holger, docent, dr. phil. Kbhvn.
Petersen, P., rector em. Odense.
Poulsen, Frederik, cand. mag. Kbhvn.
Rangel Nielsen, G., cand. mag. Kbhvn.
Ræder, Hans, dr. phil. Kbhvn.
Sandfeld Jensen, Kr., dr. phil. Kbhvn.
Sarauw, Chr., dr. phil. Kbhvn.
Schreiner, E., rektor. Kristiania.
Siesbye, O., docent, dr. phil. Kbhvn.
Thoresen, Valdemar, adjunkt. Randers.
Trojel, E., adjunkt, dr. phil. Kbhvn.
Ussing, J. L., prof. emer., dr. phil. et iur. Kbhvn.
Wiwel, H. G., adjunkt. Aalborg.
Zetterstéen, K. V., professor, dr. phil. Lund.

Indhold.

Anmeldelser.

Mindre meddelelser.

Nekrolog.

Alfabetisk fortegnelse

over

behandlede forfattersteder.

(Herunder medtages ikke steder, der kun er anførte exempelvis.)

Mere Homerkritik.

Svar til Dr. Sarauw og Dr. Tuxen.

Af J. L. Heiberg.

Tvi sådan batalje.

Dr. Sarauw er blevet saa meget vred over en Ytring i min Kritik af Dr. Tuxens «Den moderne Homerkritik» og bruger i den Anledning ovenfor (X. Bind S. 113 ff.) mange stærke og grimme Ord. Da jeg er mig bevidst ikke at have villet ham noget ondt, haaber jeg, at en rolig Betragtning vil kunne bringe os til Forstaaelse.

Sagen er jo i Korthed denne. Dr. S. har i sin Tid evident godtgjort, at et større Parti af Iliadens II. Bog har undergaaet en gjennemgribende Omarbejdelse, der ganske har forstyrret den fornuftige Sammenhæng og misbruger andenstedsfra laante Vers. Han arbejder i denne Afhandling med den moderne Homerkritiks Methode og Argumenter[1], ligesom han jo ogsaa støtter sig til en saa udpræget Lachmannianer som Köchly. Selv om man nu vilde indrømme Dr. S., at der af dette Steds Confusion ingen directe Oplysninger kan vindes om Iliadens Genesis, saa skulde man dog tro, at Paavisningen af, at der i vor Iliade findes et Stykke Omarbejdelse af en saa ukaldet Haand, maatte vække Formodning om lignende Ændringer af den oprindelige Plan andensteds og opfordre til at søge denne Haands Spor videre; har noget saadant bevisligt fundet Sted her, ligger det dog virkeligt nærmest deri at se en Støtte for den opløsende Homerkritiks Antagelse af lignende Omarbejdelser som Forklaring af ganske tilsvarende

[1] Det vilde være interessant at faa at vide, hvorledes Dr. Tuxen stiller sig til Dr Sarauws Afhandling. Hvis han billiger den, hvilken principiel Forskjel er der saa mellem Dr. Sarauws Fremgangsmaade og «moderne Homerkritik»? Misbilliger han den, hvorledes vil han da forklare de af Dr. S. paapegede Urimeligheder?

Urimeligheder[1]. For disse Consequentser søger imidlertid Dr. S. strax at sætte en Pind (IV. Bd. S. 25), idet han vil forklare, hvad der er sket i Il. II, som en lokal Byld, ikke som et generelt Symptom. En Rhapsode skal engang have havt et Haandskrift for sig med et Hul i, som han har udfyldt paa bedste Beskub uden at ane, at han «forandrede fortællingen i bund og grund» (IV. Bd. S. 20 ff.), «en Homerrulle er gaaet istykker, flere verskolonner er forsvundne og to kolonner eller kolonnedele er blevne klistrede ind i omvendt orden» (ib. S. 21). Det er denne Forklaring, som jeg ovenfor S. 49 har betegnet som «aldeles umulig», og jeg kan stadig ikke finde nogen mildere Betegnelse. Naar Dr. S. stadigt fastholder den (ovfr. S. 114), kun at Rhapsoden med den hullede Homerrulle er blevet til en «kludrende» «filolog» i Gaaseøjne med en do., viser det kun, at hans Studier ikke har omfattet den græske Litteraturs Overleveringshistorie. Hvis man vil tænke sig et Tidspunkt, hvor vor Iliades Overlevering har været afhængig af en eneste saadan beskadiget Rulle, kommer man saa langt tilbage, at der ikke bliver Tale om Rhapsoder og endnu mindre om Philologer, men om Omdigtere, om det, Dr. Sarauw S. 114—115 skildrer som «fri Overlevering». Fra det Øjeblik, da Rhapsoderne havde bragt de homeriske Digte rundt til hele den græske Verden, var der saa mange Exemplarer i Omløb, at en Mand, der «forefandt» en defect Rulle, ikke vilde have givet sig til at «gruble» over, hvad der vel kunde have staaet i Hullet, men vilde have laant sig et andet Exemplar til at udfylde det efter. Det hjælper ikke, at Dr. S. erklærer det for «helt utænkeligt at nogen, der kendte fortællingens oprindelige sammenhæng, kunde fristes af noget til at omdanne den til det nonsens den nu er» og paastaar, at «Den der har saa megen skaberevne i sin hjerne at han frit kan forvandle fabelen underkaster sig ikke slavisk traditionens enkeltheder». Ab esse ad posse valet consequentia. Dr. S. bliver nødt til at tænke sig et Menneske, som af en eller anden Grund ikke syntes om den oprindelige Sammenhæng, maaske fordi det stødte ham, at hans Landsmænd skulde have gjort Mytteri paa et saa afgjørende Tidspunkt i et stort nationalt Foretagende, og som derfor lavede den om derpaa ved et højst urimeligt Paafund og gjorde sig Sagen

[1] XVI 2 ff. i Forhold til XI 611 ff. er f. Ex. ligesaa meningsløst som noget i II. Bog, og Versene fra IX. Bog er ikke værre misbrugte i II. Bog end f. Ex. XXII 209 ff. i VIII 69 ff.

saa magelig som muligt ved at laane Vers andenstedsfra og lade meget af det gamle blive staaende, ubekymret om de Meningsløsheder, som derved fremkom; han følte dem ikke, fordi hans Opfattelse af Enkelthederne i, hvad der forlængst var blevet ham en Ramse, var afstumpet og sløvet. En saadan Mand, en skolemæssigt uddannet ἀοιδός fra Eposets Forfaldstid, har den opløsende Homerkritik fundet virksom paa mange Steder af Iliaden.

At Dr. S. ikke drog denne Slutning af sin Analyse af Il. II, men greb til hin fortvivlede Antagelse, var mig saa uforklarligt, at jeg ikke kunde finde anden Løsning end den, at han, bevidst eller ubevidst — derom vidste jeg intet og har intet sagt derom —, stod under Enhedstheoriens Indflydelse. Jeg raisonnerede mutatis mutandis om ham, som han selv gjør om Lachmann (IV. Bd. S. 26): «Men det er aabenbart viseteorien, der har hildet en ellers klartseende mand, og paa trods af al metode ledet ham til et feilgreb, som det ikke havde været vanskeligt at undgaa.» Det forekommer mig, at, uagtet Dr. S. ikke havde udtalt sig positivt for den ene eller den anden Side, laa dette Raisonnement saa nær, at der ingen Grund er til at blive saa vred derover.

Ja jeg kunde endog fristes til, selv om jeg derved udsætter mig for flere Ubehageligheder, at sige, at Dr. Sarauws «Indsigelse» netop beviser, at Enhedstheorien paa en eller anden Maade ubevidst tager Magten fra hans philologiske Sans. Det vilde i hvert Fald være en rimelig Forklaring paa de mærkværdige Fortolkningskunster, han præsterer for at undgaa Reichels af mig fremhævede Paavisning af, at flere Kampskildringer er forstyrrede af en Bearbejder, der savnede det paa hans Tid almindelige Panser og derfor føjede det til i færdige Scener, der oprindeligt ikke kjendte det. Den øverste Grundsætning for al philologisk Exegese er jo dog den, at man uden andre særlige Forudsætninger end Kjendskabet til vedkommende Værks Sprog og Stil fortolker det foreliggende Sted efter Ordenes Lydelse. Kommer man herved til et i sig selv modstridende eller paa anden Maade uantageligt Resultat, maa man søge en Forklaring paa, hvorledes Stedet er kommet i den foreliggende Forfatning. Her i større Omfang at operere med rene Skrivfejl i de homeriske Digte vil vel neppe falde nogen ind; man maa altsaa se sig om efter andre Forklaringer, og hvor Talen er om Vaaben, som vi kjender saa godt baade fra den mykenaiiske og fra den efterhomeriske Tid, er det naturligt at spørge Archæologien. For dette Fostbroderskab mellem Archæologi og Philologi, som jeg

betragter som et stort Fremskridt for begge Videnskaber, med Dr. S. synes at se noget skævt dertil (S. 120), er Reichels en udmærket Repræsentant. For at vurdere Vægten af hans Be- førelse maa man se den paa Baggrund af den Kjendsgjerning, den mykenaiiske Tid gjennemgaaende ikke kjendte et virke Panser, højst Plader syede paa Chitonen[1]. Da nu Iliaden vi ligt i Reglen forudsætter det svære mykenaiiske Skjold, væ der allerede derved hos den, for hvem Digtets Enhed ikke er Forudsætning, en Mistanke mod Oprindeligheden af Pansret, ikke hører til denne Udrustning og daarligt kan tænkes virkel anvendt sammen med det mykenaiiske Skjold paa Grund af det Størrelse og Vægt, og denne Mistanke bestyrkes ved, at Pans ikke nævnes i Odysseen paa de Steder, hvor man maatte ve det, f. Ex. i Odysseus' Hal. Ved en Række Steder paaviser Reichel, at ogsaa i Iliaden flere Scener dels forudsætter, dels o rindeligt maa have forudsat Heltene uden Panser. Lad os se, hvorledes Dr. S. behandler disse Bevissteder; hvad der syne mig usikkert eller vilde kræve for stor Vidtløftighed, forbigaar jeg.

III 355 ff. gaar Menelaos' Lanse gjennem Paris' Skjold, sidder fast διὰ θώρηκος og gjennemskærer Chitonen παραὶ λαπάρην, men Paris ἐκλίνθη καὶ ἀλεύατο κῆρα μέλαιναν. Det er en physisk Umulighed; er Lansen gaaet gjennem Pansret, kan Paris ikke ved nogen Bøjning undgaa den, hvis Pansret ikke sidder om ham som en Tønde. Om han staar i Frontstilling (Reichel) eller i Fægterstilling (Dr. S.) er ligegyldigt for Hovedsagen; men παραὶ λαπάρην taler for Reichel; λαπάρη er ikke «underlivet», men dets Sider mellem Ribben og Hofte. Dr. S. forklarer S. 126: «I samme nu som stødet føres mod underlivet, i samme nu undviger den angrebne enten ved at bøje i knæene eller bedre ved at sætte venstre fod et skridt til siden». Og det skal ἐκλίνθη kunne betyde! Nej, «i bedste orden» er Stedet kun, naar Paris er panserløs; saa farer Lansen gjennem Chitonens løse Fold lige over Hoften, og Paris undgaar den ved at bøje sig tilside i Hoften. At kalde V. 355 en Interpolation hjælper ikke, da der er flere Steder af samme Art og denne Interpolators Virksomhed altsaa netop vilde faa den af Homerkritiken hævdede Charakter af en Bearbejdelse.

At Aias XIV 404 ff. ikke er pansret der, hvor Sværd- og

[1] Det betyder χαλκοχίτωνες; sin uheldige Forklaring af dette Or har Reichel opgivet i 2. Udg. S. 93—94.

Skjoldremmen beskytter hans Hud, indrømmer Dr. S. (S. 126), men Panser skal han nu have alligevel, det gaar blot ikke «saa høit op». Saa vidt jeg forstaar, maa det betegnede Punkt være lige under Skulderen, og da Dr. S. selv anfører Bevissteder for, at Pansret «naar bagtil ialfald op paa skulderbladene . . fortil op over brystvorterne», og da de to Remme umuligt kan have ligget over hinanden oppe paa Brystets øverste Midtparti, kan han heller ikke angive nogen anden Mulighed. Men dette Parti var naturligvis dækket af Skulderklapperne. Overhovedet er det nedringede Panser, som ogsaa maa hjælpe Dr. S. over V 795, en saadan Uting, at det ikke kan bruges til at redde nogetsomhelst; vi maa forlange at se det, før vi kan tro paa det.

XXII 111 ff. siger Hektor: hvis jeg lægger Skjold og Hjelm og sætter Lansen fra mig, vil Achilleus dræbe mig *γυμνὸν ἐόντα*. Her skal Ordet *γυμνός* ikke udelukke, at Hektor har Harnisk paa (S. 128). Da denne Opfattelse absolut strider mod Ordets sædvanlige Betydning (sml. *γυμνῆτες*), maa Dr. S. *bevise*, at en Kriger med Harnisk paa kan kaldes *γυμνός*.

IV 137—38 hedder det om Menelaos' *μίτρη*: *ἣν ἐφόρει ἔρυμα χροός, ἕρκος ἀκόντων, ἣ οἱ πλεῖστον ἔρυτο*. Naar Metalbeltet saaledes var hans Hovedværn, slutter Reichel, bar han intet Panser. Hertil svarer Dr. S. (S. 124): «Ja det kommer jo slet ikke an paa dækningens udstrækning, naar den blot er der, hvor skuddet kommer: et lommeur kan tage af for en geværkugle». Altsaa skal man kunne sige om en Kyrassér: det Lommeuhr, som han plejede at gaa med som Beskyttelse mod Kugler, og som var hans bedste Værn. Og selv om Dr. S. vil ombytte sit Lommeuhr med et Bandoler eller et andet fast Munderingsstykke, hjælper det ikke en Smule. Verbet *ἐφόρει* og Flertal *ἀκόντων* beviser, at der tales om Panserbeltets Betydning i Almindelighed, ikke i det enkelte foreliggende Tilfælde.

XIII 712 ff. hedder det, at Lokrerne ikke gik i Nærkamp, fordi de ikke havde Hjelme, Skjolde og Lanser, men kun Buer; XIV 371 ff. opfordrer Poseidon Grækerne til Kamp med disse Ord:

> *ἀσπίδες ὅσσαι ἄρισται ἐνὶ στρατῷ ἠδὲ μέγισται,*
> *ἑσσάμενοι, κεφαλὰς δὲ παναίθῃσιν κορύθεσσιν*
> *κρύψαντες, χερσίν τε τὰ μακρότατ᾽ ἔγχε᾽ ἑλόντες*
> *ἴομεν.*

Paa begge Steder skal der jo dog betegnes den fuldstændige Hoplitrustning, og Slutningen ex silentio er saa «qualificeret» som

muligt. Jeg kan ikke anerkjende Berettigelsen af Dr. Sarauws Ripost (S. 128), der vel maa gjelde disse Steder med: «Reichel tror at naar ordet θώρηξ ikke nævnes paa steder hvor der var mulighed for at anbringe det, saa ligger deri et bevis for at krigerne ikke bar panser». «Mulighed» svarer ikke til det factiske Forhold. At Sværdet ikke nævnes, er en daarlig Parallel (S. 128); det hører ikke til den særlige Kampudrustning, man gik jo altid med det, ogsaa i Fred. Heller ikke i XI 457, hvor Odysseus trækker en Lanse ud af «Huden og Skjoldet», skønt den V. 435 er gaaet gjennem «Skjold og Panser», kan man med Rette tale om en «Mulighed» for at nævne Pansret; naar Digteren overhovedet vilde detaillere, hvorledes Lansen blev trukket ud, maatte den vanskelige Operation at faa den løs fra Pansret først og fremmest melde sig for hans Anskuelse.

Overfor disse grove Forsyndelser mod philologisk Exegese betyder det mindre, at S. 127 θώρηκος ἔνερθεν XI 234 skal kunne opfattes paa alle mulige andre Maader end den rigtige: nedenfor Pansret (sml. f. Ex. XI 252 ἀγκῶνος ἔνερθεν, paa samme Sted i Verset), og at XVI 802 ff. i denne Forbindelse: ἀσπὶς χαμαὶ πέσε . . . λῦσε δέ οἱ θώρηκα . . . Ἀπόλλων Ordet λῦσε ikke maa være, hvad det altid er (f. Ex. IV 215), men ligesom πέσε skal være en Følge af Apollons Slag V. 791.

Det er altsaa ikke lykkedes Dr. S. at gjendrive Reichels Bevis for, at Iliaden kjender baade den ioniske Bevæbning med Panser[1] og den mykenaiiske uden det, og at Skildringer af den sidste er blevet forstyrrede ved Indflydelse af den første. Det samme gjælder trods Dr. Sarauws Benægtelse (S. 122) om Skjoldet; Nestors Skjold f. Ex., som VIII 193 er πᾶσα χρυσείη κανόνες τε καὶ αὐτή, maa dog vel være et Rundskjold, saaat κανόνες om Bøjlerne er en Katachrese. Men paa dette Punkt er Reichels Fremstilling utilfredsstillende, fordi han har søgt at bortforklare sikre Spor af det ioniske runde Skjold (πάντοσ' ἐίση, εὔκυκλος m. m., se Robert, Studien zur Ilias S. 3 ff.).

Efter de Prøver, vi har set, paa Dr. Sarauws Fortolkningskunst kan det ikke undre, at ogsaa andre Steder, der er ham ivejen, maa finde sig i en lignende Behandling. Saaledes skal (S. 132) τόδε τόξον Od. XIX 586 være «godt Græsk», uagtet ὅδε som bekjendt «marks an object as near the speaker» (Monro,

[1] For en Sikkerheds Skyld bemærker jeg, at jeg ligesaa lidt som Dr. S. billiger Reichels Forsøg paa at tillægge θώρηξ anden Betydning.

Homeric grammar [2] 249) og neppe nogensteds, ialtfald udenfor ganske sene Partier som Od. XXIV 426, er i den Grad afbleget som her; det er en mechanisk Gjentagelse af Steder som XXI 92. Od. XVIII 172 ff. maa der ikke være Tale om Sminke, hvilket forøvrigt ikke er en «henkastet paastand af Wilamowitz», men allerede findes hos den skikkelige Eustathios (ἐπὶ καλλοποιοῦ χρίσματος) — «Der er fornuftigvis ikke tale om andet end at vaske ansigtet (kinderne) med vand, og salve med olie» (Dr. Sarauw S. 132 Anm.). Brugte de homeriske Mennesker da at smøre sig i Ansigtet med Olie? Jeg ved ikke rettere, end at de indgned deres Krop (eller Fødderne) dermed, hvorfor det kun forekommer i Forbindelse med et Bad, hvorved Legemet eller Fødderne blottes; ogsaa Il. XIV 170 ff., hvorfra Forfatteren af dette Sted synes at have faaet Ideen, fungerer Ambrosia som et Bad. Derfor kan Aphrodites κάλλος ἀμβρόσιον, der renser Penelopes προσώπατα καλά under Søvnen, kun forstaas om Sminke, og Virkningen deraf er da ogsaa (V. 196), at hun faar en Teint som Elphenben. Derfor kan det, som Eurynome raader hende til at bestryge sine Kinder med, heller ikke være andet end Sminke.

Jeg maa dog fremhæve, at Dr. S. paa samme Side viser nogen philologisk Samvittighed overfor Od. XXIV 167 i glædelig Modsætning til Dr. Tuxen, der S. 147 dristigt beskylder mig for med Wilamowitz at have «overset», at dette Sted refererer sig til XIX 584. Dr. S. indrømmer dog, at de to Steder «unægtelig» strider mod hinanden, men han tilføjer rigtignok, at «det kan ligesaagodt være et unøiagtigt referat». Nej, saalænge det modsatte ikke er bevist, gaar jeg ud fra, at Manden i XXIV mener, hvad han siger.

S. 115 bebrejder Dr. S. mig, at jeg «uddrager de mærkeligste resultater» af Rohdes Psyche. Hvad Rohde mener eller ikke mener om sine Resultaters Betydning for Homerkritiken, vedkommer jo ikke Sagen; Psyche [1] S. 17 Anm. 3 indrømmer han forresten Muligheden af, at Patroklos' Ligbegængelse stammer «aus Schilderungen älterer Dichtung». Det, der for mig giver hans geniale Værk, for hvis Værd Dr. S. ikke synes at have Øje (S. 115), Betydning for Homerkritiken, er den absolut sikre paa archæologiske og ethnographiske Beviser støttede Paavisning af, at det, man tidligere ansaa for Spirer til de senere Tilstande, i Virkeligheden er survivals, og at de homeriske Digte saaledes repræsenterer et relativt Brud i Udviklingen, om hvis Realitet man ikke kan discutere, derimod vel om dets Omfang.

Mit paa Rohdes Undersøgelser støttede Raisonnement er nu dette: den Generation, for hvem Od. IV 197—98 blev digtet, hvor Haarets Afragen og Graaden betegnes som *γέρας οἶον* overfor afdøde, eller Il. XVI 456—57, hvor det om Gravhøj og Stele hedder: *τὸ γὰρ γέρας ἐστὶ θανόντων*, kan umuligt have kjendt og bragt det aarlige Gravoffer. Ligesaa lidt kan den Generation have kjendt det gamle Begravelsesceremoniel i Praxis, for hvem Patroklos' Ligfærd stod som en ganske særlig Æresbevisning, og den Digter, der om Menneskeofret ved den Lejlighed siger (Il. XXIII 176): *κακὰ δὲ φρεσὶ μήδετο ἔργα*, kan ikke selv have opfundet denne Skildring. Ligesom nu denne kun er forstaaelig som et episk Arvestykke, saaledes viser Formlen *κτέρεα κτερείζειν*, for ikke at tale om de andre Rudimenter, Rohde har paavist, og det correcte Gravoffer-ritual, som i Nekyia anvendes udenfor sin egenlige Bestemmelse, at der levede en afbleget Erindring om det oprindelige Dødeoffer ligesom om den mykenaiiske Bevæbning.

Om Fodvaskningen i Od. XIX bliver vi ikke enige. Penelopes «distraktion» (S. 132) er mig stadigt en utænkelig Udvej for en frit opfindende Digter. Dr. S. bemærker S. 131 meget rigtigt, at Athene i Odysseen er «en maskine som digteren idelig lader gribe ind i apparatet»; men Spørgsmaalet er jo, om hun ogsaa har været det i det oprindelige Digt. Det benægter jeg og støtter mig deri bl. a. paa Jul. Langes Undersøgelser. XIX 389—91, som Dr. S. gjør saa meget Væsen af S. 130, anser naturligvis de, der følger Wilamowitz, for tilføjede af Bearbejderen (se f. Ex. Seeck, Die Quellen der Odyssee S. 4), som derved har stræbt at fremkalde den Opfattelse af Odysseus' Handlemaade, som Dr. S. forfægter, at nemlig hans Anmodning om at blive vasket af en g a m m e l Terne er en tankeløs Uforsigtighed af den snildeste og betænksomste af alle Mænd. Bearbejderen røber sig for det første ved Utilstrækkeligheden af det Middel, han lader Odysseus anvende; det nytter jo ikke, at han vender sig ind mod Mørket, da Eurykleia gjenkjender Skrammen ved at føle paa den, ikke ved at se den (V. 467—68), og netop d e t t e frygter Odysseus (*ἑ λαβοῦσα* V. 390). Dernæst ved den kejtede Maade, hvorpaa *οὐλήν* er anbragt allerede V. 391, medens det V. 393 kommer rigtigt med umiddelbart paafølgende Forklaring Hvis Dr. S. tror (S. 131), at jeg har overset disse Vers, kan jeg forsikre ham og i fornødent Fald bevise, at jeg ikke blot i sin Tid ved min Forelæsning over de homeriske Digte, men ogsaa i

de sidste 15 Aar for mine Elever i V. Klasse har forklaret Interpolationen. Jeg ansaa en udtrykkelig Bemærkning derom for ligesaa overflødig, som jeg nu vilde anse det for overflødigt at bemærke, at Ordene *αὐτὰρ Ὀδυσσεύς* i V. 388 ogsaa maa være af Bearbejderen, hvis ikke sørgelig Erfaring havde belært mig om, hvad Folk kan hitte paa.

Hermed tror jeg at have svaret paa alle Dr. Sarauws Bemærkninger, saavidt de angaar mig; om Lobeck og Dionysos og Delphi (S. 119) har jeg foreløbigt ingen Anledning til at udtale mig.

Dr. Tuxen er ubehageligere at forhandle med; hans «Tilsvar» er i lige saa høj Grad som hans Pjece blottet for videnskabelig Klarhed og Vederhæftighed. Dette tvinger mig til trættende Gjentagelser og kedsommelig Optrævlen, som ikke fremmer Sagen synderligt, og som jeg derfor skal gjøre af saa kort som muligt.

Mod Dr. Tuxens Pjece rettede jeg for det første den Anke, at han refererede den moderne Homerforsknings Resultater ufuldstændigt og urigtigt, og jeg forklarede det deraf, at han ikke havde sat sig ordentlig ind i den Methode, han angreb. Hertil svarer Dr. T., at han kun har villet referere Kirchhoffs Resultater, ikke Wilamowitz'. Men denne Udflugt gælder til Wandsbek.

For det første hedder det i Pjecen S. 8, at han vil «se, hvorledes de Kirchhoffske og nogle af Wilamowitz's Resultater tager sig ud». Nu siger Dr. T. rigtignok (S. 137), at han «kun paa eet Sted» har «imødegaaet et af Wilamowitz's Resultater»; men det er urigtigt; foruden XVIII 281 ff. har han ogsaa behandlet XIX 91 (Pjecen S. 8 ff.), som jeg netop har bebrejdet ham at han har valgt, fordi Stedet er af underordnet Betydning. At der med Pjecens Ord S. 26 «deres ypperste Repræsentanter» skulde sigtes til Niese alene, som Dr. T. nu forklarer (S. 140), kunde jeg ikke godt vide iforvejen; Wilamowitz betegner Dr. T. som «Destruktørernes nulevende Førstemand», at han sætter Niese, der ogsaa lever i bedste Velgaaende, saa højt, at han bruger pluralis maiestatis om ham, har han ikke med en Stavelse antydet i sin Pjece. Forresten er Dr. Tuxens Ord om at «afslutte Digtet med Eurykleias Genkendelse» ogsaa forkerte som Referat af Nieses Mening; han har ganske vist tænkt sig en Odyssé uden Bejlerdrab, men han mener, at Samtalen i XIX har ført til Gjenkjendelsen i XXIII og fremsætter kun som en «zweifelnde

Vermuthung» den Mulighed, at Fodvaskningen paa en eller anden Maade «bei der Erkennung mitgewirkt hat» (Die Entwickelung der homerischen Poesie S. 164).

For det andet er «Den moderne Homerkritik» et obiectivt Begreb, som man ikke kan skalte og valte med efter Behag. Det kan ikke nytte, at Dr. T. (S. 138) vil fremstille det som et privat Liebhaveri af mig, at jeg betragter Wilamowitz' Homerische Untersuchungen som Hovedværket for Analysen af Odysseen. Jeg har allerede ovenfor (S. 55) anført Edv. Meyers Dom, og enhver, der er hjemme paa dette Omraade, vil vide, at det er den almindelige; Dr. T. ved jo ogsaa, at Wilamowitz er «Førstemand». Det er absolut utilstedeligt at ville karakterisere «den moderne Homerkritik» overfor Odysseen uden at tage Hensyn til dens nyeste Hovedværk. Selv om det forholdt sig, som Dr. T. siger (Pjecen S. 6), at Wilamowitz blot «bygger videre» paa Kirchhoffs Resultater, vilde det dog være urigtigt at lade en saadan Videre-Byggen ude af Betragtning. Men nu er Forholdet jo, som jeg ovenfor har sagt (S. 54), dette, at Wilamowitz paa flere væsenlige Punkter bekæmper og modificerer Kirchhoff, og at det hele Spørgsmaal ved hans Behandling har faaet et ganske andet Udseende. Saa er det dog dobbelt utilladeligt at referere Kirchhoffs 40 Aar gamle Resultater som «den moderne Homerkritik». Ovenfor S. 137 siger Dr. T., at «vi har Sikkerhed for, at W. anerkender Kirchhoffs Resultater»; hvis «anerkender» her skal betyde: anerkjender for rigtige, er det et svært dristigt Udsagn, navnligt efter min Udtalelse S. 54; det staar der naturligvis heller ikke i de af Dr. T. anførte Ord af Wilamowitz. At de 4 Sætninger, der i Pjecen S. 6—7 opføres som Homerforskningens «Hovedresultat» og som det Grundlag, ogsaa Wilamowitz «bygger videre paa», er kun en eneste ikke bleven omdannet ved hans Kritik. Og denne Kritik afvæbner flere Steder Dr. Tuxens Indvendinger mod Kirchhoff, som jeg har paavist S. 54 og 65. Hvorledes Dr. T. saa kan tro, at han ved at angribe Kirchhoff kan «ramme dem begge», og at han kan faa noget Menneske overbevist om, at denne Fremgangsmaade er den «retfærdigste» og «paalideligste» (S. 137), gaar langt over min Forstand. Naar man vil give et Billede af den moderne Homerkritiks Fejl, er det ikke retfærdigt at vælge som Exempler saadanne Fejl, som den selv har berigtiget. Ja, retfærdigt paa samme Maade, som det er retfærdigt til Karakteristik af Wilamowitz' Resultater kun at anføre to, et ganske uvæsenligt og et ufuldstændigt refereret,

og overfor min Fremhæven af Referatets Mangler (S. 55) — at tie stille. Men Referatet af Kirchhoffs Undersøgelser skal være correct og fuldstændigt (S. 137). Nej det er ikke, og det har jeg paavist i min Kritik S. 53—54. For ikke at tale om den Jaskefejl, der lader Kirchhoff antage 9—12. Sang for omdigtet fra 3. til 1. Person, skjønt han kun siger det om 10. og 12. (ovenfor S. 54), eller om den S. 53 dadlede Forvrængning af nogle Ord af Kirchhoff, saa har jeg meget stærkt fremhævet, at Dr. T. forbigaar Kærnepunktet i Kirchhoffs Bevisførelse for Forholdet mellem 1. og 2. Bog med en ganske uforsvarlig Taushed; alle Dr. Tuxens psychologiske Betragtninger herover er ikke en Bønne værd, saalænge de ikke har klaret det S. 53 stillede Spørgsmaal om de gjentagne Vers. Men dertil har Dr. T. i sit Tilsvar intet at sige. Endelig er det vilkaarligt i Opregningen af Kirchhoffs Hovedresultater ikke at omtale hans Paavisning (Die homerische Odyssee[2] S. 190 ff.) af Bruddet i IV 619, som har faaet en saa stor Betydning ved Wilamowitz' Byggen videre derpaa, men allerede for Kirchhoff er et meget væsenligt Punkt. Mine Bemærkninger herom S. 55 staar ubesvarede. Jeg tror, at Dr. T. stod sig bedre ved min Forklaring af hans Referaters Beskaffenhed end ved sin egen.

Dr. T. beklager rigtignok S. 140, at jeg ikke har villet discutere Enkeltheder i hans Argumentation. Men hvorfor har han saa ikke indladt sig paa mine her anførte Modbemærkninger eller paa min Kritik S. 59—61 af hans Betragtning af «Modsigelser» hos Homer og af hans Paralleler fra Tragikerne, og hvorfor indskrænker han sig til S. 139 at anføre mine Indvendinger mod hans Paastande angaaende Forvandlingen, som om de dermed var gjendrevne? Dr. T. erklærede, at Odysseus hos Phaiakerne var «ungdommelig». Dette modbeviste jeg S. 65 ved at gjøre opmærksom paa, at han der som senere i Digtet tiltales ξεῖνε πάτερ, hvad der virkelig ikke kan siges om en ung Mand, og ved at henvise til den tredobbelte Skildring af Odysseus' Ydre VIII 134 ff. Dette er hos Dr. T., der saa gjerne vil discutere Enkeltheder med mig, blevet til (S. 139): «Han mener fremdeles, at jeg har været uberettiget til at sige, at Odysseus hos Fæakerne har været ungdommelig, kraftig og smuk, fordi han der tiltales som ξεῖνε πάτερ» — Punctum! Altsaa Halvdelen af mit ene Argument. Jeg har endvidere indvendt, at moderne Homerkritik ikke honorerer den Fordring, at Forvandlingen skal holde sig til visse Bøger, og at, selv om den gjorde det, Dr. T. efter sine

egne Ord ikke har modbevist, at Odysseus i XIII—XVIII er forvandlet (S. 64—65). Det bliver hos Dr. T. til (S. 139): «At dernæst i Spørgsmaalet om Odysseus's Forvandling de to Forestillinger gaar Side om Side, tør han vel ikke benægte, men han søger at forklare det ved en Henvisning til Wilamowitz's Theorier». Hertil føjes S. 140 Anm. to Steder (XVII 235 og 464), der formentligt skal bevise, at Odysseus ikke er forvandlet; de beviser imidlertid intetsomhelst, naar man ikke overdriver Forvandlingens Virkninger paa Odysseus' Kræfter paa en Maade, som XIII 430 ff. ikke berettiger til. Min egen Theori om XIII. Bog vil jeg ikke discutere med Dr. T., selv om jeg ikke af andre Grunde var forhindret deri for Øjeblikket. At jeg ikke har Lyst til at forhandle om Detailspørgsmaal med ham, er der som sagt ingen Grund for ham til at lamentere over (S. 139); for Grunden til, at jeg ikke vil indlade mig med hans psychologiske Betragtninger, tror jeg at have sagt ham tydeligt nok, og at jeg anser det for unyttigt at discutere en Løsning af Spørgsmaalet, der er bleven i den Grad ændret og forbedret, som Kirchhoffs er blevet det ved Wilamowitz, maa han dog ogsaa kunne forstaa.

Min anden Hovedanke mod Dr. Tuxens Pjece galdt hans egen Methode, som jeg S. 58 betegnede som baseret paa en Cirkelslutning. I sit Svar gaar Dr. T. udenom Hovedsagen og hænger sig i (S. 136), at jeg har sagt, at han benyttede sine psychologiske Undersøgelser som Bevis for Digtenes Enhed. Det har jeg ganske vist antaget for hans Mening, og er det en Fejltagelse af mig, hvad der skulde glæde mig meget, saa maa den vel siges at være undskyldelig overfor Ytringer af Dr. T. som denne (Pjecen S. 8): «Jeg vil da samle nogle af de Særligheder, som synes mig at være mest fremtrædende hos Odysseens Digter, ...; jeg vil søge at verificere disse Ejendommeligheder, en efter en, ved en Sammenligning med tilsvarende Særligheder hos andre græske Digtere, særlig hos Tragikerne». Meningen af disse Ord troede jeg var den, at Undersøgelsen skulde vise, at Odysseens Ejendommeligheder ikke ere væsensforskjellige fra andre græske Digterværkers, der vitterligt er af 1 Forfatter, og saaledes ialtfald indirecte — om et directe Bevis kan der efter Sagens Natur ikke godt være Tale — bevise Digtets Enhed. Og ganske fremmed for denne Tanke synes Dr. T. dog heller ikke at være, naar han nu i sit Svar S. 155 siger: «Dette synes mig dog at tale stærkt for, at disse Digte maa være sammenhængende, forfattede paa samme Tid og sandsynligvis af samme Mand».

Men Hovedsagen er denne. Dr. Tuxens Methode gaar ud fra Digtenes Enhed; uden denne Forudsætning er den ganske umulig. Heri ligger hele hans Standpunkts πρῶτον ψεῦδος. Det hedder S. 151, at Enheden «er historisk given». Men det er en ren Misforstaaelse af Begrebet historisk Overlevering. At Digtene er os overleverede som Enheder, siger intet om deres Oprindelse, da denne Kjendsgjerning er forenelig med enhver Hypothese om Digtenes Tilblivelse, selv med Peisistratoshypothesen og Liedertheorien. Om Digtenes Tilblivelse, hvorom det her drejer sig, havde Grækerne selv ingen Overlevering; overfor dette Spørgsmaal staar vi ganske frit, og Enhedstheorien er en Hypothese ligesaa vel som den opløsende Kritiks Forklaring. Spørgsmaalet er kun, hvilken Hypothese der er den sandsynligste, og jeg gad nok se Enhedstheorien forsøge en rationel Forklaring af Digtenes Tilblivelse, af hvordan Digteren har været stillet overfor sine Kilder og hvilke disse har været, — uden derved at ophæve sig selv. Hvad Dr. T. S. 148 ff. anfører til Støtte for Enheden, kunde i det højeste i sin Tid have nogen Vægt overfor Liedertheorien; jeg kan overfor det i det væsenlige henholde mig til Dr. Sarauws Bemærkning S. 114. At Sproget er «det samme i begge Digtene og i alle deres Dele», er forresten en rask Paastand, naar det er paavist, at Odysseen baade i Ordforraad og Syntax staar paa et mere fremskredet Standpunkt end Iliaden og har drevet den tankeløst formelagtige Anvendelse af Ord og hele Vers et godt Stykke videre, og at i Iliaden yngre Sprogformer og Ligheder med Odysseen optræder gruppevis i visse Partier; den moderne Homerkritik har netop en værdifuld Støtte i saadanne sproglige Iagttagelser. Som jeg har sagt S. 66, indeholder netop Sproget med sine mange Formler og conventionelle Vendinger, som jo dog engang maa have været levende, det stærkeste Bevis for, at der i stort Omfang er benyttet ældre Poesi. Hvad Stilens Enhed angaar, har vi ingen Grund til at bøje os for Aristoteles' Dom, da vi har selve Digtene, som han havde dem, og kan danne os vor egen Mening; men forøvrigt er hans Dom aldeles ikke uforenelig med den moderne Theori, da de homeriske Digte kan have adskilt sig f. Ex. fra Kyklikerne ved en — i det hele og store — højere Ælde og større Friskhed, medens de kykliske Digte sandsynligvis gjennemgaaende har havt de uheldige Egenskaber, som Dele af de homeriske Digte viser.

Da det altsaa i mine Øjne er uvidenskabeligt at gaa ud fra Digtenes Enhed, kan jeg aldeles ikke bruge Dr. Tuxens Udvik-

ling S. 152 ff.; det er for mig (forøvrigt ogsaa i logisk Henseende) et Sammensurium af ganske forskjellige Ting, som maa betragtes hver for sig fra ganske andre Synspunkter. Jeg har S. 62—63 og tildels S. 60 forsøgt at forklare Dr. T. denne Grundforskjel, men hans Bemærkninger S. 155 viser, at det slet ikke er lykkedes mig. Dr. T. undrer sig a. St. over, at jeg synes enig med ham om de homeriske Gudeforestillingers Udvikling og blot «refererer» Resultaterne af hans Afhandling om Allegorien. Men i samme Aandedræt fremhæver han selv Forskjellen i vor Opfattelse. Efter hans Mening finder vi «et bestemt Trin i hin Udvikling fikseret i disse Forestillinger» i begge Digtene[1]. Det er netop dette, jeg bestrider, forsaavidt Dr. T. dermed mener, hvad han har sagt paa det ovenfor S. 63 anførte Sted (Allegorien S. 70), at «den religiøse Følelse [hos den samme, der til daglig har de anthropomorphistiske Forestillinger] protesterer til Tider» mod Anthropomorphismen og slaar ud i Allegori. Efter en religionshistorisk Opfattelse er de anthropomorphistiske Forestillinger prægede i en bestemt Periode og ved Digtene slæbt med over til Folk, der ikke mere havde deres Liv i dem, men lod dem staa som en poetisk Leg; for den Mand, der skabte de phantastiske og allegoriske Gudeforestillinger, var de anthropomorphistiske ikke mere Religion, men episk Apparat ligesom Formlerne, og denne Forskjel bliver for Homerkritiken et værdifuldt Middel til at sondre ældre og yngre Lag, ligesom enkelte naturpersonificerende Tilnavne o. l. er at betragte som Rudimenter fra en Periode, der ligger bag ved den anthropomorphistiske. Dr. T. maa derimod antage, at den samme Mand snart lever i anthropomorphistiske Forestillinger om sine Guder, snart i phantastiske, og skaber frit snart ud fra den ene Slags, snart ud fra den anden.

Efter alle disse langsommelige Udredninger er det en hel Lettelse at faa fat paa en enkelt haandgribelig Ting som Dr. Tuxens Kritik af Wilamowitz' Opfattelse af Fodvaskningen i XIX (S. 141 ff.). En af hans Indvendinger har jeg ovenfor S. 8 tilstrækkeligt besvaret. At baade Eurykleia og de gamle tro Tjenere kjender Arret bedre end Penelope, finder jeg vedvarende ikke

---

[1] Jeg haaber, at jeg ikke gjør Dr. T. Uret, naar jeg forstaar hans Ord, som de lyder, at hans Undersøgelser fører til den Antagelse, at Iliaden og Odysseen er af samme Mand. Maaske dette Resultat dog kan gjøre en og anden bange for hans «Methode».

urimeligere, end at man kan tiltro Sagnet dette Træk. Og at Odysseus benytter Eurykleias ikke opsigtvækkende Mellemkomst, er ypperligt motiveret af Digteren ved den hele Situation; de utro Terner er jo tilstede i Stuen. Dr. T. benægter endvidere, at Digteren bevidst stiler mod en Gjenkjendelse; XIX 306—7 maa ikke være en Antydning af, at Odysseus kommer inden imorgen, fordi de samme Ord siges til Eumaios XIV 161—62, og fordi Læseren først i XXI faar at vide, at det er Nymaane imorgen. Den første Grund er intetsigende, da XIV 158 ff. er et tankeløst Laan fra Stedet i XIX, som allerede de gamle Grammatikere sluttede af *ἱστίη τ' Ὀδυσῆος ἀμύμονος, ἣν ἀφικάνω*, der passer i XIX, men aldeles ikke i XIV, og som Kirchhoff udførligt har begrundet (Die hom. Od. [2] S. 500 ff.), hvilket Dr. T. burde have vidst eller anført. Den anden Modbemærkning berører en virkelig Vanskelighed, som imidlertid ikke er «overset», men forlængst fremhævet og besvaret (f. Ex. af Seeck, Die Quellen der Odyssee, 1887, S. 2). At det er Nymaane næste Dag, vidste Tilhørerne fra Sagnet, ligesom de f. Ex. IV 640 fra Sagnet vidste, at *συβώτῃ* betød Eumaios, der endnu ikke er introduceret i Digtet. Efter al Sandsynlighed har dette Motiv faaet sin Forklaring og videre Udvikling i den oprindelige Fortsættelse af Samtalen (efter Penelopes Gjenkjendelse). Det er naturligvis en Hypothese, men den er nødvendig, idetmindste til man finder en bedre, da man ellers ikke begriber, hvorfor Digteren giver den udførlige og nøjagtige Tidsbestemmelse *τοῦ μὲν φθίνοντος μηνὸς τοῦ δ' ἱσταμένοιο*; at sige, at disse Ord intet betyder, er ingen Løsning. At Odysseus' Forhold til Apollon og hans Nymaanefest hørte til Sagnets ældre Bestanddele, har Wilamowitz S. 112 ff. gjort sandsynligt; rimeligvis gaar det endog tilbage til Odysseusmythen (Seeck S. 267 ff.). De Urimeligheder, jeg finder ved Fortællingen, skal være imaginaire. Jeg vil da anføre, at allerede de gamle Grammatikere, som man ikke plejer at beskylde for Phantasirigdom, tog Anstød af, at Odysseus forlanger en gammel Terne til at vaske sine Fødder; til XIX 346 bemærker Scholierne: *ἀθετοῦνται οἱ τρεῖς πρῶτον μὲν ὅτι αἱρεῖται τὴν δυναμένην ἐπιγνῶναι.* Den Maade, hvorpaa Athene kommer Bearbejderen til Hjælp XIX 479, har ligesom hendes Optræden i XIII og f. Ex. XIX 33 ff. (sml. Dr. Tuxen ovf. S. 154), eller XXII 205 ff. ganske den Charakter, som er ejendommelig for Bearbejderens Misbrug af Gudemaskineriet og ikke kan være oprindelig (sml. S. 8), da Guderne dog vel fra Begyndelsen af har

været andet end Marionetdukker. Det er dette, Jul. Lange har paavist paa en Række af Steder, og det afgjørende er, at denne Gudernes Indgriben altid bereder Bearbejderen Vanskeligheder paa andre Punkter. Her tjener Athenes Indgriben til at forhindre en Gjenkjendelse fra Penelopes Side og muliggjøre den senere Anvendelse af Gjenkjendelsen ved Sengens Hemmelighed; men det hævner sig ved, at Bearbejderen maa lade Penelope pludseligt[1] erklære, at nu vil hun giftes strax, uagtet hendes Drøm og Tiggerens Fortælling og Forsikringer maatte næsten tvinge hende til at vente lidt endnu og gjør hendes Hastværk aldeles urimeligt. Dr. T. siger (S. 146), at det netop for Bearbejderen havde været «grumme let at fjærne Penelope». Javel, hvis han ikke havde bragt sig selv i den Nødvendighed at maatte lave den følgende Samtale som Forberedelse til Bueskydningen, da han havde strøget den oprindelige Motivering for den. Just det, at han ikke frit omformer Situationen, men klarer den uden Skrupler ved sin sædvanlige Tilflugt Athene paa Bekostning af al Rimelighed og Mulighed, charakteriserer ham som Bearbejder af et givet Digt, der bandt ham. Jeg kan maaske indrømme Dr. T., som jeg har antydet S. 59, at Bearbejderen, altsaa om man vil Odysseens «Forfatter», har ladet sig lede af nogle af de Beregninger, Dr. T. tillægger «Digteren»; men at Compositionens Motiver oprindeligt skulde være skabte og opfundne for den nuværende Sammenhæng, hvor de ideligt krydser hinanden og skurrer mod hinanden, er for mig en psychologisk Umulighed. Og saa har vi jo desuden Vidnesbyrd om en anden Sammenhæng. At Dr. T. ikke kan snakke sig fra XXIV 167, har jeg sagt (S. 7); men ogsaa XXI 1, hvor Athene indgiver Penelope Tanken om Bueskydningen, viser, at dette Sted hører til en Sammenhæng, hvor der ikke forud har været snakket vidt og bredt om denne Plan. Urimelighederne i Compositionen lader sig ikke fjerne ved «kritiske Klammer», som Dr. T. S. 141 i Nødsfald vilde foretrække; hvorfor man «hellere» skulde tænke sig en ondskabsfuld Mand, der gik ud paa at føje Dumheder ind i Odysseen paa forskjellige Steder, end antage en Omdigtning, der tvang Bearbejderen til at tage nogle Meningsløsheder med i Kjøbet for at opnaa sine Formaal, det er

[1] Dr. Tuxens Henvisning S. 146 til, at Penelope allerede tidligere har udtalt Tanken om at gifte sig, er for mig betydningsløs, da det staar i den af Wilamowitz paaviste Interpolation i XVIII, og da det i XIX særligt er Formen, der er stødende, som jeg har antydet S. 57.

mig ganske ubegribeligt, med mindre det skulde være for at redde Enhedstheorien. Naar det kan lykkes at paavise en rimelig Hensigt med en Omdigtning og Antagelsen af en saadan fjerner Urimeligheder, Anstød og Modsigelser i Sammenhængen, maa en saadan Hypothese i Sandsynlighed siges at staa paa Højde med en god Textrettelse, og videre kan man paa dette Omraade sjeldent naa; men det er i mine Øjne ingen Grund til at lægge Hænderne i Skødet og decretere non liquet.

Der er endnu et Par underordnede Punkter, hvor jeg maa værge mig mod Mistydning og urigtige Paastande.

Hvis Dr. T. endnu ikke kan forstaa (S. 135), at der er Forskjel paa, om man antager, at enkelte ældre Stykker er «indarbejdede» i Digtene (som f. Ex. Skibskataloget, Od. XXIV osv.), altsaa en Interpolationstheori omtrent som de alexandrinske Grammatikeres, eller man indrømmer, at «ikke smaa Dele er laant og overført» fra ældre Digte — ja, saa kan jeg ikke hjælpe ham. Jeg har hverken ment eller sagt, at Madvig skulde have godkjendt Kirchhoffs Resultater i det enkelte; jeg har kun constateret, med en Tilfredsstillelse, som er forstaaelig hos en Discipel af Madvig, at den sidste Udtalelse om det homeriske Spørgsmaal, der foreligger fra Madvigs Haand, indeholder en Indrømmelse, som er fuldt tilstrækkelig for den opløsende Homerkritik som Arbejdsgrundlag — og fuldt tilstrækkelig til at slaa Dr. Tuxens «Methode» ihjel. Rentud latterligt er det, naar Dr. T. S. 135 vil slaa Capital af det non nego, Madvig bruger; Sammenhængen (utrumque poetam, quem Iliadem et Odysseam composuisse i t a s t a t u o, ut neque . . . negem osv.) viser uimodsigeligt, at, skal der lægges særlig Vægt paa disse Ord, saa taler de for min Opfattelse; de betegner en I n d r ø m m e l s e fra en, der ellers i det hele holder paa Enheden af Digtene.

Ligesaa lidt som Madvig har jeg søgt at «indrangere» Jul. Lange i mine «Geledder», som Dr. T. insinuerer S. 135. Jeg har S. 49 anført det som et Exempel paa Enhedstheoriens Magt over Tankegangen herhjemme, at Jul. Lange kunde anerkjende den i Ord, skjønt han bekæmpede den i Gjerning. Med hvad Jul. Lange har s a g t privat og offenligt om den opløsende Kritik har jeg udover dette intet at gjøre; om hans U n d e r s ø g e l s e r s Charakter giver følgende Sted tilstrækkelig Oplysning (1880 S. 89): «Jeg vil i det Følgende forsøge at vise, at den Homeriske Verdens-Anskuelse, særlig Forestillingen om Gudernes Indgriben i Menneskelivet, e r e t E l e m e n t, s o m v æ s e n t l i g t i l h ø r e r D i g t n i n g e n e s K o m p o s i-

tion som Helheder, medens det langtfra har hørt hjemme i saa stort et Omfang i de enkelte Sagn og Sange, som Digteren har benyttet som Materiale.» Det er netop, hvad jeg ovenfor S. 52 betegnede som et Forsøg paa at forstaa Digtenes Genesis, — hvad der ogsaa er Homerkritikens Maal, som søges naaet saavel ad den af Jul. Lange anviste Vej som ad andre lignende. At Jul. Lange, hvis Forhold til Madvig og Nutzhorn paa dette Omraade jeg forudsatte bekjendt, ligesom Madvig særligt tager Afstand fra Liedertheorien, som jeg har sagt S. 52, og som Dr. T. ikke burde have betvivlet (S. 135), fremgaar af følgende Udtalelse (a. St. S. 85): «et overlegent Blik paa Æmnets Totalitet, som udelukker enhver Tanke om en tilfældig eller halv tilfældig Sammenvoxen af spredte Bestanddele eller om en mekanisk Sammenføjning ved Fleres Overvejelser i Samraad».

Allerede disse Forsøg paa at lade mig sige noget ganske andet om Madvig og Jul. Lange, end jeg vitterligt har sagt, er betegnende for Boniteten af den Polemik, som Dr. Tuxen klæder i saa megen hoven Pathos. Men jeg nødsages desværre til at fremdrage endnu et Par Prøver paa den. S. 144: «Prof. H. sigter mig (S. 49—50) for at have skrevet om tysk Videnskabelighed i nationalistisk Tendens». Nej jeg gjør ikke. Jeg har sagt, at hans Paastand om Homerkritiken som et specielt tysk Paafund og om dens Sammenhæng med Mangler ved tysk Folkeejendommelighed vilde gjøre Lykke i visse Kredse herhjemme, og denne Ytring fastholder jeg som fuldt berettiget. Dr. T. maatte vide, at hans Paastand — hvis Urigtighed jeg uimodsagt har paavist — paa mange maatte virke som en captatio benevolentiae for hans Standpunkt af Videnskaben uvedkommende Grunde, og derfor burde han ikke have fremsat den. Ogsaa hvad Dr. T. siger S. 148 er drejet forkert; jeg har ikke «sigtet» ham for «at ville støtte Bibelkritikens Modstandere»; jeg har S. 58 betegnet hans Methodes Uvidenskabelighed ved at anbringe den i det Selskab, hvor den hører hjemme, og Dr. T. havde ingen Anledning til at anbringe den maskerede Insinuation «jeg ved ikke, om han mener med eller mod min Vilje.»

S. 151: «at der altsaa er Træk i Digtene, som kan være stødende for os; kun mener han [ɔ: Heiberg], at de ikke maa blive det i for høj en Grad; i saa Fald maa vedkommende Sted erklæres for uægte.» Dette er en ligefrem Fordrejelse. Dr. T. anfører mine Ord S. 59 Lin. 9: «om det er» til 11: «de er

ikke nær saa stødende», men udelader de umiddelbart følgende (Lin. 12): «og ikke saa akavet anbragte». Jeg støtter altsaa Uægtheden paa Stedets hele urimelige Anbringelse, hvortil der er henvist S. 55, uden at Dr. T. har havt noget at sige derimod. Tillige mener jeg ganske vist, at der er en Qualitetsforskjel paa de øvrige naive Udslag af Kjærlighed til Gods og det raffinerede Optrækkeri i XVIII, og at det er berettiget at gjøre ogsaa dette Moment gældende mod Stedet ved Siden af de philologisk-exegetiske Anstød, som jeg S. 55 udtrykkeligt har betegnet som Udgangspunktet. Hvad har forresten bibragt Dr. T. den Tro, at jeg skulde være uvillig til den «Indrømmelse», at der i de homeriske Digte findes Ting, der støder os? Det koster mig ingen Overvindelse trods min Kjærlighed til dem.

S. 153: «Endelig gaar H. ud fra, at de ægte homeriske Lignelser plejer at være træffende». Det er kun et Spil med Ord. Et er, at de homeriske Lignelser for saa vidt er lidet træffende, som de ofte bliver selvstændige med Forglemmelse af det, de skulde belyse, et andet, at en Lignelse, der, ogsaa ved sin sproglige Form, er gjort til at skildre en lidt forfængelig Helts jublende Glæde over atter at føle sig i sin Skjønhed og Kraft, af sin Ophavsmand, der dog maa have vidst, hvad han vilde med den, skulde kunne misbruges til blot at illustrere en Kampleders hurtige Løben frem og tilbage mellem sine Folk, — hvad der slet ikke ligner. Dr. T. vil dog vel ikke for Alvor paastaa, at de homeriske Lignelser plejer at være ikke-træffende paa den Maade. Hvor galt Lignelsen er brugt, har allerede Aristarch i det væsenlige udtømmende sagt; han strøg Versene, *ὅτι οἰκειότερον ἐπ' Ἀλεξάνδρου καὶ τὸ τῆς καλλόνης καὶ τὸ τῆς ὅλης μορφῆς καὶ τὸ τῆς στάσεως τοῦ ἵππου πρὸς τὸν ἐν θαλάμῳ διατετριφότα ἀντιπαράκειται, ἥ τε κατὰ τὴν αἰφνίδιον ἐξόρμησιν ὁμοιότης, καὶ τὸ κυδιόων ὑψοῦ δὲ κάρη ἔχει ἐφ' Ἕκτορος τοῦ ἀρτίως ἑαυτὸν ἀνιστῶντος ἐκ τῆς λιποθυμίας οὐχ ἁρμόζει.* Hertil kommer endnu, at det, saavidt jeg ved, er den eneste udførlige Lignelse, der ordret gjentages.

S. 153 giver Dr. T. det Udseende af, at Betænkelighederne ved Od. XII 374 ff. for mig udelukkende skulde ligge i Motiveringen, idet han citerer mine Ord S. 54: «Allerede denne Motivering er højst mistænkelig» osv. saaledes: «Denne Motivering» osv. Han udelader altsaa det «Allerede», der viser, at det anførte kun er et Moment i min Begrundelse. For Hovedgrundenes Vedkommende har jeg a. St. henvist til Aristarch, Kirchhoff og

Wilamowitz, hvis Bevisførelse Dr. T. hverken før eller nu har havt noget at sige til. Derimod anfører han nu 4 formentlige Parallelsteder, af hvilke VII 263 ikke ligner, XIX 37 ff. slet intet har med Sagen at gjøre, saa lidt som IV 351 ff., og desuden røber Bearbejderen (se ovf. S. 15), og X 330 gjengives forkert; *ἦ σύ γ' Ὀδυσσεύς ἐσσι πολύτροπος, ὅν τέ μοι αἰεί* osv. — det er udlagt: «I X 330 motiverer Kirke, at hun kender Odysseus, med følgende Ord: «thi Hermes har ofte sagt mig» osv. (Dr. T. ovf. S. 153). — «Ehe ich hierüber bitterer werde», siger Lessing etsteds, «will ich nur weiter gehen».

Nu tror jeg at have opfisket alle nogenlunde faste og haandgribelige Bestanddele af den *χειμάρρους*, der har udgydt sig over mig fra S. 133 til S. 155. Det Grums, den fører med sig, vil jeg lade synke tilbunds uforstyrret.

Dr. Tuxen beklager sig flere Gange over Tonen i min Kritik. Den var stemt til et nøjagtigt og velovervejet Udtryk for mine Følelser overfor hans Fremgangsmaade: i overlegne og haanende Ord en bloc at fordømme en videnskabelig Methode, som han ikke var tilstrækkeligt fortrolig med; at disse Følelser hos den, der til daglig arbejder med og lærer andre at arbejde med denne paa et saa løst Grundlag angrebne Methode, ikke kunde blive blide, maatte Dr. Tuxen sige sig selv iforvejen.

Fortsatte Supplementa

til

dansk etymologisk Ordbog.

Ved E. Jessen.

---

aadre (technisk): tydsk *adern*.

Aborre. *-borre* maa være = t. *Bars*, *Barsch*.

ad. adstadig vel blot tilstudset istedetfor det ældre *aastadig*.

af. aflive Oversættelse af *entleiben*. Afmagt, afmægtig Moderniseringer af ældre *Amagt*, *amagtig*, der vare Laan fra Plattydsk: *Amacht*, *amachtig*. afsindig af platt. *afsinnig*.

Almisse. Maatte gjerne være noteret, at dets Form er den plattydske: *Almisse*, *-mese*.

bande. Om et andet Ord i Talemaade 'den Ting *bander* ikke'? om af **batne*, *badne* blive bedre? ('den Ret bander ikke' isaafald = kan ikke gjøres, tænkes bedre).

Bank i 'over en Bank' gjengiver 'durch die Bank'.

Barkholt (maritimt: Slags Planke i Skibsforhudning) gjengiver *Bergholz* (af *bergen*).

Basse i Betydning Kanon er kun assimileret med det alm. Basse, og stammer fra platt. *Bar(de)se*, det angives at bet. «kleines Last- oder Kriegsschiff: dromo», samt «ein kleines Geschütz, wie man sie auf den Barsen führte». Om Bardese dog kunde være dannet af samme germaniske Rod bar- (slaa) som det alm Basse, veed jeg ikke.

batte. Betænkeligheder ved at lade høitydsk *batten* være Laan af platt. *baten* (cf. vort derfra laante at *baade*): se Grimms Lexicon.

beklikke er plattydsk. bevant ligl.; bet. egtl. «angehörig, verwandt», men er hos os attraheret af vant.

Beldenakke (hist.) og det obsolete *beldet* skaldet; cf. engl. *bald*, opr. hvidplettet, og efter Skeat celtisk.

bidrage: med den tydske Bet. af dragen, tragen. Bisloperske: platt. *slapen* = høitydsk *schlafen*.

Bismer. Miklosich og Schrader lade det have sin første Oprindelse i Tyrkisk: *batman* Pund.

blande. Det gamle *blende* med samme Bet. høres endnu i *djevleblendt*.

Bog. Boghvede er fra Platt.: *Bookweete.*

bore. Det citerede *φαρος* betyder Plougfure o. L.

bralle (glemt)? Maa vel høre sammen med engelsk *brawl*, som Skeat deriverer fra Celtisk (*bragal*); cf. fransk *brailler*, der maaske hører sammen med *braire*; Skeat regner *brag* (braute), ligl. celtisk, for «sandsynligen» beslegtet med *brawl*. Cf. *prale*? (hvor *bralle* er berørt i Ordbogen).

Bred(d). Noteres kunde, at bredfuld hører hertil. Den førgerm. Rod kunde været illustreret med indisk *bhrsti-* Kant, Tak.

brøsig. Om det platt. Ord mener Braune: «die ursprüngliche Bedeutung ist wol: angebrannt riechend oder schmeckend; vgl. hochd. *brenzlich*», samt, med denne Henvisning uforeneligt: «wird doch wol zu *braden* (*braten*) gehören». Henvisningen til hollandsk *preutsch* falder isaafald helt bort.

bæle ansees for forvansket af *belge* (: *Belg*); og norsk *belga* betyder: proppe i sig. I Norsk haves desuden *bæla*, *pæla*, *bala*, *baala*, ogsaa i svensk Dialect *paala*, der ifølge de phonetiske Forhold (især p-) maa være af fremmed Herkomst, og betyder: trælle, slæbe, o. L., samt: proppe eller skylle i sig (det Sidste er den alm. Betydning af dansk *bæle*). Hos os kan der være Sammenvoxning af to Ord: *belge* og det forøvrigt uoplyste *bæle* eller *pæle*. I Norsk angives ogsaa Subst. *Bæl* Møie, Slæb.

«Bølle» med Betydning som engelsk *bully* seer ud som Laan af dette eller af det, dermed mulig etymologisk ubeslegtede, nedertydske (samt engelske) *Bul(le)* Tyr, Grobian, o. L., nærmest med hollandsk Udtale (som lukket ø = aabent y); cf. *Bøl*. Stud. i Molbechs Dialectlexicon. Ifald Ordet med Bet. Grobian, Voldsmand har existeret længere Tid hos os, bliver Forbindelsen med «Bølle(mose)» en blot Attraction. Og det kunde den være, selv om Ordet er nyt; Laan fra f. Ex. Hollandsk eller Engelsk kan vedblivende foregaa (in casu ved Søfolk).

daye føre i Ledebaand, Daiebaand (nu maaske næsten glemte). Cf. platt. *Dei* Puppe, *deien* wiegen (Anh. til Brem. Wörterb.)?

Daarekiste er plattydsk.

drøi. Roden til germ. Vb. *driugan*, førgermanisk dhrgh-, skulde gjerne have været exemplificeret med indisk *druh-droh-* (1ste Aspiration opgiven), som hvis Bet. opstilles: «nocere velle», «be hostile». (À propos: det er helt antigermanisk at lade 'Drauger' ɔ: Spøgelser, og ligl. Drømme, betyde Bedrag,

Sansebedrag; tydske Lingvister henføre nemlig ogsaa Traum til denne Rod i Bet. bedrage).

Drømpel (Overkant af Kanonport) er Laan af hollandsk *drempel*, platt. *Drumpel*.

Duug. Førgerm. Rodform maa vel være *dhwag-* ifølge indisk *dhwag·a-* Fane m. M.

[«*dugge op mod*» (i Bibeloversættelsen) bør hede *dukke*, og maa være Sprogfeil af samme Art som «kigge, Kiggert, tægge».]

Dugt (maritimt) er plattydsk: *Ducht* gedrehter Strang.

Dulle (se Molbech) er vel forkortet af *Dullike(n)*, platt. Deminutiv: lille Due.

Dybel, Dyle (hos Haandværkere) er Laan af tydsk *Döbel*, *Dūbel* = engl. *dowel*, Slags Pløk. Paa Høitydsk skulde det egtl. have T-, og hed ogsaa fordum *Tūbel*.

Dølle (f. Ex. til Lysestage) er tydsk: platt. *Dille* (Röhre um etwas hineinzustecken), høit. Tülle. I Tydsk af uvis Herkomst.

Dør. Rod opr. *dhwar-*; cf. indisk *dwār-*.

Dørk(en) («Lukaf under Archeliet») er plattydsk: *Dork* «Platz wo sich Schmutz sammelt, unterster Theil des Schiffsraumes, sentina».

Egteskab er ikke dannet indenfor Dansk, men, med *egte*, laant fra Plattydsk: *echtschop*.

Ende. Bemærkes kunde, at det gamle *Enne* (Pande) vel var af samme Rod; hed i ældste Tydsk *Andi*, *Endi*, cf. lat. *anticæ* (Pandehaar), af *ante*. Den germ. Rodform bliver *anth-*.

Fil. I Slavisk angives, med correct p-, *pila*.

Fjæl. Cf. russisk *pol* Gulv, og indisk *phal-aka-* Brædt. (Altsaa udslettes i Ordbogen Slutningen, fra 'eller' af.)

Flaske. I nogle Sprog med p- (i Litauisk angives *pleska*, i Tyrkisk *palaska*). Vel da meget gammelt i Germanisk, hvis nemlig f- er den normale germ. Lydforskydning. I andre Sprog med f- maatte da være laant fra Germanisk.

'flaske sig' findes ogsaa i Plattydsk reflexivt: *sick flaschen*, og er vel laant derfra.

Foder. I indisk *pā-tra-* Beholder (cf. *Flaskefoder*) er *pā-* den Rod, der betyder beskytte o. L.; om den skal regnes som en anden end *pa-* i de andre anførte Ord, eller som samme med varieret Betydning, kan jeg ikke sige.

for forleden er ikke i Dansk dannet efter tydsk Mønster, men direkte laant: platt. *vorleden*. fornem(me)lig: platt. *vornemeliken*, *vōrnemlick*, høit. *vornehmlich* (af *nehmen*); hører til

dem, hvori vi, efter at have laant, have forvansket Tonen (som om det kom af *vernehmlich*). Forord: platt. *Vorwort* Forbehold (*Vorbehalt*), Aftale forud, o. L. (derfor: 'Forord bryder Trætte' ɔ: forebygger den). Forord i Bet. Fortale til Bog er ligl. laant, men senere. forskjertse: *verscherzen*; som oprindelig Bet. af *scherzen* ansees: hoppe, springe; i Norsk angives *skjerta* i Bet. fjase. 'forstrække En med Penge' har forvansket Betoning, da det kommer af *vorstrecken* (ikke *verstrecken*). Ligl fortreffelig, forsigtig, fortrinlig, forsætlig (se den tilhørende Grammatik § 75; den modsatte Forvanskning, som i Forbund, Forskjel: § 74). forstuve er i Ordb. omtalt ved stuve.

Friholt (maritimt) er barbarisk Omfortolkning af platt. *Wriiyholt* (Reibholz).

Fræse (techn.) er fransk: *fraise* Rundfil.

fuld. Saadanne som *fuldgyldig*, *-stændig*, *-tallig*, *-mægtig*, og *-ende*, *-føre*, *-byrde*, *-bringe*, ere Laan fra Tydsk (mer el. mindre tilstudsede).

Gat. Kattegat er (ligesom Skagerak) nedert. Benævnelse; det betyder Hul forneden i Dør til Passage for Huskat, og maa af Hanserne være blevet brugt om den smalle Gjennemfartsvei enten ved Helsingør eller ved Middelfart, og senere overført paa Havet, som den fører til.

ge-. genegen platt. Particip til *niigen* (høit. *neigen*).

Gimmer-. Fra det citerede χιμαιρα (Ged) maa skilles Χιμαιρα Drage (ildsprudende), navnlig hvis det, efter Lewy, er at derivere fra Semitisk: hmr: koge, skumme.

give. Gjenfindes i Celtisk: irsk *gabim* kan, efter Stokes, i gamle Skrifter betyde: jeg giver (nu: jeg tager).

haard. Det citerede indiske Ord skulde trykkes *çardha-* (fjendtlig, farlig, stærk). Nogle Gange er i Trykningen bortkommen den Cedille, der bruges til at betegne den indiske sibilerende Variant af førgerm. k, hvorimod med blot c menes den mouillerede. Etymologisk gjelde begge ens, og ens med k, saa at stor Skade ikke er skeet. Saaledes ogsaa det ved *Hjord* citerede *çardha-*; ved *Hov*: *çapha-*; ved *Hund*: *çwan-*; ved *hvid*: *çwit-*, *çweta-*, *çwind-*; ved *hænge*: *çank-*.

harsk. Formen turde være tydsk; cf. svensk *hårsk*, norsk *hersk*, *herren*, og Subst. *Herr* Styrke, Elasticitet.

Heire. Fuglenavnet platt. *He(i)ger*, høit. *Häher*, i ældste Høitydsk *Hehara* (Skovskade), er i Ordb. (og hos Andre) be-

handlet som Variant af Ordet *Heire*. I hvilken Grad de kunne være beslegtede, turde blive vanskeligt at afgjøre. For ældste Høitydsk angives *Hehara* som pica glandaria, *Heigir*, senere *Heiger* som ardea; som denne desuden *Reiger*, nu *Reiher*, = angelsaxisk *hrāgra*. Ordene høre til dem, der ere mest udsatte for capricieuse Variationer. Om her ere to primaire Rødder, faaer at staa hen. -*ei*-, angels. -*ā*-, kunde naturligvis ikke ved uforstyrrede phonetiske Forhold føre til samme Rod som *heg*- hos os.

Himmel. Tilføies skulde, at, hvis nedertydsk *Heven*, engl. *heaven* er samme Ord som *Himen* (-*el*), da er -m- det Oprindelige (cf. *Navn*: *nomen*).

Hjem. Angaaende det Førgermaniske maatte gjerne være anført litauisk *kema-s* Landsby (andre Combinationer ere mere dubieuse).

hoppe. Førgerm. *kub*- sees i *κυβ-ιστάω* dandser, dog vel opr. slaaer Kolbøtte, da *κύβη* betyder Hoved (*κύβος* derimod Terning). Germ. -pp- er imidlertid flertydigt.

Hvile. Talemaade 'ikke for den lange Hvile' ɔ: 'nicht für die Langeweile': ikke blot til uprofitabel Tidsfordriv, men af solid Værdi.

Høst. Til *Haust* (Ntr.) svarer formelt det indiske *kostha*- (Ntr.), der betyder: Beholder, Magazin, indhegnet Mark (og *kosthāgāra*: Kornkammer, indhegnet Mark). Overgang bliver nem til Bet.: det Magazinerede; eller til: Markens indhøstede Producta, og derfra til: Indhøstning, Indhøstningstid. Hvis *ta*- er Suffix, og *kaus*- Rod, kunde denne vel gjenfindes i det gamle *Høs* (af *Haus*) Hjerneskal (som Beholder). (Den «junggrammatische» Identification af *Høst* og tydsk *Herbst* blev i Ordbogen forsætligt ignoreret.)

[«ihærdig» er ikke noget dansk Ord. Endnu Molbech kjender ikke denne Svecisme, der ogsaa kun er bleven forsøgt af nogle Forfattere hos os. Er for dansk Øre affectert.]

Ister. I Norsk angives, foruden *Iistra*, af Ross *Instr* i en enkelt Egn; og i Gammelnorsk antreffes *Insteri* (intestina); Formen med -n- maa være mistænkt for at være laant fra Plattydsk.

Jette. Anføres kunde nuværende plattydsk *Eteninne*, brugt som Skjeldsord: Kjerling, Hex, o. L.

Kande. Forsømt Tilføielse: *κάννα*, lat. canna (med Derivata: *κάνεον* o. a.) stamme vel fra Semitisk (Phønicisk; cf. hebr. *qnh* Rør).

Kattegat se Gat ovf.

kjøre. Til førgerm. Rod *gaur-*, *gūr-* skulde ikke manglet Exemplet indisk *guru-* tung.

Klik, Plet, er vel hos os og i Norsk Laan fra Plattydsk; item beklikke.

Kloster. Klosterlatin er ikke, som gjerne menes, benævnet efter Regentsen («Klosteret»), da det jo ogsaa i Tydsk kaldes *Klosterlatein*, *Mönchslatein*.

kluk!, Kluk, klukke behøve ikke at have Assimilation ifølge de obsolete *Klunk* Slurk, *klunke*, da -kk- her findes ogsaa i Tydsk, hvor Assimilation ikke ventes. Det er primaire interjectionelle Varianter.

Kofte er laant fra Slavisk (*kopta*, *kofta*), hvor det af Miklosich formodes indkommet fra Tyrkisk.

Kram, Kræmmer. Udtrykket Kræmmerhus er ikke lavet hos os af det laante Ord, men ligl. laant fra Plattydsk: *Kremerhuus*.

Kummen. *κυμινον* stammer fra Semitisk (hebr. kmmwn).

kurrig (snurrig o. L.); nu vel næsten glemt; treffes hos Baggesen; er tydsk: *Kurre* «Name von Thieren mit knurrendem Ton, z. B. ein Fisch (trigla gurnardus), Truthahn, Birkhahn»; *kurren* «gurren, knurren»; *kurrig* «von wähliger Wildheit, zu Streit und Hader aufgelegt; auch: curios, wunderlich, launisch». Altsaa onomatopoietiske. Verbet congruerer med dansk *kurre*.

let. letfærdig ikke dannet indenfor Dansk; platt. *lichtferdig*.

Lev (Brød). Det citerede lettiske *klaip-* passer ikke nøie i formel Henseende (-p- istedetfor -b- af -bh-). De, der antage Laan fra Germanisk til Slavisk, og derfra til Lettisk og Litauisk, turde da beholde Ret?

Lok. Som Derivatum hertil skulde Løkke ikke være opstillet. Men begge maa regnes hen til Roden i *lukke* og *luge*. Forøvrigt se Ordbogen.

Læge. I Irsk findes *liaig*, hvilket Stokes sees at antage for urceltiskt Ord, ikke Laan fra Germanisk. Isaafald vilde -k- i Germanisk være den normale Lydforskydning. I Slavisk er ialtfald laant fra Germanisk. Om Experimentet med Henførelse til *lække* (se Ordb.) ifølge Stokes vilde bortfalde, er mig ikke klart. Til germ. *lekan* svarer irsk *legaim* smelter; Consonanterne passe fremdeles; og celtisk ī kan svare til germ. ā (*lāk-* Rodform til *Læge*).

Marekat, *Meerkatze*, holl. *meerkat* ere fremkomne ved Omfortolkning af et indisk Ord: *markata-*.

Mul gjenfindes ikke blot i Norsk, men ogsaa i Tydsk: *Mull*, *Müll* «staubartige Masse, Schutt». Henførelsen til Roden i *male* er da rigtig.

Mønning. Rodform *mōn-*, om end ellers ubekjendt i Germanisk, maa kunne være Aflyd til Rodform *man-* (se *Manke* i Ordb.), hvis oprindelige Bet. vel er Hals, hvorfra Overgang til Bet. Nakke er nem, og videre til *Ryggning* ialtfald mulig. Laan, f. Ex., som antydet, fra Celtisk, er der forsaavidt ikke Nødvendighed for at antage.

mørk. Til de slaviske Ord med -k- er videre at føie et indisk: *marka-* Mørke, Formørkelse.

plire, i tidligere Dansk ogsaa *blire*.

prange osv. Ordene ere i Tydsk Laan fra Slavisk, hvorom se udførligere Schade's Lexicon P. 685. Mulig staaer dog *prangen*, *brangen*, i Bet. prunke, for sig selv?

pus! (til Kat) er ogsaa tydsk.

pusle. Hos os af tydsk *pusseln* i samme Betydning.

Pøs (er ikke indenfor Dansk «extraheret»). Laan fra Nedertydsk: heder paa Hollandsk *puts*(*e*) (der er etymologisk uoplyst).

Ramsløg allium ursinum. Den forsøgte Henførelse til (*H*)*ram* (Bjørnepote) bliver mindre sandsynlig ifølge κρόμυον Løg, og irsk *crem* «Knoblauch». Ogsaa ved Combination med disse staaer *Rams-* istedetfor ældre *Hrams*.

rede osv. allerede er Tilstudsning af platt. *alreede*.

ro. Det anførte irske Ord for Aare skrives hos Stokes ikke *ram* men *rame*.

rygge. Gislasons Henførelse til isl. og norsk *rugga*, der ogsaa findes i ældre Dansk: *rugge*, og betyder rokke, vugge, stemmer med den Betydning, *rygge* og *uryggelig* nu have i vor Bevidsthed, men maa vel dog vige for Aasens Opfattelse, hvorefter *rygge* er Eet med det gamle *rygge* (af *Ryg*), faae til at gaa baglænds, tilbage (samt lægge Tagryg, i hvilken Bet. det endnu bruges). Imidlertid maa *rugge* og *rokke* have udøvet Betydningsattraction.

ryggesløs. Om -gg- er kommet af Attraction til det gamle *rygg* bedrøvet, hvorved Betydningen kunde vedblive at være: ligegyldig (for Forpligtelser), hensynsløs? (Se forøvrigt Ordb.)

sagte. Der kunde være bemærket, at Ordet engang har

været laant i den ældre platt. Form, idet i gammel Dansk treffes *softælic* endnu med -ft-.

Skalk. I gammel Irsk angives *scoloc* Livegen (ikke til at finde hos Stokes). Der er altsaa (ifølge -k) laant enten fra Germanisk til Celtisk, eller omvendt.

Skarn. I Dansk, Svensk, Norsk snarest laant fra Plattydsk: *Scharn*.

Skjørbug. Tydske Lingvister derivere *Scharbock* &c fra et hypothetisk gammelhollandsk **scheurbut* (af *scheuren* splitte, *but* Knokkel: altsaa Benedder m. M.), hvoraf da lat. *scorbutus*, og senere, ved Omstøbning, den virkelige hollandske Form *scheurbuik*, samt plattydske *Schorbuuk*, og derfra videre de øvrige germaniske Sprogs Former. Navnet **scheurbut* skulde stamme fra 15de Aarh.; tydsk Form citeres tidligst 1484 (*Schorbock*, se Frisch). Sygdommen egentlig Scorbut skulde være opkommen paa den Tid, importeret ved Hollændere fra arctiske Reiser, «især fra Grønland». (Se det Grimmske Lexicon.) Hertil er at bemærke: Benævnelsen (anvendt paa flere Sygdomme) er aabenbart ældre i Svensk, Dansk, og Islandsk; og hvad egentlig Scorbut angaaer, da er den ikke importeret paa den Tid, heller ikke fra Grønland osv., og af Hollændere, men har været bekjendt langt tidligere. Med selve Benævnelsen *Skørbiwgh* (og det med -gh, der kunde se ud som Danisme for -k) skildres dens Symptomer (f. Ex. Tænders pludselige Udfalden) og Aarsager paa det Klareste i ældste svenske Rimkrønike, forfattet vistnok i 1320, om end det ældste bevarede Manuscript ansees for «c. 150 Aar yngre». I svenske Lægebøger fra 15de Aarh. omtales *Skørbiugh*, *Skørbug* (atter med -g; se Söderwall). Der maatte jo dog Tid til Ordets Vandringer og Omformninger (in casu fra **-but* til *-buik*, og videre til *-buuk*, *-bug*, *-biug*). I den danske Rimkrønike (fra Kong Hanses Tid) omtales *Skyfuer i Bwg*, og i en dansk Lægebog fra 15de Aarh. *Skewerbug* (se Molbechs Glossar). *Skyver-*, *Skever-* fungerede i Sygdomsbenævnelser som Varianter for *Skjør-*, enten man nu vil antage etymologisk Sammenhøren eller gjensidig Attraction. Om *skyrbiugr* (atter -g) i islandske Texter se Fritzner. Etymologien er altsaa fremdeles problematisk. Henførelsen til holl. *scheuren* lyder plausibel. Er den rigtig, da har hos os fundet Attraction Sted til *skyver* og *skjør*; tillige vilde da -g i Svensk, Norsk og Islandsk vel være at forklare af Benævnelsens Vandring over Danmark videre mod Nord.

snorke. Vocalens Overensstemmelse med Nedertydsk *snorken*,

hvori o vel er «Aflyd», ikke yngre Forvanskning af a) vækker Mistanke om Laan derfra. Hollandsk har tillige *snurken*.

Solsort. Forhen ogsaa *Selsort*.

splittre, splintre, Splint. Formerne med -n- ere nedertydske; *splittern* er tillige høitydsk (-tt- beskyttet af -r- mod at gaa over til tz).

sprade har betydet: sprage, pukke, braute, o. L.

«stalle i Kudskesprog». Roden ser ud som i σταλαω, σταλαζω, σταλασσω drypper, σταλυζω græder. Om det engl. Adj. *stale* hører hertil, skulde gjerne være betegnet som uvist.

[«Stedord» ɔ: Pronomen. Dette daarlige Fabrikat er lavet af Folk, der selv opponerede mod *Stedfader* osv. (cf. Ordb. P. 238). Cf. *Stednavn*: i egte danske Composita fungerer *Sted-* ikke som Stedfortræder.]

stige. Den førgerm. Rod skulde gjerne været exemplificeret fremdeles med indisk *stigh- stegh-*; ogsaa i Slavisk findes beslegtede Ord.

stiple (techn.: punctere) er hollandsk: *stippelen*, *stippen* med Subst. *stip* Punct. De to sidste ere tillige plattydske; det første anføres ikke hos Lübben. *stippen* er = høitydsk *steppen* sy, brodere.

Stolpe synes laant fra Slavisk, hvor Former med -p- (som *stolp*, *stlup*, &c, inclusive litauisk *stulpas*, med Bet. «columna, turris», «Bildsäule») ere vidt udbredte (og derfra ind i Ungarisk og Rumænisk); Laan modsat Vei bliver mindre sandsynligt, bl. A. ifølge den langt ringere Udbredelse i Germanisk. Det veier herimod neppe meget, at foruden *stlp*, findes i Slavisk, med ringere Udbredelse, Ord af Formation *stlb* (b bliver i Germ. til p); som disses egentlige Bet. angives «Stufe», dog at *stolb* i Russisk ogsaa skal kunne betyde columna. Det omhandlede Spørgsmaal synes vanskeligen at tilstede bestemt Afgjørelse. (Nærmere angaaende disse Slavica se Miklosich under «stelpu» og «stelba»). Hvis *Stolpe* er slavisk, maa det naturligvis helt sondres fra i Ordb. anførte Ord af germ. Rod *st-lp-*.

styre. Her er glemt at notere, at -Styr, Afgift, som i *Krigsstyr*, *Prindsessestyr*, item *Udstyr*, med Vb. *udstyre*, er Laan fra Tydsk: *Steuer*, *Aussteuer*, *aussteuern*, samt tilsvarende nedertydske med Lyd (nu i Plattydsk ogsaa Skrivemaade) ü. Genus have vi forandret. Rod (med Bet. støtte?) maa være samme som i *styre*.

størkne. Omlyden er vel indkommen ved Attraction til

styrke osv. Det heder i Norsk og Islandsk *storkna*. Dog a[illegible] treffes et gammelt *styrkna*, men i Bet. blive stærkere. Ogsaa Svensk har *storkna*.

svullen. Ved Henvisningen til lat. *solea* burde sta[illegible]e[illegible] Spørgsmaalstegn. Sikkrere er Elision af førgerm. -w- i *σαλος* Gyngning, Bølgen, *σαλευω*, osv., og latin. *salum* bølgende Hav.

Søndag. Ugedagsnavnene ere komne til os nærmest gjennem Plattydsk, som sees af Vocalerne i *Ti[r]sdag*, *Fredag*, ogsaa af det manglende -e- *Søndag*, *Mandag* (cf. isl. *Sunnudagr*, *Mánadagr*).

terske. Førgerm. *trask-* gjenfindes i Slavisk med Bet. brage (ikke «stampe»), i Litauisk med Bet. klappre o. L.

til. Tilbehør af platt. *Tobehore* (öö). tilbørlig af platt. *borlik*, Vb. *toboren* (begge med Lyd ö). Cf. under *burde*.

Tind(e). Stokes anseer irsk *dind*, *dinn*, Hügel, Anhöhe, for samme Ord. Det sidste d i *dind* passer ikke til -d i Norsk og Platt., da her skulde kræves -t (og i Høit. -z).

Torp. «Slavisk» er i Ordb. her brugt i ubekvemt vidtløftig Bet., da der er ment Litauisk (*troba*).

trives. En ilde redigeret Sætning i Ordb. her skulde hede: Engelsk Activ *thrive* har samme Betydning som Deponens *trives* i Dansk.

tro. Om preussisk *druwis*, litauisk *drutas* virkelig høre hid, beroer paa, om deres d- er det uaspirerede førgerm. d-. Hvis de høre sammen med indisk *dhruwa-* (fast), da ere de her uvedkommende.

Træl. Om der til tidligere Hypotheser endnu skulde føies een, saa vidt vides uforsøgt, nemlig af Hensyn til platt. *Dravel*, *Drevel* Sclave, Leibeigner (cf. det gamle *Dravel* Jux osv.?), beroer først og fremmest paa, om dettes D-, ligesom T- i *Træl*, kommer af germ. th. Hvis det hænger sammen med *draven* (trave), er det her uvedkommende.

Turteldue (glemt). Af lat. *turtur* gjennem Tydsk (*Turtel-*[illegible]).

tø. Germ. *thau-*; førgerm. *tau-* som i indisk *toja-* Vand (ind. o = indoeurop. au).

Tøi. Naar Tøieri ogsaa treffes i Bet. Hexeri, Hexepak (cf. Molbech), er det vel misforstaaet Gjengivelse af platt. *Tooverie* = høit. *Zauberei*.

Uld. Af Sammenstillingerne kunde den med lat. *lana* regnes for mindre nyttig. Man antager det gjerne at staa for **wlana*. Det ligner stærkt *λαχνη*; men ogsaa ved dette tænkes

paa bortfaldet w- (Digamma). I Ordb. ere de uklarere Illustrationer ellers gjerne vragede.

vaage. Vagt. For at kunne optage det t. *wachsam* have vi tyet til den Udvei at overflytte det til *Vagt*: vagtsom.

Vadmel. Det citerede *οϑ-ονη* vilde falde bort, hvis Lewy havde Ret i (dog selv tvivlende) at lade det være laant fra Semitisk (*etūn*).

vanske, vanskelig. Ikke Eet med det obsolete *wanske* mangle (af **want-ske*), der maaske har været med til at paavirke Betydningen.

va(e)r; værge; &c. Nogle regne indoeurop. *war-* (i disse samtlige Ord) som to Rødder (beagte; omslutte), Andre som een (idet Betydningsovergange forudsættes).

vare, varig. kortvarig er ikke dannet i Dansk, men laant fra Plattydsk med de øvrige.

vegne (Søm). Den i de forrige Supplementer anførte Skrivemaade *hwegne*, hvis den ellers var phonetisk, havde det ikke været overflødigt at henvise til det ved *Vægelsind* anførte obsolete *hwege*.

Vin er snarere laant fra Indoeuropæisk til Semitisk (*wain*; i Hebr. omdannet til *jajin*) end omvendt. Semiternes Urhjem er vel Arabien, som ikke var Vinland. Turkestan og Armenien m. M. kunne være Indoeuropæernes Urhjem, vare ialtfald overmaade tidligt Hjem for en stor Part af dem, og vare Vinlande. Deres *waina-s*, i græsk Form *οινο-ς* kan, som i Ordb. antydet, finde indoeurop. Etymologi.

vippe. Vipstjert: platt. *Wepstart* (Reuter).

væve. Vevling (maritimt) er fra Nedertydsk, nærmest Hollandsk: *weveling*. Platt.: *Weveline*. Vb.: »*wevelen* frequentativ van *weven*».

(ud), yttre. Da den haarde Consonant (i *yttre*) ikke ligeledes er bevaret i *ydre, yderst*, er det rimeligt, at *yttre* er den citerede plattydske Form og har fortrængt den danske. yderlig, om end med -d-, er, især som Adjectiv, nærmest at regne for plattydsk (*ūterlik*); vi blødgjøre gjerne en platt. haard Consonant efter Vocal.

øge. Øgenavn, selv om for vor nuværende Bevidsthed indeholdende en Infinitiv, er opr. sammensat med Substantiv (*en *Øge* = norsk *Auke*).

Øie. Den førgermaniske Rodform *augh-* blev ikke exemplificeret. I Indisk passer formelt, samt tilstrækkeligt i Betyd-

ning, Rod *ūh-* (indisk h staaer alm. for gh), med Aflydsformer *oh-* (ɔ: *augh-*) og *āuh-* (Ex. *ohate, ohāna, āuhista*); som Betydning angives: fornemme, beagte, forstaa, betænke. Whitney mener: «probably 'bear in mind', and originally identical with *wah-*» (= lat. *veho*), hvilket her vilde blive en Vanskelighed, da jeg saa maatte antage Omstøbning af *wagh-* til *ūgh-*, samt Aflyd hertil *augh-*, for førindisk (urindoeuropæisk), hvad dog ikke kunde være utænkeligt, om end mindre venteligt. Formelt tilpas er græsk *αυχ-*, *ευχ-* (*αυχεω*, *αυχη*, *ευχη*, *ευχος*, *ευχομαι*), da *χ* er = indoeuropæisk gh, germanisk g. Betydningerne rose sig, Pral, Bøn, bede, ønske, love, osv., ligge langt borte fra 'Øie', men ikke saa langt borte fra de anførte indiske; fra bemærke, beagte osv. kunde Betydning gaa over til se, og paa den anden Side til beundre, berømme, samt ønske osv. Den gjængse Combination af *Øie* (*auga*) med *oc-ulus* &c er formelt uantagelig. (Uhlenbeck sammenstiller indisk *ohate* med *Auge*, men mener «*ευχομαι* ist ferne zu halten.»)

øvrig, Øvrighed ere blot henviste til *over*. Der skulde være tilføiet, at begge ere laante fra Plattydsk. Omlyden i *Øvrighed* maa dog være tilkommen hos os, da det, saa vidt mig bekjendt, i Plattydsk allevegne heder *Overichhe(i)t*. Vocalen er da hos os attraheret af den i *øvre, øverst, øvrig*.

Anmeldelser.

Eduard Meyer, Geschichte des Alterthums. Dritter Band: das Perserreich und die Griechen. Erste Hälfte: bis zu den Friedensschlüssen von 448 und 446 v. Chr. (mit einer Karte). Stuttgart 1901. XII + 691 S.

I 1884 udkom 1ste Bind af Eduard Meyers stort anlagte Værk: Geschichte des Alterthums, i 1893 2det Bind. Det var anlagt paa at naa til Alexander den Store, men naaede kun til Perserkrigene. I 1901 udkom 3die Binds 1ste Halvdel, der, som ovenstaaende Titel viser, kun gaar til 446[1]. Værket er saaledes bleven større end fra først af paatænkt.

Det er en anden Opgave end tidligere, der nu stiller sig for den Historiker, der vil skildre svundne Tider. Tidligere gav man, hvad navnlig de rent historiske Kilder frembød, valgte imellem afvigende Beretninger eller søgte at mægle imellem dem; nu begynder man med Kildestudium og Kildekritik, undersøger, hvordan Kilderne ere blevne til, om ved en Støbning eller efterhaanden, og søger at komme tilbage til de oprindelige Kilder, sigter Overleveringen og fjerner det uholdbare. Derhos ere Kilderne voxede i Antal, især ved Indskrifter. Man søger at gøre Billedet alsidigt ved at drage saa mange Omraader som muligt ind med, sociale, materielle og agrariske Forhold, Handel og Industri, selv Kunst og Litteratur, overhovedet de Ideer, som til enhver Tid vare de ledende og paavirkede Folkenes Skæbne; ja man undersøger, hvorvidt og hvorledes den antike Stat har søgt at løse de Opgaver, som Nutiden beskæftiger sig med. Paa denne Maade voxer Stoffet især for den Historiker, der er selvstændig Forsker, saaledes som E. Meyer er det. Disse Forskninger har han vel tildels nedlagt i allerede tidligere udkomne Bøger som: die Entstehung des Judenthums (1896) og: Meine Forschungen zur alten Geschichte I (1892) og II (1899), men overmaade meget er ogsaa givet her i Noterne efter hver enkelt §, hvor der ved Siden af Henvisninger til Kilderne findes en Mængde kortere kritiske Bemærkninger saavelsom Tilslutning til eller Afvisning af nyere lærdes Anskuelser, alt vidnende om indgaaende Studier og stor Lærdom.

3die Binds 1ste Halvdel indbefatter 2 Bøger. Den 1ste af disse: der Orient unter der Herrschaft der Perser, giver som

[1] Medens Begyndelsen af nærværende Anmeldelse blev skrevet, udkom endnu i 1901: Vierter Band, das Perserreich und die Griechen. Drittes Buch. Athen (Vom Frieden von 446 bis zur Capitulation Athens im Jahre 404 v. Chr.). Ved den almindelige Titel og ved: Drittes Buch betegnes det som 2den Halvdel af 3ter Band.

Indledning: die Quellen der persischen Geschichte og: jüdische Quellenkunde. I den sidste udtaler Forf., at en historisk Forstaaelse af Tiden efter Exilet og Jødedommens Fremkomst først kunde naas, da det var bevist, at Præstekodexens Lov og den hele derpaa beroende Litteratur var et Produkt af denne Tid, saaledes som Wellhausen har gjort, kun at denne ikke har taget tilstrækkeligt Hensyn til den historiske Baggrund. I 1ste Afdeling (das Reich der Achaemeniden) gives en interessant og klar Skildring af det persiske Regimente og Persernes Stilling overfor de undergivne Stater, Kongen og hans Hof, Centralmagten og Provinserne og de forskellige Forvaltningsgrene. Perserriget betegnes som en Kulturstat, naar det ikke maales efter hellensk Fremstilling eller med hellensk Maalestok, men stilles sammen med de andre orientalske Folkeslag. I Sammenligning med Assyrernes og andre Semiters brutale Optræden ere Perserne humane i deres Behandling af de undergivne og i deres Krigsførelse. Athens Opbrændelse var fra et politisk og militært Synspunkt en Nødvendighed.

I 2den Afdeling (Die Völker des Orients im Perserreich) gives om de enkelte Folk en Række Notitser, som ere samlede med stor Lærdom, men paa Grund af Kildernes Beskaffenhed noget spredte. I en Indledning til 3die Afdeling (Die Anfänge des Judenthums) udvikles, hvordan det persiske Verdensrige hovedsagelig ved sin blotte Existens, men ogsaa ved sin religiøse Tolerance bevirkede, at de undertvungne Folks Guder fra at have været Guder for det enkelte Folk, som de ikke havde mægtet at beskytte, bleve Individernes Guder; det laa saa nær for dem, der som Folk havde ligget under, at vente Lykken som Individer, ja at haabe den i et kommende Liv; det eftervises derpaa i Overensstemmelse hermed, at det er gaaet Jøderne ganske som de andre, og at de ikke staa ene i deres Udvikling; hvorledes Jødernes nationale Forhaabninger under de til enhver Tid herskende politiske Tilstande netop maatte antage den Skikkelse, hvori de fremtraadte hos Profeterne, hvordan det maatte ende med en Kirkestat under fremmed Herredømme uden verdslig Fyrste, kun med gejstlig Styrelse, en Styrelse, som havde en Mængde absurde Forskrifter at iagttage, thi saaledes var det Jahves Villie, Formelvæsen uden ethisk Indhold. Jødedommen kom saaledes til at danne den stærkeste Modsætning til Hellenismen: her den stedse videre gaaende Bevægelse til Frihed, som bryder med alle overleverede Anskuelser og ikke bøjer sig for nogen Autoritet, Menneskeaanden, som søger ved egen Kraft at begribe Verden og Aandens indre Liv og at beherske dem; der den absolute Bundethed, for hvilken Individ, Folk og Menneskehed og alle Naturens og Historiens Fremtoninger intet ere.

2den Bog begynder med Quellenkunde zur griechischen Geschichte von dem Perserkriege bis auf Philipp von Macedonien.

altsaa ogsaa omfattende 4de Bind, hvilket Forf., som allerede sagt, ønsker betragtet som en Enhed med dette.

E. M.s Opfattelse af de 3 Historieskrivere, som ere Hovedkilderne til denne Periode, er noget afvigende fra den, som i de senere Aar har gjort sig gældende. Han udtaler om *Herodot*, at Udbruddet af den store Afgørelseskamp mellem Athen og Peloponnesierne, den almindelige Storm paa Athens Stilling gav ham Anledning til at bearbejde alt, hvad han havde samlet, til et sammenhængende Værk, der skulde forherlige Athen, i hvis Hænder alene Afgørelsen havde ligget i 480 og 479, og som derved var berettiget til Stillingen som Fører. Saaledes er Verdens ældste store universelle historiske Værk et Resultat af den politiske Kamp og behersket af en politisk Tendens lige saa fuldt som det 19de Aarhundredes historiske Værker. Han ser ingen Grund til at antage, at Værket er ufuldendt. Herodot har efter sin Opgave ikke kunnet tænke paa at gaa ud over 479/8. Af Kirchhoffs Undersøgelser vil han intet andet lade blive staaende end det, at Perserkrigens Historie er skrevet i de første Aar af den archidamiske Krig, men det gælder hele Værket, som udgør en Enhed med omhyggelig Disposition og af en Støbning.

For hele *Thukydids* Maade at opfatte og fremstille Historien paa fører E. M. et veltalende Forsvar. Han fremhæver hans Evne til at paavise, hvordan Begivenhederne virkelig have udviklet sig og ere forløbne, med klart Indblik i alle Livets virkelige Faktorer, og med rigtig Karakteristik af Personerne. Han hævder i Modsætning til nogle af de nyere hans Troværdighed. Ligeledes træder han op imod dem, der som Ullrich antage, at Thukydid har udarbejdet den archidamiske Krigs Historie som selvstændigt Værk og først senere, da han kom til at opfatte den 27aarige Krig som Enhed, har optaget den archidamiske deri, og han hævder, at Thukydid fra først af har haft den Plan at skrive hele den peloponnesiske Krigs Historie og samle Materialier til den. Dem har han saa begyndt at bearbejde, da han kom tilbage til Athen, og er vedblevet dermed. indtil Døden overraskede ham. Hans Materialier til Tiden fra 411 til 404 ere da gaaet tabte. Og naar man har fundet hans Fremstilling af de indre Tilstande utilstrækkelig, saa kunde vi vel ønske at have faaet mere at vide derom, men vi maa ikke dadle Forfatteren, fordi han kun medtog det, som han ansaa for nødvendigt til Forstaaelsen af sin Opgave.

Paa Grund af at *Xenophons* Hellenika i Opfattelse og Fremstilling absolut bærer Præget af Ensidighed og Partiskhed og er alt andet end en udtømmende Fremstilling af Forfatterens Tids Historie, er ogsaa hans Troværdighed bleven betvivlet, men efter E. M.s Mening uden Grund. I det, som han fortæller (ikke fortier), viser han sig som vel underrettet og sandhedstro.

Om *Aristoteles*' Athenaion Politeia formener han, at Bogen for 5te Aarh. følger en fra extremt oligarkisk Standpunkt skreven Kilde, som vel meddeler noget værdifuldt Materiale, navnlig Aktstykker til Aarene 411 og $40^4/_3$, men giver et Vrængebillede af den virkelige Udvikling og de handlende Personer og med stor Nonchalance sætter sig ud over Kronologien. Paa Spørgsmaalet om Forfatterskabet indlader han sig ikke.

I sin Omtale af de nyere Bearbejdelser af Oldtiden giver E. M. en fortræffelig Karakteristik af disse. Han viser, hvordan den ældre idealistisk-æsthetiserende Opfattelse af græsk Liv og Væsen (E. Curtius) har veget Pladsen for den politiserende Historieskrivning. Denne udgik fra de politiske Ideer, som beherskede den første større Halvdel af det 19de Aarh. I denne Tid dominerede den rent doktrinære Liberalisme og beherskede Historieskrivningen saaledes, at den identificerede Samtidens politiske Partier med de af ganske andre sociale Forhold fremgaaede græske. Den politiske Behandling var et stort Fremskridt, men den var ensidig. I alle Fremstillinger af Partikampe havde Spartanerne og deres Meningsfæller, Oligarkerne i Athen og senere Patricierne og Optimaterne Uret, og det græske Demokrati, Plebejerne og populares Ret. Denne Betragtningsmaade er udgaaet fra Grote, hvis Værk er bleven til en Apologi for Athen, og flere Tyskere have fulgt ham. Efterhaanden som de gamle Modsætninger traadte tilbage, og nye Partier dannedes, blev man mere upartisk i politiske Spørgsmaal og kom til en mere retfærdig og tillige mere omfattende historisk Opfattelse. Saaledes har Beloch i sin Griechische Geschichte givet et Totalbillede af græsk Liv og i Tilslutning til Nutidens Ideer fremfor alt betonet og klart skildret det materielle Grundlag for Udviklingen.

I de 2 første Afdelinger af 2den Bog gives en meget nyt indeholdende Skildring af Perserkrigene til 479 og i Forbindelse dermed af Partikampene i Athen. I Udviklingen af Demokratiet betragter E. M. det som et Hovedpunkt, at de 9 Archonter fra $48^7/_6$ ikke mere udtoges ved Valg, men efter et Forvalg (*προκρίνειν*) af 500 Kandidater ved Lodkastning blandt disse[1]. Han

[1] E. M. ytrer selv Tvivl om, hvorvidt denne Angivelse hos Aristoteles kan være rigtig, og om der virkelig hvert Aar fandtes saa mange Pentakosiomedimner og Hippeis som Kandidater til Archontatet. Man bør sikkert i Aristoteles Ath. Pol. 22 med Gertz og Headlam læse: *ὑπὸ τοῦ δήμου ⟨ἐκ⟩ πεντακοσιομεδίμνων τότε*, saa at Meningen bliver, at man ved Lodkastning udtog de 9 Archonter blandt et større ikke angivet Tal Pentakosiomedimner, som var udtaget ved Forvalg. Ifølge Solons Bestemmelse valgte man først 10 af hver af de 4 Phyler og blandt de 40 atter 9; senere udtog man ved Lodkastning 10 af hver af de 10 Phyler og af de 100 igen 9. Det kan da ikke antages, at man i $48^7/_6$ ved Forvalget har udtaget 50 af hver af de 10 Phyler. Naar E. M. nævner Hippeis som berettigede, saa er der ingen Hjemmel derfor. At oprindelig kun

antager, at Archonterne med det samme have mistet en Del af deres Ret til at træffe selvstændige Afgørelser. Dermed mener E. M. burde Aristoteles have dateret en *μεταβολή* i Forvaltningen, thi fra den Tid af var det ikke Embedsmændene. men Folkeforsamlingen, der regerede og afgjorde endog Detailsager. En Folkeforsamling med mange Hoveder kan vel ved Afstemning afgøre en Sag, men er ikke i Stand til at tage Initiativ og mangler Overblik. Der maa være ledende Personer og dertil egnede sig ikke en ved Lodkastning udtaget Archont, der kun beklædte sit Embede i et Aar og ikke kunde genvælges. Den ledende Rolle tilfaldt da Demagogerne, og dette gik godt, saa længe disse tillige vare Strateger (thi til Strateg valgtes man og kunde genvælges), men ikke længere. E. M. holder i det omtvistede Spørgsmaal om Strategvalget paa, at Folket aarligt valgte 10 Strateger, 9 Strateger af de 9 Phyler og 1 Overstrateg, ved hvis Valg de ikke vare bundne til nogen Phyle, thi i alle Strategkollegier, om hvilke vi vide noget nærmere, høre 2 Strateger til en Phyle. Denne Overstrateg blev da Statens militære Overhoved og Folkets Tillidsmand, men Sagen synes dog meget tvivlsom.

E. M. har i Perserkrigen givet en anskuelig og interessant Fremstilling af den store Kamp mellem 2 Kulturverdener, ikke blot en Kamp om den helleniske Nations politiske Existens, men om Verdenshistoriens fremtidige Gang, om Middelhavslandene skulde have orientalsk eller hellenisk Kultur. Han har ikke blot oplyst mange enkelte Spørgsmaal, men ogsaa i Almindelighed paavist, i hvilke materielle og aandelige Forhold det laa, at Udfaldet blev, som det blev.

Blandt Athens Mænd har E. M. med særlig Forkærlighed skildret Themistokles, som efter hans Mening er bleven forfulgt og nedsat mere end nogen anden Mand i Oldtiden af sine fornemme Rivaler. Det hadefulde i de Beretninger, som Herodot følger, træder intetsteds saa tydeligt frem som i den Paastand, at han først i 480 naaede højere Indflydelse (VII 37 *ἀνὴρ ἐς πρώτους νεωστὶ παριών*). Medens Krüger af Hensyn hertil mener, at den Themistokles, som Dion. Hal. VI 34 anfører som Archont $49^3/_2$, maa være en anden end den berømte, holder E. M. bestemt paa, at det er ham, og at det altsaa var paa den Tid, at man begyndte at bebygge og befæste Peiraieus (Thuk. I 93) af Hensyn til dets gode Havne. Dette bestyrkes ved en Notits i Eus. arm. under Ol. 71,1: Piraeus munitus est a Themistocle, hvilken aabenbart er forskudt en Olympiade, saa at der menes Ol. 72,1 = $49^3/_2$. Themistokles blev skudt tilside for

---

Pentakosiomedimner havde Adgang til Archontatet ifølge Solons Bestemmelse, fremgaar af, at baade ved Drakons og Solons Lovgivning Archonter og Tamiai stilles sammen (Archonter først), og at Tamiai tages blandt Pentakosiomedimner. Naar Hippeis fik Adgang, har Aristoteles glemt at fortælle eller ikke vidst.

Miltiades, og hans Flaadeplan udsat, men det lykkedes ham at sætte den igennem 10 Aar senere og derved føre Athen til Storhed. Ældre og nyere Historikere have, siger E. M., ladet den største Statsmandsbedrift, som Verden har at opvise, træde frem som et Værk af Tilfældet, af at Athen laa i Krig med Ægina (Her. VII 144), og af at en Sølvmine blev opdaget i Laurion. Han mener ogsaa, at det var Themistokles, som stod bagved Forandringen i 487, der begunstigede den embedsløse Demagogs Stilling, og at det var ham, som gav den besiddelsesløse Masse Betydning ved Siden af Hopliten ved at tage den med til Tjeneste paa Flaaden. Men han tilføjer, at han ikke gjorde det som demokratisk Partimand, men fordi han arbejdede for Athens Magt. Den Mand, hvis forudseende Aand havde hævet Athen saa højt, maatte tilsidst bukke under for sine Modstandere i Athen og Sparta. Om Anledningen til at han blev ostrakiseret vide vi intet. Kimon arbejdede for Fortsættelse af Krigen med Perserne og Bevarelsen af et godt Forhold til Sparta. E. M. antager, at Themistokles har set, at der ikke længere var nogen Grund til Krig med Perserne, og at han har forudset, at det maatte komme til et Sammenstød med Sparta, og derfor faldt for Ostrakismen, ligesom han senere blev Genstand for Anklage for Medismos fra Spartanernes Side, for Dom fra Athens Side og for alle Slags hadefulde Beskyldninger fra sine Medbejlere og politiske Fjender.

I 3die Afdeling gives en tiltalende Skildring af den græske Verden efter Sejrene i 480 og 479, af den gamle Tid og de nye Strømninger, Konservatisme og Fremskridt i Stat og Liv, den religiøse Bevægelse med Kampen mellem det nedarvede og dets Modsætninger, paa den ene Side den rationalistiske Retning, paa den anden Side den mystiske, endelig af den politiske Partikamp mellem Aristokrati og Demokrati. Deri gøres med Rette opmærksom paa, at det strider mod Kendsgerningerne, naar man i Oldtid og Nutid har henført Modsætningen mellem de to Verdensanskuelser til Modsætningen mellem den doriske og ioniske Stamme. Doriske Stater som Argos og senere Syrakus og Tarent ere Repræsentanter for det radikale Princip. I ethvert Samfund er der Aristokrater og Demokrater, som staa fjendlig overfor hinanden. Det er Individualismen, der gør sig gældende. Medens der tidligere i den saakaldte Middelalder var en homogen Kultur, gør sig nu en Mængde modsatte Ideer gældende, men det vilde være urigtigt at tro, at de to store Grupper af Modsætninger, de politiske og religiøse, dækkede hinanden. Tværtimod hersker langt snarere en rationalistisk Opfattelse, dog med Bibeholdelse af Statskultus, hos Aristokratiet, hvorimod Masserne ere religiøst stemte.

I 4de og 5te Afdeling fortælles Begivenhederne til Kimons Fald og Forfatningsforandringen og gives tillige en interessant

Skildring af de økonomiske Forhold, især Landboforhold. Ved Forfatningsforandringen blev Demokratiet gennemført. Indenfor Loven, siger E. M., er Demos nu fuldstændig fri, og som en ægte Souveræn ogsaa fuldstændig uansvarlig. Fattes der en lovstridig Beslutning eller tages der en fordærvelig Forholdsregel, saa falder Ansvaret moralsk og juridisk paa de Talere, som have givet Folket et slet Raad og forført det til ulovlige og taabelige Handlinger. Alt er anlagt paa en Institution, som ikke er nævnt i Forfatningen. Men endnu er det stadig en af Landets store Familier der styrer; kun en saadan har Tid og Raad til at ofre sig for Staten og er saa almægtig, saalænge det gaar. Archontatet er gjort tilgængeligt for Zeugiterne (457); at gaa endnu videre er ikke faldet det mest radikale Demokrati ind. At en ganske besiddelsesløs Arbejder eller Handelsmand skulde blive Archont og siden sidde i Areopagos, stred dog i for høj Grad mod den sociale Følelse. Det var heller ikke at vente, at en Thet skulde spore Lyst til for en i Længden dog utilstrækkelig Godtgørelse et helt Aar at opgive sit Erhverv[1].

I sin Behandling af de økonomiske Forhold henviser E. M., som paa adskillige andre Steder, til sine Forschungen zur alten Geschichte II. Det er et meget vanskeligt Spørgsmaal, fordi Kilderne kun give sparsomme og mest indirekte Oplysninger, og derfor er Faren for selv at konstruere Historie større og Anskuelserne blive lettere forskellige. E. M. afviser ofte skarpt, paa dette Punkt skarpere end nødvendigt, sine Modstanderes Paastande. Han mener, at medens det i det 6te Aarh. i Attika var Hovederhvervet at være Landmand, var Forholdet allerede i 5te Aarh. saa forandret, at neppe Halvdelen levede af Agerdyrkning. Han beraaber sig paa Aristoteles' Udtalelse i Athen. Polit. 24, at mange efter Aristides' Raad flyttede til Byen, fordi de der fandt en Mængde andre Udveje til at erhverve deres Udkomme paa, uden at tage Hensyn til Thukydids Udtalelse (II 16), at lige til den peloponnesiske Krig Flertallet af Beboerne med deres Husstand vare blevne ved at bo ude paa Landet. Han holder bestemt paa, at allerede i 5te Aarh. Kapitalen begyndte at udnytte den menneskelige Arbejdskraft, at Athen allerede da stod lige saa meget under Kapitalismens Tegn som England i det 18de og Tyskland i det 19de Aarh., at der allerede da dannede sig to store Partier, et politisk konservativt Parti af store og smaa Bønder og et Fremskridtsparti af Kapitalister, medens andre mene, at de større Godsejere og Kapitalisterne falde sammen.

I 6te Afdeling fortælles Slutningen af Perserkrigen til den

[1] At senere Folk, der vare ganske ubemidlede, kunde melde sig til og opnaa en Plads blandt de 9 Archonter fremgaar af Lys. 24, 13 og Dem. 59, 72 og siges ligefrem af Aristoteles (Athen. Pol. 7) om hans egen Tid, om det end stred mod Loven og sikkert skete meget sjelden.

saakaldte kimoniske Fred og Krigen mellem Athen og Peloponnesierne til den 30aarige Vaabenstilstand. Bogen slutter med i 7de Afdeling at give en kort Fremstilling af det lidet, vi vide fra denne Periode om Sicilien, Afrika og Storgrækenland. Enhver Læser vil høste rigt Udbytte af E. M.s Værk. Den, som kun kender lidet til Stoffet, vil finde en fortrinlig Fører; den, som kender mere dertil, vil finde mangen ny Opfattelse, som han vil slutte sig til, og mangen, som vil give ham noget at tænke over, meget belærende og meget vækkende.

Odense, i Januar 1902.

P. Petersen.

Kieler Studien zur englischen Philologie. Herausgegeben von *F. Holthausen*. Heft 1. Die Pronomina im Frühmittelenglischen. Laut- og Flexionslehre. Von *Otto Diehn*. (100 s.) 2 mark 80 pf. — Heft 2. The Life and Death of Jack Straw. Ein Beitrag zur Geschichte des elisabethanischen Dramas von *Hugo Schütt*. (160 s.) 4 mark 40 pf. Heidelberg 1901, Winter.

Still another series of philological essays and editions! The industry and energy of those Germans is really wonderful!

I. The choice of a subject for the first small volume is not a happy one. For in the first place, pronouns have no special phonology of their own; they change according to rules observable in the rest of the vocabulary as well. Phenomena that occur here in isolated cases, and which cannot be explained from the development of the pronouns alone, are often made intelligible by a comparison with other words. This is the case with *veole* instead of *feole*, chronicled, but not explained, on p. 40 and 93; I have expounded the law governing that change in *Engelske kasus* (1891) p. 173. Secondly, what are pronouns? If *nan*, *manig*, *fela*, *feawe* are included, why are *an*, *lytel*, *oðer* excluded? Thirdly, many of the phenomena mentioned here under the head of morphology find their explanation in syntactical influences. In some cases our author refers to syntactical rules, but generally he contents himself with enumerating the forms found in his texts. Neither does he tell us, in those cases where two or more forms are found side by side, which of them is the usual one; he gives no statistics of the frequency of their occurrence, quoting as a rule for each form only one passage from each of the texts he has gone through. Perhaps this is a consequence of the number of those texts being comparatively great. The author does not seem to know the fairly complete grammar

of the chief prose monument of that period, the *Ancren Riwle*, which Sweet gives in his *First Middle English Primer*. In spite of these critical censures the book will prove useful to the specialist.

II. *The Life and Death of Jack Straw* was first printed in the year 1593 and then in 1604; it was reprinted in a very careless manner by W. C. Hazzlitt in 1874 and is now made accessible in an exact reprint of the first quarto with the variations of the second quarto and of Hazzlitt's edition. An elaborate introduction gives everything necessary about the source, authorship, language, and metre of the old play; the carefully collected evidence points to George Peele as the author, and numerous parallels are produced from his works. Some of the editor's emendations of the text are very good, such as *Inns of the Court* instead of *ends of the Court*, III, 2. 5; but it is unnecessary to add an *s* to the last word of IV, 1. 159 *In our behalf and in our commonweale*, as in such cases the genitive ending is often dropped in the second word, see *Progress in Language* p. 301. Holthausen has contributed a certain number of minor emendations, chiefly with a view to setting the metre right — a seemingly hopeless task, as many of the lines are so badly constructed as to be past all cure. In the note to IV, 1. 36 *dying* in *dying howre* is translated as «todbringend», which is very incorrect, cf. *his dying letter* (Thackeray), where the absurdity of that explanation is evident; cf. also «her dancing days are over» (Swift), and «my parting breakfast» (Dickens); *dying hour* is simply «todesstunde». The author quotes similar «kühne verbindungen» from Shakespeare, but he does not mention that they are exceedingly frequent even now; the curious thing is that in spite of his translation he offers himself the obvious explanation that we have here not the participle but the verbal noun (just as in *a walking-stick, a shoeing-horn, wedding-ring*, etc.). — *Renowmed* (II, 3. 27) is found in Marlowe too; *this is* (III, 1. 46) must be read *this* in one syllable as not unfrequently in Middle and Early Modern English.

Otto Jespersen.

Friederich Kluge, Rotwelsch. Quellen und Wortschatz der Gaunersprache und der verwandten Geheimsprachen. I. Rotwelsches Quellenbuch. Strassburg 1901, Trübner. XVI + 495 s. pris 14 mark.

Fra studentersproget har den bekendte sprogforsker vendt sig til tyvesproget og de dærmed beslægtede mål, og har da til

en begyndelse samlet og aftrykt alle ældre og nyere kilder, hvor den slags hemmelige sprog er behandlede. Resultatet er en tyk bog, der trods de uundgåelige gentagelser er fuld af höjst interessant stof, og som ikke alene sprogforskeren, men også kulturhistorikeren vil kunne fornöje sig med at blade i, så mange oplysninger gir den om samfundets stebörn og deres leveviis. En mere indgående omtale må opsættes til andet bind er udkommet; Kluges redegörelse for disse mærkelige sprogs opståen, betydning for almensproget osv. vil sikkert blive af overordentlig stor betydning for den almindelige sprogforskning.

Otto Jespersen.

Livius' XXX Bog ved *H. Rafn.* (Fortolkninger til græske og romerske Forff. udg. af H. Gemzøe og Karl Hude, VIII.) København 1901, V. Pio. 26 ss.

Den fortjenstfulde samling af kortfattede fortolkninger til de i skolen almindeligst læste Græske og Romerske skribenter, som under rektor Gemzøe's og dr. Hude's auspicier påbegyndtes for 3—4 år siden, har fået en værdifuld tilvækst ved sit sidst udsendte hæfte, rektor Rafn's kommentar til Livius's vanskelige 30te bog. Bag fortolkningens knappe ord opdager man snart at der ligger et stort og dygtigt arbejde. De historisk-antikvariske og geografiske oplysninger indeholder næppe — og kan jo vanskelig indeholde — noget nyt. Blandt herhen hørende noter savner jeg i 43. 9 en forklaring af, hvorfor fetialerne skal have hver sin flintesten og hver sine hellige urter med, og kan det ikke forklares, hvad jeg ikke véd, bør det noteres. Oversættelserne, som udgør en meget væsentlig del af kommentaren, er gennemgående fortrinlige, tit meget frie, men af den gode slags frie oversættelser, som giver alt, hvad det Latinske udtryk indeholder, og intet andet, og dertil kræves mere end en letløbende pen (som man også kan blive kommentator på), der kræves en skarp indtrængen i forfatterens tankegang og for modersmålets vedkommende en betydelig sprogtakt. Ikke mindre tiltalende er behandlingen af det grammatiske stof; her møder man, foruden rigelige henvisninger til grammatikken, nu og da fine små bemærkninger af stilistisk indhold, som f. e. til *nec dicerent* i 22. 5 denne: «Romernes tilbøjelighed til i st. f. et *verbum dicendi* med nægtende akk. m. inf. at sætte *negare* med en bekræftende akk. m. inf. kommer her i strid med deres tilbøjelighed til at forbinde nægtelsen med en konjunktion,» — eller denne (10. 11): «*stare* «ligge» om skibe, om en hær *sedere*», der virkelig er så god, at den

godt kan tåle gentagelsen ved 39. 2; bemærkningen om *non iam* og *nondum* (7. 8) synes mig derimod at kunne undværes.

Jeg skal nu efter rækkefølgen anføre nogle småanker, jeg ved læsningen har noteret.

1. 5: Konjunktiven *esset* kan vel både skyldes reglen hos Madvig § 314 og 324; men den sidste burde være anført som den vigtigste (på lignende måde er der i 42. 19 to grunde til genetiven *sui iuris*, men det var rimeligst at betegne den som possessiv). — 2. 6: *incerta* (*belli*) snarere «uforudsete tilfælde». — 6. 3: *pro se quisque* kunde ønskes oversat (her og 9. 4 «på egen hånd», lidt anderledes 42. 11). — 7. 8: *valuisset* vel bedre «havde sat sin vilje igennem». — 10. 10: Det er meget muligt, at *ab alto* betyder «hélt ude i rum sø»; men uden skygge af bevis kan jeg ikke tro på det. — 13. 14: *intemperantius* oversættes «lidenskabeligere», hellere «med mindre selvbeherskelse». — 14. 6 *voluptatibus* bør gengives ved «fristelser», hvilket ikke findes i ordbogen og derfor burde noteres. — 17. 13: *bina equestria arma* må være «to sæt ryttervåben (-udstyr)». — 20. 7: *caput* oversættes «liv»; hvorfor dog ikke «hoved»? — 23. 4: Forklaringen af *alterius* er næppe rigtig; *nullius alterius* er den normale genetiv til *nemo alius*. — 25. 11: Det maritime udtryk *tenere* har sikkert samme betydning her og 39. 3, «sætte kursen mod»; her kan vi vel oversætte: «hvor på lag de befandt sig». — 26. 2: *ex Graecia* hører ubetinget til *sociarum urbium*, idet *s. u. Graeciae* (= *in Graecia*) under indflydelse af *legati* bliver til *s. u. ex G.*, et fænomen, som jo navnlig kendes fra Græsk, men også findes i andre sprog («præsten i X-by er syg», men «præsten fra X-by er her idag»). — 28. 3: *ex . . . collectis* kunde lige så vel have krav på en forklaring som det beslægtede udtryk *mixti ex . . .* i 35. 7. — 29. 1: *iactatio* bør næppe kaldes «rystelse» — det er jo ikke dampskibe; jeg vilde hellere oversætte «efter at de var bleven omtumlede på søen» eller — hvorfor ikke? — «efter søsygen». — 32. 4: *longe* (*clarissimi*) oversættes «aller-»; det er urigtigt, men ganske vist en forsyndelse, som er meget gængs blandt filologer og derfor fortjener en lidt længere omtale. En klasse har — for at tage et eksempel fra skolen — én meget dygtig elev, medens resten er stympere; vil man saa sige om den dygtige elev, som jo efter Latinsk sprogbrug er *longe* (*multo*) *praestantissimus*, at han er den allerdygtigste i klassen? Nej, det vilde betyde, at der også var andre dygtige, at der var konkurrence om førstepladsen, medens han jo er *facile princeps;* det hedder: han er langt (eller, hvis denne Latinisme generer, uden sammenligning) den dygtigste. «Langt den største» forholder sig til «allerstørst» som *multo* (*longe*) *maior* til *etiam maior*. Kun i forbindelser som «de allerfleste,» «den allerstørste del af . . .», hvor den ene gruppe eller del stilles mod alle de andre, er «aller-» = *longe*. —

33. 3: *post directos ordines* er vist gengivet rigtigt m. h. t. meningen. Men hvad betyder det egentlig? Mon «bag de lodrette kolonner»? — 37. 10: *imprudentia* må være «ukendskab», ikke «ubetænksomhed». — 39. 2: *infestioribus locis* (*adorta*) vilde jeg foretrække at kalde «(som overfaldt dem) i et vanskeligere farvand».

Trykfejlene er kun få og uden betydning. Hvad trykket angår, kunde jeg have ønsket nogle ændringer foretagne for tydelighedens skyld (f. e. Latinske ord med kursiv, oversættelser i citationstegn, henvisningsordet spatieret).

Til slut vilde jeg gærne have lov til at fremføre en lille tekstrettelse til 22. 6, som forekommer mig nødvendig. Der står, at Karthagerne med sædvanlig Punisk underfundighed havde udvalgt gesandter, «som skulde bede om fornyelse af den gamle fredstraktat, som de selv ikke kunde huske», medens meningen jo kræver: til at bede om den gamle traktats fornyelse havde man (netop, forsætlig) udvalgt gesandter, som selv ikke kunde huske den, — altså i st. f. *cuius* (*quoius*) *ipsi non meminissent* bør der læses *qui eius ipsi non meminissent*.

Randers d. 3dje marts 1902.

Valdemar Thoresen.

Mindre meddelelser.

Filur.

Af **Anker Jensen.**

Dette ord er upåtvivlelig lånt fra fr. *filou*; i svensk ligeledes *filur*. I tysk synes det ikke at forekomme; dog anfører Kluge, Etymol. wörterbuch: *filou* m., seit Heynatz handbuch 1775 verzeichnet: im 30 -jähr. Kriege aus frz. filou entlehnt. Om det er lånt til andre germ. sprog, er mig ubekendt.

Spørgsmålet bliver da, hvorfra dette *-r* i dansk-svensk skriver sig. Den almindelige mening er vel den, at det skyldes påvirkning af at *lure*, en *lurer*, *lureri*, osv. I V. S. O. (2. tome, 1801) læses: *Filuur* (en) n. s. [nogle skrive *Filuu*; af Gall. *Filou*]. En lumsk Person, som *lurer* paa at skade Folk. Saadanne *Filurer* maa man tage sig i Agt for. — Her er folkeetymologien lydligt fremhævet både i forklaringen og i det anvendte eksempel.

Sin bestyrkelse får folkeetymologien ved sammensætninger som *filureri*, der er en simpel kontamination af *filur* og *lureri*, samt det ganske tilsvarende i jydsk forekommende *filurendrejer*, i bet. ligt hver

af kontaminationens to dele: *filur* og *lurendrejer*[1] (Feilberg, Jydsk ordbog).

Endelig Tamm, Svensk etym. ordb.: *filur* m., nu = skälm i mildare mening, förr = spetsbov, ficktjuv, bedragare (sammans. *spelfilur*, falsk spelare, hos Serenius 1741), motsv. da. *filur*; med ombildning efter vb. *lura* (kanske i lågty.?), etc.

Spørgsmålet er nu: hvornår og navnlig i hvilken form låntes ordet ind i dansk? Har V. S. O.s erklæring om skrivemåden *filuu* noget på sig, ud over at måske enkelte af etymologisk-puristiske grunde skrev således? eller er denne form virkelig den oprindelige danske? I sidste tilfælde falder Tamms formodning til jorden, at allerede nederty. *luren* skulde have påvirket *filou* og dernæst overgivet det til da. og sv. under formen *filur*. Findes ordet overhovedet i nedertysk? Det er ikke lykkedes mig at finde det.

Hvis en af de to opfattelser kan bevises at være rigtig — hvad måske ikke i øjeblikket er muligt — bliver de følgende bemærkninger overflødige; de går ud paa at støtte en tredje formodning, den nemlig, at *-r* muligvis stammer fra fransk. Om det franske ord er at mærke følgende.

Filou er et populært argot-agtigt ord, som iflg. Dictionnaire général først optræder i literaturen 1622 og forklares der: celui qui dérobe subtilement; lidt yngre, men fra samme årh., er afledningerne på *-t-*: *filouter*, *filouterie*, *filoutier*. I andre moderne leksika opføres v. s. af den almindeligere bet. bedrager, «spitsbub» også den speciellere falskspiller i kort. Dict. gén. siger om etymologien kun: origine inconnue, og det synes næsten, at alle forsøg på at etablere en sikker etymologi er strandede (om forklaringsforsøgene se navnlig Littré); endnu i anden, nylig udkomne, udgave af sin Lat.-rom. wörterb. fastholder Körting Diez' forslag: engl. *fellow* (Smlgn. Diez E. W.[4]). Denne etymologi forekommer mig rigtignok usandsynlig. Sporet synes at skulle søges andensteds. Der foreligger i fr. et vb. *flouer* = voler, duper, escroquer, im spiele betrügen, og i sin Dict. d'Étym. og i sit anhang til Diez E. W.[4], s. 762, opstiller Scheler *flouer* = **filouer*, hvoraf *filou* (derimod er det at vende forholdene på hovedet, når Littré spørger: *flouer*, serait-ce une corruption de *filouter*?). Nu er ganske vist *flouer* først optaget som neologisme i Acad.s ordbog 1878; men efter D. g. er ordet en sideform af *frouer*, som nu betyder at lokke fugle til sig ved at efterligne uglens skrig», men som tidligere betød at snyde i spil og i den bet. er brugt af Villon i hans argot-sprog. Overgangen *r* > *l* optræder jo sporadisk ret hyppigt i fr. sproghistorie; som ganske analoge ekss. (*fr-* > *fl-*) kan nævnes *fribustier* > *flibustier*, *fragrare* > *flairer*, *Christoph(o)rum* > *Christophle*. Dannelsen af *filou*, gennem **filouer*, af *flouer* volder ingen vanskelighed, da indskydningen af det epentetiske *i* er meget alm. — Hvis denne opfattelse er

[1] Dette ord er lånt fra holl. *lorrendraaijer* (Jessen, Etym. ordbog), men er altså også påvirket af lydligheden med *lure(r)* og opfattes vel almindeligst som en sammensætning dermed. Smlgn. endnu den folkevittige opfattelse af *lurendrejer* som en mand, der fabrikerer, *drejer lurer* for dernæst at sælge dem som ægte oldsager.

rigtig, må vi foreløbig stanse, da etymologien til *frouer* næppe endnu kan bestemmes.

Hvorledes kan man nu tænke sig, at *filou* på et givet tidspunkt har kunnet antage sideformen **filour*, som efter at have afgivet et låneord til de nordiske sprog (og nedertysk?) igen er forsvundet? — Man kan da her påpege de ingenlunde få tilfælde, hvor et sådant «parasitisk» *-r* er føjet til et ords endelse. Der findes adskillige eksempler — så mange, at man kan tale om en tendens — på sammenblanding af *-eux*, fem. *-euse* og *-eur*, fem. *-eure*, dels fordi intervokalisk *r* i d. 16. årh. antog en *z*-agtig udtale, hvorved femin.sformerne omtrent blev ens, dels fordi *r* i *-eur*, til at begynde med i d. 16 årh., men endnu mer i d. 17., var stumt, hvorved også de to maskuliner kunde falde sammen i lyd; således eksisterer endnu *faucheux*, *gâteux* v. s. af *faucheur*, *gâteur*, og tidligere fandtes v. s. af *leur* og *au lieu* tillige *leux* (*leuz*) og *au lieur* — for blot at nævne et par ekss. (se Nyrop, Gramm. hist. I 364; Thurot II 147, 169—171). Smlgn. mange gange i 2. akt af Don Juan den i omegnen af Paris gængse form *monsieu* v. s. af rigssprogets *monsieur* (Thurot II 165); (smlgn. endelig lignende fænomener i basnormansk, Joret, i Romania XII 593—594).

Endvidere: i gruppen *-our* har *r* altid været udtalt (Thurot II 171), men i et par ord på *-ou* er der ved suffiksforveksling tilføjet et *-r*, som i det formodede **filour*, nemlig i *velours*, tidligere *velous*, samt i *topinambou(r)*. Smlgn. *toujou* = *toujours*, i Don Juan II.

Endelig er der en vis vekslen tilstede mellem *-ou* og *-eur*, f. e. i *gabeleur* — (dial.) *gabelou* (v. s. deraf forøvrigt endnu, som skældsord, *gabeleu*, Klöpper, Franz. reallexikon). Mellem *-eux* og *-ou* i *preux-prou*.

Disse fluktuationer mellem former med og uden *-r* synes at kunne indgive den formodning, at *filou* ligeledes på et givet tidspunkt kan have haft en sideform med *-r*, navnlig i de lave lag, hvorfra ordet er udgået. Denne formodning styrkes derved, at det efter al sandsynlighed er blevet folkeligt tilknyttet til *fileur*, fem. *fileuse*, nu: spinder(ske), men i en nu lidt forældet bet. også = *fileur de cartes*, falskspiller, også i *fileur de laine* = *filou* (D. g.). Littré mener ligefrem, at *filou* er en afledning af *filer*, og Brachet anfører som dubletter: *filou* — *fileur*; det kan da ikke undre, at betydnings- og lydligheden i sin tid kan have haft den samme folkelige opfattelse til følge. Når man så opstiller de 3 som et ord betragtede former: *fileur*, *fileu(x)*[1], *filou*, er der iflg. det ovenfor anførte kun et ganske lille spring til **filour*.

Hvis denne slutning er rigtig, indses det, at tilknytning af **filour* til dansk *lure(r)* ligger snublende nær.

[1] *Fileux* eksisterer endnu, ganske vist i en helt anden, tekniskmaritim bet. og først optegnet 1752, men som «même mot que *fileur*, où l'*r* a cessé de se prononcer, et a été remplacée par un *x*, par suite d'une confusion avec le suffixe *eux*» (D. g.).

Ad Solonem.

Scr. I. E. Hammer.

Inter fragmenta Solonis quattuor illa, quae apud Bergkium numeris 38—41 signantur, hucusque fere a viris doctis neglegantur. Solus, quod sciam, Udalricus de Wilamowitz, ubi de carminibus Solonis agit (Aristoteles und Athen II p. 314), his iambis strepitum negotiaque macelli alicuius mercibus etiam longinquarum regionum abundantis describi dixit. Sed in ea interpretatione vel hoc magno opere offendit, quod neque Solon neque alii poetae antiquiores in rebus describendis iambo usi sunt; descriptionibus versus hexameter inserviebat, iambus pugnantis est poetae, qui alios adgreditur vel sua defendit, et huius generis sunt ceteri qui exstant iambi Solonis. Neque ipsa quae laudavimus fragmenta quidquam continent, quod necessario ad macellum mentem deducat, immo insunt, quae ab hac explicatione abhorreant. Quod ut demonstremus, iam videamus singula.

Primum igitur quattuor illa fragmenta ex eodem carmine desumpta esse et Lobeckius (ad Phrynichum p. 396) et Wilamowitzius (l. l.) statuunt, nec dubium esse potest, quamquam locis disiunctissimis inveniuntur.

Primum fragmentum (38) apud Athenaeum solum legitur (645 F) sub vocabulo *γοῦρος*, ubi dicitur: *γοῦρος, ὅτι πλακοῦντος εἶδος, ὁ Σόλων ἐν τοῖς ἰάμβοις φησί· πίνουσι καὶ* cet. Nihil praeter hoc fragmentum Solonis refert, quo *γοῦρος* placentae genus significare demonstret, et ad eam sententiam sine dubio ea re perductus est, quod apud Solonem sequuntur verba: *οὔτε πεμμάτων ἄπεστιν οὐδέν*, antecedunt *ἄρτοι* et *ἴτρια*; *ἴτρια* enim opus pistorium tenue e sesamo et melle confectum significare sciebat (646 D). Unde etiam *γοῦρος* placentae genus esse conclusit. Sed vix recte. *γοῦροι* enim, si loci sententiam spectamus, lentibus immixti esse videntur, ferculo vilissimo et vulgari, ut ei suaviorem saporem darent; verum placentas lentibus immiscere parum consentaneum est. Sed Hesychius glossam habet Laconicam *γωροῦται· σαρκοῖ* (carne replet), unde efficitur, opinor, vocabulum Laconicum **γῶροι* h. e. *σάρκες*, quod Attice *γοῦροι* fuisse potest, sive *ω* in *γῶροι* ex -o*ϝ*- facta est, sive per analogiam Laconicum *γῶροι* Attice in *γοῦροι* mutatum est. Caruncalas vero lentibus immiscere multo magis convenit quam placentas.

Fragmentum XXXIX a Polluce (X 103) laudatur propter rarum vocabulum *ἴγδιν*, quod praeter eum Hesychius, Photius, Sextus Empiricus (adv. grammat. 234) *θυείαν* explicant, h. e. mortarium; cum eo coniungitur *σίλφιον* et *ὄξος*, quorum illud saepe inter condimenta pretiosa et exquisitiora refertur, velut in scholiis ad Aristophanis Av. v. 534: *ἐστι πολυτίμητον· καὶ ἐν Πλούτῳ φησίν* (924)

> *οὐδ' ἂν εἰ δοίης γέ μοι*
> *τὸν Πλοῦτον αὐτὸν καὶ τὸ Βάττου σίλφιον*

et similiter in scholiis ad Equitum v 895; hoc magni ab Atheniensibus aestimatum esse testis est Athenaeus (67 C): *τοῦτο μόνον 'Αττικοὶ τῶν ἡδυσμάτων ἧδος καλοῦσι.*

Fragmentum XL Phrynichus præbet p. 396, κόκκωνας explicans στροβίλια, h. e. nuces pineas, quae saporem habent amygdalarum et in Europa australi eodem modo usurpantur.

Glossam ῥοῦν, fragm. XLI, Photius habet, qui hoc vocabulum ἥδυσμα quoddam significare et apud Solonem legi dicit, et ab Antiphane apud Pollucem VI 66 inter condimenta varia nominatur. Hodie quoque Rhus coriaria apud gentes orientis pro condimento est.

Condimentorum cupediorumque, quae in his fragmentis enumerantur, pleraque etiam alibi ut pretiosa et ab hominibus delicatis expetita commemorantur, velut ab Aristophane Vesparum v. 676 οἶνον, τυρόν, μέλι, σήσαμα, Avium v. 534: τυρόν, ἔλαιον, σίλφιον, ὄξος habet, Alexis comicus apud Athenaeum 170 A: σήσαμα . . ῥοῦν . . σίλφιον, Antiphanes apud eundem 68 A et Pollucem VI 66: σήσαμα . . ῥοῦν . . ὄξος.

Et prima verba fragmenti XXXVIII πίνουσι καὶ τρώγουσι ostendunt, non in mercatu rem agi, sed in tricliniis hominum opulentorum et palati fastidiosi. Etiam mortarium in fragmento XXXIX commemoratum culinarium potius opus significat quam mercatorium. — Itaque et metrum et res, quae commemorantur, eam sententiam probant, his fragmentis non macellum describi sed impetum fieri in homines divites luxuriososque. Neque hæc sententia a ratione ceterorum iamborum Solonis abhorret. Ex Aristotele et Plutarcho constat, neque divites neque pauperes institutis eius contentos fuisse eumque adversus utrosque se defendisse, imprimis vero adversus divites (Aristot. de rep. Athen. XII). Carminis ei simillimi, cuius initium adfert Aristoteles l. l. (δήμῳ μὲν cet.), aut fortasse eius ipsius partes fuisse videntur fragmenta illa, de quibus agimus, nec difficile est excogitare, quo modo adhibita fuerint. Potuit Solon sic fere in adversarios invehi: divites, qui actis meis contenti esse debeant, lamentantur, scilicet quod bonis se everterim et ad famem redegerim. Itane vero? Immo eorum mensae omnibus rebus ad epulandum exquisitissimis redundant, quas aut terra nostra aut regiones longinquae ferunt. Magna servorum turba in culina cibis pretiosis coquendis condiendisque, condimentis adventiciis parandis et in mortario tundendis operam dat.

Ante primum versum fragmenti XXXVIII sine dubio vina peregrina magni pretii nominata erant, quibus luxuriosi illi homines in cenis utebantur, ut vocabulum πίνουσι habeat, quo referatur.

Sicut dandum est, in ceteris iambis Solonis nulla esse vestigia ironiae tam acerbae et tot verbis expositae, ita eam a toto genere non prorsus alienam esse ostendunt fragmenta, quale est illud Aristotelis (l. l.)

τῶν οὕνεκ' ἀλκὴν πάντοθεν ποιούμενος
ὡς ἐν κυσὶν πολλῇσιν ἐστράφην λύκος

et duo quae sequuntur fragmenta.

Itaque addiscendum est, talibus quoque telis Solonem obtrectantes adversarios petisse.

Hanc interpretationem, ut mihi quidem videtur, verba fragmentorum non modo patiuntur sed cogunt, quam si sequimur, necesse non est statuere, Solonem iambis longe aliter usum esse, atque eius temporis consuetudo ferret.

Om forholdet mellem Aristophanes' „Ekklesiazusai" og Platons „Stat".

Af G. Rangel Nielsen.

Det går ynkeligt til i Athen. Folkets ledere er slette; selv om en og anden en enkelt dag bedrer sig, så er han igen slet de ti næste dage[1]. Således klager Praxagora hos Aristophanes, og for at tilveiebringe en bedring har hun sammensvoret sig med en flok andre kvinder om ved en overrumpling at bringe magten i staten i kvindernes hænder. Forklædte som mænd drager de om morgenen afsted til forsamlingen, så der ikke bliver plads til mændene, og ved det flertal de således har skaffet sig, sætter de da også deres forslag igennem. Meddelelsen herom får tilskuerne og Praxagoras mand Blepyros af en anden mand, der har været med i forsamlingen og omstændelig fortæller om de mange «skomagere», der først har pebet alle talerne ud og så på forslag af en af deres egne overdraget magten til kvinderne: Det var jo det eneste, man endnu ikke havde forsøgt. Da mændene er gået ind, kommer kvinderne selv tilbage efter at have valgt Praxagora til strateg og kaster forklædningen. Praxagora må dog overfor sin mand gøre rede for, hvor hun har været i hans tøi, og hører til gengæld om folkeforsamlingens mærkelige beslutning. Først synes hun slet ikke at forstå det, men da det går op for hende, hvad det dreier sig om, er hun straks på høide med situationen, udvikler programmet for det ny system og går hen på torvet for at sætte det igang — uden at meddelelsen om, at kvinderne har valgt hende til chef[2], kommer Blepyros mere overraskende end at han går med for at vække opsigt som «feltfruens mand»[3].

[1] Ar. Eccl. 173 ff. Bgk. [2] Ibd. v. 714 f. *ἐμὲ γὰρ ἀνάγκη ταῦτα δρᾶν ᾑρημένην ἄρχειν.* [3] V. 727 *τὸν τῆς στρατηγοῦ.* Også titlen kender han, skønt han slet ikke har hørt den.

Programmet er følgende: Der indføres eiendomsfællesskab med fuldstændig lige andel for alle i både jord og rørlig eiendom, så at fattigdommen falder bort[1]. Kvinderne skal være fælles for mændene og omvendt, og for også her at sikre ligheden bestemmes, at de gamle og grimme af begge køn skal betjenes først[2]. Således bliver alle én familie, alle ældre bliver fædre, alle yngre sønner[3]. Jorden skal slaver dyrke[4], og klæder sørger kvinderne for[5]. Der bliver ingen anledning til bedrageri, tyveri og røveri, så at der ingen processer bliver; vold straffes ved at give forbryderen mindre portioner ved de fælles måltider[6]. Hele byen skal nemlig være én husstand, ligesom folket skulde være én familie, og retslokalerne skal være spisestuer[7]. Endelig skal bordellerne afskaffes, for at borgerkvinderne selv kan nyde de unges bedste kræfter[8]. Her burde parabasen have været; men overgangen til de senere komedieformer er begyndt at indtræde: koret er stumt i resten af stykket, bortset fra nogle strofer lige i slutningen. Det er kedeligt nok, da en parabase efter al rimelighed havde givet os værdifulde oplysninger også om det spørgsmål, der her interesserer os, forholdet til Platon eller dog til filosofien[9]. Derimod ligner stykket en hel række af de foregående deri, at alle de følgende scener viser os stykkets ide gennemført og konsekvenserne af den. Der er en lovlydig mand, der vil afgive sine eiendele til den fælles kasse, og en anden, som gør godt nar af ham for det: det bliver nok forandret; når har Athenæerne gjort alvor af at bidrage til staten? Men maden vil han nok have sin del af alligevel. Der er en gammel kælling og en ung pige, der begge kigger efter mandfolk, og da der kommer en ungersvend, vil den gamle naturligvis gøre sin lovlige fortrinsret gældende til ligestor ærgrelse for begge de unge. Men der er høg over høg[10], der kommer en endnu skrækkeligere kælling, og hos Bergk er der endda en kælling nr. 3[11], og hende må fyren følge med. Endelig sluttes der med et festoptog til fællesspisningen, hvor menuen er så raffineret, at én ret kan fylde seks vers.

For nu at kunne skønne over, med hvad ret man i dette

---

[1] V. 590 ff. [2] V. 614 ff. 693 ff. [3] V. 635 ff. [4] V. 651 f. [5] V. 653. [6] V. 655 ff. [7] V. 673 ff. [8] V. 718 ff. Den «mø», der optræder i V. Andersens oversættelse af stedet hos J. L. Heiberg, Kvindespørgsmålet i det gamle Athen, Kbh. 1891, s. 13, kan jeg ikke finde, og hun strider også mod foranstaltningerne v. 614 ff. [9] En vis erstatning giver v. 1154—62. [10] eller «høi over høi»; hvad hedder det egenlig? [11] som han dog ikke selv tror på, se hans praef. p. XXIII ad v. 1065.

stykke har set en persiflage af de kommunistiske ideer, Platon udvikler i sin «Stat», måske rettet mod selve skriftet, kunde det være fristende at give en tilsvarende oversigt over Platons lærdomme. Det vil imidlertid næppe være heldigt. De fremtræder ikke hos Platon som hos Praxagora som et samlet program, men eiendomsfællesskabet og syssitierne er indflettede i en udvikling af krigerstandens stilling og særlig dens opdragelse, mens kvindespørgsmålet bortset fra en flygtig antydning først udvikles, efter at Sokrates og hans fæller har nået deres første mål: at finde en definition på retfærdigheden, og i et parti af skriftet, der ofte anses for at være af langt senere oprindelse, og denne sondring vil være af betydning for vor undersøgelse. En oversigt, der blot fremhævede de enkeltheder, der svarer til Praxagoras program, vilde derfor give et ganske misvisende billede af Platons lære, og gøres den fyldigere, får vi for meget med, der ikke angår vort spørgsmål. Vi vil derfor bede dem, der ikke kender Platons «Stat», tro os på vort ord, at så godt som alle træk hos Aristophanes har deres tilsvarende hos Platon, og blot fremhæve den ganske påfaldende lighed, der er ved begge forfatternes omtale af, hvorledes det hele folk skal føle sig som én familie, hvor alle de ældre er fædre til de yngre, disse alle hinandens brødre, ved nævnelsen af processerne som en af de ulemper, der falder bort ved fællesskabet, og endelig fællesmåltiderne. Det er da ikke til at undres over, at man tidlig er falden på den tanke at opfatte Aristophanes' stykke som et angreb på Platons skrift og de deri fremsatte ideer[1], især da de fleste af de afvigelser, der er, ganske utvungent lader sig forklare af komediens tendens til overdrivelse og karikering og især af, at ideerne hos Aristophanes er tænkt anvendte på de faktisk foreliggende forhold i Athen. Hvor lidet afvigelserne betyder, ser man bedst ved at tage dem for sig enkeltvis, som f. eks. Stallbaum[2] har gjort for at fremhæve forskellen, altså som modargument mod at opfatte Aristophanes' stykke som en spot mod Platons «Stat». Han gør det op således: Platon tilsteder kvinders deltagelse i statsstyrelsen, Aristophanes giver dem hele magten; hos Pl. gælder eiendomsfællesskabet kun vogterne, hos Ar. alle borgere; Pl. lader krigerne spise sammen på statens bekostning, Ar. lader alle feire

[1] Tanken synes først fremsat og begrundet af Morgenstern i hans «Commentationes de Platonis Republica» Halis Saxonum 1794, p. 74 sqq.
[2] Prolegomena in Platonis Rempublicam p. LXXIII.

fælles gæstebud; hos Pl. får kun vogterne fælles hustruer under øvrighedens kontrol og altså uden udskeielser, hos Ar. tøilesløshed. Ser vi her bort fra de små unøiagtigheder (Platon ikke tillader men fordrer, at kvinderne deltager i det offentlige liv, og tøilesløsheden hos Aristophanes har i hvert fald i teorien en indskrænkning i bestemmelsen om de gamles fortrinsret), der ikke spiller nogen større rolle for besvarelsen af vort spørgsmål, ser vi, at forskellen overalt er en sådan, at den nærmest tyder på en bevidst karikering af de hos Platon givne træk, som det vist ikke var vanskeligt at finde sidestykker til i vore dages avispolemik og literære feider. Der er kun ét punkt af nogen betydning: Hvad Platon bestemmer for sine vogtere, er hos Aristophanes udvidet til det hele folk. Det hænger sammen med forskellen i de to forfatteres grundsyn, som vi siden kommer tilbage til.

Disse ligheder tyder da nærmest på, at Aristophanes virkelig i Ekklesiazusai har villet ramme Platons Stat. Men så sårе vi fra værkernes eget indhold vender os mod mere ydre kriterier, støder vi på betydelige kronologiske vanskeligheder. Det er jo klart, at når Ekklesiazusai spotter «Staten», må denne være ældre end komedien, og det er mest dette forhold, der har holdt liv i drøftelsen af spørgsmålet som et led i det store Platospørgsmål om dialogernes indbyrdes forhold og dermed Platons filosofiske udvikling. Nu savner vi netop ved Ekklesiazusai de sædvanlige didaskaliske oplysninger, men af et citat af Philochoros i scholiet til v. 193 vides, at det er opført, mens Demostratos var arkont d. v. s. ol. 96,4 eller 97,3, år 392 eller 389, snarest det sidste [1]. «Statens» tid er vanskeligere at bestemme, da Platon jo ikke saa godt kan hentyde direkte til sin samtid i en dialog, der tænkes at foregå tidligere. Samtalen i Staten «spiller» nemlig på den ganske bestemte dag, da man første gang i Peiraieus feirede festen for den thrakiske gudinde Bendis. Denne festdag var den 19. eller 20. i måneden thargelion (mai-juni), men stiftelsesåret kendes ikke; det må være før 403, da Bendistemplet nævnes ved kampen mod tyrannerne; almindelig antages 409 [2]. Fra den

[1] efter Götz, Acta soc. Lips. II 355 ff., citeret hos Christ, Griech. Litteraturgesch.[2] p. 258 not. 2. Andre beregninger, der alle falder mellem 392 og 389, anføres hos W. S. Teuffel, Die Wolken des Aristoph., zweite aufl. von O. Kaehler, Lpz. 1887, p. 17. [2] Rapp, Bendis, i Roscher, Ausführliches lexikon der griech. u. röm. mythologie, I sp. 780. Christ l. l. 385 not. 5. Til (privat) Bendiskultus findes allerede hentydninger i Kratinos' Θρᾷτται, der sættes til år 444. Kock fr. com. att. I p. 34.

nærmeste tid derefter kan «Staten» ikke være, da Platon så skulde have skrevet den i 20 års alderen og i Sokrates' levende live tillagt ham meninger, der afgjort er Platons egne. Hvad vort spørgsmål angår, vilde i så fald al sammenhæng mellem Ekklesiazusai og Platon være udelukket, det skulde da være, at Aristophanes blot havde lånt Platons tanker uden polemiske hensyn, hvad måske den ganske forfeilede opfattelse af dem kunde tyde på. Men skal Aristophanes angribe Platon, må vi ned i nærheden af 390. Af ganske sikre holdepunkter, sådanne der tyder på et bestemt år, er der yderst få. I første bog findes den ytring, at anskuelsen om at det retfærdige består i at hjælpe sine venner og skade sine fjender må skyldes en rig og efter sin egen mening mægtig mand som Periander, Perdikkas, Xerxes eller Thebaneren Ismenias[1]. De tre første er vel kendte og forlængst afdøde mænd; Ismenias var en partifører i Theben, der blev bekendt ogsaa i det øvrige Hellas, da Perserkongen bestak ham 395 for at vinde Theben til forbundsfælle mod Sparta[2]. Da Spartanerne 382 besatte Thebens borg, blev han til tak for sidst henrettet[3]. Det sidste årstal hjælper os ikke til noget; men stedet må være skrevet efter år 395[4] — og rimeligvis en rum tid efter, da anakronismen dog vel ellers bliver lovlig kras. Og andre steder fører os endnu længere ned. I IX bog skal det vises, at tyranner, der er indbegrebet af uretfærdighed, også er ulykkeligere end de fleste andre mennesker. Det var her bedst, siger Sokrates[5], om vi kunde finde en mand, der ikke blot teoretisk kunde dømme om sligt men også havde levet sammen med en tyran ganske privat, set ham uden det teatralske udstyr, der stikker mængden i øinene, og set hans opførsel overfor sine nærmeste og hans holdning overfor de farer, der truer ham i staten. Disse erfaringer havde Sokrates og hans tilhørere ikke; de må nøies med at lade, som de havde dem. Men Platon selv var sådan en mand. I året 388—87 besøgte han den ældre Dionysios i Syrakus, og den reise havde han ingen glæde af. Han var for frimodig[6], og Dionysios lod ham udlevere til den spartanske gesant, der skal have ladet ham sælge som slave. At Dionysios

---

[1] Plat. Resp. I 336 A. [2] Xen. Hell. III 5, 1; sml. Plat. Men. 90 A. [3] Xen. Hell. V 2, 36. [4] J. Hirmer, Entstehung u. komposition der plat. Politeia. Jahrbb. f. class. philol. suppl. XXIII (1897) p. 660—61. [5] Resp. IX 577 AB. [6] Tyrannens frygt for frimodighed, der får ham til at fjærne netop sine dygtigste venner, fremhæves VIII 567 B. Her taler Plat. selvfølgelig også af erfaring; men stedet er ikke så håndgribeligt, som det i IX.

har været model for den skildring af tyrannen, der gives, er i sig selv rimeligt nok, og de her refererede ord af Sokrates siger det jo til overflod så tydelig som dialogformen tillader[1]. Dermed føres vi ned efter 387, altså efter det år, Ekklesiazusai fremkom, hvad der for os er nok, så at vi ikke behøver at drøfte stedets forhold til Platons senere Syrakus-reiser eller spørgsmålet om, når hele skriftet forelå afsluttet.

Hermed kunde det synes, vi var færdige, da man selvfølgelig ikke år 389 kan skrive komedier mod et værk, der først fremkommer efter 387. Men vi slipper alligevel ikke så let. Platons virksomhed bestod jo ikke blot i at skrive bøger; han virkede også som lærer i Athen. Ganske vist åbnedes skolen i Akademiet først efter den første reise til Sicilien; men netop sine statsteorier synes Platon at have fremsat før den tid, og om end vor kilde her er af noget tvivlsom art, er der vist ingen grund til at drage sagen selv i tvivl. I det 7de brev[2] giver Platon (eller den der udgiver sig for Platon) den myrdede Dions venner og tilhængere en fremstilling af sin politiske udvikling og sin stilling til demokratiet og de 30 tyranner hjemme i Athen og de to Dionysier i Syrakus, og vi hører her, at allerede før Platons første reise til Syrakus, havde forholdene i Athen åbnet hans øine for, at kun hvis filosoferne fik magten i staten eller magthaverne satte sig ind i filosofien, var der mulighed for et lykkeligt statsliv. Og det ikke blot tænkte han, men han så sig også nødsaget til at udtale det[3]. Men denne tanke, der er indholdet af «Statens» VI—VII bog, hænger for Platon så nøie sammen med de kommunistiske ideer, der kun kan tænkes virkeliggjorte, når denne gennemføres, at det ligger nær at antage, at han da også har fremsat disse meninger. Nødvendigt er det ikke. Kommunismen kan godt være resultat af videre og senere spekulationer over forholdene i en stat, der ledede af filosofer. Men det er

[1] Hirmer l. l. p. 667. [2] Ægtheden af de under Platons navn og sammen med dialogerne overleverede breve er som bekendt meget omstridt; enkelte forskere forsvarer enkelte breve. Hvad særlig angår det syvende, synes det ikke urimeligt, at det hovedsagelig i apologetisk hensigt er sat sammen af optegnelser af Platon selv og altså på en måde er ægte. Sproget ligner «Lovenes» meget. Se C. Ritter Platos Gesetze. Kommentar z. griech. Text. Lpz. 1896. Anhang p. 367—376. I hvert fald anvendes det som historisk kilde selv af mænd der som f. eks. Zeller og Christ anser det for uægte. [3] Ep. VII 326 AB. *λέγειν τε ἠναγκάσθην κτλ.*

og bliver påfaldende, at vi netop føres hen til tiden mellem 403 (de 30 tyranner) og 388 (første reise til Sicilien)[1], og at vi vel snarest må ned efter Sokrates' død og Platons reiser derefter. Der forudsættes jo også nogen tids iagttagelse af demokratiet og dets færd, og ved alt dette kommer vi lige hen ved den tid, da «Ekklesiazusai» fremkom[2]. Sin regelmæssige undervisning havde Platon på den tid endnu ikke begyndt, så at vi ikke kan tænke på formelige foredrag. Det må dreie sig om ganske private ytringer, der har vakt sensation, er blevet overdrevne og forvanskede af rygtet og derefter bragt på scenen af Aristophanes.

Hvor tiltalende denne opfattelse at forholdet end er, kan det jo ikke nægtes, at den har sine svage sider, da den for det første bygger på en kilde, der kan omtvistes, og for det andet udvider hvad der siges om filosofherredømmet til ogsaa at gælde læren om kvinde- og eiendomsfællesskab. Det er da intet under, at man også har søgt andre udveie. I vor behandling ovenfor af Aristophanes' forhold til Platons skrift om staten, gik vi stiltiende ud fra, at «Staten» var en helhed, skrevet og udgivet uno tenore i den form, hvori den nu foreligger. Men dette er som bekendt meget omtvistet, og siden K. Fr. Hermann[3] første gang hævdede, at V—VII bog var yngre end II—IV og VIII—IX, X bog endnu yngre, og I bog oprindelig tænkt som en ganske selvstændig dialog, har verden set de mest forskellige til dels ret besynderlige forsøg på at påvise, i hvad orden de forskellige partier er opståede[4]. Fælles for flere af disse er, at V bog antages at være yngre end IV, dvs. ikke blot skrevet efter IV men også udgivet betydelig senere, og man forklarer da forholdet til Aristophanes således: Først har Platon i et kortere skrift, der enten var det samme, vi nu har som «Statens» II—IV bog, eller et ældre udkast dertil, skildret sin idealstat, og da så Aristophanes bragte eiendoms- og kvindefællesskabet på scenen, føiede Platon den nuværende V bog til, hvor ideerne udvikledes nøiere og deres mulighed hævdedes under forudsætning af, at filosoferne overtog statens styrelse. Sokrates' betænkeligheder ved at komme ind på

---

[1] Überweg, Untersuchungen üb. d. Echtheit u. Zeitfolge Platonischer Schriften u. üb. d. Hauptmomente aus Plato's Leben. Wien 1861. p. 212 ff. [2] Gomperz, Griech. Denker, II s. 77 forudsætter, at disse ytringer var bekendte allerede ved Sokrates' proces. Kan det begrundes? [3] Geschichte u. System d. plat. Philosophie I (Heidelberg 1839) p. 537 ff. [4] De opregnes hos Hirmer l. l. p. 592 ff.

kvindespørgsmålet og særlig hans frygt for at blive til spot for vittige hoveder opfattes da som hentydninger til Aristophanes' stykke[1]. Her møder vi straks den vanskelighed, at det antagne ældre skrift om staten er en blot og bar konstruktion; men er begrundelsen god, er det selvfølgelig ikke nogen tilstrækkelig indvending, og det kan ikke nægtes, at man let forstår at en sådan opfattelse har kunnet komme frem. Sikkert er det, at bøgerne V—VII godt kunde tænkes borte, uden at skriftet derfor vilde gøre noget fragmentarisk indtryk, og var det tilfældet, så havde vi det ønskede ophold mellem IV og V bog, mens forholdet til de senere bøger ikke interesserer os her. Og endnu sikrere er det, at I bog kunde stå helt på egne ben, og de nyeste stilundersøgelser har gjort det rimeligt, at den virkelig er skrevet betydelig tidligere end det følgende[2]. Ovenfor har vi imidlertid set, at I bog var yngre end 395, så at vi får altfor knap tid til fremkomsten af det tænkte statsskrift foran Aristophanes' stykke, hvis det skal have den samme stilform som bøgerne II—IV nu har. Man måtte da antage en indgribende omarbeidelse, og da en sådan ikke kan påvises ud fra teksten selv, måtte man søge et vidnesbyrd udefra, og det eneste, der kan findes, er af temmelig ringe gehalt. Samtalen i «Staten» fremtræder som bekendt ikke i direkte form; men ligesom i «Protagoras» refererer Sokrates den samtale, der danner dialogens indhold. Men medens der i «Protagoras» findes en ganske kort indledningsdialog, hvor forfatteren præsenterer os den forøvrigt ganske anonyme «ven», for hvem Sokrates aflægger sit referat, siges der i «Staten» ikke et ord om, hvem Sokrates taler til, og Platon har vel slet ikke tænkt sig nogen bestemt tilhører udover læseren. Men senere fik han den tanke, at knytte «Staten» sammen med 3 andre dialoger «Timæus», «Critias» og «Hermokrates», hvoraf kun den første blev færdig, den tredie aldrig påbegyndt; og i begyndelsen af «Timæus» ser vi da de tre, efter hvem dialogerne har navn, som dem Sokrates har fortalt samtalen i «staten». De mødes

[1] Således f. eks. J. L. Heiberg, Kvindespørgsmålet i det gamle Athen, Kbh. 1891, og Usener, se Hirmer l. l. p. 597 not. 1. Usener har ikke selv offenliggjort sin opfattelse. Desværre har jeg ikke haft adgang til andre begrundende fremstillinger end P. Stein, De Aristophanis Ecclesiazusarum argumento e quarto Reipublicae Platonis libro sumpto. Halis Saxonum 1880. Diss., der er et ganske utilbørlig overfladisk arbeide.
[2] Lutosławski, Origin and growth of Plato's logic. London 1897. s. 185—6. 189 og oversigtsskemaerne s. 171 ff. og især s. 319 ff.

nu efter aftale for at fortsætte diskussionen, og som indledning giver Sokrates et ganske kort resumé af statsteorierne[1]: den komplette sondring efter naturanlæg mellem en underklasse, der driver agerbrug, håndværk og handel, og overklassen «vogterne», dennes opdragelse, dens eiendoms- og kvindefællesskab med kvindernes fordeling efter øvrighedens bud men tilsyneladende efter lodtrækning og endelig henvisning til underklassen af sådanne «vogter»-børn, der viser sig ikke at have «vogter»-anlæg. Men «Statens» indhold er jo ikke engang i hovedpunkterne udtømt dermed: der findes intet om filosof-regeringen og intet om undersøgelsen om retfærdigheden, og det der anføres findes altsammen i værkets første halvdel. Hvad ligger så nærmere end at antage, at det skrift, der hentydes til, ikke er «Staten» som vi nu har den, men et ældre, kortere skrift, som så også Aristophanes har haft under behandling? Dette ældre skrift kan ikke antages at have været de nuværende bøger II—IV (i en ældre stilform, se ovenfor), hvis man vil beholde hypotesen om Aristophanes, da denne i så fald ikke får andet at knytte kvindehistorierne i sit stykke til end den ganske korte og ret løst henkastede ytring IV 423 E[2]. At Platon selv nogen sinde skulde have tænkt sig at nøies med denne antydning, er heller ikke rimeligt. Vi må derfor have det meste af V bog med[3]; men at antage dette er ikke let. Er der noget, der er lagt senere ind i «Staten», er det hele stykket V—VII uden nogen afkortelse, og vi ser da også, at man[4] for at hævde hele denne opfattelse nødes til at antage den ene bearbeidelse efter den anden og henlægge indledningen og hele rammen i «Timæus» til en langt tidligere tid end den egenlige dialog. Men netop «Timæus'» sene affattelse berøver indledningen det meste af dens beviskraft, da det dog ikke er synderlig troligt, at Platon så sent som i «Timæus», der jo afgjort er yngre end hele «Staten», skulde bruge en indledning, der henviste til et skrift, han så at sige havde taget tilbage. Det afgørende skulde jo være udeladelsen af filosofherredømmet og så den ganske mekaniske måde, hvorpå Timæusindledningen er knyttet til Timæus' udvikling om verdensbygningen osv. Heraf har det første punkt ikke videre vægt; filosoferne er udeladt, fordi Platon ikke mente at have brug for dem her, ikke fordi han havde opgivet den tanke igen; det

---

[1] *χθὲς που τῶν ὑπ' ἐμοῦ ῥηθέντων λόγων περὶ πολιτείας ἦν τὸ κεφάλαιον* Tim. 19 BC. [2] se nedenfor s. 70 not. 3. [3] indtil 460 C. [4] Erw. Rohde, Psyche 557, 1.

må fastholdes, selv om man antager, at han har benyttet et udkast eller færdigt stykke fra sine tidligere år, da tanken holder sig hos ham til det sidste [1]. Og falder Timæus-indledningen og selve dialogen end fra hinanden, hænger indledningen så meget desto bedre sammen med «Kritias». Men denne dialog hører afgjort til de allersidste, og kun hvis vi kunde lægge indledningen hen til «Statens» tid, kan der drages slutninger af den. Det underlige er kun sammenkoblingen af de tre (resp. fire) ganske usammenhørende dialoger; og den forklares dog ikke.

Sammenfatter vi nu de resultater, vi hidtil har fundet, ser vi altså, at det fuldstændige skrift om staten kan Aristophanes ikke have sigtet til, men at det er muligt og ret rimeligt, at Platon mundtlig havde fremsat sine teorier, og endelig så vi en svag mulighed for, at Aristophanes kan have kendt de første fire bøger og derfra hentet eiendomsfællesskabet men næppe kvindefællesskabet. Det bliver altså disse to muligheder, vi må holde os for øie, hvis vi vil opretholde tanken om en sammenhæng mellem de to skrifter, og en nærmere betragtning af komedien vil vise os, at vi gør bedst i at lægge vægten på den første, den at Platon mundtlig havde gjort sine tanker bekendte. Vi har allerede én gang [2] berørt den store forskel, der trods al lighed i enkeltheder er mellem disse, og vi må fastholde, at den indeholder en så kolossal misforståelse for ikke at sige forvanskning af Platons tanker, at det bliver utroligt, at Aristophanes har haft noget skriftligt for sig af Platon — med mindre han har gået ud fra, at det store publikum slet ikke forstod adressen men blot vilde le af stykkets kåde komik, hvilket vi siden skal se slet ikke er umuligt. Det må ikke overses, at Aristophanes lader disse tanker gennemføres som en følge af de elendige politiske og sociale forhold i byen og på kvindernes initiativ, og han gennemfører dem kun på det sociale og moralske område. Politisk set siges det, at kvinderne skal herske; men det ser virkelig ud til, at der faktisk etableres et tyranni, idet Praxagora bliver strateg med så megen magt, at det er hende, der sætter det hele fællesskab i scene. Dette er dog usikkert, da man ikke må kræve for megen logik af en komedie, og uvæsenligt [3]. Det af-

---

[1] Legg. XII 967 D—968 A med Ritters bemærkninger anf. skr. s. 360 f. [2] ovenfor p. 51—52. [3] Det beror nærmest på, at Chremes, der har været med i folkeforsamlingen, ikke ved noget om Praxagoras valg eller ideer, mens kvindekoret, da det kommer tilbage med Praxagora, omtaler valget gentagne gange (v. 491. 500, Praxagora selv 517). Der er her en uklar-

gørende er, at kommunismen her indføres i hele folket, så at der ikke bliver anden standsforskel end den for den ældre oldtids opfattelse naturlige mellem slave og fri. Det billede, Platon viser os, er i virkeligheden et ganske andet. Han har blandt de fri borgere hele tre stænder, der næsten er kaster, og alt hvad der siges i kommunistisk retning gælder kun de øverste, ligesom der kun tales om deres opdragelse osv., og det må ikke overses, at forudsætningen for, at den skildrede ordning kan gennemføres, i det mindste i det færdige skrift er filosofherredømmet. Underklassen har i virkeligheden slet ikke interesseret ham[1]. Om dens ægteskabelige forhold gives ikke en gang antydninger, udover at motiveringen af «vogternes» fællesskab på dette område viser, at det er noget for dem eiendommeligt, og eiendomsfællesskabet siges afgjort ikke at gælde underklassen, da de «vogtere», hos hvem der findes opsamlet rigdom, derved ophører at være «vogtere» og bliver landmænd og handelsmænd i stedet[2]. Hertil kommer, at Platon lægger stor vægt på, at de midler, samfundet skal yde «vogterne», kun skal være nødtørftige, så at «vogterne» ved fælleseiet værnes ikke blot mod fattigdom men nok så meget mod rigdom og overflod, hvis demoraliserende følger er langt fordærveligere for samfundet hos dem end hos håndværkere og handelsfolk — altså noget ganske andet end Aristophanes' offenlige gæstebud, hvor kvinderne bespiser høie og lave i flæng, og hvor bordets glæder spiller en stor rolle. Dette sidste punkt er dog ikke afgørende. Aristophanes kendte sine Athenæere, og vidste at for en mand af folket vilde tanken om fælles måltider på statens regning forme sig til en forestilling om vellevnet, og helt udelukket er det heller ikke, at også den anden dybere afvigelse fra Platon lader sig forklare på samme måde. Der fandtes jo ingen «vogtere» i Athen; hvad der var af adel havde ingen politisk betydning. Blev der altså tale om noget, der kunde se

---

hed: Praxagoras valg forudsætter, at hun og hendes vælgere har givet sig til kende som kvinder, hvad de ikke kunde uden at røbe overrumplingen, og de vender da også tilbage i forklædning. Aristophanes har altså ikke brudt sig om nogen logisk sammenhæng, så at det vel egenlig er ørkesløst at spekulere over den nærmere begrænsning af Praxagoras magt osv.

[1] *τῶν μὲν ἄλλων ἐλάττων λόγος κτλ.* IV 421 A. [2] III 417 A: *μόνοις αὐτοῖς (τοῖς φύλαξι) τῶν ἐν τῇ πόλει μεταχειρίζεσθαι καὶ ἅπτεσθαι χρυσοῦ καὶ ἀργύρου οὐ θέμις κτλ.* og *ὁπότε δ' αὐτοὶ γῆν τε ἰδίαν καὶ οἰκίας καὶ νομίσματα κτήσονται, οἰκονόμοι μὲν καὶ γεωργοὶ ἀντὶ φυλάκων ἔσονται κτλ.* — Sml. Aristoteles' kritik i Pol. II 5, 1264 a 11 ff.

ud som et privilegium, skulde Athenæerne nok bede om at være med alle sammen. Men det bliver jo rigtignok hos Aristophanes til et billede, der ligner Platons stat omtrent ligeså meget, som Sokrates i «Skyerne» ligner den historiske Sokrates. Derimod kunde Platons ideer, når han mundtlig fremførte dem, let tænkes at vække opsigt og brede sig løsrevne af deres sammenhæng, og under sådanne forhold afgav de en ganske fortrinlig skive for en parodiering som i Ekklesiazusai.

Ved at opfatte sagen således slipper vi også lettere udenom en indvending, der fra gammel tid af har været rettet mod den tanke, at Aristophanes vil Platons ideer til livs. Aristophanes pleier jo ikke at være bange for at nævne sine ofre ved navn, og det hverken når hele stykket gælder enkeltmand, eller hvor det kun dreier sig om scener eller spredte sidehug. Men her findes ikke den ringeste antydning af adressen, altså — slutter man — er der ingen eller det er i det mindste ikke Platon[1]. Kan man nu antage, at Platons kommunistiske ideer på den tid kun har været bekendte ved rygtet, løsrevne af al sammenhæng og behørig misforståede, bliver der jo den mulighed, at Aristophanes selv ikke har vidst, hvor de stammede fra, og altså er lovlig undskyldt, når han ikke nævner Platons navn. Men der er dog heller ingen større vanskelighed ved at møde den nævnte indvending, selv om man vil, at Aristophanes skal have været på det rene med, hvem de angrebne ideer skyldtes. Således som han havde anlagt sit stykke, måtte han ret nødvendig gøre Praxagora til deres talsmand og vel også til deres ophavsmand, så at der ikke blev plads til Platon, og at Praxagoras program betegnes som ganske nyt og uhørt[2], siger jo ikke andet end netop det, at hun i stykket skal gå for deres ophav, ikke at tankerne virkelig var ukendte[3]. De ældre, Bergk og Meineke[4], hjalp sig på en hel anden måde. For dem var Platon nævnt i v. 647 under navnet Aristyllos. Beviset herfor beroede i første række på nogle steder hos senere oldtids-filologer, Eustathius og Herodian,

---

[1] Det første hos Kock, Ausgew. kom. d. Ar. IV bd. Die Vögel. 3. aufl. 1894. Einl. p. 47, det andet allerede Stallbaum l. l. p. LXXII og derefter oftere, især Zeller, Philosophie der Griechen. II 1[4] s. 451 ff. [2] *μήτε δεδραμένα μήτ' εἰρημένα πω πρότερον* v. 579. At disse ord skulde betegne det følgende som scenisk nyhed (Hirmer l. l. p. 659 not. 2), tror jeg ikke. [3] Sml. Ueberweg anf. skr. s. 216. [4] Bergk, Commentationum de reliquiis comoediae Atticae antiquae libri II. Lps. 1838. p. 81—82. Meineke, Historia critica comicorum graecorum. Berol. 1839. I p. 287 sqq.

hvor vi hører, at navnet Aristyllos hos Aristophanes er et *ὑποκοριστικόν* for Aristokles, og dette kan være rigtigt nok, selv om navnet Aristyllos også kan påvises som selvstændigt navn[1]. At Aristokles var Platon, bevistes ved den kendte beretning[2], at Platon oprindelig havde hedt således og havde fået navnet Platon af sin gymnastiklærer. Men denne forandring må — rigtigheden forudsat — have fundet sted så tidlig, at Platon sikkert aldrig har været almenkendt under navnet Aristokles, og vi kan til støtte herfor beråbe os på, at han nævner sig selv med navnet Platon i de dialoger, der foregår ved Sokrates' død år 399[3], altså en halv snes år før opførelsen af Aristophanes' Ekklesiazusai. Og hvad siger så Aristophanes om denne Aristyllos eller Aristokles? At han lugter i den grad ud af munden, at hvis han går hen og kysser Blepyros og kalder ham fader, kommer Blepyros selv til at lugte, hvilket skal komme af liderlighed[4], dvs. Aristophanes spotter ifølge Meineke Platons elskovshandler, som vi kender fra hans egne erotiske epigrammer[5]. At gøre kærlighed, og navnlig «græsk» kærlighed, til liderlighed er virkelig også en let sag for en attisk komiker — man tænke på Sapfo — om det end måske kan være vanskeligere end ellers her, hvor den skal gøres til en ganske speciel form for perversitet. Men Aristyllos er øiensynlig en ung mand, der for alderens skyld godt kunde være søn af Blepyros, og Blepyros fremtræder ikke som særlig gammel. Platon derimod er på denne tid mellem 35 og 40 år gammel. Det afgørende er imidlertid noget helt andet: Der er ganske øiensynlig ikke for Aristophanes nogen som helst forbindelse mellem Aristyllos og Praxagoras ideer; han står dem lige så fjernt som de andre udhalere Epikuros og Leukolophas, der nævnes på samme sted, så at vi uden betænkning kan slå fast, at hvis Aristophanes mener Platon, når han siger Aristyllos, har han ikke Platon for øie i den større sammenhæng men må have fået tankerne andet steds fra, hvad enten det så er et almindeligt samtaleæmne han har snappet i farten, eller han har haft ganske andre literære kilder, en mulighed vi siden skal komme tilbage til. — Der er imidler-

[1] i indskrifter anførte hos Hirmer s. 659. [2] Diog. Laert. III 4 med påberåbelse af *Ἀλέξανδρος ἐν διαδοχαῖς*. [3] Apol. 34 A. 38 B. Phaid. 59 B.; i Phaid. er det i den indledende samtale, der spiller nogen tid efter Sokrates' død. Det dreier sig dog ikke om så lang tid, at det kan påvirke ræsonnementet i teksten. [4] Han var en *αἰσχροποιός*, siger scholiasten; forstås her som fellator. Nærmere i Berglers note, der citeres hos Blaydes. [5] Diog. Laert. III 29 ff.

tid også et andet sted, hvor man[1] har søgt en hentydning til Platon, og hvor muligheden altid er større end ved Aristyllos. Da Praxagora efter sin hjemkomst af sin mand har hørt om den ny beslutning, og i korthed antydet de gavnlige følger, den vil få[2], synger koret som indledning til den nærmere redegørelse en sang, hvori hendes plan betegnes ved ordene φιλόσοφος φροντίς[3], en «filosofisk ide», der — som der fortsættes — indeholder kløgt nok til at værne om de kvinder, der udgør hendes parti. Det er her ordet φιλόσοφος man har hængt sig i, og det kan ikke nægtes, at det hos en tilhører kan vække forventningen om et angreb på en filosof, en forventning, der så må bekræftes eller skuffes efter mandens kendskab til tidens filosofiske rørelser. Men ordet behøver ikke at have denne specielle betydning; det kan betyde «indsigtsfuld» i al almindelighed, så at det ikke viser os noget om Aristophanes' eget syn på æmnet, og for den tilhører, der kendte Platon og hans tanker, var det ganske overflødigt at indsætte en antydning af den art, for andre siger den intet om Platon og er altså unyttig.

Det bliver således sandsynligst, at Aristophanes ikke på nogen måde har hentydet direkte til Platon selv, men har gået ud fra, at de krese i publikum, der sad inde med kendskab til filosofien, nok selv skulde finde adressen, og når de øvrige blot morede sig over de gale løier, var jo alting godt. Fremgangsmåden er altså en anden end den, han i sine unge dage anvendte i «Skyerne». Den gang kørte han frem med hele filosofien og sofistiken, førte Sokrates, der uden hensyn til sin ganske særegne stilling var bleven Aristophanes' repræsentant for det altsammen, personlig frem på scenen og — gjorde fiasko. Hvad egenlig grunden var til dette uheld, har vi ikke let ved at forklare nu til dags, hvis forklaringen skal sige noget virkelig reelt. Den ydre grund har jo været, at de konkurrerende komedier var bedre eller i det mindste ramte smagen bedre, og herom kan vi ingen levende forestilling danne os, da de pågældende stykker er tabte, og «Skyerne» tilmed kun foreligger i en ufuldendt omarbeidelse. Men har vi ikke de seirende komedier selv, har vi i det mindste deres navne[4], til dels deres eftermæle og en hel del fragmenter, og det er nok til at vide, at nr. 1, Kratinos' «Dunken», fuldt ud har fortjent sin seir; det var overhovedet en af de allermest

---

[1] Morgenstern l. l. p. 76 not. 23. [2] V. 557 ff. [3] V. 571. [4] Arg. V. Ar. Nub.

berømte attiske komedier. Nr. 2 var Ameipsias' «Konnos», der havde navn efter Sokrates' lærer i musik og, hvad der her interesserer os, ligesom «Skyerne» beskæftigede sig med filosofien. Koret bestod af «tænkere»[1], og nogle af dem nævntes ved navn, blandt dem vistnok Sokrates, «den bedste blandt få og det største vrøvl af alle», der praler med sin hårdførhed, fordi han ikke kan skaffe sig nogen kappe, men dog ikke nedlader sig til at snylte[2]. To komedier mod filosofien på én gang! Det viser, at filosofien den gang har været aktuel, og vi finder da også indenfor ganske få år en hel lille buket af komedier, der mer eller mindre direkte går løs på filosoferne. Udenfor denne kres står vistnok som det ældste eksempel Kratinos' «De altseende», eller hvordan man nu skal gengive navnet *Πανόπται*, om hvis tid vi blot ved, at det var ældre end «Skyerne»[3]. Det var «ateisten» Hippon fra Rhegion og hans disciple, der her måtte holde for, og vi ved, at han ligesom Sokrates i «Skyerne» måtte høre ilde for den lære, at himlen er som et låg over jorden[4]. Aristophanes selv havde (427 f. Chr.) i sit ældste stykke «Solderupperne»[5] haft fat på den nymodens opdragelse, der udgik fra sofisterne; men han synes der at have lagt mest vægt på deres retorik og dennes anvendelse for retten — noget som jo også Strepsiades i «Skyerne» mener Sokrates giver undervisning i. Året før «Skyerne» (424) gik Eupolis' «Geder», hvori der i det mindste fandtes skoser til en sofist, måske Prodikos[6], og som Kock[7] mener i det hele havde et lignende æmne som «Skyerne». Efter dette har vi altså «Skyerne» og «Konnos» samtidig år 423, og 2 år senere, 421, kommer Eupolis' «Snyltegæster», rettet mod Kallias, den mand «der har givet flere penge ud til sofister end alle andre tilsammen»[8], og med ret biske angreb også på sofisterne, hvis man kan gå ud fra, at Eupolis' angreb på Sokrates, der trods deres ringere omfang var langt ondskabsfuldere end Aristophanes' i «Skyerne», fandtes heri[9]; det er

---

[1] *φροντισταί* Ath. V 218 C. [2] Ameips. fr. 9 K. ap. Diog. Laert. II 27. [3] Schol. Ar. Nub. 96. — Kock, Com. att. fr. I p. 186 formoder, at Kallinos' *Τυραννίς* skildrede et *γυναικοκρατία* som det i Ekkles.; det er ganske hen i veiret. [4] Efter det anførte schol., der kalder det *κοινὸν τῶν φιλοσόφων ἁπάντων ἔγκλημα*. Sml. Gomperz, Griech. Denker I p. 303. [5] J. L. Heibergs gengivelse (Den gamle att. Komødies Frisprog. s. 27) af *Δαιταλῆς*. [6] Bergk, Commentat. p. 335. [7] Com att. fr. I p. 258. [8] Plat. Ap. 20 A. Det kronologiske forhold mellem disse komedier fremgår af Ath. V 218 B og Arg. V. Nub. [9] Schol. Ar. Nub. 96 *Εὔπολις, εἰ καὶ δι'*

vist ikke urimeligt, siden hans begeistrede ven Chairephon figurerede blandt «snylterne»[1]. Også Protagoras spillede en rolle, efter Bergk endda en hovedrolle[2]. Det giver foruden Kratinos' stykke 4 komedier med filosofangreb i løbet af 3 år, eller, hvis «Solderupperne» også har haft fat på den filosofiske side af sofistiken, 5 komedier i 4 år, så at vi ser, at der her har været en periode, hvor man kunde gøre regning på at slå an med sådan satire. I den følgende tid bliver komedier af denne art yderst sjældne. Det eneste sikre eksempel synes at være Platons «Sofister», der forudsætter revolutionen 411 og menes at have lignet Eupolis' «Snyltere»[3]. Endelig forekom der i Aristophanes' «Stegevenderne» (*Ταγηνισταί*, år 406/5) en ung mand, der var bleven ødelagt af læsning eller af at høre på Prodikos eller andre vrøvlehoveder[4]; men det er vist snarere at sammenstille med de sidehug til Prodikos og Sokrates, der findes omkring i Aristophanes' bevarede stykker, også hvor tendensen ellers går i ganske anden retning[5]. Publikums interesse har altså meget snart tabt sig, og det er et spørgsmål, om den selv på «Skyernes» tid har været synderlig stor. Det af de andre filosofstykker, vi kender bedst, er «Snylterne», der beseirede Aristophanes' «Freden». Det går ikke som «Skyerne» løs på selve filosofien, men gør et af dens «ofre», Kallias, til hovedperson, og det, der især fremhæves, er den måde hvorpå han øder den uhyre formue, han lige har arvet. At sofisterne her tog deres del, ved vi også fra Platon[6], og vi ser som alt anført Chairephon og måske Sokrates blandt «snylterne». Men korets karakter falder dog langt mere sammen med den figur, der senere bliver en stående type i den «ny» komedie, snyltegæsten, *ὁ παράσιτος*. Det viser det ret store fr.

ὀλίγων ἐμνήσθη Σωκράτους, μᾶλλον ἢ Ἀριστοφάνης ἐν ὅλαις ταῖς Νεφέλαις αὐτοῦ καθήψατο. De pågældende steder er Kock fr. 352 og 361. [1] fr. 165 (schol. Plat. Ap. 20 A.) [2] Bergk Comment. p. 102—3. Det er dog mistænkeligt, at Prot. på de pågældende steder omtales i 3. person (fr. 146 og 147 K.); men det gør ganske vist Sokr. også nogle steder i «Skyerne» (v. 143 sqq.). Den virkelige hovedrolle er imidlertid Kallias. [3] Kock, Comm. att. fr. I p. 636. [4] fr. 490 K. [5] Prodikos i Nub. 361. Av. 690—92, Sokrates Av. 1282. 1553 ff. (uklart). Ran. 1491 ff. — Til sådanne leiligheds-vise hib hører vist også beskyldningen mod Sokrates for at hjælpe Euripides, der tilskrives Telekleides, se Kock, Att. com. fr. I p. 218—9, der forøvrigt godt kan høre til samme tid som «Skyerne». Selve sagen forekom i «Skyernes» første udgave (Diog. Laert. II 18; fr. 376 K.). [6] Ap. anf. st. og hele «Protagoras».

159 K.[1], og især navnene Orestes og Marpsias, der anføres som et par af «snylterne»; de kendes nemlig fra Aristophanes, Orestes som (fælles)betegnelse for en svirebroder[2], og Marpsias måske som øgenavn for en sykofant[3]. Men enten nu «Skyerne» eller »Snyltegæsterne» må anses for at gengive folkets syn på sofisterne med størst nøiagtighed, ser vi klart, at siden ca. 420 har interessen i publikum ikke været stor nok til, at man kunde fremføre hele komedier rettede mod filosofien. Forud for den periode, som de her anførte stykker stammer fra, havde man sat Anaxagoras under anklage for ugudelighed, og det var med nød og næppe Perikles fik frelst ham fra dødsstraf. En lignende skæbne havde Protagoras og noget senere Diagoras fra Melos, som Athenæerne endog synes at have forfulgt også i udlandet[4]. Føier vi så hertil Sokrates' domfældelse, har vi en række vidnesbyrd om folkets stemning over for filosofiens udøvere, der ikke er til at tage feil af. Ganske vist blander der sig et politisk moment i klagen mod Anaxagoras, idet man gennem ham vil ramme Perikles[5], hvilket dog sikkert mere gælder klagerne end dommerne, og også overfor Sokrates kan et sådant hensyn have gjort sig gældende, da man ikke var sikker på hans demokratiske rettroenhed[6]. Men alene det, at filosofiens formentlige fordærvelighed for religion og sædelighed kan bruges som dække over andre motiver, er betegnende nok. Filosoferne ser man skævt til; hvad de lærer, bryder man sig ikke synderlig om, ikke en gang i en komedie. Det var vel derfor «Skyerne» faldt igennem, skønt de kom på en tid, da filosofien var aktuel, og skønt deres forfatter i den grad ser med sit publikums øine, at Sokrates i Apologien 24 år efter kan nævne ham som ordfører for sine farligste anklagere, dem fra hvem uviljen mod ham er udgået, men som dog ikke ved bedre besked, end at de skærer alle filosofer over én kam[7]. Anvender vi

[1] sml. også fr. 172 og 173, hvor de kaldes *κοιλιοδαίμονες* og *ταγηνοκνισοθῆρες*. [2] Ar. Av. 712. Ach. 1166. [3] Ar. Ach. 701. Forklaringen efter forelæsning af prof. Gertz (Müller-Strübing). [4] Ar. Av. 1071 med schol. Om Anaxagoras og Protagoras Plut. Nic. 23, hvor der findes en ganske interessant betragtning over Athenæernes uvilje mod naturfilosoferne, som først Platon fik bugt med. [5] Plut. Per. 32. Diog. Laert. II 12 efter Sotion (Diod. XII 39). [6] se f. eks. Platon, Sokrates' Forsvarstale, overs. af M. Cl. Gertz, s. 36 (i første udg. 1893). — Ar. Ran. 953 fortolkes i lignende retning: Euripides skulde på grund af sit forhold til Sokrates og oligarcherne ikke gøre sig til af at have været demokrat (P. Petersen, overs. af Aristophanes' Frøer ved dette sted). [7] Plat. Ap. 18 C ff. 23 D *τὰ κατὰ πάντων τῶν φιλοσοφούντων πρόχειρα λέγουσιν.*

nu dette på «Ekklesiazusai», finder vi, at det var særdeles praktisk af Aristophanes ikke at give sit angreb på Platon direkte adresse. Det vilde have tvunget publikum til at søge (og savne) en dybere grund bag løierne, og han kunde nok uden videre gå ud fra, at de kyndige på egen hånd skulde finde adressen. Hertil kommer nu, at det slet ikke er umuligt, at Aristophanes selv har antydet en sådan sondring mellem de indsigtsfulde og dem, der blot vil have noget at le ad. I slutningen af stykket vil koret, før det drager ud, rette nogle ord til dommerne for at give dem et vink om, hvorledes de skal dømme[1]: De indsigtsfulde skal ved deres dom huske mine snilde påfund, de der gærne ler, skal dømme efter morskaben; altså beder jeg omtrent alle deltage i dommen over mig. Der gås her ganske afgjort over fra dommerne til det hele publikum, og det synes ikke for dristigt at mene, at de indsigtsfulde (*σοφοί*) netop er dem, der følger med i åndslivet og derfor er i stand til at gutere komedien ikke blot som løier men også som parodiering af bestemte filosofiske anskuelser. Dog gælder det her, som ved den «filosofiske tanke» ovenfor, at ordene også kan forstås f. eks. om folk med en mere kræsen smag, men det synes her ikke så rimeligt som den første forklaring, mest fordi det ikke ses, hvad det er for «snilde ting» (*σοφά*), som netop sådanne folk skal glæde sig over[2]. Endelig må vi i forbigående gøre opmærksom på, at selv om det var afgjort, at Platon's statsideer allerede forelå i literaturen, vilde det ikke betyde noget, at hans navn ikke er antydet. Travestien af Herodots indledning til sin historie i «Acharnerne» har Aristophanes ligeledes overladt det til tilskuerne selv at finde[3].

Endnu kan vi dog ikke med god samvittighed slå den opfattelse fast, at Aristophanes har villet ramme ytringer og tanker af Platon, da vi endnu ikke har set på, hvad man fra anden side har ment at kunne sætte i stedet. Det simpleste vilde naturligvis være, om man kunde antage, at Aristophanes blot havde fulgt sin egen fantasi og selv konstrueret et billede af, hvad folkets tåbelighed kunde tænkes at føre til. Man måtte vel da forstå

---

[1] V. 1154 ff.

σμικρὸν δ᾽ ὑποθέσθαι τοῖς κριταῖσι βούλομαι·
τοῖς σοφοῖς μέν, τῶν σοφῶν μεμνημένοις κρίνειν ἐμέ·
τοῖς γελῶσι δ᾽ ἡδέως, διὰ τὸν γέλων κρίνειν ἐμέ·
σχεδὸν ἅπαντας οὖν κελεύω δηλαδὴ κρίνειν ἐμέ.

[2] For det kan vel ikke antages, at *τῶν σοφῶν* er masculinum. I så fald var hentydningen til filosofien sikker. [3] Ar. Ach. 509 ff.

det lige omtalte sted i slutningen af stykket om menneskekundskab, hvilket godt kunde lade sig gøre. Men ligheden med Platon er for stor. Det er umuligt andet end at Platon har vidst, at de pågældende træk fandtes hos Aristophanes, hvis værker han jo skal have sat stor pris på[1], så at han sikkert nok har skaffet sig vort stykke at læse, selv om han måske var udenlands, da det opførtes. Men hentydningerne i «Statens» V bog, hvorom mere nedenfor, lader sig ikke forklare blot som en slags undskyldning for ligheden med Aristophanes, mens Platon på den anden side ikke behøvede at lade sine tanker påvirkes af, at Aristophanes havde haft fat på dem. De ligheder i udtrykkene, der findes, kan han såmænd godt have anbragt med velberåd hu, da han ikke kunde nævne Aristophanes. Men herom nedenfor. For at undgå Platon har man da også søgt andre kilder til de ideer Aristophanes spotter og henført dem til ældre sofister, specielt Protagoras, om hvem Aristoxenos skal have berettet, at Platon havde taget største parten af sine statslærdomme fra et af hans skrifter[2]. Det er ikke nok herimod at indvende, at Protagoras faldt udenfor folkets synskres[3], da Aristophanes, som vi lige har set, rimeligvis slet ikke har lagt an på, at alle skulde finde adressen. Men selve denne overlevering er så upålidelig som vel muligt. Diogenes Laertios, der for os er den eneste kilde, har ikke det bedste ry på sig for pålidelighed, og Aristoxenos' «værk om filosofiens historie udmærkede sig kun ved at give plads for al mulig sladder og bagtalelse om den nærmeste fortids store navne»[4]. Er man således på forhånd skeptisk stemt overfor beretningen i dens almindelighed, nødes man til helt at slippe den, hvad vort spørgsmål angår, når man hos Aristoteles læser, at Platon er den første der har indført fællesskab om kvinder og børn og kvinders deltagelse i de fælles måltider[5]. Den besked er så klar, som man kan ønske sig, langt klarere end Hirmers indvending, at stedet ikke siger hvad man lægger

---

[1] Han skal jo (efter Vita Ar. § 9) have sendt Dionysios Aristophanes' stykker til at lære Athens statsliv at kende efter. — Sml. iøvrigt Morgenstern l. l. p. 77 not. 24. [2] Aristoxenos ap. Diog. Laert. III 37. [3] Ueberweg, anf. skr. s. 217. [4] J. L. Heiberg, Den græske og den romerske Litteraturs Historie i Omrids, Kbh. 1902, S. 88 (i særudgaven). [5] Arist. Pol. II 7, 1266 a 33 ff. — Som det, der faktisk ligger til grund for beretningen hos Diogenes, antager Gomperz, Griech. Denker I s. 372, at Platon delvis har lånt behandlingen af retfærdigheden i I bog fra Protagoras.

ind i det, da Aristoteles taler om fuldstændige statssystemer og bestående forfatninger[1]. Ja, Gud ved, hvad han ellers skulde tale om. Fællesskab om kvinder og børn er jo af Herodot angivet som faktisk existerende hos Agathyrserne med samme motivering som hos Platon og Aristophanes[2]. Den beretning må Aristoteles have kendt, og har altså ikke hos dem fundet nogen så fuldt udformet forfatning, at han af den grund vilde berøve Platon den ære at være den første, der har optaget det omtalte træk i et helt politisk system. Men opfundet den tanke har Platon ikke, så lidt som nogen af de andre tanker set hver for sig; det skulde da være filosofherredømmet, og selv det kan Archytas i Tarent og Pythagoræerne have givet ham faktiske forbilleder for[3]. Dersom Aristophanes i sine komedier kun havde indført kvindefællesskabet, vilde Herodots beretning om Agathyrserne være nok til at afvise al tanke om Platon som den, der skal spottes. Men han har jo også eiendomsfællesskabet, der skal forebygge processer, og de fælles måltider, og det er dette gentagne sammentræf, der gør, at vi ikke kan lægge nogen som helst vægt på dette enkelte træk. Heller ikke tør vi bygge noget på de paralleler, som virkelig skal forekomme i Sparta, så meget mere som ligheden mellem Aristophanes og Platon dog altid bliver større end mellem Aristophanes' skildring og Lakonerne. Hos Aristophanes og Platon ophæves al særeiendom, hos Lakonerne findes kun den indskrænkning, at man på egen hånd kan benytte anden mands slaver, heste og hunde men har at bringe det tilbage hvor man tog det, og man kan uden videre tage hvad man behøver af reiseproviant[4]. At Platon kun taler om sine «vogtere», spiller her ingen rolle, da de omtalte friheder i Sparta også kun gælder krigerne, de virkelige Spartanere, ikke perioikerne, der dog også til en vis grad er Lakoner og kaldes således. Og når det så hedder, at fælleskabet hos Platon og Aristophanes skal forebygge havesyge og deraf følgende retsstridigheder, så skal Lykurg ganske vist have tilstræbt noget

---

[1] Hirmer, anf. skr. s. 657. Han synes at sigte til forsøg på at gøre Platon til opfinder af disse træk. Men hvem vil det? [2] Hdt. IV 104. Beretningen Ath. XII 517 D efter Theopompos om Tyrrhenerne (anført af Blaydes) hører slet ikke herhen, Blaydes' anden parallel, Strab. XI p. 507 om Amazoner og Gargareer, vistnok heller ikke. — Eur. fr. 655 stilles af Clem. Alex. Strom. VI p. 751 sammen med Platons lære men beviser trods Lutosławski s. 289 ikke mere end stedet hos Herodot. [3] Gomperz, Griech. Denk. II s. 213. [4] Xen. resp. Lac. 6, 3—4. Arist. pol. II 5, 1263 a 35 ff. (Plut. Lac. inst. p. 238 E).

lignende, men hans middel dertil var ikke det omtalte brugsfællesskab men de berømte jærnpenge han indførte og forbudet mod at eie ædle metaller, hvilket sidste stemmer med Platon men ikke med Aristophanes [1]. Med kvinderne er forholdet et ganske lignende. Aristophanes' gennemførte fællesskab ser på grund af den fælles motivering mere ud som spot over Platons regeringskontrolerede «bryllupér» mellem «vogterne» og deres kvinder, hvorved alle bliver fædre og brødre, end som et vrængebillede af de fri forhold mellem Spartanerne, hvor en gammel mand kan overlade sine ægteskabelige rettigheder til en yngre både af egen drift og efter opfordring af den unge, ikke blot uden at forarge nogen, men uden at det gør skår i afkommets ret som ægte børn [2]. Følelsen af at være én familie erstattes her af den fuldstændige ophævelse af al familiefølelse; børnene overdrages staten, og enhver ældre kan tildele dem revselser [3]. Det er træk, som ganske sikkert har givet Platon impulser til udformningen af sine ideer, og det synes igen snarere at være disse ideer der har foresvævet Aristophanes end de bestående forbilleder for dem i Sparta. Dog er her ligheden mellem Aristophanes og forholdene i Sparta altid større end ved eiendomsfællesskabet. Og så kvindernes ledelse af fællesmåltiderne! Det kunde naturligvis være en følge af den dominerende stilling, kvinderne har hos Aristophanes; men er det dog ikke snarere komikerens gengivelse af Platons kvindesyssitier end af Spartanernes exklusive krigermåltider? Overhovedet er det ikke godt at se, hvorpå man nogen sinde har kunnet støtte den opfattelse, at Aristophanes især vil spotte lakonismen i Athen. De steder, der anføres [4], viser dels de lige anførte træk, dels er de slet ikke til at finde, og dels fortæller de, at de optrædende godtfolk går med stok og «lakonersko» (λακωνικαί). Det viser blot, at det omtalte udstyr er almindeligt, formodenlig fordi det er praktisk. Lakonomanien er allerede på tapetet i «Fuglene» (år 414) og bevidnes for året 433—32 af Platon i «Protagoras» [5], så at fænomenet er altfor gammelt til nu at være hovedæmne for en komedie. Hvad vilde man sige f. eks. om en fremmed, der mente, at en Københavner med franske træsko på var en pariserlaps? — Endelig må vi be-

---

[1] Xen. resp. Lac. c. 7. Plut. Lyc. 9. [2] Xen. resp. Lac. 1,7 ff. Plut. Lyc. 15. [3] Xen. resp. Lac. 6, 1—2. [4] Stallbaum l. l. p. LXIX sqq. [5] Ar. Av. 1281 ff. Plat. Prot. 342 B (tiden angivet efter Sauppe i hans udg. 4. aufl. s. 10), hentydninger også Gorg. 515 E. Ar. Nub. 185

mærke, at når man nævner sofister i al almindelighed i steden for Protagoras og i anledning af Herodots beretning om Agathyrserne mener, at de har skildret ideale statsforfatninger pyntede med interessante træk af naturfolkenes liv[1], så er dette vistnok blottet for al begrundelse. Protagoras havde skildret «urtilstanden» blandt menneskene, og hans skildring er gengivet os — måske noget persifleret — i Platons «Protagoras», så at vi ved, den ikke hører herhen[2]. Men samtidens «naturfolk» synes ellers først at optages til behandling hos kynikerne, og vi mangler her al viden om enkeltheder.

Har vi nu ret i, at det er ytringer af Platon, Aristophanes har grebet og behandlet på sin manér, bliver vi nødt til at antage, at Platon, da han nedskrev sine ideer i «Staten», kendte Aristophanes' latterliggørelse af dem, og der er også som alt berørt et sted, man har opfattet som en hentydning til «Ekklesiazusai». I «Staten»s IV bog har Sokrates en passant blandt øvrighedens opgaver i den «retfærdige stat» nævnet reguleringen af vogterslægtens forplantning med ophævelse af ægteskabet i dets almindelige form og indførelse af kvindefællesskab[3], og da han siden, efter at have fundet en definition på retfærdighed, vil til at skildre uretfærdigheden for at finde et bevis for, at retfærdigheden er at foretrække, bliver han afbrudt af deltagerne i samtalen, der finder skildringen af den retfærdige stat utilstrækkelig, når fællesskabet om kvinder og børn ikke bliver udviklet nøiere[4]. Det vil Sokrates nødig til og foregiver, at han med vilje har villet gå udenom dette punkt, da han dels ikke føler sig sikker i sin sag, dels imødeser tvivl hos de andre først om muligheden og siden om gavnligheden af den tænkte ordning. Da han ikke får lov at slippe, begynder han med at slå fast, at når kvinderne skal deltage i mændenes gærning, må de have den samme opdragelse i «musik» og gymnastik. Men at kvinder optræder nøgne på palæstraen, ikke blot unge men også gamle, er en tanke, der ganske sikkert vil forekomme latterlig. «Men, siger Sokrates, «da vi nu én gang har begyndt, må vi ikke frygte al den spot af forskellig art, de vittige hoveder vil komme med overfor en sådan omvæltning i gymnasierne og i musiken og ikke

---

[1] F. Dümmler, citeret hos Hirmer, anf. skr. s. 657 n. 3. [2] Plat. Prot. 320 B ff. [3] Plat. Resp. IV 423 E *ἄλλα γε, ὅσα νῦν ἡμεῖς παραλείπομεν, τήν τε γυναικῶν κτῆσιν καὶ γάμων καὶ παιδοποιίας, ὅτι δεῖ ταῦτα κατὰ τὴν παροιμίαν πάντα ὅ τι μάλιστα κοινὰ τὰ φίλων ποιεῖσθαι.* [4] Resp. V in.

mindst i våbenbrug og ridning.» «Vi må bede de folk,» fortsætter han, «om ikke at bære sig ad som sædvanligt men tænke alvorligt over sagen og huske, at det ikke er længe siden, at Hellenerne, ligesom endnu de fleste af barbarerne, fandt det uanstændigt og latterligt, at mænd lod sig se nøgne, og da først Kreterne og senere Lakedæmonierne indførte de gymnastiske øvelser, kunde datidens gode hoveder drive spot med alt dette.» Men afklædningen viste sig praktisk, og med vanen faldt det latterlige bort[1]. Først efter disse udgydelser kommer fremstillingen af mænds og kvinders fælles uddannelse, der afsluttes med en ny advarsel mod at le herad uden at tænke dybere over det[2], og endelig kommer det egenlige fællesskab indledet med et nyt forsøg af Sokrates på at slippe i det mindste for at påvise muligheden[3]. Hvad er nu Platons mening med alle de ophævelser, han her lader Sokrates gøre? Opfatte det alene som et udslag af digterisk trang til at live op i skildringen går vist ikke an. Vi har jo set, at man ikke var ukendt med forhold, der dels lignede (Agathyrserne) dels var ret analoge med dem, Platon vil skildre (Sparta), så at der var nok så megen grund til at fremhæve det ny ved tanken om filosofherredømmet — man tænke på Platons egen skildring af filosoferne i det offenlige liv i «Theætet», der tydelig viser, hvor paradox en sådan tanke måtte lyde[4]. Husker man nu, at netop V bogs behandling af kvindespørgsmålet indeholder de stærkeste ligheder med Aristophanes' «Ekklesiazusai», og at sandsynligheden er for, at Platon har kendt dette stykke, da han udgav sit værk, kan man dårlig vægre sig ved at tro, at det netop er Aristophanes' stykke, der har givet anledningen til alle Sokrates' omsvøb. At de vittige hoveder er de professionelle komikere, viser opfordringen til dem om ikke at gøre som ellers men tænke alvorligt over tingene[5], og det siges til overflod rent ud af en scholiast[6], men derfor behøvede det jo ikke absolut at være Aristophanes. For en flygtig betragtning kunde det se ud, som sigtedes der til spot over den tanke, at kvinder, og tilmed gamle kvinder, skulde gøre gymnastik, ride og fægte, siden det fremhæves to gange som en fristende skive for komikerspot; men noget sådant kan dog ikke påstås med

---

[1] Resp. V 452 B—E. [2] Resp. V 457 B. [3] Resp. V 457 C—E. [4] Plat. Theæt. 173 C ff. [5] Plat. Resp. V 452 C. *μὴ τὰ αὑτῶν πράττειν ἀλλὰ σπουδάζειν.* [6] *χαριέντων· νῦν τῶν ἐν ἔργῳ τὸ σκώπτειν ποιουμένων.* Plato ed. Hermann, vol. VI p. 342.

sikkerhed. At vi slet ikke kender nogen sådan komedie, siger ikke noget videre — man har tænkt på Nikochares' «Lakoner»[1], men der vides ikke andet om det stykke, end at det opførtes sammen med Aristophanes' «Plutus»[2], og den blotte titel viser intet. — Det er i virkeligheden ret tvivlsomt, om man således kan bygge på ordlyden af Sokrates' ord. Man må huske, at samtalen tænkes at foregå år 409[3], så at en rent mekanisk opfattelse af teksten måtte føre til den antagelse, at der sigtedes til de ældre angreb på Sokrates. «De folk, for hvem en filosof i en gammel kappe kun er en komisk person[4], kunde sikkert ikke stå for tanken om kvinderne på palæstraen,» vilde i så fald meningen være — men den mening vilde blot ingen finde af sig selv, og der var aldeles ingen grund for Platon til ikke at lade Sokrates sige det rent ud. Der må sigtes til noget fra Platons egen tid, og det kan da ikke nægtes, at det virkelig er meget passende, at Platon ikke altfor tydelig angiver, hvad han mener, men nøjes med antydninger, ligesom vi har set det i stedet om tyrannens ulykkelighed[5]. Men det kunde jo altså være, det var helt andre komikere, Platon sigtede til, og vi måtte da tænke på den såkaldte «mellemste» komedies angreb på Platon og akademiet, som vi har en del rester bevarede af[6], desværre så små, at de ikke kan hjælpe os stort. I de aller fleste tilfælde stammer fragmenterne ganske øiensynlig fra stykker af ganske andet indhold, hvor Platon i forbigående nævnes i en vits. Som eksempel kan vi anføre Alexis' «Milkon»[7], hvor en sulten mand vil have sin mad straks: «Hvis den nu ikke er varm, når den kommer på bordet?» — «så siger Platon, at det gode er godt over alt, forstår du? og det søde altid sødt både her og der.» Det kan her i det høieste dreje sig om én, der ynder at beråbe sig på Platon og andre filosofer, ikke om en gennemført spot mod Platon eller hans lærdomme. Af den art er det allermeste. En undtagelse er egenlig kun Epikrates, af hvem der anføres et længere fragment af et tabt stykke[8], der giver et sidestykke til den scene i «Skyerne», hvor disciplene fortæller Strepsiades om Sokrates og hans studier[9]. At komme nærmere ind på det, vil føre os for vidt her. Vi må nøies med at frem-

---

[1] Munk, Die natürliche Ordnung der platonischen Schriften (1877) S. 297. [2] Arg. IV Ar. Plut. [3] se ovenfor s. 52 not. 2. [4] Ameipsias ap. D. L. II 28. [5] ovenfor s. 53. [6] se især Meineke, hist. crit. I 287 ff [7] fr. 152 K. ap. Ath. VIII 354 D. [8] Epicrat. fr. 11 K. ap. Ath. II 59 C. [9] Ar. Nub. 132 ff.

hæve, at selv om Platons sociale lærdomme kom for deri — hvad vi slet intet ved om — er det bevarede brudstykke yngre end «Staten», hvorledes man så end opfatter dennes tilblivelse, idet det omtaler Speusippos som Platons medlærer og beskæftiger sig med begrebsbestemmelser som dem i «Sofisten» og «Politicus». Statslærdommene træffer vi overhovedet ikke i de bevarede fragmenter. Men når vi således i Platons fremstilling af kvindespørgsmålet træffer stærke berøringer med Aristophanes men ikke kan finde nogen anden, der blot kan være skiven for hans udfald mod komikerne, så har vi ingen anden udvei end at opfatte dem som møntede på Aristophanes[1].

Hermed er vi nået til ende med vor undersøgelse, og vort resultat er altså, at Aristophanes har benyttet udtalelser af Platon til derover at bygge en komedie, der for den kyndige måtte stå som et angreb på disse udtalelser, men som dog ikke blot vilde virke således men også var beregnet på at more den store hob. Det gav Platon anledning til i sin skriftige fremstilling at sige komikerne nogle behageligheder, men fik selvfølgelig ingen som helst indflydelse på selve hans tankegang. — Spørger man om spørgsmålets betydning, må det siges, at denne ikke længere er så stor som da man mente, det kunde bidrage til at løse det platoniske spørgsmål. Dette søger nu sin løsning ad andre veje, og vor undersøgelse bliver kun et bidrag til forståelsen af de to skrifter. Måtte den som sådan ikke være forgæves!

---

[1] Lutosławski anf. skr. s. 288 ff. benægter dette med den motivering, at når Platon i «Symposion», der er noget ældre end «Staten», behandler Aristophanes med virkelig agtelse, er det ikke rimeligt, at han så snart efter gør ham til genstand for ret skarpe angreb, mens han er anderledes konsekvent i sit syn på den langt mindre farlige Isokrates. Det er ikke tvingende. Fordi Platon det ene sted misbilliger Aristophanes' stilling i et ganske enkelt tilfælde, kunde han godt ganske samtidig, om det skulde være, anerkende hans store begavelse og behøver overhovedet ikke at have noget imod Aristophanes personlig. Hans forhold til Isokrates er et ganske andet. Isokrates kunde ganske vist ikke få det store publikum i tale i den grad som Aristophanes og var for så vidt en ubetydeligere modstander, men han var Platons konkurrent overfor de unge og var ikke blevet til den filosof, Platon havde ventet han skulde blive. Det synes at være en langt solidere grund til at nære bitre følelser end Aristophanes' komedier der slet ikke rammer Platon personlig.

Anmeldelser.

H. R. Hall, The oldest Civilization of Greece. Studies of the Mycenaean Age. London 1901, Nutt. XXXIV + 346 s.

I de foreliggende «studier» har H. ikke villet give en alsidig fremstilling af den mykeniske kulturs væsen og indhold; det er særlig de kronologiske og etnografiske forhold og spørgsmålet om det forhistoriske Grækenlands berøringer med de orientalske kulturlande, han har villet behandle. Skriftet fremtræder således ikke som en medbejler til Schuchardts, Tsuntas's og Perrots arbejder, der tværtimod forudsættes læste og bekendte. H.s arbejde vil dog næppe tilfredsstille den, der gennem de nævnte værker, den mere specielle litteratur og ad anden vej er bleven fortrolig med den mykeniske kultur, så vidt vi kender den; dertil bydes der for meget gammelkendt og på de punkter, hvor H. søger at gøre nye synspunkter gældende, er undersøgelsen for lidt grundig og dybtgående.

Den mykeniske kulturperiodes tidsstilling tør i alt væsentligt betragtes som fastslået gennem fundene og enkeltundersøgelserne. De afvigende meninger, der endnu, så ny sagen er, fremføres fra den ene eller den anden side, vil efterhånden falde bort af sig selv, og efter de senere års erfaringer er der al grund til at tro, at bevismaterialet efterhåanden vil voxe både i mængde og styrke. I H.s bog findes det meste af det hidtil fremdragne samlet og skønsomt behandlet, uden at noget egenligt nyt, såvidt anm. ser, er kommet til. H.s sondring mellem bedre og ringere materiale til kronologisk bestemmelse vil ikke på ethvert punkt finde udelt tilslutning; anm. kan således ikke tillægge de sorte lerkar med indprikkede ornamenter så stor kronologisk beviskraft, som H. gør, og ser ingen grund til særlig at fremdrage dem fremfor mange andre oldsagformer, som H. lader ude af betragtning.

De etnografiske forhold hører til dem, der sidst af alle kan ventes klarede og forståede, hvor talen, som her, er om en i det væsentlige forhistorisk kultur. Gennem fundene lærer vi først og fremmest den materielle kultur at kende på hvert enkelt tidspunkt. Et trin højere føres vi ved studiet af ornamentikken og billedkunsten. Lejlighedsvis fås også indblik i andre sider af livet: sociale og politiske forhold, forbindelsen med tilstødende lande, omsorgen for de døde, gudsdyrkelsen o. a. Ved sammenligning mellem fundene skelnes yngre og ældre kulturtrin og deres indbyrdes forhold. Men alt dette lærer os endnu intet om folkets nationalitet, der hverken åbenbarer sig i de jordfaste mindesmærker eller i oldsagerne. Spørgsmålet om, hvilke stammer der beboede den græske verdens forskellige egne i de forhistoriske tidsrum,

må derfor søges besvaret ad andre veje. En ny kilde synes at kunne åbne sig ved den af Evans fremdragne mykeniske skrift — men denne kilde flyder endnu ikke, da såre lidet deraf hidtil er offentliggjort og intet endnu tydet. H. har da måttet holde sig til det samme materiale som hans forgængere: på den ene side græske sagn og traditioner, på den anden efterretninger (herunder også billeder) og folkenavne i de østerlandske, særlig de ægyptiske, kilder. De første yder ringe sikkerhed, når vi går tilbage hinsides år 1000 f. Chr.; de sidste er som oftest yderst kortfattede og hjemstederne for de forskellige folk, der nævnes, ganske ubestemt angivne. Man søger da, alene efter en større eller mindre lydlighed, at identificere folkenavnene med dem, der kendes fra Europa, dels fra historisk tid, dels gennem sagnene. H. fremdrager dette materiale, holder sig på mange punkter til de tidligere fremsatte tydninger, giver på andre punkter nye, uden at det lykkes ham at nå til resultater, der kan gøre krav på nogen grad af sikkerhed. Som et exempel på denne methodes løshed skal anføres, at H. i folkenavnet *Uashasha* (s. 175, overleveret i ægyptiske kilder fra Ramses III's tid) genfinder indbyggerne i den lille by Oaxos på Kreta!

Det er næppe lønnende at gå ind på enkeltheder i det billede, H. på grundlag heraf udkaster af befolkningsforholdene i det forhistoriske Grækenland. Man får et klart indtryk af, at forståelsen af de mange problemer, der sammenfattes under betegnelsen det mykeniske spørgsmål, endnu næppe lader sig føre videre ad den vej, H. har betrådt.

Ikke stort gunstigere må dommen lyde over H.s fremstilling af Grækenlands forbindelser med de forasiatiske kulturlande og Ægypten i forhistorisk tid. Materialet er her ingenlunde grundigt udnyttet, den påvirkning fra Asien, der kan spores i de præmykeniske fund (jfr. *Mém. de la soc. des antiqu. du Nord* 1896, 19), exempelvis meget løst og vagt behandlet. Visse theorier, som forf. har forelsket sig i uden at kunne anføre noget positivt til grund derfor, gentages i mangel af bevis flere gange, men bliver derfor ikke mere sikre — således skal efter H. den forbindelse, der sikkert har været mellem Ægypten og Grækenland før den mykeniske kulturperiode, nødvendigvis have gået over Cypern og den syriske kyst (s. 110; 144; 156; 181), hvoraf der ikke er mindste spor.

Kan H.s skrift således ikke siges at have ført forståelsen af «det mykeniske spørgsmål» videre, skal dets gode sider dog ikke underkendes. Fremstillingen er gennemgående klar og let læselig. Forf.s sunde dømmekraft beskytter ham ofte mod at lokkes bort fra den rette vej gennem de mange vildsomme problemer af lygtemænd som Schliemanns opfattelse af kulturlagene på Hissarlik, Helbigs fønikiske theori, Krokers behandling af Dipylonstilen, for ikke at nævne andre. Forf. har øjensynlig

stor kundskabsfylde — på det græske arkæologiske område dog utvivlsomt mere læsning end virkeligt kendskab, mere omfattende end egentlig dybtgående kundskab. Mest vellykkede er derfor de partier af bogen, hvor forf. forholder sig væsentlig refererende; det andet kapitel, der omhandler «the current Mycenæan hypothesis», giver således en let læselig (og vel i øjeblikket den bedste) fremstilling af hovedtrækkene i Grækenlands kulturudvikling i forhistorisk tid, efter den gængse opfattelse.

Af de mange enkeltheder af arkæologisk art, som H. efter anm.s skøn har bedømt urigtigt, skal til slutning anføres nogle få.

De bekendte guldsmykker fra Hissarlik (s. 17) kan ikke henføres til et sent afsnit af den mykeniske periode («about 1000 B. C.»). De små kander, der findes foroven på den hos H. afbildede nål, har en form, som på den tid forlængst var gået af brug. Den nærmeste analogi til disse ejendommelige prydelser frembyder nogle nåle fra gravfundene på Syros (Ἐφημ. ἀρχαιολ. 1899, pl. 10). Dels berefter, dels efter andre kriterier må guldsmykkerne snarest henføres til den protomykeniske periode[1] eller til begyndelsen af den mykeniske.

Mykeniske bronzesværd fra Amorgos hører ingenlunde, som H. synes at mene (s. 25), hjemme i fantasiens verden. To sådanne findes i Nationalmuseet i Kjøbenhavn, et tredie i Ashmolean Museum i Oxford.

De små guldblikfigurer fra gravene på Mykenais agora (Schuchardt fig. 180—183) kan ikke, som H. vil (s. 136. 229), henføres til en sen periode (9. årh. f. Chr.). Tempelbygningen genfindes i samme form i vægmalerierne i Knossos (Evans, Journ. hell. stud. 1901, 193), og den lader sig ikke skille fra de såkaldte Astartefigurer, der altså også må tilhøre god mykenisk tid.

«Kobberalderen» er ikke, som H. antager (s. 207), lige så gammel i Mellemeuropa som i Grækenland. Det store fund fra Butmir viser i flere henseender (navnlig spiralornamentikken) påvirkning fra den præmykeniske kultur, men tilhører dog en ren stenalder. Metallet er altså kommet senere i brug nord for Balkan end på det græske område.

Kjøbenhavn, februar 1902.

Chr. Blinkenberg.

[1] Denne periode er først udskilt fra den præmykeniske af anm. (Årb. for nord. oldkynd. 1896, 30 ff.; Mémoires de la soc. des antiqu. du Nord 1896, 33 ff.) Siden er kendskabet til den i høj grad udvidet, især ved Grækernes undersøgelser i gravpladserne på øerne og Englændernes i Fylakopi på Melos. H. synes selvstændig at have dannet den samme betegnelse, som anm. foreslog i den citerede afhandling.

Vilhelm Thomsen, Sur le système des consonnes dans la langue ouigoure. (Revue Orientale II 4.) Budapest 1901. S. 241—259.

Denne lille afhandling, oprindelig et foredrag holdt ved orientalist-kongressen i Paris 1897, yder et meget vigtigt og afgørende bidrag til den rette opfattelse af de tyrkiske sprogs oprindelige konsonantssystem. Da prof. Thomsen for nogle aar siden udgav sin tydning af Orkhonindskrifterne, der indeholder den ældste tyrkiske sprogform man kender, kom han bl. a. til det resultat, at den maade, hvorpaa man hidtil almindeligt havde tænkt sig konsonantsystemet oprindelig indrettet i de tyrkiske sprog, maatte være urigtig. Disse indskrifters sprog tydede nemlig med stor bestemthed paa, at de tyrkiske sprog fra først af maa have haft baade stemte og ustemte konsonanter uafhængigt ved siden af hinanden, og at kun ren vilkaarlighed kunde komme til det resultat, at de stemte konsonanter i de forskellige tyrkiske sprog skulde være en senere udvikling af ustemte, navnlig i stillingen mellem vokaler. Nu viser det sig til bekræftelse heraf, at det med Orkhonindskrifternes sprog nær beslægtede uiguriske sprog forholder sig ganske paa samme maade, hvad forf. for øvrigt allerede antydede i bogen om Orkhonindskrifterne. Uigurisk skrives med et alfabet, der ikke gør nogen adskillelse mellem stemte og ustemte konsonanter, hvorfor Radloff uden videre stiller det sammen med de nordøsttyrkiske sprog og i sin transcription rent doktrinært og vilkaarligt indsætter stemte konsonanter mellem to vokaler. F. ex. ordet *at* «hest» læser han med possessivsuffix *ady* «hans hest», *at* «kaste» — *adar* «han kaster». Men at der skal læses *at-aty*, *at-atar* (men derimod *adyn* «en anden» med opr. *d*) gør prof. Thomsen indlysende ved en undersøgelse af rimene i det værk, der er hovedkilden til kendskabet til uigurisk, et stort læredigt fra sidste halvdel af det 11te aarh. med titlen *Qutadγu bilig* («kunsten at gøre lykkelig»; Radloff skriver *Kudatku bilik*). Det fremgaar heraf, at ord, hvis tilsvarende former i andre tyrkiske sprog har ustemte konsonanter, ikke rimer med ord, der i disse andre sprog optræder med stemte. Ordet «fyrste» skrives med tegn, der lige godt kan læses *päk* (Radloff), *bäk*, *päg*, *bäg*, men at den sidste form er den rette fremgaar af Orkhonindskrifternes *bäg* og osm. *bej* og deraf, at det kun rimer med ord, der i beslægtede sprog har *-g*, altsaa ikke med ord som *jüräk* «hjærte» (osm. *jürek*). Dette viser altsaa, at der bag den uiguriske skrift skjuler sig en virkelig forskel paa stemte og ustemte konsonanter. At denne forskel endvidere er ganske uafhængig af konsonanternes stilling i ordet, giver rimene ogsaa fuldstændig oplysning om: *bägi* «hans fyrste» skrives ganske vist som *bäki* «hans støtte», men rimer aldrig dermed.

Det staar altsaa fast, at de to ældste tyrkiske sprogformer har stemte og ustemte konsonanter fordelte uden hensyn til deres

plads i ordet, og det eneste naturlige er at betragte dette som det oprindelige, naturligvis bortset fra hvad der i en uendelig fjærn fortid kan have ligget bag ved dette, medens den tidligere opfattelse fører til ren vilkaarlighed og hvad deraf følger.

For Radloff, der i sin tid saa hurtigt tilegnede sig prof. Thomsens resultater, vilde der være anledning til ogsaa nu at gøre det samme og hurtigst muligt komme med en ny og forbedret udgave af Qutadγu bilig.

Kr. Sandfeld Jensen.

Eduard Meyer, Geschichte des Alterthums. Vierter Band. Das Perserreich und die Griechen. Drittes Buch: Athen (vom Frieden von 446 bis zur Capitulation Athens im Jahre 404 v. Chr.). 1901. IX + 666 S.

Det var oprindelig Forfatterens Mening, at ligesom 3die Bd. omfatter 1ste og 2den Bog, saaledes skulde 4de Bd. have omfattet 3die og 4de Bog. Men Omfanget voxede under Arbejdet, og det kom kun til at indeholde 3die Bog (til Aar 404), medens 5te Bd. vil give 4de Bog (til Aar 355).

3die Bog omfatter den sidste Halvdel af Perikles' Tid — Fredsperioden — og den peloponnesiske Krig og falder i 9 større Afdelinger. Allerede Titlerne paa disse vise den dygtige Historiker, som forstaar at fremhæve det væsentlige, saa at Læseren fastholder Indtrykket af de store Begivenheder, men dog er saa nøjagtig som nogen i sin Skildring af Enkelthederne. Skønt ogsaa denne Periode frembyder adskillige vanskelige Spørgsmaal for Forskeren, er der dog den Fordel, at der for største Delen af den foreligger en samtidig og fortrinlig Kilde i Thukydid, hvis Værd E. M. med god Grund fastholder mod de forskellige Angreb, som af nyere lærde have været rettede mod ham. Meget nyt er vundet ved den nøjagtige Undersøgelse af Tributlisterne. Det ligger i Sagens Natur, at Kulturhistorien spiller en stor Rolle. Den er behandlet med Forkærlighed og indtager over en Trediedel af Bogen.

Af de 9 større Afdelinger af dette Bind behandle de 2 første *Demokratiets Gennemførelse i Attika* og *det deliske Forbunds Omdannelse til et attisk Rige* under Perikles' Styrelse.

Af *Perikles* som Athens enevældige Styrer giver E. M. en meget anerkendende Skildring. Alle Sider af hans Begavelse gennemgaas og forene sig til et harmonisk Billede af en Statsmand, der forbinder Overblik over det hele og Opfattelse af Forholdene med Evne til at finde de rette Midler. Om han end ikke

besad Themistokles' Genialitet, kom han den dog nær. Men han er ikke blind for Mislighederne ved hans Enestyrelse, ikke saaledes at han mener, at han misbrugte Magten, men at de store Indrømmelser til Demokratiet, hvorved han skaffede sig den, og Omordningen af det deliske Forbund til et attisk Rige, hvis Indbyggere vare attiske Undersaatter, senere viste sig skæbnesvangre for Athen. E. M. mener, at man kunde have dannet et ganske anderledes fast Rige ved efterhaanden at give idetmindste de nærmest liggende og paalideligste Forbundsfæller attisk Borgerret, men en saadan Tanke laa vistnok fjern. Athenienserne kunde ikke se ud over Bystaten og ikke opgive Fordelene ved at være det herskende Folk.

3die Afdeling giver en Fremstilling af *Kulturudviklingen i Perikles' Tidsalder*. Den er meget alsidig og tillige interessant, og det kunde være fristende at medtage adskilligt; dog skal jeg kun fremhæve et Hovedpunkt. E. M. udtaler, at Betydningen af den perikleiske Tids Verdensanskuelse i Almindelighed overses, idet man knytter Sophistiken og dens Modstanderske, den sokratiske Philosophi, umiddelbart til den ioniske Oplysningstid og de ældre philosophiske Systemer uden at gøre sig klart, hvad der ligger i i, at Athen ikke er Moder til «Oplysningen» eller Sophistiken, men netop af al Magt har værget sig mod disse moderne Ideer og den negative Verdensanskuelse og søgt at fastholde Idealerne: Troen paa Guderne som Verdens Styrere, paa Morallovens Hellighed og paa Staten, uden hvilke man antog, at alt vilde styrte sammen. Man anerkendte resolut den Kendsgerning, at i Verdensstyrelsen Retfærdighed ikke sker Fyldest, og at det ikke gaar som Moralloven kræver. Ganske vist maatte man opgive meget, som en tidligere Tid skattede, men det Guddomsbillede, som Poesi og Historie skabte, og som Kunsten fremstillede for Øjet, var derfor ikke mindre straalende og herligt, og fremfor alt levede det i alles Hjærter. Men heller ikke dette klare Blik paa Livet i Modsætning til Aischylos' ethiske Optimisme og den ideale Tro, hvortil den klamrede sig trods alt, hvad Tvivlerne og Spotterne sagde, kunde dog være andet end et Gennemgangspunkt i Hellas' aandelige Udvikling, og overalt stod den allerede i Defensiven ligeoverfor mere fremskredne Anskuelser navnlig hos den yngre Verden. Ogsaa Athen maatte optage «Oplysningen» i sig for at kunne overvinde den. Af egen Kraft kunde denne aldrig have skabt den nye Verdensanskuelse, som er bleven Grundlaget for al senere menneskelig Kultur; dertil behøvedes den perikleiske Tids Verdensanskuelse. Dens Grundtanker har den følgende Tid dog tilsidst fastholdt. Paa den alene beror den enestaaende Stilling, som Athen indtager i den menneskelige Udviklings Historie, den evige Sandhed i Sophokles' Tragedier og Phidias' Kunstværker ikke mindre end den Tænkningens sædelige Styrke, med hvilken

Sokrates og Thukydid have skabt Kritiken, som besejrede Oplysningen, idet den bragte den videre.

Perikles' Stat, Phidias' Kunst, Sophokles' Digtning og Herodots Historieskrivning ere de Frembringelser, der mest levende afspejle de Tanker, som have besjælet Athen paa dens Magts Tinde. Vel er Herodot opvoxet paa den ioniske Rationalismes Grund og paavirket af den, men i sin Maade at tænke og føle paa er han gaaet ud over den og staar paa Athens Grund. Sophokles lærer Gudernes Almagt og Menneskets Afmagt, og ogsaa for Herodot er Gudernes Existens og deres Indgriben i de menneskelige Ting en given Sag. Men de styre ikke efter det ethiske Postulats Fordringer. Og naar de begge nævne som styrende ikke en bestemt Gud, men «Guderne», «det guddommelige», saa ligger allerede deri Begyndelsen til Opløsningen af Folketroen. Ogsaa optræder oftere «Skæbnen» («det skulde nu saa være») uden nogen nærmere Forklaring.

Ligeoverfor den perikleiske Tids religiøse Verdensanskuelse optræder den moderne Kultur. Den optræder som negerende, ikke som positiv Enhedskultur; den giver Personligheden frit Spillerum. Ganske vist har Massen af Athenerne holdt sig tilbage overfor de nye Ideer og afvist deres ethiske og religiøse Konsekvenser. Men desuagtet er snart hele Athen smittet af dem. Deres store Prophet er *Euripides*, befrugtet med Philosophernes Ideer. Intet Menneske, ikke en Gang nogen af Sophisterne, har bidraget saa meget som han til at styrte den gamle Verdensanskuelse ogsaa i dens sidste Skikkelse, hvori Sophokles og hans Tid søgte at fastholde den.

Ved dette Vendepunkt gaar Forf. i 4de Afd. tilbage for at betragte de store Frembringelser i *Literatur og Kunst* i det enkelte og vise, hvorledes ogsaa her de nye Problemer spire frem af den ældre Grund. Det er ikke nogen Literaturhistorie, der gives, men Aandsudviklingen, paavist gennem de enkelte Fag og Forfattere. Epos, Lyrik, Dithyrambe, Drama, Historieskrivning, Mathematik, Medicin, Naturvidenskab og Philosophi gennemgaas. Det bemærkes, at det ikke bør undre os, at der blandt den store Mængde Hypotheser, som ere opstillede af de ældre physiske Philosopher, findes udtalt et eller andet, som den senere Naturvidenskab har vist at være rigtigt. I Systemernes Sammenhæng var den enkelte rigtige Sætning ikke mere værd end enhver anden. — Tilsidst behandles Sophisterne. Det indrømmes, at disse have kastet mange vækkende Tanker ud i Verden ved at behandle alle Ting fra to Sider og sætte alt under Diskussion, men man maa ikke over deres betydelige Ydelser overse de uheldbringende Sider af deres Virken, saaledes som de nyere Apologeter have gjort. De bragte stor Forvirring ind i Begreberne, ja bragte endog Moralen til at vakle, skønt det fra først af kun havde været Meningen at oplyse og opdrage til det praktiske Liv.

I 5te Afdeling skildres *den archidamiske Krig* indtil Perikles' Fald. Hans Politik har været Genstand for de mest forskellige Bedømmelser, og baade i Samtidens og Eftertidens Øjne er Ansvaret for den Kamp, som tilsidst medførte Athens Undergang, blevet lagt paa ham. Men det var efter E. M. Modstanderne, som vilde have Krigen. Perikles var nødt til at modtage den og modtog den kun som Forsvarskrig. Saalænge man fulgte hans Politik, gik det godt for Athenerne; det viser endnu Udfaldet af den archidamiske Krig. At det senere gik, som det gik, var en Følge af *Kleons* og *Alkibiades'* Angrebspolitik og Erobringsplaner.

Med Perikles' Død traadte de uheldige Følger af den af ham skabte Forfatning frem. Mænd, som havde deres Rigdom fra Industri og Handel, afløste de adelige Godsejere som Folkets Ledere. De smigrede Mængdens lave Instinkter og fremmede dens materielle Interesser, men de vandt ikke dens Agtelse og betragtedes ikke som berettigede Regenter. Komedien fremstiller Demagogerne som ganske korrumperede Folk. De moderne Forsvarere af det attiske Demokrati have villet skyde dens Vidnesbyrd til Side og sikkert ere de Beskyldninger, som rettes mod Demagogerne, overdrevne, ofte vel endog helt falske, men meget vigtigere er det almindelige Billede af attiske Tilstande, som den forudsætter som almindelig bekendt, og det afviger ikke overmaade fra det, der ligger bagved en Del af de attiske Retstaler, navnlig Lysias'. Og disse Demagoger vare kun Politikere; det var andre Mænd, der førte Hærene. De to Stillinger skiltes ad, paa hvis Forening paa én Haand det attiske Demokrati var bygget. Gik det uheldigt i Krigen, kastede Demagogerne Ansvaret over paa Strategen for at dække sig selv. Der savnedes Enhed i Styrelsen, særlig en stabil Ledelse af den udenrigske Politik. At Athen tilsidst gik til Grunde, var Forfatningens Skyld, og den havde Perikles skabt; deri bestaar hans historiske Skyld.

I 6te Afdeling fortælles *den archidamiske Krig fra Perikles' Fald til Nikiasfreden* samt Stemningen og Partikampene i Athen; i 7de Afdeling fremstilles *de aandelige Kampe under Krigen*.

Hensynsløshed og Voldsomhed tiltog. En almindelig Nedgang i politisk og borgerlig Moral var Resultatet, og ved Siden deraf alle de Ulykker, som pleje at følge med Krigen, men ingen af de gode Sider. Dog var der i Athen et kraftigt aandeligt Røre. Paa den ene Side stod det gamle, den homogene sluttede Kultur, paa den anden den moderne Tankes Subjektivisme, den videnskabelige Oplysning med Vantroen, Individets frie Ret. Gamle og Unge, Landboere og Byboere, Aristokrater og Demokrater, Folk af den gamle Tro og Oplysningens Mænd, Individerne og Massen ere Hovedformerne for Modsætningerne, men de falde paa ingen Maade sammen. Demokratiet er i Religions- og Kulturspørgsmaal konservativt, ja reaktionært sindet. Det gav

Sophokles Prisen fremfor *Euripides*. Det foretrak den fromme *Nikias* for *Perikles* selv, der stod i nært Forhold til Oplysningsmændene. *Kleon* var saa troende, ja overtroisk som nogen, og fremfor alt ivrede han mod den sophistiske Talekunst, som vildledte Folket.

Den moderne Dannelse var efter sit Væsen om ikke aristokratisk, saa dog antidemokratisk. Det viser Euripides tydeligt. Han er, skønt Tilhænger af de moderne Ideer, dog Aandsaristokratiets Talsmand. De Partier, som i Politiken ivrigt bekæmpede hinanden, havde ligeoverfor de moderne Strømninger samme Program: Bekæmpelse af det nye, Fastholden ved det gamle. I det sidste gaa Kleon og hans Dødsfjender, Komedieskriverne, Haand i Haand. Thi Athen var ved at lade sig rive med af den nye Strøm, selv om man domfældte Diagoras, Anaxagoras og Protagoras, ja endog Sokrates, som man for en stor Del ogsaa betegnede som den nye Tankes Mand, ham hvem det dog skyldes, at Sophisternes Lære ikke gik af med Sejren i Kampen.

I Afdeling 8 skildrer Forf. først den Tids Politik, som fulgte efter Nikiasfreden, i Overensstemmelse med sin indgaaende Behandling i Forschungen II, hvori han erklærer den almindelige Opfattelse, som især repræsenteres af *Grote*, for helt igennem partisk. Han mener at have vist, at Thukydid fortæller rigtigt og med fuld Sagkundskab, og at V 21—24 ikke er et senere, ubearbejdet Indskud i Værket. Athen havde taget den fulde Gevinst af Krigen ved Nikiasfreden og kom i en endnu bedre Stilling ved Alliancen med Sparta, som derved kom paa Kant med det peloponnesiske Forbund. Men Forholdene krævede en fast og klog Haand. Nikias var forsigtig og havde ærlig Villie, men kunde ikke begaa sig ligeoverfor Alkibiades, Sophisternes Discipel, som intet andet Maal havde end at tilfredsstille sin Ærgerrighed ved hvilkesomhelst Midler, og tilsidst bragte sit Fødeland og sig selv Undergang, navnlig ved at sætte Beslutningen igennem om det i denne Afdeling fortalte uheldssvangre *Tog til Sicilien*.

I 9de Afdeling fremstilles «*det atheniske Riges Undergang*». Det fremhæves, at man efter Ulykken paa Sicilien i Følelsen af det uheldige i, at Staten intet virkeligt Regeringsorgan havde, indsatte et forberedende Kollegium af 10 Probuler, valgte blandt de ældste og mest ansete Borgere, i hvis Hænder den egentlige Afgørelse af Politik og Finanssager lagdes, skønt Sagerne skulde forelægges Raad og Folkeforsamling. Denne Forholdsregel har Aristoteles glemt at berette paa dette Sted, skønt han kendte den; han siger nemlig i Ath. pol. 29, 2 i Psephismaet om Indsættelsen af de 400, at Folket skulde vælge *μετὰ τῶν προϋπαρχόντων δέκα προβούλων ἄλλους εἴκοσι*. E. M. indrømmer, at Thukydid VIII 67, 1 her begaar den Fejl at give den Kommission (*συγγραφῆς*), der blev nedsat til at gøre Forslag til at frelse Staten, kun 10 Medlemmer i Stedet for 30 (de 10 Pro-

buler + 20 nye), men iøvrigt holder han som sædvanlig stærkt paa Thukydid. Da de Aktstykker, som ere optagne i Arist. Ath. Pol., tilsyneladende stærkt stride mod Thukydides, have flere, deriblandt Wilamowitz Moellendorff, ment at maatte forkaste dennes Beretning som beroende paa unøjagtige Meddelelser. E. M. derimod hævder, at hans Beretning helt igennem beror paa udmærkede Meddelelser. Thukydid har meget godt kendt Aktstykkerne og benyttet dem, forsaavidt de historisk kom i Betragtning. Han har sikkert Ret i, at de 5000 kun vare opstillede som en Lokkemad og aldrig valgtes, ligeoverfor Aristoteles, der ikke blot fortæller, at de valgtes (Ath. pol. 29, 5), men endog at de have fungeret (30, 1), og naar han senere (32, 3) siger, at de kun valgtes paa Papiret (*λόγῳ μόνον ᾑρέθησαν*), ser E. M. heri et af de ikke faa Exempler paa, at Forf. ikke har naaet at sammenarbejde sit Stof til en klar Anskuelse. Nogen Tvivl har E. M. om, hvordan det forholder sig med de to afvigende Beretninger hos de to Historieskrivere om Valget af de 400, som styrede Athen i 4 Maaneder, og om Tiden for deres Tiltrædelse. Udkastet til den Forfatning, som var bestemt til at afløse de 400, gives efter Aristoteles. Thukydid beretter ikke noget derom, hvad der er naturligt, da den aldrig traadte i Kraft, men at han har kendt den, er ganske klart af det følgende (VIII 86 og 93).

Forf. har i 4de Bd. givet et nyt Bevis paa sin Flid, Lærdom og Nøjagtighed. Han omtaler i Fortalen 5te Bd. som fuldstændig udarbejdet og Trykningen begyndt, saa at det forhaabentlig ikke vil lade vente længe paa sig.

Odense, i Juni 1902.

P. Petersen.

J. L. Heiberg, Den græske og den romerske Litteraturs Historie i Omrids. København 1902, Gyldendal. 171 s.

Detta arbete, som ingår som en del af «Illustreret Verdens-Litteraturhistorie», afser väl i främsta rummet det större publikum, men lämpar sig äfven förträffligt för den akademiska undervisningen samt kan slutligen med verkligt utbyte läsas också af mera försigkomne vetenskapsidkare. När Prof. Heiberg skrifver ett «Omrids», kan man vara förvissad om, att det ej blir endast ett kompendium. Öfver denna bok ligger trots all dess ofta kärfva knapphet en säregen charme: man har öfverallt en lefvande förnimmelse af, att författaren talar ur sitt eget inre. I några få ord, i korta häntydningar ger H. ofta tillkänna sin egen ståndpunkt i de frågor, som stå på dagordningen. Framställningar,

sådana som de om Homeros, Sappho, Tragici o. a. äro helt enkelt mästerliga med afseende på skildringens klarhet, skärpa och elegans. Säkerligen skall mången klandra, att H i en dylik bok dragit in många nya teorier, som ännu ej vunnit allmänt erkännande. I princip kan jag ej erkänna ett dylikt klanders berättigande. Utan indirekt polemik och utan bestämd position blefve ett dylikt arbete torrt och onjutbart. Detta hindrar naturligtvis ej, att jag här och där har en helt annan uppfattning än han. För att så blott framdraga ett enda exempel: när H. sid. 98 säger, att Thukydides «kort efter Nikiasfreden vistnok har afsluttet sin Beskrivelse af den (de 4 første Bøger og Begyndelsen af 5te)», så har han därmed uttalat en sats, hvilkens sanning aldrig har bevisats och väl aldrig kan bevisas.

Blott en enda verklig anmärkning af betydelse skulle jag vilja rikta mot arbetet. Det är det sätt, hvarpå den romerska litteraturen har fått lof att komma med. En af litteraturhistoriens uppgifter är att locka till studiet af de resp. författarne. Denna uppgift fyller H.s grekiska litteraturhistorie i eminent grad, men knappast den romerska. Det är, rent ytterligt sedt, knappast en riktig proportion att låta den grekiska delen få 132 sidor, men affärda den romerska på 38. Här förefaller det nästan, som om förf. ej behandlat sin uppgift fullt con amore. De latinske auktorerna blifva, samt och synnerligen, ganska styfmoderligt behandlade — ej blott med afseende på omfånget! —; och om man än gärna instämmer i förf.s grunduppfattning om grekernas stora öfverlägsenhet, torde dock just som en del af en «Verdens-Litteraturhistorie» den latinska litteraturen kunna på grund af sin verldshistoriska betydelse framställa kraf på ett mera kärleksfullt ingående.

I yttre afseende saknar man rätt mycket ett register och en innehållsöfversikt. Säkerligen står detta i samband därmed, att boken blott utgör en del af ett större helt. Emellertid försvårar det bokens bekväma användande. Sid. 105 bör framför Den Aleksandrinske Periode tilläggas III.

Prof. Heiberg har med detta sitt arbete gjort sig i hög grad förtjänt äfven af de klassiske filologernas tacksamhet. Onekligen behöfde vi ett dylikt arbete, och därmed är det ock självklart, att det skall få allmän användning vid de nordiska universiteten. — En önskan har recensenten haft svårt att slå ifrån sig vid genomläsningen: att H. ej hade varit bunden af de hämmande band, som en «Historie i Omrids» rent kvantitativt lägger. Teckningarne af de utkorade, som H. i korta men glänsande linier ställt för oss, uppväcker onekligen läsarens längtan efter en utförligare framställning af samma hand.

Lund i Juni.

Claes Lindskog.

H. Stumme, Arabisch, Persisch und Türkisch in ihren Grundzügen der Laut- und Formenlehre, für das Privatstudium sowohl als für akademische Vorlesungen, in denen Wörter und Namen aus dem Kulturkreise der islamischen Welt zu erklären sind, ohne Anwendung der arabischen Schrift. Leipzig 1902, Hinrichs. 62 S.

Dette lille Skrift, hvis lange Titel staar i omvendt Forhold til dets Omfang, var ifølge Forordet oprindelig affattet til Brug ved Forfatterens Forelæsning over de arabiske, persiske og tyrkiske Fremmedord i det tyske Sprog, men er nu blevet udgivet i den Forventning, at det ogsaa vil kunne benyttes af andre Docenter, der enten holde Forelæsninger over den arabisk-persisk-tyrkiske Historie, Kultur og Geografi eller for en Kreds af Germanister, Matematikere, Astronomer og Medicinere behandle almindelig bekjendte Laaneord eller specielle termini technici, der hidrøre fra de nævnte tre Sprog. Professor Stumme gaar nemlig ud fra den Forudsætning, at mange Læsere ønske at erfare noget Interessantere angaaende disse Fremmedord end det, der foreligger i de forhaandenværende Encyclopædier og Monografier. Hvorvidt imidlertid denne Forudsætning slaar til, og om ret mange Læsere kun for disse Fremmedords Skyld, hvis Betydning de ad anden Vej let ville kunne lære at kjende, ville fordybe sig f. Eks. i den arabiske Formlæres noget besværlige Enkeltheder, maa vel betragtes som tvivlsomt. Heller ikke kommer Professor Stumme denne specielle Interesse særlig imøde i Skriftet selv, idet han f. Eks. ikke exemplificerer ved Hjælp af Fremmedordene, men med en vis asketisk Strenghed giver Formlæren som saadan uden Sideblik til andre Interesser. En meget væsenlig Lettelse ligger ganske vist i den Omstændighed, at Forf. fuldstændig har udeladt Brugen af de originale Skrifttegn og helt igjennem anvender et Transscriptionssystem, der ialtfald ikke er mere indviklet end Stoffets Natur med uundgaaelig Nødvendighed krævede det. Men alligevel tør man næppe antage, at det lille Skrift vil finde stor Anvendelse paa det af Forf. tilsigtede Omraade, med mindre da, at dets Fremkomst skulde foranledige nogle Docenter til i større Omfang at gjøre de orientalske Fremmedord i de europæiske Sprog til Gjenstand for Forelæsninger.

De her ytrede Tvivl om Bogens direkte praktiske Betydning skulle imidlertid ingenlunde nedsætte dens Værdi, idet der tvertimod vil være god Grund til at beklage det, ifald den ikke skulde finde nogen Udbredelse. De enkelte Skizzer af de tre Sprogs Formlære ere nemlig fortræffelig udførte og vidne om en sjælden Evne til at give det vigtigste i knap og dog klar og gjennemsigtig Form. Især maa i denne Henseende Fremstillingerne af Persisk (9 Sider) og Tyrkisk (14 Sider) betragtes som ualmindelig vellykkede. Der er derfor Anledning til at udtale Ønsket

om, at det lille Skrift kan finde en anden Anvendelse end den, som Forf. selv har betonet, nemlig som første Hjælpemiddel for dem, der nære alvorligere Hensigter overfor de nævnte tre Sprog, især for dem, der paa egen Haand ville søge at tilegne sig dem. Saaledes ville uden Tvivl de, der benytte dette Forarbejde, inden de tage fat paa Salemanns og Shukovskis ikke altfor praktisk indrettede Persiske Grammatik (i Porta lingvarum orientalium), sikkert være Forf. meget taknemmelig for den Hjælp, han yder dem, og finde Arbejdet betydelig lettet. Selvfølgelig maa da saadanne Læsere senere tilegne sig Brugen af det af Stumme udeladte arabiske Alfabet; men rent pædagogisk vil det vistnok netop være hensigtsmæssigt fra første Færd af fortrinsvis at gjøre sig fortrolig med Lyden af de orientalske Ord, og ikke, som det saa ofte sker, væsenlig vænne Øjet til Billedet af nogle Tegn, som man ganske vist er istand til hurtig at gjennemløbe, men hvis Lydværdi ikke gjør sig gjældende paa jævnbyrdig Maade. I denne Forstand kan man varmt anbefale Stummes Bog, selv om det naturligvis fra dette Standpunkt betragtet er lidt ubekvemt, at den, der vil studere et af de nævnte tre Sprog, er nødt til ogsaa at anskaffe sig Fremstillinger af de to andre.

Til nærmere at gaa ind paa Enkelthederne er der ved et Skrift af saa elementær Natur, der tilmed udmærker sig ved sin store Correkthed, ringe Anledning. Selvfølgelig kan der undertiden herske Uenighed om, hvorvidt den ene eller anden Enkelthed med Rette eller Urette er udeladt eller optaget, og der findes vel ogsaa nogle Tilfælde, hvor man med Grund savner Omtalen af enkelte Punkter. Saaledes burde f. Eks. i Persisk den yndede Brug af Præfixet bi foran Præteritum sikkert være nævnet. Bemærkningen § 54, at Tonen i Persisk næsten gjennemgaaende hviler paa Ordets sidste Stavelse, er ikke videre udtømmende, og det vilde ved Paradigmer af Verbet, hvor netop de fleste Afvigelser forekomme, have været let nærmere at angive Betoningsforholdene. I Arabisk har Stumme ikke ladet sig nøje med det klassiske Skriftsprog, men ogsaa taget Hensyn til det Vulgærarabiske. De herhenhørende Afsnit ere betegnede ved en tyk sort Streg i Margen. Herved var selvfølgelig den store Mængde Dialekter en væsenlig Vanskelighed for Fremstillingen, hvorfor Forf. (p. 14 f.) har søgt at hjælpe sig ved et Slags Compromis, idet han mest holder sig til det Sprog, som de dannede Beboere af Syrien benytter, naar de udtaler sig med en vis Højtidelighed f. Eks. i en offentlig Tale. Denne Sprogform forstaas ganske vist af de dannede Arabere i de fleste Lande, men er dog, som Stumme selv bemærker, ikke noget naturligt Folkesprog.

Til enhver Fremstilling af de tre Sprogs Formlære er der tilføjet et Par korte Læsestykker med tilhørende Glossar, som naturligvis kun kunne give en meget let Mundsmag af de paagjældende Sprog.

Fr. Buhl.

H. G. Wiwel, Synspunkter for dansk sproglære. Kbhvn. 1901. Nord. forlag. VIII + 366 s.
Kr. Mikkelsen, Om det ny System i den danske Sproglære. Kbhvn. 1902. Lehmann & Stage. 63 s.

I 1894 udgav Kr. Mikkelsen sin «Dansk Sproglære med sproghistoriske Tillæg» som en videnskabelig håndbog for lærere og viderekomne. Bogen understøttedes af kultusministeriet; adskillige af dens grammatiske benævnelser autoriseredes; større og mindre aflæggere af den anbefaledes af ministeriet og indførtes i skolerne, og navnlig gennem brugen af Mikkelsens bøger på seminarierne er det efterhånden kommet dertil, at største delen af undervisningen i dansk grammatik i landet gives efter Mikkelsens system. — Trods den store udbredelse har Mikkelsens bøger ikke kunnet glæde sig ved nogen ubetinget popularitet. Af videnskabsmænd, navnlig professor Jespersen, er der mod håndbogen rejst en stærk kritik, som væsentlig går ud på, at Mikkelsen i stedet for at udlede de grammatiske begreber af sproget selv betragter det grammatiske system som noget én gang for alle givet, et system af absolut gyldige begreber, indenfor hvis rammer det levende sprog skal presses, således at hvert grammatisk fænomen får sin bestemte rubrik i systemet tildelt; dette grammatiske system, på hvis prokrustesseng sproget lægges, er den latinske grammatiks system, som Mikkelsen med urette tillægger almengyldighed. — De pædagogiske indvendinger mod Mikkelsens bøger er kommet mindre skarpt frem; mand og mand imellem findes de dog, og de går væsentlig ud på det samme: den stærke rubriceren af de grammatiske begreber og den abstrakte opfattelse af grammatikken som en samling af regler og undtagelser, paragraffer og anmærkninger trætter eleverne og udvikler kun deres mekaniske huske- og træffeevne, ikke deres tænkeevne eller deres forståelse af sprogets liv; grammatikundervisningen bliver en undervisning i «logik», mens den bør være en undervisning i naturkundskab.

Når indvendinger af den art særlig fremføres mod Mikkelsens bøger, er det for så vidt uretfærdigt, som det samme med større eller mindre ret kan siges om alle de øvrige almindelig brugte lærebøger i dansk grammatik; men grunden til, at navnlig Mikkelsen må holde for, er vel den, at hans bøger har fået den største udbredelse, og at han har anvendt større tankearbejde på at underbygge sit system end de fleste andre lærebogsforfattere. — Trods megen kritik har dog ingen forsøgt at opstille noget nyt grammatisk system før Wivel i hans «Synspunkter for dansk sproglære». Wiwels bog har vakt stor opsigt. Den bryder radikalt med det herskende system, dels gennem direkte kritik, dels gennem opstilling af nye synspunkter; adskilligt, som hidtil galdt for godt latin, vejes og findes for let; gamle grænseskel nedrives, og nye rejses. Forf.s formål er at give synspunkterne for en grammatisk behandling af modersmålet, som ikke — for at bruge hans eget udtryk — skeler til fremmede sprog; han er på sin post overfor latinen, på forhånd mistænksom overfor de vedtagne begreber og fuld af mistillid til samtlige danske grammatikker, især Mikkelsens. Direkte og indirekte er Wiwels bog et stort angreb på

Mikkelsens grammatiske system; det er kun naturligt, at den angrebne har søgt at forsvare sig og ripostere i sit modskrift «Om det ny System i den danske Sproglære».

I en indledning gør Wiwel rede for, hvilken del af sproglæren han vil behandle, og hvilke synspunkter han vil anlægge. Han udelukker fra sin behandling alt, hvad der vedrører det lexikalske, ordforrådet, endvidere lydlæren, orddannelseslæren og betydningslæren. Det, der skal gives, er principperne for en ordlære og en sætningslære, og de synspunkter, forf. vil anlægge, er i første linie iagttagelsen af «ordene med deres forskellige egenskaber, i anden linie de naturlige rækker, som ordene med hensyn til deres fælles egenskaber danner» (§ 11). Nærmere udviklet vil dette sige, at forf. i sin opstilling af «rækker» går ud fra iagttagelsen af 1) ordformer, 2) ordstillingsforhold, 3) tryk og tone, 4) pavser. Af disse fire arter af «positive grammatiske kendsgerninger» (§ 16) medtager forf. dog i praxis ikke pavserne, og tryk og tone opstilles intetsteds som grundlag for nogen inddeling, idet disse grammatiske kendsgerninger overalt står under indflydelse af momenter, som gør dem mindre skikkede til at afgive grundlag for opstillingen af normalgrupper; tilbage bliver så bøjningsformer og ordstilling.

Hvilken værdi har nu en behandling af ordlæren og sætningslæren ud fra disse synspunkter?

Selvfølgelig har et grammatisk system, der bygger på ordformer og ordstillingsforhold, kun værdi, hvis der til de forskellige rækker af ordformer og ordstillinger svarer forskellige begrebsforhold. For at tage et exempel: ‚tå-s' er en bøjningsform af ‚tå', og ‚få-s' er en bøjningsform af ‚få'; dog vil vel ingen stille disse ord i samme grammatiske række, naturligvis fordi der ikke til fællesskabet i s-form svarer noget begrebsfællesskab.

Det er en svaghed ved hele bogens anlæg, at dette forhold mellem de grammatiske kendsgerninger og de grammatiske ideer ikke betones stærkt og klart nok. Der siges, at det er de positive grammatiske kendsgerninger, det gælder om at få fat på som grundlag for en metodisk behandling, men at formålet er at udlede ordenes begrebsmæssige art og indbyrdes forhold, bliver kun sagt hist og her, ligesom tilfældigt, f. ex. i § 18: «For det andet er ordenes indbyrdes orden, ordstillingen, i de fleste sprog et moment af allerstørste betydning for opfattelsen af deres indbyrdes forhold og forskellige rolle i sammenhængen». Ganske vist viser både denne og andre lignende bemærkninger, at forf. er sig bevidst, at det er «ordenes indbyrdes forhold og forskellige rolle i sammenhængen», det i sidste instans gælder om at få frem, og for læseren af bogen kan der ikke være tvivl om, at forf. stadig stiller ordformerne og ordstillingsforholdene i forhold til grammatiske begreber, men intet steds fremstilles det klart, hvorledes egentlig forf. tænker sig forholdet mellem de positive grammatiske kendsgerninger, d. v. s. de for øre og øje fremtrædende, sanselige kendemærker i det sproglige udtryk, på den ene side og de grammatiske begreber på den anden. — I § 19 siges, at tryk og tone «ikke er meget skikkede til at fremavle bestemte grammatiske begreber i sprogfølelsen»; deri ligger vel, at ordstilling og ordformer er skikkede til «at fremavle grammatiske

begreber i sprogfølelsen». Den samme tanke findes i § 103, hvor der siges, at «følelsen af forskellen mellem subjekt og biled støtter sig dels til de få subjekts- og biledsformer, dels til ordstillingen». Efter dette ser det ud, som forf. vil hævde, at de grammatiske begreber er «fremavlede» af ordformerne og de bestemte ordstillingsforhold; men dette kan dog ikke være hans mening. Han indrømmer selv, at sprogets magt over tanken er af mindre betydning end tankens magt over sproget (§ 103), og kan følgelig ikke hævde, at det sproglige udtryk har skabt de grammatiske begreber; at disse overhovedet ikke er bundne til positive grammatiske kendsgerninger, ordformer og ordstilling, er forf. sig tilmed bevidst, når han f. ex. anerkender subjektsbegrebet, også hvor det hverken er støttet af ordformer eller ordstilling, og begrebet hovedsætning, selv hvor der er «bisætningsordstilling». I § 207 siges oven i købet udtrykkeligt, «at om end bøjningsforholdene er det, som først tildrager sig opmærksomheden i vort sprog, så er dog forholdet til andre ord det endeligt afgørende for ordenes inddeling», og ud fra dette synspunkt, forholdet til andre ord, inddeler forf. sin gruppe «småord» (adverbier, konjunktioner, præpositioner, interjektioner) i underafdelinger. — Jeg ser ikke rettere, end at her er en inkonsekvens. «Forholdet til andre ord» hører ikke til de for øre og øje fremtrædende positive grammatiske kendsgerninger; disse er i følge forf. selv bøjningsformer og ordstilling, tryk og tone; men forholdet til andre ord er ikke et sanseligt, men et rent begrebsmæssigt grundlag for inddelingen.

Spørger man da: Hvad er det rigtige? Hvad bør lægges til grund, «de positive grammatiske kendsgerninger», som forf. hælder til, eller «forholdet til andre ord», så må svaret blive: det sidste, forholdet til andre ord, og dette er i virkeligheden også forf.s eget svar, når man ser nærmere til. Forf. begynder ganske vist med de positive kendsgerninger og søger ud fra dem at nå til de grammatiske begreber, men når ordformer og ordstilling ikke slår til, benytter han alligevel det begrebsmæssige forhold til andre ord som grundlag for sine grupperinger. F. ex. forklares subjektsbegrebet ud fra iagttagelsen af subjektsformer (jeg, du osv.) og ordstilling («den mand har min broder givet pengene»), men i en sætning som «den tyr slagtede min broder» kan hverken ordstilling eller ordformer afgøre, hvad der er subjekt, og dog vil forf. ikke betænke sig på at erklære «min broder» for subjektet. Subjektsbegrebet existerer altså uafhængigt af de positive grammatiske kendsgerninger. — Et andet exempel kan vise det samme. Forf. søger (§ 294 ff.) at opstille to forskellige sætningsarter på grundlag af den iagttagelse, at nogle sætninger har «fremdraget biord» («da han ikke havde været hjemme»), andre ikke («han havde ikke været hjemme»). Den læser, der ikke ved, hvor forf. vil hen, må uvilkårligt spørge: Hvorfor just fremdrage denne lille ejendommelighed som grundlag for en adskillelse mellem to arter af sætninger? Hvorfor ikke lægge f. ex. adskillelsen mellem «ligefrem» og «omvendt» ordstilling («han kom igår»; «i går kom han») til grund for en inddeling af sætningerne i to klasser? Svaret er let at give: fordi der ikke til forskellen mellem ligefrem og omvendt ordstilling svarer en begrebsforskel mellem to slags sætninger;

derimod ligger der forskellige grammatiske ideer bag ved forskellen mellem sætninger med fremdraget og sætninger med ikke fremdraget biord, nemlig den grammatiske begrebsforskel mellem bisætninger og hovedsætninger. Men når dette er tilfældet, når forf. på forhånd ved, at visse positive grammatiske kendsgerninger er frugtbare, andre ufrugtbare med hensyn til opstillingen af rækker, som svarer til bestemte sætningsbegreber, hvorfor da ikke gå den omvendte vej: begynde med at påvise den begrebsmæssige forskel mellem forskellige arter af sætninger og dernæst undersøge, hvorvidt der til de forskellige sætningsideer svarer forskelligheder i det sproglige udtryk? Tilmed viser forfatteren selv, at det dog i sidste instans ikke er ordstilling el. lign., som bør være afgørende ved inddelingen af sætningerne i forskellige arter; han regner nemlig sætninger med ‚mon' og ‚gid' for hovedsætninger, skønt de har fremdraget biord, altså bisætningsordstilling (§ 306), naturligvis fordi sådanne sætninger begrebsmæssigt set hører sammen med sætningerne uden fremdraget biord (§ 303).

Dette spørsmål, om forholdet mellem de positive grammatiske kendsgerninger og de grammatiske begreber, er et principspørsmål af den allerstørste betydning, når talen er om at opstille et grammatisk system, og jeg ser ikke rettere, end at Wiwels løsning af dette spørgsmål er utilfredsstillende: [1]) Når, som tilfældet er i dansk, bestemte grammatiske begrebsforhold ikke altid er ledsagede af bestemte sproglige kendemærker, så er det forkert at lægge de sproglige kendemærker, de positive grammatiske kendsgerninger til grund for en systematisering af begreberne. [2]) Wiwels stilling overfor spørsmålet er tilmed uklar, idet han ikke konsekvent følger det princip, som han selv opstiller, nemlig kun at anerkende som grammatiske begreber hvad der er knyttet til ordformer og ordstilling.

Denne hovedindvending mod Wiwels bog har også Mikkelsen i sit modskrift fået fat på, men det forekommer mig, at han ikke har udtrykt den klart. «En Bisætning», siger Mikkelsen (s. 9), «er altsaa en Sætning, der meget nøje er knyttet til en anden Sætning. Her har vi en ny grammatisk Kendsgerning, som Forfatteren (Wiwel) ikke synes at have drømt om, og at den er mere værd end Ordstillingen, er tydeligt nok . . . Den nøje Tilknytning til den overordnede Sætning føles ved alle Bisætninger». — Mikkelsen har ret i, at, hvis man overhovedet skal hævde en forskel mellem to arter af sætninger, hoved- og bisætninger, så må det være ud fra et andet grundlag end det, Wiwel opstiller, nemlig ud fra en begrebsmæssig forskel mellem sætningerne, men det er urigtigt, når Mikkelsen vil fremstille begrebsforholdet som «en grammatisk kendsgerning» ved siden af ordstilling og ordformer. Man må her vælge mellem to principper: [1]) Enten er det begrebsforholdet, som er det afgørende, og så er ordformer og ordstilling noget ligegyldigt, der ikke kan lægges til grund for en systematisering af begreberne; [2]) eller også må det formelle være grundlaget for systemet, og i så fald må man se bort fra begrebsforholdet, hvor dette ikke er karakteriseret ved ‚positive grammatiske kendsgerninger'. Man kan ikke som Mikkelsen slå dette ‚enten — eller' sammen til et ‚både — og'. «Styrken af Sætningernes Forbindelse og Ordforbindelsernes Betydning» (Mikkelsen, s. 14, et uheldigt udtryk for begrebsforholdet) er

ikke noget formelt kriterium, og Mikkelsen kan ikke fastholde dette kriteriums betydning, samtidig med at han hævder, at «i Grammatikken er det formelle det afgørende» (s. 19).

Denne uklarhed i Wiwels opfattelse af forholdet mellem de grammatiske ideer og de positive grammatiske kendsgerninger viser sig ikke alene på de ovenfor nævnte områder. Ved behandlingen af sætningen og dens led vil W. hævde, at der ikke, hverken begrebsmæssigt eller formelt, kan gøres forskel mellem objekt, hensynsled og prædikatsord. Han anerkender kun: [1]) enkelt biled, [2]) dobbelt (nærmerestillet og fjærnerestillet) biled. — Hvad for det første forskellen mellem objekt og hensynsled angår, er jeg tilbøjelig til at give W. ret, når han hævder, at der i sætninger med enkelt biled ikke kan fastslås nogen adskillelse mellem disse to begreber; nogen bestemt begrebsforskel mellem bileddenes forhold til verbalieddene i de to sætninger «bogen behagede drengen» og «jeg fortalte en historie» kan ikke påvises, og når dette er tilfældet, er det ligegyldigt, at passivvendingen som oftest ikke kan bruges i sådanne sætninger med enkelt biled, i hvilke bileddet tidligere opfattedes som hensynsbetegnelse og stod i dativ; muligheden eller ikke-muligheden for at danne passivvending må her opfattes som en ufrugtbar grammatisk kendsgerning, d. v. s. en sådan, til hvilken der ikke knytter sig et bestemt begrebsforhold. — Når derimod forf. udtaler, at der heller ikke i sætninger med dobbelt biled («jeg fortalte barnet en historie») kan fastholdes en bestemt forskel mellem de begrebsforhold, i hvilke hvert af de to biled står til subjekt og verballed, går han utvivlsomt for vidt. Hans stilling er forøvrigt her uklar. I § 87 indrømmer han, at navnet hensynsled (eller måske et andet navn) kan bruges til at betegne det «fjærnere meningsforhold», som i ovennævnte sætning «barnet» står i til verbalieddet; men senere lader han alligevel sine argumenter mod adskillelsen mellem objekt og hensynsled gælde ikke alene sætninger med enkelt, men også sætninger med dobbelt biled. Det vil ikke være vanskeligt i ovennævnte sætning og andre af samme art at påvise det forskellige — men i alle sætninger konstante — forhold, i hvilket de to biled står til verbalieddet: dette, «fortalte», betegner en virksomhed, objektet «en historie» betegner genstanden for denne virksomhed, og hensynsleddet «barnet» betegner den, med hensyn til hvem den i verbalieddet udtrykte virksomhed finder sted. Når forf. overfor en sådan begrebsopstilling udtaler, at i sætningen «vi bør skænke denne sag vor opmærksomhed» «efter al naturlig talebrug sagen synes at måtte være genstand for vor opmærksomhed» (§ 101), viser han en påfaldende mangel på stringens; spørsmålet er jo ikke, hvad der er genstand for opmærksomhed, men hvad der er genstand for det i verbalieddet «bør skænke» udtrykte begreb. Jeg ser altså ikke rettere, end at der existerer et bestemt og klart begrebsforhold mellem verballed, objekt og hensynsled i sætninger med dobbelt biled, og dette er tilstrækkeligt til, at man bør opstille objekt og hensynsled som selvstændige grammatiske begreber. Tilmed ledsages dette begrebsforhold af positive grammatiske kendsgerninger, idet [1]) hensynsleddet står foran objektet, [2]) ved passivvending objektet bliver subjekt; altså også efter forfs. egen metode kommer man til en adskillelse mellem de to

begreber. Ganske vist gives der undtagelser fra de formelle kriterier; i sætningen «han nærmede sig byen» står objektet først, i sætningen «jeg idømte ham en straf» kan ved passivvending hensynsleddet «ham» gøres til subjekt, og ved mange sætninger kan passivvendingen slet ikke bruges; men dette siger intet. Ingen af de «rækker», som Wiwel opstiller på grundlag af formelle kriterier, er uden undtagelser, og forøvrigt er det ikke mig, men W., der vil hævde de formelle kriterier som de afgørende.

Hvad der her er sagt om forholdet mellem hensynsled og objekt, gælder også om forholdet mellem prædikatsord og objekt. Mikkelsen forsvarer overfor W. opstillingen af begrebet «prædikatsord ved subjektet» («omsagnsled til grundleddet»), ligesom han hævder adskillelsen mellem objekt og hensynsled i sætninger med enkelt biled. Jeg er som før nævnt tilbøjelig til at følge Wivel, når han nægter, at der er nogen begrebsforskel mellem objekt og hensynsled i sætninger med enkelt biled; med prædikatsordet er det imidlertid en anden sag. Mikkelsens forsvar for «prædikatsord ved subjektet» (s. 21 ff.) er berettiget; om det end er et noget vagt udtrykt kriterium, at verballeddet «alene eller dog væsentligt tjener til at forbinde Omsagnsleddet med Grundleddet» (s. 22, f. ex. «min fader var en bonde», modsat «min fader mødte en bonde»), og om end bestemmelsen, at omsagnsleddet kun er en anden benævnelse på grundleddet, støder an på en sætning som «manden hængte sig», så er det dog her kun definitionen, ikke selve begrebsforholdet, der er uklart; Mikkelsens imødegåelse (s. 26 f.) af W.s forsøg på at vise umuligheden af at adskille objekt og prædikatsord ved subjekt er overbevisende.

Er det rigtigt at anerkende «prædikatsord ved subjekt», så gælder dette i endnu højere grad begrebet «prædikatsord ved objekt»; følger man Wiwel, som kun anerkender «dobbelt (nærmerestillet og fjærnerestillet) biled», så kommer man til den urimelighed ikke at opstille i grammatikken nogen forskel mellem bileddenes art i de to sætninger «jeg gav drengen bogen» (hensynsled + objekt) og «jeg kaldte drengen Peter» (objekt + prædikatsord ved objektet), skønt bileddenes forhold til verballeddet i de to sætninger er vidt forskelligt; det fjærnerestillede biled i den første sætning står i samme forhold som det nærmerestillede i den anden, og det nærmerestillede biled i den første sætning står i et helt andet forhold til verballeddet end det fjærnerestillede biled i den anden sætning.

Wiwels behandling af sætningsleddene viser ikke mindre end hans behandling af sætningsarterne, hvor uheldigt det er ved opstillingen af grammatiske begreber at holde sig til, hvad der karakteriseres ved ordformer og ordstilling. Det er at vende op og ned på det naturlige forhold at sige (med hensyn til sondringen af enkelt biled i objekt og hensynsled), at «ikke blot mangler her alle påtagelige kendemærker, men heller ikke fra tankens side er det muligt at finde nogen bund eller grænse» (§ 105); når man som W. vil prøve de overleverede begreber «på bar bund» (§ 67), så er det naturligst at begynde med at prøve, om der «fra tankens side kan findes nogen bund og grænse», og dernæst — i bekræftende fald — at undersøge, om de forskellige begreber fremtræder i sproget med forskellige formelle kendemærker. W. bekæmper ivrigt den latinske gram-

matik, når den vover sig ind på den danske grammatiks enemærker; men er ikke selve det at opstille en dansk grammatik på grundlag af «de positive grammatiske kendsgerninger» en rest fra latinen? Ganske vist nøjes W. ikke med ordformerne; han medtager også ordstilling — dog kun i ringe grad —, tryk og tone, men selv dette slår ikke til; langtfra alle meningsforhold i dansk udtrykkes ved hjælp af disse midler.

Trods den hovedindvending, der kan rettes mod princippet i Wiwels bog, er den utvivlsomt et mere end almindelig værdifuldt arbejde. Forf.s iagttagelser er talrige; han samler sit materiale på første hånd, i det talte sprog, og han behandler sit stof med den største tænksomhed; er det en svaghed ved bogen, at den søger at bygge det grammatiske system udelukkende på de «positive kendsgerninger», så er det på den anden side en styrke, for så vidt som det netop er ved at gå ud fra dette grundlag, at forf. er kommet til mange nye, tit overbevisende og altid tankevækkende ideer. Meget i bogen har vakt og vil vække modsigelse; ikke alle afsnit er lige godt gennemarbejdede, og adskilligt kan trænge til supplering; men bogen vil jo heller ikke give et system, kun synspunkter, og der er næppe tvivl om, at navnlig kritikken af «det hidtil gældende system» vil sætte dybe spor i fremtidens danske grammatikker. Jeg skal i det følgende give en kort oversigt over de grammatiske begreber og «rækker», som W. opstiller.

Af ordklasserne anerkendes kun substantiver, adjektiver, verber og «småord» samt som «tværklasse» talord og pronominer. «Et ord er et ord», holder forf. på; ordene og deres funktioner bliver for ham kærnen i systemet; derfor behandler han under ordklasserne talrige ordforbindelser, der i regelen henføres til syntaxen, og derfor samler han ofte til ét ord, hvad man har været vant til at betragte som flere. — På den måde bliver ordklassen «artikler» overflødig: substantivernes bestemte artikkel opfattes som en bøjningsform, adjektivernes bestemte artikkel samles med det påpegende og personlige pronomen «den» samt det ubestemte «det» til ét ord, og den ubestemte artikkel vil forf. ikke skille som et selvstændigt ord fra talordet eller det ubestemte pronomen ‚en'. Dette er utvivlsomt berettiget; adskillelsen af ‚den' eller ‚en' i 3—4 ord søger sin berettigelse i forskelligartede tryk- og funktionsforhold, men reglerne, der opstilles, svarer faktisk ikke til de virkelige tryk- og funktionsforskelligheder.

Helt original er behandlingen af «småordene»; da disse er uden bøjning, må inddelingen af dem foretages ud fra iagttagelsen af deres forhold til andre ord (som før nævnt et brud på forf.s eget princip!), og der opstilles følgende grupper: ¹) småord uden tilknytning til andre ord (udråbsord), ²) småord med tilknytning til én side (biord), ³) småord med tilknytning til to sider; denne sidste gruppe kalder forf. bindeord, og den deles igen i A) bindeord med sideordning (sideordnende bindeord), B) bindeord med underordning a) mellem ord (forholdsord), b) mellem sætninger (underordnende bindeord). — Som man vil se, er de hidtil antagne tre ordklasser: udråbsord, biord, bindeord samlede til én ordklasse med forskellige underafdelinger, og navnlig er forholdsordenes stilling bleven forrykket, idet de fra at danne en selvstændig ordklasse degraderes til at

danne en underafdelings underafdeling. — Wiwels gruppering er her ganske rationel og bedre svarende til de normale funktionsforhold end de hidtil almindelige grupperinger; på en naturlig måde kommer her ord som «før», «siden», «indtil», «uagtet» o. s. v. til at opfattes ens, hvad enten de bruges som konjunktioner («før han kom») eller præpositioner («før hans ankomst»).

Af de bøjede ord samler W. substantiver og adjektiver til én gruppe (dog to ordklasser), overfor verberne, og som overgangsformer opstilles de «uægte verbalformer» infinitiv og participium. Dette er ikke nyt, og i behandlingen af substantiver og adjektiver fjærner forf. sig overhovedet mindst fra den gængse opfattelse, om end f. ex. inddragelsen af tryk og stød i behandlingen af substantivernes flertalsdannelse ikke er foretaget systematisk før i W.s bog.

Derimod er behandlingen af verberne radikal. Som ægte verbalformer anerkender forf. kun de usammensatte tidsformer, og han er så kættersk at tvivle om, hvorvidt det egentlig er tidsmomentet, som er det vigtigste i betydningsforskellen mellem de forskellige verbalformer («jeg kommer i morgen»; «gid han var her»). Fra verbalbøjningen fjærnes «de sammensatte tider», som behandles sammen med alle andre infinitivs- og participiumsforbindelser. Denne udrensning vil sikkert blive hilst med større glæde af lærerne i dansk grammatik end af lærerne i fremmede sprog, for hvem det har været en lettelse, at eleverne på forhånd, gennem den danske grammatik, var sat ind i systemet med de fem «måder», «førfremtid» og «fortidsfremtid» o. s. v. Den, som ikke vil gøre undervisningen i dansk grammatik til en undervisning i «almindelig grammatik» til støtte for fremmedsprogsundervisningen, kan imidlertid ikke i princippet indvende noget mod Wiwels radikale simplificering af systemet for verbalbøjning; det nuværende system, som medtager visse infinitivs- og participiumsforbindelser i systemet, men udelader andre, er vilkårligt. W. gennemgår udførligt forbindelserne mellem et ‚forudsætningsverbum' (kan, skal, o. s. v.) og en infinitiv, og mellem verberne «er, bliver, har» og et verbaladjektiv; selvfølgelig glemmer han ikke, at tidsbetydningen i adskillige forbindelser er bleven helt eller så godt som helt enerådende («jeg har taget», ubestemt fortid).

Bedst er behandlingen af substantiver, adjektiver, verber og småord. Mere uklar synes forf. at være, hvor han taler om «tværklasserne» (talord pronominer). Ganske vist viser navnet tværklasser, at de indtager en særstilling i systemet, nemlig den, at de er klasser, «hvis grænse overskærer en eller flere andre på tværs»; men det er et spørsmål, om der overhovedet i W.s system er plads for disse klasser. Rene betydningsklasser vil W. ikke opstille, men er talordene andet end en betydningsklasse? Hvad forf. mener med, at deres lydform er afstikkende, forstår jeg ikke; et ords afstikkende lydform er dog ikke et grammatisk skelnemærke. Ordenstallene har helt igennem adjektivernes kendemærker — kun «anden» har en afvigende bøjning —, og det samme gælder i virkeligheden grundtallene, af hvilke kun ‚hundrede' og ‚tusinde' i visse tilfælde har udpræget substantiviske ejendommeligheder. Hvorfor ikke slå tal-

ordene sammen med adjektiverne og nævne «hundrede» og «tusinde» som overgangsord (sml. § 145)? — Det samme synes mig at være tilfældet med stedordene. Når W. vil støtte opstillingen af denne klasse ved at pege på ordenes særlige form, kommer han ind på det usikre; ord som «min, din, sin, hin, slig, begge, ingen, nogen, enhver» adskiller sig ikke i bøjning eller form fra regelmæssige adjektiver eller adjektiver som «liden, megen, egen». — Spørsmålet må for talord og pronominer blive det samme som for alle andre ord: Har disse ord m. h. t. funktionsforhold, d. v. s. m. h. t. deres forhold til andre ord og rolle i sammenhængen noget fælles, som skiller dem fra andre ord? Dette spørsmål kan man næppe besvare med ja; talbetydningen i talordene er en ren glosebetydning; hvad pronominerne angår, er deres abstrakte betydning egentlig ikke noget grammatisk moment; et sådant kan man snarere søge deri, at de er «stedfortræderord», men heller ikke dette slår dog til; «ingen» kan ikke kaldes et stedfortræderord, og det kan i virkeligheden heller ikke de personlige pronominer; i «jeg» og «du» kommer i alt fald det moment til, at den, der betegnes gennem pronominet, er talende eller tiltalt. — Afsnittet om pronominerne er overhovedet et af de svageste i W.s bog; Mikkelsen har med rette vendt sin kritik imod det (s. 5 ff.).

Om behandlingen af sætningen og dens led er til dels talt ovenfor; med rette fremhæver forf. verbet som det sætningsdannende led og kritiserer de definitioner af subjektsbegrebet, som ikke går ud fra dettes forhold til verballeddet som det eneste karakteriserende.

Overfor de grammatiske benævnelser er W. eklektiker; hvor han ikke kan finde et godt forklarende navn, beholder han i regelen det latinske. Utvivlsomt vil det være det bedste at få et system af gode «danske» d. v. s. forklarende navne, og forf. giver adskillige gode bidrag til et sådant system. De beskrivende navne, som han i enkelte tilfælde anvender, synes mig principielt set ikke så heldige; hvorfor kalde «manden-s» for «s-form», men ikke «elske-s»? Bedre og simplere vilde det være at kalde ‚manden-s' forholdsform, som W. selv foreslår, eller tillægsform (Mikkelsen: tillægsfald). Forf. kritiserer noget for småligt de hidtil brugte danske benævnelser; intet navn er ganske vist bedre end et dårligt navn, men et dårligt navn kan man kun kalde et sådant, som leder tanken vild; man behøver næppe at være bange for at bruge et navn, selv om det ikke leder tanken hen på alle sider af det begreb, som skal benævnes, og pædagogisk set er det en stor og forsvarlig lettelse at have bestemte benævnelser på bestemte grammatiske begreber. Fortræffeligt er det, når forf. tilråder at bruge ordet «form» om alle bøjningsformer, og ikke snart «form», snart «fald», snart «måde»; når man opgiver det vidtløftige system for verbalbøjningen, lægger denne ingen hindringer i vejen for at anvende «form» overalt.

Wiwels bog har ikke mindre interesse for lærere end for videnskabsmænd; en undervisning efter de principper, W. opstiller, vil blive meget forskellig fra en undervisning på grundlag af de nu benyttede skolegrammatikker, og W.s kritik i bogens slutning af gennemsnitsundervisningen i dansk grammatik er i det hele rammende.

Ét er imidlertid et søkort at forstå, et andet skib at føre; forf. indrømmer (s. 361) berettigelsen af den fordring, som kan stilles til kritikeren, selv at udføre «synspunkterne» i praxis; forhåbentlig vil det ikke vare længe, før han opfylder fordringen; en skolegrammatik fra W.s hånd vil blive hilst med glæde af de mange dansklærere, som føler det utilfredsstillende i den grammatikundervisning, de med de nuværende hjælpemidler er i stand til at yde, men som dog ikke kan frigøre sig fra traditionen og udvikle et eget undervisningssystem.

Juni 1902.

Henrik Bertelsen.

Mindre meddelelse.

In Ovidii metamorph. III 692 sq.

Scr. **Valdemarus Thoresen.**

Quod hanc codices nostri scripturam loci exhibent:

«praebuimus longis» Pentheus «ambagibus aures»
inquit, «ut ira mora vires absumere posset» —,

neque usus vocabuli *absumere* probari potest et totius loci sensus eo perturbatur. *Absumere* prope idem valet quod *consumere, deterere*; ita, quod mora efficere potest, irae inepte tribuitur. Sed gravius multo est, quod regi ardentissimo studio Bacchum deum deique cultores persequenti ea additur lenitas et clementia, ut irae quamvis iustae, ut ipsi videtur, medicinam quaerat; prorsus alio ore supra (v. 579) locutus est. Neque minus mirum est, si ambagibus hoc fieri posse putat. Contendere audeo, Penthea aures praebuisse ambagibus, *ut ira mora vires adsumere posset*; nam retenta rabies irritatur et crescit, ut in eodem Pentheo paulo ante (vv. 566 sq.) dictum est. Hanc si susceperimus emendationem, et Pentheus ipse multo magis sibi constabit, et dictum eius multo ad legentium animos commovendos evadet efficacius.

Afsluttende Svar til Professor Heiberg.

Af **Chr. Sarauw.**

Professor Heiberg vilde ganske have sparet sig selv for ubehageligheder, og mig for et vidtløftigt og utaknemmeligt arbeide, ved enten at lade mig helt i fred eller at præcisere sine indvendinger saaledes at det overhovedet blev mig muligt at svare paa dem. Nu maatte jeg sætte ham schak for at faa ham til at trække.

Det synes herefter, at det der er ham og mig imellem ved betragtningen af Iliadens anden sang indskrænker sig til det spørgsmaal, hvad omdannerens livsstilling var og under hvilke forhold han gik til sit arbeide — medens jeg tør gaa ud fra at der i det væsenlige, det som jeg i sin tid har betegnet som sikkert, er enighed om hvorledes snittet skal lægges: brister den sidste forudsætning, er det haabløst at diskutere fænomenets forklaring, og jeg kunde da med god grund beklage mig over at prof. Heiberg ikke har angivet paa hvilket grundlag han vil drøfte sagen.

Jeg kaldte i 1895 omdanneren for rhapsode, fordi det (efter en særhed jeg ikke helt kan frigøre mig for) morer mig at udtrykke mig noget for konkret hvor derved ingen skade kan afstedkommes. Jeg har senere forandret dette til «filolog», hvor gaaseøinene naturligvis betyder at udtrykket ikke er adækvat. Nu foreslaar professor Heiberg imidlertid en løsning som jeg strax med taknemmelighed maa anerkende som ypperlig, idet den forener udtømmende nøiagtighed med genial simpelhed: omdanneren var et *menneske*, denne betegnelse godkender jeg uden ringeste forbehold. Spørgsmaalet bliver saa blot: om mennesket nærmest var sanger og frit omdannede fabelen, maaske fordi det stødte ham at hans landsmænd skulde have gjort mytteri paa et saa afgørende tidspunkt (saa kunde han rigtignok allersimplest have sprunget stykket over), men ikke stødte ham at hans landsmænds overkonge paa et saa afgørende tidspunkt ved en ganske urimelig handlemaade lokkede sine folk til noget for nationalfølelsen mindst ligesaa

stødende: eller om han nærmest var noget som kunde frembyde en vis analogi med det man i senere tider kalder en filolog. Vel. Som jeg havde ganske bestemte objektive grunde til at fastholde at Peiraen er yngre end vor Iliades plan, grunde som med en nødvendighed jeg ikke kunde slippe fra førte mig til et for mig ganske uventet resultat: saaledes kunde jeg ved gentagen betragtning ikke skjule for mig selv et overmaade stærkt indtryk af at mennesket havde handlet i god tro, men med misforstaaelse saavel af sangens fabel i det hele, som af ordlyden paa en række steder, 119—128, 134—138, og navnlig 192. [Se bd. IV s. 20, sml. s. 5—8. Med urette har jeg der sagt: den øvrige text faldt det ham ikke ind at gennemgaa. V. 75 *ὑμεῖς δ'ἄλλοθεν ἄλλος ἐρητύειν ἐπέεσσιν* er i virkeligheden en meget tydelig omend ganske skæv henvisning til Odysseuses og Nestors taler efter tumulten. — Jeg vilde gerne udtrykkelig gøre den historiske bemærkning, at 192, som jeg i min første, mundtlige fremstilling af sagen af overdreven samvittighedsfuldhed troede at maatte forkaste, medens det, som dr. Goldschmidt strax derpaa bemærkede til mig, slet ikke kan stryges, fra første færd havde tjent som hovedstøtte for min tydning, som den tap hvorom fremstillingen ved omdannelsen svingede fra den ene fabel over i den anden, saa at det var mig en stor tilfredsstillelse at blive tvungen til at fastholde det.] Hvis prof. Heiberg et øieblik vilde se bort fra den litteraturoverleveringshistoriske lærdom og alene rette opmærksomheden paa hvad *selve stedet* lærer om sig selv, vilde han vist kunne faa øie paa det berettigede i min paastand, at de af mig antagne interpolationer er *inspirerede* af misforstaaelse af de steder efter hvilke de er anbragte. Hvorledes vil man ellers forklare det gentagne *træf*, at der netop er interpoleret saaledes at ord der i den oprindelige sammenhæng betød eet, i kraft af tilsætningen kom til at betyde et andet? Mennesket misforstod hvad det kun var muligt at misforstaa naar *det* manglede som udelukkede misforstaaelsen. Netop fordi det hele fænomen er saa gennemsigtigt under den forudsætning at han kun kendte de dele af sangen vi endnu har og efter den fuldkommen sikre udskillelse af Peiraversene erkender som ægte textmasse, nødes man til at antage, hvad der fra første færd var mig klart efter det umiddelbare indtryk og hvad aldrig den gentagne fordybelse i stedet eller overveielser af anden art har kunnet gøre i mindste maade tvivlsomt for mig: at han forefandt en lakune, misforstod texten i dens helhed, og i overensstemmelse hermed søgte at restituere det tabte

under gentagne misforstaaelser i det enkelte. At han «grublede» over sammenhængen, viser hans interpolationer, der jo udenfor hovedtalen er let kendelige paa ordet βουλή. Medens disse nu i øvrigt dels bestaar i (eller er knyttede til) Raadet, dels følger lige efter talen, er den sidste sprængt et godt stykke hen i den følgende text: 193—94. Naar man overhovedet tænker over interpolationers motiver, kan man ikke undlade at studse ved dette indskud: moderverset 192 var for den der kendte den oprindelige sammenhæng et ganske ligegyldigt ord der ikke vilde være blevet paaagtet; kun for den der søgte sammenhængen kunde det træde frem som et saa vigtigt vidnesbyrd om den, at det kunde friste til en i sig selv helt overflødig interpolation. Man maa være daarlig menneskekender for ikke at se at dette røber manden. — Idet det lykkedes mig at gøre rede for omdannelsesprocessens enkeltheder paa en saadan maade at den mest intensive virkning viste sig naat ved de simpleste midler, følte jeg mig i fuld overensstemmelse med den bedste textkritiks grundsætninger, og fandt en stor beroligelse deri at min rettelse, hvis principielle rigtighed var given, ogsaa grafisk set var plausibel. Thi den bedste textkritik antager ikke feilene saa store som muligt, men saa smaa som rettelsens formaal tillader det, søger ikke de største men de mindste texthistoriske resultater, gør sig ikke saa bred som muligt, men saa smal som muligt. Det er da ikke mig der af uvedkommende hensyn har paatvunget fænomenet en kunstlet tydning: det er prof. Heibergs filologiske sans der, istedenfor at fordybe sig i æmnet og lade stoffet virke paa sig, døves af den destruktive rutines snurrende hjul.

Jeg kan ganske vist ikke rose mig af nogen stor boghistorisk lærdom; men jeg tvang mig dog dengang til at gennemlæse et temmelig tykt bind for at forvisse mig om at jeg med rette forudsatte at videnskaben ikke vidste mere om overleveringsforhold i hine fjerne tider end jeg, det vil sige ingenting, eller rettere intet ud over hvad der fremgaar af de bevarede texters tilstand. Jeg kunde da trygt blive paa den vei jeg fra først af fulgte, at studere kendsgerningerne uden at bekymre mig om de meninger der var i omløb. I disse kendsgerningers lys kom mennesket til at staa som «filolog». Man sammenligne dog denne mand med omdigteren af Odysseens 19de, der ikke blot har forstaaet sin original til punkt og prikke, men ved indskud og tilføielser saa mesterligt har udslettet sporene af sin forbrydelse at det er fuldstændig umuligt at paavise den. Det er forskellen mellem digter og

kludrende «filolog». Som «filolog» har jeg altid opfattet ham — ganske vist ikke en filolog som de nulevende, der væver de store hypoteser paa gisningens væverstol; heller ikke en filolog som de Alexandrinske, der flittigt pertentligt og snæverhjertet, uden dybere forstaaelse af den gamle poesi, udprikkede ægte og uægte, gode og daarlige, vers af de overleverede texter. Som den Indiske filologi begyndte med at bevare Veda, stammer den Europæiske fra omsorgen for de Homeriske digtes rette overlevering: dens spiring beror nødvendigvis paa trangen til at holde traditionen i hævd, og hvor vi møder tydelige vidnesbyrd om fast tradition under forhold der snarest maatte være gunstige for fri overlevering, der har vi med det samme et vist maal og en vis art af filologisk virksomhed, om saa denne er nok saa meget i strid med de senere anerkendte principer. Men den klassiske filologis prototyp var saa forskellig fra sine efterkommere, at disse ikke vil være ham bekendt, men gør ham til digter den stakkel: han fulgte, af pietet, i ærlig stræben efter at træffe digterens mening, en fremgangsmaade senere tider har belagt med infami, at afhjælpe overleveringens mangler ved mere eller mindre vellykkede tilføielser.

Det er givet at Iliadens skæbne for dette punkts vedkommende engang har ligget i een mands haand. Skulde det virkelig have været lettere for denne mand som omdigter at hævde et daarligt makværk overfor et publikum der maatte kende originalen og have sund sans nok til at pibe den formastelige ud? Er det ikke i virkeligheden meget rimeligere at han bødede en text som, af grunde vi ikke kan kende, ikke kunde udfyldes fra en hel rulle, og at denne mands redaktion under overleveringens uberegnelige tilfældigheder kunde faa hævd paa at være den rigtige Iliade? Om tid og sted kan vi intet vide: vi veed kun at hans værk indeslutter og bevarer den ægte text han fandt, saa trofast som et stykke rav et urtids insekt.

Jeg sammenfatter den hele slutningsrække saaledes:

1) Medens Ilias II nu foreligger som en Peira, viser alt hvad der bliver tilbage efter udskydelsen af de vers der konstituerer Peiraen, tydeligt at episoden oprindelig fremstillede et mytteri.

2) Peiraens væsenligste bestanddel (begyndelsen og slutningen af Agamemnons tale) er laant fra 9de sang, der, navnlig ved henvisning (v. 34 f.) til Epipolesen i 4de og altsaa til alt hvad dermed nødvendigt hører sammen (folkepagt, tvekamp, forligsbrud paa den ene side, Diomedeses Aristi paa den anden side, d. v. s. sangene III—V), men utvivlsomt ogsaa ved henvisning (v. 17 ff.)

til drømmen i 2den, samt derved at situationen er fremkaldt ved begivenhederne i 1ste og 8de, med nødvendighed forudsætter tilværelsen af den os bekendte plan for Iliaden: saaledes at den kritiske betragtning af anden sang efter erkendelsen af dette laan er videnskabelig forpligtet til at gaa ud, ikke fra en teori om Iliadens oprindelige enhed, men fra en videnskabelig begrundet vished om Iliadens daværende enhed.

3) Den oprindelige fremstilling af anden sang foreligger for os paa et bestemt punkt (Agamemnons tale og det nærmest følgende) fragmentarisk.

4) Tilsætningerne beror efter deres hele karakter paa misforstaaelse af sangens plan i almindelighed, og i det enkelte paa misforstaaelse af de steder efter hvilke de er anbragte, en misforstaaelse som kun var mulig naar omdanneren kun kendte sangen i den fragmentariske skikkelse hvori den foreligger for os.

5) Efter disse forudsætninger bliver Peiraen at behandle saa vidt muligt i overensstemmelse med textkritikens almindelige regler, altsaa at opfatte ikke som en vilkaarlig omdigtning, men som en uforsætlig feil: en mislykket konjektur.

* *
*

Skønt prof. Heiberg og jeg aabenbart har vanskeligt ved at forstaa hinanden, tror jeg dog at vi med hensyn til sjæledyrkelsen er komne til noget større klarhed ved hans sidste udtalelse. Jeg mente nemlig at maatte forstaa hans ord bd. X 66 saaledes, at de Homeriske digte dels indeholdt partier affattede paa sjæledyrkelsens tid, dels partier fra en tid da man ikke ofrede til de døde. Men nu forstaar jeg ham saaledes, at den Homeriske tid (den tid i hvilken de digte vi har blev affattede) ikke havde denne kultus, og at «minderne» er litterære reminiscenser, der ikke af textkritiken skal gøres gældende mod digtenes litterære (forfatterlige) enhed, saalidt som man kan angribe den litterære enhed af et digt af Goethe eller Shakespeare ved paavisning af Græske eller Romerske elementer deri. Betydningen af Rohdes værk for Homerkritiken bliver da efter prof. Heibergs som efter min mening den, at tilintetgøre grundlaget for den kritik man efter den ældre betragtning af «minderne» («arrene», kunde man fristes til at sige) som «spirer» muligvis kunde rette navnlig mod Nekyien; saaledes at vi for saa vidt er enige. Havde jeg anet det, vilde jeg have tiet stille. Hvis da ikke sammenstillingen med bevæbningen atter havde gjort mig tvivlraadig. Thi de livfulde skildringer af det

gamle skjold, der stemmer saa smukt med de fundne billedlige fremstillinger, beviser at digteren levede i dette vaabens tidsalder og kendte det af selvsyn, ikke gennem en afbleget erindring: naar jeg ikke har tilbageholdt en varm anerkendelse af Reichels arbeide, skyldtes det navnlig den glæde jeg havde haft ved at læse hans paavisning af dette forhold som en god prøve paa den forbindelse mellem archæologi og filologi jeg kan billige. Iliadens digter var ganske utvivlsomt ingen Walter Scott. Men de spor man vil finde af sjæledyrkelse skal ligeomvendt være vidnesbyrd om forhold digteren ikke kendte fra sin egen tid. Her reiste jeg da det hovedspørgsmaal, som maa klares før det kan nytte at drøfte hypoteser: om det kan afgøres om man i den Homeriske tid dyrkede sjæle eller ikke; men det hjælper prof. Heiberg mig ikke til svar paa. Af hans bemærkninger s. 8 kan jeg kun anerkende den første og den sidste som argumenter i sagen [1]. Naar der da først staar Od. 4,197: *τοῦτό νυ καὶ γέρας οἶον ὀιζυροῖσι βροτοῖσι κείρασθαί τε κόμην βαλέειν τ᾽ἀπὸ δάκρυ παρειῶν*, saa vilde vi deri have tvingende bevis for at forholdet til de afdøde indskrænkede sig til disse to udtryk for sorg, dersom denne udtalelse fremtraadte som en veloverveiet udtømmende videnskabelig fremstilling af folkets sæd: men henkastet i samtalens løb uden ansvar overfor videnskaben er den uden al autoritet og ganske værdiløs. Der er jo dog en uhyre forskel i vægt mellem vidnesbyrd af den ene og af den anden art. Vi viser en mand den sidste ære naar vi følger ham til graven; men dette udelukker ikke at vi bagefter ærer ham med en mindesten, med kranse i en aarrække, med statuer, med mindebægre og mindefester, saa at den sidste ære sommetider først er den første: der skal meget mere end et saadant udtryk i et digtersted til for at bevise at vor skik indskrænker sig til jordfæstelsen. Og hvad det sidste punkt angaar, maningsscenen i Nekyien, saa maa jeg nedlægge den bestemteste protest mod den brug prof. Heiberg gør af den. Hvis hans antagelse, at det er digteren som anvender det korrekte gravoffer ritual udenfor dets egenlige bestemmelse, var den eneste mulige istedenfor en ganske vilkaarlig, saa vilde man dog deraf aldeles ikke kunne slutte at dette ritual kun levede i

[1] Jeg benytter leiligheden til at tilbagekalde en bemærkning jeg har gjort bd. X 122 om udtrykket *κτέρεα κτερεΐζειν*; jeg har ved senere at prøve stederne overbevist mig om at jeg ikke nærmere veed hvad det betyder. For en sikkerheds skyld tilføier jeg at der heraf ikke kan sluttes at heller ikke Homer vidste det.

afbleget erindring: en digter der ikke kendte et særligt maningsritual kunde jo meget vel ved maning anvende og eventuelt tillæmpe et gravofferritual der paa hans tid var i levende brug. Sagen staar saaledes: Lobeck havde af ganske futile grunde ialfald implicite erklæret maningsscenen for frit opdigtet. Hans rent utrolige argument, at Homer ikke behøvede at sende Odysseus til Hades, naar det efter skik og brug gjaldt for muligt at kalde de døde op til oververdenen, falder jo dog for den betragtning, at det ikke kommer an paa hvad Homer behøvede men paa hvad han havde lyst til. Man har da ogsaa med rette gjort gældende, at overensstemmelsen mellem Nekyiens fremstilling og senere tiders skildringer af gravoffer *og* maning er saa stor, at digteren maa have efterlignet et virkelig brugt ritual, der ogsaa maa ligge til grund for de senere tiders vidnesbyrd, altsaa (med ændringer) har været i fortsat brug fra den episke tid og nedefter. Naar nu digteren skildrer en maning paa en maade der svarer til den andenstedsfra bekendte virkelighed, saa ligger det dog nærmest, hvis man overhovedet vil slutte noget, at antage at han kendte til maning fra det virkelige liv, f. ex. havde faaet ritualet opgivet af en hex af sit bekendtskab, ligesom Odysseus lærer det hos den troldkyndige Kirke. Det er ikke saa lidt dristigere at slutte at han kendte til gravoffer, og jeg for mit vedkommende anser mig for forpligtet til ikke at bruge dette sted som støtte for den mistanke, at gravoffer har været i brug hos Grækerne paa Homers tid ligesaagodt som før og efter, saaledes at det tilsyneladende hul i den historiske kontinuitet vilde bero paa kildernes utilstrækkelighed. — En anden ting er at man ikke vel kan nægte en religionshistorisk sammenhæng mellem gravoffer og maning, en sammenhæng der maatte bestaa deri at folkeskikken, ikke digterne, anvendte gravofferritualet udenfor dets egenlige bestemmelse, til maning — medens det omvendte forhold vilde være usandsynligt. Kun maa vi fastholde at der foreligger en hel række muligheder: enten havde det Homeriske samfund gravoffer og maning i levende brug, eller maningen havde overlevet gravofret, eller man havde opgivet begge dele, saa at digteren maatte laane sin skildring udefra, om man vil maaske fra gamle eper. Hvilken af disse muligheder, der endda ikke er de eneste, vi skal anse for virkelighed, har vi efter min mening ikke materiale til at afgøre.

* * *

Jeg tror at mødes med læserne i ønsket om snarlig afslutning paa denne polemik, og skal derfor, idet jeg lader andet ligge, som vilde kræve vidtgaaende undersøgelser og drøftelser eller lige modsat er fuldstændig uddebatteret, blot gøre et par smaabemærkninger om punkter som vi maa kunne komme til enighed om[1]. Prof. Heiberg opnaar s. 5 en billig, men kortvarig, fornøielse ved at tyde Il. 4, 137—8 saaledes, at mitren som Menelaos pleiede at gaa med som beskyttelse mod spyd var hans bedste værn, idet «der tales om panserbæltets betydning i almindelighed, ikke i det enkelte foreliggende tilfælde». Denne tydning har Reichel[2] s. 89 fuldstændig gendrevet: derved vilde nemlig mitren blive et vigtigere dækvaaben end skjoldet. «Man darf natürlich nicht im allgemeinen verstehen wollen was nur für den speciellen fall gesagt ist» — d. v. s. *ἥ οἱ πλεῖστον ἔρυτο* kan kun staa her, fordi Menelaos i dette øieblik har lagt skjoldet fra sig. Kun flosklen *ἕρκος ἀκόντων* gælder almindeligt.

Prof. Heiberg antager s. 7 at Afrodites *κάλλος ἀμβρόσιον*, der renser Penelopes skønne aasyn under søvnen (18, 192), kun kan forstaas som sminke. Ja der staar ganske rigtig i texten *κάθηρεν*. Dersom altsaa prof. Heiberg tror at man renser huden med sminke, saa er han endnu skikkeligere end Eustathios. Med sminke giver man huden en falsk farve, men man renser med vand og, naar det kommer høit, med sæbe — det er underligt at skulle drøfte saa dagligdags ting. Der siges forresten ikke at Penelopes hud blev elfenbenshvid af dette *κάλλος* (196) — med mindre der ogsaa siges, at hun blev høiere og sværere deraf (195): begge dele skyldes Athenes guddomsmagt. Afrodites *κάλλος* faar vi intet laboratorium til at analysere. Men om Eurynomes beskednere toiletmidler kan vi danne os en mening: *χρῶτ' ἀπονιψαμένη καὶ ἐπιχρίσασα παρειάς* (172), *χρῶτ' ἀπονίπτεσθαι καὶ ἐπιχρίεσθαι ἀλοιφῇ* (179) er at sammenholde med 6,219 *ἄλμην ὤμοιιν ἀπολούσομαι, ἀμφὶ δ' ἐλαίῳ χρίσομαι· ἦ γὰρ*

[1] En bemærkning om Od. 19, 390 (cf. H. s. 8) tilføier jeg ved korrekturen. En sammenligning af *μή ἑ λαβοῦσα οὐλὴν ἀμφράσσαιτο* med 467 *χείρεσσι λαβοῦσα γνῶ ῥ' ἐπιμασσαμένη* godtgør at *λαβοῦσα* ikke betyder 'ved at føle paa skrammen', hvilket hedder *ἐπιμασσαμένη* (cf. 9, 302—441—446 etc.), saa at Prof. H.'s hele argumentation ud fra den antagelse, at Odysseus frygter genkendelse ved beføling, bortfalder. — M. h. t. *λαπάρη* har prof. H. vel ret (s. 4), men mit ræsonnement s. 125 staar dog ved magt. Sml. endnu Tyrandræberne. — Mine bemærkninger til Il. 16, 793—804 om *λῦσε* og *βάλε*, samt om *ξίφος* (s. 128) forstaar prof. H. (s. 6) aldeles intet af.

δηρὸν ἀπὸ χροός ἐστιν ἀλοιφή. Hvorfor skulde *ἀλοιφῇ* betyde noget andet end *ἀλοιφή*? Da de gamles mening om dette spørgsmaal ikke er helt ligegyldig, anfører jeg at Apollonios s. 23 opfatter sagen som jeg. Oliens opgave var den virkning olie faktisk har paa hud: at gøre den fedtholdig blød og smidig, navnlig beskytte den mod at sprække, hvad den var særlig udsat for hvis man, som det synes, lod den tørre i luften. Hvorfor ansigtshuden ikke skulde nyde godt af denne beskyttelse, er ikke til at se. Jeg anser det for en ren selvfølge at de Homeriske mennesker indgned ogsaa ansigtet med olie, og at dette er Eurynomes hensigt her. Vil prof. Heiberg hævde at her foreligger noget som strider mod Homerisk skik («saa orientalske er de homeriske damer dog ellers ikke» X 56), falder bevisbyrden paa ham.

Med hensyn til *τόδε τόξον* har prof. Heiberg (s. 6—7) afgjort uret, som han let kunde have overbevist sig om ved at raadspørge Gehrings Index istedenfor Monroes Grammar. Dette punkt er jo en bagatel, men dog overmaade karakteristisk for den nyeste Homerkritik, der i modsætning til Alexandrinerne og ogsaa til Kirchhoff ikke har grundighed paa sit program. I gamle dage sikrede man sig ved at gaa hele stoffet igennem for hvert anstødspunkt man vilde gøre gældende. Hvis den gængse regel for brugen af *ὅδε* var helt istedenfor halvt rigtig, vilde det dog være uklogt at bygge derpaa, fordi man aldrig kan vide hvornaar en digter kan falde paa at tilsidesætte en haarfin distinktion, og videnskab dog ikke skal bygges paa svovlstikker. Men *ὅδε* kan meget vel bruges om det ikke nærværende. Med Od. 24,426 stemmer 16,364: beilerne kommer hjem fra deres mislykkede togt, og holder et lukket møde, hvori Telemachos selvfølgelig ikke tager del, og Antinoos siger: *ὢ πόποι, ὡς τόνδ' ἄνδρα θεοὶ κακότητος ἔλυσαν.* Il. 22, hvor Andromache er ilet ud til bymuren (462), hedder det i hendes klage over Hektor: *εἵματ' ἐνὶ μεγάροισι, κέονται . . . ἀλλ' ἤ τοι τάδε πάντα καταφλέξω* (512). Il. 1, 127, 134 hedder det om Chryseis, der selvfølgelig ikke er med paa tinge: *τήνδε θεῷ πρόες* og *κέλεαι δέ με τήνδ' ἀποδοῦναι.* Sml. Il. 12, 218 hvor *ὅδ' ὄρνις* forlængst er fløiet bort. Ogsaa 19, 264; 9, 688; hvor ordet viser tilbage istedenfor frem, o. s. v. Odysseestederne har jeg endda i baghaanden. Det bliver altsaa ved at *τόδε τόξον* er godt Græsk.

Jeg skulde slutte. Men da det formodenlig og forhaabenlig er sidste gang jeg udtaler mig om Homer, vilde jeg gerne endnu gøre min stilling til det hele spørgsmaal saa klar som det er mig

muligt. De ujævnheder og modsigelser vi moderne finder eller tror at finde i overleveringen beror vistnok dels paa at sansen for sluttet bygning dengang var noget svagere end nu, saavelsom paa digtenes særegent konventionelle, træede, stil, der støder vor smag for det individualistisk rammende udtryk, dels ogsaa paa virkelige textforstyrrelser. I det enkelte er det dog meget vanskeligt at skelne uden vilkaarlighed mellem disse tilfælde: kun en forening af den strengeste fasthed i fremgangsmaaden og den mest frisindede fordragelighed, overfor en digtning hvis interesser og virkemidler tildels ligger os fjernt, kan vente at naa noget. Med sikkerhed vil kun lidet blive naat, vi maa finde os i at lade vanskeligheder staa som overstiger vore ævner. Hvis stilens særegenheder maaske virker noget mere stødende i Odysseen eller dele af den, kan man ikke med sikkerhed deri se et tegn paa nedgang og forfald: vi har ingen udenfor liggende holdepunkter for en saadan bedømmelse, og maa stadig tage i betragtning at Odysseen, uafhængigt af al tidsregning, overhovedet er af ringere værd, omend et i mangt og meget fortræffeligt digt, navnlig der hvor stoffet laa gunstigst for fortællerens ævner. Snarest viser den os det almindelige niveau, over hvilket genial kraft har hævet den rigere og dybere og mægtigere digtning til en uhørt høide. Den fordring at Grækerne skal have haft endnu bedre eper, end de har efterladt os, er ubeskeden overfor en sammenligning mellem hvad de og andre har ydet, og beror tilsidst paa den fordom at umoden kunst er mere frisk og aandelig fri end den modne, medens det er fuldkommen saa sandsynligt at den for-Homeriske digtning var ren paryk. Medens nu selve overleveringens tilstand ikke kan berettige til de vidtgaaende slutninger man har villet drage af enkelte virkelige og indbildte anstødspunkter, er paa den anden side hævdelsen af de to digtes enhed hver for sig, naar der skal være tale om en positiv bevisførelse, en vanskelig eller umulig sag. Det er for enhedstankens venner en ringe trøst, at Lachmanns viseteori var ubevislig og usandsynlig, at Kirchhoff gør mygg til elefanter, og at Wilamowitz laver elefanter af intet. Iliaden er vel i en vis forstand nødvendigvis en enhed, hvis plan i grundtrækkene ikke kan tænkes forandret uden at den ophører at være Iliade. Men spørgsmaalet er om den digtning vi har under dette navn er den i det væsenlige autentiske frembringelse af een mands virksomhed, eller blot den tilfældige til os komne sidste fase i en lang udviklingsrække af digtninge, der, affødte af hinanden, med samme grundplan, samme syn paa verdensalt mennesker og

forhold, samme stil, paa eengang bevarede og frit omdannede folkets gamle sangskat. Det kan jo ikke være skjult for nogen der kender til andre litteraturer end de klassiske, at de Homeriske digte i udpræget grad bærer folkepoesiens kendemærker: den hele tunge snævre dragt af stive bondske formelkruseduller er slet ikke til at tage feil af. Men i det øieblik man heraf vil slutte at den Homeriske poesi altsaa efter al sandsynlighed har været folkedigtningens sædvanlige vilkaar underkastet, stanser man ved et underligt modsigende forhold. Disse digte har vel deres rødder dybt i den folkelige digtnings jord, men de har deres kroner høit over al anden folkelig digtning. Det er sket, som intet andet sted, at denne tunge sorte muld bar frugter som skulde glæde fjerne folkeslag i aartusender. I den Homeriske digtnings høie adel og sjældne rigdom, der er uden sammenligning med andre folks formbeslægtede digtninge, og ikke staar i forhold til formens virkemidler, men vel kan og bør forsone os med disse eller gøre dem kære for os, kunde der maaske ligge et fingerpeg om at den, omend fremvoxet af og rodfæstet i den folkelige jord, dog skyldte det enkelte fribaarne geni alt hvad der giver den særligt værd i vore øine. Om disse tvivl kredser tanken uden sikkert stade og vil aldrig finde hvile.

Af pladshensyn må Homer-diskussjonen i denne form foreløbig afsluttes. *Red.*

Ad Hesychium.

Scr. **Elof Olesen.**

Hesychii glossam

σίν · τὴν σεμνήν ββῶν

primus, quod sciam, Mauricius Schmidt (in Auctionario emendationum editioni majori addito) Lacedæmoniis attribuit, quum ex inscriptionibus constet, Lacedæmonios *σίν* pro *θεόν* dixisse. Cf. etiam quæ disputavit Joannes Baunach in Curtii Stud. X 85. Sed in hac interpretatione, quam posteriores approbaverunt, litteræ *ββῶν* plane negleguntur. Quid hoc compendio significetur, Musurus vidit; qui in editione principi *Βαβυλώνιοι* legit, et quamquam Mauricius Schmidt hanc scripturam in textum non recepit, tamen in indice editioni addito, qui *Γλῶσσαι ἐθνικαί* inscribitur, glossam inter babylonicas rettulit. Et hoc quidem recte; nam verbo *sin* lingua babylonico-assyrica luna significatur et nomen lunæ facili correctura in glossa restitui potest. Scribendum enim est:

σίν · τὴν σελήνην · Βαβυλώνιοι.

Den böhmiske Udtale.

Af Holger Pedersen.

---

§ 1. I Sommeren 1902 foretog jeg med Understøttelse af Carlsbergfondet, hvis Direktion jeg herved bringer min bedste Tak, en Studierejse til Prag og havde her rig Lejlighed til at studere den čechiske Udtale. I Dr. Hertvík Jarník (Sön af den bekendte Romanist og Albanolog Professor J. U. Jarník) fandt jeg en sprogvidenskabelig dannet Rådgiver, med hvem jeg atter og atter drøftede Resultaterne af mine Iagttagelser, og af hvem jeg desuden er bleven gjort opmærksom på adskilligt, som jeg ikke selv havde bemærket. Megen Nytte havde jeg også af en ung Seminarist (i det følgende citeret ved Hjælp af Bogstavet S.), der bl. a. har meddelt mig forskellige Oplysninger om Skoleudtale. Iøvrigt er mine Iagttagelser hentede såvel fra Universitetets Høresale (som jeg i stor Udstrækning misbrugte til mit Formål) som også fra Gader og Stræder og Legepladser.

Det er mit Håb, at den følgende Sammenstilling dels vil kunne være til Gavn for dem, der påbegynder Studiet af Sproget, dels — om den skulde indeholde Unöjagtigheder — foranledige en Fonetiker af Fag, fremmed eller indfødt, til at göre det interessante Sprog til Genstand for en nærmere Undersøgelse. (Det er for lang Tid siden blevet bekendtgjort, at det under Rousselot's Auspicier udgivne Tidsskrift «La parole» skulde bringe en Artikel af Chlumský «Les articulations du tchèque»; denne Artikel er dog endnu ikke udkommen, ialfald ikke kommen mig for Öje.)

Dialektologi og Sproghistorie ligger udenfor mit Æmne. Yderpunkterne af de Udtaleformer, som skal beskrives, er Foredragssproget og Folkesproget i Prag. De dannedes daglige Talesprog slutter sig vistnok ret nöje til Foredragssproget, men det må dog mærkes, at Folkesproget og dets Ejendommeligheder åbenbart står de dannede langt nærmere end f. Eks. den københavnske Dialekt hos os. Folkesprogets Udtale af *ý*, *ú*, *é* er sikkert ikke de dannede ganske fremmed. — Særlige fonetiske Tegn har jeg kun i meget lille Omfang haft Brug for; de, som forekommer, vil finde deres Forklaring i den pågældende Sammenhæng.

§ 2. Tryk og Tone. Trykket ligger på første Stavelse. En Ejendommelighed, som stiller Sproget i skarp Modsætning til Tysk og viser Sammenhængen med de andre slaviske Sprog, består i, at Enstavelsespræpositioner danner en Enhed med det følgende Substantiv eller Adjektiv og altså får Trykket: *ˈbez hnuti* ,uden Bevægelse' (men ifølge S. *na ˈjeho klerice* ,på hans Præstedragt'). Nærmere herom findes i de almindelige Grammatikker. Nægtelsen *ne* danner en Enhed med det følgende Verbum, *nej* ,aller-' med det følgende Adjektiv; dette gælder også [altid eller ofte?] om *tak* ,så': *ˈs úča|stenstvím ˈtak ži|vým* ,med så levende Deltagelse'. (Reglerne for Trykket i Talens Sammenhæng er jeg iøvrigt ikke istand til at præcisere.) Trykstavelsen har kun en svag Overvægt over de øvrige Stavelser.

Bitryk findes ifølge de indfødte Grammatikere på de ulige Stavelser (tredje, femte o. s. v.; sml. Mikkola, Betonung und Quantität in den westslavischen Sprachen S. 34); en lidt anden Opfattelse findes hos Gauthiot og Vendryes, Mém. soc. lingu. XI 331 ff.; på Grundlag af instrumentale Undersøgelser tilskriver de i en stor Mængde Tilfælde anden Stavelse et Bitryk. Mit eget Indtryk stemmer i det hele med de to franske Forskere. Anden Stavelse synes normalt at fremhæves; dog finder Fremhævelsen ikke Sted, hvis første Stavelse er lang «af Naturen» eller «ved Position» med mindre anden Stavelse har en lang Vokal og ikke er Ordets sidste Stavelse (*ˈkou|štíček*, *ˈři|káme*; denne Type er ikke undersøgt af Gauthiot og Vendryes); Fremhævelsen af anden Stavelse synes ligeledes at forsvinde, når tredje Stavelse uden at være Ordets sidste Stavelse er lang af Naturen eller ved Position (*ˈZu|batý*, men *ˈZuba|tého*; også dette Tilfælde mangler hos de franske Forfattere). Derimod har jeg i Modsætning til Gauthiot og Vendryes ment at høre anden Stavelse fremhævet i Ord som *ulice* (tre korte Stavelser; dog ikke i *patrno*). Fremhævelsen af anden Stavelse er for Udlændingen ofte mere iørefaldende end Hovedtrykket, især i Ord som *babička* (første Stavelse kort, anden Stavelse lang ved Position; allermest i Sætningens Sammenhæng: *stará babička* ,en gammel Bedstemoder'). Men det er muligt, at Tonen her spiller en Rolle. Sproget har nemlig også en svag Ordtone («musikalsk Aksent»); sml. Král, Listy filologické XXI 12, der for *opravdu*, *necitiš* angiver stærkest Tryk på første Stavelse, höjest Tone på anden Stavelse. Selv tror jeg med nogenlunde Sikkerhed at kunne sige, at anden Stavelse har höjest Tone i *ulice*, men ikke i *silnice*, *mluvnice*, at

anden Stavelse er höjest i *Zubatý*, men ikke i *Zubatého*. Tonen synes altså ofte at falde sammen med Bitrykket, hvis dette i det foregående er rigtigt bestemt. Når et Ord udtales spörgende, forandres Ordtonen; sidste Stavelse får da den höjeste Tone. Forøvrigt synes Folkesproget at have en stærkere fremtrædende musikalsk Aksent.

§ 3. Kvantitet. Karakteristisk for Böhmisk er Adskillelsen mellem lange og korte Vokaler både i Trykstavelsen og i de øvrige Stavelser uden Hensyn til udvortes Betingelser. Vokallængden betegnes ved Akut-Tegnet (*á* o. s. v.); for det lange *u* benyttes dels *ú*, dels *ů* (se i det følgende).

Dog begynder ydre Faktorer at göre deres Indflydelse gældende; i Udlyd af Flerstavelsesord er de oprindelig lange Vokaler i Talens Sammenhæng i Regelen korte; derfor Skrivemåder som *všeho druhů* og *všech druhu* ‚al Slags' ‚alle Slags' (Genitiv) på Skilte i Prag. *ji* og *jí* (Pron. i Fem.) udtales ens; *já* ‚jeg' er ofte halvt-kort. Der er også Tilfælde, hvor indlydende lange Vokaler forkortes i Ord uden stærkt Tryk: *místo* ‚istedenfor', *můžeme* ‚vi kan' kan have kort *i* og *u*. Herhen hører måske også Talesprogets *pudu* for *půjdu* ‚jeg vil gå'.

Anm. Der findes også andre (næppe på nogen Lydlov beroende) Afvigelser mellem Skrift og Tale: *jméno* udtales i Regelen *meno*; istedenfor Skriftsprogets *kniha* Gen. Plur. *knih* har Folkesproget *kniha kněh*. Forskellen mellem Infinitiv og Supinum er i Regelen opgivet: *jíst* ‚for at spise'; dog *spát* ‚sove', *spat* ‚for at sove'.

I det egentlige Folkesprog synes Forkortelserne at gå en Del videre end ovenfor angivet; jeg har hørt kort Vokal i dækket Udlyd, f. Eks. i *nevím* ‚jeg ved ikke', *nám* ‚os'. — Král siger i Listy filologické 25, 13, at de lange Vokaler, selv hvor de forkortes noget, kan vedblive at være forskellige fra de korte; Forskellen skulde så være «legato—staccato». Dermed menes vel kun, at de lange Vokaler selv i saadanne Tilfælde kan vedblive at være lidt længere end de korte. Nogen Forskel i den Måde, hvorpå man går over fra Vokalen til den følgende Konsonant, er der næppe: også efter de korte Vokaler er der «løs Tilslutning» (Jespersen Fonetik § 410; «schwach geschnittener Accent» Sievers), f. Eks. *a-no* ‚ja'.

Benyttelsen af Kvantiteten som Versprincip (endnu f. Eks. i den ansete Forfatterinde Eliška Krásnohorská's Oversættelse af Robert Hamerling, Král Sionský, 1901) er kunstig; ved Oplæs-

ningen omsættes Kvantitetsrytmen til en Eftertryks-Rytme. Mod Kvantitetsprincippet har (efter Dobrovský) navnlig Král udtalt sig i en Række Artikler i Listy filologické Bd. 20—25. Også Digteren Vrchlický har etsteds betegnet sig som en gammel Modstander af Kvantitetsprincippet (se Věstník českých professorů 1899 S. 146). Et helt andet Spörgsmål er det, om Král har Ret i at anse den latinske Kvantitetsrytme for ligeså kunstig som den čechiske (Listy filologické 25, 12—13).

En medvirkende Grund (og vistnok ikke den mindst væsentlige) til at göre Kvantitetsrytmen umulig i Böhmisk ligger ifølge Král, Listy filologické 25, 14, deri, at Sproget ikke har Følelse for Positionslængde. Dette står vel atter i Forbindelse med, at Konsonantlængde ingensomhelst Rolle spiller i Sproget. For at positionslange Stavelser kan træde i tydelig Modsætning til korte Stavelser, kræves det vistnok, at stavelsesluttende Konsonanter må være lange; og dette synes ikke at være Tilfældet i Böhmisk. I Modsætning til Russisk og Polsk kender Böhmisk heller ikke nogen etymologisk Konsonantlængde. Ord som *ssutina ssáti měkký Anna panna* udtales med kort *s k n*; *d* og *t* er stumt i *dcera otče* (Vok. ,Fader'). Derfor får Præpositionen *v* Formen *ve* foran *v* og *f*: *ve vodě* (forældet er Formen *u*). Meget almindeligt forekommer dog *s sebou* ,med sig', men det udtales ganske som *sebou* og er derfor en ortografisk Anstødssten for Skoleungdommen.

Derimod kan man godt have mouilleret *t* foran et *t*: *bud'te, odpusťte pojďtè*; men *t'* og *t* står i det hele taget for den čechiske Sprogbevidsthed som to forskellige Konsonanter (se § 10).

Den hyppige Skrivemåde *učednik* og *mučednik* istedenfor *učenik* og *mučenik* kan være Analogidannelse efter *vražednik* og lignende Ord og behøver ikke at stå i Forbindelse med en dialektisk forekommende Udtale af *nn* som *dn* eller næsten som *dn* (f. Eks. i *kamedný* istedenfor *kamenný*). Om den ældre Skrivemåde *učedlník* se Gebauer Hist. mluv. I S. 368, 375.

§ 4. Bagtungevokaler. *a* og *á* er (kort og langt) det «normale» *a* (som eng. *a* i *father*).

o er mindre åbent end det danske *o* i *godt*, også mindre åbent end det tyske (ialfald det nordtyske) *o* i *Gott* (og det russiske *o*?). Lyden er utvivlsomt mid back round og må vel også betegnes som wide, hvis man går ind på wide-narrow-Læren; den er altså nærmest beslægtet med de Lyd, som Jespersen behandler i sidste Halvdel af § 349 i sin Fonetik. En tilsvarende lang Lyd, noget mere lukket end det danske *å* i *Gåde* (Jespersen

§ 350), hvorom den iøvrigt minder stærkt, kan forekomme i Vokativen *bože*; fremdeles i Interjektionen *ó* og en Del fremmede Ord (hvor man har en Tilbøjelighed til at skrive *o* istedenfor *ó*): *tón dóm móda episóda* o. s. v., samt i et Par tyske Ord, som Skriftsproget ikke anerkender: *gór* (*gór nic* = *pranic*), *jó* ‚ja', *že jó* ‚ikke sandt' = *že, no jó* ‚nu ja'.

u og *ů ú* er high back narrow round (= dansk *u* i *Kulde Hule* eller fransk *ou* i *tout tour*). Det lange *u* forekommer 1) hvor Skriften har *ů* (et oprindeligt langt *o*); 2) hvor Skriften har *ú* (kun i Forlyd; et oprindeligt langt *u*; i dette Tilfælde har Folkesproget dog *ou*, se § 7); 3) i fremmede Ord, hvor man ofte skriver *u*, idet man skyr bægge de böhmiske Tegn med de særlige Forestillinger, der knytter sig til dem: *bluza*. Ofte skrives også *luza* (= *lůza*) ‚Pøbel'.

§ 5. Mellemtungevokaler. *ə* eksisterer ikke som Sproglyd i Böhmisk; Tegnet *e* betegner altid et virkeligt *e*. (Ved Stavning efter «Lydmetoden» ender dog mange Konsonanters Navn på et kort *ə*: *mə*, *nə* o. s. v.)

Den for de slaviske Sprog så ejendommelige Vokal *y* er på Tilbagetog; fra det dannede Talesprog er den fuldstændig forsvunden. Det lange *ý* er i Folkesproget blevet til *ej* (sml. § 7); Skriftsproget og det dannede Talesprog holder fast ved den ældre monoftongiske Udtale, men Lyden bliver da et rent *í* (*bíti* og *býti* lyder da ens). Det korte *y* er faldet sammen med *i*; bægge udtales af de dannede som *i*. I Folkesproget synes der derimod efter de fleste Konsonanter (undt. *ř ž ť* o. s. v.) ikke at høres nogen ren Fortungevokal, men en Mellemtungevokal (uden Hensyn til om der skrives *i* eller *y*). Ved Skoleundervisning i Stavning udtales *y* tydeligt forskelligt fra *i* som high mixed narrow round; det får derved stor akustisk Lighed med tysk *ü* (dansk *y*), hvorfra det dog er tydeligt forskelligt. Dette Forhold omtales hos Vorovka, Speciální methodika vyučování jazyku mateřskému, Prag 1899, S. 98; jeg har hørt Lyden af S.; samme Udtale anvendes til Dels ved Diktat og synes undertiden at trænge ind i det almindelige Sprog; jeg har f. Eks. hørt denne Lyd i Ordet *zbytek* i Professor Zubatý's Udtale. Af S. har jeg også hørt en anden Skoleudtale, hvorved der blev gjort tydelig Forskel på *i* og *y* i *viju* og *vyju*, *bil* og *byl*, *pil* og *pyl*, *milý* og *mylný* og på *i* og *y* efter *s*, *z*, men uden at Mellemtungevokalen *y* var rundet.

§ 6. Fortungevokaler. *e* (kort) og *é* (langt) er åbent

(= dansk *æ*, Jespersen § 340, low front narrow). Dog er at mærke, at det lange *é* ikke eksisterer i Folkesproget, der har erstattet det med *í*: *teplé*, *mléko* (bortset fra Tilfælde, hvor man i Analogi med beslægtede Former har fået kort *e*, f. Eks. i *jméno* § 3). Fastholdelsen af *é* i det dannede Talesprog støtter sig til Ortografien, der imidlertid er lidet konsekvent (*mléko* og *mlíko* ,Mælk', *lépe* men ,*líp* ,bedre'); hvor Ortografien fuldstændig har opgivet *é*, vil man heller ikke høre det i det dannede Talesprog. — *e*-Lyden varierer dog måske noget; den lange Lyd, og den korte Lyd i visse Stillinger er i manges Udtale mere lukket end dansk *æ* (f. Eks. *lépe*, *tečka* i Dr. Jarník's Udtale, *jenom* i Professor Polívka's Udtale; hos S. har jeg kun hørt denne mere lukkede Udtale i et Ord som *jedním*, hvor *e*-Lyden står mellem to *i*-holdige Lyd); Lyden må i disse Tilfælde vel beskrives som mid front wide og sammenlignes med *e* i eng. *men* (Jespersen § 338 sidste Halvdel). Omvendt kan der høres et ekstraåbent *e* i ubetonet Stavelse foran *l* (*přišel zapomněl*; low front wide, Jespersen § 340 sidste Halvdel). — *ě* er Tegn for kort *e* med foregående Mouillering (*děti tělo něco*) eller *j* (*běh pěkný věrný*) eller endelig *n* (*měrka*).

i og *í* er lukket, high front narrow; foran *r* har jeg hørt en lidt mere åben Lyd i Dr. Jarníks Udtale; at dömme efter S. er denne åbnere Lyd i Folkesproget tilstede også foran nogle andre Konsonanter.

§ 7. Diftonger. Det sidste Led af Diftongen *ou* er et rent *u* (high narrow); det første Led er måske en Kende mere lukket, end det böhmiske *o* ellers er; Eksempel: *dlouho* ,længe'. *ou* udtales i Folkesproget også istedenfor *ú* i Forlyd (§ 4); i *úhel* ,Hjörne' udtales kort *u* ligesom i *uhel* ,Kul'. — I Modsætning til Russisk og Polsk bibeholder čechisk de fremmede *u*-Diftonger *au*, *eu* (russ. og p. *a-u*). Diftongen *eu* synes dog at falde noget vanskelig; *rheuma* har i Folkesproget Formerne *rehma revma regma*.

Det sidste Led af Diftongen *ej* (og *aj áj oj ůj uj*) er et rent *i*, high narrow; det første Led i *ej* kan have *e*-Lydens mere lukkede Udtale (mid wide); i de øvrige *i*-Diftonger har første Led det pågældende Bogstavs normale Udtale; altså har f. Eks. *o* i *oj* samme Udtale som i alle andre Tilfælde. Diftongen *oj* skrives *oi* i Navnene *Alois Aloisie*. Diftongen *ij* i *přijdu* og *vyjdu* bliver i det daglige Sprog til langt *í* (dog ikke ved Oplæsning); sml. § 11.

j er stumt i *pojďte* og *půjdu* (udtalt *pudu*). — *ej* udtales, hvor det skrives, i Folkesproget tillige for det skrevne *ý* og for *í* efter *c s z*: *mýti hodný cín* ‚Tin' *zítra vozíček nosíček*. Dette er at forstå således, at *í* er gået over til *ý* efter *c s z*, sml. Gebauer Historická mluvnice jazyka českého I 212. Efter andre Lyd diftongeres *í* ikke (f. Eks. ikke i *míti*, *líce*); ligesålidt diftongeres *é*, der imidlertid meget vel i Ortografien kan optræde som *ý* eller *í*; der udtales altså langt monoftongisk *í* i *mléko teplé otýpka* (*otépka*) *týmě* (*témě*); ligeså i *nebozízek* ‚lille Bor' (Dim. til *nebozez*).

Anm. Hvor *ý* og *í* udtales som *ej*, vil man nu og da finde skrevet *ej*. Derimod vil aldrig et etymologisk gammelt *ej* (f. Eks. i Forstavelsen *nej-* ‚aller') findes skrevet *ý* eller *í*. Fantastisk er Prusík's Opfattelse af *nýbrž* ‚men' som **nej-* (Archiv f. sl. Phil. II 699, med rette afvist af Gebauer, sammesteds III 205; *ný-* hører til osl. *nъ* r. *no*, sml. *alebrž*); *zítra* ‚imorgen' hed tidligere *zjitra* (Gebauer Hist. mluv. I 535).

§ 8. Vokalbortfald og Kontraktion. Infinitiv på *-ti* klinger tvungent; man bruger i det daglige Sprog altid Formen på (umouilleret) *t*. Af Dobbeltformerne *lépe* og *líp*, *méně* og *míň*, *čtrnácte* og *čtrnáct* bruger Folkesproget kun de kortere Former. Andre Dobbeltformer er: *dvakráte* og *dvakrát*, *budeme* og *budem* (Formen på *-em* kunde være den ældste; thi Endelsen *-eme* er en čechisk Nydannelse; om de forskellige Endelser se Gebauer Hist. mluv. III 2 p. 19 ff., hvis sproghistoriske Opfattelse af Formerne jeg dog på ingen Måde kan dele).

nějaký kan blive til *ňáký* (*j* mellem Vokaler har, også hvor det ikke udelades, en ejendommelig Udtale, hvorved Stavelsegrænsen let udviskes). Andre sammentrukne Former er *dobrýtro* ‚god Morgen', det af Skriftsproget anerkendte *prý* (i Folkesproget *prej*) af *praví*, *prál* = *pravil* (f. Eks. hos Neruda, Sebrané spisy X 35, 40, 77). (En helt sjælden Form, der vel overhovedet ikke høres i Prag, er *třás* = *třebas*.)

§ 9. Sonantiske Ikke-Vokaler. Stavelsedannende *r* og *l* er meget almindelige; de artikuleres på samme Måde som i deres konsonantiske Funktion og volder selv i den berömte Taleprøve *strč prst skrz krk* ‚skub Fingeren over Halsen' ikke nogen Vanskelighed for Udlændingen. Bortset fra selve *r-* og *l*-Artikulationerne er iøvrigt Mundstillingen nevtral (så at Lydenes Klangfarve mere ligner ə end nogen af de andre Vokaler). Efter en foregående Konsonant må der ikke høres nogensomhelst vokalisk

Glidelyd (i *prvý* og *pravý* er Sammenslutningen mellem *p* og *r* nöjagtig lige nær). Fremdeles må det mærkes, at Lydene *r* og *l* er korte; den uøvede vil ufejlbarlig udtale *r* og *l* for langt i Trykstavelser (og derved, som jeg i Forbigående bemærker, berøve sig selv Muligheden for en Forståelse af den Adskillelse mellem langt og kort *r* og *l*, der forekommer i andre slaviske Sprog f. Eks. Slovakisk; heraf forklares Bell's og Lloyd's Påstand om, at en stavelsedannende Konsonant altid er lang, se Jespersen, Fonetik S. 527[1]; har man lært den rigtige čechiske Udtale, vil man straks forstå Muligheden af en Kvantitetsforskel); også den uøvedes Øre vil let forvirres af Sonanternes Korthed, tro at høre en Vokal efter *r*, være fuldstændig i Vilderede overfor *l* i *mlha* o. s. v.

Det čechiske sonantiske *r* og *l* er 1) Fortsættelse af et indoevropæisk sonantisk *r* og *l*; Eksempler findes kun i Ordenes Indre. *krk plný*; 2) et fællesslavisk konsonantisk *r* eller *l*, som ved Bortfald af en af Vokalerne ъ og ь er blevet sonantisk: *krvavý, slza* Et *r* eller *l* af denne sidste Oprindelse kan også forekomme i Slutningen af et Ord: *mohl* ,kunde'; dog udtales sådanne Fortidsformer ofte (oftest) således, at *l* ikke er blevet sonantisk, men er faldet bort: *moch* (skrevet *mohl*) ,kunde'. Den samme Udvikling har også undertiden fundet Sted i Ordenes Indre; herpå beror Diminutiver som *zrcátko* til *zrcadlo*, *pravítko* til *pravidlo*.

I *sedm* ,7' og *osm* ,8' er *m* som Følge af Vokalbortfald blevet sonantisk; dog udtales det nu i Regelen som *um*: *sedum*, *sedumnáct*.

I Begyndelsen af et Ord er ingen Konsonant bleven sonantisk; i Ord som *lnu, lněný lva lze lhostejný lpí rta rčení* er *r* og *l* konsonantisk, hvilket i Talens Sammenhæng i Regelen ikke vil volde nogen Vanskelighed (*to rčení* med konsonantisk *r* er selvfølgelig let at udtale). Også i Forlyd er Forbindelsen af et konsonantisk *l* og *r* med en følgende stemt Lyd (*n, v, z, h*) mere en Vanskelighed for Stavelselærens Teori end for Udtalen; ved de vanskeligere Forbindelser kommer det i § 14 omtalte Indskud af en kort trykløs Vokal i en Konsonantgruppe i Betragtning. På samme Måde er *m* konsonantisk i *mše mhouřiti*; dette sidste Ord kan blive til *hmouřiti* (S.) og *mouřiti* (S. og Dr. Jarník). Ligeså lidt bliver *j* i Ordenes Begyndelse sonantisk; det er stumt i *jdu* ,jeg går', *jsem* ,jeg er' (men hørligt efter *ne* ,ikke': *nejdu nejsem*); i *jméno* ,Navn' er *j* i Regelen stumt, men kan udtales

i höjtideligt Sprog; *j* høres altid i *jho* ‚Åg‘, der for de dannede i Prag er et litterært Ord (herved må det erindres, at det čechiske *h* er stemt (se § 12 og § 13)).

§ 10. Mouillering. Virkningen af en Fortungevokal på en foregående Konsonant, der navnlig i Russisk har skabt et System af parvise Konsonanter (*s* og mouilleret *s* o. s. v.), har i čechisk enten fuldstændig tabt sig (som ved *s*, *z*, *l* og i de fleste Tilfælde ved Læbelydene *p b v m*), eller ført til en videre lydlig Udvikling, der fjærnede den ved Mouillering opståede Lyd fuldstændig fra sit Udgangspunkt (*pj*, *mn̆*; *ř*). Betegnelsen Mouillering kan i det höjeste være passende ved Lydene *t d* og *n*; men heller ikke her passer den ret. Lydene *t d n* er forblevne uforandrede foran et urslavisk kort *e*, men har lidt en Modifikation foran de øvrige Fortungevokaler. Denne Modifikation betegnes slet ikke af Skriften foran *i* og *í* (foran disse Vokaltegn kan intet virkeligt *t d n* forekomme); foran *e* (hvor Modifikationen forekommer, hvis Vokalen går tilbage til et urslavisk langt *ē* eller et nasaleret *ę*, men ikke hvis det čechiske *e* er et urslavisk kort *e*) bruges ligeledes de sædvanlige Konsonanttegn, men over Vokalen sættes en Hage: *ě*. Hvis Modifikationen forekommer foran andre Vokaler (foran *y*, *ý* kan den aldrig forekomme), foran Konsonanter eller i Udlyd, anbringes Hagen over den modificerede Konsonants Tegn (*Ň Ť Ď ň*); af praktiske Grunde erstattes Hagen af en Apostrof ved et Minuskel-*t* eller -*d*: *ť ď*. Eksempler: *tichý divý vnitř tě děk něco ťuleň* ‚Sæl‘ *lod'ka*. Men det čechiske *ť ď ň* er ikke identisk med det russiske mouillerede *t d n*. De russiske Lyd er, hvad Jespersen § 310 kalder «palataliserede», medens de čechiske Lyd er «palatale»; de har fået deres Artikulationssted noget forskudt; *ť* og *ď* vil derfor ofte af Udlændinger blive opfattede som et palatalt *k* og *g*; *ň* har samme Artikulationssted som *ť* og *ď* og minder virkelig også om et palatalt *η* således som det f. Eks. forekommer i Nyirsk; dette har været mig påfaldende ved Ordet *není*. Til Trods for disse akustiske Forvekslinger må *ť ď ň* betegnes som palatalt *t d n* (Jespersen § 201), ingenlunde som palatalt *k g*-*η* (Jespersen § 202).

Et *d* eller *t*, som står umiddelbart foran *ň*, påvirkes deraf og bliver palatalt eller måske kun palataliseret: *jedním obchodník četník*.

I nogle Tilfælde vakler Ortografien mellem *ť* og *t*, f. Eks.

i Ord på *-nosť* (*-nost*) og i Infinitiver med bortkastet *i*; her har Talesproget *t* (ikke-palatalt).

Læbelydene *p b v m* er aldrig mouillerede; dog har Mouilleringen åbenbart været tilstede i en ikke fjærn Fortid i de samme Tilfælde som ved *t d n* (altså ikke efter urslavisk kort *e*). Dog har Udviklingen ikke været ganske parallel: *kotě* ‚Kattekilling' Plur. *koťata*, men *poupě* ‚Knop' Plur. *poupata*. Kun foran et čechisk *e* (som ikke er opstået af et urslavisk kort *e*) findes der en lydret bevaret Erindring om Mouilleringen; men *pě bě vě* udtales som *pje, bje, vje*, og *mě* udtales som *mňe*. Til Verber på *-iti* med foregående Labial dannes Perf. Part. Pass. på *-ený* (*spraviti spravený*); dette er ingen lydret Form, thi *-e-* er her ikke urslavisk *e*, men urslavisk *-je-*, der skulde være blevet til čech. *-ě-*; Iterativerne ender på *-ovati*: *spravovati*. Formen *spravený* istedenfor det væntede *-věný* er parallel med *cíděný* af *cíditi*, hvor man væntede *-zený*: den samme Konsonant er gennemført i Infinitiv og Participium Perf. Pass. Ved Analogidannelse har man omvendt fået Former som *přepjatý napjatý* af Verbet *pnouti* eller *píti* ‚spænde'. Disse Former giver atter Anledning til, at man hyppigt skriver *napjetí* ‚Anspændelse' o. s. v. istedenfor *napětí*. I sine af Ministeriet approberede Pravidla hledící k českému pravopisu vil Gebauer skrive *upiatý* o. s. v., hvilket er i uforsonlig Strid med den moderne Ortografis Fordeling af Tegnene *i* og *j*.

§ 11. Sonore Konsonanter. Af Hensyn til forskellige stærkt fremtrædende lydlige Ejendommeligheder er det hensigtsmæssigt i Böhmisk ligesom i de andre slaviske Sprog at inddele Konsonanterne i sonore og ikke-sonore Konsonanter. Til de sonore Konsonanter må man da regne Vokalerne *u* og *i* i konsonantisk Funktion. *r*, *l* og Nasalerne. Ingen sonor Konsonant optræder i Böhmisk i ustemt Form: der udtales stemt *n* og *m* i *snaha kmen* o. s. v.

Vokalen *u* i konsonantisk Funktion forekommer kun i de ovenfor § 7 beskrevne Diftonger. Et konsonantisk *i* er derimod meget hyppigt; det betegnes med *j*; om denne Lyd i Stillingen efter Vokal se § 7 (*ij* begynder med lidt åbnere *i* end ellers, eller ender på et lidt mere lukket *j*; i daglig Tale erstattes denne Forbindelse af et langt *í*: *přijdu vyjdu*). Rent *i* høres også i Forbindelser som *přepjatý*, *objetí* ‚Omfavnelse' (sammensat af *ob-* og *-jetí*) og det dermed ganske enslydende *obětí* (Instrumentalis) ‚Offer'. I Begyndelsen af et Ord synes *j* at være en

Smule mere lukket, omtrent som det danske *j*; foran *i* synes det at kunne være spirantisk (f. Eks. i *jiný*); det har i denne Stilling undertiden gjort et *h*-agtigt Indtryk på mit Øre (eller gjort Indtryk af at være nærved helt at forsvinde: dette sidste måske, når det ikke bliver udtalt spirantisk).

r er en Tungespidslyd med Snurren og med normalt Dannelsessted (*β* R[fg], Jespersen § 196). *zr*- (f. Eks. i *zralý*) kan af den uøvede forveksles med *zdr*-, men i Virkeligheden indskydes der intet *d* i denne Forbindelse. Af *l*-Lyde har Böhmisk endnu den Dag idag to: et palataliseret *l* og et normalt *l*. Det palataliserede *l* forekommer kun foran *n*: *volno vlna plný*; det er identisk med det russiske palataliserede *l* (Jespersen § 310), dog måske med noget svagere Palatalisering i den sonantiske Funktion. Jeg har hørt Palataliseringen tydeligt både hos S. og Dr. Jarník. I alle andre Stillinger end foran *n* udtales det normale *l* eller i det mindste en Lyd, som ligger nærmere ved det danske og franske *l* end ved det engelske *l*: *málo další kolmo volky holka*.

Det böhmiske *m* er et normalt *m* (= dansk *m* o. s. v.). Ligeledes er *n* det almindelige *n* og identisk med dansk *n*. Dog klinger det i Slutningen af et Ord anderledes end i Dansk; jeg har tvivlende udtydet den akustiske Forskel således, at det med Tungen dannede Lukke bevares mere energisk (eller måske overhovedet er mere energisk) end i Dansk. Heri ser jeg Grunden til, at Böhmerne ikke kan gå over fra *n* til *s*, uden at Eksplosionen af *n* bliver hørlig; *s* bliver næsten eller ganske til *c* (*ts*): *křesťanský*, *lonský* (men ingen Overgangslyd mellem *ň* og *s* i *loňský*, en anden Udtale af samme Ord), *konský*, *konstvo*, *panský*, *panstvo*; også i *Honza* ‚Hans' høres en svag (stemt) *n*-Eksplosion. Pronominet *jenž* udtales (omtrent) som *jenč*, forsåvidt det bruges i daglig Tale. -*n* er tilböjelig til Assimilation med sine Omgivelser. Zubatý siger i sin Anmeldelse af Delbrücks Syntaks i Věstník české Akademie X. S. 25 i Særtrykket, at *n* i *černý mošna* artikuleres anderledes end i *tento*, *temný*; i de to første Ord nærmer *n* sig til den kakuminale Udtale. Vigtigere er det, at *n* foran *k* (hvor det i de slaviske Sprog altid er et etymologisk *n* og i Russisk og Polsk endnu udtales som *n*) går over til Bagtungenasalen *η*: *maminka*; som Følge heraf udtaler man også *η* i Fremmedord som *anglický*. — *pánbůh* ‚Vorherre' kan udtales *pámbůh*. Om *ň* se § 10 (også i tyske Låneord som *š*[n]*upnouti*, *šněrovati* ‚schnupfen', ‚schnüren').

§ 12. **Stemmeforhold ved de ikke-sonore Konsonanter.** Stemte ikke-sonore Konsonanter bliver i Udlyd stemmeløse: *domov* ‚Hjem' (*-f*); Gen. Pl. *křivd* (*-ft*). Grupper af ikke-sonore Konsonanter er enten helt igennem stemte eller helt igennem stemmeløse; i Regelen retter den første Konsonant sig efter den sidste: *sříliti* (udtalt *zř-*); *kde, kdy, kdo* (*k* udtalt som *g*). Præpositionerne *k v s z* udtales som *k f s* foran stemmeløse ikke-sonore Konsonanter, men som *g v z* foran stemte ikke-sonore Konsonanter. Foran Ord, der begynder med en Selvlyd, er disse Præpositioner stemmeløse og skilte fra den følgende Selvlyd ved en tilsyneladende Pavse, der udfyldes af et Stemmebåndslukke (*ε* 0 efter Jespersens Betegnelse, «fester Einsatz» Sievers): *v ohni* (*f'o-*), *z oka* (*s'o-*), *k oku* (*k'o*). Da *ε* 0 kan betegnes som en stemmeløs Lukkelyd, er det stemmeløse *k f s* foran denne Artikulation i fuld Overensstemmelse med Hovedreglen.

Den ejendommelige Udtale af *v*, *z*, *s*, *k* og tillige af Præpositioner som *bez* foran Ord med forlydende Selvlyd er omtalt af Olaf Broch, Archiv f. slav. Phil. XVIII 314. Broch's Udtryk, at *v z s k* danner en Stavelse for sig, er urigtigt. Hvad Vokalen angår, vil Broch i Regelen have hørt «leiser Einsatz», men dog undertiden også «fester Einsatz»; han mener derfor, at der virkelig er en Pavse mellem Præpositionen og det følgende Ord. Dette er imidlertid absolut usandsynligt; hvis den etymologiske Bevidsthed kunde fremkalde en Pavse i dette Tilfælde, hvorfor fremkalder den så ingen Pavse foran *m n ň r l v j*? Broch vil have hørt en Pavse i *z křemene, z baltického moře*; mon det ikke her snarere drejer sig om det i § 14 omtalte Indskud af en svag Vokal i en Konsonantgruppe? — At Böhmisk virkelig kender *ε* 0 som Indledning til en forlydende Vokal, slutter jeg også af en Artikel af Černý i Listy filologické XXIX 245—247. Han siger her S. 246: «Hvis vi efter en Pavse udtaler en eller anden Selvlyd, mærker vi ganske tydeligt, hvorledes Lyden bryder igennem Stemmeridsen (*projede štěrbinou hlasovou*). Vi mærker et Slags Stød (*cítíme jakýsi náraz*), som fremkommer ved, at Stemmebåndene er blevne strammede, hvorved Stemmeridsen er bleven indsnævret.» Det er vel utvivlsomt, at Forf. her taler om *ε* 0; det fremgår af hans Artikel, at *ε* 0 ikke behøver at anvendes i Sætningens Indre, men kan indtræde, hvis man tydeligt vil markere et Ords Begyndelse. *ε* 0 spiller altså kun en begrænset Rolle i Böhmisk; fra først af er det åbenbart fremmed for de slaviske Sprog; herpå tyder det Forslag af *v*

eller *j*, der så ofte er indtrådt foran en forlydende Vokal. *v* har åbenbart endnu udbredt sig, efter at den čechiske Ortografi allerede var fastslået: alle Ord, som i Skriftsproget begynder med *o* (ikke *ou-*), begynder i Folkesproget med *vo-*: *von* = *on*, *vo* (*o*), *voko* (*oko*), *vokno* (*okno*), *vopice*, *vorel*, *vocet*, *volej*, *vosel*, *voltář*, *volovo*, *volše*, *vosum* (*osm*). De få tilsyneladende Undtagelser (*oliva*, *obr*, *oř*) er litterære Ord. Skriftsproget selv vakler dog undertiden: *oj* og *voj* ‚Vognstang'. (Hvad der er Grunden til Folkesprogets *eště* for *ještě*, véd jeg ikke.) — Nærmest som en Kuriositet meddeler jeg, at *ε* 0 også kan forekomme efter en Vokal; således i følgende Börnerim (der indeholder en Advarsel mod at grise sig til):

kominík má flek,
kominice ne'
«Skorstensfejeren er snavset,
Skorstensfejerens Kone ikke.»

Ordet *ne* har kort Vokal og Stemmebåndslukke, der udtales så energisk, at Ordet danner et (ufuldkomment) Rim på *flek*. Rimet er meddelt mig af Dr. Jarník i Anledning af min Beskrivelse af det danske Stød, hvortil jeg havde föjet den Bemærkning, at jeg lejlighedsvis havde hørt Stød i forskellige andre Sprog i interjektionelle Udtryk.

Foruden de nævnte Forff. har også Vorovka omtalt det ejendommelige Forhold ved Præpositionerne foran Ord med forlydende Selvlyd (i den citerede Bog S. 100—101): *k vůli z domu* udtales ganske som Ord, der begynder med *kv*, *zd*; men *k otci* (2 Stavelser) *s oběma* udtales anderledes end Ord, der begynder med *ko-* *so-*. Derimod angiver han stemt *d* (og altså intet *ε* 0) i *od otce*, hvilket er i Strid med Brochs Angivelse om *bez*; formodentlig er den af Broch angivne Udtale sjældnere end den, som Vorovka antyder. — At udelade *ε* 0 mellem Præpositionerne *k z s v* og en forlydende Selvlyd (i hvilket Tilfælde da *v* og *z* beholder sin stemte Udtale) synes at være tilladeligt i höjtideligt Sprog; denne samme (ældre) Udtale forekommer også dialektisk, hvorom man kan finde Angivelser hos ČERNÝ. Den almindelige Udtale med *ε* 0 kan også forekomme i sådanne Sammensætninger, der føles som Sammensætninger; Vorovka anfører *zočiti*; jeg har selv hørt Professor Zubatý udtale *zobecnění* med *s'o-*.

Anm. Det vil let ses, at der kun er et lille Antal Tilfælde, i hvilke *s* ‚ned af' kan lyde anderledes end *z* ‚ud af'

(Forskellen vilde kun kunne göre sig gældende foran sonore Konsonanter). Dette har medført, at disse Præpositioner i Regelen sammenblandes og udtales som *z*. I Sammenblandingen deltager også *s* ,med'. Dermed er man nået til samme Standpunkt, som kendes fra Polsk.

Fra Regelen om Stemmeforholdene ved de ikke-sonore Konsonanter må *v* tildels undtages; denne Lyd bliver vel stemmeløs i Udlyd og foran stemmeløse Lyd; men den gör aldrig en foregående stemmeløs Lyd stemt. *kv-* og *k v-* udtales med en stemmeløs og en stemt Lyd, ligeså *sv-*. En Udtale som polsk *gwoli* for *k woli* eller polsk *sf-* for *sv-* findes ikke i Böhmisk. Grunden til Lydens Særstilling er åbenbart den, at den fra først af i de slaviske Sprog har været udtalt som konsonantisk *u*. Af denne Udtale er der endnu Rester i böhmiske Dialekter; se herom Gebauer, Hist. mluv. I 429 (og Archiv f. slav. Phil. III 204). Herpå beror også det nu forældede *u vodě* for *ve vodě* o. s. v.

En anden Uregelmæssighed består i, at det stemte *h* i de Tilfælde, hvor der kræves stemmeløs Lyd, går over til *ch* (som i tysk *ach*): *Bůh. lehký, mohl* (udtalt *moch* eller *mohl*), *knihkupectví knihtiskárna*. Dette forklares af, at *h* oprindelig har haft Udtalen *γ* («åbent *g*» som i dansk *Sag*).

Endelig må det endnu tilföjes, at i et Par Tilfælde en stemt Lyd bliver stemmeløs under Indflydelse af en foregående stemmeløs Lyd. Dette gælder om *ř* efter *p, t, k, ch, f* (Eksempler i § 13; efter *s* forekommer *ř* kun i Sammensætninger; her udtales da *s* som *z*: *sřítiti*). Ligeledes bliver *h* til *ch* efter *s* i Sammensætninger (men bevares efter *z*): *shon shánĕti shrábnouti shýbati shořeti* har *s* + *ch*; men *zhebnout* ,krepere', *zhasiti* har *z* + *h*. I Sandhi indtræder altid *z* foran *h*: *s hostem* ,med Gæsten' (*zh-*).

§ 13. **De ikke-sonore Konsonanter.** Under Benævnævnelsen ikke-sonore sammenfatter jeg Hæmmelyd (Spiranter), Lukkelyd (Klusiler) og Affrikater. *f* og *v* udtales som i andre Sprog (Fransk, Engelsk). I hjemlige Ord forekommer *f* oprindelig kun, hvor det efter Reglerne i § 12 er opstået af *v*. Ved sekundære Udviklinger og Lån har man dog også fået et etymologisk selvstændigt *f*. *doufati* ,håbe' og *zoufati* ,fortvivle' går tilbage til det oldslaviske *upъvati*, hvoraf (*pv* > *f*) ældre čech. *úfati*; om Diftongen *ou* i *doufati* skyldes rent lydlig Udvikling eller Indflydelse fra *zoufati*, tör jeg ikke sige; de to Slægtninge har som Trillingbroder adopteret et tysk Låneord *troufati* ,trauen', og et andet tysk Låneord *coufati* ,vige tilbage' hører vel til

samme Selskab. Hovedmassen af Ord med *ʃ* er tyske Låneord. — *s* er dansk (tysk) *s* og *z* den tilsvarende stemte Lyd. *ś* og *ź* svarer til de Lyd, der i Fransk skrives *ch* og *j*. En lille Afvigelse mellem Skrift og Tale består i, at man skriver *student* i Tilslutning til Latin, men udtaler *śtudent* i Tilslutning til Tysk. Man skyr ikke Forbindelser af *s*- og *ś*-Lyde: *z židlic*, *božský* (her er *ź* åbenbart genindført af den etymologiske Bevidsthed, sml. p. *boski* og č. *český*; *ź* kan endnu være stumt i *mužský*, *množství*, men ikke i mindre dagligdags Ord som *družstvo*). Ved Dannelsen af Lydene *ś* og *ź* anser Jespersen det for væsentligst at den Del af Tungen, der artikulerer, ikke er den, der i Hviletilstanden ligger ligeoverfor vedkommende Punkt i Mundtaget. Men da det væsentlige lydfrembringende Element vistnok er den «skeformede Hulning» eller det «Kedelrum», som dannes foran eller bagved Stedet for Tungens störste Tilnærmelse til Mundtaget, går det næppe an at lade dette Element være underforstået ved den analfabetiske Betegnelse af Lyden. Og ligeså vel som «Kedelrummet» kan betragtes som en nødvendig Følge af den særlige Måde, hvorpå Tungen nærmer sig til Mundtaget, ligeså vel kan man betragte Tilnærmelsens ejendommelige Art som en nødvendig Følge af Kedelrummet. I Jespersens System må som bekendt Taltegnene både betegne en Åbnings Störrelse og dens Form. Dette Princip kan trods al Sindrighed ikke gennemføres fuldstændig, og Jespersen har derfor indført nogle særlige Tegn for Åbningens Form: I for Sidelydene og R for Snurrelydene m. m. Jeg anser det for nødvendigt at gå videre i samme Retning og indføre et særligt Tegn for den skeformede Hulning, der er ejendommelig for *ś*-Lydene. Jeg foreslår hertil Tegnet V; de to Arter *ś*-Lyd, som Jespersen beskriver (§ 208), måtte da vel bebetegnes $\beta\ 1^{f}\ \gamma\ V$ og $\beta\ V\ \gamma\ 1^{f}$; herved er jeg ikke blind for, at der kunde rejses Indvendinger (efter min Mening ikke afgörende) mod Brugen af Bogstavet *β*. Om det čechiske *ś* er (γ V eller) β V, tör jeg ikke afgöre. Der forekommer i čechisk en tredje Lyd, som er beslægtet med *ś* og *ź*, nemlig *ŕ* (stemt og stemmeløst); jeg betegner den analfabetisk $\beta\ R^{gf}\ \gamma\ V\ \varepsilon\ 1$ og $\beta\ R^{gf}\ \gamma\ V\ \varepsilon\ 3$. Formlen viser, at *ř* består af en samtidig Snurrelyd og *ś*-agtig Lyd. Men Tungespidsen er vistnok længere tilbage end ved *r*; Tungens Underflade er meget nær ved Tænderne (Over- og Undertænder holdes temmelig nær sammen); Læbestillingen er som ved *ś*, vist omtrent $\alpha\ 5^{b}$, altså temmelig nevtral. Tungespidsens Vibrationer er mindre energiske end ved *r*, hvilket vistnok er en

temmelig nødvendig Følge af den samtidige ś-Artikulation. Kedelrummet kan heller ikke ganske få samme Form som ved ś; det akustiske Indtryk er også noget forskelligt derfra og minder tildels om *s*. — Det følger af sig selv, at *ř* er aldeles forskelligt fra *rž* (f. Eks. *zaržáti*). — Efter at jeg allerede var kommen til den ovenfor fremsatte Anskuelse om *ř*-Lyden (på Grundlag af mine egne Artikulationer, efter at jeg havde lært at udtale Lyden rigtigt), læste jeg en Afhandling af Ladislav Dolanský i Věstník českých professorů 1901 Hæfte 4 S. 243—251, hvor der gives en Beskrivelse af *ř*, som i alt væsentligt stemmer med min. Han tilföjer, at der til *ř* kræves en kraftigere Udåndingsström end til *r*. Han omtaler også et Drøbel-*ř* (čípkové *ř*) med en Tungetilnærmelse mod den bløde eller hårde Gane; dette *ř* forekommer dog kun individuelt. — Man lærer lettest at udtale *ř*, hvor det er stemmeløst efter *p t k* i Begyndelsen af et Ord. Eksempler: *při tři křídlo dříve břidlice vříti zemřel říci stříci zřídka hřích hřmíti třpytiti hřbitov uvnitř lékař vařiti vaříme lékařský řku kufřík chřípě chřest kurfiřt* ‚Kurfyrste' *buřt* ‚Pølse' (t. *Wurst*) *římsa* ‚Gesims'. Iblandt de anførte Eksempler vil man finde både Gruppen *zř* og *řs*; derimod vil man vanskeligt finde Forbindelser af *ř* med *ś* eller *ź*. I Ord som *mateřština* er *ś* stumt; et oprindeligt *ź* er foran *ř* gået over til *h* (af ældre *γ*; sml. spansk *x* af *ś*, Jespersen § 213, og det urslaviske *x* af ældre *ś*, Forf. I F V 74): *hříbě* ‚Føl', Plur. *hříbata* russ. *žerebjonok* Plur. *žerebjata*. Sml. ved *g* S. 125. Til Slutning hidsætter jeg et Par čechiske Tungeprøver: *tři sta tři a třicet stříbrných křepelek přeletělo přes tři sta tři a třicet stříbrných střech* ‚333 Sølvvagtler flöj over 333 Sølvtage'; *tři sta tři a třicet stříbrných stříkaček stříkalo přes tři sta tři a třicet stříbrných střech* ‚333 Sølvsprøjter sprøjtede over 333 Sølvtage'; *pod našim okénkem roste keř pepře; ať se pře, kdo se pře, přes ten keř pepře nepřepře* ‚under vort Vindu vokser en Busk Peber; lad, hvem der vil, disputere, den Busk Peber vil han dog ikke kunne bortdisputere' (ifølge en anden Angivelse begynder den sidste Sætning ikke med *přes* ‚over', men med *přec* ‚dog'; «Meningen» er i begge Tilfælde den samme). — Det čechiske *ř* er opstået af et mouilleret *r*; lignende Udviklinger foreligger i andre vestslaviske Sprog; i Polsk skrives *rz* og udtales *ź*. En Overgang fra mouilleret *r* til *ź* forekommer også i irske Dialekter (Kilkenny ifølge Henebry, Phonology of Desi-Irish, Greifswald 1898 S. 74). — Lyd som *ř* vil det være ret vanskeligt at finde andetsteds; den akustiske Lighed med cymrisk

rh er kun flygtig; en Lyd i Skotsk-Gælisk beskrives af Staples på en sådan Måde, at man kunde komme til at tænke på *ř*, se min «Aspirationen i Irsk» S. 83 og Strachan, Zeitschrift für celtische Philologie II 210; endelig skal jeg minde om, at der i Umbrisk fandtes en Lyd (opstået af *d*), som i det nationale Alfabet havde sit eget Tegn, men i det latinske Alfabet gengaves med *rs* eller *s*.

ch (der i det čechiske Alfabet behandles som et særligt Bogstav med Plads efter *h*) er en ustemt Bagtungehæmmelyd, den tyske *ach*-Lyd. Vaklen mellem *jechtati* og *jektati*, *lechtati* og *lektati*. — *h* er den til det danske *h* svarende stemte Lyd: den bageste Del af Stemmeridsen (Bruskridsen) er åbnet til *h*-Gnidningen, den forreste Del (Båndridsen) er indstillet til Stemme (sml. Vietor, Elemente der Phonetik [3] § 26). I en analfabetisk Formel for denne Lyd må der altså være et særligt Tegn for Bruskridsen; efter Analogier i Systemet kan dette Tegn kun være E, og Formlen bliver altså ε 1 E 2. Da de allerfleste Mennesker ikke har Evne til bevidst at indstille Stemmebåndene i forskellige Stillinger, må man ved Tilegnelsen af Lyden rette sin Vilje mod Frembringelsen af det akustiske Indtryk: *h* og Stemmeklang. Lydens Natur vil straks blive klar for enhver, der hører den nævne ved Stavning efter Lydmetoden; hvor Lyden forekommer i Talens Sammenhæng, kan den fremmede derimod længe være i Vilderede med, hvori egentlig Afvigelsen fra et sædvanligt *h* består (medens man snart vil komme på det rene med, at den kun danner Gruppe med stemte, aldrig med stemmeløse Konsonanter). Hvad man derimod ikke et eneste Öjeblik vil være i Tvivl om, er, at Lyden virkelig er et *h* og ikke et *γ* (hvoraf den ligesom den lillerussiske *h*-Lyd er opstået); i Praksis identificerer Böhmerne deres *h* med det tyske *h*; kun de, som har fonetisk Uddannelse, er sig Forskellen bevidst. At Lyden er stemt, siger f. Eks. Kott i sin store Ordbog ved Begyndelsen af Bogstavet *h* (*jasný* ‚lys' er = ‚stemt'; *temný* ‚mørk' er = ‚ustemt'); i det böhmiske Konversationsleksikon (Ottův slovník naučný) Bd. X S. 674 definerer Zubatý Lyden som «jasná souhláska, trvací, vznikající třením vzduchového proudu průlinou utvořenou na konci hrdla». Eksempler på det stemte *h*: *hora hlava hned hrabati hřích hvězda hbitý hmožditi*; hyppigt i Forbindelse med et foregående *g, z, v*: *k hosti* ‚til Gæsten' (*gh*-), *s hostem* ‚med Gæsten' (*zh*-), *v hosti* ‚i Gæsten'. I et Par lydmalende Ord er der en ikke lydret Vaklen mellem *h* og *ch*: *šmaťhati* ‚gå skævt' (*-ďh-* Dr. Jarník, *ťch* S.;

også *šmaňhati*); *hmatati* ,famle' udtales *chmatati;* sml. *kaňha* og *kaňka* ,Blækklat'. *hm-* udtales ofte *m-*; om *mh* se § 9; også i Ord som *žhavý* kan *h* blive stumt, dog vistnok kun dialektisk. I andre Tilfælde er *h* ikke stumt (Morfill's Angivelse i A Grammar of the Bohemian Language, at *h* skulde være stumt i *hřbet* og *hvězda* finder ingen Bekræftelse hverken i de dannedes Sprog eller i Folkesproget i Prag). *tedy* ,altså' er oprindelig samme Ord som *tehdy* ,den Gang', men Betydningsforskellen og den Omstændighed, at *tedy* gærne står på anden Plads i Sætningen (de uaksentuerede Ords Plads), viser, at Aksentforhold har spillet en Rolle ved Bortfaldet. *hrozinka* ,Rosin' er et Låneord, men omdannet under Indflydelse af det hjemlige *hrozen* ,Drue'; *hmoždíř* ,Morter' er tysk Låneord, omdannet efter *hmožditi* ,støde'.

De böhmiske Tenues mangler Aspiration, Mediæ er stemte: *p t k b d g* = fransk *p t k b d g*; om *ť* og *ď* se § 10. Som en Kuriositet anfører jeg, at S. ved Diktat udtalte et absolut korrekt aspireret *t* (= dansk *t*) i Ordet *thema*. *g* forekommer kun, hvor det efter Reglerne i § 12 er opstået af *k* (*kde* o. s. v.), samt i Låneord (bortfaldet i *řecký* ,græsk', *řehoř* ,Gregor', *rafije*, ,Griffel') m. m. Gebauer l. l. I 466. I nogle Låneord eksisterer en i ældre ortografiske Forhold og sædvanemæssig Udtale af Latin begrundet Veksel med *j*: *jenerál*.

Til Lukkelydene slutter sig to Affrikater. *c* er en nöje Forbindelse af *t* og *s* (= tysk *z*). *č* kan ikke analyseres som *t* + *š*, men som *ť* + en *i*-holdig *š*-Lyd [akustisk Beskrivelse] (også det russiske *č* er *i*-holdigt). Ordet *nadšení* udtales dels (oftest) med *č*, dels med *tš*.

§ 14. Konsonantgrupper. Sammenslutningen mellem de forskellige Konsonanter i en Gruppe er ikke altid meget nöje; i *zřídka* kan høres en stemt Overgangslyd mellem *z* og *ř*; ligeså mellem *d* (der da ikke bliver mouilleret) og *n* i *dni* og ofte ellers. Konsonantgruppernes Historie i Böhmisk er interessant, men falder udenfor mit Æmne; jeg noterer blot nogle Afvigelser mellem Ortografi og Udtale: *t* er stumt foran *n* i *ctnost*, *šťastný*; *v* ofte stumt i *vzpomínám*; *zvláštní* kan blive til *vzláštní*; i Folkesproget udtales *š* for *č* i *čtvrť* og også i *čtyry* ,4'; derimod udtales *č* i *čtu*, og *lepší* bliver i Folkesproget til *lepčí*. Enkelte andre Konsonantgruppers Udtale er omtalt i de foregående Paragraffer.

Haneofferet.

Af Frederik Poulsen.

De velkendte Ord, som Sokrates i Platons Fædon (p. 118) umiddelbart før sin Død henvender til Kriton: «Vi skylder Asklepios en Hane, Kriton! Glem endeligt ikke at betale ham den!» har Prof. Heiberg fornyligt gjort til Genstand for en Undersøgelse[1]. Han paaviser, hvorledes den moderne Forklaring, at nemlig Sokrates hermed vil takke Lægeguden for Befrielsen fra Livets Sygdom, er misvisende og fremkaldt dels ved Nyplatonikernes Udlægning, dels og navnlig ved Renæssancefilologernes Forsøg paa at forsvare Sokrates mod Kirkefædrenes Beskyldning for Afgudsdyrkelse. En rigtig Forstaaelse af Sokrates' sidste Ord kan kun naaes ved en uhildet Betragtning af antik Sædvane og Tænkemaade og tillige ved at have Øjnene aabne for de Fingerpeg, Platon selv i Dialogen giver. Ad denne den eneste mulige Vej naaer Prof. H. til sin nye og sikkert rigtige Forklaring.

Megen Interesse har de Undersøgelser, Prof. H. anstiller angaaende Haneofferet og dets Betydning i Oldtiden. Haner bringes baade i Litteraturen og i Afbildninger meget ofte i Forbindelse med Asklepios, og der ofres ham en Hane, især af Fattigfolk, som Tak for Helbredelse o. l. Haneofferet er i al Almindelighed apotropæisk — der nævnes Eksempler — og det bruges ved Ofringer til Underverdenens Guder og ved Gravkultus. Men hvad Sammenhæng er der i alt dette? Hvad er Oprindelsen til og Meningen med Haneofferet? Der skal her gøres et Forsøg paa at komme noget videre, ind til de dybere liggende Aarsager og dermed til en klarere Forstaaelse af Udviklingen.

Baade det kendte Relief fra Chrysapha og andre lignende

---

[1] Vidensk. Selsk. Forh. 1902. Nr. 4.

spartanske Relieffer[1] og tillige det saakaldte Harpymonument fra Lykien viser en Gentagelse af omtrent følgende Fremstilling: En Mand eller et Ægtepar, siddende paa en Tronstol, og foran dem Skikkelser, langt mindre, bringende som Offergaver en Hane, et Granatæble, et Æg og en Blomst. Oprindeligt antoges de store Figurer for Guddomme, der højt i deres Himmel modtog de Frommes Hyldest, men Sammenligning med de saakaldte «Totenmahlreliefs» godtgør, at det er Fremstillinger af Afdøde, smausende i det andet Liv og modtagende de Efterlevendes Tribut[2]. Derpaa tyder ogsaa Tilstedeværelsen af Slangen, Attribut til de Afdøde eller til chtoniske Guddomme.

Der er ingen Tvivl om, at de Offergaver, der bringes, svarer til dem, man i Virkeligheden har bragt de Døde. Det kan bevises ved talrige Fund i ældre Grave af Knogler af Fjerkræ og Æggeskaller, saaledes i Eleusis, i Vurva o. a.[3]. Men hvad er Tanken hermed, og hvorfor just disse Offergaver? Et Blik paa ældre Graves Indhold vil føre os hurtigere til Maalet.

Der findes i Kunstmusæet i Bonn — ikke udstillede, men hengemte i Skabe og Skuffer — Smaating af Ler fra græske Gravfund, især fra geometriske Grave, der kaster Lys over mangen interessant Enkelthed i Folketroen. Leret var jo et billigt og bøjeligt Materiale og derved bedst skikket til at udtrykke jævne Folks Tanker og tilfredsstille deres Behov i det andet Liv, ved Efterligninger af Brugsgenstande o. l. Blandt andet findes der en Mængde Lerfødder, nogle simple og nøgne, andre med tyksaalede Sandaler under. Det synes, som har man paa den Maade villet forsyne den Døde for den lange Rejse, der forestod, ligesom Indianeren binder den Afdøde nye Mokkasiner under Fødderne, og ligesom den estniske Bonde endnu i vore Dage faar et Par splinternye, tyksaalede Støvler paa i Kisten.

Men det, der interesserer os her blandt de mange morsomme Snurrepiberier, der minder om et Barnekammers Legetøj, er de talrige Efterligninger af Penis og Testikler, udførte i Ler og

---

[1] Athenische Mitteilungen II pag. 303 ff. og 459. Afbildn. Tavle 20 og 22.

[2] Furtw. Sammlung Sabouroff I pag. 23 og v. Fritzes Afhandling i Athen. Mitt. XXI pag. 347. Ligeledes Wolters: Arch. Zeitung 1882 pag. 299 ff. og Rohde: Psyche I[2] 221.

[3] Ἐφημ. ἀρχ. 1898, 89 og 98. Helbig i Sitzungsber. der Münchener Akademie, phil.-hist Kl., 1900, Side 250 og 264.

omhyggeligt bemalede med geometriske Ornamenter. Ikke blo savner den Døde, som vi ogsaa kender det fra Homer, Livs kraften og Blodet, men Folketroen drager deraf konsekvent de Slutning, at det ogsaa er smaat bevendt med Forplantningsevne og -driften. Da nu Meningen med al Gravkultus netop er a tilfredsstille den Dødes Savn, for at han ikke i det Hinsides ska misunde de Levende den jordiske Lyksalighed og muligvis for purre den ved Spøgeri, har disse Lerpartikler sikkert til Opgav at afhjælpe dette samme Savn hos de «kraftløse Skygger».

Men ligesaa naturligt var det at ofre de gode kraftige Spiser der ansaas for at vække Livsfølelsen og dermed Elskovslysten Det er utvivlsomt Meningen med Ægget og Granatæblet, ligesa med Æblet, og disse er da ogsaa senere hen Symboler paa Kær lighedslyst og befrugtende Livskraft[1]. Utallige er de Vasebilleder der viser Æblets og Granatæblets, forøvrigt ogsaa den lotoslig nende Blomsts Forhold til det erotiske[2]. Det samme er Ti fældet med Hanen, der ofres sammen med disse, Hanen det ge leste af alle Dyr, der baade i indiske Myter og hos Grækern og Romerne spillede en Rolle som Begunstiger af Kærligheds æventyr[3]. Paa Vasebilleder ses Elskeren række en Hane til de Elskede[4], eller man ser paa en sortfiguret Vase en Mand i de højeste erotiske Affekt forfølge en ung Kvinde, mens Vasen Hals er smykket med to Haner, den erotiske Udholdenhed Mestre[5]. Til yderligere Bekræftelse kan man læse Petronius Satirae, Kap. 86, hvor Haner nævnes Side om Side med kæln Duer som Elskovs Løn.

Fra den folkelige Tro, at et Dyrs Natur og Kraft gaa over i den, der fortærer dets Kød, samme Tro der forøvrigt og saa ligger til Grund for Menneskeæderiet[6], stammer sikkert Hane offeret til de Afdøde, ligesom det paa den anden Side har være Aarsagen til, at det var forbudt Demeters Myster at spise Haner[7] Og til Underverdenens Guddomme ofredes der som til de Afdøde Saaledes er Persephone afbildet paa et Relief fra Lokri med e

[1] Se herom Koerte i Athen. Mitt. XXIV pag. 8 f.

[2] Gerhard: Auserl. Vasenbilder Tavle 280 ff.

[3] E. Bäthgen: De vi ac significatione galli in religionibus et artibu Græc. et Rom. (Göttingen 1887) pag. 37 ff.

[4] Bull. del Inst. 1866 pag. 182 nr. 4 og Gerhard anf. St. Tavle 28(

[5] Bull. 1868, pag. 154 nr. 7.

[6] Kr. Bahnson: Etnografien I Side 196 ff.

[7] Rohde: Psyche I 221 Anm. 1.

Hane i sit Skød[1]. Men nu er jo netop Asklepios oprindeligt en underjordisk Dæmon, en chtonisk Guddom[2]. Fra Jordens Dyb bringer han Frelse og Lægedom ligesom de velsindede Døde (sml. Tritopatores[3]), og som de viser han sig i Skikkelse af en Slange, og Slangen er ham hellig. Det forklarer, at Offeret til ham var det gamle Sjæleoffer, Hanen, endnu paa en Tid, hvor naturligvis ethvert Minde om dets oprindelige Betydning og ligeledes Troen paa Asklepios som chtonisk Guddom var forsvundet. Og nu da vi ser Haneofferets Oprindelse fra Gravkultus, forstaar vi ogsaa dets almindelige apotropæiske Betydning.

Det er en Rest af gamle Tiders Aandetro, den af Tylor udførligt behandlede Animisme[4], der er bleven staaende som saa mange andre, uden Sammenhæng med nye Tiders Tro. Naar Sokrates befaler at ofre Asklepios en Hane, handler han vel nok efter gængs athenisk Folkeskik, og enhver Samtidig har forstaaet det, som han har forstaaet Reliefferne i Parthenonsfrisen, uden yderligere Tilføjelser og uden videnskabelig Pegepind. Men Oprindelsen og dermed Grundbetydningen af Haneofferet har sandsynligvis hverken Sokrates eller hans Samtidige kendt, saa lidt som Litaueren i vore Dage ved, hvorfor han absolut bør stille et Glas Vand ind i Værelset til en Død, eller Russeren, hvad Meningen egentlig er med det Fad Grød, han bærer efter Kisten, og som han selv og hans Familie bagefter fortærer paa Kirkegaarden.

---

[1] Afb. Roschers Lexikon der Mythologie, Artikel Hades, pag. 1797.
[2] Rohde anf. St. 132 f.
[3] Rohde anf. St. 226.
[4] Primitive Culture I 384 ff. og II Del.

Anmeldelser.

Heronis Alexandrini opera. Vol. II. fasc. I. Herons von Alexandria Mechanik und Katoptrik herausgegeben und übersetzt von *L. Nix* und *W. Schmidt*. Im Anhange Excerpte aus Olympiodor, Vitruv, Plinius, Cato, Pseudo-Euklid. Mit 101 Figuren. Leipzig 1900, Teubner. XLIV + 415 pp.

I 1899 udsendte det Teubnerske Forlag förste Bind af Heronis Alexandrini Opera quae supersunt omnia. Dette Bind indeholdt «Pneumatikken» og «Automatteatret» og blev anmeldt i dette Tidsskrift VIII S. 195 ff.

Allerede i 1900 fulgte et nyt Bind — eller Halvbind, som Bogen trods sin Rigdom paa Indhold kaldes. Först i Rækken kommer Kosta ben Lukas arabiske Oversættelse af Herons Mekanik, udgivet og forsynet med tysk Oversættelse af Ludwig Nix. Dernæst kommer nogle græske Fragmenter af Mekanikken, ligesom de følgende Stykker udgivne og forsynede med tysk Oversættelse af W. Schmidt. Derpaa følger det latinske Skrift, der tidligere gik under Navnet Ptolemei de speculis, men som nu med temmelig stor Sikkerhed kan tages for at være Herons Katoptrik, der tidligere blev betragtet som tabt. Til Slut er vedföjet en Del paa Grund af Beröringspunkter med Heron interessante Brudstykker af andre Oldtidsforfattere.

Indtil Aaret 1893 var Herons Mekanik kun kendt gennem nogle faa græske Fragmenter. Da fremdrog Carra de Vaux den arabiske Oversættelse, af hvilken der findes et Manuskript i Leydens Bibliothek. Den arabiske Text blev udgivet i Journal Asiatique (sér. 9; t. I og t. II) og ledsaget af en fransk Oversættelse, men hvor fortjenstfuld selve Fremdragelsen af dette Manuskript end var, saa viste det sig dog snart, at Carra de Vaux' Udgave stærkt trængte til en Revision. Denne har den nu faaet, idet Nix' Udgave, foruden at stötte sig til Leydner-Manuskriptet, desuden bygger paa et Haandskrift i Kairo, et i London og et i Konstantinopel.

Hvad der er vundet herved, er ikke uvæsentligt. Det viser sig, at fejlagtige Læsemaader ofte i den förste Udgave har fortrængt rigtige, og at Oversættelsen paa flere Steder — oven i Købet enkelte Gange paa væsentlige — er misvisende eller uforstaaelig.

Som Eksempel skal vi nævne Mekanikkens sidste Paragraf (III 21). Den beskriver, hvorledes Skruegangen i en Møttrik kan udhules. Carra de Vaux bemærker om denne Paragraf: «Il est assez difficile. La figure qui s'y rapporte dans le manuscrit n'est d'aucun secours et nous ne la reproduisons pas». Til en Begyndelse er Beskrivelsen ret klar, men efter Ordene «et en y

traçant avec des pinces une raie hélicoïdale» brister Forstaaelsen. Den ny Udgave har her «. . . , und ihn mit einer Zange furchen, bis wir das Gewinde erreichen», hvorved Meningen med et bliver klar.

Efter Carra de Vaux' Oversættelse hedder det i I 24: «Il faut savoir à ce sujet que Praxidamas (?), qui était un peintre, a donné . . . ». Det tilsvarende Sted i den ny tyske Oversættelse lyder: «Man muss es also verstehen auf Grund dessen, was wir jetzt darüber auseinandersetzen. Posidonius, ein Stoiker, hat . . .». Den ny Udgave fastslaar altsaa, at Heron paa dette Sted citerer Posidonius fra Apamea, hvad allerede Clermont-Ganneau havde formodet (Journal Asiatique, sér. 9, t. II p. 535). Dette Punkt er af Vigtighed i Striden om, naar Heron levede. Han kan da ikke, som tidligere hævdet, have levet i eller før det 2det Aarh. f. Kr.

Begyndelsen af Herons Mekanik gör i den overleverede Form et meget sammenstykket Indtryk. Ganske vist skal den förste Bog «tjene som Indledning til Mekanikken» (I 34), og det kan da tænkes, at Heron har medtaget i og for sig overflødige Undersøgelser, blot fordi de var beslægtede med dem, der virkelig hørte hjemme i Indledningen. Af den Grund er maaske (i I 11) den Løsning af det deliske Problem kommet med, som ogsaa findes i Herons *βελοποιϊκά*. Derimod volder selve Begyndelsesparagrafen absolut Vanskeligheder. Her beskrives en af Tandhjul sammensat Maskine, som skal tjene til at løfte en Byrde af opgiven Størrelse (1000 Talenter) ved en given ringe Kraft (5 Talenter). Det er nu allerede paa Forhaand mærkeligt, at Mekanikken begynder med denne ret sammensatte Undersøgelse, som forudsætter Kendskab til en af de Hovedsætninger, som det netop er Mekanikkens Opgave at fremsætte. Men endnu mærkeligere er det, at ganske den samme Undersøgelse findes en Gang til i Mekanikken (II 21), kun med ubetydelige Ændringer og denne Gang ikke løsrevet fra Sammenhængen med det omkringstaaende. Paa Græsk haves to Fragmenter, der i det væsentlige stemmer med Redaktionen i Begyndelsen af Mekanikken, det ene hos Pappus, det andet i Herons Dioptrik. Pappus siger udtrykkelig, at dette Fragment er taget fra Herons *βαρουλκός*, mens de øvrige Heroniske Citater, der alle genfindes i den arabiske Oversættelse, er hentede fra hans *μηχανικά*. Den simpleste Forklaring synes da at være, at den for den naive Betragtning forbløffende Paastand i Mekanikken II 21 «at man med en ringe Kraft kan hæve en stor Byrde» er blevet underkastet en selvstændig Behandling af Heron eller under Herons Navn. Dette lille Skrift skulde da være det, der gik under Navnet *βαρουλκός*, og senere Tiders Uforstand kunde da have klistret det til Indledningskapitlet i Mekanikken.

Denne Forklaring synes os paa naturlig og utvungen Maade at bringe de forskellige Kendsgerninger i Overensstemmelse med hinanden. Hverken Carra de Vaux eller Nix vil dog gaa med

til, at det er dette hypotetiske Uddrag af Mekanikken, der sigtes til ved Ordet *βαρουλκός*. Efter deres Mening skulde dette Ord blot være en anden Titel paa Mekanikken. Herimod taler dog, som Heiberg hævder (Deutsche Litteraturzeitung 1901 S. 464), det ovenfor omtalte Sted hos Pappus, hvor denne udtrykkelig skelner mellem *βαρουλκός* og *μηχανικά*.

Oldtidsfysikkens Historie har kun faa Kilder at øse af. Herons Mekanik vil ved sit Omfang komme til at staa som en af de vigtigste. Paa flere Steder har Fremstillingen interessante Beröringspunkter med andre Skrifter. Vi skal blot her fremdrage de «17 mekaniske Spörgsmaal» (II 34), der for en Del stemmer overens med det pseudo-aristoteliske Skrift *Quaestiones mechanicae*. Blandt de Spörgsmaal, der kun findes hos Heron, er især d og e af Interesse. I d spørges der om, hvorfor tunge Ting falder hurtigere end lette, og Svaret er, at det sker ‚fordi de tunge Ting trækkes nedad af stærkere Kræfter end de lette' (!). I e spörges der om, hvorfor en bestemt Vægt falder langsommere, naar den er flad, end naar den er rund. Svaret lyder (i Nix' Oversættelse): «Nicht weil, wie manche glauben, das breite in seiner Breite auf viel Luft stösst, das runde aber, weil seine Teile sich in einander einlassen, nur auf wenig Luft stösst, sondern weil die Last, die sich breit herabsenkt, viele Teile hat, deren jedem gemäss seiner Breite ein Teil der Kraft zukommt, so dass bei der Bewegung dieser Last jeder von ihren Teilen von der sie bewegenden Kraft nach Massgabe seines Gewichtes etwas erhält, aber nicht eine Kraft dieselbe als Ganzes trifft.»

Hele dette Sted er interessant, ikke alene fordi det viser det Standpunkt, paa hvilket den aristoteliske Mekanik befandt sig paa Herons Tid, men ogsaa fordi dets «Nicht weil, wie manche glauben» tyder paa, at den sunde Betragtning af Faldbevægelsen, som i Renæssancetiden førte Galilei til den rette Forstaaelse af Mekanikkens Grundlove, allerede har været fremme i Oldtiden, men er blevet trykket til Jorden af den aristoteliske Naturfilosofi.

Ovenfor berörte vi, at Navnet Posidonius, der forekommer i Mekanikken, giver et Holdepunkt for Dateringen af Heron. Et andet Holdepunkt findes i III 20, hvor der beskrives en lille Oliepresse, der ifølge Plinius först er kommet i Brug efter Aar 55 e. Kr.

Dette tyder paa, at Heron saa langt fra at tilhöre Oldtidsvidenskabens Guldalder, maa henregnes til den begyndende Dekadence af Videnskaben i de förste Aarhundreder af vor Tidsregning. Der er ganske vist blevet indvendt, at Beskrivelsen af Oliepressen kunde være en Interpolation. Men for det förste er hertil at sige, at selv om Overleveringen af Herons Mekanik paa mange Punkter er meget mangelfuld, saa er der absolut intet der tyder paa, at netop dette Sted skulde være mistænkeligt. Og dernæst

er i det hele den sene Datering af Heron i fuldstændig Overensstemmelse med alle indre Tegn hentede fra Sprog, Form, Indhold.

Det almindelige Indtryk, man faar af Heron ved Læsningen af den ny Udgave, er, at han har været en flittig Samler og Bearbejder, ofte dog meget kritikløs mod sit Stof og i naturfilosofisk Henseende yderst tarvelig. Langt snarere end at höre til Arkimedes' Tidsalder er han en samtidig af Ptolemæos fra Aleksandria.

Poul Heegaard.

Homers Odyssee. Für den Schulgebrauch erklärt von *K. F. Ameis.* Zweiter Band, zweites Heft: Gesang XIX—XXIV. Neunte berichtigte Auflage besorgt von *C. Hentze.* Leipzig u. Berlin 1901, Teubner. 179 S.

Det er egentlig ikke nødvendigt at anbefale Ameis-Hentzes Udgave af Odysseen; den er vel kendt og skattet af enhver Læser af Digtet. Ved Hentzes gentagne Bearbejdelser er den naat til et højt Standpunkt i Fortolkningen. Meget, der i Ameis' første Udgave kun beroede paa Gisninger, Ting af den Slags, der ser aandrige ud, men ingen egentlig Hjemmel har, er efterhaanden bleven fjærnede, meget har ogsaa nyere Skrifter og det store Materiale fra Udgravningerne bidraget til at opklare. Enkelte Steder findes dog endnu Forklaringer, som ikke synes at have noget at støtte sig til, saaledes *χ* 122, hvor der gives en Fremstilling af, hvorledes de Skjolde var indrettede, der bestod af flere Lag Huder. Da der hverken i Odysseen selv eller i *H* 220 og 223 eller *M* 295 f. fortælles noget derom (heller ikke af Hentze selv i Noterne til de nævnte Steder i Iliaden), synes denne Udvikling kun at bero paa Fantasi og maatte hellere være borte. Den er ogsaa svunden lidt ind fra 8de til 9de Udgave, maaske den forsvinder ganske med 10de. Iøvrigt sporer man overalt Udgiverens vaagne Blik for ny og bedre Forstaaelse, kortere og bestemtere Udtryk, f. Eks. i Noterne til *τ* 33, 37, 57, 411, 472; *φ* 5—8, 236, 367 o. s. v.

De Steder, hvor Texten selv henviser os til Gætning ved at forudsætte Kendskab til Forhold, hvorom vi intet ved, giver Hentze som oftest tilfredsstillende Forklaringer. Saaledes om *ὀρσοθύρη* (*χ* 126 ff.); dog, naar der siges, at den har været »im Hintergrunde des Saals«, kan det ikke forenes med, at Eumaios er nær ved den (*ἑστεῶτ' ἄγχ' αὐτῆς* v. 129), da han naturligvis er i Nærheden af Odysseus ved Indgangen til Salen, hvad ogsaa ses af v. 163. Derimod synes v. 341 sammenholdt med *φ* 146 at tale for Hentzes Opfattelse. Der er da ogsaa dem, der forkaste

v. 341. — Den (τ 573 f.) opstillede Formodning om, hvorledes de Øxer saa ud, der stilles op til Prøven med Buen, er ret tiltalende, men der bliver dog nogen Betænkelighed tilbage ved χ 421—22, hvor Ordene: οὐκ ἤμβροτε πάντων πρώτης στειλειῆς ikke synes rigtig at stemme med Forklaringen og denne ikke heller med Oversættelsen, thi «nicht verfehlte er sämtlicher Äxte äusserstes Stielende» kan dog egentlig ikke betyde: «der Pfeil flog hart darüber streifend hin».

τ 321 er ἔνδον baade i 8de og 9de Udg. forklaret ved: «im Gegensatz zum Badezimmer». Det er dog vel snarere at opfatte som Modsætning til Odysseus' tidligere Plads paa Dørtærskelen.

Texten viser ingen Forandringer. Kun er τ 215 Ordet γε (γ') bortfjærnet, hvorved en urimelig Forklaring ogsaa er faldet bort. I υ 121 burde τίσασθαι være rettet til τίσεσθαι, og υ 333 og φ 254 burde der læses ὅτ' i Stedet for ὅ τ'.

Af Trykfejl er der ikke mange. I Noten til τ 17 henvises (ogsaa i 8de Udg.) til Tillæget, men deri er dette Vers ikke omtalt. Derimod er Henvisning glemt ved v. 29. I Noten til τ 418 staar Ξ i St. f. X; 421: «Des Ebers» i St. f. des Stieres; χ 91 Noten: φ for π; 100: 522 for 552.

Det er en vidtløftig Bog som Skolebog betragtet. Men den giver da ogsaa meget, som kan være til Nytte for Disciplene. Forøvrigt siger Udg. i et Forord til 10de Udgave af 1ste Hefte, at han har ment at gavne Lærere og Studerende ved de mange Ting, der ikke passe for Skolebørn.

København, September 1902.

E. Trojel.

Friedrich Blass, Die Rhythmen der attischen Kunstprosa. Isokrates —Demosthenes—Platon. Leipzig 1901, Teubner. XI + 199 s.

Att den attiska konstprosan alltsedan Trasymachos och Isokrates sökt att genom rytmen vinna åt prosan en del af poesiens formella skönhet, står genom de gamles vittnesbörd fast och har aldrig på allvar kunnat eller bort bestridas. Men om denna rytms egentliga karakter har man varit desto mera i ovisshet. Dess egna märkesmän hade sina praktiska skäl att ej röja hemligheten, och äfven de senare teoretikerna, såsom Ephoros och Aristoteles, hafva ej uttalat sig med sådan tydlighet, at senare tider, för hvilka ej längre förefanns en lefvande tradition, kunde förstå dem. Så har man såväl i äldre tider som hos oss tillämpat, helt naturligt, en senare utbildad konstprosas rytmiska lagar på den attiska. Man uppdelade i περίοδοι og κῶλα, och man sökte inom dessa en viss evrytmi. Låter denna rytmiska teoris riktighet bevisa sig? Man

måste medgifva, att här är stort spelrum för subjektiva tycken, ty ett kolons omfång är ju i prosan i rätt hög grad beroende på vederbörandes egen smak. Det är därför onekligen en revolution på detta område, då Blass, som själt i sin Attische Beredsamkeit företrädt den gamla ståndpunkten, i föreliggande arbete brutit med denna och uppställt satsen: rytmen i den attiska konstprosan stod i intet som helst sammanhang med indelningen i kola. Det är studiet af Plato, som först fört Blass till denna åsikt: «so verbohrt war ich nicht, in diesen Dialog (Phaidros) die Gliederung nach Kola und Perioden hineintragen zu wollen». Och från att så först ha skillt på två slags rytmer, en bunden vid kola, den andra obunden, kom han därifrån till insikt om, at det senare slaget var det öfverallt riktiga.

Blass pröfvar först de antika vittnesbörden och menar sig redan här finna bevis för sin sats. Hieronymus från Rhodos har, enligt Ciceros vittnesbörd, ur Isokrates skrifter samlat ungefär 30 verser, anapäster och framför allt senarer. Men därvid har han ej tagit någon som helst hänsyn till de olika satserna, utan fört samman ord från olika satser — något, som Cicero vederbörligen klandrar. Fullt bindande är dock knappast, synes det mig, detta vittnesbörd. Och Aristoteles bekannta föreskrift om användande af olika slags päoner «för början och slutet» har Blass ej til fullo förklarat. Emellertid äro onekligen de bevis, som Blass framdrager genom en undersökning af själfva den attiska prosan, ganska talande. Visserligen äro svårigheterna här, på grund af texternas nuvarande beskaffenhet, ganska stora. Men till en viss grad af sannolikhet kan man dock nå. Redan det bekannta undvikande af hiatus är härvid rätt beaktansvärd. Isokrates undviker hiatus äfven i satspaus: denna har således här ej spelat någon roll för rytmen. Att praxis härutinnan i olika skrifter och hos olika författare vexlar, förklarar sig lätt af deras olika syften (γραφική och ἀγωνιστική λέξις). Blass analyserar tre längre partier hos hvardera af de tre på titelbladet nämnda författarne för att därigenom påvisa sin teoris riktighet. Rytmens väsen är upprepande af långa och korta stafvelser i samma följd, dock i regel blott en gång — däri ligger skilnaden från versen. Blass' bevisföring verkar ganska öfvertygande, ehuru det naturligtvis först vid fortsatta undersökningar skall kunna konstateras, om hans teori håller profvet.

Till denna centrala undersökning knyter Blass flera andra, som därmed stå i samband. Särskildt intressant är framställningen om de olika rytmernas gränser mot hvarandra: dessa äro ej fasta, stafvelser kunna samtidigt tillhöra olika rytmer, de, som bilda slutet af en rytm, kunna börja en annan. Härigenom vann man den fördelen, at rytmerna ej blefvo så gripbara och iögonenfallande. Å andra sidan kunde de rytmiska responsionernas verkan förstärkas genom upprepande af samma eller likaljudande ord. — Slutet af Blass' bok upptages af en framställning af olika rytmer, men här

ger B. mest ett sammandrag af redan förut bekannta saker: Demosthenes undviker tribrachys, Plato uppsöker den, Isokrates intar en mellanställning o. s. v., allt på grund af deras säregna stilart.

Lund i September 1902.

Cl. Lindskog.

Albert Müller, Das Attische Bühnenwesen, kurz dargestellt. Gütersloh 1902.

Dr. A. Müllers Lehrbuch der Griechischen Bühnenalterthümer (3die Binds 2den Afdeling af K. F. Hermanns Lehrb. d. Griech. Antiquitäten, neu herausgegeben v. Blümner u. Dittenberger) er et saa dygtigt og almindelig anset Arbeide, at man med Glæde ser Forf. give en kortfattet Fremstilling af det samme Emne, hvor Læseren ikke belemres af de udførlige Kildeangivelser og Henvisninger, som vare nødvendige i Lærebogen. Men lige kortfattet kunde Bogen ikke være helt igjennem. I de 16 Aar, der ere forløbne siden Udgivelsen af hin Bog, er der fremkommet saa mange nye Oplysninger om de gamle Theaterbygninger, og Forstaaelsen af disse har været Gjenstand for en saa levende Strid, at det herhen hørende Kapitel krævede en lidt udførligere Behandling. Det er denne, jeg har ment at burde underkaste en kort Omtale til Orientering for dem, der ikke ere fuldstændig hjemme paa dette Omraade.

Her synes det heller ikke at Forf. bevæger sig med samme Sikkerhed som ellers. Han kommer endog til at modsige sig selv. Saaledes læser man S. 51: «Es ist nur eine unbewiesene Hypothese, dass das Dach des Proskenion Theologeion geheissen habe, vielmehr schon unglaublich, dass ein Platz, von dem aus immerhin nur selten gesprochen wäre, als Logeion, Sprechplatz bezeichnet worden ist.» Men kort i Forveien, S. 46 staar det modsatte: «Man nannte es (das Proskenion) kürzer auch Logeion, und diese Bezeichnung als Sprechplatz war um so geeigneter, als oft auch die Redner in den Volksversammlungen von dort aus sprachen.» Disse Steder give Anledning til et Par Spørgsmaal. Kunde man uden videre forkorte Theologeion til Logeion? Er dette ikke ligesom om man vilde forkorte Prædikestol til Stol? Vilde M. ogsaa her tilføie, at dette var saa meget mere passende, som denne Plads ogsaa benyttedes af Andre og ved andre Leiligheder? Noget som han S. 46 siger skete «oft», men S. 51 «immerhin selten.» Det Sidste er nu i Virkeligheden ogsaa for meget; thi Ingen har nogensinde sagt, at Talerne i

Folkeforsamlingen talte fra Taget af Proskeniet. Nei dette er ligefrem en Foregriben af det, som Forf. ønsker at bevise. Den samme Foregriben finder man strax i Begyndelsen af Kapitlet, S. 43, hvor han, efter at have bemærket, at to Anskuelser staa ligeover for hinanden, tilføier: «Einig ist man nur darüber, dass, als das Theater die römische und die kleinasiatische (d. e. Vitruvs «græske») Gestalt hatte, einerseits die niedrige und sehr tiefe Bühne, anderseits die Decke des Vorbaus den Schauplatz bildeten, auf dem die Dramen zur Aufführung gelangten.» Nei, derom er man slet ikke enig. Det er netop dette, som vi bestemt benægte, at «Forbygningens Tag» nogensinde har tjent som Skueplads. Og dette staar heller ikke hos Vitruv. Han siger, at i det græske Theater skal Skuepladsen (Logeon eller Pulpitum) have en Høide af 10—12 Fod. Denne urimelige Angivelse har man ment at finde stadfæstet ved Theatret i Epidauros, hvor Søilegangen foran Scenebygningen (Proskeniet) er 11 Fod høi. Det er rigtignok ikke Proskeniets, men Logeets Høide, Vitruv angiver, og som det sees af Beskrivelsen af det romerske Theater p. 117, 7 f.: «per centrum parallelos linea ducatur, quæ disiungat proscenii pulpitum et orchestræ regionem,» ere disse to ikke Synonymer: pulpitum eller Logeon er en Del af proscenium, i den senere udvidede Betydning af dette Ord, hvor det bruges ikke om Søilestillingen alene, men om hele Pladsen foran Skenebygningen, se Vidensk. Selsk. Overs. 1897 S. 267. Her er der da heller Ingen, der har forstaaet det om Taget over Søilestillingen, thi en Skillelinie kan selvfølgelig kun adskille to Gjenstande, der berøre hinanden. Men man mener, at Vitruv strax efter i sin Beskrivelse af det græske Theater har brugt det samme Ord om en anden Del af Bygningen uden engang at underrette Læseren derom. Det er ikke os, men Vitruvs Beundrere, der tiltro ham Sligt. Og endnu Eet. I Vitruvs Theaterbeskrivelser bestemmes først Orchestra, og derefter Pulpitum som et Segment af Orchestras Kreds. I Theatret i Epidauros, der som bekjendt er det eneste nogenlunde fuldstændig bevarede græske Theater, og hvor man er fri for ethvert Spor af romersk Ombygning, viser Orchestras Kreds sig hel og ubeskaaren. Der er intet Vitruviansk Pulpitum. Det er bagved Orchestra og helt udenfor denne, at Skenebygningen reiser sig med sit Proskenion. Skuespillerne maa have spillet paa Orchestra, og den af Dörpfeld i «Das griechische Theater» fremsatte Theori er bleven fuldstændig stadfæstet. Dörpfeld har, som bekjendt, i senere Afhandlinger søgt at forsvare den almindelige Opfattelse af Vitruv ved at henvise til Theatre i Lilleasien. At dette Forsøg er mislykket, og at Maalene slet ikke passe der, har jeg eftervist i Vidensk. Selsk. Overs. 1899 S. 482, og heri er M. enig med mig (S. 48). Dette har dog ingen Indflydelse havt paa hans Anskuelse om

Skuepladsens Beliggenhed paa Proskeniets Tag. Som et Hovedbevis derfor anfører han Theatret i Priene, hvor, siger han, «zu allen Zeiten über Säulen gespielt ist.» Den lovede udførlige Publikation af Prienes Monumenter lader desværre endnu vente paa sig; men til Afgjørelsen af dette Spørgsmaal kunne vi godt nøies med Wiegands samvittighedsfulde Redegjørelse i Mittheil. d. arch. Inst. 1898 S. 310. Man har i den hellenistiske Tid — ældre er Theatret ikke — netop spillet foran Proskeniet, paa Orchestra eller i dets Niveau; men i den romerske Keisertid har man villet benytte Orchestra til Dyrekampe eller paa anden lignende Maade, og derfor ombygget Theatret. Man har lagt Skuepladsen ovenpaa Proskeniet, og for at den kunde faa den fornødne Dybde opført den nye Bagvæg paa nyt Fundament, lidt over 2 Meter længere tilbage end Skenemuren bag ved Proskeniet. En dermed overensstemmende Forandring er foretaget med Tilskuerpladsen, idet Hædersgjæsternes Plads (Proedriet) er flyttet fra den nederste Bænkerad til den 5te, saa at det kom i Niveau med den nye Skueplads. Det er fuldstændig tydeligt, at man før Ombygningen har spillet paa Orchestra eller i Orchestras Niveau.

Ligesaa brøstholdne ere de Beviser for den «hohe Bühne», som M. og hans Meningsfæller hente fra Afbildninger paa antike Vaser og Terracotter. Ret besete vise de lige det modsatte. Man anfører Asteas' Vase (M. S. 52, Dörpf. Gr. Theater S. 317), men de «doriske Søiler», hvorpaa Skuepladsen der hviler, ere kun halvt saa høie som Skuespillerne, og tilhøre altsaa ikke nogen Søilegang. Det er de Piller, der bære Fjælebodens Gulv, som man har smykket med doriske Søilemotiver. Den oprindelige raa Form ser man paa Vasen hos Dörpf. S. 315. Paa Terracottarelieffet smstds. S. 329 agere Skuespillerne foran Proskeniets Søiler, og paa den af Bethe i Jahrb. d. a. Inst. 1900 S. 60 afbildede Terracotta, der forestiller en toetages Theaterfaçade, findes Standsporene af de nu tabte Figurer ikke foran den øverste, men foran den nederste Etage.

Tilbage staar endnu kun det, som er det vigtigste af alt, de gamle Dramers eget Vidnesbyrd. Pollux' Ord, at Choret havde sin Plads paa Orchestra og Skuespillerne paa Scenen, bleve i lang Tid gjentagne uden at man gjorde sig nogen Skrupel derved. Først for omtrent en Menneskealder siden gik det op for Folk, at dette ikke kunde gjælde om Stykkernes første Opførelsesmaade. Der er saa mange Steder i dem, hvor Choret og Skuespillerne tale sammen, ja endog legemlig berøre hinanden, at de nødvendig begge maa have staaet paa samme Sted, og da Choret nu stod paa Orchestra, kunne Skuespillerne ikke have staaet paa en derfra adskilt Skueplads, især naar denne laa 6 Alen høiere. M. og hans Meningsfæller gjøre dog alle mulige fortvivlede Forsøg paa at redde den Lære, hvori de vare opvoxede. Ved Spørgsmaalet om Opførelsesmaaden bør man ikke gaa ud fra Nutidens

Theatre, knap engang fra Shakespeares primitive Scene, men maaske endog fra Middelalderens Mysterieforestillinger paa Torvene eller fra Passionsspillet i Oberammergau. Pragtfuld Udstyrelse har man forlangt ogsaa i Oldtiden, og man har stillet Fordringer til Dekorationsmaler og Maskinmester, man har altsaa krævet en vis Illusion, men ikke i Nutidens Betydning. Digterens Ord forklarede Situationen, men det tilkom Tilskuernes Fantasi efter hans Veiledning at anskueliggjøre denne for sig. En 6 Alen høi Skueplads kunde visselig ikke hjælpe dertil; den kunde kun gjøre Fortræd. Hvorledes et saa fantastisk Stykke som Prometheus har været sat i Scene, har hverken M. eller nogen Anden tilfredsstillende forklaret, og naar M. beraaber sig paa Aristophanes' Lysistrata, hvor de gamle Mænd klage over den steile Bakke op til Akropolis, og paa Euripides' Ion, hvor den gamle Pædagog beder Kreusa om at række ham Haanden for at hjælpe ham op ad den steile Vei til det Delphiske Tempel, skjønner jeg ikke, hvorledes den antagne «hohe Bühne» skulde kunne fremme Illusionen; det er Tilskuernes Fantasi, der appelleres til. Mest bestikkende synes maaske et Par Steder hos Aristophanes, hvor en Person opfordrer en anden til at komme op til ham (*ἀναβαίνειν* Ach. 732. Eq. 149, cf. 169. Vesp. 1342, cf. 1514). Den første staar paa Scenen; den anden antages at være kommen ind paa Orchestra ad en af dettes Biveie (*πάροδοι*). Selv om denne Antagelse er rigtig, hvilket ikke kan bevises, og der altsaa er Føie til at antage en over Orchestra ophøiet Skueplads, kan Høideforskjellen dog kun være lille; man kan tænke sig et Forhold som i Pompeii eller paa de nederitaliske Vasebilleder hos Dörpf. Gr. Th. S. 322—24, med en lille lav Trappe. En 6 Alen høi Trappe, med 24 Trin, vilde medføre en ganske umulig Forstyrrelse i Handlingens raske Gang. Der kunde ogsaa tænkes andre Muligheder. Men hvorfor gjætte? Ingen aner dog, hvilke Vexler Aristophanes har trukket paa sit Publikums Fantasi.

J. L. Ussing.

Allotria.

Jeg udfylder den tomme plads med et par afskriver- og sætterfejl, der frembyder lighed med nogle i håndskrifter sjældnere forekommende arter af fejl (smlgn. bd. V 186).

1. Afskriverfejl: *de Theodoreti Græcarum affectionum curatione* blev til *de T. G. curarum affectione*.

2. Sætterfejl: manuskriptet havde

. . . . *vor den Augen liegendes* . . . (*lie* noget utydeligt).

Heraf blev . . . *vor den A. beiliegendes.*

K. H.

Søren Sørensen.

† d. 8. Dcbr. 1902.

Søren Sørensen var født d. 23. Nov. 1848 i Danstrup ved Randers, hvor hans Fader, Søren Sørensen, var en fattig Husmand. En Lærer Ravn i Østervælling, som havde lagt Mærke til Drengens gode Evner, fik den Idé at lade ham fremstille for den bekendte Filantrop Hans Puggaard. Ved rigelig Støtte fra denne blev han da holdt i Skole i Borgerdydskolen (Chrhvn.), der dengang bestyredes af Martin Hammerich. Allerede i Skolen, hvor han snart fik Friplads, viste hans store Lærelyst og Begavelse sig; med stor Iver slugte han al den Visdom, som meddeltes i Undervisningstimerne, og i sin Fritid kunde han overkomme at læse en Mængde, som laa langt over, hvad der fordredes af en Skolediscipel. Hele latinske og græske Klassikere gennempløjede han fra Ende til anden og fik dog Tid til at sysle meget med Naturstudier, som han omfattede med stor Kærlighed. For sine Lærere og Kammerater stod han allerede da som et rént Fænomén, og ved Studenterexamen i 1867 fik han en smuk Udmærkelse. I Begyndelsen tænkte han nærmest paa at blive Naturforsker, men efter at have taget Filosofikum (med Udmærkelse) og gjort Bekendtskab med Madvig bestemte han sig til at studere klassisk Filologi. I sin Studentertid førte han en i økonomisk Henseende lykkelig Tilværelse, idet han fik saa rigelig Understøttelse fra de Puggaardske Legater, at han ikke behøvede at give Undervisning. Den rigelige Arbejdstid, han saaledes vandt, lod han heller ikke gaa unyttet hen. Samtidig med at han studerede klassisk Filologi under Madvig, Ussing og Siesbye, studerede han slaviske Sprog under C. W. Smith og Sanskrit under Westergaard, i hvilket sidste Fag han snart gjorde store Fremskridt. I 1874 tog han filol. Embedsexamen med Laud., og det var nu hans Plan at hellige sig til Studiet af den indiske Filologi. 1876 modtog han en Plads som Lærer paa Herlufsholm, men herfra vendte han allerede 1878 tilbage til København af Hensyn til sine Studier, der for ham var ét og alt; i den Grad

gik han op i Studier, at det ofte gik ud over Undervisningen, og det fortælles, at han samtidig med Overhøringen kunde beskæftige sig med Sanskrit-Læsning eller med at rette Stile, for at ikke noget af hans kostbare Tid skulde gaa tabt. I Efteraaret 1878 døde Prof. Westergaard, og nu indtraadte hin berømte Konkurrence om Professuren i den indiske Filologi, hvor de to yngre Sanskritister S. Sørensen og E. Brandes maatte kæmpe med den langt ældre V. Fausbøll og de to Universitets-Docenter Vilh. Thomsen og Ludv. Wimmer. I en saadan Kamp, paa den ene Side med en ældre Videnskabsmand som Fausbøll, der mødte med store videnskabelige Fortjenester, og paa den anden Side med to Universitetslærere, der allerede havde præsteret ypperlige Ting, og af hvem man ventede sig endnu større Bedrifter, kunde den unge Sørensen naturligvis ikke sejre, uagtet hans Dygtighed i Sanskrit var vel bekendt, og til Trods for, at han allerede under Westergaards Sygdom havde besørget dennes Forelæsninger. Fausbøll fik Pladsen, og de to Docenter bevaredes for Universitetet i deres respektive Stillinger; men medens Brandes nu væsentlig helligede sig til sin bekendte æsthetiske og politiske Virksomhed, fortsatte S. sin stille og beskedne Tilværelse, i hvilken han aldrig svigtede sit Kald som Filolog. Sit Livsophold skaffede han sig ved Stipendier og privat Undervisning, og samtidig koncentrerede han mere og mere sine Studier paa det store indiske Kæmpeværk Mahābhārata. Til den videnskabelige Behandling af dette Værk havde han planlagt en Række Arbejder, af hvilke det første var en grundig Undersøgelse af de store kritiske Spørgsmaal om dette mærkelige Digts Tilblivelse. Ved dette Arbejde «Om Mahābhārata's Stilling i den indiske Literatur. I. Forsøg paa at udskille de ældste Bestanddele» (indeholdende tillige en Collation af det Kbhn.ske Hdskr. af 4. Bog) vandt han sig Doktorgraden i 1883. Fra den Tid af maatte han paatage sig et opslidende Undervisningsarbejde for at leve; mest kendt er han fra sin Virksomhed som Bestyrer af Undervisningsanstalten «Kjøbenhavn», ved hvilken han virkede i 16 Aar, og hvorfra studerende endnu med Ærbødighed og Tak vil mindes hans ejendommelige, opofrende og velvillige Personlighed. Skønt Undervisningen lagde stærkt Beslag paa hans Tid (han underviste i Reglen mindst 50 Timer ugentlig og ofte langt mere), saa fik han dog altid Tid tilovers til Studier. Allerede 1890 vandt han Videnskabernes Selskabs Guldmedalje for sin Besvarelse af Opgaven «Om Sanskrits Stilling i den alm. Sprogudvikling i Indien»

(trykt i Vid. Selsk. Skr. 1894) og i 1891 Universitetets Guldmedalje for en Afhandling om Vṛitra-Mythen i Mahābhārata (desværre endnu utrykt). Begge disse Arbejder er talende Vidnesbyrd om, i hvor høj Grad han beherskede alle Grene af sin Videnskab. Den nævnte Afhandling om Sanskrits Stilling er sikkert det betydeligste af hans Arbejder; kun hans store Fortrolighed med de indiske Texter og særlig med den grammatiske Literatur kunde muliggøre et saadant Arbejde. I det hele og store er der næppe Tvivl om, at han har forstaaet den sproglige Udvikling i Indien paa rette Maade, selv om enkelte Sider af hans Betragtning vil ægge til Modsigelse. Desværre synes baade dette Arbejde og hans Doktordisputats, der begge er skrevne paa Dansk med korte Resuméer (paa Fransk og Latin), ikke at have været benyttet af fremmede Forskere saa meget, som de egentlig fortjente det. Det centrale i Sørensens Livsgerning var dog hans Arbejde med Mahābhārata, og dette lagde han ingensinde tilside. I mere end 20 Aar samlede han rastløst paa Materiale til en stor Index til dette Værk, et Arbejde som nødvendig maa gøres, førend en fuldstændig, kritisk Udgave af Digtet kan planlægges. Før sin Død var han da ogsaa naaet saa vidt at faa hele Stoffet samlet og at overvinde de store Vanskeligligheder for Udgivelsen. Firmaet Williams & Norgate i London paatog sig endelig at føre Planen igennem, efter at de anseteste Indologer havde givet S. de mest smigrende Anbefalinger. Renskrivningen af Manuskriptet var allerede i fuld Gang, og Trykningen just begyndt i denne Sommer, da Døden pludselig afbrød ham. At faa Værket ført til Ende er nu en Æressag for Fædrelandet; det vil sandsynligvis være forbundet med ikke ringe Vanskelighed og pekuniære Ofre, men forhaabentlig vil den rette Bistand ikke mangle.

Prof. Sørensen var en ærlig og trofast Personlighed, altid lykkelig og tilfreds med sin Lod, fuld af Velvilje mod alle, som søgte ham, og offerberedt til det yderste, hvad enten det gjaldt Fattige og Trængende eller Venner, som søgte Oplysning; Blindesagen havde blandt andet i ham en virksom Hjælper. Af Livsanskuelse var han troende Kristen, men forøvrigt, i god Overensstemmelse med hans indiske Interesser, særdeles tolerant og i Stand til at behandle religiøse Spørgsmaal ret objektivt. Hans Interesse for kirkelige og religionshistoriske Spørgsmaal viste sig ofte i Avisartikler og især i hans mindre Afhandlinger og Anmeldelser. Hans Kritik var mild i Form, men vægtig i Indhold.

som man kunde vente det af hans store Belæsthed. Hans Behandling af Spørgsmaalene var altid nøgtern og saglig, hans Fremstilling som oftest tør, undertiden tung, især hvor der stilledes Krav til Begrænsning. I sin Tænkning holdt han sig strengere end de fleste til de givne Fakta og var kølig og skeptisk overfor moderne Aandsretninger eller nye Theorier, som gjorde Fordring paa at være endelige Løsninger af Problemerne. Dette gjaldt ikke mindst hans Behandling af den indiske Videnskab, alt hvad han her ydede bundede i et grundigt Kendskab til Kilderne og hele den indiske Tankegang, hvori han var indlevet som faa; dette var hans stærke Side, men maaske ogsaa hans svage Punkt. Kvintessensen af sin indiske Lærdom nedlagde han i de talrige Bidrag, han ydede til Salmonsens Lexikon; førte til Ende og samlede vilde disse Artikler have dannet en for Fagmænd uundværlig Encyclopædi i indisk Oldtidsvidenskab. I 1900 blev han Medlem af Videnskabernes Selskab, hvor han 1901 meddelte nogle Bemærkninger om Brugen af de forbigangne Tider (Aorist og Impf.) i Græsk og Sanskrit (endnu utrykt) og 1902 «Et Stykke indisk Religionshistorie» (trykt i Selskabets Oversigter, 1902 p. 31—42). Paa Orientalist-Kongressen i Hamburg 1902 valgtes han til Medlem af den Komité, som nedsattes til at overveje Spørgsmaalet om en Udgave af Mahābhārata. Først i Maj 1902 lykkedes det ham at opnaa Ansættelse ved Universitetet som Prof. Fausbølls Efterfølger; men allerede i de foregaaende Aar holdt han private Forelæsninger ved Universitetet, efter at han havde opgivet Kursusvirksomheden. Skolespørgsmaal interesserede han sig levende for, og Vidnesbyrd derom er den Afhandling «Om den lærde Skoles Ordning», som han skrev i «Vor Ungdom» 1879 (p. 288—95). Denne Afhandling fortjener netop nu at mindes, eftersom han i denne har fremsat mange af de Tanker (f. Ex. Tredelingen indenfor den lærde Skole), som nu staar paa Dagsordenen. S. var gift med Sophie Elisabeth, f. Biering og efterlader sig 5 Sønner og 3 Døtre.

Foruden de ovenfor nævnte Arbejder og forskellige Avisartikler har S. leveret en Del mindre Afhandlinger og lærde Anmeldelser, hvoraf jeg anfører de mig bekendte:

Afhandlinger: Referat af 3 Foredrag om Grækernes Forestillinger om Sjælens Tilstand efter Døden [i Kort Udsigt over Phil.-hist. Samf.s Virksomhed 1874—76, p. 5—10.] — Til Spørgsmaalet om Āditya'erne. [Festskrift til Vilh. Thomsen. 1894, p. 335—52.] — De homeriske Sjæle. [Festskrift til J.

L. Ussing. 1900, p. 235—42.] — Hvem var Prometheus, og hvorledes blev han Menneskets Skaber? [Nord. Tidsskr. f. Filol. 3. R. IX (1900) p. 1—14.]

Anmeldelser: V. Trenckner, Pāli Miscellany I. og sammes Milinda Pañho. [Nordisk Tidskrift, 1880, p. 668—71.] — M. Hammerich's Oversættelse af Sakuntalā. [Smst. 1881, p. 347—54.] — C. W. Smith, Russisk Literaturhistorie. [Berl. Tid. 1882.] — Hj. Edgren, Sanskritspråkets formlära. [Nord. Tidskr. for Filol. Ny R. VI p. 168—73.] — P. Chandra Roy's Overs. af Mahābhārata. [Smst. VIII p. 151—53.] — Harald Rasmussen, De ældste indiske Æventyr og Fabler eller Fembogen. [Smst. 3. R. II p. 90—94.] — Hj. Edgren, Jämförande Grammatik, I. [Smst. IV p. 141—44.] — E. Lehmann, Om Forholdet mellem Religion og Kultur i Avesta. [Smst. V p. 63—69.] — H. S. Vodskov, Sjæledyrkelse og Naturdyrkelse, I. [Smst. VI p. 118—37, 178—86.] — E. Lehmann, Lehrbuch der Religionsgechichte von Chantepie de la Saussaye, sammes Hedensk Monoteisme og Zarathustra, I. [Smst. VIII p. 134—44.] — Jātaka, ed. by V. Fausbøll, Vol. 7. [Smst. VIII p. 175—76.]

Kbhn., 18. Dcbr. 1902.

Dines Andersen.

Strøbemærkninger.

Af O. Siesbye.

(Fortsatte fra 8de bind s. 1—16.)

---

6. I den scene hvor Ion i Euripides's tragedie af dette navn udvikler for Xuthos sine betænkeligheder ved at drage med ham til Athen og optræde der som kongesön, særlig af hensyn til Kreusa, står der i håndskrifterne og (med den her fulgte interpunktion) i de fleste udgaver således fra vers 611:

πῶς δ' οὐχ ὑπ' αὐτῆς εἰκότως μισήσομαι,
ὅταν παραστῶ σοὶ μὲν ἐγγύθεν ποδός,
ἡ δ' οὖσ' ἄτεκνος τὰ σὰ φίλ' εἰσορᾷ πικρῶς,
κᾆτ' ἢ προδοὺς σύ μ' ἐς δάμαρτα σὴν βλέπῃς
ἢ τἀμὰ τιμῶν δῶμα συγχέας ἔχῃς;
ὅσας σφαγὰς δὴ φαρμάκων θανασίμων
γυναῖκες εὗρον ἀνδράσιν διαφθοράς.

Ved vv. 614—615 er der (hvad allerede Hartung, som hans oversættelse viser, har bemærket) noget galt, hvilket Madvig (1859) i sine forelæsninger over denne tragedie har udtrykt således: «Tanken er uklar, da dette aabenbart ikke er Bestanddeel af Forudsætningen for *μισήσομαι* (*ὅταν*), men det Alternativ, der fremkommer, efterat Hustruens Forstemthed har viist sig. Rigtig Tanke vilde være *βλέψεις—ἕξεις*, som Metrum udelukker. Men Unöiagtigheden falder vel paa Euripides selv; *συγχέας ἔχῃς* er ikke Interpolatorsprog». Badham havde søgt at råde bod på fejlen ved at skrive således:

κᾆτ' ἢν προδοὺς σύ μ' ἐς δάμαρτα σὴν βλέπῃς
ἢ τἀμὰ τιμῶν δῶμα συγχέας ἔχῃς,
ὅσας σφαγὰς δὴ κτλ.

Hertil bemærker Madvig: «Badhams Forslag giver ingen rigtig Mening; foruden den løse Sammenhæng mellem Forsætning og Eftersætning passer denne slet ikke til det förste Vers: *ἐς δά-*

μαρτα σὴν βλέπῃς». [1] Hvis Madvigs mening, at fejlen er Euripides's egen, er rigtig, hvad der forekommer mig höjst sandsynligt, har vi her et exempel til på den under 4 omtalte assimilation. Der kan endnu tilföjes Sophokles's Oed. Kolon. 1018—1019, hvor Theseus på Kreons spörgsmål: τί δῆτ᾽ ἀμαυρῷ φωτὶ προστάσσεις ποιεῖν svarer: ὁδοῦ κατάρχειν τῆς ἐκεῖ, πομπὸν δέ με χωρεῖν. Schneidewin anfører der et (dog ikke ganske) lignende sted af Iliaden 3,88—89; desuden sammenligner han Antig. 194 fgg., der imidlertid er af en anden art, idet dér foran et fra tankens side berettiget led indskydes et med μέν, der så medfører et δέ i det andet, et fænomen som Madvig har behandlet udførligt i sin magisterdisputats s. 46 fgg., og kort i sin græske ordföiningslære § 189 b.

7. I den udførlige fortælling i samme drama om det mislykkede forsøg på at forgive Ion skrives vers 1196 og følgende nu almindelig således efter Pfalzerhåndskriftet:

κἂν τῷδε μόχθῳ πτηνὸς εἰσπίπτει δόμοις
κῶμος πελειῶν· Λοξίου γὰρ ἐν δόμοις
ἄτρεστα ναίουσ᾽· ὡς δ᾽ ἀπέσπεισαν μέθυ,
εἰς αὐτὸ χείλη πώματος κεχρημέναι
καθῆκαν, εἷλκον δ᾽ εὐπτέρους ἐς αὐχένας.

I ældre udgaver lød derimod begyndelsen af v. 1199 efter Florentinerhåndskriftet, som har κεἰς αὐτά, der ingen mening giver:

κεἰς αὐτό.

Idet man så stødte an ved den copulative forbindelse af ἀπέσπεισαν om gjæsterne og καθῆκαν om duerne, gav dette anledning til forskjellige conjecturer. Scaliger vilde således skrive ἀπέσπασαν μέθυ, hvorimod Matthiä rigtigt indvendte, at det måtte hedde ἐπεσπάσαντο. Canter vilde ændre κεἰς αὐτό til κεῖναι τά. Andre, f. ex. Matthiä, antog, at der var udfaldet en verslinie efter v. 1198. I og for sig var der nu ingen grund til anstød ved den copulative forbindelse; exempler på et sådant subjectskifte anføres i Krügers Griech. Sprachl. § 51,5 anm. 3 og i Madvigs Ordföjningslære § 6 a anm., og det vilde være let at föje flere

---

[1] I vers 616 er der en metrisk fejl, idet den næstsidste fod er en trochæ; den er dog let at rette, når man med Heath indskyder τε foran θανασίμων. W. Dindorf slettede v. 616—617; Nauck forkaster også de to foregående linier. Madvig beholdt, med optagelse af τε, versene med den bemærkning: «Jeg seer ikke ret Grund til at udkaste disse Vers. Der forekommer mig endogsaa at maatte gaae Noget forud for ἄλλως τε».

til[1]. Sætningen *εἷλκον δ' εὐπτέρους εἰς αὐχένας* måtte da, ganske vist tvungent, med G. Hermann tages som eftersætning; jfr. Madv. § 188 anm. 6. Men, som Madvig (1859) har bemærket, det går ikke an, hvad der ligger til grund for de opstillede conjecturer såvelsom for Hermanns forklaring, at opfatte *ὡς δ' ἀπέσπεισαν* som en tidsbisætning. Var den det, måtte den betyde: «efter at de havde hældt vinen ud»; det kunde så ikke være den af Ion påbudte sidste libation der mentes, da det udtrykkelig hedder, at duerne flöj ned mens den stod på; desuden var der jo ingen gift i den dertil brugte drik; der måtte altså menes den tidligere, men så vilde tidsangivelsen komme akavet efter ordene *ἐν τῷδε μόχθῳ* om noget der var gået forud. Meningen må, som Madvig bemærker, være: «der hvor de (förste gang) havde hældt vinen ud». Således har også Christensen Schmidt opfattet ordene, og Wecklein har (1898) følgende note: «Fort. *οὗ*». Ved denne opfattelse bliver *κεἰς* umuligt; men der opstår det spörgsmål, om *ὡς* må ændres til *οὗ*, eller om det, som det står her, kan betyde der hvor[2].

I en traktat mellem to thessaliske småstater, fra en tid da det ætoliske forbund endnu bestod, som förste gang er offentliggjort i professor Ussings Inscriptiones Græcæ ineditæ p. 2 fgg., hedder det (v. 3 fgg.): *Ὅρια μὲν εἶμεν τᾶς χώρας Μελιταιέοις καὶ Πηρέοις ὡς ὁ Ἀκμεὺς ἐμβάλλει ἐν τὸν Εὔρωπόν*, og lidt nedenfor: *ἀπὸ τῶν Ε(ὐ)ρυνίων κατὰ τῶν ἄκρων ὡς ὕδωρ ῥεῖ ἐν τὸν Εὔρωπόν*. Hvor *ὡς* står förste gang siger udgiveren: *Ὡς hoc loco ubi significare videtur*. Med samme betydning står ordet i en traktat fra den tid da Romerne tog bestemmelser om græske anliggender; der gives der meddelelse om udgravninger foretagne for at fastsætte grænserne mellem Rhodos's og Prienes landeje,

---

[1] Så meget mindre grund er der til, når man skriver *εἰς αὐτό*, at ændre *ἀπέσπεισαν* til *ἀπεσπείσθη*, som Nauck har foreslået og v. Herwerden halvvejs billiget. (At drøfte v. Herwerdens ændring *δόμοις κῶμος* til *λόχος κώμῳ* ligger udenfor disse bemærkningers formål.)

[2] At der i *ὡς* skjulte sig en stedsbestemmelse, havde allerede Hartung seet; i hans udgave (1850) lyder stedet således:

κἂν τῷδε μόχθῳ πτηνὸς εἰσπίπτει δόμοις
κῶμος πελειῶν — Λοξίου γὰρ ἐν δόμοις
ἄτρεστα ναίουσ' οἷς ἀπέσπεισαν μέθυ —
κεἰς αὐτὸ κτλ.

Ændringen af *ὡς* til *οἷς* kan neppe vække betænkelighed, og på relationen af *αὐτό* til det i en parenthes stående *μέθυ* kunde der måske findes analogier; mindre forsvarlig er vel udskydelsen af *δέ*, og indprentelsen i den relative sætning af at drikkelaget fandt sted i Loxias's bolig er jo aldeles overflødig-pedantisk.

og det hedder så (C. I. Gr. nr. 2905 pag. 574 D 10): *ἀπὸ δὲ τούτου (τοῦ λόφου) ἐν τῷ πετρῶνι ἄλλον ὅρον ἐπεκολάψαμεν· ἀπὸ δὲ τούτου ὥς παραφέρει παρὰ τὸν βουνὸν ἐς τὸ ἀπολῆγον αὐτοῦ ὅρους ἐπεκολάψαμεν.* I en meget vidtløftig indskrift fra Halæsa på Sicilien, der sandsynligvis også tilhører Romertiden (C. I. Gr. 5594), forekommer der en række lignende bestemmelser, som *ὥς τὰ ὅρια τοῦ δ΄ κλάρου ἐλαῖαι αὗται αἱ ἐπιγεγραμμέναι ἕπονται τῷ κλάρῳ τούτῳ — ὥς αἱ σκαφιαὶ παρὰ τὸν Ἅλον ἐς τὰν ἐλαίαν — ὥς οἱ πάσσαλοι ἕστε ποτὶ τὸ ὅριον τοῦ αι κλάρου — ὥς ὁ τέρμων ἄχρι ποτὶ τὸν ῥοΐσκον.* I attiske indskrifter findes denne sprogbrug neppe; hverken hos Meisterhans eller i indices til de udkomne bind af C. I. Att. anføres noget exempel derpå. Derimod findes den nogle steder i den senere litteratur. Hos Theokrit hedder det således (Id. 5,100—101, 103): *Ὧδε νέμεσθε ὥς τὸ καταντὲς τοῦτο γεώλοφον αἵ τε μυρῖκαι. — Ἰουτεῖ βοσκησεῖσθε ποτ' ἀντολὰς ὥς ὁ Φάλαρος*[1]. På alle de anførte steder kan *ὥς* jo gjengives ved d e r h v o r (på latin vilde *qua* måske være at foretrække for *ubi*); der angives overalt en lokalitet hvorved et rum afgrænses. En noget forskjellig betydning har partiklen i følgende distichon af Menander (se Meineke, Fragm. Comm. Græc. IV p. 233): *Ὅταν εἰδέναι θέλῃς σεαυτὸν ὅστις εἶ, ἔμβλεψον εἰς τὰ μνήμαθ' ὥς ὁδοιπορεῖς*, hvor der ikke tales om et bestemt fastliggende grænseskjel; men stedet har dog det fælles med de andre, at verbet står i præsens; der tales ikke om en handling der en enkelt gang har fundet sted og ikke gjentager sig, men om noget ensartet der kan iagttages flere gange; er de gravmæler vedkommende går forbi end ikke stedse de samme, er det dog hele tiden gravmæler. I stedet hos Euripides derimod, for at vende tilbage dertil, handles der om en enkelt afsluttet begivenhed. Det forekommer mig derfor, at man ikke uden videre på grundlag af de andre steder, der tilmed alle er fra en senere tid, her kan tillægge *ὥς* betydningen d e r h v o r, og at en ændring deraf til *οὗ* maa ansees for höjst rimelig, medmindre det kan lykkes at påvise et parallelt sted fra den attiske litteratur.

Som tillæg til denne måske noget for vidtløftige undersøgelse om *ὥς* som localpartikel vil jeg kortelig omtale en tilsvarende brug af *ut*. For de digteres vedkommende der er påvirkede af alexandrinsk poesi er den utvivlsom, som det er påvist af flere, sidst måske af Haupt i Opuscc. II p. 197[2]. Hos de ældre digtere

[1] Et sted i Theokrits Epigr. 4, hvor texten er usikker, forbigår jeg.

[2] Hans henvisninger har jeg at takke for et par af stederne m. h. t. *ὥς*.

(Nævius, Ennius, Lucilius) har Baehrens og Lucianus Müller villet indføre den ved conjectur; men Müller bemærker selv: *tota tamen res novis curis retractanda*. For prosaens vedkommende er brugen meget tvivlsom. I Epist. ad Orellium p. 105 skriver Madvig med hensyn til Cic. Verr. V 30: «*quod cod. reg., Leid., codd. Lambini pro* ubi primum *habent* ut primum, *velim diligenter attendi, similiane exempla apud Ciceronem aliosque prosæ orationis scriptores inveniantur; equidem non memini legere; sed nec satis semper attendimus nec satis diligenter, quid codices habeant, quærimus; poëtas quidem ita loqui certum est, et est perpetua hæc temporis et loci notionis permutatio*». Så vidt jeg ved, er der ikke ellers påvist noget exempel[1].

8. Efter at Tacitus har fortalt, hvorledes Germanicus's hustru Agrippina under et svært soldateroprør i Germanien havde ladet sig bevæge af sin mand til at forlade den romerske lejr med sin lille sön på armen og ledsaget af en skare kvinder, fortsætter han i Annalernes förste bog cap. 41 således: *Non florentis Cæsaris neque suis in castris, sed velut in urbe victa facies gemitusque ac planctus etiam militum aures oraque advertere. Progrediuntur contuberniis. Quis ille flebilis sonus? quod tam triste? Feminas illustres, non centurionem ad tutelam, non militem, nihil imperatoriæ uxoris aut comitatus soliti: pergere ad Treveros et externæ fidei.* Der påtrænger sig her flere spörgsmål, således om ordene *gemitusque—advertere* skal danne en sætning for sig, idet der til *facies* underforstås *erat*, eller høre nöje sammen med det foregående, så at *advertere* er fælles verbum til det hele; fremdeles om *quod tam triste* kan beholdes, idet *triste* trods tilföjelsen af *tam* opfattes som substantiv, eller her foreligger en afskriverfejl[2]; men især, hvad jeg her alene skal dvæle ved, hvorledes de sidste ord

[1] Efter at ovenstående bemærkninger var foredragne i det philologisk-historiske samfund, blev jeg bekjendt med en artikel af Brugmann i Indogermanische Forschungen XIII s. 150 fgg.: «Die griechische Präposition ὡς», og gjennem den med Ridgeways «Homerica» i Journal of Philology XVII p. 113. Hvis en af disse to filologers opfattelse af Odyss. XVII 218 er rigtig, er den locale betydning af ὡς ældgammel. Ridgeway oversætter nemlig verset således: «Where God ever brings like, there he brings like», Brugmann derimod: «Wie denn immer die Gottheit einen daher führt, wo ein Gleicher ist». Jeg anmoder læserne om selv at gjøre sig bekjendt med og prøve Brugmanns fremstilling, ligesom også den af Braune i Hermes XV s. 612 fremsatte mening, at *sic* oprindelig havde local betydning.

[2] Heinsius skrev *quid tam triste*, den franske udgiver Jacob *quod tam triste iter*, hvilket forekommer mig meget sandsynligt, jfr. Hist. IV 62: *quale illud iter? quis dux viæ?*

er at forstå eller, muligvis, at skrive anderledes. Det kan nemlig ikke nægtes, at de synes at indeholde adskillige vanskeligheder, allerförst den copulative forbindelse af accusativen *Treveros* og genitiven eller måske dativen *externæ fidei*. Denne vanskelighed mente Heinsius at fjerne ved at skrive *externa fidei*, et forslag som F. A. Wolf afviste, idet han forsvarede den overleverede text således: *fides externa opponitur Romanæ vel sociorum; et additum est ἐπεξηγητικῶς: ad Treveros quippe peregrinæ fidei homines*. I det følgende agter jeg at undersøge, om Wolfs opfattelse, som adskillige af de senere udgivere har fulgt, er holdbar, idet jeg betragter ordene först fra den sproglige side, dernæst med hensyn til indholdet. Jeg antydede ovenfor den mulighed, at *externæ fidei* kunde være dativ; det måtte da tænkes styret af et udeladt verbum, der skulde kunne underforstås af *pergere*, et sådant som f. ex. *committi*; men en sådan underforståelse er sikkert utilstedelig; hvor vidt en forfatter der lægger an på brachylogi end kan gå i brugen af zeugma, må der dog altid være en betydningssammenhæng mellem det verbum der står i texten og det der underforstås, og af en sådan vilde her være οὐδὲ γρῦ. Skal *externæ fidei* opfattes som dativ, må der tilföjes et verbum, og Fr. Walthers forslag (i Jahrb. f. Philol. 137 s. 726) at indskyde *dedi* efter *fidei* vilde være at anbefale i grafisk henseende; om det også tilfredsstiller med hensyn til meningen, kan först undersøges, når vi har betragtet den anden mulighed: at opfatte *externæ fidei* som genitiv. Således har af de nyere udgivere Halm taget det, idet han slettede *et*; til forsvar for en genitivus qualitatis föjet til et egennavn anfører han IV 29 *Lentulus senectutis extremæ*; der kunde tilföjes VI 31 *Abdus ademptæ virilitatis* og Hist. IV 49: *Valerius Festus sumptuosæ adulescentiæ*, for ikke at anføre steder af andre forfattere. I grafisk henseende behøver udslettelsen intet forsvar; foran *ext* kunde let indsnige sig et *et*; det samme er formodentlig skeet Hist. V 10, hvor allerede Acidalius mente at *et* skulde udelades. Men ændringen er neppe nødvendig; man finder også ellers en gen. qual. uden noget styrende ord, især når den enten ved en sideordnende conjunction eller på lignende måde er knyttet til en anden bestemmelse. En række exempler på denne sprogbrug hos den ældre Plinius findes i Joh. Müllers «Der Stil des ältern Plinius» s. 102, hvortil kunde föjes f. ex. XXVIII 12: *Græcum Græcamque defossos aut aliarum gentium . . . etiam nostra ætas vidit*; men den findes også hos andre forfattere. Således skriver Livius XXXIX 8, 6:

Mixti feminis mares, ætatis teneræ majoribus, XL, 51, 4: *M. Fulvius plura et majoris locavit usus*; Celsus V 26, 6: *Facilius senescit puer vel adulescens quam senior . . . ., integri habitus quam corrupti*; Seneca Epist. 4, 9: *Hæc et ejusmodi versanda in animo sunt* (jfr. 108, 12) og 114, 12: *Multos tibi dabo quibus vitia non nocuerint, quosdam quibus profuerint; dabo, inquam, maximæ famæ et inter admiranda propositos, quos si qui corrigit, delet*; Curtius VI 5 (= 19), 30: *(Dixit) feminini sexus se retenturam, marem reddituram patri*; Svetonius Cæs. 75: *Medios et neutrius partis suorum sibi numero futuros pronuntiat,* Ner. 15: *Triumphalia ornamenta quæstoriæ dignitatis et nonnullis ex equestri ordine tribuit,* endelig Tacitus selv Ann. VI 18: *Hæc et hujusmodi a se factitari prætendebat,* XV 54: *Mirum quam inter diversi generis, ordinis, ætatis, sexus, dites, pauperes taciturnitate omnia cohibita sint.* I rent formel henseende synes den overleverede text da at kunne beholdes; derimod er der af nyere udgivere rejst indsigelse mod den fra indholdets side. I Nipperdeys udgave fra 1879 hedder det således: «Die Handschrift hat *externæ fidei.* Die früher versuchte Erklärung als Genitiv der Eigenschaft ist unzulässig, da diese Worte für Fremde keinen Tadel enthalten können. Das in den Text gesetzte (*externam fidem*) ist neue Wendung für das gewöhnliche *ad fidem alicujus confugere*».[1] Bortset fra det usandsynlige i, at accusativen *externam fidem* efter *ad Treveros* skulde være forvansket til en genitiv, forstår jeg ikke, at meningen forandres det allermindste ved denne ændring; den *externa fides* hvortil Agrippina måtte ty kan jo dog kun være Trevererne. Joh. Müller har efter *fidei* indskudt *sedem* med følgende note: *sedem ego adieci, et inclusit Halm (illud Medicei non recte dictum est, si iidem Treveri genetivo adiecto intelleguntur, si alii homines, inepte; hoc cum contemptu dictum esset, quod vetant quæ sequuntur: nihil æque flexit quam invidia in Treveros).* Müllers conjectur er i grafisk henseende sandsynligere end Nipperdeys, men såvidt jeg kan se, er den ikke nødvendig og afhjælper heller ikke vanskelighederne ved den overleverede text, hvis der er nogen. Når Müller mener at *et* er galt, hvad enten man ved *externæ fidei* tænker på Trevererne eller på andre folk, er jeg

---

[1] Hvor tidlig Nipperdey har foretaget ændringen, kan jeg ikke sige; i sin förste udgave beholdt han håndskriftets text og forklarede det som F. A. Wolf.

enig med ham i det sidste; men hvad det förste angår antager jeg, at vi her har den sprogbrug som Madvig ved Cic. de Finn. I 34 har beskrevet således: «*Proprio superadditur figuratum gravius, ut in Verr. V 184: dignum Capitolio atque ista arce omnium gentium*». Et lignende sted er pro Sest. 55: *censoria notio et gravissimum judicium sanctissimi magistratus*. Det er denne betydning af *et* som Wolf betegnede ved ἐπεξηγητικῶς. Af de steder der i Greefs og Gerbers Lexicon Taciteum anføres som exempler på *et* eller *que* med *vis explicativa*, er der to som har lighed med vort sted: Germ. 29 og Hist. IV 26 (måske også IV 53). Når fremdeles Müller mener at *Treveri externæ fidei* vilde udtrykke «*contemptus*» (ligesom Nipperdey mente at det indeholdt «Tadel») og komme i modstrid med det følgende *invidia*, kan jeg igjen her ikke se, hvad den foretagne ændring hjælper; hvor skulde man vel søge *externæ fidei sedem* uden netop hos Trevererne? Men ligger der virkelig noget nedsættende i det overleverede udtryk? *Externa fides* betyder jo dog kun: den troskab der findes hos udlændinge, den beskyttelse de kan yde, og netop *invidia* viser, at der ikke skal lægges nogen forringende betydning deri. Derfor tror jeg heller ikke, at Walthers i og for sig ikke usandsynlige forslag at tilföje *dedi* tilfredsstiller: Agrippina skulde ikke udleveres til Trevererne, som om der fra deres side kunde ventes en utilbørlig behandling af hende, men betros til dem, fordi man kunde stole på deres loyalitet; netop dette var for de romerske soldater en grund til *invidia*.

Efter hvad jeg har udviklet kan jeg ikke se, at der er nogen tvingende grund til at ændre texten. hvormed det naturligvis ikke skal være sagt, at den ikke kan være forvansket, noget som jo selv den i alle henseender mest tilfredsstillende text kan være.

9. Svetonius omtaler i biografien af Nero cap. 37 den vilkårlighed, hvormed kejseren lod folk henrette; efter at have anført et par exempler skriver han: *Mori jussis non amplius quam horarum spatium dabat, ac ne quid moræ interveniret, medicos admovebat, qui cunctantes continuo curarent; ita enim vocabatur venas mortis gratia incidere*. I biografien af Domitian cap. 3 fortæller han: *Inter initia principatus cotidie secretum sibi horarum sumere solebat, nec quidquam aliud quam muscas captare ac stilo præacuto configere*. Således udgives der nu og har der vist almindeligt været udgivet fra Burmanns udgave af; men i tidligere udgaver vakledes der, dels på begge steder, dels på det ene af

dem mellem *horarum* og *horarium*, og med hensyn til *horarum* har der været uenighed om hvorledes det skulde forstås; det har heller ikke manglet på ændringsforslag. I Beroaldus's udgave (1493) står således på det förste sted *horarum* uden forklaring, på det andet *horarium* med den bemærkning: *secretum horarium*, i. e. *hore spacium*. Torrentius (1587) har begge steder *horarium*, på det sidste med angivelse af at nogle vilde skrive *solarium*, og han mener, at det, med hensyn til hvad der dernæst siges om Domitians fluejagt, kunde være rimeligt, om han havde lukket sig inde i et værelse der lå på solsiden; dog holder han på *horarium*, men forklarer det: *non quod unius tantum horæ, sed ad tempus aliquod fuerit aut certa diei parte. Ut hora matutina, meridiana, vespera apud Plinium lib. XIX cap. XII* (= § 183). Casaubonus (1595) har ligeledes begge steder *horarium*, men på det andet sted skriver han: «*Non horarium, sed horarum est scriptum in regiis Viterbiensi & Pithœi codicibus; inde suspicio est deesse numeri notam et hoc aut simili modo scribendum: secretum sibi horarum III sumere solitum*».[1] Trods den anseelse, Casaubonus nød, skriver Grævius (1672) igjen *horarium*; han bemærker, at Gruterus's codices Palatini og Salmasius's codex har *horarum*, *littera una minus, quæ excidit ignoratione forsan vocis alterius minus usitatæ*. P. Burmann (1736) bemærker ved det förste sted: «*Horarum Memm., Voss., Periz., Harl., Huls., exc. Cujac.; eodem modo in Dom. c. 3. variant . . . Certe nos hic acquiescimus auctoritati tot codd. et numero, usitatamque illam ellipsim: horarum pro paucarum, aliquot horarum adstruximus ad Quintil. p. 1066*. Og, som ovenfor sagt, har *horarum* siden den tid været den almindelige skrivemåde, og er i de udgaver hvor der findes commentar, f. ex. Bremis, og ligeledes i Ruhnkens anmærkninger til Svetonius, forklaret på den af Burmann fremsatte måde; kun mente F. A. Wolf, at *horarium* neppe turde forkastes, og anfører som analoge ord: *momentarius* og *temporarius*. Da det imidlertid er tvivlsomt hvad håndskriftlig hjemmel det har, er det vel bedst at holde sig til *horarum*, men om den af Burmann givne forklaring er rigtig, forekommer mig tvivlsomt; jeg havde, inden jeg kjendte den, selv dannet mig en anden opfattelse, og ved at gjennemgå endel oversættelser (en engelsk, tre franske,

[1] Af Roths fortale p. XLVI sees, at der i to ringere codd. er tilföjet et tal: *duarum* el. *trium* på det förste sted, på det andet sted har den ene *sibi tempus horarum*.

fem tyske, to danske) har jeg seet, at den ikke er ny; i dem alle er *horarum* nemlig forstået om én time[1]. Om nu end muligvis nogle af oversætterne har fulgt udgaver hvor der stod *horarium*, hvad der dog med hensyn til de nyere er lidet rimeligt, har i ethvert tilfælde én, Eichhoff, haft *horarum*, da han udtrykkeligt i en note søger at vise, at dette må forstås om én time, og polemiserer mod den anden opfattelse. At det, rent sprogligt betragtet, er muligt at forstå *horarum* om een time til hver forbryder, een time hver dag, kan der ikke være tvivl om. En sådan brug af pluralis er ældgammel på latin. Den förste filolog der har behandlet den er, såvidt jeg ved, Jo. Fr. Gronovius, som i sine noter til Livius IV 15, 6 og XXIX 15, 9 har anført en række exempler, de ældste af de tolv tavlers love og et hos Festus opbevaret stykke af en lex Tarpeja, dernæst af Catos skrift de re rustica, Plautus og Livius; i Drakenborchs anmærkning til det förste sted tilföjes nogle steder af Plinius's Hist. Nat. Ogsaa Bentley har berørt brugen ved Hor. Sat. II 3, 156. Den findes også hos Cicero (Verr. III 196, ad Famm. V 6, 2, ad Q. Fr. II 14 (= 15 b), 4 og ad Att. IV 15, 7; disse to steder, som også ellers undertiden, varierer plur. med sing.; jfr. Madvig Emm. Livv.[2] p. 386 n.). I almindelighed er det ord der betegner bestemte mål o. lign., som *as*, *libra*, der bruges således (jfr. Plin. H. N. IX 65: *pariunt ter annis*); dog findes også andre, se Liv. XXII 54, 2: *in singulos equites togas et tunicas*, XXVII 4, 9, XXXI 11, 18. At brugen ikke var uddød i det andet århundrede e. Chr., kan sees af Tac. Hist. I 20 og Ann. VI 16, og hos Svetonius selv Ner. 10: *Præmia delatorum Papiæ legis ad quartas redegit*, og Galb. 15: *Liberalitates Neronis, non plus decumis concessis . . . . revocandas curavit*. — Den anden opfattelse er i den nyeste tid (1893) hævdet af C. F. W. Müller i Jahrb. für Philol. 147 s. 201 fgg.; han anfører der en række steder, de ældste af Seneca tragicus og Columella, hvor tidsbestemmelser i pluralis står i betydningen: nogle år, måneder, dage, dels med tilföjede adjectiver eller participier, f. ex. *per continuos dies*, *interjectis diebus*, dels uden sådanne, som *ante dies*, *post dies*, ligesom også singularis af de samme ord uden tilföjelse af *unus* bruges om eet år o. s. v. Omtrent samtidigt har også Vahlen behandlet denne sprogbrug, men kortere, i nogle bemærkninger til Minucius Felix (Ind. lectt. æstiv. 1894);

[1] Kun Baden oversætter det på andet sted ved nogle timer.

også han omtaler de to steder hos Svetonius og forklarer dem som Burmann. — Såvidt jeg kan skönne, er det for os vanskeligt at afgjöre, om der her haves en ældgammel, på Svetonius's tid endnu ikke uddød sprogbrug, eller en der, selv om den måske er ældre end vi kan påvise den, nu först foreligger i kejsertidens litteratur.

Tulliana.

Scr. **Johannes Paulson.**

In Verr. IV § 88 Cicero exponit, quam difficile accusatio in Verrem disponatur, cum singula eius delicta diversa peccatorum genera in se contineant, et his verbis pergit:

«Unum hoc crimen videtur esse et a me pro uno ponitur de Mercurio Tyndaritano; plura sunt, sed ea quo pacto distinguere ac separare possim, nescio. Est *pecuniarum captarum*, quod signum ab sociis pecuniae magnae sustulit; est *peculatus*, quod publicum populi Romani signum de praeda hostium captum, positum imperatoris nostri nomine non dubitavit auferre; est *maiestatis*, quod imperii nostri gloriae, rerum gestarum monumenta evertere atque asportare ausus est; est *sceleris*, quod religiones maximas violavit; est *crudelitatis*, quod in innocentem hominem, in socium vestrum atque amicum novum et singulare supplicii genus excogitavit.»

In his haud dubie latet scripturae mendum. Nam fieri non potest, quin admirationem nobis moveat, quod inter crimina accusationis, quibus specialia peccata notantur, velut *crimen pecuniarum captarum, crimen peculatus, crimen maiestatis, crimen crudelitatis*, ponitur etiam *crimen sceleris*. Hoc verbum *sceleris* verum esse non potest; nam *scelus* ita universe ponitur, ut in se cetera quae hoc tenore enumerantur crimina contineat. Verba quae sequuntur *quod religiones maximas violavit* nobis aperiunt, quo verbo reposito locus sanetur. Dubium enim non est, quin legendum sit: *est sacrilegii (-gi), quod religiones maximas violavit.*

Scribendi mendum, quo *sacrilegi(i)* et *sceleris* confusa sunt, facile explicatur abbreviationibus, quibus haec verba scribi solent, neque deest alterum exemplum Ciceronianum consimile, quo ostenditur haec confusio non abhorrere a libris manu scriptis. In II. enim Ciceronis in Catilinam orat. § 13 haec verba occurrunt: *cui ille etiam sacrarium scelerum domi suae fecerat* (quidam libri *scelerum sacrarium*). Editores, quod ego sciam, e contextu *scelerum* sejungunt neque id injuria faciunt. Luce clarius est, qua via ortum sit mendum: *sacrarium* per abbreviationem scriptum fuit, quod ita male legit librarius, ut sibi videretur *scelerum* invenire. Suspicari licet *sacrarium* conjectura repositum esse, sed librarios omisisse *scelerum* illud mendosum semovere.

Similiter nescio an in Octavio Felicis IX 1 *scelera* legendum sit pro eo, quod offendit, *sacraria*.

Pro Milone § 8 Cicero: «An est, inquit, quisquam qui hoc ignoret, cum de homine occiso quaeratur, aut negari solere omnino esse factum aut recte et iure factum esse defendi? nisi vero existimatis dementem P. Africanum fuisse, qui cum a C. Carbone tribuno pl. *seditiose* in contione interrogaretur, quid de Ti. Gracchi morte sentiret, responderit iure caesum videri».

In his non possum, quin in adverbio illo *seditiose* haeream. Ex adnotatione critica Muelleri invenio Weiskium, qui multus in Ciceronis orationibus enodandis versatus est, iam in hoc adverbio haesisse. Utrum emendandi viam inierit an, suam suspicionem elocutus, in tradito verbo quieverit, non invenio. Neque mihi praesto sunt Weiskii libri.

Re vera illud *seditiose* ad emendandi conatum allicit. Nam aptum non praebet huic loco sensum. «Aufrührerisch» lexica, «in der Absicht das Volk aufzuregen» interpretantur Halm—Laubmann. Scilicet volunt adverbio nostro eam vim inesse, ut Carbo speraverit, quaestione posita et responso dato, maiorem etiam quam antea seditionem inter plebem et Africanum intercessuram esse. Sed tantum vix valet *seditiose*. Quare nescio an mecum *insidiose* pro eo quod exhibent libri *seditiose* iure restituas. *Insidiose* mirum in modum confirmari videtur responsi forma, quam nobis tradit Velleius Paterculus II 4, 4: «interrogante (Africanum) tribuno Carbone, quid de Ti. Gracchi caede sentiret, respondit, si is occupandae rei publicae animum habuisset, iure caesum». Iis enim verbis utitur Africanus, ut eum videamus niti, ne laqueis interrogationis subdole positae irretiatur. Sententiam igitur, quae requiritur, nanciscimur, si *insidiose* legimus.

Mendi originem fortasse inde trahere licet, quod in libro fuerit scriptum: *tribuno plebisisidiose* quod facili errore legi potuit ut *plebis seditiose*.

In Herodotum.

VII 36. *διέκπλοον δὲ ὑπόφαυσιν κατέλιπον τῶν πεντηκοντέρων καὶ τριχοῦ, ἵνα καὶ ἐς τὸν Πόντον ἔχῃ ὁ βουλόμενος πλέειν πλοίοισι λεπτοῖσι καὶ ἐκ τοῦ Πόντου ἔξω.*] Cum supra dictum sit: *ἐζεύγνυσαν δὲ ὧδε, πεντηκοντέρους καὶ τριήρεας συνθέντες*, satis apparet verbum *τριηρέων* hic intercidisse, id quod iam Petavius vidit; accedit quod particula *καὶ* sic posita paululum offendit. Petavium *τριηρέων* ante *τριχοῦ* inserentem plerique secuti sunt, nisi quod homo quidam doctus (Allg. Litteraturzeitung 1802 p. 26) etiam verbum *τριχοῦ* deleri censebat, cui Steinius adstipulatur. Neque vero negari potest, hoc verbum parum aptum esse, cum subdifficile sit visu, cur tribus adeo locis spatium vacuum relictum sit; nam suffecissent, ni fallor, unus transitus vel denique duo, alter Pontum intrantibus, alter exeuntibus. Vix autem adducor, ut credam verbum *τριχοῦ* ex *τριηρέων* ortum esse; potius crediderim, Herodotum *τριηρέων διχοῦ* scripsisse, quod cum in *τριηρέων τριχοῦ* corruptum esset, *τριηρέων* facile intercidere potuit.

Carolus Hude.

Til Gellius og Scriptores historiae Augustae.

Af E. Schreiner.

I. Gellius.

III 2, 6. (*Varro scripsit*) *multos in terra Umbria unum et eundem diem esse dicere a meridie ad insequentem meridiem; «quod quidem», inquit, «nimis absurdum est. Nam qui Kalendis hora sexta apud Umbros natus est, dies eius natalis videri debebit et* K a l e n d a r u m d i m i d i a r u m *et qui est post Kalendas dies ante horam eius diei sextam»*. Gronov efter ringere Haandskrifter: *Kalendarum dimidiatus et qui.* Det rette synes mig at være: *et Kalendarum dimidium* a m e r i d i e *et qui*, altsaa: Halvdelen af den 1ste, regnet f r a M i d d a g, og Halvdelen af den 2den, regnet t i l M i d d a g.

V 7, 2. (Gavius Bassus forklarer Ordet *persona a personando.*) *«Nam caput», inquit, «et os coperimento personae tectum undique unaque tantum vocis emittendae via pervium, quoniam* n o n v a g a n e q u e d i f f u s a e s t, *in unum tantummodo exitum collectam coactamque vocem ciet, magis claros canorosque sonitus facit».* Hertz's udgaver har: *quoniam non v. neque diff. est,* s e t, hvorved Subjektet i Sætningen bliver det samme som Objektet (*vox vocem ciet*). Hvad jeg anser for det rette har jeg fundet bestyrket ved ringere Hss.: *quoniam* n o n v a g a m n e q u e d i f f u s a m, s e t *in — collectam coactamque vocem ciet.*

X 12, 4. Efterat Gellius har gjengivet to af Plinius meddelte Fortællinger om Chamæleonen og betegnet dem som utrolige fortsætter han: *Item aliud, quod hercle an ponerem dubitavi, ita est deridiculae vanitatis, nisi idcirco plane posui, quod oportuit nos dicere, quid de istiusmodi admirationum fallaci inlecebra sentiremus, qua plerumque capiuntur et ad* p e r n i c i e m *elabuntur ingenia maxime sollertia —*. Bør ikke *perniciem* rettes til p e r v e r s u m?

XI 5, 4. (Om Pyrrhonii philosophi:) I n d i c i a e n i m r e i

cuiusque et sinceras proprietates negant posse nosci et percipi. Foran *rei* synes udfaldt *certa*.

XIX 10, 2—3. (Gellius og en Ven traf engang Fronto liggende paa en Löibænk.) *Adsistebant fabri aedium complures, balneis novis moliendis adhibiti, ostendebantque depictas in membranulis varias species balnearum. Ex quibus cum elegisset unam formam speciemque veris, interrogavit, quantus esset pecuniae sumptus ad id totum opus absolvendum.* Hertz forsvarer *veris* ved Henvisning til *triclinia verna* og *conclavia verna* hos Vitruv og *balneae* eller *thermae aestivales* og *hiemales* hos andre Forfattere eller i Indskrifter. Men hvis her blot var Tale om at bygge et Bad til Brug om Vaaren, maatte dette være nævnt ved *balneis novis moliendis*. Jeg tror derfor, at Gellius har skrevet simpelthen: *elegisset unam formam speciemque prae ceteris*.

II. Scriptores historiae Augustae.

Pertinax 3, 6. *Occiso sane Perenni Commodus Pertinaci satisfecit eumque petit litteris, ut ad Britanniam proficisceretur, profectusque milites ab omni seditione deterruit, cum illi quemcunque imperatorem uellent habere et ipsum specialiter Pertinacem.* Peter er tilböielig til at forandre *uellent* til *mallent*; jeg foreslaar: *cum illi alium quemcunque*.

Ib. 12, 6. *Amicis si quando de prandio suo mittere uoluit, misit offulas binas aut omasi partem, aliquando lumbos gallinaceos. Fasianum numquam priuato conuiuio cumeditauit alicui misit.* Peters Udgave har: *comedit aut alicui misit.* Ogsaa det sidste Punktum maa give et Eksempel paa, at Pertinax viste sig *illiberalis ac prope sordidus* (§ 2); her kan derfor ikke være sagt, at han aldrig spiste Fasan, men at han aldrig lod andre faa noget af den. Jeg foreslaar: *communicavit aut alicui misit*.

Alex. Severus 3, 5. — *amavit litteratos homines uehementer, eos etiam reformidans, ne quid de se asperum scriberent. Denique quos dignos ad id esse uidebat, singula quaeque, quae publice et privatim agebat, se ipso docente uolebat addiscere, si forte ipsi non adfuissent, eosque petebat, ut, si uera essent, in litteras mitterent.* Ordene *si uera essent* maa være forvanskede; Kejseren kan ikke have givet sine Oplysninger det Tillæg, at de maaske var usande. Det ligger nær at rette til: *quasi uere uidissent* (Modsætning til *si ipsi non interfuissent*).

Gordiani 25, 4. I et Brev til sin Fader skriver Gordian: *Mi pater, uerum audias uelim: miser est imperator, apud quem uera reticentur, qui cum ipse publice ambulare non possit, necesse est, ut audiat et uel audita uel a plurimis roborata confirmet.* Der bör læses: *et uel semel audita uel.*

Ib. 30, 7—8. *Ultimae preces fuerunt* (Gordians sidste bön til Philippus Arabs), *ut eum Philippus pro duce haberet et pateretur uiuere. Ad quod quidem paene consenserat Philippus* — . *Uerum cum secum ipse cogitaret amorem populi R. et senatus circa Gordianum et totius Africae ac Syriae totiusque orbis Romani, cum et nobilis esset et nepos ac filius imperatorum et bellis grauibus totam rem p. liberasset, posse fieri, ut — Gordiano redderetur imperium —, clamantem e conspectu duci iussit ac despoliari et occidi.*

Til *posse fieri* savnes en Ablativ (hvorved?). *Amorem* bör derfor rettes til *amore*; jeg formoder ogsaa, at der foran *totius* er udfaldt *fauore*, saa at der læses: *amore populi R. et senatus c. G. et fauore totius Afr. — — posse fieri, ut.*

Aurelianus 19, 3. Da Senatet er blevet opfordret til at lade undersøge de sibyllinske Bøger for at finde et Middel til at tilendebringe Krigen med Markomannerne, tager Senatoren Ulpius Silanus saaledes til Orde: *Sero nimis, p. c., de rei p. salute consulimur, sero ad fatalia iussa respicimus more languentium, qui ad summos medicos nisi in summa desperatione non mittunt, proinde quasi peritioribus uiris maior facienda sit cura, cum omnibus morbis occurri sit melius. Meministis enim, p. c., me in hoc ordine saepe dixisse, iam tum, cum primum nuntiatum est, Marcomannos erupisse, consulenda Sibyllae decreta.*

Sætningen *proinde quasi* o. s v. maa indeholde: det er forkert at vente med at søge den bedste Hjælp, indtil den syges Kræfter alt er udtømte. Derfor sandsynligvis: *perditis* (*peremtis?*) *uiribus.*

Ib. 26, 2. *Epistula ipsius* (d. e. Aureliani) *extat* —, *in qua de huius belli* (Krigen med Zenobia) *difficultate ultra pudorem imperialem fatetur: Romani me modo dicunt bellum contra feminam gerere, quasi sola mecum Zenobia et suis uiribus pugnet. Atqui hostium [tantum?] quantum si uir a me oppugnandus esset in conscientia et timore longe deteriore. Dici non potest, quantum hic sagittarum est, qui belli apparatus — —. Quid plura? Timet quasi femina, pugnat quasi poenam timens.*

Ordene *in conscientia et timore* maa forstaaes om Zenobia og faa sin Forklaring af *timet quasi femina, pugnat quasi poenam timens.* Men efter den overleverede Tekst er *in conscientia* o. s. v. ikke sagt om Zenobia; desuden kan *timor deterior* vel ikke betyde: större Frygt. Jeg formoder: — *oppugnandus esset, set illă conscientiā et timore longe desperatior* (sml. *desperatis hominibus*, Caesar B. G. VII 3) eller *dementior*.

Probus 4, 2. (Valerians Brev til Gallienus:) *Et meum secutus iudicium, quod semper de Probo adulescente primo habui, et omnium bonorum — tribunatum in eum contuli —. Te quaeso, fili carissime, ut eum iuuenem, quem imitari pueris uolo, in tanto habeas honore, quantum uirtutes eius et merita pro debito mentis splendore desiderant.*

Ved *mentis splendore* menes hans *probitas* (smlgn. § 4). Det forvanskede Sted synes mig kun at trænge en ubetydelig Rettelse: *pro debito ob mentis splendorem* (som noget, der skyldes ham for —; sml. *debitum* i Betydningen: en Gjæld).

Et Eksempel paa det arabiske Verbum kâna behandlet som Masculinum.

Fra den almindelige Regel, at arabiske Ord er *communis generis*, naar Talen kun er om deres grammatiske Form uden Hensyn til deres Betydning, undtages som bekjendt i forskjellige grammatiske Arbejder det hyppige Verbum *kâna*, forsaavidt dette altid maa behandles som Femininum. Saaledes Caspari—Müller [4] § 290 2): «doch sind die Partikeln gewöhnlich und das Verbum *kâna* immer Feminina»; Fleischer, Klein. Schriften I s. 256: «das Verbum *kâna* endlich hat der Sprachgebrauch, wie es scheint, ausnahmslos zum Femininum gemacht»; Wright [3] I § 292 c): «the verb *kâna, to be*, seems by common consent to be taken as feminine». At dette Ord undertiden ogsaa kan bruges som Masculinum, fremgaar dog af Vs. 579 i min Udgave af Ibn Mu'ṭî's Alfîje[1], hvor Forfatteren siger: *lâkinna kâna qad jagî'u zâ'idâ taqûlu mâ kâna ashadda Châlidâ.*

K. V. Zetterstéen.

[1] Die Alfîje des Ibn Mu'ṭî nach den Hss. von Berlin, Escorial und Leiden hrsg. Leipzig, Hinrichs'sche Buchhandlung 1900.

Om begreb og form i grammatikken.

Af H. G. Wiwel.

Ovenfor s. 87 ff. har dr. Henrik Bertelsen i en anmeldelse af min bog «Synspunkter for dansk sproglære» givet et vægtigt indlæg i de ved denne bog rejste spörgsmål. Skönt den nævnte artikel nu visselig ikke er af den art, at den frister til nogen indsigelse imod den som anmeldelse, så kan den på den anden side ved den klarhed og ro, hvoraf den er præget, og den forståelse og anerkendelse, den indeholder ved siden af meningsforskellene, i höj grad vække håbet om en frugtbar tankeudveksling, der måske kunde gavne sagen. Jeg har derfor ikke villet tilbageholde mine tanker og bemærkninger derved.

Når anm. klager over (s. 88 nederst), at jeg ingensteds giver klar besked om, hvorledes jeg tænker mig forholdet mellem de positive grammattiske kendsgerninger og de grammattiske begreber, så kan jeg ikke indrömme dette. For det förste har jeg både s. 89 for oven og udførligere s. 347 udtalt den opfattelse, at vi gennem sprogudviklingen snart får indtryk af sprogets magt over tanken, snart af tankens magt over sproget, — altså, at ideen langtfra altid er oprindelig i forhold til formen. For det andet siger jeg s. 349 midtvejs, at, uansét om ideen eller udtrykket i det enkelte tilfælde er det oprindelige, så «aner vi ikke noget om dem (ideerne), för vi ser dem afspejlede i kendsgerninger». Og jeg har oplyst dette ved en række eksempler, der kunde forøges efter en stor målestok. Her vil jeg kun fremdrage ét tilfælde, der kan oplyse begge de nævnte grundsætninger. Jeg tænker på den latinske forholdsform «ablativ». Denne er som bekendt opstået ved sammensmeltning af tre ældre casus, der svarede på spörgsmålene *hvor? hvorfra? hvormed?* Her kan man dog bedre forstå, at flere oprindeligt forskellige ordformer er blevet mere og mere ens, end at der af sig selv, uden nogen ydre tilskyndelse, i «folkesjælen» skulde have dannet sig et sådant tåget fællesbegreb af hine tre klart adskilte begreber; men på den anden side kan vi ikke benægte tilværelsen af sådan et fællesbegreb og holde på, «at der endnu findes ganske de samme åndelige fornemmelser, som forfædrene havde for tusend år siden»; thi hvorledes skulde et helt samfund i lange tider kunne bruge samme fællesudtryk om en række ideer, uden at der danner sig en sjælelig baggrund, et slags fælleside, som ikke har sit tilsvarende i den øvrige virkelighed, men netop er en ægte grammattisk renkultur, som aldrig vilde være opkommet i noget menneskes hjerte, hvis der ikke først havde foreligget et fællesudtryk? Og med hensyn til metoden for at fastslå ablativens tilværelse vil vel ingen tro, at den eller de, der har gjort opdagelsen, först skulde have haft fornemmelsen af hint tågede fællesbegreb i sin bevidsthed og bagefter opdaget, at der gaves særformer i sproget, der betegnede dette; nej man har uden tvivl först lagt mærke til former som *Romā* og *consule* (hvortil der intet tilsvarende fandtes i

den græske grammatik, der for Romerne spillede samme rolle som den latinske hos os) og dernæst eftersporet slige formers betydningsområde.

Jeg synes, som sagt, stadig, at hine to grundsætninger indeholder tilstrækkelig klar besked på hint grundspörgsmål og tillige forklaring på, hvorfor jeg har ment, at en fordomsfri revision af vor faktisk fra latinen udgåede grammatik lettest og sikrest (for ikke at sige: alene) nås ved at gå ud fra kendsgerningerne og kun anerkende de ideer, vi opdager bag disse, for grammattiske. Men har jeg så fundet, at en bestemt grammattisk kendsgerning i en lang række tilfælde er udtryk for én og samme ide, så anerkender jeg denne idé som grammattisk, også i de enkeltstående tilfælde, hvor udtrykkets ejendommelighed af en eller anden grund er udvisket, — så længe der blot ikke i form eller betydning er noget, der ligefrem taler derimod, men heller ikke længer[1]. Her kan jeg ikke se nogen modsigelse, da jeg jo ingenlunde benægter tilværelsen af grammattiske ideer (det vilde også være en höjst mærkelig opfattelse), — nej kun sådanne ideer, der slet ingen ejendommelige grammattiske mærker har (som «omsagnsled» og «hensynsbetegnelse» som eneste biled), kan jeg ikke anerkende for grammattiske (i de sprog, hvor de mangler slige mærker). Fremdeles: hvis nogle ideer skal respekteres som grammattiske uden at vise pas i form af karakteristiske positive udtryk, hvor er så grænsen for, hvor mange og hvilke der kan kræve samme ret? Nej, ret beset, er nok grunden til, at begrebssynspunktet kan synes holdbart, den, at det almindeligvis gennemføres meget ufuldstændigt.

Thi skal det være alvor med dette synspunkt, så skal man overskue alle de forholdsbegreber, som overhovedet kan findes, og samle dem under passende slægts- og artsbegreber — og derpå under disse over- og underafdelinger gøre rede for alle de udtryk, der i sproget findes svarende til disse begreber. Her måtte nu ses bort fra de tilfælde, hvor vedkommende forhold betegnedes ved «stoford», d. v. s. de fleste udsagnsord, navneord og tillægsord, fx. «manden *banker* konen; manden gik ved *hjælp* af en stok; pigen er *dygtig* til madlavning», — hvis man da overhovedet vilde sætte en grænse imellem grammatik og ordbog (den almene og den særlige sproglære), skönt der findes tvivlsomme punkter, fx. udsagnsordet *er*. Men, skulde begrebssynspunktet fastholdes rent, så var der ingen grund til at indskrænke sig til forholdsbegrebernes fremtræden (1) gennem umiddelbar tilknytning af et navneord (eller visse andre ord og ordforbindelser) til udsagnsord, men man måtte også medtage de samme begrebers antydning[2] gennem forbindelse af (2) navneord med

---

[1] Det kan så hænde, at en positiv undtagelse for den historiske betragtning viser sig at høre til den slags «undtagelser, der bekræfter regelen», fx. sætninger, der begynder med *mon*, *gid* og *måske*. En virkelig indskrænkning finder vi derimod ved grundledsideen i det interessante forhold med «det underlige *der*» — jeg kunde fristes til at sige: «det næsvise *der*» (se § 56—59, hvor jeg dog har taget for ængsteligt på det).

[2] «Antydning» er egentlig mere betegnende end «udtryk»; thi den udvortes forbindelse henleder jo kun opmærksomheden på, at der er et forhold, og dettes begrebsindhold fremgår så af de forbundne stofords betydningsmuligheder. Og således også, hvor forbindelsen antydes ved de såkaldte *forholdsord*, der derfor med rette af Kineserne regnes til de «tomme ord».

tillægsord og (3) navneord ved navneord (og i sidste tilfælde: dels med, dels uden brug af «ejeform») — samt endelig (4) alle de tilfælde, hvor hine forholdsbegreber antydes ved særlige forholdsord (dette navn taget i videste forstand, ensbetydende med «bindeord i videste forstand» og omfattende begge de traditionelle ordklasser «forholdsord» og «bindeord» samt adskillige af «biordene»).

I denne sin fulde udstrækning (dog kun med forholdsord i sædvanlig betydning = præpositioner) er opgaven også taget af den mand, der for alvor har gjort dette forsøg for det danske sprogs vedkommende, nemlig Jens Höysgaard, hvis «methodisk Forsøg til en fuldstændig dansk Syntax» (der, som så meget i vore oplyste tider, vel nok er mere rost end kendt) også i denne henseende er et omhyggeligt studium værd. — Hvad er da blevet udbyttet af denne mands ligefrem madvigske overblik over vort sprogs udtryksmidler? Ja, jeg antager, at det vil gå de fleste, der udrustede med kritisk sans gennemgår dette mærkelige arbejde, som det er gået mig, at omtrent for hver gang, man beundrer en genial ide, er der straks efter en djævel, der hvisker en i øret «smagssag!» Kun et enkelt eksempel. I §§ 1028—39 afhandles (i flere underafdelinger) begrebet «consubjectum» (med-grundled)[1], og der anføres som eksempler: «han sank med *fartøjet*» (og altså fartøjet med ham) og (i § 1034) «bruden glimrer med *guld* og *sølv*» (men egentlig er det guldet og sølvet, der glimrer), «laksen drypper af *fedt*» (og fedtet af laksen) . . . . så langt siger jeg: morsomt! ypperligt! — men så kommer: «egen går dybt i jorden med sine *rödder*» (thi rødderne går dybt i jorden), «han står skævt med *kroppen*», «de gamle tager af på *hukommelsen*», ja: «denne kalk er det nye testamente i *mit blod!*» — her er jeg mindre og mindre med, og forskellige andre begreber synes mig mindst lige så naturlige som «med-grundled», — ligesom det på den anden side forekommer mig vilkårligt at skille «bugne af *noget*» (som «causa principalis», en art årsag) fra «dryppe af *fedt*» (se ovenfor). Lige så fjærnt ligger det mig at opfatte «föje en, adlyde en, gøre nar ad en» som et fjernere forhold («objectum cui», omtrent = vort «hensynsbetegnelse») end «lide sult, studere jura, tale alvor» («objectum patiens»), «svede over noget, beflitte sig på noget» («objectum occupans») o. s. v. o. s. v. — men måske andre vil synes underledes (og «tredie tredieledes», som Per Sprogvild måske vilde sige — eller i alt fald forstå). — Alligevel: få vilde alt i alt komme bedre fra det end Höysgaard. Og hvis 70 gode hoveder blev lukket inde hver for sig med denne opgave, vilde der sikkert komme meget forskellige løsninger ud; thi ganske vist er, som det er sagt, «ordforbindelsernes betydning en kendsgerning», men deres sammenfatning i over- og underrubrikker er i det hele en smagssag, — og det er det, der er kernepunktet i spörgsmålet.

På dette «smagssag» vil vistnok enhver gennemført betydningslære strande, hvor meget træffende, skarpsindigt og genialt den end i det enkelte måtte indeholde.

[1] og i § 1041 «conobjectum» (med-genstand), fx. «bølgerne slugte ham tillige med *fartøjet* (= ham og fartöjet).

Så store kan afvigelserne aldrig blive, når man følger de vidnesbyrd om artsbegreber inden for forholdsbegrebernes område, som ligger i de positive udtryksmidler: 1) forholdsord, 2) forholdsform, 3) forholdsstilling, 4) forholdstryk og forholdstone (det sidste moment, der i det hele følges ad som én udtryksart, er ganske vist, som jeg har indrömmet, visse vanskeligheder underkastet[1], navnlig indblanding af et irrationelt element, rytmen, men lærer man at eliminere dette, så har man jo i «trykgruppe» den ydre form for begrebet «meningsgruppe» i dets grammattiske omfang og ligeledes i «modsætningstryk» et aldeles klart begrebs grammattiske udtryk).

Höysgaards system trængte ikke igennem, og med al beundring for hans vidunderlige evner og dygtighed må man sige: det var godt, at det ikke gjorde det; thi i modsat fald havde enten alt opløst sig i kaos (hvis hine 70 lærde var gået hver sin vej), eller også (hvad der vel er sandsynligere) var det, ifølge princípet «mesterens ord er visdom», blevet til et åndstyranni, endnu værre end den fra latin overførte middelvej mellem «idealisme» og «realisme», som sejrede, nemlig Jacob Badens. Thi dette system var, i alt fald foreløbigt, mindre vidtløftigt og udpenslet samt ved sin mellemstilling måske noget mindre vilkårligt i enkeltheder, — men var det mere konsekvent? var Jacob Baden en finere grammattiker end Jens Höysgaard?

Jacob Baden og hans skole, d. v. s. omtrent hele den senere behandling af den danske grammattik, udsondrer af den grammattiske begrebsrække (og disse begrebers sammenligning med de positive udtryk) for det förste i reglen alt, hvad der beror på «forholdsord» (i sædvanlig snævrere forstand = præposition), og slår dette sammen i ét fællesbegreb, der kaldes «forholdsled» eller lignende, hvis eneste fælles egenskab er den rent formelle og positive, at der benyttes forholdsord[2]: her opgives altså al begrebsbestemmelse. Så kommer ejeformsforbindelserne: her har man ganske vist det (meget ubestemte) fællesbegreb, der antydes ved navnet «ejeform», samt hos somme grammattikere en mere eller mindre udpenslet begrebsinddeling; men af måden, hvorpå det fremstilles, får man ikke det indtryk, at man virkelig, som en gennemført «idealisme» vilde kræve, först har opdaget disse begrebers grammattiskhed og bagefter fundet hint fælles udtryk, s-formen. Dette samme indtryk får man også af behandlingen af tilfældet «navneord ved navneord», medens tilfældet «navneord ved tillægsord» ikke er meget fremtrædende og tages noget forskelligt. Men nu de tilfælde, hvor udtrykket udviser: navneord (og lignende) knyttet til udsagnsord (uden forholdsord)? ja der alene[3] træffer vi i den alminde-

[1] eller måske er det væsentlig kun, at man er uvant med at agte på det.

[2] At også begrebet «forholdsord», således som det sædvanligvis begrænses, er stærkt farvet af traditionel fordom, kan der her ses bort fra.

[3] Heller ikke på verbets område er man gået konsekvent ud fra et begrebssystem, idet man jo ensidigt har fremdraget tidsbegreberne; men forsøg på at fastslå «mådesbegreberne» vilde også utvivlsomt have medført megen vanskelighed og vilkårlighed. Her foretrækker hr. B. den positive vej.

lige praksis metoden klart gennemført, — her siger man ganske rigtig: jeg føler i min samvittighed, at der må være grundled, genstand, omsagnsled, hensynsbetegnelse i ethvert sprog, — så får det gå med kendetegnene, som det kan. Men hvorfor just indskrænke metoden til denne del af grammatikken? og hvorfor på den anden side göre så stor stads af den forskel mellem (1 a) «min fader *var* en bonde» og «min fader *mødte* en bonde»[1] fremfor (1 b) fx. den mellem «han brød sit løfte» og «han brød sig en bane» og mellem «han betalte pengene», «han betalte skoene» og «han betalte skomageren», — eller lægge mere vægt på (2 a) forskellen mellem «han gav manden pengene» og «han kaldte manden svoger» end på (2 b) den imellem «han gav manden pengene» (hvor altså manden fik dem) og «han berøvede manden pengene» (hvor manden mistede dem)[2]? — hvad kan dog bringe en grammattisk tænker til sådan en dom? — det skulde da ikke være en for-dom? Og selv om man vilde indrömme (det bliver i alle tilfælde en smagssag), at identitet er et enestående forhold, generisk forskelligt fra alle andre forhold, er så ikke i alt fald denne forskels vigtighed i en ganske urimelig grad overdrevet, når (som det sker) de nævnte begrebssondringer under 1 a og 2 a indøves næsten overalt i landet fra det 3dje—4de skoleår, medens de andre hidtil ikke er regnet med til fordringerne til selve realafgangs-, langt mindre til studentereksamen? (I hvilken retning efter min mening dette misforhold burde udjævnes, behøver jeg ikke at gentage.) Hertil kommer, at sprogudviklingen har sat sit mærke (dødsmærket) på begrebet «omsagnsled», dengang vore forfædre gik over fra at sige «staten det er *jeg*» til «st. det er *mig*» (ligesom «st. hjælper mig»). — Begrebssynspunktet bliver altså her det eneste forsvar for en traditionel sondring, der ikke kan forsvares ad nogen anden vej — og heller ikke ad denne undtagen ved hjælp af vilkårlighed og «smag».

Der kunde efter dette, synes jeg, nok være grund til at forelægge begrebsvejens forsvarere nogle spörgsmål om disse begrebers natur, som de går ud fra som givne og bekendte. For det förste: er de almengylgyldige for alle sprog? eller er de kun fælles for hver enkelt sprogæt? og tænker man sig da sprogætterne opståede hver for sig ved en række uafhængige nybegyndelser (som Fr. Müller hælder til)? eller gennem naturlig udvikling og spaltning? Dette leder os til nye spörgsmål: tænker man sig disse begreber som evige og uforanderlige? eller kan de i tidens løb forandre sig i indhold og omfang, tiltage og aftage — og i så fald vel også opstå og forsvinde? og i sidste tilfælde: hvordan skal man så kende, om de er der eller ikke er der — undtagen på, om der findes et for dem ejendommeligt udtryk eller ikke? Og endelig: hvorledes adskiller de grammattiske begreber sig fra andre begreber, når det ikke er derved, at de altid er knyttede til ejendommelige udtryk, hvorved de giver sig til kende?

---

[1] til trods for overgangstilfælde som «O betyder nul» o. lign.

[2] især når man, som jeg og til dels dr. B., ser bort fra forholdet mellem den handlende og lidende vending, der jo snarere er et stilistisk end et grammattisk moment.

og hvorledes tænker man sig egentlig forholdet mellem begreb og udtryk, hvis der gives grammattiske begreber, der helt mangler ejendommelige udtryk?

Så mange er de spörgsmål, der banker på, når man ikke vil nöjes med at gå ud fra det bestående som noget selvfølgeligt. Da nu jeg for min part ikke har fundet disse spörgsmål tilfredsstillende besvarede fra idealismens side, så har jeg forladt denne vej og er slået ind på en anden, en beskednere, idet jeg ikke giver mig ud for at kende flere grammattiske begreber i et sprog end dem, jeg finder bag de ejendommelige grammattiske udtryk, som jeg iagttager i dette sprog.

En bestyrkelse af, at jeg er på gal vej, finder anm. i nogle inkonsekvenser, som han vil påvise hos mig. Jeg må altså for sagens skyld gå lidt ind på disse. De er nemlig kun tilsyneladende — på én nær, der rigtignok er så meget uheldigere, som den kommer lige i begyndelsen af bogen og derfor nok kan virke forstyrrende. Jeg mener det, at jeg ved grundleddet kun til dels har fået gjort den frontforandring, der er hovedsagen i min metode. Dette kommer af det, som jeg udtaler s. 31 l. 9—11 f. n., at en nöjere redegörelse for ordstillingsforholdene (ud over en række eksempler som den, jeg giver på samme side) vilde kræve en nöjere indgåen på enkeltheder, som jeg ikke følte nødvendig på dette sted, især vel fordi jeg her, hvor spörgsmålet var om grundleddets tilværelse, vidste mig i overensstemmelse med traditionen m. h. t. resultatet. Jeg ser nu, at metoden burde være gennemført også her (og öjner også måden, hvorpå det kunde göres)[1]. — Derimod kan jeg ikke se nogen modsigelse i mine udtalelser om «hensynsleddet». Når jeg, som anm. selv siger, på s. 59—60 så bestemt anerkender den forskel mellem to biled, der lægger sig for dagen i deres faste stilling til hinanden, så burde jeg ikke sigtes for at have glemt dette på s. 78, især da jeg har mindet om denne forskel i samme §, ikke 3 sider foran, på s. 75; og dernæst svarer den forskel, jeg anerkender, ikke til den almindelige mellem «hensynsbetegnelse» og «genstand», idet jeg fra mit synspunkt jo ikke kan anerkende betydningsforskellen mellem «jeg fortalte barnet en historie» og «folk kaldte manden Skriverhans» (s. 60) for grammattisk. — Lige så lidt har jeg ved bestemmelsen af de to sætningsarter glemt ordstillingsforskellen mellem «han kom igår» og «igår kom han», men tværtimod anvendt en særlig § (300) til at vise, at den sidste ordstilling er indskrænket til den ene af de to sætningsarter («hovedsætningerne»). Og det skal her ikke glemmes, at ad begrebsvejen («hovedtanke» og «bitanke») kommer man ikke til den gængse begrænsning af «hovedsætning» og «bisætning», men til en helt anden fordeling, der ofte er en smagssag, ligesom «hovedtanke» og «bitanke» i og for sig er höjst svævende og problematiske begreber, der slet ikke kan måle sig i klarhed med sådanne som årsag, virkning, modsæt-

---

[1] I slutn. af § 101 s. 79 er meningen den, at heller ikke den dagligdags, ugrammattiske brug af ordene «genstand» og «hensyn» yder støtte for deres sædvanlige anvendelse i grammatikken. Men dette kunde ganske vist være udtrykt tydeligere — eller uden skade helt udeladt.

ning o. s. v. (Se min bog især §§ 304—5 og 313; her endnu et eksempel: «når dette först sker nu, så er det jo, fordi ....», hvor den midterste sætning er hovedsætning — grammattisk, men ingenlunde begrebsmæssigt!) — Ej heller kan det med rette siges, at min bestemmelse af de uböjelige småords underafdelinger er rent begrebsmæssig. Jeg tager jo dog hele tiden hensyn til ordstillingen, og når de andre ordklassers samt sætningsklassernes og sætningsleddenes grammattiske natur anden steds påvises ad min vej, så kan jeg i kraft deraf med fuld ret dele hine småord i klasser, efter som de ved bestemte ordstillingslove forbinder sig med hine og selv forbinder dem; det måtte altså på forhånd være det eneste rimelige, at jeg i § 207 og § 209 med udtrykket «forholdet til andre ord» kun kan have ment på förste hånd de andre positive momenter, der bliver tilbage, hvor böjningsformer mangler, navnlig ordstillingsforholdene, og först på anden hånd de betydningsforhold, hvis grammattiske vigtighed vi opdager gennem hine. — At et og andet af det her omtalte kunde være skarpere pointeret, hvis jeg på forhånd havde kendt de misforståelser og indvendinger, der vilde fremkomme, det vil jeg selvfølgelig ikke nægte: intet kan vel göres så godt, at det ikke kunde göres bedre. — (At «tværklasserne» talord og stedord er et vanskeligt område, er sikkert nok. Jeg synes dog ikke, man kan nægte, at fra det positive standpunkt de såkaldte «personlige stedord» ved deres særegne former for grundled og for biled udsondrer sig som en til en vis grad særegen klasse — jeg sideordner jo heller ikke disse klasser med de andre. Derimod kan måske den större uregelmæssighed i *ingen (intet)* og *nogen (noget, nogle)* end i *egen, megen, liden* snarere kaldes en grads- end en artsforskel).

Efter alt, hvad der foreligger, er jeg tilböjelig til at tro, at den modstand, som det positive synspunkt, «realismen» (eller rettere: «real-idealismen») møder, ikke så meget kommer af egentlig sproglige grunde som (bortset fra det rent konservative element) af mere eller mindre bevidste pædagogiske hensyn. Det er vist den gamle (og dog ikke så meget gamle) tanke, der ligger bagved, om de «almindelige grammattiske begreber», der skal komme til os igennem modersmålet som det umiddelbart bekendte sprog og siden danne grundlaget for hele den grammattiske undervisning. Men sæt nu også, at der fandtes sådanne almengyldige grammattiske begreber, mon da så ikke al fornuftig pædagogik måtte lede hen imod at indøve hvert enkelt af disse begreber i det (af de i skolen lærte) sprog, hvor det har det mest håndgribelige udtryk? For så vidt var den gamle orden, at begynde med latinen, mere pædagogisk end nutidens, og denne sidste skyldes utvivlsomt misforstået nationalitetsiver. Og når vi vil se på det praktiske udhytte af vor danskundervisnings tumlen med og indpinen af abstraktioner, som ikke har noget ejendommeligt konkret udtryk på dansk, så vil vist mange indrömme, at det væsentligst er indbildning eller skuffelse. I latinskolernes forberedelsesklasser tager tysken fat i det 4de eller 5te skoleår: mon da tysklæreren ved indøvelsen af «das ist *der* vater; ich sehe *den* vater; ich gab *dem* vater den stock» o. s. v. har megen støtte af den forstand på «omsagnsled, genstand, hensynsbeteg-

nelse», som hans disciple medbringer fra dansktimerne? og hvis latinlæreren to år efter mener at føle en sådan støtte, mon den så ikke snarere kommer fra tysk, med dets konkrete former for disse ting, end fra dansk? Nej, det er visselig en sörgelig og ufrugtbar anvendelse af tid og kræfter, og dette vil sikkert gå op for de fleste, jo mere vore skolegrammatikker for fremmede sprog opgiver omvejen gennem hine navne og abstraktioner og i stedet direkte sammenligner de konkrete forhold i det fremmede sprog og i dansk. Dog: de to reformer bör ikke vente på hinanden, men gå frem hånd i hånd.

Selvfølgeligt er modersmålet det förste sprog, hvorigennem grammattiske begreber opstår i den enkeltes sjæl, men — ubevidst, og en bevidsthed om dem er som bekendt unødvendig for fuld praktisk beherskelse af sproget. Men der er en måde, hvorpå modersmålet kan blive grundlag for en propædeutik til grammattisk bevidsthed, og det er, når det bruges til sproglig anskuelses- og ..... «anhørelses»-undervisning (havde jeg nær sagt), — til at åbne øre og öje for alt, hvad der virkelig kan iagttages i modersmålet, som forøvelse til siden at iagttage de fremmede sprog. Det er den vej, vi skal.

Og jo mindre der læres af fremmede sprog i en skole, des mere forsvinder hin skingrund til at holde på slige abstraktioner.

Men nu kunde måske en og anden, som den sidste skanse i forsvaret, fremføre den tanke: ja, men det hører dog med til «almindelig dannelse» at kende og forstå de udtryk, og dannelsens goder bör jo da ikke forholdes dem, der ikke er så lykkelige at lære fremmede sprog (ja, de må jo i grunden siges at have det dobbelt nødigt). — Hertil er at sige: lad så være, at det (endnu) er så, så måtte det i alt fald være nok, når der hen imod slutningen af skoleårene meddeltes: «det og det kaldes almindelig sådan og sådan, fordi tilstanden på latin (eller tysk — eller oldnordisk) er den og den». Altså: giv tid! — men det er det, man så nødigt vil; det er vel nok en af tidens værste pædagogiske skavanker, at man begynder for tidligt på adskilligt i st. for at afvente modenheden — og høster: pineri og skin og skuffelser — og vaccination mod senere virkelig forståelse af tingene.

Til slutning vil jeg blot endnu engang sænke min kårde for min anmelder og takke for hans værdifulde indlæg, der netop var et bidrag af den slags, som jeg ønskede at fremkalde, til drøftelsen af denne vigtige sag.

Anmeldelser.

Eduard Meyer, Geschichte des Alterthums. Fünfter Band: das Perserreich und die Griechen. Viertes Buch: der Ausgang der griechischen Geschichte. Stuttgart und Berlin 1902. VIII + 584 S.

Atter foreligger der et omfangsrigt Bind af Eduard Meyers Geschichte des Alterthums, rigt paa historisk Stof med klar Anordning, med ombyggelig Redegörelse for Begivenhedernes indbyrdes Sammenhæng og Charakteristik af Hovedpersonerne. Det omfatter Tiden fra 404 til 355 og er inddelt i 8 Afdelinger, som ikke blot behandle det persiske Rige og Grækerne, men ogsaa Italiens, særlig Roms samtidige Historie.

Nogen egentlig Fortale findes ikke, kun et Forord, som omhandler den af *Bruno Keil* 1901 under Titel af *Anonymus Argentinensis* udgivne Papyrus, der indeholder nogle Uddrag af et större Værk om Athens Historie i det 5. Aarh., mangelfuldt bevarede og af tvivlsom Værdi. Blandt andet berettes, at under Euthemos' (korrekt: Euthynos') Archontat (450/49) efter Forslag af Perikles blev vedtaget at forlægge Forbundsskatten, stor 5000 Tal., fra Delos til Athen. E. M. mener, at hverken Aaret eller Summen kan være rigtig trods alt, hvad K. anfører til Forsvar derfor. Derimod er det mere sandsynligt, at Perikles har været Forslagsstilleren end Samierne, saaledes som Plutarch (Arist. 25) angiver.

1ste Afdeling hedder: *Lysanders Herredömme og Fald* og skildrer Gennemførelsen af den nye Organisation i det attiske Rigsgebet under Spartas Regimente og Indførelsen af Oligarchiet i Athen. I Fremstillingen af de Tredives Styrelse følger E. M. Xenophon og ligeledes med Hensyn til Begivenhedernes Tidsfølge, medens f. Eks. Busolt og Wilamovitz følge Aristoteles. E. M. anser det for utænkeligt, at Xenophon, der har levet denne Tid med som Medlem af Ridderne, falskelig skulde have sat Kaldelsen af Kallibios og den spartanske Besætning længe før Theramenes' Død, medens det er forklarligt, at Aristoteles (eller hans Kilde), der stadig tager Parti for Theramenes, kan have gjort det for at rense denne for al Medskyld i den ilde sete Forholdsregel.

Efter Kritias' Fald traadte i Stedet for de 30 en Kommission paa 10 Mænd med det Hverv at bringe Forsoning mellem Partierne til Veje. Aristoteles fortæller, at disse ligesom de 30 begyndte at terrorisere og derfor blev afsatte og afløste af 10 andre, hvem det lykkedes at lede Underhandlingerne til det forønskede Maal. Ingen anden Forfatter nævner denne anden Timandskommission. Alle kende kun én, ja selve Aristoteles nævner i

Forsoningsdokumentet (Ath. pol. 39) blandt de fra Amnestien udelukkede simpelthen οἱ δέκα. E. M. finder med Rette, at dette er et meget besynderligt Udtryk til at betegne den 1ste af 2 Timændskommissioner og ser deri et af de flere Beviser paa, at Skriftet ikke er ordentlig sammenarbejdet. Medens alle andre nyere Historikere følge Aristoteles, mener E. M., at denne eller hans Kilde af én Kommission har lavet to og af Sympathi for Rhinon og Phayllos sat disse to Mænd ind i den sidste. 2den Afdeling skildrer den ældre Dionysios og hans Krige med Karthagerne til 393; tredie Afdeling de forskellige italiske Stammers Historie indtil Dionysios' Tid og hans Angreb paa Grækerne i Italien; derefter følger en kort Udsigt over Roms Historie i 5te Aarh. med meget stærk Benyttelse af den nyere Tids Kritik og af egne og andres Hypotheser.

Som Hovedkilde har E. M. her brugt Diodor. Han betragter det som utvivlsomt, at det meste af hvad Livius og Dionysios give enten er ligefrem Opdigtelse eller udspundet af korte Notizer, som Diodor har bevaret os i den oprindelige Skikkelse. Derfor er han lagt til Grund for Texten i de enkelte §§ med Tilføjelse af, hvad der hos andre kan antages for ægte Overlevering. I Noterne findes saa dels Henvisninger til E. Meyers og andres Skrifter, dels korte Begrundelser.

I sin Chronologi følger E. M. hovedsagelig *Unger*: Römisch-griechische Synchronismen vor Pyrrhos. Han sætter med Udeladelse af de 4 interpolerede Diktaturaar og de 4 Anarchiaar (Livius har 5, Diodor 1) Roms Erobring af Gallerne til 382 i Stedet for 390, Vejis Erobring af Camillus til 388 i Stedet for 396 o. s. v.[1]

I Fremstillingen af de indre Forhold følger han sin i Hermes XXX, Der Ursprung des Tribunats und die Gemeinde der vier Tribus, og i Artiklen Plebs i Handwörterbuch der Staatswissenschaften begrundede Anskuelse. Ifølge denne var i gamle Dage Byfolket politisk frit med Ret til at stemme i de 30 Kurier, Massen af Landbefolkningen derimod politisk ufri, de for störste Delen patriciske större Grundejeres Hørige (clientes). Dog havde der allerede i Kongetiden sikkert været ikke-patriciske större Grundejere: derpaa beroede den af Traditionen til Servius Tullius' Navn knyttede Hærorganisation efter Formuen d. e. efter Grundejendom. Efter Republikens Indførelse vare ved Siden af comitia curiata optraadte com. centuriata, som valgte sine egne Feltherrer, de to Prætorer (Konsuler), tog Bestemmelser om Krig og Fred og ved provocatio ogsaa kunde dömme i sidste Instans. Alle disse Indretninger blev staaende til Samniterkrigene, men nye Institutioner kom til. De smaa Plebejere i Byen havde organiseret

[1] I det følgende er anført de almindelige Aarstal med E. M.'s i Parenthes.

sig som religiøs Forening om Ceres' Helligdom udenfor Byen paa Aventinerhöjen og valgte sig 2 Tempelherrer (aediles), der tillige førte en Art Opsyn over deres Standsfæller, særlig som Torvepoliti. Derefter fik Bybefolkningen 471 (466) Ret til aarlig at vælge til sin Beskyttelse 4 tribuni plebis, en for hver af de 4 Bytribus. Som næste Skridt sættes Landboernes Emancipation. Landdistriktet inddeltes i 16 Tribus, der stemte sammen med Plebejerne i Byen og valgte Tribuner, hvis Antal nu blev 10. Först nu altsaa sættes 20 tribus, og först nu kan tribus Crustumina, den 21de, være kommen til (ikke som hos Livius 495). Den foreløbige Afslutning af den politiske Udvikling dannede Landrettens Kodifikation ved Decemvirerne 451—50 (444—43). E. M. gaar ud fra, at det særlig var de vanskelige Krigsforhold, som bragte Adelen til at göre Plebejerne politiske Indrömmelser som Optagelsen i Senatet (conscripti), i 2det Decemviralkollegium 450 (443) og af og til blandt tribuni mil. cons. pot., hvilke han kalder «Officerer med Konsulmagt», fordi Hensigten med dem kun var at faa et större Antal Førere i Krig. De senere Skribenter have saa, siger han, draget deres Indførelse med ind under Stænderkampen og dertil opfundet lex Canuleja.

Her ender Skildringen af Forfatningens Udvikling med nogle Ord om Decemvirallovgivningen og Indsættelsen af Officerer med Konsulmagt. Leges Liciniae nævnes ikke. Hvordan og hvornaar Plebejerne fik Adgang til Konsulatet, siges ikke, lige saa lidt nævnes Agerloven og Gældsloven, hvilke hellerikke omtales af Diodor. Med Hensyn til Forfatningens videre Udvikling henvises til næste Bind. Om Agerloven vide vi, at E. M. slutter sig til den af *Niese* i Hermes og senere i hans Römische Geschichte fremsatte Mening, at dens Bestemmelser ikke kunne være ældre end den anden puniske Krig.

I Fremstillingen af det galliske Indfald følger E. M. de ældre Kilder, der lade Overgangen over Alperne følges umiddelbart af Angrebet paa Clusium og Rom, medens de nyere Historikere med de yngre Kilder lægge et Mellemrum af et Aarhundrede imellem. Etruskernes Magt i Posletten faldt, siger E. M., sammen paa en Gang, og det er rigtigt, naar Corn. Nepos (hos Plin. h. n. III 125) beretter, at samme Dag, som Camillus tog Veji, blev Melpum ødelagt af Insubrerne, Bojerne og Senonerne 396 (388). — Paa dette Punkt genoptages Dionysios' Historie og føres til Freden med Karthago 376.

4de Afdeling omfatter *Persien og Grækenland i Tiden fra Darius 2's Død til Kongefreden.* E. M. dadler den hos Historikerne herskende Opfattelse af Spartas Politik lige over for Persien, idet de i deres Tilbøjelighed til at se alt gennem attiske Briller ikke have forstaaet, hvad der ligger i, at Sparta besluttede sig til Krig Aar 400. De følge uden at gøre sig det klart Isokrates, der i Overensstemmelse med sin hele Tendens i sin Pan-

egyrikos gör Sparta den Bebrejdelse at have forsömt de nationale Interesser og udleveret de lilleasiatiske Grækere til Perserne; det var Athenerne og deres Forbundsfæller, som udelukkende bære Skylden for, at Udfaldet blev, som det blev, og Athen skyldte dog Spartas Maadehold, at det 404 og 403 var bleven staaende som en uafhængig Stat, der selv kunde ordne sine Forhold.

E. M. giver her en Skildring af den efter 403 paabegyndte, 399 afsluttede systematiske Revision af hele Lovgivningen i Attika, hvis Resultat blev staaende i lang Tid. Vi kende denne Revision hovedsagelig fra Talerne, hvor meget er tendentiøst fremstillet, og noget beror paa de i dem indlagte Dokumenter, hvis Ægthed er saa omtvistet. Naar Koehler 1867 paa en meget ødelagt Indskriftsten har fundet Love fra Makartatostalen, følger dog ikke deraf de øvrige Dokumenters Ægthed.

5te Afdeling giver *Grækenland under Kongefreden*, Gennemførelsen af det spartanske Herredömme (387—379). Den begynder med en Skildring af den Tilstand, som Reaktionstiden (fra 404) levede under, og det en meget sörgelig Skildring. Den langvarige Krig havde ødelagt Agerbrug, Handel og Industri, og Finansnøden var stor. Partiernes Kamp om den politiske Magt var tillige en Kamp mellem modsatte agrariske Tilstande og modsatte Verdensanskuelser. Sparta havde kæmpet for den gamle Tids Ordning, men i Virkeligheden hørte dets Mænd den nye Tid til og regerede helt i dens Aand. I Athen mente Restaurationens Mænd, der havde ført Demokratiet tilbage, det sikkert ærligt, men snart afløstes Thrasybulos og Anytos af Kleons og Kleophons ægte Arvetagere, Agyrrhios og Epikrates, hvis Demokrati blot bestod i at skaffe Penge til Staten og Penge til de fattige. De rige vare Genstand for ligefrem Plyndring i Form af Liturgier, Formueskat og andre Afgifter. Var der intet i Skatkamret, tog man sin Tilflugt til alle Slags Denunciationer og Anklager, og Dommen var i Reglen Dødsstraf og Konfiskation af Formue. «Naar I ikke dömme den anklagede, er der ingen Penge til Diæterne», hedder det. De Retstaler, som Lysias i denne Tid har skrevet, høre efter E. M. til noget af det modbydeligste, nogen Litteratur har frembragt. Sands for Lov og Ret var forsvunden.

Den gamle Agrarstat var død; Grundejendom var kun et Tillæg til Kapitalen. Kapitalismen bemægtigede sig Grundejendommen, og man benyttede sig mere og mere af Slaver til Dyrkningen. Hærene dannedes hovedsagelig af Lejetropper, mest fremmede, men ogsaa af Landets Börn, af hvilke mange intet Levebrød havde og dog ikke vilde leve som Banditter.

Som Modstykke hertil følger Skildringen af den blomstrende Kultur i Attika: Kunstens og Poesiens, Videnskabens og særlig den sokratiske Philosophis Udvikling. Ogsaa i Nedgangens Tid hævdede Athen paa dette Punkt uforandret sin centrale Stilling. Uanset de daarlige Finanser fejredes Fest paa Fest, alle med

musikalske og dramatiske Præstationer. Ved Omtalen af Dramaet göres opmærksom paa den indtraadte Forskel, at Satyrdramaet er løst fra Tragedien og indskrænket til et eneste Stykke ved Begyndelsen af Opførelsen, at derpaa følger Genopførelsen af et klassisk Stykke og saa de 3 om Prisen konkurrerende Trilogier (C I A II 971 flg. D S 695 flg.). Produktionen er ikke ringere end för, ja i Komedien endog större, idet Antallet af de opförte Stykker er forhöjet til 5. Den dramatiske Poesi holdt sit Sejrstog gennem Hellas, og overalt byggedes Theatre. Dithyramben og Musiken spillede en stor Rolle, og ingen Digtere ere saa fejrede som Philoxenos og Timotheos, men deres Digte ere desværre tabte, som Dithyramben overhovedet[1].

I Behandlingen af Platon dvæler E. M. særlig ved hans Lære om Staten. Han gör opmærksom paa, at hans Forslag til dens Ordning lide af samme Fejl som de praktiske Politikeres, at de ville føre en svunden Tid tilbage. Hans Stat viser sig som en radikal Omdannelse af den spartanske, men en saadan lod sig ikke indpode paa Samtidens Stater med deres moderne Formaal, Kultur og Erhvervsliv. Han mente, at en ideal Forfatning var det ene nødvendige, og saa ikke, at Magten var det, Staterne stræbte at naa, at den ydre Politik var Hovedsagen. Han holdt fast ved Moralen og vilde, at den individuelle og sociale Moral skulde falde sammen; Individet skal anse Statens Nytte for sin egen. Men den moderne Livsanskuelse gik i modsat Retning. Demokrit og Kynikerne anerkendte vel Moralen, men havde kun den enkeltes Lykke for Øje; nogle skilte ham ud fra Staten, andre søgte at gøre sig selv til Herrer over Staten; ja Platon lader (i Gorgias) allerede Kallikles opstille Overmenneskets Ret.

I 6te Afdeling fortælles *Thebens og Athens Rejsning* til Freden i Sparta. Herunder falder Stiftelsen af det andet atheniske Søforbund og dets Forfatning. Et permanent Raad i Athen af Delegerede (*σύνεδροι*) fra Forbundsstaterne forelægger sine Beslutninger for det atheniske Folk. Athen har selv hverken Sæde eller Stemme i Synedriet, men tager sine Beslutninger selvstændigt, antager eller forkaster Synedriets. De to Parter ere henviste til at enes paa lignende Maade som Krone og Parlament i moderne Stater. Med Hensyn til de existerende Indskriftsdokumenter betoner E. M., at vi ingen Beslutninger eller andre Dokumenter have fra Forbundet, men kun fra Athen. Saaledes er ogsaa det af Aristoteles foreslaaede Psephisma af Marts 377 (C I A II 17. D S 80) ikke nogen Grundlov for Forbundet, men en Beslutning af Folket i Athen, hvorved dette sanktionerer de Betingelser, hvortil det har forpligtet sig ved Afslutningen af det da allerede

[1] Af Timotheos har man nylig i en ægyptisk Grav fundet et længere Digt, der i Berl. phil. Wo. 1902 S. 1446 kaldes hans «Dithyrambus auf die Perserkriege».

stiftede Symmachi. Ifølge dette Dokument maa man antage, at der i al Fald i Begyndelsen ingen Tribut erlagdes af Medlemmerne af Forbundet (μήτε φόρον φέροντι). Men senere købte de mindre Stater sig fri for personlig Deltagelse i Krigen ved at erlægge Pengebidrag (συντάξεις), hvis Störrelse bestemtes i Athen, medens de större Stater vedblivende selv udførte deres Krigspligt. E. M. synes derimod med Busolt at antage, at alle fra först af gav Pengebidrag, og betragter det som utvivlsomt, at Bidragenes Störrelse fastsattes af Synedriet, vel i Forening med Athen og dets exekutive Embedsmænd, Strategerne; men hverken herom eller om Bidragenes Störrelse vide vi noget. I det hele optraadte Athen meget forsigtigt over for Forbundsfællerne ved Forbundets Dannelse. Det olynthiske og thebanske Forbund dannede en fastere Enhed, og den førende Stat havde stærkere Magt. I Athen troede man ogsaa paa dette Omraade at kunne bringe den gamle Tid tilbage ved at genoptage dens ydre Former.

7de Afdeling har til Overskrift: *Epaminondas og Tilintetgörelsen af den spartanske Magt; Enden paa det 2det atheniske Søforbund.* E. M. havde allerede bemærket, at Xenophon ganske har forbigaaet Stiftelsen af dette og fremhæver her igen hans Partiskhed for Sparta, idet han i sin Skildring af Slaget ved Leuktra søger saa vidt muligt at forklare Nederlaget som en Følge af tilfældige Uheld, medens han slet ikke nævner Epaminondas' overlegne og nye Taktik, saa lidt som han senere omtaler Anlæggelsen af Megalopolis og Messene. Desuagtet fastholder E. M. hans Paalidelighed i hvad han beretter og tager fra ham de vigtigste Punkter af sin Skildring af Slaget ved Leuktra. — E. M. viser os, hvorledes Epaminondas ved sin store Personlighed og sin Idealisme formaaede at drage Thebanerne med sig og at styrte Spartas Magt, men at det ikke lykkedes ham at sætte noget nyt i dens Sted. Theben staar 360 ikke anderledes end 370. — Efter Beretningen om Epaminondas' Død og Spartas Fald følge endnu i denne Afdeling de forvirrede Forhold og ulykkelige Begivenheder indtil Forbundsfællekrigen og Athens Fald.

8de Afdeling fortæller först den ældre Dionysios' sidste Aar og hans Død. Hans Livs Stræben gik ud paa at løse den nationale Opgave at frelse Grækerne paa Sicilien fra den Undergang, hvormed Karthagerne truede dem; men det kunde han kun opnaa ved at sikre sin egen Magt, og dertil var det nødvendigt ikke at være kræsen med Midlerne. Han naaede noget stort, men blev Genstand for ond Omtale. Der faldt derved en mörk Skygge paa hans Liv og hans Eftermæle. Isokrates' og Lysias' Dom om ham er haard; kun Platon (ep. VII) anerkender hans Betydning for den græske Nation i dens ellers paa den Tid mislige Stilling.

Derpaa følger den yngre Dionysios' Historie, hans Fordrivelse og til Slut hans Tilbagekomst 346. Der dvæles særlig ved Platons og Dions Bestræbelser for at opdrage den unge Fyrste og refor-

mere Staten efter platoniske Grundsætninger. E. M. betegner Dions senere Forsøg paa at befri Syrakus som absolut ideelt anlagt, men tillige som et Forsøg, der kun kunde mislykkes. Han lovede Frihed efter 48 Aars Tyranni, men han kunde intet udrette uden selv at beholde Magten, og man kan ikke undre sig over, at Demokraterne sagde, at det ikke kunde nytte noget at have ombyttet en fordrukken Tyran med en ædruelig. Med god Grund hed det, at han tragtede efter en Slags spartansk Kongedömme; thi trods alle Brist kom efter Platons Mening den spartanske Forfatning Idealet nærmest. Endog at Dion anvendte Tvangsmidler, ja Henrettelser mener E. M. stemte med Platons Lignelse, at Lægen skulde bortskære den Del af Legemet, som var ubrugelig.

Mærkeligt er det, hvis virkelig efter Dions Død hans Parti endnu en Gang henvendte sig til Platon og denne endnu i den Grad troede paa sin politiske Mission, at han i et Brev (ep. VIII) til Dions Slægt og Venner gav detaillerede Forslag til en Ordning af Syrakuses Forfatning. Det lykkedes vel Dionysios endnu en Gang at komme tilbage til sin Hovedstad, men den store af Dionysios I. grundede Magt var igen opløst i sine Bestanddele, og de gamle Fejder mellem By og By begyndte paany.

E. M. slutter med følgende Ord: Saaledes byde Grækerne det samme Billede i Øst og i Vest. Al Magt er tilintetgjort; kun Afmagt og den endeløse Kamp i det indre saavel som i det ydre er tilbage. Det er: «der Ausgang der griechischen Geschichte». Paa samme Tid, som den græske Kultur har naaet sit Højdepunkt og er moden til at blive Verdenskultur, har Nationen politisk tabt al Betydning, et let Bytte for enhver.

Bogen slutter med en Index til 3die, 4de og 5te Bind.

Odense i Oktober 1902.

P. Petersen.

Johannes Magnussen, Praktisk Engelsk Grammatik. Kbhvn. 1902, Gyldendal. 130 S.

Denne nye grammatik er udarbejdet med benyttelse af de kendte grammatikker af Schmidt, Jespersen og Løkke. For den almindelige bevidsthed staar det som om engelsk grammatik var lettere end f. ex. tysk. Grunden er at de hidtil existerende lærebøger næsten udelukkende eller dog fortrinsvis beskæftiger sig med den så enkle engelske formlære. M.'s bog har den fordel at den medtager en del syntax. Bedst og mest overskueligt er afsnittet om artiklernes brug. En større sammentrængthed vilde i andre afsnit i høj grad have gavnet bogens brugbarhed; f. ex.

er dette tilfældet med behandlingen af de relative pron. Det forekommer mig endvidere tvivlsomt om lydskemaerne s. 3—34 gør nogen nytte. Selvfølgeligt kan udtalelister være meget gavnlige for viderekomne, men de må da bestå af ord hvor udtalen er en anden end den man skulde vente efter stavemåden og kun af sådanne.

Ved gennemlæsningen er jeg stødt på en del unøjagtigheder, som herved anføres. Tallene betegner de pågældende sider.

6 *änsəɹ*] skulde være ā for ä. 12 *clerk* burde helst angives klāɹk, klə̄ɹk, da udtalen med ə̄ er meget alm. f. ex. i London. 13 *in stead of* skulde skrives *instead of*. Endvidere er *stead* jo alm. i endelser f. ex. *homestead*, *bedstead* o. a. 21 *constable* udtales både med ɐ og med å. 22 *porpoise* og *tortoise* udtales med åɹ, ikke əɹ; *room* både med kort og langt u. 24 *towards* bør kun angives som tåɹdz. 27 *hussy* udtales hʌzi. 33 i *contrast* angives den sidste vok. i sbst. som ə, i verb. som ä, skulde være ā. — Sbst. *essay* angives som esĭ istedet for esē[i]. 44 *princess* nævnes (i overensstemmelse med Schmidt) blandt de titler der kræver den bestemte artikkel. I virkeligheden bruges det både med og uden art. — *the Crimea* udtales med ai i første stavelse, ikke med ī. 45 ved skibes navne bortfalder altid art. efter *ex* og *per*. Dette spiller en stor rolle i handelsbreve. 50 *quite a young man* er forskelligt fra *a quite young man*. — *a rather troublesome business* synes naturligere end *rather a t. b.* 51 i daglig tale omtales solen som *it*. 52 *dear Sir* forudsætter ikke noget nærmere forhold end det blotte *Sir*. 54 *dancer* udtales med ā, ikke ä. 56 *brother* udtales med ɐ, ikke å. — *a twopenny halfpenny stamp* bedre end *twopence h. s.* 58 *merchandise* kan godt bruges i flt. 60 *cloths* angives kun med åð, der burde også anføres udtalen med åþ. — *politics* og *policy* utilstrækkeligt skelnet. 62 *stair* meget alm. = trappe. 71 komparativ for superlativ i tale om to er literært (Sweet, New Engl. Gr. II 67). 73 § 111 kunde og burde formuleres som følger: folkenavne på s-lyd er uforandrede i flt. for at betegne hele nationen, tilføjer i flt. -men for at betegne enkelte individer. I *the Postmaster General* foreligger lige såvel fransk ordstilling som i *the heir apparent* (s. 75). 81 regelen om oversættelsen af det refererende det trænger til modifikationer. 83 ved plur. majestatis bruges kun *ourselves*, ikke *ourself* (Sweet, A Short Historical English Grammar s. 111). 96 «anden, andet» kan kun oversættes ved *else*, når det forangaaende pronominale ord er brugt substantivisk. 97 *anybody* udtales med å, ikke ə.

De uregelmæssige verber er ikke givne i de «rene» former der kendes fra prof. Jespersen: Kortfattet engelsk Grammatik. F. ex. en verbalform som *staid* er gammeldags. Hvis man vil anføre formerne af vb. *heave* bør der her gøres forskel, ligesåvel

som ved *hang*; man kan sige: *he hove the lead*, men kun: *he heaved a sigh*. 126 ved *to be to* findes i exemplerne to forskellige betydninger, medens «regelen» kun nævner èn. *be* + *to* + inf. har i virkeligheden i det mindste tre forskellige betydninger 1) det fremtidige (*what is to become of me*), 2) det mulige (*how am I to do this*) og 3) en befaling af hvilken den talende er overbringeren, f. ex. kan en barnepige som bringer børnene en besked fra moderen sige: *you are to go there*. — I den her meddelte liste er åbenbare trykfejl forbigået.

De påpegede mangler er sådanne som forfatteren let kan fjærne i en ny udgave, som der sikkert snart vil blive brug for.

N. Bøgholm.

Hippocratis opera quae feruntur omnia. Volumen II ex codicibus Italicis edidit *Hugo Kuehlewein*. Lipsiae 1902, Teubner. XVI + 278 pp.

Primum huius editionis volumen, quod prodiit anno 1894, sequitur alterum, quod ea scripta Hippocratis continet, quæ ad chirurgiam pertinent, i. e. *Περὶ τῶν ἐν κεφαλῇ τρωμάτων*, *Κατ' ἰητρεῖον*, *Περὶ ἀγμῶν*, *Περὶ ἄρθρων ἐμβολῆς*, *Μοχλικόν*. Præcipua autem laus editionis hæc est, quod nunc primum adhibitæ sunt codicum antiquissimorum ac præstantissimorum collationes diligentissimæ. Tres sunt codices ceteris omnibus longe præstantes, Laurentianus 74, 7 (B), Marcianus 269 (M), Vaticanus 276 (V); quorum primus dubitari non potest quin omnium optimus habendus sit. Horum codicum scripturas discrepantes minimas quoque editor indicavit, ceteros autem deteriores a Littræo adhibitos paucioribus tantum locis respexit. Denique ex Apollonii Citiensis atque Galeni commentariis, quos idem asservavit Laurentianus, locis nonnullis scripturas excerpsit, quæ bonæ ei visæ sunt. In *Μοχλικῷ* solo testis præcipuus est codex M; hic enim desunt BV. In libro autem *Περὶ τῶν ἐν κεφαλῇ τρωμάτων* deest M, et in posteriore eiusdem libri parte etiam B.

Quamquam igitur paucorum tantum codicum scripturæ in apparatu critico indicatæ sunt, numerus tamen discrepantiarum tantus est, ut in quibusdam paginis æquum spatium occupent textus atque apparatus. Nam levissima quoque editori digna visa sunt, quæ annotarentur, ut p. 126,$_{3}$ Galenum indicavit exhibere *ἔχουσιν* pro *ἔχουσι*. Itaque legentibus nonnumquam subdifficile est eas discrepantias, quæ ponderis aliquid habeant, ex apparatu eligere.

Multis locis editorem optimis codicibus usum in meliorem formam textum redegisse satis apparet, sicut p. 9,$_{8}$ B secutus

στόμα pro σχῆμα et p. 249,11 M secutus στόμα pro σῶμα restituit. Aliis locis vestigia veræ scripturæ B servavit, ut p. 5,7—8 ὅκου ἂν . . . ἔχει (ἔχῃ Kuehlewein) pro ὅπου οὖν (vel ὁπουοῦν) . . . ἔχων. Factum etiam est, ut ex optimis codicibus scriptura restituta sit, quam superiores editores reiecissent, ut p. 31,14 ἀγκῶσιν, quam scripturam Littræus «vulgatam» appellans e codice minus præstanti recepit ἀγκώνων.

Quamvis autem codices a recentissimo editore adhibiti ceteris præstent, tam bene res non se habent, ut ceteros neglegere liceat, et sunt etiam loci, ubi hos sequi coactus sit editor, sicut p. 32,14 codices deteriores secutus cum editoribus superioribus ἔκτρεψιν scripsit (εκστερψειν B, ἐκστρέψιν M, ἔκτριψιν V), et p. 53,14 εἰ (ἦν BMV). Etiam p. 116,2 scripturam codicum deteriorum atque Apollonii ὑποστρέψαι illi prætulit, quam exhibent BMV (ἐπιστρέψαι). Quod si recte fecit, ratio codicum nondum satis perspecta esse videtur.

Paucos locos afferre libet, ubi editor mihi erravisse videtur. Scripsit p. 35,9 εὖ γε μὴν γνῶναι, sed post μήν add. ἐστι BMV, omittit vero Galenus bis. Quum vero pro γνῶναι exhibeant γνόντα (quod ego quidem non intellego) non solum BV, sed teste Littræo etiam Galenus, quæro, cur in hoc verbo Galenum neglexerit, in illo fidem ei habuerit. Quæro etiam, cur p. 46,6 B codici fidem non habuerit; exhibet enim hic οἱ . . . . προβουλεύοντες, non οἳ . . . . προβουλεύονται (οἱ etiam M), et apud Littræum hæc legimus: «Palladius dit que quelques-uns avaient recherché pour quoi Hippocrate avait mis προβουλεύοντες et non προβουλευόμενοι».

In coniecturis parcus fuit editor. Verborum modos locis haud ita paucis çorrexit, ut grammaticorum legibus responderent, ut p. 79,21 διαστρέφηται scripsit pro διαστρέφοιτο (præcedit ἐπήν). Pseudoionismos, ut ait, sustulit sæpe contra codicum auctoritatem; ad p. 46,3 annotavit: ποιέεσθαι ut solent codd.; in textu posuit ποιεῖσθαι. Hanc rationem probandam esse, pro certo non habeo. Coniecturam editoris ἅμα pro ἅλις (p. 32,8) miror quod in textum non recepit.

Hanc editionem textum emendatiorem exhibere quam illæ, quæ antea prodiissent, nemo negabit.

Joannes Ræder.

S. W. Cutting, The modern German Relatives «das» and «was». (The Decennial Publications of the University of Chicago. Printed from Volume VII.) Chicago 1902, University Press. 21 S. 4°.

Forf. af ovennævnte Afhandling er kommen ind paa en Undersøgelse af Forskellen mellem de to neutrale relative Prono-

miner «das» og «was» i Anledning af en grammatikalsk Bemærkning, som en amerikansk Udgiver og Kommentator af Lessings «Nathan der Weise» gør om det relative «das» i disse Linjer:

Wenn an das Gute,
Das ich zu thun vermeine, gar zu nah
Was gar zu Schlimmes grenzt, so thu' ich lieber
Das Gute nicht, o. s. v.

Udgiveren bemærker hertil: Nutidens Sprogbrug vilde her kræve *was* i Stedet for *das*: I hele det 18de Aarhundrede brugtes *das* henført til en hel Sætning samt til *das*, *alles*, *etwas*, *vieles*, *manches*, *das Gute*, *das Beste* o. s. v., hvor vi nu bruger *was*. Prof. Cutting har gennemgaaet 7368 Sider af de ypperste nyere Forfatteres Prosaskrifter — Hauptmann, Heyse, Keller, Conrad Ferdinand Meyer, Nietzsche, Raabe, Schopenhauer, Spielhagen, Sudermann og Wildenbruch — og samlet et stort statistisk Materiale som Grundlag for sine Undersøgelser.

Han samler først Eksempler paa Brugen af **was** efter Superlativer (derunder indbefattet *alles* og *einzig*). Paa samme Maade undersøges Brugen af *das* (*welches*). Medens nu *was* efter Superlativer (*alles* og *einzig*) forekommer 53 Gange, *das* (*welches*) kun 24 Gange, er Forholdet et helt andet efter Positiver og Komparativer, idet *das* (*welches*) her langt har Overvægten (156 Gange mod 41). Der maa altsaa i den foranstaaende Superlativs Begreb ligge noget, som finder et mere adæqvat Udtryk i *was* end i det ældre *das*. Ser vi paa en Sætning som denne: Das Merkwürdigste, was Wagner je geschaffen hat (Nietzsche), har vi i Forholdet mellem Superlativen og *was* væsentlig det samme udtrykt, som ellers udtrykkes ved partitiv Genetiv. I Sætninger som: Alles das Viele und Grosse, was das menschliche Leben vor dem tierischen auszeichnet eller das Einzige, was es vom Ding an sich trennt (Schopenhauer) er Relativet ligeledes et Udtryk for hele Arten, af hvilken det foregaaende er en Del, som i det sidste Eksempel, eller identisk, (appositionelt), som i det første.

I should like to call this the «omnibus» relative, siger Forfatteren. — Det oprindelige ubestemte Begreb i *swaz* (ɔ: *sôwaz*, jfr. eng.: *whatsoever*), der aldrig helt er forsvundet af Ordet, gør det særlig skikket til at anvendes i den omtalte Slags Sætninger.

Was-sætninger efter Positiver og Komparativer ere tre Slags:

1) uegentlige, tilknyttende, i hvis Sted der kan sættes en uafhængig Sætning: Uebers Moralische, was einem doch nicht gleichgültig ist.

2) Descriptive, mer eller mindre skarpt afgrænsende (determinative): Etwas Schönes was ihn mitansteckte (Heyse).

3) Relative Sætninger, som betegner et Hele, af hvilket en

Del er betegnet ved det foregaaende, substantiverede Adjectiv: Noch nicht das Halbe, was ich auszustehen habe (Heyse).

Das-sætningerne efter Positiver og Komparativer ere enten virkelige, determinative Relativsætninger eller uegentlige tilknyttende. Af de 24 *das*-sætninger efter Superlativ ere de 17 determinative, i de 7 andre har *das* (*welches*) generaliserende Betydning.

Som Resultat af Undersøgelsen kan i Hovedsagen fastslaas: Medens i det 18de Aarhundrede *das* var det almindelig brugte relative Pronomen i Neutrum — altsaa baade determinativt og generaliserende —, er dets Brug efterhaanden bleven indskrænket af det oprindelig spørgende og ubestemte *was*, der særligt har overtaget de generaliserende Functioner, medens *das* stadig er det rigtige Pronomen i determinative Sætninger. Lessings Anvendelse af *das* i det citerede Sted er altsaa overensstemmende med sprogbrugen den Dag i Dag.

Frederiksborg, 20/10 *1902*.

P. Høj.

W. Franz, Die Grundzüge der Sprache Shakespeares. Berlin 1902, Felber. VIII + 227 s. 3 mark.

Professor Franz's big «Shakespeare-Grammatik» (Halle 1900) was so great an advance on Abbott's Shakespearian Grammar (New ed. 1884) that there was very reason for scholars to welcome it heartily and to give it great praise. The author proved himself thoroughly familiar with recent research and had gone through Shakespeare's works so carefully that he was able to bring to light not a few things that were probably new to most of his readers. Still, it was far from being a perfect book, and, somehow, the perusal of the abridged edition which he has now brought out has shown me more clearly than the big book itself some, at least, of the deficiencies and shortcomings which the fulness of the material collected had previously made me overlook.

The plan or system of the book is not very carefully thought out. Not a single word is said about pronunciation or spelling, although both have undergone considerable changes since the times of Shakespeare, and although there is much, for instance, in puns and rhymes that cannot be understood without some knowledge of these subjects. The modern spelling of the Cambridge edition is employed throughout, but a scientific grammar should give the original forms, in the case of Shakespeare just as well as in that of Chaucer. The readings of the old editions are sometimes given, but generally in a very curious way as if

they were of inferior value to the 'corrections' of modern careful spellers. Thus, in the very first paragraph, Franz mentions the dropping of *t* and *d* in some verbal forms, and in the quotations given to prove this we read «Thou . . . split'st Meas. II_2 116 I. 351 (splits F_1)» as if the folio of 1623 (F_1) were not our only source for that play, and «thou look'dst on majesty Ant. III_3 18 VIII 486 (look'st Ff. look'dst Pope)».

In most places we get the impression that the author confines himself to those points where Shakespeare's practice deviates from modern usage, and that everything is left out that was then as it is now. But in other places this principle is not carried through. Sometimes long explanations are given of Middle English phenomena which have hardly any significance for Sh's language; and sometimes the development from the sixteenth to the twentieth century is dwelt upon at some length; but it is impossible to see what rules are followed for the inclusion or exclusion of this historical scaffolding. Quotations are given in some cases from Sh's contemporaries (though Abbott has many more), in other cases from quite recent authors, but they seem to come in completely at random, and no one knows why this phenomenon has to be illustrated from Barrie and that one from Chaucer or Bacon.

The same want of system is conspicuous in the division and arrangement of the matter dealt with. The headings do not always correspond with the contents. Thus § 4 deals with weak preterites and participles, but the heading «Schwache Formen» begins at § 5. Much of what is given under «Formenlehre» really belongs to syntax, *e. g.* part of § 3, § 43 (Yorick's skull, the king's jester), § 45 (her dowry shall weigh equal with a queen = a queen's), § 51, and especially everything that is said about gender (p. 27—35). § 61, dealing with the gender of animals, looks typographically like a subdivision under «Romanisches Sprachgut»; and similarly § 131 (Poor I; proudest he) is given as if it were part of «Die Verwendung von you und thou». The difference between *enough* and *enow*, as well as the old genitive *alder* (alderliefest) are treated under «Substantivierung [des adjectivs]» (§ 75); the old plural *month* is found in the chapter on numerals because it occurs in *twelvemonth*; the use of *assizes*, etc., as singular nouns is stowed away under the indefinite article, and the double object in «The gods grant them true!» under the use of the infinitive preceded by *to* (§ 383). I know from painful experience how hard a task it is to arrange grammatical things with perspicuity and consistency, so that I am prepared to judge leniently the shortcomings of others in this respect, but I cannot help regretting that Franz has paid so little attention to a thing which is after all of great importance not only to the beginner, but to the advanced student as well.

I add some remarks about details. — § 2. Do the words

«nur zweimal in M. Wives» mean that the form in *th* is not found in prose in any other play? — § 14 note is not correct, cf. Al. Schmidt. — § 16. In the alphabetical list of strong verbs the preterite *bare* and the verbs *draw*, *find*, *rise* (*stride*), and *tear* are omitted. — *Be* and *were* in the singular (§ 17, § 19) are always subjunctives. — I do not believe that *methoughts* is derived from *me thought is*; does this combination ever occur? is not *methoughts* always a preterite? — Much of what is said about gender seems to me due to mistaken grammatical notions. *His* in Tim. III 1.223 (§ 59) is neuter; *he* in Haml. V 1. 198 (why may not imagination trace the noble dust of Alexander, till he find it stopping a bung-hole; § 57) does not refer to *imagination*, but to the person imagining, etc. The statistics about O. E. and Romance gender in § 60 should not be taken too seriously. — In § 66 it looks as if Sh. never used *lesser*, and in § 75 as if *enough* were never used with a plural noun. — § 139: No inference can be drawn from Rowe's omission of *I*; it is a pure printer's error that he corrects in his second edition. Besides I fail to see how «Truly, the more to blame he» can be given as an exemple of a repetition of the subject; Franz's explanation «= the more [he is] to blame he» is one of the most singular pieces of recklessness in grammatical reasoning that I have ever come across; *more to blame* belongs together as a sort of comparative, cf. *the happier he*, which I should like to see Franz analyze. — § 159: *it* in *go to it grandam* is the genitive case, and it is only on account of the German rendering, which of course is irrelevant, that Al. Schmidt and Franz give *it* as an equivalent of *the*. — § 176: in the sentence quoted from Stopes *whether* is not a pronoun. — § 195 does not say clearly that the form *others* is found in Sh. — The difference between *come* + infin. and *come* + *to* + infin. is not indicated. — In Tw. V. 1 342 *to come* must mean 'future', so that the quotation does not belong to § 379.

Every user of the book will blame the publisher or binder because he has saved less than a farthing a copy in thread to stitch the sheets together.

Otto Jespersen.

Aeli Donati quod fertur commentum Terenti, accedunt Eugraphi commentum et scholia Bembina. Recensuit *Paulus Wessner.* Vol. I. Lipsiae 1902, B. G. Teubner. L + 542 pp.

Til Terents's Komedier har vi foruden de korte Scholier, der findes i Terentshaandskrifterne, en udførligere Kommentar, som er opbevaret i særlige Haandskrifter, og som bærer Donats Navn. Denne Kommentar er sædvanlig trykt i de större Udgaver af Terents, her er nu begyndt en særlig Textudgave med kritisk Apparat, men dog i Format og Udstyrelse som de teubnerske almindelige Textudgaver. Det foreliggende förste Bind bringer Kommentaren til Andria og Eunuchus tilligemed Vita Terenti (af Suetonius med Donats Slutningsbemærkninger dertil) samt Euanthius de fabula og Excerpta de comoedia og Udgiverens Indledning om Haandskrifterne (der beskrives eller nævnes 36 saadanne), om Udgaverne, om de Scholier i Terentshaandskrifterne, som ere Uddrag af Donats Kommentar, og om den Skikkelse, hvori Donats Kommentar er kommet til os.

Af störst almindelig Interesse er det sidste Afsnit. Alle, som har skrevet om Donats Kommentar til Terents, ere enige om, at i den Form, hvori den nu foreligger, kan den ikke skrive sig fra Donatus selv, og man har søgt at forklare, hvorledes den er bleven til det, den nu er, og at finde ud af, hvad der gaar tilbage til Donat selv, og paa en Maade at reconstruere det oprindelige. Der er i den Anledning opstillet forskellige Hypotheser, hvis Antagelse eller Bekæmpelse har fremkaldt et «Donatspörgsmaal», *quaestio Donatea,* som Wessner betegner det, i Lighed med saa mange «Fragen» i tysk Filologi.

Usener har saaledes (Rhein. Museum XXIII 1868 S. 494) af de Steder, hvor der i Kommentaren findes dobbelte Scholier til de samme Ord, ment at kunne slutte, at der oprindelig har foreligget to selvstændige Kommentarer, hvoraf den nuværende er et Udtog; og han mente, at den ene var af Donat, som Haandskrifterne bevidne; som Forfatter til den anden opstillede Usener den Euanthius, af hvem det lille Stykke om Komedien, som findes i Indledningen til Donats Kommentar, maa være forfattet efter et enslydende Citat at dömme, som findes hos en Grammatiker, der betegner det som Euanthius's Ord.

Siden Useners Afhandling er der skrevet flere Ting om Sagen, men navnlig har *R. Sabbadini* givet væsentlige Bidrag dertil (1890 og senere). Det er ham Udgiveren af Kommentaren slutter sig til, og deres Anskuelser om, hvorledes den foreliggende Kommentar er opstaaet, kan da vel betragtes som den i Øjeblikket opnaaelige Løsning af Spörgsmaalet.

Wessner (praef. p. XLVI) forestiller sig Sagen saaledes gaaet til. Af Donats oprindelige Kommentar (han levede i Midten af 4. Aarh.) er der af to forskellige Personer gjort Udtog, som

under den oprindelige Forfatters Navn er indførte som Scholier i Randen af Terentshaandskrifter. I Tidens Løb er da forskellige Noter fra andre Kilder tilföjede dels af de samme Folk, som gjorde Udtogene, dels af andre. Derpaa har i 6. Aarh. (saa langt mener man, at den fælles Archetypus for de existerende Haandskrifter kan føres tilbage) en eller anden faaet Lyst til at forene disse to Scholiesamlinger og har begyndt derpaa saaledes, at han först skrev de to Rækker Scholier i to Spalter ved Siden af hinanden og derpaa, idet han ordnede dem efter Versene hos Terents, smeltede dem sammen, hvad ikke altid lykkedes ham. Tillige søgte han at dække over Sammenföjningerne saa meget som muligt for at give det Udseende af et enkelt Værk; maaske tilföjede han ogsaa ellers noget nyt af sit eget. Men da han gennem fire eller fem Komedier havde arbejdet med Flid paa at sammensmelte de to Kommentarer, blev han pludselig træt i Phormio II 3 og anbragte dem uforandrede, först den ene fra Vers 7—93, dernæst den anden fra Vers 5—93, og for det øvrige af Stykket kun den ene Kommentar.

Man vil af denne ret kunstige Forklaringsmaade forstaa, at der ogsaa skal tages Hensyn til den interessante Omstændighed, at vi i det ældste Terentshaandskrift (cod. Bembinus) fra 4. — 5. Aarh. har en Række Scholier, der efter de bedste Kenderes Mening ere skrevne til i Haandskriftet i det 6. Aarh., men som det er meget vanskeligt at sætte i et rimeligt Forhold til den overleverede Donatkommentar. Om man nu har truffet det rigtige ved den nyeste Række Antagelser, tör man vist ikke være absolut sikker paa.

Hvad det andet Spörgsmaal angaar, om man kan sondre den oprindelige Donatkommentar ud af det overleverede, udtaler Wessner sig med rette tvivlende og indrömmer, at det kan ikke göres uden at ty til et vilkaarligt Skön paa mange Steder, hvad ogsaa Sabbadini har maattet tilstaa. Men Wessner forsøger dog ved cursiv Skrift at antyde, hvad der af de senere Bearbejdere er sat til, for at sondre eller forbinde de oprindelige Scholier, og ellers er tilföjet.

Hvad man nu end mener om de to Spörgsmaal, som her er nævnte, og om Udgiverens Forhold dertil, saa er dog Hovedsagen naaet, at vi af den vigtige Kommentar til Terents har faaet en paa et rigeligt Haandskriftmateriale støttet Text, som bedre kan kontroleres end de tidligere Optryk. Hidtil er det jo ganske vist kun til de to Stykker, at Kommentaren er udgiven.

Det ældste og bedste Haandskrift af Donatkommentaren er en Parisinus, som henføres til 11te Aarhundrede, men det indeholder kun Kommentaren til Andria og til Begyndelsen af Adelphi foruden vita Terenti og tractatus de comoedia. I et Vatikanerhaandskrift fra 13 Aarh. findes to Brudstykker af Kommentaren. Ellers er alle Haandskrifter fra 15 Aarh. og af forskellig Værdi.

Om disse Haandskrifters indbyrdes Forhold har Udgiveren tidligere i Rhein. Mus. LII S. 69 ff. (1897) skrevet indgaaende og giver i Fortalen til Udgaven en Oversigt derover (p. XXIV ss.).

Udgiverens Recension af Texten synes at være gjort med Takt og Omhu og hans Rettelser ofte at være heldige, i hvert Fald værd at overveje.

Kbh., Decbr. 1902.

C. Jørgensen.

T. Livi ab urbe condita liber XXIIII. Für d. Schulgebrauch erkl. von *H. J. Müller*. 2. Aufl. Mit einer Karte von Syrakus u. Umgebung. Leipzig 1901, Teubner. 121 ss.

Det foreliggende værk er ifølge fortalen (som må søges i bogens *anhang*) at betragte som en fortsættelse af Wölfflins påbegyndte bearbejdelse af Livius's 3die dekade, og udg. slutter sig så nøje som muligt til sin forgænger. Kun søger han strængere end denne at fjærne de noter fra kommentaren, som ikke er beregnede på skoleungdommen. De finder så plads i et *anhang*, 30 sider stort, som ellers mest er helliget kritikken, historisk kritik og textkritik. Der er dog ét og andet tilbage i kommentaren, som uden skade kunde være víst agterud; således har skoledisciple vel næppe brug for en bemærkning (til 21.8) om at *rogitare*, som i 1ste dekade forekommer 18 gange, ellers kun findes her og ét sted til (som opgives urigtigt). Kommentaren indeholder, foruden solide oplysninger af historisk, antikvarisk og geografisk art i det fornødne omfang (— jeg savner en note om *Jupiter Vicilinus* 44.8, selv om den må lyde på, at vi intet véd om ham —), en mængde gode, til dels udmærkede sproglige og særlig stilistiske bemærkninger, og det har forbavset mig, så lidt jeg har fundet at sætte spørgsmålstegn ved. Weissenborns tydning af texten er, som sig hør og bør, gennemgående fulgt, men ikke slavisk. — 47.4 lader udg. sikkert med rette genkendelsen mellem Arpinere og Romere finde sted i husene, som altså ikke er rømmede af beboerne, medens Wbn. tænker på de Arpinske soldater, som mødes med de Romerske. Heksapylons 6 porte lader Müller (21.7), i overensstemmelse med Madvig, ligge ved siden af hinanden, hvorimod Wbn. lader dem følge efter hinanden, så at man skulde passere alle seks for at komme ind i Syrakus; 32.5 viser tydeligt Livius's opfattelse.

Hvad texten angår, så har man stadig kun *cod. Puteaneus* at holde sig til, som udg. henfører til det 5te årh., Madvig til begyndelsen af det 8de. Nye forbedringer kan altså kun komme ved konjekturer. Dem er der nu ingen mangel på, og enkelte

nye fortjener opmærksomhed, uden at de dog er af indgribende betydning for forståelsen. På dette område er Madvigs *emendationes* endnu, om jeg tør bruge det ord, *marktbeherrschend*. Også her byder udgaven adskillige gode iagttagelser og bemærkninger. Underligt er det, at hdskrr.s meningsløse *sensim ac plures* (*cod.* P endda *plus*) i 39.3 får lov at blive stående i texten og oplyses i kommentaren med en halsbrækkende forklaring (*«ganz merklich und zu mehreren»*); udg. burde have mærket stedet som korrupt eller optaget ét af sine (ikke meget overbevisende) rettelsesforsøg. Et par steder burde en Madvigsk konjektur ikke være forbigået i tavshed, men om ikke optaget i texten så dog omtalt i anhanget, f. Eks. 8.15 *omnia . . . navibus*, 21.3 *spesque*, 42.3 *nam* for *iam*. Omvendt kunde jeg have ønsket, at udg. ikke havde fulgt Madvig 30.9 i rettelsen af *Megaram* til *Megara*; men derom skal jeg udtale mig i en særskilt lille afhandling.

Det tilføjede kårt over Syrakus og omegn er klart og tydeligt. Havde et kårt over hele Sicilien ikke været på sin plads i denne bog?

I det hele må det siges at være en bog, som både elever og lærere kan bruge med godt udbytte.

Randers i Marts 1903.

Valdemar Thoresen.

NORDISK TIDSSKRIFT

FOR

FILOLOGI

TREDIE RÆKKE

TOLVTE BIND

KØBENHAVN
GYLDENDALSKE BOGHANDEL, NORDISK FORLAG
GRÆBES BOGTRYKKERI
1903—1904

Redigeret af:

Karl Hude, rektor, dr. phil., Frederiksborg,

under medvirkning af:

M. Cl. Gertz, professor, dr. phil., Kbhvn.	**Vilh. Thomsen,** professor, dr. phil., Kbhvn.	**Ludv. F. A. Wimmer,** professor, dr. phil., Kbhvn.
S. Bugge, professor, Kristiania.	**Johan Vising,** professor, Göteborg.	**C. M. Zander,** professor, Lund.

Bidragydere i dette bind:

Bertelsen, Henrik, dr. phil. Aarhus.
Bøgholm, N., cand. mag. Kbhvn.
Diels, Hermann, professor, dr. phil. Berlin.
Gigas, E., dr. phil. Kbhvn.
Hammer, Ingeborg, stud. mag. Kbhvn.
Heiberg, J. L., professor, dr. phil. Kbhvn.
Hellquist, Elof, lektor, dr. phil. Göteborg.
Hude, Karl, rektor, dr. phil. Frederiksborg.
Jespersen, Otto, professor, dr. phil. Kbhvn.
Jessen, E., dr. phil. Kbhvn.
Kristensen, Marius, cand. mag. Askov.
Kunning, M., overlærer. Frederiksborg.
Nilsson, Martin P., docent, dr. phil. Lund.
Olesen, Elof, cand. mag. Kbhvn.
Olrik, Axel, docent, dr. phil. Kbhvn.
Paulson, Johannes, professor, dr. phil. Göteborg.
Pedersen, Holger, professor, dr. phil. Kbhvn.
† Petersen, P., rektor em. Odense.
† Rangel-Nielsen, G., cand. mag. Kbhvn.
Ræder, Hans, dr. phil. Kbhvn.
Sandfeld Jensen, Kr., dr. phil. Kbhvn.
Staaff, Erik, docent, dr. phil. Uppsala.
Thoresen, Valdemar, adjunkt. Randers.
Ussing, J. L., prof. em., dr. phil. et iur. Kbhvn.
Østerberg, V., adjunkt. Horsens.
Østergaard, Carl V., cand. mag. Kbhvn.

Indhold.

Anmeldelser.

Mindre meddelelser.

Alfabetisk fortegnelse

over

behandlede forfattersteder.

(Herunder medtages ikke steder, der kun er anførte exempelvis.)

Tilføjelser og rettelser.

S. 64 l. 14. Lat. *bufo* har förut etymologiskt behandlats af Fick Et. wb. 1^4: 407 [= Brugmann Grundr. 1^2: 600], hvilken sammanställer ordet med skr. *godhā́*, benämning på ett slags stora ödlor, och M. Niedermann Bezz. Beitr. 25: 83, där ordet mera tilltalande förklaras vara ett oskiskt-sabelliskt lånord och förbindes med preuss. *gabawo* 'padda'. Ett motsvarande inhemskt latinskt ord hade måst lyda **vōbo*.

S. 70 l. 5 læs *þoddettan*.

Fra vor Sprogæts Grænseegne.

Af Holger Pedersen.

Overfor Sprog, som er os bekendte nogenlunde i deres hele Omfang, er vi aldrig i Tvivl med Hensyn til Spörgsmålet om, hvorvidt de er indoevropæiske eller ikke. Slægtskabet mellem de indoevropæiske Sprog er mærkværdig klart: det gennemtrænger hele Böjningssystemet og hele Ordforrådets Kærne i alle de enkelte Sprog, og de Linjer, hvorefter Lydforandringerne er foregået, springer mer eller mindre let i Öjnene. Måske er denne Klarhed tildels et eksceptionelt Forhold, som beror på, at de indoevropæiske Sprog allesammen til en forholdsvis sen Tid har været meget konservative; den stærke Forandring, som enkelte Sprog bærer Vidne om, er af forholdsvis ungt Datum (dette tör man efter forskellige tydelige Tegn også antage for Albanesisk). Konservatismen kunde for Evropas Vedkommende forklares af, at vor Sprogæt her i umindelige Tider har været omtrent eneherskende; vor Verdensdel opviser kun ubetydelige Rester af fremmede Ætter; hvis Etruskerne er indvandrede i en forholdsvis sen Tid, kender vi egentlig indtil videre ingen anden gammel ikke-indoevropæisk Befolkning i det egentlige Evropa (med Fradrag af Rusland) end Baskerne (Ibererne), som vel næppe i nogen stor Udstrækning har hersket over indoevropæiske Folkeslag. Klarheden og Konservatismen findes imidlertid ikke blot i Evropa, men også i Iran og Indien, i det mindste for Oldtidssprogenes Vedkommende. Det er kun Armenisk, som allerede i en gammel Tid bærer et stærkt omdannet Præg; og selv ved dette Sprog skinner Ligheden med Stammefrænderne overalt klart igennem. Hvis Grunden til de stærke Omdannelser i Armenisk skulde ligge i, at dette Folk har boet nærmest ved Historiens ældste bevægede Skuepladser, hvor det ene Folk afløste det andet i Hegemoniet, så kunde det meget vel tænkes, at andre indoevropæiske Folk i Lilleasien og Forasien kunde have fået denne Nærhed endnu mere at føle.

Måske er det ikke uberettiget i denne Sammenhæng at henvise til Forholdene indenfor den semitiske Sprogæt: det ældgamle Kultursprog Assyrisk må sikkerlig siges at være langt mere afslebet end det 2000 År yngre Arabisk. Har der imidlertid i Forasien eksisteret sådanne stærkt omdannede indoevropæiske Sprog, så har de delt Overgangsformernes almindelige Skæbne, at gå tilgrunde.

En hel Række Oldtidssprog fra disse Egne kendes nu kun i ubetydelige Rester; flere af dem har man udgivet for indoevropæiske, men Spörgsmålet frembyder ofte store Vanskeligheder, der vistnok ikke udelukkende beror på den ufuldstændige Overlevering, men tildels også på Sprogenes egen Karakter. Et af disse Sprog er **Lykisk.** Siden jeg i nærværende Tidsskrift (VII 68—103 og VIII 17—30) aflagde Beretning om det lykiske Problem, er Litteraturen om Æmnet vokset en Del; bl. a. er der fremkommet en ny Udgave af de lykiske Indskrifter (Tituli Asiae minoris. Vol. I: Tituli Lyciae lingua Lycia conscripti. Enarravit E. Kalinka. Wien 1901). Men selve Problemet har ikke forskudt sig. Jeg skal derfor ikke igen komme ind på dette Spörgsmål[1]. Mindesmærkerne med föralfabetisk Skrift (Kileskrift eller Hieroglyfer) giver imidlertid Anledning til en Række Spörgsmål af lignende Art; et af disse skal jeg i nærværende Afhandling nærmere drøfte; for det Tilfældes Skyld, at jeg senere skulde få Lejlighed til at gå ind på de andre, forsyner jeg mine Bemærkninger med en særlig Overskrift og med Nummeret I.

I. Arzawa-Brevene.

Ved Landsbyen El-Amarna i Ægypten (sydøst for Kairo) gjorde man 1888 et höjst værdifuldt og mærkeligt Fund[2]: nogle Trækister, som indeholdt flere Hundrede Tavler af brændt Ler beskrevne med assyrisk-babylonisk Kileskrift; det var Breve fra det 15. Århundrede för Kristus, skrevne af eller til forskellige Fyrster i Forasien. Sproget var Assyrisk-Babylonisk også i de Tilfælde, hvor Brevskriverne selv må have talt andre Sprog. Et andet Sprog var kun benyttet i 3 Breve; det ene var et Brev

[1] Jeg benytter Lejligheden til at gøre Imbert en Undskyldning, fordi jeg i dette Tidsskrift VIII 17 (med Tanken på Mém. Soc. Lingu. IX 212) har tillagt den udmærkede franske Forsker en Udtalelse, som han ingenlunde har fremsat.

[2] Herom har Pastor G. Jörgensen i Dansk Tidsskrift 1901, 541—554 skrevet en populær Beretning, som jeg på det bedste skal anbefale.

fra Kong Dušratta i Mitanni (på bægge Sider af Evfrat, hvor denne Flod i sit allervestligste Løb flyder fra Nord til Syd) til Kong Amenophis d. 3. i Ægypten; Sproget i dette Brev er blevet undersøgt af forskellige Assyriologer, men vedkommer os ikke her. Af de to andre Breve er det ene sendt af Amenophis d. 3. til Tarchundaraba, Konge i Arzawa (hvilket ligefrem fortælles os i de to babylonisk-assyriske Linjer, som danner Indledningen til Brevet); det tredje Brev, om hvis Afsender og Modtager det er vanskeligere for os at nå til Klarhed, er skrevet i samme Sprog som Brevet til Tarchundaraba. Bægge disse Breve er nylig blevet udgivet af den norske Assyriolog J. A. Knudtzon, der anser Sproget for indoevropæisk og har fundet Tilslutning til denne Antagelse hos Bugge og Torp (Die zwei Arzawa-Briefe. Die ältesten Urkunden in indogermanischer Sprache. Von J. A. Knudtzon. Mit Bemerkungen von Sophus Bugge und Alf Torp. Leipzig 1902).

Det første Spörgsmål må naturligvis gælde Landet Arzawa's Beliggenhed; der er blevet fremsat en Række Gætninger på Grundlag af Navnets Form, men de fører absolut ikke til noget; lidt mere Vejledning yder Personnavnene. Tarchundaraba (eller Tarxundaraba, som jeg vilde skrive, hvis jeg ikke frygtede for, at *x* skulde blive opfattet som Tegn for *ks*, en Betydning, hvori dette Tegn forøvrigt ikke burde tåles i nogen anstændig Ortografi) minder slående om en Række lilleasiatiske, især kilikiske Navne, der begynder med *Ταρκον-*, *Ταρκο-* o. s. v. Det første Element af disse Navne genfindes også i de lykiske Indskrifter; Formen *trqqas* forekommer oftere i en Sammenhæng, som er tilstrækkelig klar til, at vi med Bestemthed tör påstå, at den almindelige Oversættelse ‚til Guderne' ikke kan fjærne sig ret langt fra Sandheden. Det lykiske Tegn, som vi transkriberer med *q*, var et Slags *ch (x)* ɔ: en stemmeløs Bagtunge-Hæmmelyd; se ovenfor VII 84, 98 og Deutsche Litteraturzeitung 1901, Sp. 2453; det var altså en ganske lignende Lyd som den, der af Kileskriften bevidnes i Navnet *Tarchundaraba*; da den tilmed måske var *u*-farvet, er Overensstemmelsen mellem lyk. *trqqñta trqqñti* (og lignende Former) og Arzawa-Kongens Navn særlig slående. Grækerne havde i Oldtiden ikke noget *x (ch)*; det er først i Nygræsk, at *χ* har fået denne Udtale; de gengav derfor det lykiske og lilleasiatiske *x* med *κ*. Stednavnet *Ταρκόνδαρα* (i Karien) med Afledninger som *Ταρκονδαρεύς* og *Ταρκονδάριος* er måske de Former, der sprogligt set står Navnet *Tarchundaraba* allernærmest. Vigtigt

på en anden Måde er Mandsnavnet *Labbaja* i det andet af Arzawa-Brevene, da det også forekommer i flere assyrisk-skrevne Breve (fra Palæstina). Knudtzon kommer til det Resultat, at Landet Arzawa rimeligvis må søges i det østlige Kilikien eller det sydlige Kappadokien.

Spörgsmålet om, hvorvidt Knudtzon (der iøvrigt på dette Område turde være en af de allerbedste Førere) har læst eller rettere sagt identificeret de enkelte Tegn i Arzawa-Brevene rigtigt, må jeg overlade til Assyriologerne (Brevet til Tarchundaraba findes i Kairo, det andet Brev i Berlin). Derimod kan Spörgsmålet om, hvorvidt han på hvert enkelt Sted har tillagt de af ham identificerede Tegn den rigtige Betydning, umuligt rives løs fra Bedömmelsen af det rent sproglige. Den ældste Kærne i den assyrisk-babyloniske Skrift er Ordtegnene, Ideogrammerne (af hvilke nogle er sammensatte af to eller flere Tegn; Ideogrammet for ‚Datter' er således sammensat af Tegnet for ‚Barn' og Tegnet for ‚Kvinde'); til Ideogrammet föjes ofte et (eller flere) Stavelsetegn som «fonetisk Komplement» for at angive, hvorledes Ordet ender. Det Ideogram, der betyder ‚Dag' (assyr. Nom. *ūmu* Akk. *ūma* Gen. *ūmi*) eller ‚Sol' (assyr. Nom. *šamšu* Akk. *šamša* Gen. *šamši*) får således, hvis det skal læses *ūmi*, Stavelsetegnet *mi* efter sig; hvis det skal læses *šamši*, får det *ši* o. s. v. Betyder Ideogrammet ‚Sol', kan det tillige til större Tydelighed få et andet Ideogram med Betydningen ‚Gud' foran sig som «Determinativ»; sådanne Determinativer anvendes også foran Ord, der helt igennem er skrevne med Stavelsetegn; foran ethvert Mandsnavn står således som Determinativ en lodret Kile (der altså har samme Betydning som Phallus-Tegnet i Ægyptisk; den samme lodrette Kile kan også være Taltegnet 1). Man har Stavelsetegn for Stavelser bestående af Vokal (*a*, *e*, *i*, *u*,), af Konsonant + Vokal (*ba*, *da*, *na*, *bi*, *bu*, *ne* o. s. v.), af Vokal + Konsonant (*ab*, *an*, *in* o. s. v.) eller af Konsonant + Vokal + Konsonant (*nam*, *bad*, *šur* o. s. v.; «sammensatte Stavelser»). Stavelsetegnene er tildels unöjagtige i fonetisk Henseende; for *e*-holdige Stavelser har man kun nogle få specielle Tegn (*be*, *en* o. s. v.), men hjælper sig ellers med Tegnene for *i*-holdige Stavelser (så at f. Eks. *di* kan læses både *di* og *de*); i Slutningen af en (Skrive-)Stavelse holdes visse beslægtede Konsonanter (*b* og *p*, *d* og *t* o. s. v.) ikke ude fra hinanden (*ab* og *ap* skrives altså ens, medens *ba* og *pa* skrives forskelligt). Tegnene for sammensatte Stavelser er i Regelen elastiske både med Hensyn til første og sidste Element

(et og samme Tegn kan f. Eks. læses *kaš*, *kas* eller *gaš*), ja undertiden endogså med Hensyn til Vokalen (*šax*, *šix*, *šux* har et og samme Tegn). Langt værre er det dog, at adskillige Tegn gælder for ganske forskellige Stavelser. Det ovenfor omtalte Ideogram for ,Sol' eller ,Dag' har således som Stavelsetegn Betydningerne *ud*, *tu*, *tam*, *par*, *lax*, *xiš*. Flertydigheden må næsten betegnes som det normale. Historisk er den såre naturlig. At et og samme Billede kan betegne lidt forskellige Ting (,Sol', ,Dag'), og at forskellige Billeder ved Skematisering falder sammen (,Mand' ,1'), er let forståeligt; at Tegnene slæber Flertydigheden med sig, når de går over til Stavelsetegn, er heller intet Under; det Ideogram, der betyder ,Land' (assyr. *mātu*) og ,Bjærg' (assyr. *šadū*), har som Stavelsetegn Betydningen *mat* og *šad* (tillige *kur*, fordi ,Land' og ,Bjærg' i det ikke-semitiske Sprog Sumerisk, hvorfra Assyrerne muligvis har fået Skriften, hed *kur*; men Tegnet har også Stavelseværdierne *lat*, *nat*, *kin*). Det er altså ikke egentlig for Besparelsens Skyld, at man har udstyret samme Tegn med flere Betydninger (om der end nok opnås nogen Besparelse derved); hvor tilfældigt det hele er, ses bedst af, at adskillige Stavelser har mer end et Tegn (i dette Tilfælde plejer man ved Transkriptionen at anvende Aksenttegn til et Slags Nummerering; *ár* betyder altså *ar* No. 2; *ú* og *ù* betyder *u* No. 2 og *u* No. 3). Nogen fonetisk Forskel mellem disse forskellige Tegn eksisterer ikke og har sikkert ingensinde eksisteret. [At Knudtzon skriver *aš*, *ša*, *šu* istedenfor Delitzsch's *áš*, *šá*, *šú*, indser jeg ikke Nytten af; jeg er derved bleven halvvejs tvungen til i det følgende at udelade Aksenterne ved alle Tegn med utvivlsom Læsning.]

Heldigvis kan man dog ved de allerfleste Tegn opstille en bestemt Stavelseværdi som den almindeligste, og mange har kun én Stavelseværdi, ligesom der også gives en Del Ideogrammer, der ikke kan anvendes som Stavelsetegn. Endnu vigtigere er det dog, at der hersker en udpræget Tendens til Dobbelt-skrivning af Vokaler og Konsonanter. Ordet *durgē* ,Veje' kan skrives *du-ur-gi*; *rixiltu* ,Plaskregn' kan deles i *ri-xi-il-tu*; *aškun* ,jeg satte' kan blive til *aš-ku-un*; *ana ardūti* ,til Trældom' findes skrevet *a-na ar-du-ut-te*. På Grund heraf kan det ene Tegn tjene til Vejledning ved Læsningen af det andet; hvorledes det flertydige næstsidste Tegn i det sidst anførte Ord skal læses, er således antydet af, hvad der går forud, og hvad der følger efter. Dobbeltskrivningen anvendes i Assyrisk særlig ved lange Konsonanter og Vokaler: det dobbelte

u i det sidst anførte Ord er = *ū*; i *u-maš-šir* ‚jeg slap løs' betegner *š-š* et langt eller (som man plejer at sige) et dobbelt *š*. Men derved mister Fordoblingen ikke sin vejledende Betydning, og den findes såre ofte også ved korte Lyd. Jeg behøver næppe udtrykkelig at göre opmærksom på, at en fuldstændig Gennemførelse af dette Vejledningsprincip (og Udelukkelsen af Tegn for sammensatte Stavelser) vilde have skabt en Bogstavskrift. Jeg må til Slutning endnu fremhæve at *e-i* og *i-e* er at betragte som et dobbeltskrevet *e* (assyr. *ri-e-mu* = *rēmu* ‚Nåde').

I sin Anvendelse på et fremmed Sprog vil den assyriske Skrift let blive meget unöjagtig i fonetisk Henseende. En Forskel som mellem dansk *æ* og *e*, *å*, *o*, *u*, *ö*, *ø* og *y*, *f* og *p* vilde ikke kunne komme frem, da den ikke kendes i Assyrisk; at skabe nye Tegn vil man ikke være rask til, når Systemet i Forvejen har sådan noget som 400 Tegn. Assyrisk kender heller ikke Diftonger og ligeså lidt Stavelser uden Vokal. Man vilde derfor komme slemt i Forlegenhed overfor et lykisk Ord som *trqqñta*; man kunde måske gengive *r* med *ar* og *ñ* med *an* (eller, hvis *q* var *u*-holdigt, med *un*) og altså skrive *tar-xu-un-da* (ikke ..*un-ta*; thi efter *ñ* udtaltes *t* i Lykisk som *d*; se ovenfor VII 73), altså netop således som Begyndelsen af Kong Tarchundaraba's Navn faktisk findes skrevet. Konsonantens Længde, som i Lykisk betegnes ved Fordobling, måtte man opgive at antyde; thi Skriften har ikke Tegn for Stavelser som *tarx*. Hvis Længden var så iørefaldende, at man absolut vilde betegne den, måtte man åbenbart have tyet til en lignende Fremgangsmåde som den, vi kender fra den kypriske Stavelseskrift, der fingerer Vokaler og skriver *a-to-ro-po-se* istedenfor *ἄνθρωπος*. Og hvis det fremmede Sprog havde indeholdt Stavelser af så sammensat Natur som dansk *skælmsk* eller polsk *drgnąć*, vilde en Nødhjælp som *si-kil-mi-sik* eller *dar-gu-nu-ši* eller lignende have været uundgåelig. På den anden Side er det vel sandsynligt, at man under Anvendelsen på det fremmede Sprog vilde simplificere Skriften så meget som muligt ved at undgå Tegn for sammensatte Stavelser og anvende Dobbeltskrivningen i stor Udstrækning.

Hvad Knudtzon's Læsning af Arzawa-Brevene angår, må jeg (naturligvis under Forudsætning af, at Tegnene er rigtigt identificerede) sige, at den helt igennem forekommer mig at træffe det rigtige. I mange Tilfælde, hvor der rent teoretisk foreligger mer end én Mulighed, er Knudtzon's Valg simpelthen absolut sikkert rigtigt. Således f. Eks. Læsningen af Ordet *xat-ra-a*,

skönt det første Tegn også kunde betyde *pa*; et andet Sted i Brevet (det første Sted) begynder nemlig det samme Ord med *xa-at*; ligeså Læsningen *-tal-* i Ordet *xa-lu-ga-tal-la-an* til Trods for, at det fjerde Tegn *(tal)* også kunde betyde *ri*; på et andet Sted i Brevet efterfølges *tal* nemlig ikke af *l-*, men af *a-*, og dermed er det givet, at *l* i *la* gentager det foregående Tegns sidste Element. Tegnet *lu* i samme Ord kunde også betyde *tib*, men den simpleste og hyppigste Værdi af Tegnet må, når intet taler i modsat Retning, anses for sandsynligst; de øvrige Tegn i Ordet *xa-lu-ga-tal-la-an* har kun én Betydning. Naturligvis kan det, som vi apriori må anse for sandsynligst, godt alligevel være urigtigt; et ondskabsfuldt Menneske kunde f. Eks. spörge, om vi ikke, hvis den ene afvigende Skrivemåde ikke havde været, vilde have læst *xa-lu-ga-ri-la-an*, da *ri* er det pågældende Tegns simpleste og hyppigste Værdi. Måske vilde man have læst således, men Skaden vilde indtil videre kun have været ringe, da den sproglige Diskussion foreløbig kun vil kunne beskæftige sig med Ordenes Forbindelse og omtrentlige Betydning, men absolut ikke kan indlade sig på at etymologisere; og Ordets Böjningsendelse (*-an* eller *-n*; se i det følgende) vilde være lige klar, selv om *tal* fejlagtig blev læst *ri*. Jeg skal iøvrigt i den følgende Redegörelse overalt tage Hensyn til de forskellige Muligheder ved Læsningen af de Stavelser, der spiller nogen Rolle i Ræsonnementet.

De to første Linjer af Brevet til Tarchundaraba er skrevne på Babylonisk og lyder i Oversættelse: «Således taler Nimutria (= Amenophis d. 3), den store Konge af Ægypten til Tarchundaraba, Konge af Arzawa». Derefter følger det egentlige Brev, som ved Tværlinjer er delt i 6 Afsnit. De to første Afsnit lyder (idet jeg indklamrer Determinativerne og efter Bugges og Torps Eksempel gengiver Ideogrammerne i dansk Oversættelse, hvad der medfører store Fordele overfor et Publikum af indoevropæiske Sprogforskere, hvor utilladeligt det end vilde være i et strængt assyriologisk Arbejde):

I *kat-ti-mi* velgå-*in* Huse-*mi* Hustruer-*mi* Börn-*mi*
[Mennesker] store-*aš* Krigere-*mi* Heste-*mi*
bi-ib-bi-it-mi Lande-*mi* *kán* *an-da*
xu-u-ma-an velgå-*in*

II *du-uq-qa* *kat-ta* *xu-u-ma-an* velgå-*in* *e-eš-tu*
Huse-*ti* Hustruer-*ti* Börn-*ti* [Mennesker] store-*aš*

Krigere-*ti* Heste-*ti* *bi-ib bi it-ti*
Lande-*ti* *zu-u-ma-an* velgå-*in e-eš-tu*

At de her som Ideogrammer opfattede Tegn virkelig er Ideogrammer og ikke Stavelsetegn er ganske klart; thi den almindelige Indledning til et Brev er netop: «Jeg har det godt, mine Huse, Hustruer, Börn o. s. v. Gid du må have det godt, dine Huse, dine Hustruer, dine Börn o. s. v.» Det springer altså straks i Öjnene, at *mi* og *ti* (der hver for sig kun har denne ene Stavelseværdi) må betyde ,min' og ,din'. Der kan ikke være Tale om at vende Forholdet om og antage, at *mi* betyder ,din' og *ti* ,min'. Thi Rækkefølgen er altid som ovenfor angivet. Knudtzon nævner ganske vist en Undtagelse; i et Brev hedder det: «For mig er Velgående. For dig være Velgående! Dit Hus, dine Hustruer, dine Börn, dine Store, dine Heste, dine Vogne, dine Lande være i höj Grad Velgående! For mig er Velgående; mit Hus, mine Hustruer o. s. v.» Her er dog Rækkefølgen ikke egentlig vendt om, men snarere synes det, at man først har villet afkorte den ene Del af Indledningen (Knudtzon nævner S. 42 et Brev, hvori Assyrerkongen helt undlader at meddele noget om, hvordan det går ham selv). Bagefter har man så dog indskudt Formelen fuldstændig, hvorved den er kommen på en usædvanlig Plads. Ordene ,min' og ,din' forekommer også i den følgende Del af Brevet, hvor der er Tale om «min Gesandt Iršappa» «din Datter» (derefter forskellige Ord, som viser, at der er Tale om Ægteskab); længere nede nævnes «din Gesandt» (uden Tilföjelse af Navn). Aldeles bortset fra, om Navnet *Iršappa*, som Knudtzon mener, har et ægyptisk Udseende eller ikke, må dog vel den Gesandt, der i Begyndelsen af Brevet så at sige præsenteres for Arzawa-Kongen, være den ægyptiske Gesandt. Desuden ved vi, at de ægyptiske Konger höjst ugærne bortgiftede deres Døtre til fremmede Fyrster; og da nærværende Brev, som umiddelbart efter Ordet ,Hoved-Olje' = ,Ægteskab' nævner en Gave af Guld, sikkerlig ikke er noget Afslag, må det være Arzawa-Kongens Datter, der er Tale om. Betydningen af Ordene *mi* og *ti* må altså siges at stå fuldstændig fast; unægtelig minder disse Former om Indoevropæisk, men afgörende er de ikke, da adskillige fremmede Sprogætter i Asien mer eller mindre stemmer med vor Sprogæt med Hensyn til de personlige Pronominer (finsk *minä* ,jeg', tyrkisk [i Orkhonindskrifterne] *män* ,jeg', mandjuisk *mini* ,min' o. s. v.).

Et sikkert Bevis for Sprogets indoevropæiske Karakter har Knudtzon imidlertid ment at finde i Ordet *e-eš-tu* [Læsningen sikker; kun det midterste Tegn har mer end en Værdi] i Brevets andet Stykke. Det er det eneste Ord i andet Stykke, som ikke har noget tilsvarende i første Stykke (thi *du-uq-qa kat-ta* svarer åbenbart til *kat-ti-mi*); heri søgte Knudtzon derfor det Udtryk for Ønske, som naturligt kan væntes i andet Stykke; det måtte altså betyde ‚være!‘, og da det uden videre kan læses *eštu* (også *estu*) er Ligheden med lat. *estō* gr. *ἔστω* iöjnefaldende.

Hvor uangribeligt dette Ræsonnement end kunde synes at være, må det dog hævdes, at vi ikke kan fastslå noget om *e-eš-tu*, för vi har dannet os en begrundet Mening om de øvrige Ords Betydning og Forbindelse. Aldeles ligegyldigt er *bi-ib-bi-it*; det er parallelt med ‚Huse‘ ‚Hustruer‘ ‚Börn‘ o. s. v. og må efter assyriske Breves Analogi snarest antages at betyde ‚Stridsvogn‘. Temmelig ligegyldigt må også Ordet eller Ordene *kán an-da* være, da det mangler i andet Stykke; det har samme Endelse som Ordet «efter-*an-da*», der senere forekommer; jeg vilde derfor snarest anse det for et Tidsadverbium med Betydningen ‚for nærværende Tid‘; et sådant Ord vilde netop passe i Beretningen om eget Velgående uden at kunne overføres til Ønsket om den andens Velgående. Læsningen af Ordet er sikker for de to sidste Tegns Vedkommende, da de ingen anden Stavelseværdi kan have; det første Tegn kan derimod også læses *kár*; i det andet Brev forekommer en Form *xar-kán-du*, der kunde synes at have samme Endelse som *u-wa-an-du* i første Brev (herom nedenfor), hvad der bringer Vægtskålen til at hælde mod det Valg, som Knudtzon også har foretrukket. Jeg har imidlertid ikke kunnet værge mig mod den Mistanke, at det følgende *an* blot er et Komplement til *kán*; Knudtzon meddeler S. 5, at der undertiden kan forekomme et Komplement til et Tegn for en sammensat Stavelse; Ordet måtte da læses *kanda*, eventuelt med langt *n*. Endelig kan Ordet *xu-u-ma-an*, der snart er føjet til «velgå-*in*», snart mangler, næppe være andet end et forstærkende Tillæg dertil; hvis «velgå-*in*» er et Substantiv, kunde *xu-u-ma-an* betyde ‚al, hel‘. Ideogrammet meddeler os ikke noget om, hvorvidt «velgå-*in*» er et Substantiv, et Adjektiv eller et Verbum; for Arzawa-Folk må Endelsen straks have gjort Sagen klar, men den kan foreløbig ikke hjælpe os.

Alt kommer således til at dreje sig om Ordene *kat-ti-mi* og *du-uq-qa kat-ta*. Assyriologen Jensen har tænkt sig, at *kat*

var et Substantiv med Betydningen ‚Befindende' eller ‚Legeme'; «velgå-*in*» måtte så være et Adjektiv eller Verbum. Denne Opfattelse er imidlertid absolut usandsynlig; vi måtte da være ganske i Tvivl om, hvad *ti* skulde betyde i *kat-ti-mi*, og i *kat-ta* måtte vi opfatte *ta* som ‚din'; denne sidste Antagelse er absolut forkastelig; intet Sted i Brevene nøder os til at opfatte *ta* således. Sikkerlig er da «velgå-*in*» et Substantiv, som Knudtzon med rette antager. *kat* opfatter Bugge som en Præposition = gr. κατά; *kattimi* skal da være κατ' ἐμέ og *katta* skal være *kat* + en Form af anden Persons Pronomen (Akkusativ); det foranstående *du-uq-qa* [de to sidste Tegn utvetydige; Læsningen af det første er sikker på Grund af det følgende] skal være en absolut Nominativ; altså ‚du, hvad dig angår'. Dette er sikkerlig ganske umuligt. Hvis *kattimi* var κατ' ἐμέ, kunde der ikke undværes en Præposition foran de følgende Substantiver; i de assyriske Breve bruges der ganske vist en Præposition, men den gentages, når det behøves. Dertil kommer, at det dobbelte *t* i dette Ord ikke synes at være betydningsløst; hvis det ikke var Skriveren magtpåliggende at få *t* fordoblet, kunde han have begyndt med Tegnet *ka*, der kun har én Stavelseværdi og således vilde have lettet Læsningen umådeligt; en Vejledning til Læsningen af det følgende Tegn behøvedes ikke, da både *ti* og *ta* kun har én Betydning. Og endelig er gr. κατά ikke uden videre et indoevropæisk Arvestykke; det forekommer kun i Græsk og Keltisk, maa oprindelig have heddet **knta* eller **kmta* og er muligvis en Udvidelse af et Ord, der svarer til lat. *cum* (sml. lat. *contra*). Anser man imidlertid **kmta* for fælles-indoevropæisk, vedbliver det dog at være höjst påfaldende, at det stavelsedannende *m* i Arzawa-Sproget skulde have udviklet sig til *a*. Ligheden med Græsk synes at være altfor stor. Jeg kan heller ikke gå ind på Torps Tanke, at *kat* skulde være det relative Pronomen, og at *kat-ti-mi* skulde betyde ‚quod ad me (attinet)'. Tilbage står da blot den Mulighed, at *kattimi* er et Verbum med Betydningen ‚jeg har', og at *katta* er den tilsvarende Imperativ; i så Fald må *e-eš-tu* være en ønskende Partikel, der står udenfor Sætningsbygningen (men naturligvis meget vel kan være opstået af en Verbalform). Altså: «Jeg har Velgående, mine Huse, Hustruer, Børn, mine mægtige Krigere, mine Heste, Vogne, Lande for nærværende Tid fuldstændigt Velgående: Du have fuldstændigt Velgående (det ske!), dine Huse, Hustruer, Børn, dine mægtige Krigere, dine Heste, Vogne, Lande fuldstændigt Velgående (det ske!).»

Vi har i så Fald følgende Nominalformer i disse to Stykker: Nom. Plur. på *aš* («store-*aš*; det følgende Substantiv kunde vel istedenfor ‚Krigere‘ oversættes ‚Hære‘, ligesom man i Assyrisk kunde læse Ideogrammet som *ummānāte* ‚Tropper‘ fem.), Akk. Sing. på *-n* («*xuman* velgå-*in*»). At Slutningslydene er Böjningsendelser vil det følgende vise. Brevets Kærne lyder:

III *ka-a-aš-ma-at-ta u-i-e-nu-un* [Mand] *ir-ša-ap-pa*
[Menneske] *xa-lu-ga-tal-la-an-mi-in a-u ma-ni* Datter-*ti*
[Gud] Sol-*mi ku-in* Hustru-*an-ni u-wa-da-an-zi*
nu-uš-ši li-il-xu-wa-i Olje-*an* Hoved-*ši*
ka-a-aš-ma-ta up-pa-ax-xu-un 1 *su-xa-la-li-ja* Guld-*aš*
velgå-*an-ta*

IV *a-ni-ja-at-ta-aš ma-mu ku-e-da-aš xa-at-ra-a-eš*
ub-bi wa-ra-at-mu ne-it-ta up-pa-ax-xi efter-*an-da*
na-aš-ta [Menneske] *xa-lu-ga-tal-la-at-ti-in am-me-el-la*
[Menneske] *xa-lu-ga-tal-la-an* efter-*pa xat-ra-a xu-u-da-a-ak*
na-i na-at u-wa-an-du

V *nu-ut-ta u-wa-an-zi u-da-an-zi tuš-ša-ta* Datter-*ti*
[Menneske] *xa-lu-ga-tal-aš mi-iš* [Menneske] *xa-lu-ga-tal-la-ša*
ku-iš tu-el u-it na-aš ag-ga-aš
nu-mu an-tu-ux-šu-uš ga-aš-ga-aš Land-*ja-aš ub-bi iš-ta-ba-aš-šu-un*
zi-in-nu-uk xu-u-ma-an-da

VI *nu-xa-ad-du-ša-aš-ša* Land-*e i-ga-it*
nu-ut-ta ka-a-aš-ma bi-ib-bi eš-šar up-pa-xu-un aš šu-up-pa...
ki-iš-ša-ri-iš-ši [Mand] *ir-ša-ap-pa* [Menneske] *xa-lu-ga-tal*...
1-*en su-xa-la-li-ja* Guld o. s. v.

Brevet har endnu 7½ Linje, som jeg ikke anfører; thi hele Slutningen fra *1-en suxalalija* er at betragte som Assyrisk-Babylonisk med nogle indblandede Fremmedord. Det er en Opregning af Kostbarheder: 1 Kande (? *suxalalija*) af Guld; af Klædningsstoffer nævnes først tre Gange 3 Stykker, derpå 8 Stykker og endelig tre Gange 100 Stykker (det sidste Ord i denne Del af Opregningen er *mu-aš-tal-li-ja-aš-ša*); 4 store og 7 små Stenkrukker med god Olje, 3 og 10 Stole (som nærmere beskrives) og 100 Stykker *ušū*- Træ. Af dette Afsnit kan der så godt

som intet læres om Arzawa-Sproget. Dog fortjener det at fremhæves, at der efter Taltegnene 8 og 100 forekommer Former på -*n* (*ku-ši-it-ti-in* og *an-wa-al-ga an*). Ordene er i deres Endelser ikke assyriske; er Arzawa-Sproget indoevropæisk, kunde man her søge Former for Gen. Plur.

Det første Afsnit efter Indledningshilsenerne er på Grund af Determinativerne og Ideogrammerne meget gennemsigtigt. Iršappa er en Mand, hvis Stilling angives af Ordet *xa-lu-ga-tal-la-an*, efterfulgt af -*mi-in*, der sammenlignet med -*ti-in* efter samme Ord i næste Afsnit åbenbarer sig som en Böjningsform af *mi* ‚min'. Når Ægypterkongen altså her nævner en af sine Tjenere, kan der ikke være Tale om ret meget andet end ‚Bud' eller ‚Gesandt'. Lidt længere nede nævnes ‚min Solgud', en Titulatur, som tilkommer Ægypterkongen; det kan altså ikke længer være denne selv, som taler, men kun hans Gesandt. Derved er Grænsen for den første Sætning trukket meget bestemt, og tillige er dens Indhold omtrent givet; der må stå: «Jeg har sendt min Gesandt Iršappa for at sige» eller «jeg har befalet min Gesandt Iršappa at sige» eller noget lignende. *xalugatalan-min* må da naturligst opfattes som Akkusativ [*in* er et ikke flertydigt Tegn; *an* kunde kun tilnød kaldes flertydigt; her sikres det iøvrigt ved Korrespondensen mellem Substantivet og Pronominet]; Akkusativendelsen -*n* synes imidlertid på Grund af *xa-lu-ga-tal-la-at-ti-in* i næste Afsnit ikke at være ganske stabil; thi dette læses naturligst *xalugatala-tin* (muligvis med nasaleret *ą*). At Navnet *Iršappa* mangler Endelse ligger der mindre Vægt på, da det må være fremmed (ægyptisk). Hvis der i den første Sætning er et Hovedverbum med et grammatisk eller i det mindste logisk underordnet Led («for at sige»), må åbenbart *au mani* være dette underordnede Led; om det er to Ord (‚han sige'), som Tavlens Udseende tyder på, eller ét Ord (en Infinitiv *aumani* med en Endelse som gr. -*μεναι*), kan næppe afgöres. Hovedverbet kan vi med nogenlunde Sikkerhed påvise. Det kan nemlig ikke godt være *ka-a-aš-ma-at-ta*; en Sammenligning med 6. Afsnits anden Linje (*nuta kašma*) viser, at *ta* er et enklitisk Ord, og en Sammenligning med 4. Afsnits Begyndelse (*anja-ta-ašma*) viser, at *ka-a-ašma* består af to Ord *ka* og *ašma*. Imod at søge Verbet i Gruppen *ka-ašma-ta* taler Sandsynligheden stærkt; den står i Spidsen af Sætningen og synes snarest at være en Overgangsformel; desuden har jeg *ta* mistænkt for at være en Præposition (Postposition). Alt anbefaler Opfattelsen af *u-i-e-nu-un* (*ujenun ?*) som Hovedverbet ‚jeg sendte'.

I så Fald er også *up-pa-az-zu-un* i samme Afsnit et Verbum; *kašmata upazun 1 suzalalija* Guld-*aš* velgå-*an-ta* måtte da åbenbart betyde «jeg har bragt 1 Kande (?) af Guld som Gave» (Knudtzon, Bugge og Torp oversætter «som Gave til dig», men på de øvrige Steder, hvor *ta* forekommer, synes det ikke at kunne betyde ‚dig'). Tegnet for *-un* har kun én Stavelseværdi.

De to midterste Linjer i tredje Afsnit er de mindst klare. «Olje-*an* Hoved-*ši*» skal sikkert, som Knudtzon først mente, læses assyrisk: *šaman-rēši*; at Ordet ‚Olje' også i Arzawasproget skulde have endt på *-an* og Ordet ‚Hoved' i en passende Kasus endt på *-ši*, er sikkert en utilladelig Antagelse. Det assyriske Udtryk kunde meget vel på Grund af sin specielle Betydning (om en til Ægteskabets Indgåelse hørende Ceremoni; Oljen til Hovedet overbringes ifølge et andet Brev sammen med Brudeprisen) være forblevet uoversat eller endog være gået over i det levende Arzawa-Sprog som Låneord. Ordet *ku-in* foran «Hustru-*an-ni*» gör Indtryk af at være et Pronomen; sml. særlig *kuiš* i Afsnit V, der tydeligt er parallelt med *-miš*. Man kan ganske roligt læse *kuin*; Knudtzon vil opfatte det som et spörgende eller relativt Pronomen; dette kan fuldt vel forsvares; istedenfor *kw-* ventede man ganske vist i et østindoevropæisk Sprog snarere blot *k-*, men der findes næppe i Arzawabrevene nogen Form begyndende med blot *k-*, som kunde høre til den spörgende og relative Pronominalstamme. Sammenhængen kunde tænkes at være følgende: «Din Datter, hvem min Sol skal hjemføre som Hustru for sig, lad nu Hovedolje blive hende til Del»; og i Afsnit V: «Lad nu din Datter ledsage mine Gesandter og de Gesandter, som . . .» (Fortsættelse måske: «du udvælger og bestemmer»; *tu* skulde da være det personlige Pronomen sammenskrevet med det følgende Verbum *eluitnaš*; efter *el* indestår Knudtzon ikke for, at der er en Ordgrænse; efter *u-it* antager han det bestemt; men Mellemrummet kunde måske være tilfældigt). Torps Anskuelse, at *ku-in* betyder ‚dig' og *ku-iš* ‚dine', finder jeg usandsynlig; jeg kan ikke tro på en Böjning *ti* ‚din, dine' Nom., *ku-iš* ‚dine' Akk. Derimod kunde man måske ikke gendrive den dog vistnok meget usandsynlige Formodning, at *ku-in ku-iš* kunde betyde ‚sin, sine' (lykisk *hbi*, udtalt *hvi*; sml. ovenfor VII 82). I så Fald måtte Sammenhængen være: «Jeg har sendt min Gesandt Iršappa for at sige til din Datter: ‚Lad min Solgud hjemføre sin Hustru for sig'. Lad nu Hovedolje blive hende til Del.»

«Hustru-*an-ni*» indeholder åbenbart Akkusativendelsen *-an* og

desuden, som Torp har formodet, et Pronomen for tredje Person (Knudtzon tænker derimod på en Postposition). Det tilhængte Element behøver imidlertid ikke at være *-ni*, men er langt snarere blot *-i* (sml. lykisk *-iye*, Vilh. Thomsen, Études lyciennes S. 51). Et enklitisk *-i* synes også at findes andetsteds i Arzawa-Brevene, således to Gange i det andet Brev efter Ordet *xa-at-ra-a*, og vistnok også netop i Afsnit III af det første Brev: *li-il-xu-wa-i*. Knudtzon læser her *-wi-i*, idet han med urette har bestemt det næstsidste Tegns Værdi efter det sidste; men i det andet Brev har vi *li-li-wa-ax-xu-u-an-zi* (*liliwaxu-anzi*), der må være en Form af samme Verbum som *li-il-xu-wa-i* (*lilxuwa-i*). Elementet *-wa-* kan altså skifte Plads. Dermed stemmer det, at *u-wa-da-an-zi* i det første Brevs Afsnit III åbenbart er identisk med *u-wa-anzi u-da-anzi* i Afsnit V. Disse Verbalformer har et fra indoevropæisk Standpunkt höjst mærkeligt Udseende. I *uwadanzi* eller *uwada-anzi* er *u*, som det synes, en Præposition; *wa* og *da* må enten være to Verbalstammer, der danner Sammensætning, eller to sammenstillede Imperativer, hvortil *-anzi* er en tilhængt Partikel. Den sidste Opfattelse er vistnok den eneste, man kan gå ind på, hvis man vil udgive Sproget for indoevropæisk; påfaldende bliver det dog, at Imperativ i så Fald er brugt som 3. Person; dog er dette som bekendt også muligt ved Formerne på ievr. *-tōd* (lat. *estō*), og Delbrück formoder (Vergl. Syntax der idg. Spr. II 362), at det oprindelig også har været muligt ved den af gr. *φέρε* repræsenterede Imperativtype. I *lil-xu-wa-* og *lili-wa-xu-* må man da se tre sammenstillede Imperativer. Tilbage står *nu-uš-ši*; da der oftere i Brevet synes at forekomme et *nu* med forskellige efterhængte Partikler, og da det altid synes at stå i Begyndelsen af en Sætning og danne Overgang, har jeg intet imod den Formodning, at *nu* betyder ,nu'; men hvad *ši* skal være, er mig uklart (ifølge Bugge: ,hende'; hvis det er rigtigt, må der søges en anden Betydning for det efterhængte *i* i *lilxuwa-i* og *xatra-i*).

Trods al den Hjælp, som Ideogrammerne yder, er der såre meget i Afsnit III, hvis Betydning ikke kan fastslås. Endnu værre bliver det, når vi går til Afsnit IV. Dog står der mellem de to Ideogrammer for ,efter' næsten kun bekendte Ord; thi *am-me-el-la* er dog vel den assyriske Akkusativ *amēla* ,et Menneske' (et *am-me-el*, der ser ud som status constructus af det assyriske Ord, forekommer i det andet Brev). «efter-*pa*» opfatter Knudtzon som en Postposition; jeg oversætter da: «Afsend en

eller anden Gesandt efter Gesandten». Det må efter min Mening ubetinget være Ordet *xat-ra-a*, der betyder ‚afsend‘, men det følgende *xu-u-da-a-ak* kunde naturligvis være en dermed asyndetisk sammenstillet Imperativ, udvidet med en Partikel *-k* (måske det samme som *ki*, der forekommer i det andet Brev efter *xa-at-ri-eš*). Stavelsetegnene *ra*, *a*, *ak* og *ki* er ikke flertydige. Skal der afsendes en Gesandt bagefter en allerede afsendt Gesandt, må denne vel ikke have udført sit Ærende til Ægypterkongens Tilfredshed. Det ligger da nær at opfatte *ne-it-ta up-pa-ax-xi* (at læse *neta upaxi* eller *upaxe*; sml. *up-pa-ax-xu-un* i Afsnit III) som «han har ikke bragt» [Tegnet *ne* er flertydigt og har i de babyloniske Indledningsord Betydningen *bi*]; og dette fører atter til Opfattelsen af *mu* som ‚mig‘. *ub-bi wa-ra-at-mu* minder om *ub-bi iš-ta-ba-aš-šu-un* i Afsnit V; det sidste synes at indeholde en Verbalform i 1. Sing. med den allerede bekendte Endelse *-un*; er det at opfatte som ‚jeg har ønsket‘, kunde *wa-ra-at-mu* betyde ‚det behager mig‘. Skal *ub-bi wa-ra-at-mu* være Objektet for *ne-it-ta up-pa-ax-xi*, må *ub-bi* indlede en Bisætning; Torp og Bugge opfatter det som et relativt Pronomen i Nevtrum; altså: «hvad der behager mig, har han ikke bragt». Her er da næppe Tale om Ægteskabsforbindelsen, men om en anden Sag. I det indledende *a-ni-ja-at-ta-aš-ma*, der korresponderer med *ka-a-aš-ma-ta* i Afsnit III, ligger det derfor nær med Torp at finde sanskr. *anya-* ‚en anden‘ (der begynder med ievr. *a*, se Zeitschrift für vergl. Sprachforsch. 36, 90); måske er *ka-a-aš-ma-ta* ‚med Hensyn til den nærværende Sag‘ og *anja-ta-ašma* ‚med Hensyn til en anden Sag‘. *xa-at-ra-eš* (sidste Tegn usikkert identificeret) er vel = *xa-at-ri-eš* i det andet Brev (*a-e* og *i-e* er måske to forskellige Udtryk for et åbent *ē*); Betydningen ‚du sendte‘ vilde passe godt. At *ku-e-da-aš* er afledet af det spörgende og relative Pronomen, bör man ikke anse for sikkert (et Verbum, asyndetisk forbundet med *xa-at-ra-a-eš?*). Afsnit IV vilde da omtrent betyde: «I en anden Anledning har du sendt (en Mand) til mig; hvad der behager mig, har han ikke bragt; send derefter til os (? *na-aš-ta*) en eller anden Gesandt efter Gesandten.» *na-i na-at u-wa-an-du* er uklart; det ligger nær efter Sammenhængen og Formen med de norske Forskere af opfatte *u-wa-an-du* som Imperativ 3. Plur.; men om man kan oversætte ‚de skal overbringe det‘, som Torp vil, ved jeg ikke. Pronominalformerne *na-i* og *na-at* (*nai* og *nad* med Endelsen som gr. τοί og τό for **tod*, sanskr. *tad*) er, hvis Sproget er indoevropæisk, i en betænkelig

Strid med Brevenes øvrige Lydform; thi *mi* og *ti* synes at svare til gr. *μοί* og *σοί*; hvorfor da *nai* og ikke **ni*? Og *up-pa-ax-xi* synes at have Endelse tilfælles med gr. *ἔφερε* sanskr. *a-bharat* (*wa-ra-at* er vel Præsens med en lignende Endelse som skr. *bharati*); hvorfor har da *nad* bevaret sit *d*? Og når *ἔφερον*, hvad Endelsen angår, genfindes i *up-pa-ax-xu-un* (hvor *-un* kan være at læse *-on*), hvorfor er så *o* blevet til *a* i *nai* og *nad*? Skal man antage, at *o* i Arzawasproget kun var bevaret foran visse Konsonanter i Udlyd, men ellers var gået over til *a* (sml. Slavisk, hvor *-os* og *-om* optræder som *-ъ*, men *-o* og *-od* som *-o*, se Zeitschrift für vergleich. Sprachf. 38, 321) og tænke sig, at Diftongerne og det udlydende *d* var bevaret i betonede Enstavelsesord?

Jeg har allerede ovenfor formodet, at Begyndelsen af Afsnit V omtrent kunde betyde: «Lad nu din Datter [Ideogram; at *tuš-ša-ta* foran Ideogrammet også betyder ‚Datter', som Torp og Knudtzon antager, er mig kun troligt, hvis man tör forudsætte Udtalen *duššta*] ledsage mine Gesandter [Iršappa med Følge] og de Gesandter, som du udvælger og bestemmer(?).» *xa-lu-ga-tal-aš mi-iš* er Akk. Plur.; Ordet *mi*, der ifølge det første Afsnit er uforandret i Nom. Plur., får altså i Akk. Plur. ligesom i Akk. Sing. en Böjningsendelse. I *xa-lu-ga-tal-la-ša ku-iš* må der søges en Akk. Plur. *xalugatalaš* og et enklitisk Ord *a* eller *ša* med Betydningen ‚og' (sml. lykisk *se* ‚og'). Det samme enklitiske Ord har vi Afsnit VI efter det sidste Led i Opregningen af Klædningsstoffer: *mu-aš-tal-li-ja-aš-ša* er vel en kollektiv Gen. Sing. på *aš* efterfulgt af *a* eller *ša*. De to sidste Linjer af Afsnit V synes at betyde: «Yd (*zi-in-nu-k*) mig nu i Fylde (*xu-u-ma-an-da*, sml. Afsnit I) det og det [en Række Former på *-š*, der dels kan være Akk. Plur., dels Gen. Sing.; det sidste gælder vel om «Land-*ja-aš*», der kunde betyde ‚Landets'; altså «det og det fra Landet», naturligvis under Forudsætning af, at det formentlige Ideogram ikke skal læses som Stavelsetegn, hvad der efter Brevenes hele Måde at stave på er meget usandsynligt], hvad jeg har ønsket (som jeg har forlangt).» De samme Gesandter, som skal overbringe de af Ægypterkongen krævede Gaver, skal altså medbringe Prinsessen fra Arzawa som Ægypterkongens Brud.

Begyndelsen af Afsnit VI er kun i meget ringe Grad forståelig; kun turde det være sikkert, at der i dette Afsnit atter udelukkende er Tale om Ægteskabet og de af Ægypterkongen sendte Brudegaver. Gaverne transporteres formodentlig på Vogne;

da *bi-ib-bi-it* i Afsnit I betyder ,Vogne'. ligger det nær at tro, at *bi-ib-bi-eš-šar* i VI må betyde ,på Vogne': «Nu har jeg i nærværende Anledning på Vogne ladet bringe det og det ved Hjælp af Iršappa, min Gesandt»; men Ordets Form er uklar; *ki-iš-ša-ri-iš-ši* er måske, som Knudtzon mener, et assyrisk Låneord *qīšat rēši*, ,Gave til Hovedet' (= ,Bryllupsgave').

Det andet Brev er til Trods for, at det indeholder nogle fra første Brev bekendte Ord og nogle Ideogrammer, indtil videre alligevel absolut uforståeligt.

Jeg har i den foregående Tydning især bygget på Knudtzon og Torp; ofte har jeg dog ment at burde afvige fra dem bægge. Ser man bort fra, hvad der i denne Tydning er Gætværk, bliver der efter min Mening dog tilstrækkeligt mange sikre Punkter tilbage, til at man på Grundlag deraf tör erklære Sproget for indoevropæisk. Sådanne Punkter er: Verbalformerne *kattimi* ,jeg har' (eventuelt at udtale *kattēmi* med det samme *ē* som i lat. *habēre* og andre indoevropæiske Ord for ,have', se Zeitschr. f. vgl. Sprachf. 38, 203), *katta* ,hav' (*ē* > *a* i Udlyd), *e-eš-tu* ,det være', *u-i-e-nu-un*, *up-pa-ax-xu-un* ,jeg sendte, jeg bragte'; Pronominerne *mi* ,mig' *ti* ,dig' og *du-uq-qa* ,du' (hvad betyder her *q*? I Semitisk er det *k* med Stemmebåndslukke, Knudtzon S. 7, altså *γ* 0 og *ε* 0 efter Jespersens Betegnelse. I Indoevropæisk har man haft en Lyd, der bestod af *γ* 0 og *ε* 2: *gh*; skulde *q* betyde *gh*?); Nominalformerne på *-n* i Akk. Sing., *-aš* i Gen. Sing. (sml. gr. τιμῆς), *aš* i Nom. Plur. (sml. sanskr. *açvās* ,equi, equae'), *-aš* og *iš* i Akk. Plur. [bægge Tegn flertydige, men Korrespondensen mellem *xalugatalaš* og *miš* sikrer Læsningen; dertil kommer som yderligere Garanti *xalugatalaša* med utvetydigt *ša*], måske også Formerne på *-in* og *-an* i Gen. Plur. Men Sproget må have været forholdsvis stærkt afslebet og omdannet. Dog næppe så stærkt, som Bugge og Torp har ment. Det udlydende *s* er ingenlunde bortfaldet, og *o* er under alle Omstændigheder ikke overalt blevet til *a*; Formerne på *-an* og *-aš* hører næppe til *o*-Stammer; Ordet for ,Gesandt' kan være en konsonantisk Stamme (*xa-lu-ga-tal*; *-an* er i så Fald et oprindeligt stavelsedannende *n*) eller en *ā*-Stamme som lat. *scrība*; *xu-u-ma-an* kan være Fem.; også «store-*aš*» foran («Krigere» eller) «Hære» kan være Fem. Det er ikke udelukket, at «*xa-at-ta-an-na-aš* Konge-*uš*» i det andet Brev indeholder Nom. Sing. af en *o*-Stamme (,Konge over Chatana'); det samme kunde gælde om «[Gud] Sol-*uš*».

De få Glosser med mere konkret Betydning, der nogenlunde lader sig bestemme, er i etymologisk Henseende dunkle. Det eneste, der indbyder til en Etymologi, er *xalugatal-*; det kunde være et sammensat Ord, hvis sidste Led var afledet af **gā* (skr. *á-gāt* gr. *ἔ-βη*) med samme Endelse som slav. *da-telĭ* ,Giver', *prija-telĭ* ,Ven' (oprindelig konsonantiske Stammer), oldn. *friðill* ,Elsker'; *xalu-* kunde høre til gr. *κέλομαι*, *κέλευθος* lit. *kēlias* ,Vej' *keliáuju* ,rejser'. Et Par Punkter af Syntaksen ser meget hjemlige ud: Verbernes Forbindelse med Præpositioner (*u-wadaanzi*; kun denne ene Præposition *u* synes at forekomme på denne Måde) og de enklitiske Ords Stilling på anden Plads i Sætningen: *kašma-ta*, *nu-ta kašma*, *nu-mu* o. s. v.; denne Ordstilling synes også at kunne anvendes på det relative Pronomen: «Datter-*ti*, Sol-*mi* *kuin* Hustru *an-ni uwadaanzi*» (en lignende Stilling kan forekomme i Lykisk, se Vilh. Thomsen, Études lyciennes 8—9, 36—37).

Den indoevropæiske Sprogvidenskab har god Grund til at være Knudtzon taknemmelig for hans interessante Opdagelse.

Megara scribendum an Megaram?

Scr. **Valdemarus Thoresen.**

Oppidorum nomina in *-a* exeuntia, quibus Graeci pluraliter utuntur, postquam in Romanum sermonem translata sunt, saepe ad declinationem primam, quam vocant, defecerunt (magnam horum multitudinem in Neuii *formenlehre* reperias, I² p. 479 sq.). Huiusmodi transfugarum nemo in Latinis litteris frequentior occurrit quam *Megara*, quo nomine et in Megaride oppidum et in Sicilia appellatur[1] Cuius nominis eam formam, quam optimi codices perhibent, in editionibus, ut par est, plerumque invenimus. Verum tamen, cum *-m* saepissime in libris scriptis prave addatur, multi editores, quibus parum verisimile visum est, eundem scriptorem alibi *Megaram* scripsisse singulari numero, plurali alibi *Megaris* (velut Ciceronem in libris de divinatione I 57 et II 135), ac maxime mirum, vix ut credi posset, in eodem libro atque

[1] Horum duorum cum causa communis sit, nihil est, cur hic separemus.

intra paucissimos versus et hanc et illam formam reperiri (ut Liv. XXIV 30. 9. et 11), *m* littera deleta constantiam sermonis conantur revocare. Non recte, si quid video. Sed inspiciamus locos ipsos, ad varium singularum formarum usum digestos.

Obiecti loco *Megara* his locis invenimus: Plaut. merc. III 4. 61, Liv. XXIV 35. 2, Iustin. prol. XXVI; *Megaram* Vell. Paterc. I 2. 2 et Sen. de const. sap. 5. 6.

Cum praepositione positum accusativo casu: *ad Megara* Liv. XXIV 31. 9; *ad Megaram* Pomp. Mel. II 3. 7, *per Megaram* Liv. XXXI 22. 6, *Megaram versus* Sulpic. apud Cic. ad fam. IV 5. 4.

Megara i. e. in urbem M.: Liv. XXVIII 7. 16 *Megara atque inde Corinthum*, Iustin. II 8. 3 *Megara contendit.*

Megaram i. e. in urbem M.: rhet. ad Herenn. I 14 (bis) *M. advenit*, Cic. de div. I 57 *M. venissent*, Liv. XXIV 30. 9 *exercitum ducunt M.*, 31. 5 *M. referri signa iubent*, XXXI 25. 2 *M. ac protinus Corinthum ducit*, Val. Max. I 7. ext. 10 (in narratione e loco, quem laudavimus, Ciceroniano sumpta) *M. venerunt.*

Ablativo casu *Megara* dicitur Plin. h. n. IV 7. 11 *a colonia M.* et Sil. It. XIV 273 *nec maior M. Mute.*

Megaris i. e. ex (ab) urbe M.: Liv. XXIV 30. 11 *M. castra movent*, Ov. remed. am. 798 *an veniat M.*, Colum. X 106 *iam M. veniant*, Gell. VII 10. 4 *indidem M.* et *e domo sua M.*

Megaris i. e. in urbe M. his locis: Cic. de div. II 135 *de illo interfecto a caupone M.*, Plin. h. n. XVI 39. 76. 199 *M. diu stetit oleaster*, Iustin. prol. XXVI *Gallos M. delevit*, Gell. VII 10. 2 *qui M. civis esset.*

Haec ferme sunt, quae ex his codicum testimoniis colligi possunt: accusativo casu, si praepositione adiecta aliove modo primo statim aspectu accusativum esse appareat, et *Megara* dici (quattuor locis) et *Megaram* (quinquies); sin loci mutatio solo accusativo significanda sit, multo saepius *Megaram* inveniri quam *Megara* (hoc duobus locis scriptum vidimus, quorum in altero verba quae sequuntur casum nominis perspicue indicant, septies illud). Ablativo casu bis *Megara*, novies *Megaris* dictum, sic vero, ut *ex urbe M.* semper *Megaris*, non *Megara* appelletur. Genetivus locativus nusquam occurrit neque huius nominis neque ceterorum eiusdem generis, — communi transfugarum condicione, qui non in tota iura civium asciscantur.

At enim dubitari potest, quatenus codicum scripturis fidere

possimus. Licet in ablativi forma nullus usquam locus sit dubitationi, accusativus quidem nequaquam eadem fiducia statui potest; nam *-m* detrahitur atque additur a librariis, ut verbis utar Madvigii. Vix tamen in tanta copia testimoniorum negare possumus, interdum *Megaram* dictum fuisse, maxime pro eo, quod est *in urbem M.* Nec mirum, si Romani ut *Roma—Romam*, *Capua—Capuam* aliaque eiusdem formae innumerabilia sic per analogiam *Megara—Megaram* dixerunt (item *Hierosolymam*, *Ecbatanam*, *Pataram*[1] cet.). Sed hoc concesso etiam quaerendum est, num fieri potuerit, ut idem scriptor tum *Megaram*, tum *Megaris* scriberet. Atque hic nostrates quoque scriptores aliquot producere possum testes, qui, geminis nominum formis interdum propositis, aeque hac et illa utantur, velut in N. Bachii *Nordens Historie* plerumque *Jelling* scriptum est (I 292 sq. aliisque locis multis), sed *Jellinge* I 605 (paucis versibus interiectis p. 690 et *Jellingsten* et *Jellingesten* legimus); similiter St. Blicher et *Samsø* et *Sams* dicit (*Firkløveret* passim), Ingemann tum *Sorø*, tum *Soer* (*Dronning Margrete* I ambae nominis formae inveniuntur, etiam duorum versuum intervallo: *Til Sorø haster det Dronningtog.* | *Drost Podebusk smiler iløn, heelt klog;* | *den gamle Hofmand har hørt hiint Ord* | *om Dronningens Skriftefader i Soer*). Nec dubito, quin similia ex aliis linguis colligi possint; sed ad Romanos redeamus! Quid, quod Horatius, qui alibi *Argis* scribit, uno loco (carm. I 7. 9) *aptum equis Argos* audet dicere? Quod idem et alii faciunt et ipse Livius (Neue, l. l. I² p. 478)? Neque, si linguarum et Latinae et reliquarum discendarum communem perspexerimus condicionem, mirificum nobis videri poterit, utramque formam apud eundem reperiri. Nos enim, ubi scriptum vidimus *Megaram*, inde nobis totum quasi aedificium grammaticum exstruere videmur posse: *Megara*, *Megaram*, *Megarae*, *Megara*; sin *Megaris* scriptum est, nos continuo *Megara*, *Megarorum*, *Megaris*. Prorsus aliter, quibus Latina lingua patrius erat sermo. Ii partim ex aliorum locutione, partim e libris, sensim ac particulatim didicerant, si quis *in urbem venire* diceretur, plerumque dici solere *Megaram*, si *ex urbe egredi* vel *in urbe esse* diceretur, *Megaris*. Sed qui isto modo singulorum casuum formas quasi singula vocabula usu cognoverant perceperantque, ii nec declinationis inconstantiam sentiebant neque vero, si alias *Megaram venire* scrip-

[1] Quod Madvigius negat, Livium usquam *Pataram* dixisse, Neue septem locos Livianos affert, ubi codices, etsi non sine variatione, hanc formam nominis praebeant.

serant, alias *Megaris esse*, ideo magis sibi peccasse videbantur, quam si alio loco *domos*, alio *domibus* posuerant.

Quomodo autem factum sit, ut *Megaris* diceretur, non *Megarā*, *Megaram* saepius quam *Megarā*, non possumus dubitare, si cogitaverimus, quot vias rationesque habeat, quot artibus utatur sermo et Latinus et noster et reliqui omnes, ne male intellegatur quod dicimus scribimusve. *Megara exercitus ducitur* si legimus, quis est, qui diiudicare possit, utrum *in urbem* an *ex urbe* duci dicantur milites, nisi e verborum contextu elucet? Inde Romani, postquam duplici declinandi ratione *Megara* ambiguum erat factum, hanc nominis formam aspernati iidem *Megaram* scribebant, iidem *Megaris*. Iam causa aperta est, cur locativum *Megarae* fastidiverit usus. Etenim cum ablativus *Athenis* (*Veiis* cet.) utrasque partes nullo negotio ageret, ut et *Athenis proficisci* et *Athenis vivere* dicerent, quid opus erat nova forma suscepta locativum peculiari nota insignire? Nam inutilia respuit usus.

Itaque, ut ad caput disputationis revertamur, nihil videtur esse, cur apud Ciceronem et Livium *Megara* pro *Megaram* corrigendo substituamus. Ego potius eo inclinaverim, ut Livianum illud *Megara* XXVIII 7. 16, comparato simillimo loco XXXI 25. 2, in dubitationem vocandum putem. Sed in re dubia nihil audeo pro certo affirmare. Hoc satis demonstrasse videor, quod aliquis scriptor pluralis numeri formam aliquando usurpaverit, non inde sequi, ut eodem nomine nusquam singulariter usus sit idem. Quae quoque loco forma nominis melioribus codicum testimoniis confirmatur, ea, nisi maximae causae mutandi accesserint, servanda est.

Anmeldelser.

University of Chicago, Decennial Publications, 1902.

Denne Samling indeholder et Par smaa Afhandlinger henhørende til den klassiske Archæologi og Filologi.

Den ene: «A greek hand-mirror and a cantharus from the factory of Brygos by *F. B. Tarbell*» meddeler et Par ikke uinteressante Afbildninger af *1*. et Broncespeil med Benskaft, som af en Privatmand er deponeret i Chicagos «Art Institute» og *2*. en græsk Vase med røde Figurer fra Museet i Boston. Paa den ene Side forestiller Billedet en skjægget Mand, der forfølger en Kvinde, paa den anden en lignende Mand, der forfølger en Dreng. Den lange Stav, som Manden holder i Haanden, et Scepter, synes at betegne ham som Zeus, og Udgiveren mener da, at Kvinden kunde kaldes Ægina, ligesom paa en Vase i Museo Gregoriano, og Drengen Ganymed; men han bemærker med Rette, at det er bedst ikke at give dem Navne. Saadanne Scener ere meget almindelige paa Vaser, og ere mere Livsbilleder end mythologiske Forestillinger; man har i den nyeste Tid kaldt dem heroiserende Genrebilleder. Tegningen er ret omhyggelig, og Maleren har anvendt en lys brun Farve til at angive en Del indre Konturer, saasom Baand, Folder paa finere Klædningsstoffer og Legemernes Muskulatur; paa Mandens Bryst og Mave frembringes derved endog en Slags Modellering. Vasen siges at være funden i Böotien, men er uden Tvivl attisk Arbeide fra 1ste Halvdel af 5te Aarh., og Udgiveren har Ret i at den i høi Grad ligner dem, der ere signerede med Navnet Brygos, som vi kjende bl. a. fra den store Vase i Würzburg. Ganske lignende er ogsaa en Vase i Antiksamlingen i Kjøbenhavn, Nr. 67, og tildels Vasen i Thorvaldsens Museum Nr. 115.

Den anden Afhandling: «The meaning of ἐπὶ τῆς σκηνῆς in writers of the fourth century by *R. C. Flickinger*» drøfter et Spørgsmaal, som har spillet en Rolle i den nyeste Tids Debatter om det græske Theaters Indretning. Forfatteren gjennemgaar omhyggelig de Steder hos Aristoteles og Demosthenes, hvor Udtrykket ἐπὶ σκηνῆς findes, og kommer til det Resultat, hvori vi fuldstændig give ham Ret, at det er uberettiget, naar man har ment, at det nødvendig maatte betegne «oven paa en over Orchestra ophøiet Skueplads (Bühne)», idet det tværtimod bruges i en meget almindeligere Betydning, og saaledes at baade Choret og Skuespillerne kunne komme ind derunder, altsaa ligesom de senere Grækere sagde ἐπὶ θεάτρῳ, og som vi sige «paa Scenen». Han er saaledes i Grunden ganske enig med Reisch, og hans Kritik

over denne Forfatters Fremstilling (Dörpfeld u. Reisch, Das griechische Theater S. 284 ff.), at han »overhugger den Gordiske Knude paa en Maade, som ikke vil tilfredsstille Mange« (p. 15) synes uberettiget.

J. L. Ussing.

Gustav Bang, Catilina, en Portrætskitse paa kulturhistorisk Baggrund. Kjøbenhavn 1902, Gyldendal. 154 S.

Naar Forfatteren har ønsket sin Bog anmeldt i dette Tidsskrift, tør man vel deraf slutte, at han ønsker den opfattet som et historisk Skrift til Belysning af Catilina og hans Stilling og ikke — hvad der kunde ligge nær efter hele Fremstillingen og Forfatterens bekendte Standpunkt — som et politisk Indlæg. Han betegner selv Bogen som en Portrætskitse paa kulturhistorisk Baggrund. Han begynder med den Udtalelse, at den almindelige Fremstilling af Catilina som et moralsk Uhyre, der i Forening med andre forvorpne Mennesker vilde lægge Stat og Samfund øde i det Haab at finde Bytte under Ruinerne, kun er en af hans Fjender skabt Legende. Hans Dom om Kilderne er, at disse intet fortælle os om den virkelige Catilina og ganske tie om, hvilke Maal han forfulgte. Sallust har til Formaal dels at sværte Catilina, dels at rense Cæsar for Mistanken om Delagtighed i hans Planer, og hans Værk betegnes som et Væv af Digt og Halvsandhed fra først til sidst, en historisk Tendensroman. Det er stærke Ord, men ikke Kildekritik. Ciceros catilinariske Taler betragtes som ganske upaalidelige, og det skal ikke fragaas, at de ere udgaaede fra en Mand, der selv var i høj Grad Part i Sagen, men det ser dog underligt ud, at B., hvor det angaar Catilina, ganske forkaster Ciceros Taler mod ham som Kilde, medens han, hvor det angaar Stormændenes Optræden, tager hans Taler mod Verres til Indtægt uden nogen Betænkelighed og i dem finder en Skildring af Typen paa en romersk Statholder.

Hvorledes bærer da B. sig ad med at give et Portræt af Catilina, naar Kilderne ere saadanne? Hvor søger han sine Oplysninger? Han maler sit Portræt paa kulturhistorisk Baggrund og gør Fordring paa, at dette Portræt skal give os den virkelige Catilina. Den kulturhistoriske Baggrund finder han i en Undersøgelse af Roms økonomiske og sociale Udvikling indtil Catilinas Tid. Denne indtager den største Plads i Bogen (Stykkerne I, II og III, S. 7—116), men der er ingen Anledning til at gaa ind paa Enkeltheder i den. Den følger hovedsagelig Pöhlmann: Geschichte des antiken Kommunismus und Socialismus II og giver en let læselig og livlig Skildring, men malet med stærke Farver

og med den øjensynlige Tendens at fremstille Tilstanden saa elendig som mulig. Resultatet er, at det romerske Samfund bestod af en lille Overklasse, der havde gjort sig mægtig og enebesiddende, og et stort Proletariat, fattigt og haabløst. Begge betegnes som lige uproduktive og lige samfundsunyttige. Der var kun en Klasse, der repræsenterede noget nyttigt, og det var Slaverne. Den hele Skildring er given, fordi det efter B.s Mening kun ad den Vej er muligt med Sikkerhed at bestemme, hvor Catilina stod, og hvilke Klasser han repræsenterede; først da kan man grave Træk frem af Kilderne til hans Billede og faa Rede paa den Bevægelse, der er knyttet til hans Navn. Hvorledes dette er muligt, hvordan man af den almindelige Tilstand kan gøre en sikker Slutning med Hensyn til den enkeltes Stilling og Planer, er ikke let at se, men B. har troet at kunne det.

I Stykket IV (S. 117—154), som i en velskreven og livlig Form skildrer Sammensværgelsens kendte Begivenheder og Gang, naturligvis i Favør af Catilina og i Disfavør af Cicero, fremstilles Catilinas Maal og Midler til Dels med Benyttelse af saadanne Steder i Kilderne, som findes passende, deriblandt nogle Stykker af Taler, som hos Sallust og Cicero tillægges Catilina. Maalet var at bedre Proletariatets Kaar gennem en Omformning af de sociale Forhold. Som hans Midler anfører B. ikke blot de oftere nævnte, Nedsættelse af Gælden, Uddeling af Statsjorden til fattige Mænd og Konfiskation af de Riges Ejendomme, men ogsaa Reformer i Statsstyrelsen, saa at Statsindtægterne kunde ledes hen til social Anvendelse til Fordel for Proletariatet, ja han mener, at der neppe kan være Tvivl om, at Tanken om Slaveriets Afskaffelse har dæmret, en Tanke, der sikkert har ligget meget fjærnt baade fra Proletariatet og Catilina.

Den Ide at gøre Catilina til en Velgører for de besiddelsesløse og ulykkelige er iøvrigt ikke ny. Den er f. E. for ikke længe siden fremsat af *Leo Bloch* (Die ständischen und sozialen Kämpfe in der römischen Republik, 1900). Ogsaa han gaar ud fra, at Proletariatets Stilling var saadan, at der maatte ydes Hjælp, og nævner som de Mænd, der arbejdede derpaa, Rullus og Catilina; Rullus' meget omfattende lex agraria faldt, men, hedder det, Catilina opgav ikke derfor Sagen. Han søgte paa Grundlag af sit proletariske Program atter Konsulatet. Da dette ogsaa mislykkedes, søgte han at naa Maalet gennem Revolution, men hvad han foretog, det foretog han i en god Sags Tjeneste, der stod højere i hans Øjne end hans egen Karriere.

Der er en Del Uklarhed i Beretningerne om Catilina og hans Sammensværgelse, og Kilderne ere ofte mere eller mindre upaalidelige, men Klarhed og Sandhed bringes ikke til Veje ved at gaa udenom Kilderne og i Stedet for det i dem overleverede Billede at sætte et Fantasibillede, om hvilket man i det højeste kan sige, at Tilstanden i Rom kunde have frembragt en saadan

Mand. B. kalder sin Catilina en mærkelig Skikkelse, der med alle sin Tids Fejl dog stod højt over Tiden, der opfattede sit Parti som et proletarisk Parti, der for at naa igennem skulde stille sig paa egne Ben med et rent proletarisk Program uden at stole paa Hjælp fra Overklassen. Grunden til at Forsøget mislykkedes søger han i, at de sociale Betingelser ikke vare modne. Ganske modsat og sikkert med Rette betegner Professor Gertz (i Indledn. S. XI til sin Udg. af Sall. Catil.) Catilina som en moralsk og (i det mindste til Dels) økonomisk ødelagt Existens uden nogen højere Ide, som blot tænker paa at bringe sig op igen af sin slette økonomiske Stilling, og som tilsidst fatter Planen til en social Revolution, hvis Iværksættelse han dog fuldstændig mangler Evnen til at lede.

I Slutningsordene, hvor B. anstiller nogle Betragtninger over den katilinariske Sammensværgelses historiske Betydning, opfordrer han til at sammenligne denne og Pariserkommunen; saa vil man Punkt for Punkt spore Overensstemmelsen mellem de to uklare og endnu umodne Rejsninger. I Enkeltheder søger han ikke at paavise dette, og det vilde heller ikke kaste noget Lys over Catilina; derimod bemærker han, at Cicero og Thiers ligne hinanden som to Draaber Vand.

Odense i Februar 1903.

P. Petersen.

Hermann Uhde-Bernays, Der Mannheimer Shakespeare. Ein Beitrag zur Geschichte der ersten deutschen Shakespeare-Übersetzungen (Literarhistorische Forschungen herausgeg. v. J. Schick u. M. v. Waldberg XXV). Berlin 1902, Felber. X + 90 S.

Som «Der Mannheimer Shakespeare» betegnes et i Mannheim i 1778—83 (en gylden Tid for Rovudgaver) udkommet Eftertryk af den förste fuldstændige «tyske Shakespeare», den af Wieland paabegyndte og af *Eschenburg* fuldendte Prosa-Oversættelse af Dramerne (Zürich 1775—82). Rovudgaven blev af en Sproglærer Gabriel *Eckert* forsynet med en Del Ændringer uden dog paa nogen Maade at tabe Karakteren af simpelt Eftertryk. Dens Renommé har været derefter. Naar dog den literærhistoriske Dom vil udtale, at hine Ændringer af Eckert enten er intetsigende Omskrivninger sigtende til at tilsløre Bedrageriet, eller rene Forringelser, er dette, som Dr. Uhde-Bernays meget omstændeligt efterviser, ikke retfærdigt. Paa Grundlag af en indgaaende Jævnførelse af Eschenburgs Oversættelse og Mannheimer-Eftertrykket indbyrdes og med Grundteksten finder Forf., at Eckert i nogle

Hundrede Tilfælde har ændret Eschenburgs Tekst til det bedre, idet han ikke blot har rettet saadanne Bommerter hos Eschenburg som fishermen's boots gengivet ved «Fischerkähne», flea ved «Fliege», slay with spits ved «anspeyen» o. s. v., men i mange Tilfælde bedre har opfattet og evnet at gengive Digterens Mening end Eschenburg (og Wieland). Forringelserne er derimod kun faa: Morsomt er det, naar Eckert opfatter Valliseren Evans's «Pabilon» (Merry W. 3, 1,24) som «Gartenlaube». Men hvorfor betegner Forf. det som en Forringelse, at Eckert foretrækker at gengive milliner (1. Henr. IV 1, 3, 36) med «Modehändlerin» i Stedet for med «Spezereikrämer»?

Eschenburg selv optog største Delen af Eckerts Forbedringer i sin 2. Udgave (1798—1806). Schiller vides at have haft Eftertryksudgaven for sig, da han foretog sin Bearbejdelse af «Macbeth», men de Spor, den har sat sig deri, er kun svage. Og medens vel den Eschenburg'ske Oversættelse har tjent som Forarbejde for den berömte Schlegel-Tieck'ske Fortyskning, ses dog de Eckertske Ændringer aldeles ikke at have paavirket denne.

Ved sin Undersøgelse af disse Forhold har Dr. Uhde gjort en lille Retfærdighedsgerning mod en af dem, der maa staa paa Literaturhistoriens sorte Bræt, uden naturligvis for øvrigt at ville give Piraten Eckert mere, end der tilkommer ham. Der er anvendt en mønsterværdig Flid og Nøjagtighed i Undersøgelsen; dog kunde Forf. utvivlsomt uden Skade have fattet sig i en större — til Emnet bedre svarende — Korthed, navnlig hvor han sammenligner de forskelligt oversatte Steder.

Horsens, i Marts 1903.

V. Østerberg.

Geoffrey Chaucer, The Pardoner's Prologue and Tale. A Critical Edition by *John Koch*. (Englische Textbibliothek, hrsg. von *J. Hoops*. VII.) Berlin 1902, Felber. LXXII + 164 p.

This is the first attempt at editing one of Chaucer's Canterbury Tales from all the MSS., and J. Koch deserves every praise for the great trouble he has undertaken in collating and indicating the readings of no less than fifty-five MSS. and old prints. If his edition after all this painstaking labour differs in comparatively small points only from those of Skeat and Pollard, our feeling must be one of joy, because it shows that we have in the Ellesmere MS., supplemented and corrected here and there from the other MSS. in Furnivall's Six-text edition and from Harleian 7334, a basis for Chaucer's text that is sufficient for all practical and for most scientific purposes.

The introduction first passes in review former editions, then states the principles followed in the present edition, next it deals with the place of the Pard. T. in the Canterb. Tales, its sources, the picture of the pardoner himself, and finally the manuscripts are very carefully described and compared. It does not seem likely that future research will have much to find fault with in the editor's estimation of the MSS. and in the relative value he assigns to each of them. The text itself (680 lines) with the critical apparatus fills 93 pages, and the notes take up 66 pages. Everything that is not clear even to the merest beginner, is explained, and the whole book seems excellently suited for university classes, and would have been still more so had the editor's English been wholly unimpeachable.

In line 57 (= C 345) Skeat takes *saffron* as a verb, and Koch seems to follow him as he transcribes most of Skeat's note. But this is quite impossible; the infinitive would have been in Chaucer's language *saffrounen*. *Saffron* is the noun; *to* is used in the frequent sense of 'as' (cf. Shakespeare's 'have a woman to your lord', etc., see Sh.-lexicon p. 1235); *with* belongs to *my predicacioun*, and the whole phrase means, 'as a sort of spice to (or with) my sermon'.

Otto Jespersen.

Heinrich Meyer, Die Sprache der Buren. Einleitung, Sprachlehre und Sprachproben. Göttingen 1901, Wunder. XVI + 105 pp.

After an introduction about the history of the Dutch settlements in South Africa and of their language, the author gives a very good grammar, in which the differences from European Dutch are explained in a manner that betrays the philological thinker who is thoroughly abreast of the present state of linguistic research. Finally we find a few specimens, ranging from the Bible to an original novel dealing with modern life in Cape Colony and a translation of Goethe's *Erlkönig*. Anybody desirous of reliable information about the very interesting development of that new language will find in this book most of what he wants. For the benefit of those who might like to enter into further particulars, I subjoin a list of other works dealing with the same language:

A. N. E. Changuion, De nederduitsche taal in Zuid-Afrika hersteld. (Tweede druk, Rotterdam 1848.)

W. J. Viljoen, Beiträge zur Geschichte der Cap-Holländischen Sprache. (Strassburg 1896.) Not very valuable.

D. C. Hesseling, Het Afrikaansch. Bijdrage tot de geschiedenis der nederlandsche taal in Zuid-Afrika (Leiden 1899). Ex-

tremely interesting; deals especially with the influence of Malay. Mr. Hesseling has also written a shorter essay on the subject (Het Hollandsch in Zuid Afrika, in De Gids 1897) which is well worth reading.

Dr. Meyer has utilized these works, but the following book appeared after his own:

W. S. Logeman and J. F. van Oordt, How to Speak Dutch (Hollandsch-Afrikaansche Uitgevers-Matschappij, Cape Town & Amsterdam 1902; 423 pp.). A special feature of this excellent work is a series of everyday conversations arranged in four columns (1) English, (2) Dutch as spoken in Holland, phonetically written, (3) the same in the authorized spelling, (4) Cape Dutch. Mr. Logeman, who is Professor of Modern Languages at the South African College (Zuid-Afrikaansche College) of Cape Town, is also the editor of the «A—Z Series», which includes Dutch grammars, readers, etc. for beginners and advanced students — so far as I know, the first attempt at introducing modern methods of language teaching in South Africa.

I hope I shall be able in a not too distant future to write more at length about Cape Dutch and related subjects, so the reader must be content with these bibliographical notices this time.

Otto Jespersen.

Homeri Ilias, recensuit *Arthurus Ludwich*. Vol. prius. (Homeri carmina recensuit et selecta lectionis varietate instruxit A. L. — Pars prior.) Leipzig 1902, Teubner. XIX + 514 pp.

Dreizehn Jahre sind ins Land gegangen, seitdem Ludwich im Jahre 1889 seine Herausgabe der homerischen Gedichte mit dem zweiten Teile eröffnete, der die Odyssee enthielt. Jetzt wird sie mit dem vorliegenden ersten Bande des ersten Teiles fortgesetzt, der uns die ersten zwölf Gesänge der Ilias bringt.

Der nunmehr erschienene Band schliesst sich sowohl äusserlich als innerlich seinen Vorgängern ganz eng an, und zwar ist auch die Art und Weise der Behandlung der Textquellen dieselbe geblieben. Weil indessen der Odysseeausgabe in dieser Zeitschrift nicht Erwähnung gethan worden ist, scheint es zweckgemäss zu sein, jetzt, da der Abschluss des Werkes baldigst zu erwarten ist, den erschienenen Iliasband ein wenig eingehender zu besprechen.

In der ganz kurzgefassten Vorrede des vorliegenden Bandes weist Ludwich selber auf die Vorrede der Odysseeausgabe hin und auf die andern von seiner Hand herrührenden Arbeiten, welche Fragen der homerischen Textkritik behandeln; unter diesen Ar-

beiten sind besonders hervorzuheben: *Aristarchs homerische Textkritik nach den Fragmenten des Didymos dargestellt und beurteilt* (1884); *Die Homervulgata als voralexandrinisch erwiesen* (1898); *Beiträge zur homerischen Handschriftenkunde, Festschrift C. F. W. Müller zum 70. Geburtstage gewidmet* (*Jahrb. f. class. Philol. Suppl.-Bd.* XXXVII p. 31 *ff.* 1900). Es ist eine allgemein bekannte Sache, dass Ludwich von den früheren Herausgebern der homerischen Gedichte besonders darin abweicht, dass er den alten *alexandrinischen Grammatikern*, namentlich aber dem Aristarch, einen viel höheren Wert für die Feststellung der besten Überlieferung beilegt, als es bei seinen Vorgängern der Fall war. Er ist überzeugt, dass Aristarch bei seinen Herausgaben (*ἐκδόσεις*) der Ilias und der Odyssee Prinzipien folgte, die die Vergleichung mit den unsrigen sehr wohl vertragen können, obgleich sie natürlich eben so wenig wie die heutigen kritischen Grundsätze die Fehler vollständig zu verbannen vermöchten; und hierzu komme noch, dass Aristarch den Vorteil gehabt habe, dass ihm die vortrefflichsten Handschriften seiner Zeit zu Gebote ständen, die den unsrigen an Wert weit überlegen seien; diese aristarchischen Herausgaben seien dann fast ohne irgend einen Einfluss auf die in unseren Codices erhaltene Vulgata geblieben, so dass es nur durch die in den Scholien und anderswo erhaltenen zufälligen Bemerkungen, besonders aber durch solche Erläuterungen, die auf Didymos zurückgreifen, ermöglicht werde die Lesarten Aristarchs zu erkennen. Niemand hat mit einem so eisernen Fleisse wie L. die spärlichen Überreste dieser verschollenen aristarchischen Recensionen gesammelt und verarbeitet. Die Ergebnisse seiner Studien hat er in seinem Werke: *Aristarchs homerische Textkritik* niedergelegt, und die Herausgabe ist in gewisser Beziehung bloss ein Übertragen der dort behandelten und gewürdigten Tatsachen in einen kritischen Apparat.

Infolge der von L. geäusserten Ansicht seien denn die Lesarten Aristarchs überall in den Text aufzunehmen, weil sie die älteste und beste Tradition darbieten, die überhaupt zu erreichen sei, wenn nicht ganz besondere Gründe dafür sprechen, dass man sie verwerfe, unter welche besonderen Gründe nicht der Umstand zu rechnen sei, dass die Lesarten mit unserer besten handschriftlichen Überlieferung im Widerspruch stehen. Nichtsdestoweniger vernachlässigt L. an mehreren Stellen die aristarchische Lesart, ohne dass dringende Notwendigkeit vorhanden wäre. So z. B. *Γ* 362

. . . . κόρυθος φάλον, ἀμφὶ δ' ἄρ' αὐτῷ
. . . . διατρυφὲν . . . .

wo es nicht zu ersehen ist, warum er das aristarchische *αὐτῇ* nicht aufgenommen hat. Dasselbe gilt *E* 638

ἀλλοῖον τινά φασι βίην Ἡρακληείην
εἶναι . . .

wo Aristarch *ἀλλ' οἷόν* hatte. Bei *Z* 96 ist es noch mehr befremdend, dass die Lesart Aristarchs im Text unberücksichtigt geblieben ist. L. schreibt:

(αἴ κ' ἐλεήσῃ . . .) αἴ κεν Τυδέος υἱὸν ἀπόσχῃ . . .

während Aristarch und mehrere gute Handschriften *ὥς κεν* bieten. Wie an den hier angeführten Stellen so leuchtet es auch an anderen nicht ein, warum Aristarch eben hier hätte fehlen sollen, wenn er überhaupt seine vorzüglichen Handschriften nach sicheren Grundsätzen benutzte.

Was die Athetesen betrifft, erklärt L. (Ar. hom. Textkr. II p. 133): Der Athetierende verkürzte dabei seinen Text um keinen Vers, um keinen Buchstaben. Man sieht es daher nicht ganz ohne Verwunderung an, wie er oftmals Verse, die von Aristarch in dieser ganz unschuldigen Weise mit dem Obelos bezeichnet waren, im Text mit kleineren Typen drucken lässt, obgleich er auf dieselbe Art die verdächtigen und verwerflichen Verse bezeichnet, die in viereckigen Parenthesen hätten stehen können. Die Verwunderung aber steigert sich noch, wenn man bemerkt, dass dies besonders an solchen Stellen geschieht, an welchen die Scholien erläutern, dass Zenodot den Vers «nicht einmal schrieb», da doch diese Worte eben — wie auch L. selbst einsieht (l. l. p. 132) — ausdrücklich bezeugen, dass Aristarch den betreffenden Vers in seinem Text gelesen hat. Aber Zenodot zuliebe die Autorität Aristarchs zu verwerfen, darauf war es doch sicherlich nicht abgesehen (l. l. p. 58 ff.). Stellen dieser Art sind *I* 416, 694, *K* 497, *Λ* 13 f., 78—83, 515, 705.

Die Bedeutung Aristarchs für die Gestaltung des Textes der homerischen Gedichte scheint mir noch nicht endgültig gewürdigt zu sein, wenn schon L. diese Bedeutung und ihren Umfang als ausser Frage gestellt betrachtet. Dass Nauck im Irrtum war, wenn er die in seinen Vorreden der Ausgaben geäusserten Ansichten mit grosser Keckheit für das letzte Wort der Wissenschaft hielt, meint L. mit Recht in den polemischen Teilen der oben genannten Schrift erwiesen zu haben. Wenn aber Nauck sich versah in die Scylla zu geraten, Aristarch in der Theorie herabzusetzen, in der Praxis zu würdigen, so kann ich anderseits nicht läugnen, dass L., wie sehr er sich auch bemüht *sine ira et studio* zu urteilen, an die ebenso gefährliche Charybdis streift: für Aristarch theoretisch eine Bedeutung zu usurpieren, die er in der Praxis nicht darlegen kann. Dass es sich aber so verhält, wird jedermann auffallen, der bedenkt, wie geringfügig in der Tat der Zuwachs ist, den die aristarchische Recension unserer handschriftlichen Überlieferung hat angedeihen lassen können. An den allermeisten Stellen besteht die «Lesart» Aristarchs darin, die Wörter in einer anderen Weise zu trennen, das syllabische Augment wegzulassen u. dergl., und giebt es endlich eine wirkliche *varia lectio* Aristarchs, die ihren Namen verdient, ist sie bei

weitem nicht immer selbstredend vorzuziehen (*A* 97, 142) und auch nicht immer von L. in den Text aufgenommen (*A* 157, *B* 415). Aber dem sei es, wie ihm wolle: gegen die Autorität Aristarchs scheint mir noch deutlicher der Umstand zu sprechen, dass seinen Lesarten in den Scholien oft eine Bemerkung wie «καὶ ἐν τῇ Μασσιλιωτικῇ», ja, καὶ ἐν τῇ πολυστίχῳ» (z. B. *A* 258 u. ö.) beigefügt ist. Wenn man ohne vorausgefasste Meinung diese Tatsache ansieht, liegt es auf der Hand auf den argwöhnischen Gedanken zu geraten, dass die Lesart Aristarchs nicht auf all zu solidem Grunde ruhe, da jene beigefügten Worte meines Erachtens aus keiner anderen Ursache dastehen, als um eine zweifelhafte und hinfällige Lesart auch mit den schwächsten Stützbalken aufzuhalten und um gleichsam der Anklage der Willkür zu wehren.

Dass also den alexandrinischen Grammatikern und ganz besonders dem Aristarch der erste Platz unter den Textquellen der homerischen Gedichte gebührt, leuchtet mir nicht in dem Masse ein, wie es nach L.s Ansicht jedem einleuchten muss. Was die Testimonien betrifft, die bei griechischen und lateinischen Schriftstellern jeder Art und jeden Zeitalters aufbewahrt sind, welchen L. den zweiten Platz zuteilt, wenn es den Text festzustellen gilt, so verfügt er über eine viel grössere Zahl derartiger Zeugnisse als irgend einer seiner Vorgänger und bringt in der Ausgabe eine Auslese der wichtigsten dar. Er stützt sich in dieser Beziehung auf Abhandlungen, die er in seinen Schriften: *Die Homervulgata* etc. und *Ueber Homercitate aus der Zeit von Aristarch bis Didymos* (*Ind. lect. hib. Regimont.* 1897) veröffentlicht hat; doch war es seine Absicht nicht alles zusammenzubringen — eine Arbeit, die in der Tat die Kräfte éines Mannes übersteigen würde. Es lohnt daher die Mühe nicht zu untersuchen, ob dies oder jenes Zeugnis anzuführen oder wegzulassen sei, da dies immer auf der Entscheidung des subjectiven Urteils beruhen wird.

Der dritte Teil schliesslich des kritischen Apparates bewirkt ohne Frage in noch höherem Masse als die beiden anderen, dass man die neue Ausgabe mit Freude begrüssen muss. Die Quelle, die aus den Handschriften strömt, fliesst bei L. nicht wenig reichlicher, als es bei den früheren Herausgebern der Fall war. Erstens hat in den letzten Jahrzehnten die Zahl der ägyptischen Papyrusfragmente sehr stark zugenommen, die von dem vierten Jahrhundert nach Chr. bis in das dritte vor Chr. hinaufreichen. Unter diesen Fragmenten sind diejenigen besonders bemerkenswert, welche von L. mit einem Π^{x} bezeichnet werden, da sie Überreste von Versen enthalten, die in jeder anderen Textquelle untergegangen sind, und zwar so viele innerhalb so enger Grenzen wie keine unserer Handschriften. Welchen Wert man dieser reicheren Überlieferung beizulegen habe und die Bedeutung des Nachweises

von solchen reichhaltigeren Exemplarien, diese Fragen erledigt L. (*Homervulg.* p. 34 f.) in der Weise, dass er behauptet, dass jene Verse überflüssig und als Interpolationen anzusehen seien, weil viele Verse auch in die Vulgata hineingeschlüpft seien, die durch den besseren Teil der Überlieferung entfernt werden können. Nach seiner Ansicht ist also die reichere Überlieferung nicht ebendeshalb die bessere. Es ist Tatsache, dass die Verse, die nur der schlechtere Teil der Überlieferung bietet, meistens andern, besser beglaubigten Versen nachgeahmt sind, aber L. scheint mit all zu grosser Leichtgläubigkeit für Interpolationen eines fertigen Textes zu halten, was ebenso gut als eine parallele Überlieferung angesehen werden kann, die aber immerhin die schlechtere bleiben mag, weil sie nachgeahmte und überflüssige Verse enthält. Darin wird jedenfalls L. Recht behalten, dass die Papyrusfragmente, wie weit sie auch unseren Handschriften an Alter übertreffen, für die Gestaltung des Textes nicht von grösserer Bedeutung sein können. — An Handschriften benutzt L. für seine Ausgabe, ausser dem Ambrosianus und dem syrischen Palimpsest, nicht weniger als 79, die sich aus den Jahrhunderten von dem zehnten bis zum sechzehnten herschreiben. Dass er alle diese Handschriften nicht gleich genau hat collationieren können, ist selbstverständlich; bei nicht wenigen hat er jedoch neue, vollständige Collationen unternommen. So besitzt er neue Collationen der Veneti A und B, der Laurentiani XXVII 3 und 15, des Mosquensis, des Vindobonensis 61, des Parisinus 2766, die er alle selbst vollständig collationiert hat; auch benutzt er neue Collationen anderer; so hat *H. Rabe* den Perusinus und den Cryptoferratensis für seinen Gebrauch verglichen, während er bei anderen Handschriften die Collationen von Leaf, Allen u. a. benutzt. — Es ist zu bedauern, dass in der Vorrede die Erläuterungen über die Handschriften so spärlich gegeben sind, dass wer über diese Sachen ein wenig nähere Auskunft wünscht, darauf verwiesen ist, die Jahrb. f. class. Philol. 27. Suppl.-B. p. 31 ff. zu vergleichen. Es ist unbequem, dass jene Abhandlung, die für die Vervollständigung der Ausgabe notwendig ist, nicht dadurch zugänglicher gemacht worden ist, dass das wichtigste aus ihr der Vorrede der Ausgabe beigefügt wäre. Jene grosse Menge von Handschriften, die allerdings vor der Gesamtzahl der uns aufbewahrten Codices noch weit zurückbleibt — die Zahl der unberücksichtigt gebliebenen Handschriften beträgt an 200 —, hat L. in Familien und Geschlechter zu teilen versucht, wobei er im wesentlichen den umfangreichen Studien des Engländers Th. W. Allen folgt. Allein auch nur ein vorläufiges, skizziertes Stemma aufzustellen ist weder Allen noch L. gelungen, ja es ist sogar unwahrscheinlich, dass man je so weit gelangt ein Stemma aufzustellen, wenn auch alle unsere Handschriften dereinst werden verglichen worden sein. Die Zersplitterung der Handschriften in

Familien hat vermutlich so lange vor der Zeit stattgefunden, welcher sie selbst angehören, dass sie sich unseren Nachforschungen entzieht, zumal da ein wirklicher Archetypus der homerischen Gedichte wie der meisten anderen classischen Schriften kaum je existierte.

Dass neue Papyri und Codices in der L.schen Ausgabe zum erstenmale verwendet werden, hat dem Text dieser Ausgabe keine wesentlich geänderte Gestalt verliehen. Es nimmt eher Wunder, dass bei all den neu hinzugekommenen Textquellen die Unterschiede zwischen dieser und den früheren Ausgaben in der Tat so geringfügig sind, ein Umstand, der jedoch durchaus nicht an sich an dem Wert des neu hinzugekommenen rüttelt, sondern nur die Einheitlichkeit der Vulgata im Grossen und Ganzen beweist. Eine andere Sache ist es, dass L. oftmals, wenn er auf Grund der ausserhalb der Handschriften vorliegenden Tradition festzustellen unternimmt, was zu schreiben sei, von der handschriftlichen Überlieferung verraten wird. Das Gesagte bezieht sich z. B. auf die Trennung der Wörter. L. schreibt immer *ἐυφρονέων, εὐκρείων, εὐναιόμενον, καρηκομόωντες* u. a. in einem Worte, obgleich die besten Codices oft diese Wörter in zwei zerlegen; auf der anderen Seite fasst er die Partikel *δε* als Postposition und schreibt *ἀγορὴν δε* u. s. w.; desgleichen schreibt er *οὔ πω, ὑπὲρ ὅρκια, εἰς ὅ κε* (*B* 332, *I* 46, *Λ* 666), ungeachtet dass die Handschriften in diesen Dingen bald auseinander gehen, bald das entgegengesetzte empfehlen. In ebenderselben Weise steht es mit der Frage, ob das syllabische Augment zu setzen oder wegzulassen sei; L. liebt es, das Augment wegzuschaffen (vermutlich weil Aristarch die augmentlose Form mit dem Ausdrucke *Ἰακῶς* bezeichnet) und zieht daher, wo es irgendwie möglich ist, das *ε* an das vorhergehende Wort mit Weglassen des Elisionszeichens, und zwar nicht immer in Übereinstimmung mit den Handschriften (*B* 779, *E* 514). *ἀρ* vor Vocalen will er nicht anerkennen, sondern schreibt *ἀρ'*, als wäre ein *α* elidiert, trotzdem dass dies in den Handschriften in keiner Weise angedeutet ist. Ein anderer Fall: L. trachtet nicht — wie Nauck — danach, womöglichst viele Dative des Pluralis auf *-οισι* zu erhalten, und schreibt daher *-οισ'* auch da nicht, wo die besten Codices das Elisionszeichen haben. L. löst — und zwar mit Recht, wie es scheint — nicht die Diphthongen auf, wo es das Metrum gestattet, sondern schreibt *Ἀτρείδης, Ἀργεῖοι* u. s. w. In diesem Falle aber führt ihn die Analogie dahin, dass er *I* 362 *εὐπλοίην* hat gegen das *εὐπλοΐην* der Handschriften, *Α* 129 zumal *Τροίην*, wo Aristarch, Herodian und die Handschriften *Τροΐην* fordern. Während Nauck *ἐύ* schrieb, wo das Versmass nicht *εὖ* als das allein mögliche dahinstellt, schreibt L. dagegen *εὖ* überall, wo es der Vers erlaubt, obgleich die Handschriften auch an solchen Stellen, wo mit metrischer Notwendigkeit *ἐύ* verlangt wird, jedes Zeichens der Diäresis entbehren. Nichtsdestoweniger

hat aber L. im Versschluss ὄφρ' ἐν εἰδῇς u. ä., damit er spondeischen Versen entgehe, und dies scheint doch eine ebenso unberechtigte und gewaltsame Conjectur zu sein, die nicht leichter zu entschuldigen ist als die Bekkers und Naucks, welche ὄφρ' ἐὺ εἰδῇς schrieben und dadurch den Zorn L.s erregen (Ar. hom. Textkr. II p. 228). Auch bei dem Hinzusetzen und Weglassen des ν ἐφελκυστικόν tritt die Unmöglichkeit hervor den Handschriften blindlings zu folgen, wenn man einen einheitlichen Text geben will. Gegen das Verfahren Bekkers und Naucks, die diesen flatterhaften Consonanten dem ϝ als Spielball überlieferten, versucht es L. der Lesart zu folgen, die in jedem einzelnen Falle von den Codices empfohlen wird; es muss aber beim Versuche bleiben, denn auch hier wird er gezwungen die Analogie zu verwenden, weil die beste Überlieferung an manchen Stellen, wo das ν metrisch notwendig ist, diesen Buchstaben weglässt (z. B. *B* 14, *Γ* 348). Desgleichen wird er auch bei dem ι subscriptum sehr oft von den Handschriften im Stich gelassen und genötigt, sich selbst eine Richtschnur zu bilden. Der Analogie gemäss hat er überall καλλιπάρηον, θνῇσκον, πάντῃ u. ä. In dem einen Worte τῷ schwankt er, denn bald schreibt er τὼ, bald τῶ und hält sich nicht wie in den oben besprochenen Fällen an eine bestimmte Schreibart, obgleich die alte Grammatikertradition die Lesart τῴ zu empfehlen scheint (Lentz: Herodian I p. 493 Note).

In noch höherem Masse beruht auf subjectivem Urteil die Entscheidung der Fragen, die Accent und Spiritus anregen. L. folgt in diesen Dingen im ganzen der alexandrinischen Grammatikerweisheit, und ebendeshalb ist er oft genötigt die handschriftliche Überlieferung zu vernachlässigen um das Analogieverfahren zu verwenden, was sich namentlich auf die Präpositionen bezieht.

Ich hätte dies alles einer so eingehenden Erörterung nicht wert gehalten, wenn es nicht eben diese scheinbaren Kleinigkeiten wären, die bezeugen, dass auch L. ebensowohl wie Bekker und Nauck, wenn auch in die entgegengesetzte Richtung, das Analogieverfahren nolens volens verwenden muss. Weil aber dem so ist, kann ich nicht läugnen, dass mir die wieder und immer wieder zurückkehrende Aufrechnung der Quasivarianten der Handschriften bezüglich der Trennung der Wörter, des Spiritus, des Accentes u. dergl. gewissermassen lästig geworden ist, weil es den Apparat so gar sehr anschwellen lässt und die Übersehbarkeit der wirklichen Varianten beeinträchtigt. Diese Fragen müssen ja dennoch auf ganz anderer Basis als auf der handschriftlichen entschieden werden — durch die Grammatiker nämlich und durch die Analogie —, und es wäre meines Erachtens daher der Stellung der Codices in solchen Dingen in einer zusammenfassenden Darstellung in der Vorrede der Ausgabe mit viel grösserem Erfolge Erwähnung gethan.

Wenn einerseits das Analogieverfahren in den besprochenen Fragen eine Notwendigkeit ist, die anzuerkennen L. zweifelsohne recht thut, so ist anderseits dies Verfahren, wenn es dazu verwendet wird, einen sprachlich einheitlichen Text und eine sogenannte ursprüngliche homerische Sprachform zu erzwingen, in eben dem Masse zu verpönen, wie es L. gethan. Dass die Nachfolger Bentleys im Irrtum befangen waren, wenn sie es unternahmen das verschollene ϝ den Ausgaben einzuverleiben, ist jetzt eine so allgemein anerkannte Tatsache, dass L. unstreitig einen Anflug des Don Quixotischen erhält, wenn er gegen die Windmühle des von ihm sogenanten «Knightianismus» Sturm läuft, wie gerecht auch der Anlauf wäre, wenn irgend ein Kundiger heutzutage die Versuche Payne Knights und Ficks für etwas anderes als philologische Curiosa hielte. Mit Recht lässt L. ausser Acht die Unmenge von «Verbesserungen» und Conjecturen, die die homerischen Gedichte zur «echten, ursprünglichen» Form zurückzuführen beabsichtigen, und die ebendeshalb so eitel sind, weil sie die Eigentümlichkeit der homerischen Sprache verkennen und vernichten möchten: dass es eine Sprache ist, die nur bis zu einem gewissen Punkte im Volke naturgemäss entwickelt ist, nachher aber eine Zunftsprache der Dichter wurde und, weil es mechanisch gelernt werden wollte, mit Formen versetzt wurde, die den Regeln der heutigen Sprachwissenschaft Hohn sprechen.

Was die Ausgabe Ludwichs als einen bedeutenden Fortschritt erscheinen lässt, ist erstens der Umstand, dass er im Gegensatze zu seinen Vorgängern ins Auge gefasst hat eine bestimmte Überlieferung zu geben — und zwar die auf die alexandrinischen Grammatiker zurückgreifende, weil er sie als die beste betrachtet; zweitens aber, dass er den kritischen Apparat um einen so beträchtlichen Teil hat vermehren und verbessern können, dass er den Wunsch steigert, das noch übrige Material kennen zu lernen. Allein auch der Herausgeber selbst ist darüber klar, dass noch eine grosse Arbeit bevorsteht, eine Arbeit, die deshalb nicht ganz befriedigend ist, weil das Ziel sich im Dunklen verliert; denn was jede andere Herausgabe bezweckt — das Verfasserexemplar zu erreichen —, ist und bleibt bei den homerischen Gedichten unmöglich. Aber je schwieriger und je verwickelter die Recension dieser göttlichen Gesänge ist, um so lobenswürdiger ist, wer wie Ludwich die Anbahnung von Wegen durch diese Wildnisse zu seiner Lebensaufgabe gemacht hat.

Kopenhagen.

Carl V. Oestergaard.

Journal of Comparative Literature. [1ste Hæfte.] January—March 1903. New York, Mc Clure, Phillips & Co. 101 S.

Lewis Einstein, Luigi Pulci and the Morgante Maggiore. (Litterarhistorische Forschungen, herausg. von Schick und v. Waldberg. XXII.) Berlin 1902, Felber. 68 S.

Man maa nutildags ogsaa regne med Amerika paa den litteraturhistoriske Forsknings Omraade, forsaavidt den angaar europæisk Litteratur i ældre og nyere Tid. Her foreligge nu to Prøver paa amerikansk Arbejde i Litteraturhistoriens Tjeneste. Det nye, smukt udstyrede Tidsskrift — der præsenterer sig som Kvartalsskrift — udgives ved Columbia Universitetet i New York, under nordamerikanske Videnskabsmænds Redaktion, men rigtignok ikke alene skrevet af Amerikanere: det har europæiske Medarbejdere og er ikke blot affattet i det engelske Sprog. En Redaktionsartikel, som skyldes den ene Redaktør, Professor G. Woodberry ved Columbia University, indleder Hæftet og gør Rede for Tidsskriftets Plan. Man vil behandle Verdenslitteraturen saavel efter Stof som Form, være taknemlig for hvert Bidrag til den litterærhistoriske Kundskabs Fællesskat, hvoraf engang ville være at drage Resultater af almen Betydning: «Time only can determinate what direction the study will finally take.» I Tilslutning til det omfattende Program bringer Hæftet Afhandlinger, Notitser og Recensioner fra mangehaande Kanter. Der er 1ste Afsnit af en interessant Skildring af fransk Indflydelse paa engelsk Aandsliv fra 17de Aarh.s Slutning («Huguenot Thought in England») af Ch. Bastide, Lærer ved Lyceet i Beauvais; endvidere nogle hidtil uudgivne latinske Breve fra Humanisten John Free (Phreas), en af de faa Englændere, der i 15de Aarh. personlig søgte italiensk Renaissance-Paavirkning syd for Alperne, — han studerede under Guarino Veronese i Ferrara, og det interessanteste af Brevene er til denne berømte Lærde. Mindre betydeligt er det følgende Bidrag, P. Toldo's «Molière en Italie», som maaske endda helst skulde være affattet paa Forfatterens Modersmaal, i hvilket Hæftet bringer en anden Artikel. Forøvrigt træffer man et Par komparative Undersøgelser over tildels folkloristiske Æmner, en Forklaring til et Sted hos Chaucer, en Anmeldelse af J. H. Millar's Bog om den europæiske Litteratur ved 18de Aarh.s Midte (New York 1902) — hvilket Arbejde idethele roses — og et Referat af Pérez Pastor's værdifulde «Documentos cervantinos» (begge Bind) ved den som dygtig Hispanist kendte Professor H. A. Rennert i Philadelphia; man faar heraf den glædelige Nyhed at vide, at en ny Udgave af Fitzmaurice-Kelly's ypperlige Cervantes-Biografi er under Arbejde. Alt i alt synes Indholdet af den transatlantiske «Journal of Comparative Literature»s første Trimester at love godt for de følgende.

Forfatteren af Bogen om Luigi Pulci lever i New York og har bl. a. udgivet et Skrift om den italienske Renaissance i England, hvori ogsaa Phreas' Breve ere benyttede. Synderligt original eller betydelig er vel ikke hans Fremstilling af «Morgante»s Digters Levned og poetiske Virksomhed, men den er letlæselig og populært oplysende om den interessante Renaissanceforfatter. I alt Væsentligt kan man give Einstein Ret i hans Opfattelse af Pulci: han er en Overgangsskikkelse, noget Nyt som «en virkelig Digter, der var baade alvorlig og munter paa een Gang», med et fremtrædende borgerligt Drag, Repræsentant for hvad man kunde kalde de bredere Lags Renaissance i Italien. Han er «broadminded» og «human», ligesaa lidt Atheist som den Tids dannede Florentinere overhovedet — her er jo et tidligere omtvistet Spørgsmaal — men efter sine Landsmænds Natur og Vane tilbøjelig til at «gøre Kommers» med alt, uden dybere satirisk Mening. Et komisk Epos er hans store Digt dog ikke, trods de komiske Partier; det mærkes, naar man læser det i sin Helhed. E. fremhæver — hvad det formelt Æsthetiske angaar — Digtets Mangel paa Komposition, de klare Beskrivelser, en egen Mangel paa Skønhed i Billederne, et ligefremt, noget ubearbejdet og undertiden af Slang-Vittigheder opfyldt Sprog, en letflydende, men upoleret Versifikation og idethele Vidtløftighed og en vis Ruhed. I Omtalen af Pulci's Kilder og hans Forhold til den hidtidige folkelige Epik over den karolingiske Cyklus' Æmner holder E. sig til P. Rajna's Fremstilling (Afhandlingerne i «Propugnatore» 1869 og 71). Den Maade, hvorpaa E. opfatter Pulci's og Lorenzo de' Medici's indbyrdes Forhold — at il Magnifico kun betragtede ham som Versemager og Spasmager —, er vistnok neppe rigtig. Heller ikke ere de Grunde slaaende, som han anfører til Fordel for Luigi's og ikke Broderen Luca's Forfatterskab til Digtet om Lorenzo's Turnering («La Giostra»); at Luigi ikke skulde være den, der blot affilede og afsluttede Broderens Digt efter dennes Død, synes ikke modbevist.

E. Gigas.

Äschylos' Sieben gegen Theben. Mit erklärenden Anmerkungen von *N. Wecklein.* Leipzig 1902, Teubner. 100 S.

Det är ett vackert arbete, Wecklein nedlagt på de äschyleiska och euripideiska tragedier, dem han kommenterat. Till raden af de förut behandlade har han senast lagt den enligt Aristophanes uttryck af Ares fyllda tragedien «De sju mot Thebe». Man återfinner i behandlingen samma förtjänster, som man är van att

finna hos Wecklein. En nyhet torde vara att de textkritiska anmärkningarna icke sammanförts i häftets slut utan meddelas i kommentaren under texten. Jag saknar tillräckliga vägledande metriska upplysningar.

Häftet inledes med ett par orienterande kapitel. Det första handlar om Oidipus-sagan före Äschylos. Det bör icke förvåna oss, om vi här återfinna föreställningen om Oidipus såsom ursprungligen en solgud, så utan grund som denna föreställning efter anmälarens mening än är. Wecklein söker stödja denna föreställning genom framhållande af de analogier, som förefinnas mellan Perseus-myten och Oidipus-sagan. Det antages nämligen vara obestridligt, att Perseus ursprungligen är en solheros. Men de analogier, som förefinnas, äro icke synnerligen slående, då de mest röra allmänna drag och, hvad som är det viktigaste, de sträcka sig icke till dessa mytkretsars centra. Det må därför vara med Perseus egenskap af ursprunglig solgud huru som helst; uppfattningen däraf bör icke influera på uppfattningen af Oidipus-gestalten. Icke heller vinner teorien om Oidipus såsom ursprunglig solgud något stöd af de bekannta orden i scholiet til Euripides Feniciskor 26, där det säges att somliga berättade att Oidipus var son till solguden. Denna notis saknar nämligen hvarje beröringspunkt med de otaliga andra notiser till Oidipussagan, som förekomma i litteraturen, och är redan därför misstänkt. Höfer i sin artikel Oidipus i Roschers lexikon antager, att vi ha en lucka i texten och att det ursprungligen icke var om Oidipus det utsades, att han var en son till solen.

Detta kapitel måste naturligtvis med nödvändighet stödja sig på det korta omnämnandet i Nekyia af Oidipus och Iocaste (Epicaste) samt på de torftiga fragmenten af senare episka dikter, som behandlade den thebanska sagokretsen. Beträffande tolkningen af Odyssé-stället (λ 275) kan jag icke instämma med Wecklein, som anser att *ἄλγεα πάσχων . . . θεῶν ὀλοὰς διὰ βουλάς* syftar på Oidipus bländande. Wi ha icke ens en skymt af bevis för antagandet att Oidipussagan i de enkla linier, i hvilka hon framträder hos Homeros, skulle känna detta mytdrag. Äfven inre skäl, som jag här icke kan utveckla, tala emot att vi redan på detta mytens stadium skulle möta berättelsen om Oidipus bländande. Fastmera syfta de anförda orden på summan af det lidande, hvilket Oidipus drog öfver sig genom sina ofrivilliga brott, och de erhålla en speciell förklaring genom Odysséställets slutord:

. . . . τῷ δ' ἄλγεα κάλλιπ' ὀπίσσω
πολλὰ μάλ' ὅσσα τε μητρὸς ἐρινύες ἐκτελέουσιν.

Äfven i andra punkter i detta kapitel afviker min uppfattning från Weckleins, men jag måste här förbigå dem. Som min hufvudanmärkning mot Weckleins framställning af myten vill jag framhålla följande: Wecklein har icke frågat sig hvilket drag i myten, som är det centrala, ur hvilket de öfriga dragen i mytkedjan,

vare sig de gå uppåt eller nedåt, organiskt utvecklat sig[1]. Därför saknar också Weckleins framställning allt perspektiv. Höfer har i sin redan nämnda artikel riktigt insett att mytens centrala och produktiva drag är sonens äktenskap med modern, men han har för litet begagnat sig af denna insikt för ett öfverskådligt ordnande af mytens organism. Själf har jag i den svenska filologiska tidskriften Eranos I sökt framlägga grunddragen till en genetisk framställning af Oidipussagans system. Men jag har ej kommit att fullfölja där gjorda ansatser. Beträffande för öfrigt mytens ursprung, som icke har det minsta grand med solen att göra, är det kanske riktigast af mig att hänvisa till Gruppe «Griechische Mythologie und Religionsgeschichte» pag. 504 (München 1902).

Det andra kapitlet i inledningen handlar om Oidipus-sagan hos Äschylos. Af den äschyleiska trilogi, som behandlade denna saga, hafva vi endast kvar den sista tragedien «De sju mot Thebe». De båda föregående, Laios och Oidipus, äro förlorade och för rekonstruktionen af deras innehåll hafva vi knappast någon annan ledning än den, som ligger i titlarna, då de bevarade fragmenten äro ytterst torftiga. Wecklein, mot hvars rekonstruktion af innehållet i de förlorade tragedierna jag intet väsentligt har att invända, går med rätta ut från den uppfattningen, att Äschylos förutsatte, att myten i det stora hela var känd för åskådarne, hvarför icke alla dess bindeled behöfde upptagas i den dramatiska behandlingen. Därigenom möjliggjordes för skalden koncentrationen kring ett mytiskt drag, men ett hufvuddrag i hvartdera skådespelet. — Den korta analysen af «De sju mot Thebe» är fin och träffande och vittnar om, huru intimt Wecklein förstår sitt original.

Wi komma nu till hvad som utgör uttolkarnes stora crux vid behandlingen af Äschylos tragedie «De sju mot Thebe». Jag syftar på tragediens slutparti, i hvilket Antigone-myten indrages. De olika ståndpunkter, som beträffande denna fråga kunna göras gällande och hvilka äfven äro mer eller mindre företrädda inom litteraturen, äro följande trenne:

1) Skådespelets slut är i dess helhet äkta.
2) Häroldsscenen (från och med vers 996) är en senare tilldiktning med stöd af Sophokles Antigone.
3) Hela Antigone-partiet från och med vers 941 jämte verserna 846—859 äro en senare tillsats.

I sin uppsats «Ueber die Textüberlieferung des Äschylos etc.» (i Münchenakademiens Sitzungsberichte för den 1ste Dec. 1888) yttrar sig Wecklein i korthet om frågan. Han förklarar där Antigone-Ismene partiet v. 941—995 på den grund äkta, att

[1] Denna anmärkning gäller också Weckleins framställning i hans lilla skrift «Die kyklische Thebais, die Oidipodie, die Oidipussage und der Oidipus des Euripides» (München 1901).

en klagosång af de båda systrarna bebådas redan i partiet 846—859, men det parti, som närmast följer, 860—940, synes icke hafva med de båda systrarna att göra, utan vara föredraget af halfkörer, hvadan systrarnas bebådade klagosång måste följa efter 940. Däremot anser Wecklein att häroldsscenen är oäkta, mindre därför, att den synes kräfva tre skådespelare, då stycket eljest synes beräknadt på två, än «weil kein Dichter sein Stück und die ganze Trilogie mit einem ungelösten Konflikt schliessen kann».

Något utförligare behandlar Wecklein samma fråga i inledningen till här anmälda edition sid 10 f. Här är den tanken honom icke främmande, att till och med häroldsscenen kan vara äkta och att följaktligen trilogien kan sluta med en olöst konflikt, något som han anser vara möjligt dels genom att förutsätta att åskådarne ur Thebais kände Antigones öde, dels genom antagandet att skalden ville genom denna vy in i framtiden lägga i dagen hela släktens undergång som följd af tidigare släktleds skuld.

Jag kan nu icke gilla denna uppfattning. Ju mera jag gjort mig förtrogen med skådespelet, dess starkare har det intryck, jag mottog redan då jag första gången genomläste det, satt sig fast: nämligen att allt hvad som rör den speciella Antigonemyten måste ur skådespelet aflägsnas. Då Wecklein tror sig kunna försvara inryckandet af Antigone-konflikten i Septem med en hänvisning till att åskådarna ur Thebais kände Antigones öde, så vill jag fästa uppmärksamheten vid att detta antagande helt och hållet sväfvar i luften. Jag åtminstone känner icke spår till skäl för ett sådant antagande. Den, som fäster sig vid mytens genetiska utveckling, torde få samma intryck som jag, att Antigonedraget utbildats först hos tragici (Sophokles). Därtill kommer att i lika hög grad som Antigone-myten saknar episkt kynne, i lika hög grad är den präglad af tragisk åskådning.

Den redan vidrörda svårigheten med den tredje skådespelaren bemöter Wecklein med att anföra, att för Ismenes roll kräfves icke någon sådan utan blott en sångare, en *παραχορήγημα*. Möjligheten däraf vill jag icke förneka, men väl sannolikheten. För öfrigt vill jag lägga vikt på två ställen, som i denna diskussion anförts och dem äfven Wecklein öfvervägt. I vers 896 förutsätter koren att de båda bröderna varda vederbörligen jordade vid sina fäder (*σιδαρόπληκτοι δὲ τοὺς μένουσι . . τάφων πατρῴων λαχαί*). Den skald, som skref dessa verser, synes alltså icke känna till den konflikt, som anknöt sig till Polyneikes jordande[1]. — Vers 939 säger skalden *δυοῖν κρατήσας ἔληξε δαίμων*. Den skald, som här säger att med de begge brödernas besegrande släktens olycksöde är fullbordadt, har icke heller känt Antigonemyten i dess anknytning till myten om de båda brödernas fall.

[1] Står icke också vers 803 i strid mot nämnda förbud?

För öfrigt göra dessa ord intryck af att vara skådespelets naturliga afslutning.

Man har velat se spår af en senare tids sofistiska teori i versen 1062 πόλις ἄλλως ἄλλοτ' ἐπαινεῖ τὰ δίκαια. Jag skall icke yttra mig om den bevisningskraft, detta ställe äger. Däremot skall jag fästa uppmärksamheten vid ett annat ställe, som jag önskar diskuteradt, därför att det synes mig vittna om åtminstone häroldsscenens senare affattningstid. Jag syftar på versen 997, där det talas om δήμου πρόβουλοι i betydelsen af statens styresmän. Eljest synes det som om πρόβουλος, där detta ord förekommer i den tidigare litteraturen, segare hölle fast vid sin rent etymologiska betydelse. Då vi här möta ordet i den tekniskt politiska betydelsen af högsta statsmyndighet, förutsätter det icke då den korta period i Aténs statslif, då högsta makten där var öfverlämnad åt ett kollegium af tio πρόβουλοι? Gentemot dessa och andra skäl framhåller Wecklein att slutpartiets språkliga form alltigenom visar sig äschyleisk. Särskildt har Wecklein fäst sig vid den äschyleiska anda, som fläktar oss till mötes ur versen 1038 ἤδη τὰ τοῦδε διατετίμηται θεοῖς.

Men jag är myckat tveksam, huru jag skall fatta detta ställe. Troligen har Wecklein rätt, då han af scholiastens ord sluter, att denne i sin text icke läst det οὐ, som efter τοῦδε följer i vår text. Men ha vi någon logik i sammanhanget här? Härolden spörjer Antigone, om hon tänker med begrafning hedra den man, hvilken staten afskyr; hvarpå Antigone efter Weckleins text och tolkning svarar: »bereits ist dessen Sache von den Göttern zu Ende geehrt d. h. mit dem Ehren dieses Mannes ist es aus, da er tot ist, die Zeit zum Ehren ist für ihn vorüber». Är detta det svar vi vänta oss? Återstår icke fastmera för den döde Polyneikes begrafningens heder, hvilken Antigone i trotsig och stark pliktkänsla ämnar tillkämpa honom? Som bekannt har denna vers äfven eljest blifvit föremål för texträttelse, hvilken jag dock här förbigår, nöjande mig med att påvisa den motsägelse, jag tror mig finna i Weckleins text.

Man har i allmänhet icke stött sig på den teatraliska anordningen vid skådespelets slut, där den ena halfkören följer Ismene för att jorda Eteokles, den andra Antigone, för att trots förbudet visa Polyneikes den sista tjänsten. Hvilken nödvändighet gifves det för koren i Äschylos Septem att uttala sig för eller mot statsmyndighetens förbud mot Polyneikes jordande? Och är det icke en ren missuppfattning af mytens innersta mening att låta Antigone, hvars heroiska gestalt kommer till sin rätt endast om hon står ensam i striden, då hon går att trotsa förbudet, vara ledsagad af en halfkor, som med henne sätter sig öfver förbudet och visar samma heroiska handlingskraft som den tragiska hjältinnan själf?

Jag skall till deras tjänst, hvilka hålla på Antigoneepisodens

äkthet framhålla en omständighet, som visar, att texten i hvarje fall icke befinner sig i den ordning, vi skulle vänta. Jag går ut ifrån att det medgifves att verserna 860–940 icke hafva med de båda systrarna att göra, utan äro föredragna af halfkörer. Men nu föregås dessa versar af ett litet lyriskt parti 846—859, som förkunnar de båda systrarnas inträde på scenen och deras afsikt att veklaga öfver de båda bröderna. Denna veklagan följer emellertid icke förän efter 940. Detta stämmer icke med vanlig dramatisk teknik, som fastmera fordrar att systrarna börja sin veklagan strax, sedan de blifvit så att säga presenterade för publiken och denna blifvit underrättad om i hvad syfte, de kommit. Följaktligen böra verserna 847—859 inskjutas efter 940, så att de verkligen komma att fylla sin uppgift att vara en inledning till systrarnas veklagan, ty att antaga att Antigone och Ismene som stumma personer varit inne på scenen, under det att koren föredragit det långa partiet 860—940, är helt visst att missbruka Aristophanes uppgift i Grodorna, att Äschylos ofta på scenen införde personer, som sutto där länge i stumt grubbel. Bergks mening är icke osannolik, nämligen att den som tilldiktat Antigone-episoden ville med densamma förtränga styckets ursprungliga slut, men att detta genom en tillfällighet bevarats åt oss åtminstone till en större del, men kommit att felaktigt inskjutas mellan Antigone-episodens uppslag och dess fortsättning i systrarnas klagosång. Fordran att systrarnas klagosång, omedelbart efter det den bebådats, tager sin början är naturligtvis lika berättigad som den fordran är, att, när en persons inträde på scenen kungjorts, denna person också verkligen skall inträda på scenen[1].

Hvad angår själfva den Äschyleiska textens gestaltning är det icke möjligt att ingå i någon detaljerad granskning af densamma. Den traderade Äschyleiska texten vädjar som bekannt synnerligen ofta till konjectural-kritisk behandling. Som allmänt omdöme gäller att Weckleins ändringar äro väl öfvervägda, om också icke alltid sannolika, och att de åstadkommit en i det hela lätt läsbar text, om detta epitet öfver hufvud kan användas på Äschylos. Jag skall här blott fästa mig vid några få kritiska punkter.

Beträffande det svåra stället v. 10 ff. delar jag i det hela Weckleins uppfattning att en vers här fallit bort, hvilken omnämnt de egentligen i krigsåldern stående. Att, som någon velat,

---

[1] I Euripides Feniciskor 1582—1583 har koren följande replik:

πολλῶν κακῶν κατῆρξεν Οἰδίπου δόμοις
τόδ' ἦμαρ. εἴη δ' εὐτυχέστερος βίος.

Jag har i denna tidskrift, tredie række, V. bind s. 9 f. återställt den riktiga läsarten *εὐτυχὲς τέλος βίου*. Den som förstår att repliken i denna form måste omedelbart inleda den scen, i hvilken Oidipus slutar sina dagar, har därigenom ett medel i sin hand till afgörande af hvilka partier, som i det följande böra såsom oäkta aflägsnas ur texten.

anse att endast ynglingar och öfveråriga nämnas på den grund, att det egentliga krigsmanskapet redan intagit sin plats vid muren, synes icke vara tillåtet, särskildt med tanke på v. 31, där uppmaningen:

ὁρμᾶσθε πάντες, σοῦσθε σὺν παντευχίᾳ etc.

måste gälla allt stridbart manskap och särskildt de i egentlig mening krigspliktige. Däremot är jag böjd att anse v. 13 för en interpolation, uppkommen af en marganteckning, som rörde sig om de i texten nämnda olika åldrarne. — V. 45. Är det icke skäl att misstänka *φόβον* i det sammanhang, i hvilket den gudomligheten här nämnes? — På det svårt förvanskade stället vv. 83, 84 ger Wecklein efter alla de ändringsförslag, som äro gjorda till stället, en lätt läsbar text. Att han i detta fall eller liknande — och de äro många — skulle hafva träffat den ursprungliga texten, därom är hvarken han själf eller någon annan öfvertygad. Jfr. v. 124, där Wecklein har

ἰχθυβόλοις μάχαν ἀποσοβῶν κέντροις,

men den handskriftliga läsarten är

ἰχθυβόλῳ μαχανᾷ Ποσειδᾶν.

Likaledes har Wecklein återställt en enkel text i vv. 264—265, dock först genom våldsamma afändringar, i det att dessa båda versar motsvaras af tre versar i den handskriftliga traditionen. — V. 241. Det hade väl varit riktigt att här insätta det *σέ*, som icke kan umbäras, under det att *ἐμέ* icke passar i sammanhanget. — V. 322. I denna vers är det handskriftliga *δωμάτων στυγερὰν ὁδόν* icke utan stöd af ett Eustathius-ställe ersatt af orden *ὀμφάχων τρυγερὰν δρόσον*, hvilka väl passa i sammanhanget. Att den poetiska tanken här i alla fall döljer sig under ett svårgenomträngligt uttryck framgår af Weckleins återgifvande af stället: «Beweinenswert ist es für sie gleichgepflückt vor der Zeit unreif gepflückter Herblinge Nass einzutauschen». — I v. 395 föredrar jag Grotii ändring *τῶνδε* framför handskriftens *τόνδε* — detta i sammanhang med min uppfattning att Eteokles icke på scenen är omgifven af de sex härförarne. — V. 587. Jag har svårt för att få någon naturlig förbindelse mellan orden *καρπὸς οὐ κομιστέος* och det föregående. Jag är därför böjd att förena dem med de följande och med antagande af Kecks äfven af syntaktiska skäl föranledda rättelse skrifva *καρπὸς οὐ κομιστέος ἄτης ἀρούρας, θάνατος, ἐκκαρπίζεται.* — Verserna 770—771 heter det:

τέκνοισιν δ' ἀρὰς
ἐφῆκεν ἐπικότους τροφᾶς,

hvartill Wecklein anmärker: «*Τροφή* bezieht sich auf die Pflege der greisen Eltern, welche Pflicht der Kinder ist . . ., wie die kyklische Thebais den Grund des Vaterfluches in der Verletzung dieser Pflicht fand». Men är icke det motiv, hvilket Thebais framhåller för faderns förbannelser, alltför tuttigt för att kunna ligga till grund för samma mytdrag hos Äschylos? Jag är därför

böjd för att med Schütz och andra tolka τροφή om uppfostran af de barn, som blifvit födda i det blodskändande äktenskapet. Hvad beträffar Weckleins anmärkning mot denna uppfattning: «Dann aber würde der Fluch auch den Töchtern gelten», så väger den icke mycket, så länge all sannolikhet talar för att Äschylos antingen icke känt eller åtminstone helt bortsett från det mytdrag, som låter äfven döttrar födas ur Oidipus äktenskap med Iokaste. — V. 813. *ἀτέκνους* om de båda bröderna (*ἀτέκνους κλαύσω πολεμάρχους*) har vållat någon svårighet. Wecklein anmärker: «Die Erwähnung der Kinderlosigkeit ist hier ganz zwecklos, abgesehen davon, dass von Polynikes ein Sohn Thersandros, von Eteokles ein Sohn Laodamas erwähnt wird. Wahrscheinlich ist *ἄνδρας* für *ἀτέκνους* zu setzen». Jag kan icke gilla innehållet i denna Weckleins anmärkning. Det är sannt att redan Pindaros (Ol. II 76) tyckes känna Thersandros såsom Polyneikes son, men därför är det icke sagdt att Äschylos kände detta mytdrag, enligt hvilket Polyneikes och Eteokles lämnade söner efter sig. Och om han också känt det, så har han gestaltat myten så, att han nödgats se bort ifrån det, ty hos Äschylos fordrar mytens tragik att Laios ätt för dess brotts skull helt och hållet går under med Oidipus i blodsskam aflade söner. Följaktligen måste Äschylos låta dem båda dö barnlösa, och detta är så mycket mindre en ändamålsvidrighet, att denna barnlöshet nämnes, som den enligt grekisk åskådning utgjorde ett plus i den tragiske hjältens eller hjältinnans lidande. *ἀτέκνους* försvarar därför väl sin plats och kan icke ersättas af det matta *ἄνδρας*.

Skall jag till sist sammanfatta mitt omdöme om Weckleins upplaga af Äschylos' Sieben gegen Theben, så kommer det att låta gynnsammare än föregående anmärkningar måhända ge anledning förmoda. Weckleins förtrogenhet med originalet har gjort det möjligt för honom att i knapp form ge en utmärkt kommentar och säkerligen kunna vi vänta oss att mången, som eljest skulle gå förbi Äschylos mäktiga drama, nu skall under Weckleins erfarna ledning med intresse studera sig in i detsamma.

Göteborg.

Johannes Paulson.

Oluf Nielsen, Kortfattet fransk Grammatik til Brug i Skolernes Mellemklasser. Anden Udgave. Kbh. 1901, Gyldendal. 128 s.

Som det bemærkes i forordet, er denne anden udgave, der forholdsvis hurtigt har vist sig nødvendig, ikke synderlig afvigende fra første. At de af det franske undervisningsministerium tilladte lempelser har medført forandring paa visse punkter, er

der ikke noget at sige til, om end hele denne reform maa siges at være af forholdsvis underordnet betydning for skoleundervisningen. Men forfatteren har ikke været tilstrækkelig paa sin post overfor disse nye bestemmelser, der ikke alle er lige klare og lige vellykkede. Den bekendte franske grammatiker Clédat siger saaledes i anledning af paragraffen om *gens*: «ce paragraphe de l'arrêté risque d'être mal compris des étrangers», og denne frygt viser sig at være vel begrundet, thi forf. af nærværende bog har af den ladet sig forlede til at ændre første udgaves i det hele rigtige regel, saa at den nu i anden udgave er helt urigtig og kan give anledning til slemme misforstaaelser. Et adj., der hører til ordet *gens*[1], kan ikke altid være femininum, saaledes som den første halvdel af forf.s regel lyder. Det er kun i staaende forbindelser som *les vieilles gens, les bonnes gens* og enkelte andre, at adj. er fem., men disse udtryk opfattes som et slags ubestemte pronominer, hvorfor alle andre adjektiver normalt sættes i hankøn: *instruits par l'expérience tous les vieilles gens sont soupçonneux.* Dette er faktisk den moderne sprogbrug, ogsaa i nyere franske bøger, og naar det franske undervisningsministerium har tilladt, at man kan sætte alle adj. i fem., er det heri som i andet aabenbart gaaet for vidt. Desuden maa man huske paa, at det blot hedder, at man vil tillade fem. i dette tilfælde; der er et lovligt stort spring fra den omstændighed, at sligt ikke skal regnes franske skolebørn til last, til at optage det i en skolegrammatik. Der kunde i det højeste være tale om at tilstede frit valg mellem masc. og fem. ved forbindelserne *les vieilles gens* o. s. v., derimod ikke ved *les honnêtes gens* og alle lignende tilfælde, hvor det foranstillede adjektivs hunkønsform falder sammen med hankønsformen. Men da som sagt sprogbrugen afgjort gaar i retning af at lade alle adjektiver (ogsaa *tous*), undtagen netop *vieilles* etc. i de staaende forbindelser, være masc., staar man sig sikkert bedst ved at se helt bort fra ministeriets arrêté paa dette punkt.

Det er ogsaa mere end tvivlsomt, om forf. har handlet ret i at optage bestemmelsen om, at *hymne* kan være baade fem. og masc.; dette ord er i virkeligheden masc. i moderne fransk, i hvert fald er de tilfælde, i hvilke det undertiden i forældet sprog er fem., aldeles uden betydning for skoleundervisningen. Det samme gælder bemærkningerne om *aigle* og *amour*.

Der kan i det hele taget rettes den anke mod nærværende bog, at den ikke radikalt nok har foretaget en oprømning i det stof, der i flere menneskealdre har udgjort indholdet af franske skolegrammatiker, uden at man har taget hensyn til, at det franske sprog ikke mere er det samme som i den klassiske periode.

[1] Singularisformen *gent* kunde helt forbigaas, tilmed da der i § 71 læses, at *gens* kun bruges i pluralis.

Hvorfor skal eleverne lære, at *aïeul* i pl. har *aïeux* og *aïeuls*, naar den sidste form ikke mere tilhører det moderne sprog, der anvender *grandpère et grandmère*? Det vilde være fuldkommen tilstrækkeligt at konstatere, at *aïeul*, *ciel* og *œil* i pl. hedder *aïeux*, *cieux* og *yeux*; formerne *ciels* og *œils* træffer eleverne vel kun i deres stileøvelse, der med lige stor ihærdighed indøver almindelige og sjældne ting.

Det vilde være en let sag at nævne en hel række andre steder, hvor forfatteren i alt for høj grad har holdt sig til det traditionelle. Jeg skal nøjes med at anføre ganske enkelte. En sætning som *l'avare n'aime que soi* (§ 91) er ikke moderne fransk; *soi* maa her erstattes af *lui-même*. — Det er ikke korrekt at sige, at *on* undertiden hedder *l'on*, naar det ikke udtrykkeligt tilføjes, at *l'on* kun forekommer i bøger. — Pronominerne *nul* og *tel* er i moderne fransk i høj grad paa retur; det første kunde passende udelades af en skolegrammatik, det andet maa nævnes i visse vendinger med den tilføjelse at det danske ‚saadan' paa fransk i reglen gengives ved *comme ça* eller *pareil*. Ved *tous* maatte bemærkes, at ‚alle' paa fransk i alm. hedder *tout le monde*, ved *chaque* at ‚hver' i reglen udtrykkes ved *tous les*. — *Quelque . . . que* (§ 106 am.) er i allerhøjeste grad forældet for *si . . . que*, ligesaa *quoique* (§ 138) for *bien que*, og *point* (§ 142), alt sammen ting, der træder tilstrækkelig tydeligt frem i bøger, der nogenlunde gengiver det moderne omgangssprog. Meget af den slags er ogsaa omtalt i den grammatiske literatur (med undtagelse af egenlige grammatiker); Storm gør saaledes i Dialogues français II 41 opmærksom paa, at *pas* sjældent eller aldrig udelades ved *savoir*, *pouvoir* etc. Ikke desto mindre læses i nærværende bog § 142 am. 2 c, at «fyldeordet» kan udelades ved disse verber. Man kan ikke indvende, at udtryk som *je ne sais* ofte forekommer i bøger (saaledes regelm. hos Zola, der er meget konservativ paa dette punkt); thi den praktiske grammatik skal fremstille det virkelige sprog, — til vejledning ved læsning behøves den ikke. Det er beklageligt, at forfatteren ikke har kunnet benytte E. Rodhes lille bog: *Essais de philologie moderne* I *Les grammairiens et le français parlé*. Lund 1901, der er epokegørende for behandlingen af moderne fransk grammatik, og som jeg her benytter lejligheden til paa det varmeste at anbefale alle, der giver sig af med fransk.

Ogsaa i fortegnelsen over de uregelmæssige verber kunde adskilligt stryges; f. ex. er der ingen grund til at nævne *seoir*, der er forsvundet af det almindelige sprog; man kan ofte hos moderne forfattere iagttage, at sætninger som *ce chapeau vous sied bien* betragtes som «des vieux clichés». Eleven skal lære, at det hedder *ce chapeau vous va bien*. Træffer han saa engang det andet udtryk, kan han faa den fornødne oplysning af ordbogen.

Den fonetiske udtalebetegnelse er i det hele korrekt. Dog er der næppe nogen grund til at angive udtalen [*gwalæt*], da det nu almindeligst hedder *goélette*, ligesom [*pwaña:r*] er hyppigere end [*pɔña:r*]. *Trop* udtales ganske vist oftest [*trɔ*], men foran pause altid [*tro*]. Ordet *chut* lyder ikke som [*šyt*], men som [*št*] med læberunding ved *š*.

Hist og her findes der enkelte urigtige forklaringer. *Labeur* er ikke, som det siges fodn. s. 35, et verbalsubstantiv uddraget af *labourer*, og naar *ne* i *je crains qu'il ne le fasse* forklares derved, at den tanke, der ligger bagved, er: jeg haaber, at han ikke gør det — saa maa dertil bemærkes, at der for nutidsfranskmænd slet ikke ligger nogen tanke bagved, men *ne* findes, fordi det oprindelige latinske udtryk ifølge sin natur har nægtelse. — Det turde være paa tide at komme bort fra udtryk som «delingsartiklen udelades», «delingsartiklen falder bort», der ikke blot er sproghistorisk ukorrekte, men ogsaa let kan give eleverne den urigtige opfattelse, at sætningen *la maison est remplie de soldats* egenlig skulde hedde *la maison est remplie de des soldats*, hvilket endog findes doceret i en fransk syntax af G. Stier.

Kr. Sandfeld Jensen.

Den böhmiske Udtale.

Jeg har ovenfor XI 119 gjort opmærksom på, at den ejendommelige böhmiske Udtale af Præpositionerne *v*, *z*, *s*, *k* foran Ord, der begynder med Vokal, først er iagttaget og beskrevet af den bekendte norske Slavist og Fonetiker Professor Olaf Broch. Jeg gjorde imidlertid Indsigelse mod den Bemærkning hos ham, at *v*, *z*, s, *k* danner en Stavelse for sig. For at forebygge Misforståelse ønsker jeg udtrykkelig at tilföje, at min Indsigelse først og fremmest udgår fra et praktisk Synspunkt; fra den theoretiske Fonetiks Side er der nemlig intet i Vejen for at anerkende Brochs Beskrivelse (som bekendt finder Sievers Bistavelser endogså i Grupper som *spa sta* eller *apt akt*; sml. Jespersen, Fonetik § 402 om disse Grupper og om Ord som *Hests*). Men de indfødtes umiddelbare Opfattelse regner ikke *v*, *z*, s, *k* for særlige Stavelser, og den fremmede, der vil tilegne sig Udtalen, bör ikke göre sig Umage for at få en særlig Stavelsetop til at træde frem, men tværtimod efter Evne trykke den ned. Broch har hørt en Pavse efter *z* i *z křemene*; jeg henviste i den Anledning på en lidt for kortfattet Måde til det Faktum, at der undertiden kan høres en Overgangsvokal i en Gruppe af Konsonanter i Ordenes Forlyd (f. Eks. mellem *d* og *n* i *dni*). Det væsentlige i denne Udtale er ikke selve Overgangsvokalen, der blot er en Kontinuation af Konsonanternes Stemmeklang, men derimod den løse Sammenslutning mellem Konsonanterne. Denne samme løse Sammenslutning må sikkert også kunne finde Sted i stemmeløse Grupper som *skř* i *z křemene*, uagtet der her ikke vil kunne optræde nogen Overgangsvokal. Her vil der altså blive en virkelig Pavse. Denne theoretisk formodede Pavse har jeg ikke selv lagt Mærke til, men det undrer mig ikke, at en skarpere Iagttager har hørt den. Men jeg tillægger ikke denne Pavse nogen Sammenhæng med Udtalen *f'o*, *s'o* i *v ohni*, *z oka*, men formoder tværtimod, at den samme Pavse, som er hørt i *z křemene*, ogsaa vilde kunne høres i *skříně*.

23. April 1903.

Holger Pedersen.

Några bidrag till nordisk språkhistoria.

Af Elof Hellquist.

1. Om isl. *siklingr* och *buðlungr*. 2. Några anmärkningar om de germanska kort- och smeknamnen samt de germanska mediageminatorna. 3. Germanska ord med betydelsen 'padda, groda'.

Siklingr är ett i den äldre eddan och annan isländsk poesi flera gånger uppträdande ord. Särskildt torde läsaren erinra sig det från Helgesångerna samt från strofen om Fjǫlner i Ynglingatal. Öfriga beläggställen se t. ex. Egilson, Fritzner, Wisén Carm. norr. och Gerings eddaglossar. Ordet kan öfverallt, där det förekommer, öfversättas med 'furste, konung' — betydelser som också lexikograferna mangrannt tilldela detsamma.

Dessutom finnes ordet i Snorraeddan som släktnamn: *Siklingar* kallades enligt denna källa den släkt, till hvilken *Sigarr*, *Siggeirr* m. fl. hörde.

Denna de gamle isländingarnas uppfattning af detta ords härkomst och egentliga betydelse anser Bugge PBB 13 : 180 i likhet med Müllenhoff delvis bero på en sen och oskicklig kombination, men sammanhanget med namnen på *Sig-* synes honom säkert. Äfven i sitt arbete om Helgedikterna[1] förfäktar han samma mening och erinrar därom, att i Helgediktningen äfven andra släktnamn såsom *Ynglingar*, *Vǫlsungar*, *Dǫglingar* m. fl. förekomma som appellativer med samma betydelse som *Siklingar*.

Han vänder sig i detta sammanhang mot en annan förklaring, som framställts af ordet, nämligen Noreens i dennes afhandling om Ynglingatal[2], enligt hvilken här en afledning af ett **sikell *sikoll* skulle föreligga, det senare ordet identiskt med ags. *sicol*, fht. *sihhila* 'lie, skära'. Den i strofen om Fjǫlner förekommande form *sikling*, som Noreen anf. st. närmast har för

[1] Studier over de nord. Gude- og Heltesagns Oprindelse 2 : 128.
[2] Uppsalastudier s. 196.

ögonen, anser Bugge[1] snarast tyda på inflytande från Helgediktningen, där ordets ursprungliga betydelse af ett släktnamn tydligare framskimrar.

Sin egen uppfattning om utvecklingen af ordet *siklingr* framställer Bugge närmare i det nyss omtalade arbetet om Helgedikterna[2]. *Siklingar* har uppstått ur **SiggeiRlingar* som t. ex. *Veklingar* hos Egil Skallagrimsson ur **VégeiRlingar*. Han jämför äfven fno. *Otleff* = *Oddleifr*, *Eklauus* (möjligen) af *Eggláfr*, *hǫkunótt* af *hǫggunótt*, *Hopelstadhum* = *Hobbelstad*.

Med rätta synes emellertid Noreen Upps.-stud. s. 196[3] hafva betecknat den öfvergång *ggl* och *kl*, som af Bugge antages, för ouppvisad och «väl även ouppvisbar». Om jag t. ex. bortser från *Veklingar*, är *Eklauus* af de ofvan anförda exemplen det enda fullt analoga fallet, och det betecknas af Bugge själf som osäkert: han framkastar nämligen äfven den möjligheten, att namnet kan vara lånadt från engelskan.

Hvad nu beträffar de två återstående orden, *Siklingar* och *Veklingar*, hvilka anförts som stöd för en dylik ljudöfvergång, har jag att för dessa ord framställa ett annat förslag till förklaring, hvilket synes mig sannolikare än de ofvan refererade.

Det ansluter sig emellertid ganska nära till prof. Bugges härledning. I likhet med Bugge är jag nämligen öfvertygad om, att isl. *siklingr* ursprungligen varit ett släktnamn på *-ling*, men afviker från honom beträffande uppfattningen om formens tillkomst. *Siklingr* är efter min mening bildadt af ett kortnamn till sammansatta personnamn på *Sig-*, som snarast lydt **Sikke* och är identiskt med friesiska *Sicco*, om hvilket se Stark Kosen. s. 20, fht. *Siccho* (jämte *Sicco*), hvilket äfven Förstemann Ahd. Namenbuch 1²: 1317 f. för till de germ. namnen på *Sig-*. En annan kortnamnsform till samma stam är, som bekant, sv. *Sigge* = fno. *Sigge* (Kjær o. Rygh Norske Gaardnavne IV. 2: 19). Dylika bildningar äro icke sällsynta i isl. och fno.; här erinras t. ex. om *Ambi* (: *Arnbjǫrn*), *Aski* (: *Asgerðr*), *Buddi*, *Butti* (: *Bótolfr*), *Gakki*; se Rygh Gamle Personnavne passim.

Ett analogt exempel är utom de förut omnämnda isl. *buðlungr*, som t. ex. förekommer i Atlakviða i förbindelsen *bęr bǫþlonga* 'furstarnas bostad'. Ordet är identiskt med det släktnamn, som ingår i fty. ortnamnen *Budilingen*, *Bodulunghova* (Förstemann

[1] Bidrag til den ældste Skaldedigtnings Hist. s. 124.
[2] Mera antydningsvis har det skett redan PBB 13: 180.
[3] Noreen vänder sig mot framställningen i PBB.

I[2]: 322), af personnamnet *Bodilo*, jf. isl. *Buðle*, till den i germ. språk vanliga personnamnsstammen *Bod-*. Ordet *buðlungr* har sålunda intet att skaffa med *búð* 'bude' och kan ej, såsom Noreen Aisl. gr. § 114,5 antager, tjäna som exempel på förkortning af *ú* > *u* framför dubbelkonsonant[1].

Buðlungr erbjuder en fullständig parallell till *Siklingr* så till vida som det liksom detta är bildadt af ett kortnamn och användes i öfverflyttad betydelse af 'konung, furste'. Släktnamn på *-l-ungr* äro, såsom jag å annat ställe skall visa, ganske vanliga i Norden.

En fråga är, om icke detta *Sikke* rent af har samgermanskt ursprung. Vi ha redan funnit det i fht., bland frieserna och — efter min mening — i västnord. Det tycks äfven ha förekommit i Sverige. Idén till den här gifna förklaringen af *Siklingr* har jag nämligen erhållit i samband med undersökningar af en grupp svenska ortnamn.

Af de i östra Skandinavien synnerligen vanliga ortnamnen på *-inge*, *-linge*, *-unge* o. d. — de uppgå till ett antal af c. 700 — innehålla efter mitt förmenande de allra flästa (i rundt tal c. 650) sådana släktnamn. Men dessa äro ofta icke bildade af personnamnet själft, i Sverige i alla händelser aldrig af sammansatta sådana, utan af kort- eller smeknamn, som existerat vid sidan af dessa. Hit bör därför bl. a. föras nsv. hemmansnamnet *Sickinge*[2] Ljungby socken, Sunnerbo härad Smål., hvilket tycks vara bildadt af ett släktnamn **Sikkinger*. Jag hoppas i ett annat sammanhang kunna visa, att åtskilliga af dessa släktnamn äro bildade af kort- eller smeknamn, som till sin struktur just kunna jämföras med **Sikke*. Så innehåller fsv. gårdnamnet *Lippinge* (SD ns 2 : 194 från 1409), nu *Lippinge* i Alsike socken, Ärlinghundra härad Uppl., ett kortnamn *Lippe* (= fda. *Lippæ*) och vidare fsv. gårdnamnet *Gladdunge* (SD 3 : 686 från 1339), nu *Gladdinge* i Ripsa socken, Rönö härad Sdml., ett smeknamn **Gladde*, bildadt till den af Lundgren Sv. landsm. X. 6 : 68[3] anförda personnamnstam, som ingår i fsv. **Gladher*, **Gladhi*. *Gladde* kan till sin form närmast jämföras med det äfven förekommande *Siggo*[4], sv. *Sigge*.

---

[1] *Korrekturnot.* Exemplet har emellertid strukits i den nyss utkomna tredje upplagan (§ 122, 4).

[2] Någon fsv. form af detta namn känner jag tyvärr icke, ehuru jag genomgått de (tryckta) källor, som stått mig till buds.

[3] Jfr äfven Rygh Gamle Personnavne s. 90.

[4] Förstemann I[2]: 1318.

Af samma art äro de släktnamn, som afledts af diminutiviska personnamn på t. ex. *-k*, *-l*, *-t*. Ett sådant var det nyss omtalade isl. *buðlungr*. Exempel på andra finna vi i rätt stort antal bland de släktnamn, som ligga till grund för svenska ortnamn på *-inge*, *-unge* o. s. v., såsom **Væskinger* (i gårdnamnet *Væskinge* från 1375, nu *Väskinge* Uppl.), hvilket jag härleder ur ett **Vaske* = fht. **Wasihho* (jfr. det på något annat sätt bildade fty. personnamnet *Wesikin*[1]) af stammen i fht. personnamnen *Waso*, *Wasung* o. s. v., eller **Vantunger* (i gårdnamnet *Vantunge* Uppl.), af ett **Vante* = fty. *Wanito*[2], af den bekanta personnamnsstammen *Van-* — blott ett par fall af de många, som skulle kunna anföras. För att nu återvända til *Sickinge*, utgår det sålunda genom förmedling af ett släktnamn *Sikkinger* från ett kortnamn **Sikke*.

Identiskt med isl. *Siklingr* är det släktnamn, som ingår i gotländska ortnamnet *Siçklings* Klinte socken. Jag har antecknat c. 50 ortnamn från Gotland på *-ings*, *-ungs*, *-lings*, *-lungs*, som måste innehålla dylika släktnamn. Äfvenledes erinras om engelska ortnamnet *Sicklinghall*, som utan tvifvel är sammansatt med ett patronymicum, hvars anglosax. form dock kan vara *Syceling*[3].

De här behandlade släktnamnen **Sikkinger* og *Siklinger* förhålla sig till hvarandra som t. ex. fsv. **Bøtinger* till **Bøt(z)linger* (i ortnamnen *Bøtinge* och *Bøt[z]linge*), **Kvidhinger* till fht. **Quidiling* (i ortnamnen fsv. *Kvidhinge* och fht. *Quidilingaburg*, jfr. fsv. *Kvillinge*), fht. **Waring* till fsv. **Værlinger* (i ortnamnen fht. *Waringa* och fsv. *Værlinge*) o. s. v. Jag har antecknat c. 50 sådana fall, och de kunna lätteligen ökas.

På samma sätt måste väl *Veklingar* betraktas som bildadt af ett kortnamn til *Végeirr*.

Vi öfvergå nu till att i detta sammanhang orda något om dessa kortnamn och i sammanhang därmed stående frågor. Man kunde ju vara böjd för det antagandet, att prototypen för dylika bildningar uppstått genom assimilation af slutljudet med stamkonsonantens *n*: att sålunda *Sikke* skulle förhålla sig till *Sigh-* som t. ex. mht. *rappe* 'korp' till *rabe* och dylika bekanta fall. Kortnamnen med geminerad media, sådana som *Gladde*, ville man då snarast förklara i analogi med isl. *koddi*, *toddi* o. s. v.

---

[1] Anfördt af Förstemann 1[2]: 1547.
[2] Därs. s. 1522.
[3] Jfr Kemble Die Sachsen in England 1 : 390.

Dessa hafva enl. v. Friesen Germ. mediagem. uppkommit genom utjämning i *n*-stammarnas starka kasus, d. v. s. närmare preciseradt så, att ett paradigm **aban*, **apnas*, **apnai*, *abanum* gifvit upphof till å ena sidan *aban*, *abnas* o. s. v. och å den andra **apan*, **apnas* o. s. v. Kommer så förlängning framför *n*, och man kan efter denna tänka sig fyra stamformer, nämligen *aban-*, *abban-*, *appan-* och *apan-*.

Under mina undersökningar af de nordiska ortnamnen på *-inge*, hvilka i regel innehålla släktnamn, som i sin tur ofta afledts af kortnamn, har jag emellertid kommit till den öfvertygelsen, att samtliga de germanska ord med inljudande *-bb-*, *-dd-* och *-gg-*, som af v. Friesen förklaras på ofvan antydda sätt, böra afskiljas som bevisningsmaterial för den teori han förfäktar och att de i stort sedt tillhöra samma sfär som de germanska smek- och kortnamnen med geminerad media samt i följd däraf måste undersökas i samband med dessa. Redan förut har jag beträffande vissa af dessa v. F:s exempel hyst starka misstankar, som gått i samma riktning, men icke fått någon yttre impuls att syssla med frågan.

Då min uppsats förelåg så godt som färdig i manuskript, kom jag att än en gång genomläsa Kauffmanns kortfattade anmälan[1] af v. Friesens arbete (ZfdPh. 32 : 255) och fann där delvis samma synpunkter antydda, som dem jag här utförligare förfäktat[2]. Jag anser dock, att min uppsats kan försvara sin plats, så mycket mer som Kauffmanns korta antydningar icke synes ha funnit tillbörligt beaktande och jag dessutom hoppas att kunna meddela ett och annat nytt i detaljväg samt belysa uppkomsten af några hittills oförklarade ordformer. Frågan är nämligen af så stor vikt, att den väl förtjänar en något utförligare behandling från de synpunkter, som enligt min uppfattning böra anläggas; för ett försök till fullständig utredning af densamma saknar jag emellertid för tillfället tid och utrymme.

Det är dock först och främst, såsom redan Kauffmann påpekat, onekligen påfallande, hvilken intim öfverensstämmelse som i betydelse råder mellan flertalet af de hos v. Friesen anförda bildningarna. Nästan alla synas utgå från betydelsen 'något svällande l. uppsvälldt, klump, kloss, knöl, bylte' o. d. och användas dessutom ofta i, som det tycks, öfverflyttad betydelse om

[1] Den upptager blott en trycksida.

[2] K. betraktar orden i fråga som ett slags diminutiver, hvilka kräfva samma behandling som kort- och smeknamn.

små barn eller småväxta människor. Sådana äro[1]: sv. dial. *babbe* ,liten pilt'-västflaml. *babbe* 'svulst', nsv. dial. *bobb(e)* 'kort, tjock person'-meng. *bob(be)* 'bundt, knippa', nsv. *bubbla*, nno. (o. s. v.) *dabb(e)* 'seg klump af slem; liten tjock, tung figur', nsv. *dubb* 'bult', nsv. dial. *gubbe* 'rund frukt m. m.'-nht. dial. *guppel* 'puckel o. d.', nno. *hubb* 'top, bugle', nno. *kabbe* 'trästump, kloss', nsv. *klabb(e)* 'kloss', nsv. dial. *knabbe* 'knubb, klabb' -fht. *knappo* 'gosse o. s. v.', nsv. *knubb*, isl. *kubbi* 'klump, kluns', nsv. dial. *kvabb* bl. a. 'tjock, fet, pussig karl', nsv. *labb* 'stor, klumpig, grof hand', isl. *lubba* 'stor torsk', nisl. *lubbi* 'tjock hårtott', nsv. dial. *nubb*-nht. dial. *noppe* 'liten upphöjning', nsv. dial. *rabb(e)* 'tufvig mark', nht. dial. *schroppen* 'liten jordkulle m. m.', sv. *stubbe*, nno. *trubb* 'kort o. tjock figur', nisl., nno. *budda* 'pung, hög', nsv. *kladd*, sv. *kudde* bl. a. 'testikel', isl. *toddi* 'litet stycke'-nht. *zotte* 'hårtofs', isl. *baggi* 'packe, bylte', isl. *kǫggull* 'klump', nsv. dial. *knagg* 'liten knöl, knuta', nsv. *kugg*-ags. *cyčgel* 'knölpåk', ags. *mucga* 'hop, hög', fsv. *tagger*.

Härmed är på några exempel när, till hvilka vi nedan komma, v. Friesens bevisningsmaterial uttömdt.

Jag tillåter mig nu först beträffande dessa uppräknade ord (och släktingar) några strödda anmärkningar.

Hvad då först sv. dial. *babbe* 'liten gosse' angår, har jag redan i Ark. 14 : 389 uttalat den meningen, att detta ord utgår från barnspråket, och jämfört de på samma sätt uppkomna got. *atta* och gr. *ἄττα* 'pappa', sv. dial. *datte* 'bröstvårta', gotl. *mamme* 'spene', sv. dial. *pappe* 'bröstvårta', samtliga med geminerad konsonant. Af andra ord, som äfven skapats af barnen, må i detta sammanhang äfven nämnas ty. dial. *abbe*, lt. *obbe* 'Grossvater', hvilket af Kauffmann PBB 12 : 525 anföres som exempel på västgermansk konsonantförlängning framför *n*, vidare det af v. Friesen i samband med *bobbe* o. s. v. behandlade mht. *buobe* i pl. 'die weiblichen Brüste'; jfr äfven med enkel konsonant got. *aba* (Uhlenbeck PBB 22 : 188-9), lat. *pupa* 'docka', slav. *děda*, skyt. *Δάδος* (Zupitza KZ 36 : 243) m. fl. bekanta fall[2].

[1] Jag anför blott en à två representanter för hvar och en af de hos v. Friesen behandlade ordgruppperna.

[2] Skulle man icke på samma sätt kunna förklara gr. *τίταξ* 'konung', *τιτήνη* 'drottning'? Det förra är bildat med samma afledning som smeknamnet *Γύλαξ*. Jfr *ψίτταχος* : *Ἴππαχος* (nedan). Ordet *τίταξ* skulle då ursprungligen burit ungefär samma familjära prägel som t. ex. sv. *gubben*, användt t. ex. om ens chef, l. dyl.; man kunde äfven jämföra romanska *papa* 'påfve', som äfvenledes utgår från barnspråket.

Samtliga dessa ord (såväl som *lobbi* strax nedan) ha omedelbart bildats i barnmunnen utan anslutning till i språket förut befintliga stammar. De äro sålunda ej att direkt jämföra med en mängd nedan behandlade ord, hvilka äro af eller för barnen företagna stympningar af ordstammar och ordformer, som redan förut existerat i de äldres språk. Det är de senare, som till sin bildning snarast böra jämföras med kort- och smeknamnen, hvilka äfvenledes uppstått på analogt sätt. Hit hör väl snarast isl. *edda* 'mormor'[1], som är en ombildning af stammen i got. *aiþei*, fht. *eidi* 'mor', hvilka ord väl i sin tur tillhöra den förut omtalade gruppen af barnord. Jfr de på samma sätt uppkomna iriska *oide*, mir. *aide* 'pflegevater'[2]. Släktskapsorden fungera som ett slags egennamn, och de af dem bildade kortformerna kunna till sin genesis ej skiljas från dem, som utgå från egentliga nomina propria; se Osthoff Morfol. Untersuch. 4 : 62 anm., Bugge PBB 13 : 175.

Det näst efter *babbe* i listan kommande isl. *bobbi* har redan G. Meyer IF 6 : 109 tolkat som ett barnord. Tydliga sådana äro naturligtvis äfven mht. *buobe* m. 'Knabe, Diener' och pl. 'die weiblichen Brüste' (se ofvan).

Nsv. *bubbla* är uppenbarligen en bildning, som beror på ljudhärmning, och sålunda till sin uppkomst att jämföra med gr. *βομβυλίς*, lit. *bumbuls* med samma betydelse. Det samma gäller finl. *bobbla* 'mumla, tala otydligt'. v. Friesen är osäker, huruvida orden äro inhemska eller lånade: i förra fallet skulle dessa m. fl. ord vara afledningar af det under *bobbi* konstruerade urg. **bubban*- (sbst.). Mot en dylik uppfattning måste jag i ordbildningslärans intresse protestera. Hvad *bobbla* 'mumla' beträffar, har det, såsom hvar och en lätteligen inser — åtminstone när hans uppmärksamhet blir fäst därpå — lika litet att skaffa med *bubbla* 'blåsa' som t. ex. *bladdra* 'pladdra, sladdra' med sv. *blåddra* 'blåsa'. *Bobbla* och *bubbla* äro naturligtvis hvar för sig fullt själfständiga bildningar. Och — såsom jag Ark. 14 : 188 framhållit — behöfver man ej och bör man mången gång ej, när fråga är om ljudhärmande ord, söka efter s. k. grundord. Da. *plumre*, sv. *plumsa* och sv. dial. *plumma* ha sannolikt uppkommit alldeles oberoende af hvarandra. I alla händelser torde ingen drista sig att påstå, att dessa ord utgå från

[1] Jfr nedan *stedda* 'sto', som enl. min mening äfven är en på analogt sätt uppkommen kortnamnsform.
[2] Zupitza KZ 36 : 243.

något urgerm. sbst. **pluman-* l. dyl. Om nu verkligen till dylika bildningar ett «grundord» finnes, är detta tydligen ett verb, icke ett sbst.; se utförligare min nyss citerade afhandling i Ark. 14.

För t. ex. no. dial. *dabb(e)* 'liten tjock, tung figur' «især en liden tykfalden Dreng», nda. dial. *dabbe* 'et Redskab til at jævne Leergulve med', nno. dial. *dabba* 'give gjentagne lette Slag o. s. v.' anser sig v. Friesen på grund af åtskilliga — som jag tror fullkomligt imaginära — mellanlänkar kunna postulera en nord.-vgerm. stam **dabban*, **dêbban* 'mjuk och fuktig materia, spec. smuts' och erhåller genom denna hypotes anknytning till sv. dial. *dave* 'vattenpuss' o. s. v. och sv. *däfven*. Dessa sammanställningar kunna näppeligen anses stödja teorien om mediageminatorna. Hvad mholl. *dabben, dabbelen* 'söla, nedsmutsa' beträffar, måste för geminatan i detta ord sökas samma förklaring som t. ex. för sv. *slabba*, som har en liknande betydelse. Men där har icke häller v. Friesen sökt ett urgerm. sbst. som grundord; jfr nedan. Sbst. *slabb* och *slabba* äro som bekant regelbundna deverbativer.

Kommer så den ordgrupp, som t. ex. representeras af sv. *dubb*. Sedt i och för sig själf skulle ju detta exempel kunna tjäna som stöd för v. Friesens teori: ett ord med den i *dubb* uppträdande betydelsen låter sig icke så osökt som de föregående bortförklaras som barnord eller som onomatopoeticum. Men nu är noga att märka, att just den betydelse 'Pflock, Klotz', som v. F. själf anser vara den ursprungliga i ordgruppen, mer eller mindre modifierad äfven uppträder i alla de följande orden utom några, som nedan särskildt behandlas.

Då man emellertid icke kan inse, hvarför v. Friesens ljudlagar just skola verka i ord med betydelsen 'klump, knöl o. d.', men icke i de många hundra *n*-stammar, som hafva annan betydelse, måste enligt min öfvertygelse äfven denna grupp afskiljas ur materialsamlingen. Jag anser, att geminatan i dessa ord uppkommit i barnspråket på den grund, att just ord med sådan betydelse varit synnerligen ägnad att användas som beteckning för små (hälst knubbiga) barn eller möjligen äfven föremål, som på grund af sin form varit lämpliga som leksaker eller i öfrigt tilldragit sig barnens uppmärksamhet. Särskildt framhåller jag fht. *knappe*, sv. *knubb*, *kutte*, *tutte*. Sådana bildningar ha sedan trängt upp i de äldres språk och gifvit upphof till att äfven andra ord med betydelsen 'klump, kloss o. d.' i formellt afseende

omdanats och erhållit en snarlik ljudgestalt. Att ord, som i semasiologiskt afseende stå hvarandra nära, sammansluta sig till äfven från formens synpunkt starkt afgränsade grupper, är som bekant ytterst vanligt. I Ark. 7:26 har jag behandlat en grupp *ja*-stammar, som samtliga betyda 'larm, buller', de isl. neutr. *gems*, *glens* och *kalls* 'skämt, gyckel' bilda äfven i formellt afseende en grupp för sig, af c:a 60 isl. namn på kroppsdelar tillhöra c:a 50 *n*-stamsdeklinationen. Jfr i denna fråga äfven Bloomfield Indog. Forsch. 4:66.

Nu skulle emellertid någon känna sig frestad att just i den Friesenska teoriens tjänst använda denna egenskap hos ord från samma betydelsesfär att äfven till formen närma sig hvarandra och resonnera som så, att då några utjämningsformer af den art v. F. antar uppkommit, likbetydande ord just på denna grund kommit att morfologiskt ansluta sig till dessa. Till bemötande af denna invändning måste jag anticipera något af den följande framställningen och framhålla, att denna söker visa, att de af v. Friesen behandlade orden till sin funktion förete slående öfverensstämmelser med de germanska personnamnen med geminerad media, att äfven dessa senare måste förklaras såsom uppkomna i barnspråket och att därför de förra kräfva samma förklaring som de senare. Men dessa — egennamnen — kunne icke tolkas efter v. Friesens teori: i dessa måste samma krafter ha verkat som i de grek. och lat. kortnamnen med geminerad stamkonsonant, och dessa kunna naturligtvis ännu mindre betraktas som utjämningsformer inom paradigmet: de följa — såsom allmänt antages — en inom dylika bildningar allmän tendens till gemination.

Beträffande särskildt de af ofvan uppräknade ord, som äfven brukas om småbarn eller småväxt folk, är det för öfrigt föga troligt, att denna användning alltid är af sekundär natur. Former sådana som sv. *kutte* och *tutte* om små gossar, hvilka af v. Friesen härledas ur urgerm. **gudná(n)*, resp. *tudná(n)*, anser jag ha direkt uppkommit ur barnspråket utan anslutning till förut i språket befintliga ord. Nisl. *totta* 'suga, dia' förutsätter visst icke några med *tutte* »besläktade» nomina som grundord[1] lika litet som *babbla* utgår från sbst. *babbe*. Sådana bildningar uppstå dagligen — fullkomligt oberoende af hvarandra — i all världens barnkammare. Och om verkligen, hvad jag högligen betvifiar, nisl. *totta* 'dia' skulle vara ett denominativum af ett

[1] Jfr förf. Ark. 14:389.

*totti eller *tottr 'bröstvårta', så har detta grundord sannolikt lika litet urgermanska anor som de nyss anförda likbetydande *datte*, *mamme* och *pappe*, då — som nämndt — nybildningar af detta slag ännu i dag äro synnerligen vanliga. I vissa fall ha dock äfven barnord med denna betydelse trängt ut i vidare kretsar och fått karaktären af mera stabla appellativ; så t. ex. ty. *zitze*, som ju måste vara äldre än den fht. ljudskridningen.

Vi fortsätta så våra specialanmärkningar.

Ordet *gubbe* har redan Bugge PBB 13 : 175 förklarat som ett i barnspråket uppkommit kortnamn; han antager till *gudfader*. Brate har sedermera Ark. 16 : 162 f. tolkat det såsom på ljudlagsenlig väg framgånget ur den fsv. förbindelsen *gōþer bonde*, men i Ark. 19 : 224 f. på grund af en runstensform *kuba*, hvilken han anser betyda *gubba*, återtagit sin uppfattning om det sätt, på hvilket ordet uppstått, och äfvenledes — ehuru tveksamt — antydt, att det kunde ha barnspråket att tacka för sin uppkomst. På samma sätt anser han *gumma* böra förklaras ur *gōþ mōþer*, *gosse* ur *gōþ(er) son*. Jag hoppas att sedda i sammanhang med här skildrade företeelser dessa förklaringer måste betraktas som höjda öfver allt tvifvel[1].

Alla tre orden äro fullt regelbundna kortnamnsbildningar[2], tillhörande den kända typ af sådana, där *första leden bibehållits och af den andra den uddljudande konsonanten står kvar*. *Gubbe* är en bildning af samma art som personnamnen fsv. *Gubbe* till *Guðbjǫrn* (Lundgren Sv. landsm. X. 6 : 72, Brate Ark. 16 : 228), isl. *Ambi* till *Arnbjǫrn* (Rygh Gamle Personnavne s. 5), fty. *Aelbo* till *Adelboldus* (Stark Kosen. s. 111); *gumma* är bildat som fsv. kortnamnet *Gumme* af *Gudhmund* (Lundgren Sv. landsm. X. 6 : 79), fty. *Tammo* (= nsv. familjenamnet *Tamm*?) af *Tankmarus* (Stark s. 115); *gosse* som fsv. *Guze* af *Gudhsœrk* (eller *Guzorm*; se Lundgren Sv. landsm. X. 6 : 83). Det är omöjligt att förstå, huru man med dylika paralleller för ögonen kan vilja söka efter specialförklaringar för dessa tre ord, som till användning och form stå hvarandra så nära.

I samband med nsv. dial. *hobb(e)* m. 'liten grupp af växande gräs' behandlas verben *hoppa* samt några andra verb med germ.

---

[1] *Korrekturnot.* Jfr om *gubbe* nu äfven Kock Ark. 20 : 55 f.

[2] I Sv. landsm. XXI. 1 : 165 lämnar Kallstenius den intressanta och belysande uppgiften, att i de af honom behandlade dialekterna *gôssa* (< *goðson) användes som «ett slags vokativ».

bb. Dessa skulle enligt v. F. vara denominativa af ett sbst., «hvars grundbetydelse närmast torde ha legat den hos holl. *Hobbel* 'Knorre, Knobbel'». Denna etymologi söker förf. stödja medelst anförande af no. och sv. dial. v. *kuta* 'springa, ränna åstad m. m.', hvilket skulle vara afledt af sbst. *kut* 'kullrig gestalt', och nht. dial. *gupfen* 'hastigt fara upp o. d.', sv. *guppa*, för hvilket nht. dial. *gupf* 'rundad topp o. d.' skulle ligga till grund.

Hvad nu *kut* och *kuta* angår, är det förra, hvars hemort jag icke känner, men som v. Friesen öfversätter med 'kullrig, rundadt framskjutande gestalt', väl snarast en bildning af v. *kuta* och betyder 'en som går och *kutar*' (man kan i alla händelser mycket väl tänka sig ett *kuter*), bildadt som *slarf* o. *slarfver* af *slarfva*, *sjask* af *sjaska*, sv. dial. *trasker* af *traska* o. s. v. Öfvergången 'gå krokig' > 'springa med kutig rygg' > 'springa', som af v. F. antages, är nog trolig, om också ej säker, då här två olika ord mycket väl kunna föreligga. Men som någon parallell — åtminstone påtaglig sådan — till holl. *Hobbel* 'Knorre, Knobbel' - v. *hoppa* kunna ju ej *kut* och *kuta* tjäna, därest det förra är bildadt af det senare.

Att nu vidare nht. dial. *gupfen* 'aufzucken', sv. *hoppa*, nsv. dial. *hobba* 'vara trubbig, tvär', äfven 'sparka' skulle vara bildade af nomina med betydelsen '(rundad) topp o. d.' är från ordbildningslärans och, efter hvad det vill synas, äfven från betydelsens synpunkt oantagligt. Flera germanska verb med liknande betydelse finnas, för hvilka man icke kan antaga ett liknande ursprung. Ett sådant är t. ex. ty. *schupfen* 'in schwankender Bewegung sein' och sv. *skubba* (i väg), hvilka väl båda sammanhänga med fsv. *skiuva*, ty. *schieben* och där icke håller v. Friesen tycks vilja antaga ett urgerm. sbst. som grundord.

Ordet *labb* 'stor och grof hand' har antagligen omedelbart bildats i barnspråket. På samma sätt förklarar jag ty. *tatze*, hvars ursprung synes Kluge dunkelt: barnord af formen *dad-*, *tad-*, *tat-* o. d. äro mycket vanliga; äfven de fsv. och fht. personnamnen af dylika stammar måste anses härflyta ur samma källa.

Sådana ord som nisl. *lubbi* 'a shaggy longhaired dog', *lubba* 'trög och klumpig kvinna', ä. da. *lubbe* bl. a. användt som hundnamn, neng. *lob* 'lymmel, bondlurk' äro att föra till spenamnens område och ha bildats efter den vanliga kortnamnstypen; jfr *skrabb* nedan. Att i isl. *lubba* äfven brukas om en mer än vanligt stor torsk, talar icke emot denna förklaring; om kortnamnsformer i djurnamn se utförligare nedan. Belysande för

kortnamnens intima förhållande till appellativer med ofvan angifna betydelser är — bland de många fall, som här kunde anföras — sv. *Jödde*, som t. ex. i Västra härad Smål. brukas som kortnamn till *John* och *Johan*. Men 'en (riktig) jödde' betyder i dialekten äfven precis detsamma som eng. *lob* ofvan: 'drummel, lurk', och när man får en duktig aborre på kroken, säger man, att äfven det var 'en riktig jödde'. Kanske rent af det likbetydande *baddare* är en utvidgning af ett analogt bildadt «kortnamn» *badde*?

Ett starkt stöd för den här förfäktade uppfattningen om de germanska mediageminatornas uppkomst bildar onekligen äfven den omständigheten, att också åtskilliga ord med *-bb-*, *-dd-* och *-gg-*, som ej af v. Friesen upptagits, till betydelsen stå mycket nära de af honom behandlade orden.

Sådana äro:

sv. dial. *klubb* 'klump; palt; tät hop af människor; liten backe; tung, ovig människa' Rietz s. 330;

nsv. *nagge* 'stump, spets', äfven 'liten bagge', sv. *nagg* (i t. ex. *brödnagg*); jfr K. F. Johansson KZ 36 : 375;

fsv. *pigger* o. s. v., jfr anf. afh. s. 382;

sv. *plugg* o. s. v., jfr anf. afh. s. 386.

Dylika öfverensstämmelser kunna dock omöjligen bero på någon tillfällighet.

Ett ytterligare stöd för den starka skepsis jag hyser beträffande riktigheten af den förklaring v. Friesen framställt af de ofvan uppräknade germ. orden finner jag äfven däri, att af de få exempel, som återstå, sedan denna lista utgallrats, åtminstone två säkert böra föras till barnordens område. Det första är isl. *drabba* i betydelsen 'smutsa'-nlt. *drabbeln* 'slafsa då man äter o. dricker'. Isl. *drabba* kan jämföras med det ungefär likbetydande sv. dial. *kakka*, där tydligen ingen urgermansk bildning föreligger[1].

Hvad nlt. *drabbeln* beträffar, som v. Friesen s. 31 anser vara ett denominativum, är det efter min mening en bildning af alldeles samma art som *babbla*. Ord af denna typ äro som nämndt i regel icke denominativer. Hvad *bb* i lt. *drabbeln* beträffar, är det att jämställa med de ofvan omtalade likbetydande *dabbeln* och *slabba*. Lt. *drabbeln* förhåller sig med afseende på

---

[1] Jfr de analoga lat. *caccare*, gr. *κακκᾶν*, mir. *cacc* (Zupitza KZ 36 : 236).

konsonantismen till fsv. *draf*, *drafl* som det likbetydande sv. *slabba* till sv. *slafsa*.

Det andra barnordet är *vagga* såsom substantiv och verb. Att i frågan om dylika ord spekulera öfver, om ordet ursprungligen förekommit i den ena eller andra användningen, är säkerligen lönlöst: ett barnord som t. ex. *babba* synes mig i en barnamun kunna beteckna allt, som kommer inom räckhåll för barnets iakttagelse: ena gången en för barnet intressant möbel och andra gången någon handling, som där förrättas. v. Friesen anser, att äfven här ett svagt sbst., **waȝ(a)n*, ligger till grund, identiskt med sv. *vagn*. Äfven jag tror, att detta eller något snarlikt och likabetydande ord kan betraktas som utgångspunkt för ordet, men icke att *vagga* uppkommit ur *n*-stamsparadigmet på af v. F. angifvet sätt, utan helt enkelt är en i barnmunnen eller till dess tjänst företagen stympning eller omformning af detta ord, en — om man så vill — «smeknamns»bildning af samma art som t. ex. de nedan behandlade djurnamnen ags. *froȝȝa* o. s. v. I detta sammanhang må nämnas, att — såsom för öfrigt redan antydts — min mening ingalunda är, att alla dessa ord skulle ha fullständigt skapats af eller för barnen. I många fall föreligga naturligtvis för barnamunnen adapterade ombildningar af i språket redan befintliga ord eller stammar.

Hvilka ord skulle sålunda återstå som stöd för v. Friesens teori om de germanska mediageminatorna? De äro ej många: isl. *gabba* 'drifva gäck', no. *gubba* 'kräkas' och no. *skrabb* m. 'indskrumpen og skrøbelig tingest'.

Af dessa sammanhänger *gabba* med ord, som betyda 'kackla, snattra och pladdra', såsom eng. *gab* och *gabble*. Inom parentes må framhållas, att då v. Friesen kallar *gabble* en *l*-afledning af *gab*, så kan detta naturligtvis vara riktigt, men — såsom förut framhållits — behöfva dylika slags bildningar icke nödvändigt vara afledda af något visst grundord. För att nu återgå till verbet *gabba*, så synes mig med dessa synonymer för ögonen det vara nästan lika rimligt at söka grunden till detta och till eng. *gabble* från ett urgerm. sbst. **ȝapa(n)*, som om man för *kackla*, *snattra* och *pladdra* konstruerade urgerm. sbst. **kaka(n)*, **snata(n)* och **plada(n)*. Hvad *snattra* vidgår, kunde man ju i no. *snat* 'något tillspetsadt' (hvarur t. ex. betydelsen *trut l. dyl.; jfr *snut*, *snyte*) finna en ungefär lika god utgångspunkt som för *gabba* i det zendiska *zafan* 'mun, käft'.

Hvad *gubba* 'kräkas' beträffar, synes mig nog att erinra om

det af v. Friesen anförda nlt. *göbbeln* 'vomieren, von kleinen kindern'.

Återstår så *skrabb* och därmed sammanhängande ord. Jag vill med afseende på dem påpeka, att de genom sin betydelse af 'något dåligt, fult och sjukt' luta öfver åt spe- och öknamnens område; jfr sv. 'en skrabb till karl', *skrabbig* o. s. v. Det bör bedömmas som *lubba* o. s. v. ofvan. Hur det nu i detalj kan förhålla sig med det äfven af mig (Språkvet. sällsk. i Ups. förh. 1891—94, s. 89) behandlade fisknamnet *skinnskrabba* är osäkert. Jag är nu snarast böjd för att äfven i detta ord se en förklenande benämning, som närmast ansluter sig till de nyss anförda svenska betydelserna eller i alla händelser som en kortnamnsform af den art, som nedan behandlas. *Skinnskrabba* bör alltså förklaras som *lubba* '(stor) torsk' ofvan.

Här kunna lämpligen inskjutas några anmärkningar om kortnamnsformers uppträdande i germanska djurnamn. Redan Kluge Pauls Grundr.[1] 1 : 398 (= 2 uppl. 1 : 473) har haft blicken fästad på denna företeelse, då han — om och med en säkerligen obefogad tvekan — antar, att ags. *crabba* 'kräfta', fht. *snĕcco* (< *-gg-*) och ags. *frogga* 'groda'[1] äro dylika kortformer. Från samma synpunkt faller också ljus öfver åtskilliga andra djurnamn[2].

Kluges antagande, att ags. *frogga* 'groda' är ett 'kosename'[3], vinner betydligt i styrka däraf, att åtskilliga andra likbetydande ord kunna och — efter min tro — måste förklaras på detta sätt.

Till denna kategori för jag sålunda sv. *padda*, fris., mholl., meng. *padde*, hvilket K. F. Johansson KZ 36 : 388 anser vara ett inhemskt germanskt ord. Stammen i detta kortnamn har i meng. till yttermera visso utvidgats med ett diminutivsuffix: 'padda' heter där *paddock*; jfr lt. *lork* nedan samt ags. *rudduc* 'rödhakesångare', som likaledes nedan omtalas. Man erinrar sig osökt sådana på samma sätt utbildade kortnamn som i första rummet *Pollock* 'Paul' och *Baldock* 'Balduin'[4] samt vidare fty. *Bennike*,

---

[1] Jfr förf. Ark. 7 : 143.

[2] Dessa, nedan behandlade, upptagas ej af v. Friesen, som sålunda antagligen — och med allt skäl — icke anser dem falla inom området för hans ämne.

[3] Jag kan alltså icke dela Kauffmanns uppfattning (PBB 12 : 515, 521, 529), att *frogga* är ett utslag af den s. k. västgermanska konsonantförlängningen framför *n*. Jämte *frogga* förekommer ytterst sällan *frocga* (Sievers PBB 9 : 226). Om den ieu. stam, til hvilken ordet möjligen bör föras, se Osthoff Etym. parerga 1 : 336 f.

[4] Jfr Polzin Stud. z. gesch. d. demin. im deutschen, Qu. u. F. 88 : 6. Afledningen har keltiskt ursprung; se Martin hos Polzin ibid.

Uffico, *Abbicho*, *Immuko*, anförda af Stark Kosen. s. 63. Jag undrar, om man icke i ordet *padda* kunde se ett kortnamn till en stam *paþ-* i gr. *βάτραχος*. Eller kanske har man i stället att utgå från ett sådant, som bildats till en sammansättning med *paþ* = *väg*, hvars germanska härkomst icke kan betviflas[1].

På samma sätt förklarar jag schwab. *krott* 'kröte', där Kauffmann PBB 12 : 528 ser en produkt af västgermansk konsonantförlängning framför *n*.

Ett annat på liknande vis bildadt ord för 'groda, padda' är lt. *pogge*, *pugge*, da. dial. *pugge*, sv. dial. *pugga* 'groda', men äfven 'sugga' samt 'litet klumpigt och smutsigt fruntimmer'. Ordet är i sv. sannolikt lånadt. Emellertid är det här osäkert, om kortnamnsformen just uppstått för att bilda ett djurnamn. De släktingar, som K. F. Johansson KZ 36 : 358 anför, göra det sannolikt, att denna användning är sekundär.

Då man ser, med hvilken stor förkärlek grodan och paddan hos germanerna erhållit kort- och smeknamn, torde det ej vara allt för djärft, att här äfven söka förklaringen till andra etymologiskt dunkla namn med samma betydelse. Öfver hufvud taget ha de allra flesta benämningar för dessa djur trotsat etymologernas funderingar, hvilket säkerligen berott därpå, at de icke fått uppmärksamheten riktad på deras egenskap att vara kortnamnsformer eller därmed jämförliga bildningar.

Vi börja med det hittills oförklarade ags. *tádiȝe*, eng. *toad*. «There are no further connections», mena Kluge och Lutz Engl. etymology. Emellertid må framhållas, att stammarna *tad-*, *tat-*, *dad-*, *dat-* äro ganska vanliga i germanska kortnamn och barnord. Vi erinra om det allbekanta *dadda*, om sv. dial. *datte* 'spene', ty. *tatze* (se ofvan), om fty. kortnamnet *Tado*, om det fsv. smeknamn **Thadhe*, som enligt min uppfattning ytterst måste ligga till grund för fsv. bynamnet *Thadhunge*, nu *Tadinge* i Uppl. Själfva afledningen i ags. *tádíȝe* tycks ha diminutivisk karaktär, och ordet är sålunda en fullständig parallell till meng. *paddoc*.

Sv. *tossa* 'padda, groda' kan vara en annan diminutivisk afledning på *-s* af samma stam, men snarare är det en självständig bildning af en stam *tud*, *tod*, hvilken likaledes faller inom barnspråkets eller kortnamnens område; jfr isl. *toddi* 'litet stycke', nisl. *tuddi* 'halfvuxen tjur' o. s. v., hvilka senare ord v. Friesen — efter min mening med orätt — anför som stöd för sin teori.

[1] *Korrekturnot.* Om *βάτραχος* jfr nu senast Wiedemann Bezz. Beitr. 27 : 249.

För härledningen ur en stam *tud* talar da. *tudse*. Diminutivsuffixet *s* uppträder äfven i det likbetydande hess. *ytse*, ags. *ýtse*, och det kan sammanställas med det, som enl. K. v. Bahder Literaturblatt 1886, s. 483, föreligger i de fht. kortnamnen *Luzo*, *Fritzo*, där v. B. ser ett *Lud-so*, *Frid-so* (och ej med Kluge m. fl. *t*-afledningar).

Öfverallt se vi sålunda i namn af detta slag kortnamn eller diminutivbildningar. *K*-afledningar äro utom det ofvannämnda *paddoc* äfven lt. *lork* och isl. *frauke* 'groda' (om hvilket se förf. Ark. 7 : 143). Sv. dial. *tosk* Västerb. är en ombildning efter *frosk*, isl. *froskr*, no. *trausk*, sv. dial. *trosk* har äfven lånat *r*-et från detta ord[1].

Om vi kasta blicken utom det germanska språkområdet, möta vi i lat. det — såvidt jag vet — etymologiskt oförklarade *bufo* 'padda'. Ordet er tydligen ett barnord, ett «kortnamn» att till sin bildning jämföra med fht. personnamnet *Buobo* o. s. v., hvarom ofvan.

Endast i denna belysning bör man vidare se sv. *groda* i förhållande till fht. *krota*, *krēta* och ty. *kröte*, där Brate Bezz. Beitr. 13 : 49 såg en redan urindoeuropeisk växling af *g* och *gh*. Besynnerliga varianter uppvisar för öfrigt också det gr. *βάτραχος*, som i joniskan äfven heter *βότραχος*, *βρόταχος* och *βάθρακος*.

Om vi nu spörja efter orsaken till att just dessa djur erhållit benämningar, hvilka genom sin bildning måste hänföras till kortnamnens och barnordens område, kan denna tydligtvis icke vara någon annan än deras runda och klumpiga kroppsform, hvarigenom de osökt kunna inordnas bland de ofvan omtalade 'klossarna' och 'klumparna', för hvilka, som vi sett, valts på enahanda sätt danade beteckningar. Jag ser häri åter ett bevis — och ett starkt sådant — för sanningen af den åsikten, att det är betydelsen — och intet annat än betydelsen — som orsakat dessa geminatabildningar, för lingvisten lika egendomliga och påfallande till sin form som de föremål de beteckna varit det för dem, som gifvit dem namn.

Vi återvända så till de öfriga djurnamn med inljudande media, som jag vill förklara som kortnamn eller därmed jämförliga bildningar. De äro:

---

[1] En dylik kontaminationsbildning ser jag inom parentes äfven i ags. *þróstle*, eng. *throstle* 'trast' < urg. **þramstal-*, hvilket uppstått ur **þrastus* (= isl. *þrǫstr*, sv. *trast*) och **amsal-* (= ags. *ósle*, ty. *amsel*).

sv. dial. *kidde* 'killing, ung get' Ög., Smål.; 'barnunge o. s. v.' Ög., Smål., Blek., såsom Rietz s. 317 mycket riktigt uttrycker sig, diminutivum eller tydligare: kortnamnsform till fsv. *kidh* 'kid' eller *kidhlinger*. Ordet är särskildt intressant och för mitt syfte viktigt, då ju intet tvifvel kan råda om dess bildning. *Padda*, *stedda* o. s. v. skilja sig från detta endast i det afseendet, att dessa ord sannolikt äro åtskilliga århundraden äldre;

isl. *stedda* 'sto'. Jag kan ej dela den vanliga uppfattningen, att två ð här sammanstött genom synkope. Med mitt antagande, att här ett »smeknamn» föreligger, förklaras också den oregelbundna vokalen *e* för väntadt *ø*. Jfr ofvan (s. 55) *edda*, som där förklarats på analogt sätt. Ags. *stéda* utgår som bekant från ett **stōðįan-*[2];

ags. *rudduc* 'rotkelchen, rödhakesångare', liksom *paddoc* ytterligare utvidgadt med diminutivsuffix

sv. flundrenamnet *skädda* har jag Språkvet. sällsk. i Ups. förh. 1891—94, s. 84 förklarat ur ett *skaiðiðón*, af samma stam, som ingår i isl. *skeið* 'sked', no. 'flat sten' o. s. v.; jag ville här uppkasta det spörsmålet, om ej snarare namnet är en kortnamnsform till dessa ord;

sv. *sugga* 'so' kan också höra hit; jfr ags. *suʒu*.

Hit ville jag också snarast föra åtskilliga västgermanska djurnamn, som bruka användas som exempel på den s. k. västgermanska konsonantförlängningen framför *n*. *Froʒʒa*, *snĕcco*, *crabba*, *krott*, *padde*, *pogge*, *rudduc* äro förut nämnda. Här må tilläggas: ags. *foʒʒe* 'räfhona', *doʒʒa* 'hund', *suʒʒa* 'ärla'[3], fht. *rappo* 'korp'.

På samma eller analogt sätt förklaras enklast äfven flera af de hos v. Friesen anförda djurnamnen, såsom mlt. *quabbe* 'Aalquappe', meng. *budde* 'skalbagge'. Om *lubba* 'torsk' och fisknamnet *skinnskrabba* har ofvan talats. I åtskilliga fall, såsom isl. *kubbe* 'sälhund', holl. *kabbe* 'gris', sv. dial. *babb* 'ett slags skalbagge', är dock djurnamnet sekundärt i förhållande till de öfriga betydelserna af 'klump, kloss' o. d.

Äfven utanför de germanska språken uppträda visserligen stundom i djurnamn geminator, som man skulle kunna vara frestad att förklara på analogt sätt; men de torde i regel ha onomato-

---

[1] Se Noreen Aisl. gr. s. 183, 1 a.

[2] Om detta ord se senast Jordan Aengl. säugetiernamen s. 104 f.

[3] Därjämte *sucʒa*, *sucʒe* (Lye) utan belägg; jfr Sievers PBB 9: 226.

poetiskt ursprung. Så t. ex. i ψίττακος (σ-, β-), hvars afledning är af samma diminutiviska karaktär som i egen- och kortnamnet Ἴππακος; jfr ψίττα 'fink'; vidare i sskr. *pippakā*, ett fågelnamn, jfr gr. πιππίζω (Brugmann Grundr.[2] 1:817); gr. κόκκυξ 'gök' o. s. v.

Slutligen må såsom anmärkningsvärdt framhållas, att för åtskilliga af ordgrupperna några moderparadigm på *-t-*, *-ð-*, *-ʒ-* ej kunnat beläggas: så ej för *drabba* (däremot finnes ett neutr. *draf*), *klabb, labb, budda, kladd, knagg, kugg* (jfr dock no. *kugull*), *tagg* (jfr dock *tagl*). Och då sådana uppvisas, framträder ofta mellan former med enkel konsonant och geminata en skillnad i betydelsen, som tyder på att den senares uppträdande sammanhänger med denna skillnad. Jag erinrar om v. Friesens egen anmärkning, att orden med mediageminata på grund af sin betydelse hufvudsakligen kunna hänföras till det lägre och hvardagliga språket. Exempel härpå äro (därest sammanställningarna äro riktiga, hvilket dock icke alltid är påtagligt): *gabba*-zend. *zafan* 'Mund, Rachen', isl. *gubba* 'spýja'-isl. *gufa* 'rök, ånga', sv. *skrabb(e)* - mht. *schrave* 'spetsig sten o. d.'

v. Friesens teori om de germanska mediageminatorna är sålunda uteslutande byggd på exempel, som kunna återföras till två, högst tre, betydelsekategorier. Men vore denna teori riktig, skulle man ovillkorligen finna stöd för densamma äfven inom de öfriga, delvis synnerligen talrika grupperna af germanska *n*-stammar. I min afhandling Ark. 7 : 11 anföras t. ex. en samling adjektivabstrakta af typen *blote*, som sammanhänga med adj. med starkt rotstadium. Hvarför ser man inga spår af t. ex. ett *dubbe* l. dyl. jämte isl. *dofe* 'slapphet' eller *rudde* jämte *roðe* 'rodnad'? I samma afhandling ss. 41—62 uppräknas och behandlas hundratals på olika grupper fördelade *n*-stammar, där man likaledes fåfängt söker efter liknande utjämningsformer. Utan tvifvel beror detta förhållande helt enkelt därpå, att några utjämningsformer af detta slag aldrig existerat.

Af det ofvan sagda framgår, att jag icke anser något af de exempel, som v. Friesen anfört såsom stöd för sin teori om uppkomsten af de germanska mediageminatorna, såsom i någon mån bevisande för densamma. I de fall, där v. Friesen uppvisat direkta motsvarigheter inom de västgermanska språken, äro äfven dessa ord att förklara på det sätt här antydts och icke att betrakta som produkter af den västgermanska förlängningen framför *n* (hvars tillvaro icke synes mig kunna betviflas). Smek-

namn sådana som *Abbe*, *Adde*, *Gubbe* och det ofvan omtalade **Gladde* kunna alltså ej häller förklaras i anslutning till densamma, utan äfven dessa äro — såsom en och annan forskare också antagit[1] — ursprungligen hemma i barnens språk, alltså af samma art som de ofvannämnda *bobbe*, *gubbe* o. s. v. Under sådana omständigheter är det väl också a priori mindre sannolikt, at kortnamn som fsv. **Sikke*, fht. *Siccho* bero på assimilation af *ghn* > *kk*, och vi finna nedan ett positivt stöd för den meningen, att de utan vidare böra föras till samma kategori af smeknamn som de med geminerad media.

Man har sålunda, såsom också allmänt sker, tydligen att till sin bildning sammanställa dessa germanska kort- och smeknamn med åtskilliga i lat. och grek. förekommande. Synnerligen ofta uppträder konsonantfördubbling i de grek. kortnamnen, t. ex. gr. *Χόββεις*: *Χάβας*, *Μεγγίδας*: *Μεγακλῆς*, *'Αγαθθώ*, *Δικκώ*, *Τέλλος*: *Τελέδημος*[2]. Hvad nu särskildt **Sikke*, fries. *Sicco* beträffar, uppträder här samma slags skärpning af stammens slutljud som t. ex. i gr. *Μέκγας*: *Μεγακλῆς*, *Κοπβίδας*: *Κόβων*, alltså en utmärkt analogi till de germ. smeknamnen af samma slag som fries. *Sicco* o. s. v.[3] Från sskr. må anföras *Cakkas*, från lat. *Varro*. Se Brugmann Grundr.[2] 1 : 818 och dår citerad litteratur.

Efter denna lilla utvikning vill jag återvända till frågan om de germanska mediageminatorna. Är det nu verkligen, kan alltså frågas, fullt metodiskt att söka en i alla afseenden olika förklaringsgrund för sådana ord som t. ex. *gubbe*, fht. *knappo* och mera utpräglade kort- och smeknamn sådana som fty. *Abbo*, *Aggo*, *Goddo*, ags. *Odda*, fsv. *Adde*, *Bodde*, *Gudde*, *Gubbe*[4]. Men dessa senare kunna naturligtvis ej skiljas från den, som vi sett, äfven i grek. och lat. uppträdande kortnamnstypen med geminerad konsonant. Äfven konsonantfördubblingen i appellativerna måste bero på samma grunder som den i kortnamnen.

Om anledning till denna gemination i de grek. kortnamnen

---

[1] Se Rygh Norske Gaardnavne Indl. s. 37, äfvenledes citerad af Brate Ark. 19 : 228; jfr härtill Kock Språkets förändring s. 145.

[2] Se Fick Griech. Personenn.[2] s. 30 f.

[3] Här må dock som en annan möjlighet nämnas, att *Sicco* enligt de af Stark framställda lagarna för kortnamnen äfven kan utgå från ett (dock ej uppvisadt) *Sigice*; jfr Kosen. s. 21 not 3. Ett nord. *Sikke* vore t. o. m. en ljudlagsenlig utveckling af en dylik form.

[4] En mängd likartade bildningar från nsv. anföras af Noreen Spridda studier 2 : 119 f., t. ex. *Fabbe* 'Fabian', *Tedde* 'Teodor', *Bigge* 'Birger', *Ragge* 'Ragnar', *Valle* 'Valfrid', *Pirre* 'Peter', *Hasse* 'Hans', *Natte* 'Natanael'.

yttrar sig Fick Griech. Personenn.[2] s. 30 sålunda: «Es scheint, dass man darauf bedacht war, den oft im Verhältniss zu den Vollnamen gar sehr verkürzten Kosenamen durch energische Aussprache wiederum einen gewissen Halt zu geben: ein etymologischer Grund lässt sich wenigstens für diese Erscheinung nicht auffinden». För min del anser jag som nämndt — i likhet med t. ex. Rygh — att formerna ytterst härröra från barnspråket, och om detta är riktigt, torde Ficks förmodan icke vara acceptabel.

I själfva verket hafva också flera af de hos v. Friesen anförda orden äfven förekommit som smeknamn. Ett par sådana anför v. F. själf, nämligen fht. *Buobo* (s. 26), fsv. *Budde*, *Bodde*, (namn och tillnamn, s. 89), fsv. *Skrobba* (tillnamn, s. 80). Hit höra väl äfven *kutte* 'liten gosse' (jfr v. F. s. 94), hvilket synes ligga till grund för det släktnamn, som ingår i nsv. ortnamnet *Kyttinge*, vidare *tutte* och därmed besläktade ord (jfr v. F. s. 96), som bör sammanhållas med personnamnsstammen *Tut-* (jfr fht. *Zuzo*) i fsv. *Tutlunge* (jfr fht. *Zuzcilinga*)[1]; man kunde äfven erinra om fht. personnamnet *Hupho* (i *Hupfinheim*) = fsv. **Huppe*, som genom förmedling af ett släktnamn uppträder i fsv. *Hyppinge* och möjligen bör sammanhållas med den af v. F. s. 46 f. behandlade ordgruppen. En närmare motivering af dessa här blott i förbigående framställda härledningar hoppas jag framdeles få tillfälle att anföra. Såsom redan förut nämnts (s. 51) visa våra nordiska gårdnamn på *-inge* till full evidens, att släktnamnen på *-ing* ofta bildats af kortnamn och därmed jämförliga ord, som tydligen härstamma från barnspråket (jfr t. ex. fsv. *Mæminge*. *Pæplinge*).

På tal om tillnamnen *Budde* och *Skrobba* må i detta sammanhang påpekas, att icke blott många förnamn, utan äfven flera af de ord, som i de germanska språken användas som tillnamn, tydligen leda sitt ursprung från barnspråket utan att kunna sägas utgöra förvrängningar af deras verkliga namn. Jag vågar gissa, att tillnamn af detta slag mången gång intet annat äro än de kort- eller smeknamn, med hvilka personen i fråga under barndomen af sig själf eller andra benämndes. Från den lista, som anföres af Stark Kosen. s. 150 f., lånar jag följande namn, som enligt min uppfattning böra förklaras på detta sätt: *Wistrimundus* cognomento *Tato*, *Baduila* äfven kallad *Totila*[2], *Wursingus*

---

[1] Stammen *tutt-* återfinnes i engl. ortnamnet *Tuttingen*.
[2] Stark anser namnet betyda 'prakt, ära' l. dyl.

äfven kallad *Ado*, *Giselbertus* med tillnamnet *Apo*, *Erempertus* - *Atto*, *Ægelevinus* - *Odda*, *Brunhilt* - *Tettla*, *Adelberga* - *Ava*. Från min egen erfarenhet erinrar jag mig flera fall, där dylika smeknamn följt sina ägare genom hela lifvet vid sidan af de officiella benämningarna och i den intimare vänkretsen användts på ett sätt, som göra dem fullt jämförliga med de fty. »cognomenta», som jag nu anfört. Sålunda känner jag ett fall där en person med förnamnet *Axel* kallades *Putte*, en *Fredrik Kigge* o. s. v.

Såsom af det ofvanstående framgår, har man redan förut i litteraturen sökt förklara såväl de germanska kortnamnen som vissa af de germanska appellativerna med geminerad media såsom härrörande från barnspråket eller såsom med dylika ord jämförliga »diminutiviska» eller pejorativa bildningar. Det är sålunda ingen nyhet, som i detta afseende bjudes läsaren i denna uppsatts. Med dessa rader åsyftas emellertid dels att beträffande de egentliga kortnamnen starkare framhålla det riktiga i denna uppfattning, dels att i fråga om de nordiska orden med geminerad media utsträcka denna förklaringsgrund från vissa enstaka ord till alla eller (om *hobba*, *bubbla* o. ett par andra skola undantagas) åtminstone nästan alla bildningar af denna typ under uttryckligt framhållande af det onekligen mycket påfallande däri, att dessa senare endast äro till finnandes inom ett par betydelsekategorier och att de nästan alla äro af den beskaffenheten, att de — som mig synes — kunna osökt förklaras som uppkomna i barnens språk, resp. analogiskt bildade efter där danade mönster. I två fall — *bubbla* 'vattenblåsa o. d.' och *bobbla* 'mumla' — föreligga onomatopoetica. I ett par andra — t. ex. *hobba*, *hobben* — är geminatan till sitt ursprung dunkel, men v. F. har ej lyckats på ett ens närmelsevis öfvertygande sätt ställa dessa i förbindelse med nomina, af hvilka de kunna vara afledda, och därför kunna de ej anföras som stöd för hans teori.

En eventuell förnyad behandling af de germanska mediageminatorna torde i alla händelser icke kunna företagas utan att äfven de germanska kortnamnsföreteelserna indragas i densamma.

Dessutom borde det spörsmålet icke lemnas *alldeles* åsido, om icke *möjligen*, liksom i andra språk, t. ex. de semitiska, en tendens gjort sig gällande inom de germanska språkens intensiver att genom konsonantfördubbling uttrycka deras egenskap af sådana. I fråga om *fletta* och *sletta* har v. Friesen antagligen

rätt i sin förklaring af dessa verbformer som analogibildningar[1]: dock kunna icke alla på detta sätt tolkas. Att — trots v. Friesens invändningar — en sådan tendens åtminstone inom vissa delar af det germanska språkområdet gjort sig gällande, synes mig framgå af bl. a. de c. 30 exempel af typen ags. *þodettan* 'pulsare', *sceottettan* 'saltare', *hloccettan* 'singultare' o. s. v. som Kluge uppräknar PBB 9:164. Dock kunna några af dem äfven tolkas som onomatopoetica.

Om ofvan framställda anmärkningar visa sig riktiga, förlorar äfven den Kauffmannska teorien om västgermansk förlängning af konsonant framför *n* en mängd af de exempel, som pläga anföras som stöd för denna. Vi ha bland dessa funnit allehanda kortnamnsformer såsom ty. dial. *abbe* 'farfar', fht. *knappo*, ags. *frozza* o. s. v., onomatopoetica såsom *bubbele* 'blåsa' o. s. v. Dock synes på detta område ett residuum återstå, som talar för Kauffmanns uppfattning, såsom t. ex. mht. *slitte*, ripuar. *droppo* m. fl., till hvilka motstycken saknas i nordiska språk.

Till slut må framhållas, att jag — åtminstone f. n. — icke har någon aprioristisk invändning att göra mot själfva den teori v. Friesen framställt Att jag betviflar den, beror helt enkelt därpå, att jag icke kan finna några exempel, som stödja densamma.

[1] Beträffande *sletta* hade jag, redan då v. Friesens bok utkom, i Ark. 14:159 framställt den härledningen som sannolikast att ordet helt enkelt är ett kausativum till *slinta* och identiskt med sv. dial. *slänta* (pret. *-te*) 'ge ett slag, som lätt halkar förbi'.

Supplerende bemærkninger om Aristophanes' „Ekklesiazusai".

Af G. Rangel-Nielsen.

(Meddelt — uden noterne — i Filologisk-historisk samfund d. 27. novb. 1902.)

I de sidste 29 kapitler af Athenæus' VI. bog findes samlet en række steder af historikere og andre om slaveriets oprindelse, slavernes formentlig ringere åndsævner, de forskellige specielle former for livegenskab (heloter, penester osv.) og andet af den art, og indflettet deri anføres (p. 267 E ff.) nogle steder af den «gamle» komedie, der skal vise, at komediedigterne tænkte sig fortiden uden slaver, og man må give Athenæus ret i, at under forhold som de skildrede er slaver ganske overflødige. Man hensættes nemlig til et slaraffenland, der er fremstillet efter den også i vor tid kendte recept: Med sukkerkugler det hagler og sner og regner med limonade. Spisevarerne tilbereder og serverer sig selv og slås ligefrem om at blive spist osv. osv., så at man nok kan forstå, at resultatet bliver, at folk den gang var «fede og vældige kæmper». Det ældste stykke der anføres er Kratinos «Plutoi», der ligefrem betegnes som de øvriges forbillede, og da ordenen er kronologisk, bliver Aristophanes' «Stegevendere» (ca. 405) det yngste, idet de to der tilføjes (Metagenes' «Thuriopersai» og Nikophons «Sirener») som uopførte sættes til extra ordinem. — Hvad har nu været digternes mening med disse skildringer? Man kan jo f. eks. spørge den bekendte forfatter af kommunismens historie Rich. Pöhlmann, og finder da svaret i en afhandling «Die soziale dichtung der Griechen» (Neue jahrbb. f. das klass. altertum etc. I 1898 s. 23 ff.). Det er de fra Hesiodos bekendte ældgamle forestillinger om en guldalder, vi her møder i komisk fremstilling, ikke blot som et fortidsfænomen men også som et fremtidshåb (Pherekrates i «Perserne», Ath. 269

C—E, og Nikophon i «Sirenerne» ibd. anvender virkelig fremtidsformer), og når vi sammenstiller dette med Herodots notits om Agathyrserne og ønsket om kvindefællesskab i Euripides' Protesilaos, kan vi formode, at dramaet — både tragedien og komedien — har optaget de konsekvenser, den ungdommelige sociologiske tænkning i 5. årh. drog af fællesskabsprincippet og broderskabsideen. De citerede komedier bliver da til en række «komiske idealstater», og vi er jo så heldige i Aristophanes' «Ekklesiazusai» at have bevaret et helt exemplar af arten, hvor vi ser «das goldene Zeitalter in leibhaftiger Gestalt». Det følger af selve komediens væsen, at den må knytte sig til tanker og rørelser i folkets virkelige liv, og «Ekklesiazusai» bliver altså at opfatte som en overdrivende skildring af en plebeiisk kommunisme, der er opstået i «en forsulten pøbels forvildede hjerne». Platon kan der i den sammenhæng slet ikke være tale om. — Går man nu her ind på, at Kratinos og hans efterlignere virkelig har haft guldaldermythen for øie — en tanke Pöhlmann har lånt fra Bergk, og som vinder i rimelighed, hvis mythen virkelig først er opstået på Kratinos' og sofisternes tid, hvad P. ikke vil høre noget om —, så snubler man straks over den ungdommelige sociologiske tænkning, der allerede er nået til sådanne principper som fællesskab og broderlighed. Komikerstederne viser absolut intet derom; det ganske enkeltstående og specielle træk hos Herodot og Protesilaos' hjærtesuk kan man heller ikke bygge noget på. Og så «Ekklesiazusai» en guldalderskildring! Kronos vilde da ikke kendes ved den guldalder, der udtrykkelig bibeholder slaveriet, mens det eiendommelige for de ældre skildringer netop er manglen af slaver. Der er sikkert her kombineret ting, der intet har med hinanden at gøre. Vi kan ikke se, hvor stor en rolle slaraffenlandet har spillet i de gamle komedier. Et sted som gesantens beretning i «Acharnerne» (v. 65 ff) falder ganske i tråd med de anførte steder, og «Acharnerne» er dog ingen «idealstat», så vi står os sikkert ved ikke at være altfor raske til at statuere en lang række sådanne. Rækken får i hvert fald nogle underlige afbrydelser. De tre ældste anførte steder (af Kratinos, Krates og Teleklides) er meget gamle, da Teleklides ikke kan følges ud over Perikles' tid (Meineke, Hist. crit. p. 89), og Krates er død før Aristophanes Eq. kommer frem (Eq. 537 ff.). I det derefter følgende citat af Pherekrates finder Meineke (Fragm. II 303 ad v. 29) en efterligning af Ar. Ran. 515. Var dette rigtigt — men det ser ikke særlig overbevisende ud, og hos Kock

(Fragm. I 174) findes det ikke gentaget —, sprang vi altså med ét 20 år frem. I alle tilfælde er de to Pherekratessteder de eneste fra hele denne tid. Om de to uopførte stykker vides intet. Digteren Nikophon konkurrerer med «Plutos»; hans stykke kan altså være samtidigt med Ekkl. Det eneste lighedspunkt der er mellem de ældre fragmenter og «Ekklesiazusai» er den store rolle de materielle nydelser spiller, og det træk er jo da fælles for al græsk komedie, kan altså ikke berettige os til at stille stykket sammen særlig med dem. Og at kommunismen i «Ekklesiazusai» er plebeiisk, det er unægtelig uimodsigeligt, men at man deraf kan slutte til tilværelsen af en folkelig bevægelse i den retning, uafhængig af (og ældre end) Platons system, er dog ret tvivlsomt. Lad Platons lære være aldrig så aristokratisk og aldrig så idealistisk, bliver den puttet ind i en komedie, bliver den eo ipso vulgær, det følger af selve komediens ånd. Har der existeret en pøbelkommunisme, har den sikkert enten været om end indirekte inspireret af Platon, eller den har ikke nået til noget færdigt system. En udviklingsgang pøbel—komedie—Platon er dog meget lidet trolig her, hvor det gælder meget mere end et enkelt berøringspunkt.

Det der hos Pöhlmann spiller hovedrollen er ordningen af erhvervsforholdene, hvorimod kvindernes stilling træder ret stærkt tilbage. Den er derimod hovedæmnet i Ivo Bruns' «Frauenemancipation in Athen, ein beitrag zur attischen kulturgeschichte des fünften und vierten jahrhunderts» (Kieler universitetsprogram, januar 1900), der har sat sig til opgave at vise, at filosofiens drøftelse i 4. årh. af kvindens stilling havde sit udspring i en ganske folkelig bevægelse og fortsætter debatter, der allerede havde beskæftiget samfundet i 5. årh. Det er som sagt en folkelig bevægelse, og den er af social art, ikke filosofisk eller literær, hvorfor sporene af den i literaturen også er få og spredte. Det ældste vidnesbyrd finder Bruns i Euripides' «Medea», der er opført 431, hvor sangen v. 824 ff. med sin lovprisning af Attika og den specielt attiske betegnelse af Muserne som døtre af Harmonia er umulig i mythiske Korintierinders mund men passer ypperlig for dannede Athenæerinder på Euripides' tid[1]. Denne

[1] Det er vist i parentes bemærket det troligste, at Euripides selv har konstrueret dette slægtskab som et slags allegoriserende ordspil (Leo, her efter Crusius i Roschers Ausführliches lexikon d. griech. u. röm. mythologie I sp. 1832). Således bliver det ikke blot noget specielt attisk men specielt euripideisk, og Eur. må da vel kunne lægge det i munden på hvem han vil.

tanke kaster nu et nyt lys over v. 410 ff., protesten mod det ry for troløshed der nu én gang er blevet kvindernes lod: Hvis Foibos havde givet os sangens gave, kunde vi møde de gamles smædesange med tilsvarende om mændene, for stof er der nok af — og over fremhævelsen i v. 1081 ff. af at der findes kundskabsrige kvinder (*μίαν ἐν πολλαῖς εὕροις ἂν ἴσως* hedder det dog meget beskedent). Der må her have foresvævet digteren en bestemt type fra den nyeste tid, overfor hvis krav eller påstande man har brugt de gamle slagord fra Homer, Hesiod, Archilochos og Semonides for at vise, at kvindens ringere stilling står i et ganske naturligt årsagsforhold til hendes naturlige anlæg. — Man kan ikke frakende dette ræsonnement skarpsindighed, men ganske overbevisende synes det ikke at være, mest fordi meget af det påfaldende svinder, når de anførte sange læses i tragediens sammenhæng: stedet om Attika følger lige efter Medeas beslutning om at drage der hen, og de andre giver digterens forklaring eller undskyldning for, at kvinderne taler så forskelligt fra hvad kvinder i almindelighed gør. Og har man overhovedet lov til således at tage korene ud af en tragedie og fortolke dem for sig? Mon Euripides virkelig har villet have, at hans tilskuere skulde få tragediestemningen mer eller mindre spoleret ved at mindes tidens Clara Raphael eller Johanne Meyer?[1] — Men lad dette nu være. Sporene er som sagt spredte, og vi skal nu 20 år frem i tiden. Fra 411 træder kvinderne så stærkt frem hos Aristophanes, at vi kan slutte, at samfundet på den tid i høi grad maa have beskæftiget sig med dem. Som typer på intelligente og energiske kvinder træffer vi her Lysistrata og Praxagora (i «Ekklesiazusai»), og vi ser, hvorledes man fra kravet om delagtighed i den høiere dannelse går videre til så extreme fordringer som deltagelse i statslivet (Lys. 494, Ekkles.) og militærtjeneste (Lys. 452. 671 ff.) for til sidst at kulminere med fælleskoneriet i Ekklesiazusai — hvorpå filosofien tager tankerne op. Vi vil nu ikke opholde os ved, at vi her igen må springe 20 år frem fra Lysistrata til Ekklesiazusai, men først se på den forbindelse Bruns finder mellem Medeakoret og Lysistrata. Når det i «Medea», der hvor koret fremhæver, at kvinder også kan være begavede, hedder:

---

[1] Vi kender hende for resten godt. Hun hedder Aspasia. Jeg kunde tænke mig, at der siden forekom kvinder, der hævede sig over gennemsnittet, påvirkede gennem mændene af Aspasia (Xen. oec. 3,14). Men i direkte forbindelse med borgerskabets damer kan Aspasia ikke komme.

ἀλλὰ γάρ ἔστιν μοῦσα καὶ ἡμῖν, og vi så hører Lysistrata sige om sig selv: οὐ μεμούσωμαι κακῶς (v. 1127), så er det for Bruns nok til at slå fast, at «das urbild der Lysistrata ist eine parteigenossin jener als Korintherinnen verkleideten Athenerinnen», og han kan fortsætte med at udvikle, hvorledes ønsket i «Medea» om at kunne gengælde mændenes spottesange med samme mønt får sin opfyldelse her og i «Thesmoforiefestens» parabase, men vel at mærke således, at digterens foragt for kvinderne tydelig skinner igennem, mens Euripides selv i «Ion» (v. 1090 ff.), ca. 10 år efter Medea, for alvor havde lagt kvinderne en παλίνφαμος ἀοιδή i munden. Det må her hævdes, at brugen af ordet μοῦσα på de to steder slet intet kan vise om sammenhæng imellem dem, det er det i virkeligheden altfor intetsigende til. Hvis vi kunde gå ud fra, at det var et slagord, var sagen en anden, men det ved vi intet om. Så er Lysistrata-korets angreb på mændene sammenholdt med Medeakorets ønske af langt større vægt, forudsat at man deler Bruns' opfattelse af Medea. Men på den anden side forklares det så naturligt ud fra selve komedien, at de aldeles ikke er tvingende i den retning. Et må imidlertid indrømmes, selv om man nægter forbindelsen med «Medea», nemlig at Lysistrata og Praxagora ingenlunde er rene fantasifigurer, og det er da egenlig heller ikke rimeligt, at alle kvinder skulde forblive ganske uberørte af alle de omskiftelser, Athen på de tider måtte gennemgå. Men deres overlegenhed er ganske individuel. Praxagora har haft det offenlige liv på nært hold. Hun har boet på selve πνύξ. Lysistrata siger selv, hun har sin klogskab af at høre, hvad hendes fader og de endnu ældre fortalte. Nogen bevægelse blandt selve kvinderne vidner disse to i sig selv ikke om, det kunde snarere den gentagne brug af kvindekomplottet gøre. Det bygger Bruns dog slet ikke på, og det er såmænd meget fornuftigt. Der er nemlig en ret væsenlig forskel på de to komplotter, og dette fører os over til Bruns' opfattelse af forholdet mellem «Ekklesiazusai» og Platon, som der jo efter det foregående ingen tvivl kan være om: Både Aristophanes og Platon slutter sig hver på sin vis til den samme sociale bevægelse, og at finde spot mod Platon i «Ekklesiazusai» er forkasteligt, fordi man ikke må skille «Lysistrata» fra dette stykke, og Lysistrata har også stærke berøringer med Platon men kan ikke have noget med ham at gøre. Vi har allerede en gang berørt den opfattelse, at kvindekravene i «Lysistrata» var udvidede til at omfatte politisk virksomhed. Den beror på et eneste sted (v. 494),

hvor kvinderne har besat Akropolis og dermed bemægtiget sig statskassen. Så kommer en *πρόβουλος* og vil have penge men får selvfølgelig den besked, at nu skal kvinderne nok tage sig af kassen (*ἡμεῖς ταμιεύσομεν αὐτό*), så at mændene ikke **kan** føre krig. Hvis de pågældende par vers var overleverede alene uden sammenhæng, vilde Bruns' opfattelse af dem ligge meget nær, men nu er der aldeles ingen grund til at betragte kvindernes finansforvaltning som andet end en naturlig følge af besættelsen af borgen, så at begge dele falder bort, når kvinderne har nået deres mål: freden. Det er i det hele taget den store forskel på «Lysistrata» og «Ekklesiazusai», at mens kvindernes komplot i det sidste stykke tilsigter en blivende omdannelse af samfundet, gælder det i «Lysistrata» kun at fremtvinge krigens ophør. Når der så tilmed er 20 år imellem dem, er det ikke godt at se, hvad der egenlig er båndet imellem dem, hvorfor man ikke må fortolke det ene uden hensyn til det andet. — Men jeg er lige ved at glemme værnepligten, som Platon jo udvider til kvinderne, hvilket også skal være antydet i «Lysistrata». V. 452 besvarer Lysistrata probulens kommando til Skytherne om at angribe kvinderne med de ord: «I skal min sandten få at mærke, at vi herinde har fire regimenter (*λόχοι*) krigslystne kvinder under våben». Og v. 671 ff. udmaler veterankoret farerne ved ikke at slå kvinderne ned straks: de kan gå hen og etablere både en flåde og et rytteri og bliver så ikke til at få bugt med. Og vel at mærke, der anføres virkelige præcedentia: Artemisia og Amazonerne på Mikons maleri. Hvad bliver der så af spotten over «kämpfende und reiterdienst versehende frauenzimmer», som får Bruns til at henføre Platons bekendte hentydninger i «Statens» V. bog til dette sted foruden til «Ekklesiazusai»? Og det første sted viser dog ikke andet, end at Aristophanes har indset, at hans kvinder måtte kunne sætte hårdt mod hårdt. For «Lysistratas» skyld kan man da endnu som før godt henføre «Ekklesiazusai» til Platons lærdomme[1]. Vi genfinder jo omtrent hele hans system deri, og Bruns' opfattelse af hans stilling dertil er jo tilmed en

---

[1] Bruns' udvikling af forholdet «Lysistrata»—«Ekkles.» synes at have fundet tilslutning hos Gomperz, Griech. denker II 586, med mindre de samme tanker skulde findes hos H. Dietzel, Zeitschr. f. gesch. u. lit. d. staatswissensch. I (Lpz. 1893) 373 ff., der desværre ikke findes på vore biblioteker. Dér findes efter Pöhlmann Neue jhbb. I 31 note 2 den endelige afgørelse af spørgsmålet «Ekklesiazusai» — Platon «natürlich in negativem sinne».

sådan, at den næsten bliver en beskyldning for plagiat. Ganske vist så oldtiden anderledes på den ting end vi; men det er dog ikke troligt, at man, når man lånte andres tanker, udtrykkelig fremhævede deres nyhed.

Jeg har følt trang til at klare min stilling til disse to arbeider, fordi de burde været medtagne, da jeg skrev min afhandling om «Ekklesiazusai» og Platon. Jeg kendte dem den gang ikke; de vilde som det ses ikke have forandret min opfattelse.

En upåagtet brug af imperfektum i Latin.

Af **Valdemar Thoresen.**

Da jeg for nogen tid siden arbejdede på en oversættelse af Cicero's tale for Milo, standsede jeg ved et imperf. indik., som jeg hverken i kommentarer eller oversættelser kunde finde nogen forklaring på, nemlig 48 sl. *nuntiabatur*. Jeg var straks tilbøjelig til at opfatte imperfektet som udtryk for det usandsynlige, men var dog ved at opgive denne forklaring igen som uholdbar, uden i øvrigt at kunne finde nogen anden. Nu ser jeg imidlertid i talen for Deiotaros 22 et aldeles tilsvarende impf., *te solutum Romam mittebat*, hvorom der heller ingen oplysning er at finde undtagen hos Richter-Eberhard, hvor det, sikkert urigtigt, søges forklaret således: Cic. verweilt bei der betrachtung dieser behauptung.

Efter mit skøn viser disse steder, at imperfektum kan bruges, hvor en uantagelig påstand gentages i rhetorisk form som et spørgende udråb (skal ell. skulde have...). Skønt jeg ikke kan styrke denne forklaring ved flere eksempler, tror jeg dog, den er rigtig: ved perfektum kunde let forestillingen om et faktum indløbe, en forestilling, som det jo her gælder om at bekæmpe, og dertil synes impf. vel egnet; peger ikke brugen *de conatu* i samme retning? At impf. imidlertid ikke er obligatorisk i det omhandlede tilfælde, viser *pro Deiot.* 27 *saltavit*. Men en sådan vaklen kan ikke i mindste måde gøre forklaringen af imperfektet mistænkelig; et sidestykke dertil har vi således i den kendte vaklen mellem indikativ og konjunktiv i visse relativsætninger (Mdv. 366 anm. 1); man anvender jo ikke alle sprogets virkemidler overalt.

Anmeldelser.

Karl Dieterich, Geschichte der byzantinischen und neugriechischen Litteratur. Leipzig 1902, Amelang. X + 240 s.

Dette værk udgør tilligemed Horns «Geschichte der türkischen Moderne» fjerde bind af en stor række literaturhistoriske fremstillinger, som Amelang i Leipzig udgiver under fællestitlen «Die Litteraturen des Ostens in Einzeldarstellungen». Forfatteren har tidligere gjort sig bekendt som en dygtig forsker paa den nygræske og byzantinske filologis omraade ved sit fortjenstfulde værk «Untersuchungen zur Geschichte der griech. Sprache», der danner et slags sidestykke til Schuchardts berømte «Vokalismus des Vulgärlateins». Endvidere har han skrevet forskellige mindre afhandlinger, blandt hvilke især maa nævnes «Die Volksdichtung der Balkanländer in ihren gemeinsamen Elementen» (i Zs. des Vereins für Volkskunde 1902), hvori han viser, at balkanfolkene er voxede sammen til en kulturel enhed, og at basis herfor er byzantinismen, et resultat der stemmer med, hvad undertegnede har søgt at vise for de sproglige forholds vedkommende. Foreliggende arbejde, der henvender sig til en større læsekreds, gør ikke fordring paa at være originalt. Alligevel er det, dygtigt udført som det er, adskilligt mere end et blot og bart kompilationsarbejde. Der gaar en stærkt personlig opfattelse gennem hele bogen, og man mærker, at forfatteren paa alle punkter har førstehaandskendskab til de æmner han behandler.

I en indledning gives der en skildring af den byzantinske kultur. Forf. paaviser, at byzantinismen med sit nationalistiske præg, sin stive formalisme og sin alt hæmmende despotisme beror paa, at den hellenske kultur efterhaanden orientaliseres. Den orientalske indflydelse viser sig paa mangfoldige maader. Som i kunsten arabesker og ornamenter vinder overhaand over det enkle og storstilede i oldtidens kunst, saaledes præsteres der i literaturen kun smaatteri. Den speciel byzantinske literatur, som forf. betragter som en udvæxt paa en stamme, der har sine rødder i den hellenistisk-alexandrinske literatur og som ellers senere udvikler sig til den nygræske literatur, behandles derpaa i første kapitel.

Den lærde fagliteratur, som Krumbacher har behandlet saa udførligt i sin mægtige «Geschichte der byz. Litt.» medtages selvfølgelig ikke, men der vises slaaende, hvorledes skønliteraturen efter en vis blomstringsperiode ender i lutter retorik og tom lærdom. Den er ikke nogen nationalliteratur, men i egenligste forstand hovedstaden Byzanz' literatur. Forf. giver et meget anskueligt billede af den forfaldsperiode, der gaar forud for Konstantinopels erobring. Det er en tid, i hvilken det vrimler med tomme efterligninger af fremmede mønstre, hvor der skrives satirer, der kun er parodier, og hvor «digterne» forfatter ynkelige klagesange og slaar lyren blot for at tigge om to pandekager, alt sammen med en utaalelig svulst og snakkesalighed. Forf. lægger ikke fingrene imellem, men fælder meget skarpe domme, som f. ex. naar han siger, at romandigtningen i denne periode synes at være afpasset efter tidens levemænd, eller naar han anvender udtrykket «byzantinische Unästhetik» om tidens tarvelige produkter, med fuld føje, forekommer det mig efter det kendskab jeg har til denne literatur.

I andet kapitel vises, hvorledes indflydelse fra de romanske kulturfolk begynder at gøre sig gældende som en nødvendig modvægt mod orientalismen, hvorved der skabes betingelser for udviklingen af en virkelig nationalliteratur (14—17 aarh.). Det næste er helliget den nygræske folkepoesi, som behandles meget kyndigt og indgaaende. De to sidste afsnit omfatter den egenlige nygræske literatur. Tilløbet til en folkelig literatur med rod i folkepoesien og under befrugtende paavirkning af vesteuropæisk kultur trænges tilbage ved en genoplivelse af byzantinismen, udgaaende fra fanarioterne. De rige muligheder forspildes, ikke mindst ved den urimelige, for ikke at sige vanvittige fastholden ved den officielle sprogform, der er en meningsløs sammenblanding af oldgræsk og nygræsk, og overhovedet ved slavisk beundring af oldtidens literatur. Betegnende er det saaledes, at frihedshelten Kanaris besynges i en pindarsk ode. Selv grundlæggelsen af universitetet i Athen i begyndelsen af 1830ne betegner snarere et tilbageskridt end et fremskridt, idet det bliver midtpunktet for en ganske kunstig og akademisklærd literatur, der er folket fremmed og derfor ingen indflydelse faar. Den digter, der i det meste af det 19de aarhundrede behersker literaturen og tillige Vesteuropas dom om den, Rangabé († 1892), er i virkeligheden uden nævneværdig betydning. Men medens han og hans skole dominerer i Athen, opstaar der i det vestlige Grækenland, uafhængigt af byzantinisme og klassicisme, men under italiænsk paavirkning, en retning der danner grundlaget for en selvstændig nygræsk literatur. Dens hovedmand er Solomos († 1857), som forf. kalder for det moderne Grækenlands første virkelige digterskikkelse. Det er imidlertid først i den allernyeste tid, at denne retning har begyndt at faa indflydelse i Athen og at trænge den akademiske

literatur tilbage. Kampen er ikke afsluttet endnu, og det beror paa dens udfald, om nygræsk aandsliv skal forsumpe eller endelig naa til en udvikling, hvortil det har saa mange betingelser. Bogen ender med en kort omtale af de mange yngre forfattere, der har begyndt at skrive i det virkelig talte sprog.

Dette er i al korthed indholdet af denne lige saa interessante som i høj grad belærende bog. Forf. forstaar at følge alle strømninger og paavise deres forhold til andre literaturer. Han er overalt meget omhyggelig for at paavise laan af motiver i de forskellige literaturværker. Dog forekommer det mig, at han her ofte gaar alt for vidt og antager laan, hvor der ingen grund er dertil. Imidlertid skal jeg ikke komme nærmere ind paa en diskussion om de punkter, hvor jeg mener, at han har taget for lidt hensyn til, at almenmenneskelige tanker og følelser meget ofte finder beslægtede eller ens udtryk hos forskellige digtere, uden at man er berettiget til at tale om paavirkning eller laan. Mine indvendinger vil næmlig ikke rokke det mindste ved bogens værd. Derimod maa jeg paa det bedste anbefale den til enhver, der ønsker kundskab om den mærkelige brydning mellem europæisk og asiatisk kultur, som det græske folk i saa lang tid har været udsat for, og som har sin store interesse.

Kr. Sandfeld Jensen.

Edgar J. Goodspeed, Greek Papyri from the Cairo Museum together with Papyri of Roman Egypt from American collections. (Særtryk af Chicago-Universitetets »Decennial Publications«, First series vol. V.) Chicago 1902, University Press. 78 S. 4°.

Af de 30 Papyrusstykker, som nærværende Samling omfatter, findes Halvdelen i Museet i Cairo, hvor Udgiveren i 1899 har faaet Tilladelse til at skrive dem af. Af de øvrige findes nogle i Westminster College i New Wilmington (Pennsylvanien), medens Resten er i Udgiverens egen Besiddelse. De stamme alle fra Ægypten, de fleste fra den romerske Tid (2.—4. Aarh.), men der er dog ikke saa faa fra Ptolemæertiden. Med Hensyn til Indholdet ere de fleste private Dokumenter, men der findes dog ogsaa nogle litterære Fragmenter, deriblandt et af Odysseen XV 216—53; af de her forekommende Læsemaader kan mærkes, at der V. 220 skrives *ηδ' επίθοντο*, medens de fleste nyere Udgivere principmæssig foretrække *ἠδὲ πίθοντο* o. Lign.

Dokumenterne ere gjennemgaaende uden speciel Interesse; det er mest Kvitteringer, Kontrakter o. s. v. Der findes ogsaa et Par Breve, deriblandt en Introduktionsskrivelse fra 2. Aarh.

f. Chr. Kuriøs er en lille Lap, som synes at have været en Billet til Befordring med en Baad; den er dog ikke ganske forstaaelig. Et større Stykke indeholder en Klage til Øvrigheden fra en Kvinde, som mener at være forurettet af nogle Folk, der ville fordrive hende fra hendes Ejendom. Klagen indeholder i sproglig Henseende mange Besynderligheder; Brugen af de forskjellige Kasus er saaledes meget vilkaarlig, og der findes bl. A. en Forbindelse som *σὺν ἐνόντι φρέατος*. Samlingens omfangsrigeste Stykke er en Regnskabsbog, som synes at have tilhørt en Ejendomsbesidder. Den maa vel nøjagtigst betegnes som en Kassebog, idet de kontante Indbetalinger og Udbetalinger ere opførte hver i sin Kolonne med Angivelse af Navnene paa dem, af hvem Pengene ere indbetalte, eller til hvem de ere udbetalte. Men der er Tegn, der tyde paa, at Mandens Bogholderi ikke har været indskrænket til denne ene Bog. Derimod er det ikke let at se, at Regnskabssystemet, som Udgiveren antyder, skulde have været i Familie med det moderne dobbelte Bogholderi. Han slutter dette af, at der paa flere Steder umiddelbart efter en Indtægtspost er anført en Udgiftspost til det samme Beløb. Dette er unægtelig en paafaldende Omstændighed, men man kan dog næppe slutte Andet deraf, end at de kontante Indtægter i visse Tilfælde strax have fundet Anvendelse til bestemte Formaal, eller at maaske de, der indbetalte Pengene (Forretningsførere eller Opkrævere af Afgifter), efter Ordre indbetalte, hvad der var øjeblikkelig Brug for.

Udgivelsen gjør Indtryk af at være foretaget med Omhu. Accenter og Spiritustegn ere tilføjede af Udgiveren, undtagen i de litterære Brudstykker; i nogle Tilfælde er det dog gjort i Strid med de gjældende Regler. At der er tilføjet Registre, er en Selvfølge.

Hans Ræder.

Tenny Frank, A stichometric Scholium to the Medea of Euripides. (Særtryk af Chicago-Universitetets «Decennial Publications», First series vol. VI.) Chicago 1903, University Press. 8 S. 4⁰.

Forfatteren af denne lille Afhandling henleder Opmærksomheden paa et Scholion til Eur. Med. 380, som lyder saaledes: *ὧδε καλῶς κεῖται. Δίδυμος σημειοῦται ὅτι κακῶς οἱ ὑποκριταὶ τάσσουσιν ἐπὶ τῶν δύο τὸ «σιγῇ δόμους εἰσβᾶσα». καύσω ἢ σφάξω αὐτούς.* Utvivlsomt hentyde disse Ord til en Tvivl om, paa hvad Sted Verset *σιγῇ δόμους εἰσβᾶσ' ἵν' ἔστρωται λέχος* med Rette bør staa. I vore Haandskrifter er det overleveret ikke

alene som V. 380, men ogsaa som V. 41, hvor det tilligemed de tilstødende Vers passer mindre godt. Imidlertid beretter et Scholion til V. 356, at der var Nogle, som satte det nævnte Vers efter dette, hvilket Didymos misbilligede. Forfatteren mener nu, at det er hertil, at det førstnævnte Scholion sigter, og han støtter denne Antagelse paa et meget plausibelt Rettelsesforslag. I Stedet for de uforstaaelige Ord *ἐπὶ τῶν δύο* (eller *ἐπὶ τῶν β'*) vil han nemlig læse *ἐπὶ τῷ τνβ'*, hvorhos han vil stryge Slutningsordene *καύσω ἢ σφάξω αὐτούς* som et mislykket Forklaringsforsøg. Scholiets Mening skal da være, at der var Nogle, som med Urette satte Verset ved V. 352, hvilket stemmer med det andet Scholion, som findes ved V. 356. Forskjellen mellem de to Tal er nemlig saa ringe, at den tilstrækkelig forklares ved den Omstændighed, at der i den foregaaende Del af Stykket findes lyriske Partier, hvor Versene kunne tælles paa forskjellig Maade. Alligevel mener Forfatteren, at Didymos ikke kan have kjendt V. 40—43, som ogsaa af Andre ere blevne erklærede for uægte; thi ellers vilde han vel have bemærket, at det omtvistede Vers ogsaa fandtes paa det Sted. Derimod har Didymos aabenbart læst V. 355—56, som ogsaa af Nogle ansees for uægte.

Hovedinteressen ved Afhandlingen bestaaer deri, at det er gjort sandsynligt, at man i Oldtiden har anvendt den samme Maade at citere paa ved Angivelse af Verstallet, som vi anvende nutildags. Fra Prosaforfattere anføres der flere lignende Exempler, hvor dog Angivelserne efter Sagens Natur kun kunne være omtrentlige; men ved Digterværker, hvor Fremgangsmaaden baade var lettere og naturligere, kjendes der vistnok intet andet Exempel derpaa.

Hans Ræder.

Bengt Hesselman, Stafvelseförlängning och vokalkvalitet. Undersökningar i nordisk ljudhistoria. Del I. (Akad. afh.) Upsala 1902. 104 Ss.

Der er få ting, man så vanskeligt kan fastslå, som betydningen af skrifttegnene i de gamle håndskrifter. Tilvant skrivemåde, egen dialekt og ren fejlskrivning går mellem hinanden, og man kan ud af håndskrifterne læse de mærkeligste ting. Således har selv en gransker af Noreens rang af en skrivefejl i jy. l. (Flensborg-håndskr., som vrimler af fejl) laget sig forlede til at tro, at jysk o. år 1300 er ved at tabe *h* foran *w*, medens jo netop nörrejysk har bevaret *h* foran *w* til den dag idag. Hesselmans doktordisputats er en indsigelse mod den overdrevne tiltro til håndskrifterne og et forsøg på ad andre veje at finde den bane,

lydudviklingen må have gennemløbet. Hans bog er dærfor polemisk mod meget af den tidligere undersøgelse, særlig mod så ypperlige granskere som Axel Kock og Hultman, uden at dog forf. skjuler, at han selvfølgelig slet ikke kunde have skrevet sin bog, hvis ikke disse granskere havde beredt vejen for ham.

Hesselman søger at forlægge lydlovene geografisk i stedet for historisk. Det er jo en kendt sag, at dialekterne har udviklet sig med forskellig hurtighed, og derfor kan man i nutidens folkemål finde former side om side, som i de videst udviklede mål må have fulgt historisk efter hinanden. Og Hesselman har den store fordel, at han i sin forundersøgelse kan støtte sig på Hultmans fortjænstfulde værk om de østsvenske dialekter, som netop med hensyn til kvantitet fræmbyder så meget gammelt, og fræmbyder det i forskellig grad. Det må da også siges, at Hesselmans bog ikke blot er en lærerig bog, men også en bog, som man læser med virkelig nydelse; den er skarpt skrevet, lidt vel skarpt måske til tider, og man er aldrig i tvivl om forfatterens mening, eller om at han har ret i hovedsagen, selv om han ikke overbeviser i alle enkelthederne.

For en dansk kan det jo ligge nærmest at spørge, om vi da også kan høste noget udbytte af Hesselmans bog for den danske sproghistorie. Det kan vi nu utvivlsomt, særlig med hensyn til hans smukke påvisning af, at åbne vokaler kan forlænges i stillinger, hvor de lukkede bevarer deres korthed (eksempler fra sv. rigssprog er *skepp*: *gāp*, *skott*: *fāt*, *nyckel*: *vāka*)[1]. Dette forhold gælder næmlig sikkert også i dansk for forlængelsen foran *bb*, *gg*, hvor sæll. (og rigsspr.) får langt *a* og *æ*: *skab*, *næb*, *plag*, *skæg*, *væg* osv., men kort *i* (*e*), *u* (*o*) og *y* (*ø*): *ligge*, *hug*, *dugg*, *bryg*, *styg*, *tryg*, *pløk*(?). Undtagelser fra første afdeling findes, som *lægge* og *tak* (sv. *tagg*, om det er samme lydform, der ligger til grund for bægge; snarest stammer vel dansk *tak* fra mnt. *tacke*), men disse kan vel forklares på anden måde, så regelen dog er rigtig.

Dersom vi kan vende reglen om og sige, at lukkede vokaler undertiden forkortes, hvor de åbne bevarer deres længde, giver denne regel vist forklaringen ikke blot til den danske forkortelse af *i*, *u*, *y* foran tenuis (Jespersen Fonetik s. 510), men ogsaa til *gŭlerod*, *pĭlegren*: *tālesprog*, *målestok*, *pæleorm*; *soĭnesti*: *hānekam*; *fyrretræ*: *hāremad*; *grĭsesti*, *mŭsehul*: *dåsemad*, *hāseled*, *næseblod* (Torp & Falk Lydhist. s. 37).

En anden af Hesselmans iagttagelser kan vist oplyse et forhold i jyske folkemål. Han har lagt mærke til (§ 104), at nogle personer udtaler ordene på *rn*, som *korn*, *barn*, snart i een stavelse, og da altid med *rn*, snart i to stavelser, og da enten *rn*

[1] Også behandlet af Hesselman i «Språk och stil» I s. 10 flg.

el. *dn*. Denne sidste udtale finder vi igen i en del østjyske mål, netop hvor *r* og *n* oprindelig har været skilte ved vokal, som *Maren, gården, jorden, Sören, faren*, medens *rn* i opr. sammenstødende stilling er assimileret til *n*. Årsagen til den forskellige behandling må her bero på lignende forhold som i de af Hesselman undersøgte upplandske mål. I vedkommende mål har altså ikke som i alm. dansk ord som *jorden* og *horn* været udtalt på ensartet måde, men det første med udpræget anden stavelse, det sidste som enstavelsesord.

I typografisk henseende fræmbyder dette værk også en mærkelighed, idet lydbetegnelsen i dialektordene ikke er rent fonetisk, men forskellige lyd i forskellige dialekter, når de normalt svarer til hinanden, betegnes med samme tegn. Selvfølgelig betegnes dog aldrig forskellige lyd ved samme tegn, uden at der i forvejen er gjort rede for, i hvilke tilfælde tegnet har den ene, og i hvilke det har den anden betydning. Muligvis er denne betegnelsesmåde i værker, hvor dialekternes historisk-geografiske sammenhæng er hovedsagen, ganske praktisk, især da det sparer nogle lydtegn.

Både med hensyn til hele sit anlæg, og med hensyn til resultaterne og tekniske enkeltheder mener jeg altså, dette værk har nyt at lære os, og kan kun anbefale alle de få nordiske dialektgranskere og sproghistorikere at stifte nöje bekendtskab med det.

Askov. **Marius Kristensen.**

Eddica Minora, Dichtungen eddischer art aus den fornaldarsögur und andern prosawerken zusammengestellt und eingeleitet von *Andreas Heusler* und *Wilhelm Ranisch*. Dortmund 1903, Fr. Wilh. Ruhfus. CX + 160 ss.

Det har ganske sikkert været en mangel, at filologerne hidtil har skænket så lidt opmærksomhed til de mange kvad eller kvadstumper, der i versemål og indhold står de såkaldte eddakvad nær, og som både belyser eddadigtningen, og ofte i sig selv frembyder mærkelige æmner for granskning. I mange tilfælde udgör de eddadigtningens fortsættelse ned i tiden, indtil 13de—14de årh.; i enkelte andre er de karakteristiske sideskud til den. I de literaturhistoriske undersøgelser affærdiges de med få ord, eller de får nogle lejlighedsvise bemærkninger sammen med de sagaer hvori de findes; en granskning af disse digte og vers for deres egen skyld er det, vi hidtil har savnet, og som nu foreligger i smuk skikkelse fra de to tyske forskeres hånd.

Her findes tekstaftryk med alt, hvad der kan ønskes, af videnskabeligt apparat, og en indledning på over 100 sider gör rede for de enkelte digtes karakter, hjemsted, alder, forbilleder, tekstens almindelige tilstand osv.; et glossar indeholder oversættelse af alle ord, der ikke findes i Gerings eddaglossar. Udgiverne har ikke oplyst om, hvilken del af arbejdet hver har udført; formodenlig er det i så höj grad fremgået af samarbejde mellem dem, at hver ikke mere kan hævde en særret til sine bidrag. Udgiverarbejdet bærer præg af stor almindelig skönsomhed, ædruelighed overfor tekstrettelser og teorier, og en rig viden, der hyppig byder interessante og oplysende paralleler.

Samlingens indhold er alle de i fornaldarsögur spredte vers i eddaversemål (blot med forbigåelse af de aller yngste fornaldarsagaer: Gangerolf, Sturlaug, Hjalmter og yngste red. af Orvarodd; «eine merkliche kluft trennt diese schreiberversuche selbst von dichtungen wie dem Hróksliede und Útsteins kampfstrophen»). Ordningen er følgende: 1—4 fortællende kvad (Hunekvadet, Hervar ved gravhöjen, Bjarkemål, og dettes efterklang Innsteinskvadet); 5—8 tilbageskuende digte (Vikarsbalk, Hrokskvadet, Hjalmarskvadet, Hildebrandskvadet og Orvarodds dødskvad), hvortil slutter sig (10) et spådomskvad, Darradssangen, samt (11) de løse vers fra större episke digte. Den næste större gruppe er skændesamtalerne (12—15) og dernæst lausavisur (18—19, mest af overnaturligt indhold). Endelig en række mere enestående digtninger: en natur-erotisk strofe i Ánssaga, remsestrofer, Heidreks gåder m. m., tryllesangen fra Bósasaga, og allersidst Grågåsens tryggðamál. — Man kan med en vis grund spörge, om ikke andre tekster udenfor Fornaldarsögur burde være medtagne: Bråvallakvadets navnerækker; Þorgrímsþula og især Kalfsvísa fra Sn. Edda; ved deres heroiske indhold knytter de sig nær til disse tekster.

Man må anerkende den takt, hvormed de forskellige digte er stillede på plads sammen, og hvormed ældre og yngre partier er udpegede efter deres metriske og stilistiske egenskaber f. eks. i Hunekvadet. En lille perle af indledende undersøgelse er kommentaren til den lyriske enestrofe i Ánssaga med påvisning af, at den svarer til den af Steffen opstillede grundtype af «enstrofig nordisk folklyrik». Jeg havde dog fundet det rimeligere, at man ikke udenvidere giver den til overskrift «ein danz», når man dog intet kender til, at der er danset efter gammel stavrimende digtning.

Det har været mig en glæde på mange punkter at se udgivernes og mine resultater stemme med hinanden; f. eks. går deres opfattelse af de forskellige partier i Bjarkemål i samme retning, som jeg nu har gjort gældende i «Danm. heltedigtning». Udgg.s bestemmelse af alder og hjemsted er hyppig præget af en vis forsigtighed; enkelte gange vover de sig lidt længere ud. Om Hildebrands dødskvad (kendt hos Sakse og i Ásmundarsaga kappa-

bana) hedder det kort og godt: «Da diese kunstform, prosa mit monologischer verseinlage, nach Island weist, ist die herkunft der erzählung bei Saxo entschieden». Men man kan — endogså ud af udgg.s samvittighedsfulde indledning — hente gode grunde for, at prosaen og versmonologen ikke hænger virkelig sammen i den overleverede form; det er tillige usikkert, om de fra förat af har hængt sammen, og om overhovedet et monologdigt som slutning på en prosafortælling kun kan være islandsk; endvidere kan der jo findes — og findes i dette tilfælde virkelig — mange andre midler til at bestemme et digts hjemstavn end dette ene middel. Overhovedet kunde man nu og da ønsket udg. en endnu större sans for realia; nu er det helt den literært-formelle side, der er udgavens glanspunkt.

En enkelt lille gruppe, remserne (nr. 20), har jeg mistænkt for at være konstrueret uden nogen tilsvarende virkelighed. Remsen af Arngrimssönner er jo overleveret som del af andre digte, tidligst af Hyndluljóð; og kongeremsen har udgg. jo revet bort fra de kvadstumper i Hervararsaga, som følger straks efter den. Når de dog er sig bevidst, at den nærmeste parallel er kongeremsen i Wîdsîð, så kunde de gærne have ladet den blive på sin plads, hvor den netop gör samme tjæneste: at stå som indledning til et episk digt. Deres betænkelighed derved, at en sådan indledning ellers er ukendt i oldn., har ikke meget på sig; ti også på andre punkter har de jo opdaget, at disse kvadstykker har deres særpræg og står anden «germansk» digtning nærmere. Her havde lidt mere vovsomhed været tryggere; men i de fleste tilfælde er naturligvis udgg.s ædruelighed en ubetinget dyd.

Idet jeg på det bedste anbefaler det hele skrift, må jeg tillige henlede opmærksomheden på nogle spredte arbejder af samme forfattere: dr. Ranisch's udgave af Gautrekssaga med den gode og fyldige literære indledning (Berlin 1900), og prof. Heuslers ypperlige afhandlinger om dialogen i den germanske digtning (Zeitschr. f. deut. alt. XLVI), og om Brynhilddigtningen (med den beskedne titel «Die lieder der lücke des Codex Regius», i festskriftet til H. Paul, 1902), samt om Heidreks gåder (Zeitschrift des vereins für volkskunde, 1901) og om Vǫlsaþáttr (sstds. 1903). Tilsammen danner de en smuk række af forarbejder og udfyldninger til denne udgave; og disse forff.s produktion i få år betegner væsenlige fremskridt i sikker forståelse af nordisk heltedigtning.

Axel Olrik.

Adolf Noreen, Spridda studier. Andra samlingen. Stockholm 1903, Ljus' förlag. 162 s.

Adolf Noreen, Vårt språk. Nysvensk grammatik i utförlig framställning. Första bandet, första häftet. Lund 1903, Gleerup.

Professor Noreens sjældne ævne til at skrive både for lærde og ulærde viser sig ikke mindre i anden samling af «spridda studier» end i første. Hele sex af de tolv små essays i anden samling beskæftiger sig med navneforskning; tre handler om fornavne og tre om stednavne. Af de tre første giver «något om våra förnamn» en fremstilling af de forskellige indflydelser, som gennem tiderne har gjort sig gældende i navnegivningen; behandlingen af navnet Oskar er svulmet så stærkt op, at forfatteren har løsrevet den fra de andre navnes historie og formet den som en selvstændig lille afhandling, en af de fornøjeligste i samlingen, både ved sit æmne og ved den mønsterværdige fremstilling. Af de tre afhandlinger om stednavne knytter den største interesse sig til «de nordiska fäderneslandens namn», i hvilken Noreen opstiller en ny etymologi af navnene ‚Daner' og ‚Danmark'. Den sidste forklaring før Noreens er Bugges, ifølge hvilken ‚Danmark' er dannet af ‚Daner', der skal betyde lavlandsbeboere (sml. ags. ‚denu' — dal). Noreen anser ‚Danmark' for det oprindelige, fremdrager andre nordiske stednavne, der begynder med ‚Dan'- og ‚Dana'-, og sætter ‚dan' i forbindelse med højtysk ‚tann' og ‚tanne', middelnedertysk ‚dan' og ‚danne' — vildskov (ødemark?) og gran (træ på ødemarken?). Denne sammenstilling har også andre foretaget, men Noreen antager i tilslutning til den ældste kendte form af navnet, det latiniserede «Danimarca», en afledet stamme ‚danja', som han sætter i nær forbindelse med det højtyske ‚tenne' — fast mark, logulv, åben plads, og det nederlandske ‚denne' — dæk. ‚Danmark' skal da betyde skov (-‚mark') på fast og jævn jord (‚Dan'-), og af ‚Danmark' skal ‚Daner' være dannet på samme måde som ‚Göter' af ‚Götland' o. s. v.

Den bedste afhandling i samlingen er «språkets musikaliska sida», der handler om tonehøjden, den «kromatiske accent» i sproget, om dens fysiologiske forudsætninger, dens forskellige fremtræden i sang og tale, om årsagerne til, at vi ikke taler monotont, men med modulation, og om modulationens store rolle for nuanceringen af sprogets betydningsindhold. Specialundersøgelser af disse forhold er, som Noreen siger, en af sprogforskningens nærmest liggende fremtidsopgaver, og på et enkelt punkt, tonestigningen ved forskellige arter af spørgsmål, meddeler Noreen selv resultatet af en specialundersøgelse.

* * *

Større interesse end de spredte studier vil dog første hefte af Noreens store nysvenske grammatik vække. «Vårt språk» skal efter planen omfatte fire dele: I en almindelig indledning, II lydlære, III betydningslære, IV formlære. Fremstillingen indenfor hver af de tre sidste dele falder igen i 1) en indledning, 2) en deskriptiv, 3) en etymologisk behandling af æmnet. Hele værket vil blive på 9 bind i stort oktav, hvert bind på 5—600 sider; da der årlig skal komme ½ bind, vil udgivelsen efter planen komme til at strække sig over 18 år. De erfaringer, man har gjort ved udgivelsen af så mange andre monumentale værker, vil måske bringe skeptikere til at tvivle om, at planen virkelig vil blive gennemført i den beregnede tid; imidlertid foreligger ifølge subskriptionsindbydelsen de to første bind og større eller mindre dele af tredje, femte og syvende bind færdige i manuskript, og da man mindst af alt kan beskylde professor Noreen for at høre til dem, som ikke kan få noget færdigt, så tør man måske håbe, at dette i Skandinaviens sprogvidenskabelige litteratur enestående kæmpeværk vil foreligge fuldført om tyve år.

Gennem det udkomne første hefte får man et begreb om forfatterens behandlingsmåde. Man føres i første kapitel gennem en udførlig fremstilling af begrebet sprog og de forskellige slags sprog ind på talesproget, sprogvidenskaben og grammatikken. Der gøres rede for de forskellige sprogvidenskabelige discipliner og den sprogvidenskabelige terminologi, æmner som Noreen ofte tidligere har beskæftiget sig med. Ikke alle skælner skarpt mellem begreberne sprogvidenshab og sprogforskning, fonologi og fonetik, litteraturvidenskab og litteraturhistorie; Noreen gør det, og hans inddeling og terminologi, der også kendes fra hans forskellige «grundlinjer till föreläsningar», er både klar og skarp. Afvigende fra det almindelige er Noreens brug af ordene formlære og morfologi og i forbindelse dermed hans inddeling af formlæren. Mens man ved formlære oftest forstår bøjningslære og ved morfologi orddannelseslære, identificerer Noreen formlæren og morfologien, som «redogör för det särskilda sätt, hvarpå ljudmaterialet i betydelseinnehållets tjänst formas till «språkformer»», og formlæren eller morfologien deles i: A formdannelseslære, d. v. s. I læren om ordet, II læren om ordføjningen (syntaxen); B bøjningslære. — Som man vil se, en inddeling, der er ikke lidt forskellig fra de fleste grammatikkers.

Andet kapitel gør rede for det svenske sprogs slægtskabsforhold, og tredje kapitel handler om nysvenskens sprogområde, rigssprog og dialekter. Første hefte slutter med første side af fjerde kapitel, om nysvenskens perioder og kilder; foruden dette skal indledningsdelen, som kun kommer til at omfatte ét bind, indeholde et kapitel om den nysvenske sprogforsknings historie og en bibliografisk oversigt over de vigtigste hjælpemidler ved studiet af nysvensk.

Som motto for sit værk sætter Noreen en udtalelse af A. G. Silfverstolpe om den latinske grammatiks fordærvelige indflydelse på den almindelige grammatiske systematisering. Der er ingen tvivl om, at mottoet vil blive fulgt; derfor borger den skarpsindighed og selvstændighed, som Noreen netop i den grammatiske systematisering så ofte har lagt for dagen. Det er kun at ønske, at forfatteren må få lykke til at fuldføre sit store værk og derigennem yderligere forøge sine allerede så store fortjenester af den nordiske sprogvidenskab.

København, Juni 1903. **Henrik Bertelsen.**

Otto Jespersen, The England and America Reader. I: Text. II: Noter. Kbhvn. 1903, Schubothe. 250 + 70 S.

Engelsk har jo hidtil kun indtaget en meget beskeden Plads blandt Undervisningsfagene i den højere Skole, og det har derfor ogsaa i Almindelighed været smaat bevendt her hjemme med Kendskabet til engelske Forhold, engelsk Sprog. Historie og Kultur. I de sidste Aartier, hvor vor Forbindelse med England paa forskellige Omraader stadig er vokset i betydelig Grad, har imidlertid Ønsket om at skaffe Engelsk en mere fremskudt Plads i Skolen efterhaanden gjort sig gældende med mere og mere Styrke, og ved Loven af 24. April 1903 om højere Almenskoler er der da ogsaa taget berettiget Hensyn til Tidens Krav i saa Henseende, og Engelsk har endelig opnaaet den Stilling, som maa siges at tilkomme det blandt de nyere Sprog.

Med Hensyn til vore Hjælpemidler ved Undervisningen i Engelsk under de nye Forhold har vi jo for de første Trin bl. a. Jespersens og Saranws Begynderbøger og Jespersens Læsebog for Mellemklasserne, hvilke rimeligvis vil slaa til for hele Mellemskolen eller i hvert Fald for de 3 laveste Klasser. Til Brug ved Undervisningen i Gymnasiet foreligger allerede nu til en Begyndelse Prof. Jespersens The England and America Reader, en Lærebog af en hel anden Art og indrettet paa at benyttes paa en ganske anden Maade end vore tidligere Læsebøger i de nyere Sprog. Prof. J.'s nye Bog er, som han selv siger i sit Forord, beregnet paa at give et fyldigt og mangesidigt Billede af det engelske Folks private og offentlige Liv, dets Karakter, Sæder og Indretninger, og det viser sig da ogsaa ved Gennemlæsningen, at den er udarbejdet med stor Omhu efter en fast og nøje gennemtænkt Plan, at de enkelte Stykker, skønt af højst forskellig Art, er valgte og lagte til Rette for Eleverne med stor Skønsomhed, som det var at vente, og at det virkelig er lykkedes Udgiveren at smelte Enkelthederne sammen til et harmonisk Hele og give et godt og efter Omstændighederne ret omfattende Overblik over engelske Forhold og engelsk Liv i Nutiden. Det er

ganske vist en Mangfoldighed af Kilder, Prof. J. øser af, han forsmaar ikke Dagbladsartikler eller Bædeker, naar de tjener hans Formaal at kaste Lys over engelske Forhold, han benytter i rigt Maal Taines Notes on England, idet han gaar ud fra, at en højtbegavet og klarsynet fremmed ofte skarpere ser Folkets og Folkelivets karakteristiske Ejendommeligheder end de indfødte selv, og han giver i de vægtige Bidrag af Stevenson, Seeley, Ch. Dilke, Harrison, Roosevelt m. fl. Prøver paa forskellige fremragende politiske og historiske Forfatteres Opfattelse af de psykologiske Ejendommeligheder og Afskygninger inden for de forskellige Dele af den angelsaksiske Race. Sporten, som spiller en saa betydelig Rolle i England og har præget Folkets Karakter, er repræsenteret ved «The Boatrace» og Hall Caines livlige Skildring af Derbyløbet; Skole- og Universitetslivet, som ogsaa er noget helt for sig, er skildret af Taine og Amerikaneren Bristed, Forfatningen og Retsvæsenet af Taine, Macmillan og Arnold-Foster, og hist og her er indflettet Digte, som i Indhold nøje slutter sig til Prosastykkerne, og som kulminerer i Tennysons prægtige «Hands all round», der staar som en værdig og monumental Afslutning paa Bogen. Selvfølgelig har alle de betydelige Sider af Samfunds- og Folkelivet ikke kunnet finde Plads inden for Bogens Ramme; men hvor gerne man end kunde ønske ogsaa at finde Skildringer f. Eks. af det religiøse Liv og de talrige Sekter, Handels- og Fabriksforhold, Arbejderforholdene, kunstneriske, militære og maritime Forhold o. s. v., vilde det dog være urimeligt at forlange mere af en Bog paa 250 Sider, end The England and America Reader giver. Det er da endelig ogsaa, som Prof. Jespersen udtrykkelig gør opmærksom paa i sit Forord, England og særlig London, han har villet behandle udførlig, medens Amerika (og Kolonierne) baade efter Forfatterens Plan og af Pladshensyn har maattet nøjes med at spille en mere underordnet Rolle. Der turde maaske dog være Anledning til at fremhæve, at, om end Amerika kvantitativt er blevet noget stifmoderlig behandlet, er paa den anden Side de herhen hørende Stykker nogle af de værdifuldeste i Bogen.

Noterne, som er paa Engelsk, og Gloserne nederst paa Siderne er omhyggelig affattede; Udtalen er for alle mindre hyppig forekommende Ord gengivet med Lydskrift, og særlig vil Angivelsen af Udtalen af Sted- og Personnavne sikkert være meget kærkommen. Om Omfanget af Noterne er det jo ikke godt at udtale sig, førend Bogen har været brugt ved Undervisningen. Forfatteren udtaler, at han i en eventuel ny Udgave vil være villig til at give fyldigere Bemærkninger om Sprogbrug, Betydningsforskel o. s. v., hvilket sikkert vil vinde almindelig Paaskønnelse, da Opgivelserne i en Lærebog af denne Art næppe kan være for rigelige og indgaaende.

Hvad angaar Brugen af Bogen, tænker Anm. sig den an-

vendt efter Forfatterens Antydninger og Henvisninger dels som Læsebog med dertil knyttede Taleøvelser og fri Reproduktion, dels vel ogsaa som Haandbog i engelsk Samfundslære, hvor den sikkert i høj Grad vil være paa sin Plads ved den udvidede Undervisning i Engelsk. Man kunde tænke sig som Pendant til The England and America Reader et Bind med Biografier, Karakteristikker og Sprogprøver af de betydeligste Englændere og Amerikanere i Nutiden, de Mænd, som delvis har givet Tiden deres Præg (Gladstone, Darwin, Ruskin, Edison e. t. c.). Der findes jo allerede en Spire hertil i denne Bog i Karakteristikken af Cecil Rhodes.

Det skal endnu bemærkes, at Bogen er nydelig udstyret i typografisk Henseende og synes at være behagelig fri for Trykfejl. Den eneste alvorlige Anke, der efter Anmelderens Mening kan rettes mod den, og som muligvis vil hæmme dens Udbredelse som Skolebog, er dens urimelig høje Pris; men herpaa kan jo Forlæggeren endnu raade Bod.

M. Kunning.

Modern Philology. A Quarterly Journal devoted to Research in Modern Languages and Literature. Chicago, The University of Chicago Press. (Leipzig, Harrassowitz; London, Luzac & Co.) 216 s.

Det förste — anselige og smukt udstyrede — hefte af dette nye tidsskrift, udkommet juni 1903, aflægger et fordelagtigt vidnesbyrd om den alvor og iver, hvormed nyfilologiske æmner studeres i Amerika, selvom ganske visst ikke alle artiklerne stammer fra selve dette land. Redaktionen består af Ph. S. Allen, Fr. I. Carpenter og C. von Klenze, og blandt «advisory board» træffer man flere af Amerikas bedste navne på disse områder. Et kort samfat af bidragene vil bedre end noget vise tidsskriftets mangesidighed og gi noget begreb om förste heftes værd.

G. L. Kittredge forklarer i «Chaucer and Some of his Friends» antydningerne i prologen til *Legend of Good Women* om at Chaucer ikke vil ta parti i striden mellem «blomsten» og «bladet», ved at henvise til nogle digte af Eustache Deschamps, hvori striden mellem de to ordener af «elskende» omtales og hvor vi endog får at vide navnene på fremragende tilhængere af «blomsten», dæriblandt Philippa, Datter af Chaucers beskytter John of Gaunt og opdraget af Chaucers svigerinde Katherine Swinford, der endte som John of Gaunts hustru. I et andet digt siger Deschamps at han sender Chaucer sine værker «par Clifford». Dette må være Sir Lewis Clifford, knyttet til den sorte prinses husholdning og andetsteds omtalt som ivrig tilhænger af Wyclif; Kittredge gennemgår alt hvad der lar sig opsnuse om hans liv, og viser hvordan han kort för sin død afsværger sine lollardiske

tilböjeligheder og omtaler sig selv som forræder mod gud. Heraf slutter K. (noget løst) at så kan altså beretningen om Chaucers omvendelse på dødslejet være sand. I Cliffords testamente omtales Sir Thomas Clanvowe, der nu af Skeat antages for forfatter til *The Cuckoo and the Nightingale*, der længe har gået for at være af Chaucer; da den note i et MS, hvorpå dette støttes, kun siger «explicit Clanvowe», kan det dog også ha været Sir John Clanvowe; K. anfører grunde herfor og gennemgår den sidstes liv.

Ewald Flügel gir i «References to the English Language in the German Literature of the First Half of the Sixteenth Century» citater fra Luther, Münster og Gesner.

Felix E. Shelling skriver om «The Supernatural as Represented in Plays of the Reigns of Elizabeth and James», nogle ikke særlig dybtgående betragtninger om djævelforskrivninger, særlig Marlowes *Dr. Faustus*, om feverdenen, særlig i *Midsummer Night's Dream*, og om hexe, særlig i *Macbeth*, hvor de nævnte tre stykker modstilles (og prises på bekostning af) samtidige dramaer med lignende motiver.

J. D. M. Ford «Old Spanish Etymologies» forklarer *afe, fe*, senere *hé* som opstået af imperativ flt. *habed* foran *vos*: i *avevos* skulde *v* være blevet *f* ved dissimilation (findes tilsvarende tilfælde?); *am(b)idos* af *ad- invitus*; *troçir* af *torquere*.

Sivert N. Hagen knytter sin afhandling «The Origin and Meaning of the Name *Yggdrasill*» til Bugges studier; han forkaster forklaringen af *Yggr* 'den skrækkelige, dvs. Odin' + *drasill* 'hest'; i så tilfælde skulde vi vente genitiv i förste led; *drasill* veed man heller ikke hvor kommer fra. Efter Hagen beror forestillingen om Y. på kristelige myter om det hellige træ (kundskabens træ, livets træ og Kristi kors i ett), der skildres som bladløst. Dette kunde være udtrykt i een eller anden kilde ved *malus rasilis* af *malus* 'æbletræ' og *rasilis* 'polished, smooth, bare'; en eller anden nordbo opfattede *malus* som 'ond, slet', hvilket han oversatte ved intetkön *yggt*, og *rasilis* som egennavn; i *yggtrasils* blev så *t* assimileret til *d* og ved omtydning af *askr yggdrasils* som genitiv blev nom. på *-ll* dannet. Dette vilde virke mere overbevisende, hvis det var lykkedes forf. at eftervise det sjældne ord *rasilis* i en beretning om det hellige træ.

Brander Matthews's «The Mediæval Drama» er en udmærket velskrevet redegörelse for dramaets udvikling fra de liturgiske scener, dets verdsliggörelse, sceneforhold osv.; den vilde måske egne sig bedre til at stå i en almindelig litteraturhistorie end her i et tidsskrift.

Arthur C. L. Brown påviser i «Welsh Traditions in Layamon's Brut» at dette digt har större værd i Artursagnenes tidlige historie end almindelig antaget.

O. F. Emerson undersøger «Some of Chaucer's Lines on the

Monk» for at komme til klarhed over hvad det er for en «text», Chaucer sigter til (C. T. A 177) som fordömmende jægerne, og hvad der forståes ved *recchelees* (smst. 179); dette ord har en langt stærkere betydning end nyengelsk *reckless* og fortjener derfor at beholdes, hvad så end flere udgivere (og nogle af de gamle afskrivere) mener.

E. J. Dubedout fremhæver i «Romantisme et Protestantisme» det religiøse element i den franske romantik og søger kilden til det, selv hos katolikken Chateaubriand, i protestantisme, særlig den engelske, men også den tyske. Mest går han ind på Victor Hugos religiøse udvikling.

G. Hempel vil i «Hickes's Additions to the Runic Poem», der vel er et brudstykke af hans snart udkommende værk «The Old-English Runic Futhorcs and Alphabets», vise at de runenavne og nogle af de runeformer, der efter Hickes nu almindeligt gives som hørende med til det oldengelske runedigt, ikke kan ha hørt til dette, men at Hickes har taget dem fra et andet håndskrift (Cottoniana Domit., A. 9) og at noget deraf, bl. a. runenavnet *wen*, dær skyldes en anden hånd der ikke har forstået sig på runer og ikke bør nyde tiltro.

John W. Hales har en kort bemærkning om Miltons benyttelse af Ovid i Paradise Lost VII 30—39.

F. N. Robinson «A Variant of the Gaelic Ballad of the Mantle» har jeg ikke læst.

J. Goebel bekæmper, som det synes, med gode grunde, Bielschowskys tvivl om «The Authenticity of Goethe's Sesenheim Songs».

E. E. Hale jr. skriver en interessant artikel om «The Influence of Theatrical Conditions on Shakespeare», hvori han gennemgår de vigtigste ydre forskelligheder mellem datidens sceneindretning og vor og viser, hvordan en del ejendommeligheder hos Shakespeare forklares derved. Mangelen på tæppe gör f. ex. at Sh. ikke kan begynde som en nutidsdramatiker med at tæppet går op for en samling personer midt i en eller anden situation; heller ikke kan han benytte tæppets nedgang til en tilspidset aktslutning. Han begynder med at de handlende kommer spaserende, og slutter i reglen med en eller anden ytring, der begrunder deres bortgang. Lig kan han ikke la blive liggende, som man nu gör[1]: de skaffes altid bort på een eller anden måde. Shakespeares Hamlet ender af den grund ikke som en nutidsforfatter vilde ha foretrukket, med selve Hamlets død. Hvor nu i *Lear* IV. 7 kongen ved scenens begyndelse fremstilles liggende og sovende, gir folioudgaven den anvisning «Lear bæres ind på en stol af tjenere», osv. Endvidere behandles dragter, rekvisitter m. m.

F. B. Gummere forsvarer i «Primitive Poetry and the Ballad» en smule irriteret sin bog «The Beginnings of Poetry» mod

[1] Sml. også Lawrence i Englische Studien XXXII 36 ff.

forskellige angreb og fastholder den opfattelse at i primitive samfund er sang og digtning ikke enkeltmandsværk, men mere fælleseje end i vore tider.

H. Bradley knytter sine bemærkninger om «The Intrusive Nasal in Nightingale» til min lille artikel om det samme æmne i *Englische Studien* XXXI s. 239 (ikke som der her står XXVI s. 2); han mener at næselyden i *Portingale, martingale* og *fardingale* kan skyldes påvirkning fra *nightingale* på grund af den samme endelse, og at den i *nightingale* på samme måde beror på ordet *galingale*, der i middelalderen var mere kendt og omtalt end senere. De af mig jævnstillede indskud af *n* i *messenger, passenger, porringer* osv. kommer ved denne opfattelse helt til kort, og Bradley indlader sig ikke på at forklare dem.

Endelig gir Leo Wiener en samling spansk-jødiske sange han har optegnet på Balkanhalvøen i 1898; det er bl. a. interessant at se de gammelspanske udtaleformer, som disse til østen forslåede jøder har bevaret, f. ex. *fizu* for *hijo*.

Som man ser — en righoldig samling af bidrag, der fortjener opmærksomhed både ved forfatternes ansete navne og ved deres eget værd. Blir tidsskriftet ved at holde hvad första hefte lover, vil det kunne hævde sig en smuk plads iblandt sine mange konkurrenter.

Otto Jespersen.

Ernst Nachmanson, Laute und Formen der magnetischen Inschriften. Uppsala 1903, Akademiska Bokhandeln. XVI + 200 S.

Det foreliggende Værk er, saavidt Anmelderen bekendt, det første større Arbejde af Forfatteren, der betegner sig som Elev af Prof. Danielson og Docent Lagercrantz. Forfatteren har stillet sig til Opgave at give en Oversigt over Lyd- og Bøjningsforholdene i de i Magnesia ved Maiandros fundne Indskrifter. Af disse foreligger en Samling udgivet af Otto Kern: Die Inschriften von Magnesia am Mäander (Berlin 1900), og paa Basis af denne har Forfatteren udarbejdet sin Bog. Ordningen af Stoffet er væsenlig den i lignende Værker, f. Eks. Meisterhans's Grammatik der attischen Inschriften, fulgte. Forfatteren har da omhyggeligt sammenstillet alle Former af Interesse eller, hvor det krævedes, givet en fuldstændig Statistik over alle forekommende Eksempler, alt med stadigt Hensyn til Indskrifternes Kronologi, som bestemmes i Indledningen (medens Kerns Udgave er ordnet efter Indholdet). Derved har han kunnet bestemme Udviklingens Gang. I visse Tilfælde har han endog ladet Originalindskrifterne, der for en stor Del befinder sig i Berlin, undersøge paa ny. Samlingen bestaar af c. 350 Indskrifter, der daterer sig fra 4de Aarh. f. Chr. til

4de Aarh. e. Chr. Kun i de allerældste er Sprogformen jonisk, ellers er Indskrifterne i *κοινή*. Dette gælder dog kun for de fra Magnesia selv stammende; thi i Samlingen er optaget en Del Indskrifter, hvoraf der i Magnesia er fundet Gengivelser, skønt de stammer andetsteds fra. At disse er kopierede i Magnesia, skyldes den Omstændighed, at de angaar magnesiske Forhold; saaledes findes der en Række Psephismata og Breve om Deltagelse i den magnesiske Leukophryene-kultus. Af disse fremmede Indskrifter er nogle i Dialekt. Med Rette har Forfatteren saa godt som ladet disse sidste ude af Betragtning, da i det højeste de Forandringer, den magnesiske Kopist har foretaget, hører her hen, og disse, da Originalerne mangle, ikke sikkert kan bestemmes, tilmed da Dialekten næppe har været ren. For de øvrige fremmede i *κοινή* affattede Indskrifters Vedkommende har han derimod registreret Formerne til Sammenligning med de magnesiske.

Ved dette Arbejde har han altsaa givet en Undersøgelse af Sprogudviklingen i den hellenistiske Periode indenfor en enkelt By (paa samme Maade som Schweizer har gjort det for Pergamon). Sproget i Magnesia har naturligvis gennemgaaet *κοινή*'s almindelige Udvikling: *η* og *ει* bliver til *ι*, *ᾱι ηι ωι* mister sit *ι* etc., men flere specielle Fænomener, som findes andetsteds og forudsættes af Nygræsk, lader sig slet ikke paavise i Magnesia. Paa dette Punkt har Forfatteren vist sund Kritik og tilbagevist uberettigede Slutninger, der muligvis kunde drages af Materialet (se saaledes hans Behandling af Spørgsmaalet om Aspiraternes Udtale, S. 38 ff.). Som Regel er han ikke gaaet nærmere ind paa de Problemer, som selve de lydlige Fænomener frembyder, men har nøjedes med at bestemme disses udvortes Forløb og iøvrigt henvise til tidligere Behandlinger. Herved viser han et nøje Kendskab til den her hen hørende Litteratur, ligesom han ogsaa har samlet adskillige nye Eksempler fra Indskrifter, samt Grammatikernotitser.

Paa en lignende Maade behandles derefter i Bogens andet Hovedafsnit Formlæren, hvor man imidlertid paa flere Punkter mærker Materialets Knaphed; men den sædvanlige Sprogbrug træder i Reglen tydeligt frem, hvorved Forf. (som ogsaa i 1ste Afsnit) har været i Stand til at forbedre eller bekræfte Kern's Læsninger. At fremhæve Enkeltheder vilde føre for vidt, skønt der findes flere Enkeltbemærkninger, der fortjente det, og jeg skal derfor nøjes med at anføre et Par Steder, som giver Anledning til at ytre Betænkelighed. S. 13 Note 1 anfører Forfatteren et i Magnesia, som det synes slet, kopieret Psephisma fra Megalopolis, hvor der staar *πρὸς πάντας τὸς καὶ ἁμὲ εαρημενος*. Formen *εαρημενος* har voldt Vanskeligheder. N. optatter nu det første *ε* som Dittografi af *ε* i *ἁμὲ* og fortsætter: «Ich lese also *ἁμὲ⟨ε⟩ ᾳρημένος*. *ᾳ* für *αι* im Anlaut ist zu dieser Zeit zwar

selten, aber gar nicht Unerhörtes». Det forekommer mig dog tvivlsomt, om dette kan finde Sted uden at være en ren Fejl. De af Schulze Qu. Ep. Pag. 49 (hvortil N. henviser) nævnte Eksempler har med Rette ᾳ og kan ikke anvendes her. S. 94 opføres *Πολυρρήνιοι* (kretisk Folk) i den Paragraf, der omhandler *ρρ* < *ρσ*. Ordet hører dog vel til ep. *πολύρρην* < **πολύϝρην*.

Til Slutning giver Forfatteren en Udsigt over Sprogudviklingen i Magnesia, som i det hele synes at træffe det rette. Forfatteren fremhæver her Manglen af geografisk begrænsede Specialundersøgelser paa *κοινή*'s Omraade. Schweizer har leveret en saadan for Pergamon og den her anmeldte Bog slutter sig (trods de ret betydelige Forskelligheder i Anlæg) værdigt dertil som et fortrinligt Supplement. Forfatteren fortjener derfor Tak for sit Arbejde.

Elof Olesen.

J. M. Secher, Hovedpunkter af den græske Litteraturs Historie, fremstillede til Skolebrug. 2den, ændrede Udgave. Kbhvn. 1903, Gyldendalske Bogh. 91 s.

Denne 2den udgave af Sechers græske litteraturhistorie adskiller sig både kvantitativt og kvalitativt betydeligt fra 1ste. Efter forlagets ønske er bogen blevet noget forkortet, omtrent med 1 ark, således at de to udgaver ikke ret godt kan bruges jævnsides; denne forkortelse vil sikkert vise sig gavnlig ved den påtænkte anvendelse som hjælpemiddel ved undervisningen i oldtidskundskab i klasser der ikke har læst græsk. Ved siden heraf er bogen blevet underkastet en grundig revisjon, tildels under påvirkning af prof. Heibergs litteraturhistorie, og har derved vundet ikke lidt i korrekthed og læselighed; f. ex. er behandlingen af de homeriske digtes forudsætninger og udvikling mere tilfredsstillende end før. De siden 1ste udgave gjorte fund, Aristoteles' «Athens statsforfatning» og Bacchylides' digtsamling, er selvfølgelig dragne med ind i fremstillingen. Naturligvis har det ved et stof, hvor der er så megen gammel tradition, ikke helt kunnet undgås, at ting er blevet stående, som hellere burde være uomtalte, f. ex. krøniken om Tyrtaios' attiske herkomst, der ganske vist serveres med prædikatet «næppe pålideligt». En *survival* er det, når Wolf siges at have rejst det homeriske spørsmål «i Slutningen af forrige Aarhundrede», og det undrer mig, at man stadig kan have lyst til at bruge betegnelsen pragttaler («Prunkreden») istedenfor at kalde dem festtaler eller foredrag.

Karl Hude.

Solens Bane.

I.

Af **J. L. Heiberg**.

I Euripides' Orestes V. 1001 ff. udtaler Elektra i en Skildring af Pelopideættens Ulykker, at som Følge af, at Hermes til Atreus' Fordærv havde ladet et Faar med Guldskind fødes i hans Hjorder, opstod der en Tvedragt, der «vendte Solens vingede Vogn, idet den forenede dens Vej mod Aften paa Himlen med den ridende Eos, og Zeus vendte den syvsporede Pleiades Løb til en anden Bane». For at forstaa Digterens Mening med disse Ord er det nødvendigt at forfølge Udviklingen af det Sagn, hvortil han hentyder.

I de for nogle Aar siden fundne Excerpter af Apollodoros (Epit. 2, 10 ff.) fortælles det saaledes. Atreus havde engang lovet Artemis det smukkeste Lam, der fødtes i hans Hjord; da der saa fødtes et gyldent Lam, opfyldte han ikke sit Løfte, men dræbte Dyret og gjemte det i en Kiste. Men hans Kone Aerope, som var forført af Thyestes, udleverede det til ham, og da Mykenaierne vilde vælge en Pelopide til Konge, fik han dem med Atreus' Samtykke til at gjøre Valget afhængigt af, hvem af dem der var i Besiddelse af det gyldne Lam. Saaledes blev Thyestes Konge. Men Zeus sendte Hermes til Atreus og gav ham det Raad at faa Thyestes til at love ham Kongemagten, hvis Solen gik den modsatte Vej; da Thyestes var gaaet ind herpaa, gik Solen ned i Øst *(τὴν δύσιν εἰς ἀνατολὰς ὁ ἥλιος ἐποιήσατο)*, og «da Guddommen saaledes havde gjort Thyestes' Bedrageri vidnefast», blev Atreus Konge. Til Hævn for Forførelsen af Aerope dræber han saa Thyestes' Børn og lader Faderen spise deres Kød (sml. Scholl. Il. II 106, Scholl. Orest. 811). Denne Sagnform gaar vistnok tilbage til Pherekydes, da vi ved, at han i Modsætning til den almindelige Fremstilling nævnede Artemis, ikke

Hermes, i Forbindelse med det gyldne Lam[1]. Allerede dette er en Garanti for dens relative Oprindelighed, og denne bekræftes ogsaa ved selve Fortællingen med dens Tilknytning til et ordsprogligt Udtryk for det urokkeligt sikre (sml. f. Ex. Herodot VIII 143: *νῦν τε ἀπάγγελλε Μαρδονίῳ, ὡς Ἀθηναῖοι λέγουσι, ἔστ' ἂν ὁ ἥλιος τὴν αὐτὴν ὁδὸν ἴῃ, τῇ καὶ νῦν ἔρχεται, μήκοτε ὁμολογήσειν ἡμέας Ξέρξῃ*). For det Punkts Vedkommende, hvorpaa det her kommer an, er Oprindeligheden i hvert Fald indlysende: Forandringen i Solens Bane er kun midlertidig, kun for den ene Dag. At nemlig Fortællingen hos Apollodoros er saaledes at forstaa, viser baade Sammenhængen og Udtrykkene; det siges desuden udtrykkeligt i Referatet af den i Scholl. Orest. 998 S. 198, 22: *τινὲς δέ φασι τὸν Δία πρὸς χάριν Ἀτρέως ποιῆσαι τὸν ἥλιον καὶ τὰς Πλειάδας ἐκ δύσεως ἀνατεῖλαι μεταστρέψαντα τὴν τάξιν ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ.*

Det blev imidlertid senere opfattet som en permanent Forandring af Solens Bane, hvorved den kom til at gaa fra Øst til Vest, medens den forhen gik fra Vest til Øst. Saaledes hedder det udtrykkeligt hos Platon, Politikos 268 e ff.: *ἦν τοίνυν καὶ ἔτι ἔσται τῶν πάλαι λεχθέντων πολλά τε ἄλλα καὶ τὸ περὶ τὴν Ἀτρέως τε καὶ Θυέστου λεχθεῖσαν ἔριν φάσμα. ἀκήκοας γάρ που καὶ ἀπομνημονεύεις, ὅ φασι γενέσθαι τότε. — τὸ περὶ τῆς χρυσῆς ἀρνὸς ἴσως σημεῖον φράζεις. — οὐδαμῶς, ἀλλὰ τὸ περὶ τῆς μεταβολῆς δύσεώς τε καὶ ἀνατολῆς ἡλίου καὶ τῶν ἄλλων ἄστρων, ὡς ἄρα, ὅθεν μὲν ἀνατέλλει νῦν, εἰς τοῦτον τότε τὸν τόπον ἐδύετο, ἀνέτελλε δ' ἐκ τοῦ ἐναντίου, τότε δὲ δὴ μαρτυρήσας ἄρα ὁ θεὸς Ἀτρεῖ μετέβαλεν αὐτὸ ἐπὶ τὸ νῦν σχῆμα.* Og denne Form af Sagnet følger Euripides tydeligt[2] i Elektra 726 ff.: *τότε δὴ τότε φαεννὰς | ἄστρων μετέβαλλ' ὁδοὺς | Ζεὺς καὶ φέγγος ἀελίου | λευκόν τε πρόσωπον ἀοῦς, | τὰ δ' ἕσπερα νῶτ' ἐλαύνει |*

[1] Scholl. Orest. 995 S. 198, 2: *Φερεκύδης δὲ οὐ καθ' Ἑρμοῦ μῆνίν φησι τὴν ἄρνα ὑποβληθῆναι ἀλλὰ Ἀρτέμιδος.* Hermes, der i den anførte Sagnform spillede en anden Rolle, er efter samme Scholion S. 197, 27 bleven substitueret af Forfatteren til Alkmaionis, aabenbart for at faa en Sammenhæng med Drabet paa Myrtilos, Hermes' Søn. Oprindelig har det gyldne Lam sikkert ikke været nogen Gudernes List for at bringe Atreus i Ulykke; det er vist Beretterens Skyld, naar det ser ud, som om ogsaa Pherekydes havde fremstillet det saaledes. Det stemmer jo ikke med Zeus' Optræden, der er ganske uden Bagtanke.

[2] Ogsaa Iphig. Taur. 193 ff.: *ἀλλάξας δ' ἐξ ἕδρας ἱερὸν ὄμμ' αὐγᾶς ἅλιος* maa der menes det samme; sml. Elektr. 739 ff.: *στρέψαι θερμὰν ἀέλιον χρυσωπὸν ἕδραν ἀλλάξαντα.*

θερμὰ φλογὶ θεοπύρῳ. Naar han derefter (V. 733 ff.) udmaler, hvorledes Følgen deraf er blevet Nordens fugtige Skyer og Saharas Tørhed, er det maaske et Fingerpeg om, hvad der har foranlediget Omtydningen af Sagnet. Om Anaxagoras ved vi nemlig (Diels, Doxographi S. 337 ff., Fragmente der Vorsokratiker S. 318 nr. 67), at han antog Verdensaxens Hældning for en secundair Forandring, der var indtraadt efter de levende Væsners Tilblivelse, «for at nogle Dele af Verden skulde blive ubeboede, andre beboede, paa Grund af Afkøling og Udbrænding og Tempererethed». Det forekommer mig ret sandsynligt, at en eller anden i en lignende Mening har anvendt ionisk Speculation over Verdensbygningen paa det gamle Sagn.

I det anførte Sted af Elektra (737 ff.) udtaler Euripides sin ringe Tiltro til, at Solen, som Sagnet fortæller, virkeligt skulde have forandret sin Bane for en menneskelig Forurettelses Skyld, og den stigende astronomiske Indsigt medfører et nyt Forsøg paa en rationalistisk Udlægning.

Siden Anaximandros havde fremsat Tanken om Universets Kugleform, gik man naturligvis ud fra, at Solen saavel som Fixstjernerne bevægede sig med det fra Øst til Vest, som det f. Ex. forudsættes i Platons ovenfor anførte Fremstilling af Sagnet og i Stedet af Euripides' Elektra. Da man imidlertid længe havde lagt Mærke til de vigtigste Fixstjerners *φάσεις* (ɔ: det Tidspunkt af Aaret, hvor de først begynder at blive synlige paa Morgen- og Aftenhimlen), maatte man snart opdage, at disse ikke er constante, men efter Aarstiden avancerer mod Øst i Forhold til Solen og efter et Aars Forløb begynder forfra ɔ: at Solen i Løbet af et Aar i Forhold til Fixstjernerne kommer en Gang rundt i modsat Retning af den daglige Omdrejning. Dette Phænomen forklarer hele den græske videnskabelige Astronomi ved den Antagelse, at Solen (og Planeterne) bevæger sig i deres aarlige Bane fra Vest til Øst (Aristoteles de caelo II 285^b 30, Geminos I 19: *ὑπόκειται γὰρ πρὸς ὅλην τὴν ἀστρολογίαν ἥλιόν τε καὶ σελήνην καὶ τοὺς πέντε πλανήτας ἰσοταχῶς καὶ ἐγκυκλίως καὶ ὑπεναντίως τῷ κόσμῳ κινεῖσθαι,* Ptolemaios Synt. I 8: *ὅτι δύο διαφοραὶ τῶν πρώτων κινήσεών εἰσιν ἐν τῷ οὐρανῷ*). Denne Opfattelse muliggjordes ved, at allerede Anaximandros ikke antager, at Solen og Stjernerne sidder paa samme Kugle, men at de drejes rundt hver af sin Sphaere (Diels, Doxogr. S. 345, 30), en Tanke, der som bekjendt blev videre udviklet af Pythagoreerne. For dem, der gik ud fra det Dogme, at alle Himmellegemernes

Bevægelser var circulaire, maatte det ligge nær at finde den senere gængse Forklaring, at Solens Sphære gik fra Vest til Øst, og om Alkmaion, der stod under deres Indflydelse, er det udtrykkeligt overleveret, at han ligesom *οἱ μαθηματικοί* antog *τοὺς πλανήτας τοῖς ἀπλανέσιν ἀπὸ δυσμῶν ἐπ᾽ ἀνατολὰς ἀντιφέρεσθαι* (Diels, Doxogr. S. 345, 19).

Denne ny astronomiske Theori maa nu i sidste Halvdel af 5. Aarh. være bleven combineret med Atreussagnet. saa Atreus blev til en Stjernekyndig, der havde paavist for Folket, at Solen i Virkeligheden gik fra Vest til Øst; efter Achilles Tatios, Isagoga in Aratum (Maass, Commentariorum in Aratum reliqviae S. 28 ff.), havde Euripides ladet Atreus sige (Fragm. 861):

δείξας γὰρ ἄστρων τὴν ἐναντίαν ὁδὸν
δόμους τ᾽ ἔσωσα καὶ τύραννος ἱζόμην

og Achilles Tatios forklarer det utvivlsomt rigtigt saaledes: *τὰς τῶν πλανήτων ὁδοὺς ἐναντίας τοῖς λοιποῖς φερομένας ταὐτῷ πάλιν Ἀτρεῖ περιτιθείς*, saaat Euripides egentlig skulde have sagt *ἡλίου* istedenfor *ἄστρων*, hvad der dog i Realiteten kommer ud paa et. Efter samme Sted hos Achilles Tatios havde ogsaa Sophokles (Fragm. 672) betegnet Atreus som Astronom[1], hvad der dog kun kan have sin Grund i den omtalte Rationalisering af Sagnet. Den holder sig ogsaa senere i Cours, se Polybios h. Strabon I 23: *Ἀτρέα δὲ τοῦ ἡλίου τὸν ὑπεναντίον τῷ οὐρανῷ δρόμον*, Scholl. Orest. S. 199, 4 ff.: *ὁ Ἀτρεὺς . . . προελθὼν ἐπηγγέλλετο δεῖξαι τὸν μὲν ἥλιον ἐκ δυσμῶν εἰς ἀνατολὰς τὴν πορείαν ποιούμενον*, S. 199, 10: *πιθανῶς δὲ ὁ Εὐριπίδης τὸν μῦθον προσήρμοσεν· ὁ γὰρ φυσικὸς λόγος τὸν ἥλιον ἀποδείκνυσι τὴν ἐναντίαν ἰόντα πορείαν τῷ οὐρανῷ*, og i fuldt Flor med ny Skud[2] hos Pseudo-Lukian *Περὶ τῆς ἀστρολογίης* 12: *Ἀτρέος δὲ καὶ Θυέστεω περὶ τῇ πατρωΐῃ βασιληΐῃ φιλονεικεόντων ἤδη τοῖσι Ἕλλησι ἀναφανδὸν ἀστρολογίης τε καὶ σοφίης τῆς οὐρανίης μάλιστ᾽ ἔμελε, καὶ τὸ ξυνὸν τῶν Ἀργείων ἄρχειν ἔγνωσαν ἑωυτῶν, ὅστις τοῦ ἑτέρου σοφίην προφερέστερος. ἔνθα δὴ Θυέστης μὲν κριόν σφισι τὸν ἐν τῷ οὐρανῷ σημηνάμενος ὑπέδειξε, ἀπ᾽ ὅτεω δὴ ἄρνα χρύσεον*

---

[1] *Σοφοκλῆς δὲ εἰς Ἀτρέα τὴν εὕρεσιν* (sc. *τῆς ἀστρονομίας*) *ἀναφέρει λέγων· κἀνταῦθα πᾶς προσκυνεῖ δὲ τὸν στρέφοντα κύκλον ἡλίου*. Citatet maa være defect.

[2] Af Athenaios VI 231 c ses, at Herodoros fra Herakleia havde for tolket det gyldne Lam som en Sølvskaal med et forgyldt Lam paa.

Θυέστῃ γενέσθαι μυθολογέουσι, Ἀτρεὺς δὲ τοῦ ἠελίου πέρι καὶ τῶν ἀνατολέων αὐτοῦ λόγον ἐποιήσατο, ὅτι οὐκ ἐς ὁμοίην φορὴν ἠέλιός τε καὶ ὁ κόσμος κινέονται, ἀλλ' ἐς ἀντίξοον ἀλλήλοισι ἀντιδρομέουσι, καὶ αἱ νῦν δύσιες δοκέουσαι τοῦ κόσμου δύσιες ἐοῦσαι τοῦ ἠελίου ἀνατολαί εἰσι. τόδε εἰπόντα βασιλέα μιν Ἀργεῖοι ἐποιήσαντο, καὶ μέγα κλέος ἐπὶ σοφίῃ αὐτοῦ ἐγένετο[1]. Ganske brister endelig den sidste Traad, der forbinder denne Fortolkning med Sagnets oprindelige Form, naar Atreus siges at have forudsagt en Solformørkelse, se Hyginus fab. 258 *sed veritatis hoc est, Atreum apud Mycenas primum solis eclipsin inuenisse, cui inuidens frater ex urbe discessit*, Athenaios VI 231 c *καὶ τὴν Ἀτρέως δὲ χρυσῆν ἄρνα, περὶ ἣν γεγόνασιν ἡλίου τε ἐκλείψεις καὶ βασιλειῶν μεταβολαὶ ἔτι τε τῆς τραγῳδίας ἡ πολλή.*

Naar baade Sophokles og Euripides hentyder til denne Fortolkning, Euripides endda i Modsætning til sine egne Udtalelser andensteds (formodenligt før den ubekjendte Tragødie, som Achilles Tatios anfører), tyder det paa, at den da nyligt var kommet frem i Athen og havde vakt Opsigt. Hos Anaxagoras, hvem det ligger nærmest at tænke paa, er der ingen Tilknytning for den; han lærte, at Stjernerne (ɔ: Himmelkuglen) bevægede sig rundt neden om Jorden (Diels, Doxogr. S. 562, 21) fra Øst til Vest (ib. S. 345, 16), og at Solen i sit aarlige Løb vendte om tvungen af Luftens Kulde (ib. S. 562, 24), ligesom Maanen; for disse kan han altsaa ikke have antaget et aarligt Omløb i en circulair Bane. Derimod berettes det om Oinopides fra Chios (Achilles Tatios l. l. S. 55), at han ansaa Mælkevejen for Solens tidligere Bane, som den havde forladt formedelst Thyestes' Maaltid for siden at gaa den modsatte Vej[2]. Han var lidt yngre end Anaxagoras (Eudemos h. Proklos in Euclid. S. 66), havde været i Ægypten (Diodor I 96) og givet sig af med Mathematik; at han havde vakt Opsigt i Athen, fremgaar af Platons Anterast. 132 a: *ἐτυγχανέτην οὖν δύο τῶν μειρακίων ἐρίζοντε, περὶ ὅτου δέ, οὐ σφόδρα κατήκουον, ἐφαινέσθην μέντοι ἢ περὶ Ἀναξαγόρου ἢ περὶ Οἰνοπίδου ἐρίζειν· κύκλους γοῦν γράφοντες ἐφαινέσθην καὶ ἐγκλίσεις τινὰς ἐμιμοῦντο τοῖν χεροῖν* (der menes aabenbart astronomiske

---

[1] Naar Scholl. Orest. S. 198, 19 siger, at Atreus *ὡς ἂν φιλόσοφος* paaviste, at Thyestes havde Uret, ved at vise, at Solen og Pleiaderne stod op i Vest, er det en uklar Mindelse om denne astronomiske Forklaring.

[2] *Ἕτεροι δέ φασιν, ὧν ἐστι καὶ Οἰνοπίδης ὁ Χῖος, ὅτι πρότερον διὰ τούτου* (Mælkevejen) *ἐφέρετο ὁ ἥλιος, διὰ δὲ τὰ Θυέστεια δεῖπνα ἀπεστράφη καὶ τὴν ἐναντίαν τούτῳ πεποίηται περιφοράν, ἣν νῦν περιγράφει ὁ ζῳδιακός.*

Problemer). Det er altsaa vistnok ham, der har anvendt den ny astronomiske Viden til rationalistisk Omtydning af Sagnet.

Efter det anførte Sted synes det ogsaa at være ham, der først har sat Forandringen i Solens Bane i Forbindelse med Thyestes' Maaltid. Ogsaa dette Træk har vistnok en senere Tragiker benyttet; det findes vel første Gang hos Ovid (Ars am. I 327 ff.), men Seneca har det i Thyestes 784 ff. (sml. Agamemn. 909), og at det forekommer hos Hyginus (fab. 88 *ob id scelus etiam sol currum avertit*), tyder ligeledes paa Herkomst fra en Tragødie, ligesom ogsaa det, at Accius havde benyttet det i sin Brutus (Cicero de div. I 44); sml. Scholl. Orest. S. 199, 12: *φασὶ γάρ, ὅτι πρότερον μὲν ἐκ Καρκίνου εἰς Διδύμους ἐποιεῖτο τὴν πορείαν, ὥστε τὸν σωματοειδῆ Ἥλιον ἀπεστροφέναι πρὸς τὴν δύσιν τὸ πρόσωπον, νῦν δὲ διὰ τὴν Ἀτρέως καὶ Θυέστου ἀδικίαν ἀποστραφέντα πρὸς ἀνατολὴν φέρεσθαι ἔχοντα φαινόμενον ἡμῖν τὸν νῶτον.*

Naar vi nu anvender dette paa Stedet i Orestes, er det klart, at Omtalen af Pleiaderne forudsætter den ældre Opfattelse, at Solen og Fixstjernerne gaar samme Vej; Pleiaderne nævnes nemlig utvivlsomt blot som *pars pro toto*, og det er ilde anvendt Lærdom, naar Scholierne S. 199, 17 ff. mener, at de er nævnt, fordi Tyren viser Brystet først, medens de andre Himmeltegn staar op med Hovedet foran. Det vilde ogsaa være urimeligt at se Overlevering deri, at de S. 198, 21, 23; 199, 7, 10; 200, 3 i Gjengivelsen af Sagnet nævner Pleiaderne ved Siden af Solen; det er foranlediget ved Texten, og hos Apollodor, som er deres Kilde, forekommer de ikke, heller ikke i Referatet i Scholl. Iliad. De første Ord om den aftenlige Vejs Forening med Morgenen laa det egenligt nærmest at forstaa om den oprindelige Sagnform, selv om Scholierne S. 200, 1 naturligvis har Uret i at forstaa *μονόπωλον* som: paa en Dag. Men de kan vel nok forstaas om en permanent Gjøren omkring, saaat vi faar samme Form af Sagnet som i Elektra: Solen gik før fra Vest til Øst, men for at skaffe Atreus Thronen (og lade Striden i Pelopideætten vedvare) vendte Zeus en Gang for alle dens Bane omkring.

II.

Af Ingeborg Hammer.

Allerede meget tidligt har Grækerne været opmærksomme paa at Solen foruden sin daglige Bane havde en anden og at der var noget som hed Solhverv: et Sted i de homeriske Digte (Od. XV 404) og atter og atter i de hesiodeiske tales der om *ἡλίου τροπαί*, men der kan vel ingen Tvivl være om at det betyder det samme som naar Anaximander (Diels: Die Fragmente der Vorsokratiker p. 20, 27) og Anaximenes (ibid. 24, 15), naar Anaxagoras (ibid. 320, 72), naar Herodot (II 24), naar Diogenes fra Apollonia (Diels 343, 9. 17) lader Solhverv fremkomme ved at Solen skubbes tilbage af kold eller fortættet Luft (hvilket vel er det samme) som blæser i Nord om Vinteren saa at Solen drives mod Syd og først kan komme Nord paa naar Vinterstormene er ophørt at blæse: nemlig at den der taler saaledes har lagt Mærke til at Solen om Sommeren staar nordligere op og gaar nordligere ned end om Vinteren og deraf har sluttet at Solen en Sommerdag beskriver en Cirkel der ligger nordligere end den den beskriver en Vinterdag. Ingen af dem har tænkt paa Ekliptika naar de talte om Solhverv — ogsaa af den Grund at de lader Solen gaa frem og tilbage mellem Nord og Syd, mens Ekliptika ligger i Øst—Vest. Naar Grækerne mærkede sig de heliakiske Stjærneopgange paa de forskellige Aarstider var det udelukkende af meteorologiske og agrariske Hensyn, ikke astronomiske, og de Stjærner de lagde Mærke til stod snart paa den ene, snart paa den anden Side af Ekliptika, snart langt fra, snart nær ved, derfor faldt det dem ikke ind ad den Vej at bestemme Solens aarlige Bane. Der er heller ingen af de omtalte Forfattere der nævner Dyrekredsen. (Naar Plinius n. h. II 31 Diels 15, 5 siger om Anaximander *obliquitatem eius* [zodiaci] *intellexisse* er det en let gennemskuelig Misforstaaelse af Plinius af en Overlevering som fx: Diels 19, 22.) Xenofanes har naturligvis ikke haft nogen Anskuelse af hvorledes de utallige Soles uendelige Baner var som han antager; Eleaterne som nægter al Bevægelses Virkelighed maatte jo betragte det som en Tankeleg at anstille Undersøgelser over Solens Bevægelse — noget de da heller ikke giver sig af med. Empedokles siger (Diels 171, 58) at Solen hindres i at blive ved med at gaa lige ud af den Sfære

der omgiver Verden og af Vendekredsene; noget nærmere om hans Opfattelse af dette Spørgsmaal ved vi ikke, men det er rimeligt at han har tænkt sig disse Hindringer i Syd og Nord ligesom de andre Filosoffer; nogen rigtigere Opfattelse af Solbanen udgaar nemlig ikke fra Filosofferne. Grunden er vel ganske simpelt den at en saadan Opfattelse kun fremkommer som Resultat af aarelange fortsatte Iagttagelser og det var slet ikke disse Filosoffers Sag; de har gjort skarpe, tit overraskende, Iagttagelser, men altid Enkeltiagttagelser som strax satte deres Tanker saaledes i Bevægelse at de gav sig til at bygge geniale og dristige Systemer, men det faldt dem aldrig ind at øve den Kontrol over deres Tanker: at sammenligne deres konstruerede Verden med den virkelige der omgav dem; heller ikke søgte de bagefter at faa Naturens virkelige Orden forklaret efter deres System. Det faldt dem som sagt slet ikke ind. Derfor har de undertiden hvad Fysikken angaar kunnet sige de mærkeligste Ting.

En iagttagende Fremgangsmaade i det Spørgsmaal vi her beskæftiger os med vilde føre til Opdagelsen af Dyrekredsen. Det har jo været meget omstridt om Dyrekredsen, denne Række af fantastiske og symbolske Billeder, en meget livlig Fantasis Værk, er af græsk eller babylonisk Oprindelse. Nogle har ment at Babylonierne skabte først nogle af Billederne og lærte Grækerne dem og de var saa Mestre for Resten; andre har ment at begge Folk hvert for sig fandt Solbanen men Grækerne fandt paa at betegne den ved disse Billeder. Der kan dog vist ikke være Tvivl om at Grækerne har faaet Dyrekredsen med Kundskaben om Solbanen fuldt færdig fra Babylonierne. Babylonierne kendte i al Fald Ekliptika 1000 Aar før der var Tale om Grækerne. Et andet Spørgsmaal er det ganske vist om de tog de Stjærner sammen og dannede de Stjærnebilleder som vi kun kender som Led i en hel Kreds gennem Grækerne, Babylonierne taler nemlig intet Sted om 12 Dyrekredsbilleder eller overhovedet om en sammenhængende Række af Billeder. Men for 4 af Billedernes Vedkommende, nemlig Skytten, Skorpionen, Stenbukken og Fiskene har Boll (Sphaera 1903, p. 181 ff.) bevist at de er af babylonisk Oprindelse, og med Hensyn til de 8 andre har P. Jensen (Kosmologie der Babylonier p. 310 ff.) vist at Tvillingerne stammer fra Babylon, og at man havde et Stjærnebillede Skorpionens Klør i Stedet for Vægten, ligesom Grækerne oprindeligt, og at det er i højeste Grad sandsynligt at vor Vædder er lig Inmisara's Stjærne Lulim ɔ: «Klokkefaaret», der jo pas-

sende kunde føre hele Dyrekredsen frem, da Foraarspunktet (som Følge af Præcessionen) kom til at ligge i den, hvilket skete for c. 3000 Aar siden; endvidere er det sandsynligt at Tyren er den babyloniske Himmeltyr, og det babyloniske Stjærnebillede Axene er Jomfruen, der i Reglen afbildes med Ax i Haanden, og hvis ene Stjærne den Dag i Dag hedder *spica*. Løven og Vandspanden stammer fra en Tid, da Solen stod i Løvens Tegn i den voldsomme Sommerhede ɔ: ved Sommersolhverv og i Vandspandens Tegn i Vinterregnen ɔ: ved Vintersolhverv, det vil sige da Foraarspunktet laa i Tyren, hvad det gjorde for c. 5—6000 Aar siden.

Naar nu Babylonierne i al Fald ved Aar 1000 f. Chr. temmeligt sikkert havde den hele Dyrekreds, naar de gamle græske Naturfilosoffers og Digteres Spekulationer over Solens Bane gik i en helt anden Retning, naar intet af Dyrekredsens Billeder findes nævnt i den opbevarede græske Litteratur før af en Mand om hvem det slet og ret siges at han var den første der kendte Dyrekredsen blandt Grækerne, kan man dog ikke godt tro andet end at han ligefrem har sin Visdom fra Babylonierne. Denne Mand var Kleostratos fra Tenedos (Diels p. 505). Hans Levetid kan vi kun bestemme tilnærmelsesvis: af Plinius (n. h. II 31) faar vi at vide at han levede efter den 58. Olympiade ɔ: 543 og Censorinus (de die nat. 18, 5) siger at han var ældre end Harpalus, som var en Chronolog der levede før Meton (det fremgaar af Fest. Avien. in Arat. 1367) og Meton levede jo omkring 440, Kleostratos maa altsaa have levet mellem 543 og c. 460. Han var fra Tenedos, og hans lille Ø har aabenbart været stolt af ham; naar den senere Geograf Skylax skal nævne hvad der er værd at omtale ved Tenedos, ved han ikke andet end Havnen og Kleostratos. Men sine astronomiske Iagttagelser gjorde han ikke der paa Øen, Theophrast siger lige i forbigaaende (de sign. pluv. 4) da han taler om hvorledes det undertiden har været særligt gunstige Stedforhold der har frembragt gode Astronomer at Kleostratos kan takke Idabjærget for at han blev en god Astronom. Naar han sad paa det kilderige Ida og gjorde sine astronomiske Observationer var det mere praktisk end videnskabelig Interesse han var besjælet af og Stjærnebilledet «Kiddene», som han i Følge god Kilde (Hygin. astr. II 13 som her følger Parmeniskos) opdagede, har sikkert vakt hans Interesse fordi der med deres Opgang plejede at følge stærke Storme og Regnskyl. Resultatet af sine Observationer fremkom han med i

et Digt, som han kaldte *Ἀστρολογία* (Athen. VII 278 A); det har været af hesiodeisk-arateisk Art og en Commentator til Aratos betegner ham i den Anledning som dennes Forløber. Det er ganske sikkert to Linier af dette Digt vi har bevaret i Scholl. til Rhes. 528. Her citeres Parmeniskos som skal have hævdet at man kunde sige *τὰ πρῶτα* = *αἱ τοῦ σκορπίου πρῶται μοῖραι*, i al Fald, siger Parmeniskos, hedder det hos den gamle Kleostratos:

> *ἀλλ' ὁπόταν τρίτον ἦμαρ ἐπ' ὀγδώκοντα μένῃσι,*
> *σκορπίου εἰς ἅλα πίπτει ἅμ' ἠοῖ φαινομένηφι.*

Ret overraskende mangler netop de Ord det kommer an paa, og Boll (Sphaera p. 192 Anm. 1) har derfor sikkert Ret i at her er faldet en Linie ud hvori der har staaet *τὰ πρῶτα* som har styret Gen. *σκορπίου* der nu staar uden Styrelse, og Boll forklarer det saaledes: naar Bootes efter sin akronykiske Nedgang bliver 83 Dage paa Himlen, synker Skorpionens forreste Del i Havet ved Morgengry. Her har vi for første Gang i den opbevarede græske Litteratur et af Dyrekredsens Billeder nævnt, det stemmer godt med den Efterretning hos Plinius at Kleostratos var den første som kendte Dyrekredsens Billeder. — Som Boll tilføjer, saa meget er i al Fald tydeligt at dette er en Kalendernotits; maaske har Kleostratos ogsaa i dette Digt slaaet til Lyd for den Kalenderreform, Censorinus (l. l.) tilskriver ham. Censorinus siger nemlig at i hans Kilder staar at det ikke var Eudoxos fra Knidos men Kleostratos som først lod der gaa 8 almindelige Aar med 3 Skudmaaneder paa et «stort Aar» ɔ: han beregnede Aaret til $365^1/_4$ Dag, han har altsaa ikke regnet saa meget fejl. Octaeterideberegningen var jo ogsaa almindelig i det borgerlige Liv.

Endnu en Gang maa jeg komme tilbage til det nævnte Piniussted, det lyder saaledes: *signa deinde* [ɔ: efter 543] *in eo* [ɔ: Dyrekredsen] *Cleostratus* [intellexisse] *et prima arietis ac sagittarii.* Det sidste heraf er aldeles ubegribeligt; det kan ikke betyde at Vædderens og Skyttens Tegn er de første i Dyrekredsen, da Skytten er det niende Billede; det kan heller ikke betyde at det er de mest lysstærke Billeder, da Vædderen er meget lyssvag; heller ikke kan det betyde at disse var de første Dyrekredsbilleder Grækerne kendte og at kun de to blev nævnt i Kleostratos' Digt, vi ved jo at han taler om Skorpionen. Der er vist ikke andet at sige til det end at Plinius, som ikke var Astronom, har misforstaaet sin Kilde og skrevet noget Snak her.

Men saa meget er sikkert: Kleostratos har kendt Dyrekredsen og dermed Solens Bane i den, og sikkert er det vel ogsaa at Babylonierne har lært ham den. Og man kan sagtens tænke sig hvorledes han har faaet Anledning til at stifte Bekendtskab med denne babyloniske Kundskab. Han levede jo mellem 543 og c. 460; antager vi at han levede nærmest op mod det første Aarstal, har vi Cyrus' Ødelæggelse af Babylon 538, ved den Lejlighed kunde meget vel nogle Babyloniere være komne til Lilleasien og de græske Øer. Antager vi at han levede nærmere mod det sidste Aar, faar vi Perserkrigenes Tid og Plinius (n. h. 30, I, 2, 7) fortæller at en Mager Osthanes fulgte med Xerxes paa hans Tog mod Grækenland og han indgød Grækerne ikke blot Interesse men en sand rabies for sin Videnskab. Selvom Osthanes maaske er en Sagnfigur, ligger der vel det Faktum til Grund, at der i den persiske Hær var saadanne Mænd med som gjorde Grækerne bekendte med Magernes Trolddomskunster men ogsaa med Astrologi ɔ: Astronomi baade ovre i Grækenland og oppe ved Hellespont.

Kleostratos' Digt har vist ikke været meget kendt af hans Samtid, selvom det naturligvis kan være tilfældigt at vi ikke har mere bevaret af ham eller om ham. Men det lader til at først de lærde alexandrinske Digtere har læst ham en Del (Parmeniskos, Archestratos, Aratos og hans Commentator). Theophrast har vel ogsaa læst ham siden han kalder ham en god Astronom, men meget før hans Tid har hans Digt vist ikke været kendt i Athen — lige saa lidt som Solens Bane mellem Stjærnerne. Derfor vækker det den Opsigt da Oinopides, Euripides' samtidige, kommer og fortæller Folk herom. Oinopides har ikke blot kendt Ekliptika, men ogsaa Ekliptikas Hældning: hos Macrobius (Diels 239, 7) der ligefrem anfører et Citat af Oinopides paa Græsk som han bagefter oversætter paa Latin staar at Apollon hedder *Λοξίας* fordi Apollon er Solen og Solens Bane er *λοξός*, skæv ɔ: hældende. Naar Diodor fortæller at ægyptiske Præster og Astrologer har lært Oinopides om Solens omvendte Bane og Ekliptikas Hældning, viser det at han har foredraget det som noget nyt. Pythagoræerne fortalte senere at han havde stjaalet Kendskaben til Ekliptikas Hældning fra dem, det havde Pythagoras allerede sagt (det fremgaar af Diels 239,7), men hvad Pythagoras har sagt er der jo ingen der ved og Pythagoræerne havde som bekendt en Svaghed for at tilskrive ham alt muligt, ydermere skal ogsaa Eudemos have tilskrevet Oinop. denne Opdagelse, saa

det er sikkert nok ham der har gjort den. Men hvorfra har han Kundskaben om Dyrekredsen og Solens omvendte Bane i den? Diodor siger han har den fra Ægypterne; deres store Visdom er der jo ganske vist ingen længere der tror paa, men paa denne Tid kunde de sagtens have lært saa meget af Babylonierne, eller han kan have truffet en Babylonier paa sin Rejse. Fra Pythagoræerne tror jeg ikke han har haft denne Viden, fordi de ikke selv sad inde med den. Det Citat af Aëtius (Diels 104,4) om Alkmaion hvori det hedder at Alkmaion skal have set at Planeterne gik den modsatte Vej af de andre Himmellegemer, siger jo ikke noget om Solens aarlige Bane mellem Stjærnerne, og den er der heller ingen Tale om i alt det pythagoræiske vi har overleveret fra Tiden indtil c. 400; der er nok om Sol og Maane og Stjærner, men det er altsammen den rene Spekulation, uden Spor af Empiri.

Af Oinopides har Demokrit sikkert lært denne nyttige Kundskab og han forklarer paa en meget sindrig og simpel Maade at denne Solens Bevægelse i Forhold til Stjærnerne kun er relativ (Lucret. de r. n. V 619—36). Det gik upaaagtet hen for de senere Astronomer, men selve Solens Bane er fra Slutningen af 5te Aarh. et almindeligt kendt Faktum hos Grækerne, en Kundskab som de altsaa første Gang gennem Kleostratos, anden Gang gennem Oinopides fik fra Babylonierne.

In Scholia Pindarica.

Berolini cum in feriis nuper versabar, *Hermannus Diels*, dum de scholiis Pindari agimus, duas emendationes, alteram haud dubie veram, alteram vero palmarem, mecum communicavit, quas summa eius voluntate hoc loco in publicum proferre libet.

Schol. Pind. Ol. VI p. 190, 7 (ed. Drachmann). *ἡ δὲ σκυτάλη τοιοῦτόν ἐστι. Λάκωνες κήρυκας διαπεμπόμενοι ξύλον μελαίνοντες περιείλισσον λευκῷ ἱμάντι κτἑ.*] Scribendum *λεαίνοντες*.

Schol. Pind. Ol. III p. 107, 20. *νεοσίγαλον: νεοποίκιλον. σιγαλῶσαι γὰρ τὸ ἐπιθεῖναι ἐπὶ πᾶσι τὸν κόσμον.*] Scribendum *ἐπίπαστον κόσμον*, cf. usus verborum *σιγαλόεις* et *ἐμπάσσειν*.

Carolus Hude.

Etymologiserende Notitser

til

enkelte obsolete Ord.

Ved **E. Jessen.**

Disse (og eventuelle senere) Bemærkninger leveres i den Formening, at de dels ere nye, dels indeholde noget Nyt.

---

besøgen afmægtig o. L. er Laan af plattydsk *beswogen* (afmægtig), der maaske er af samme Rod som swögen og hollandsk zwoegen (stønne, klage, o. L.), gotisk swōgjan (d. S.), og angelsaxisk swōgan (suse o. L.); islandsk sœgr betyder «Uveir med Storm og Væde». Indoeuropæisk Rod swag- gjenfindes i Litauisk med Betydning bruse, klinge.

Boffueplatzen er plattydsk; det maa betyde Bubenunfug; Plasbove betyder nemlig «Friedensstörer», og *Plass* «Unruhe, Zank, verdrieszliche Umstände», og er optaget i ældre Dansk: Plads (i saadan Betydning), med et Vb. platze (plage o. L.), hvoraf Platzen altsaa er Verbalsubstantiv paa -en.

dreie i Betydning narre er af plattydsk *dreegen* (bedrage) = høitydsk triegen (trügen).

Fantz Stads, Pillerier maa være Laan af plattydsk *Vantz* («Allerlei, verschiedene Gegenstände»); og fandse i Betydning udmaie er maaske først i Dansk opstaaet deraf. Om det almindeligere fandse, befamle, der er Iterativ til finde, er beslegtet med Fantz, turde blive svært at afgjøre.

foi flau, forknyt er hollandsk: *vuig* (feig, doven), der angives at være contraheret af ældre vuidig.

Fribytter i Betydning upriviligeret Færgemand kan ikke være det sædvanlige Ord Fribytter (Freibeuter), men forudsætter et plattydsk **Vriibööter* af Boot (Baad), hvilket dog ikke opføres hos Lübben.

gallic snart sagt, næsten, i høi Grad; er aabenbart det plattydske *galiken* (egtl. hurtigt).

godden: «ieffn godden som en Melseck»; mon det kunde være **god-dan* (velformet, tyk); cf. Udtale sodden for saa-dan?

Harcke, Forstoppelse, staaer vel for **Hardke* (haardt Liv).

Hiø, Springvand o. L., turde være Gjengivelse af fransk *jeu*?

Iffuelplygg er et Skjeldsord. Plygg tages medrette for Pløk, der jo vakler mellem -k og -gg; iffuel turde gjengive tydsk *übel*; ogsaa i Plattydsk findes Formen *üvel* ved Siden af övel. Cf. Stavemaaden f. Ex. i offuerdiiffuele: «overdjævle» (overgaa i Djævelskab, eller overdænge med Djævlerier); Djævel hedder paa Plattydsk Düvel; i og ii betegne i ældre Dansk tidt Lyden y.

knegge, vrinske, er Variant for gnegge; kn- og gn- alternere jo i nogle Ord (cf. under gnave i etym. Ordb.).

'gjøre sig til Knud', være chicaneus; tages almindeligt for Proprium Knud; det kunde dog ligefrem være den appellative Betydning, som i 'Knude paa Traaden'; Ordet var jo eenstavelses; Tostavelsesformen Knude er liig med den gamle Dativ ('binde i Knude').

væve i Lad; i maa vel læses betonet, som Adverbium: indvæve Brocade.

læ, tude, er vel contraheret af *læde*, Variant til laade, lade, i den Betydning.

swa lællæ, saa sagteligt, dæmpet (Brandts Læsebog P. 57) passer bedre til at være Laan af plattydsk *legelik* (be-leilig, afpasset) end til at være Eet med norsk lidleg (samme Betydning; Rod som i lide ɔ: gaa osv.); -æ er den almindelige adverbielle Endelse.

Ma(a)ne; at det (ligesom luna) kan betegne maaneformet Zirat, item saaledes formet Bøile, Malle, osv., følger af sig selv. Til plattydsk Maane noteres: «überhaupt Ring, circulus». I ældre Dansk findes i helt lignende Betydninger Pl. Marner («Marner oc Ringe» paa Hestetøi; «Guldringe eller Marner i Skoene»). Mod Sandsynlighed opføres de to Ord som blot Varianter af eet. Hverken Epenthese eller Elision af -r- er ventelig. Snarere, om end ikke særdeles plausibelt, kunde, med V. S. O., antages -r- af -l-: Marne for Malne af Malle. I fremmede Sprog findes maaske ikke Andet af nogen Lighed end portugisisk Pl. *marnetes* «anciennes bordures de robes», hvorom muligen kunde yderligere opstøves Noget i gammel Romanisk.

neyle sig op til; synes ikke at være negle (nu nagle), men at betyde læne sig til, quasi **neeg-l-e* (Rod som i neie)?

nyfful knapt, neppe. Maa være plattydsk: *nü* og *vul* (aldrig tilfulde, ikke ganske).

nys(s)e op mod, med, hamle op med; regnes mod Sand-

synlighed sammen med nyse. Er vist en plebeiisk Talemaade: sætte Næsen, Snuden saa langt frem som, eller op mod; da af Rod som Næse, nemlig Aflyd nus- (cf. etymol. Ordb. under Næse, nysle; med Næse har det almindelige nyse etymologiskt Intet at gjøre). Ifald man ogsaa sagde «næse op med (mod)», vilde det altsaa være pur Variant; thi Henførelsen af saadant *næse til tydsk ge-nesen er uantagelig.

oome lyde, gjø, Oomen Larm o. L., stilles rigtigt sammen med islandsk *ómun* (Stemme); ogsaa ómr (Lyd), item Odins Benævnelse Ómi (som Stormgud). Germanisk Rodform er *wōm-*, som i angelsaxisk wōm, wōma, der bruges om voxende Larm og Lys: wīges wōma (Kampens Larm), dæges wōma (Dagens Frembrud), swefnes wōma (Drøms Fremstigen; thi germaniskt opfattedes Drøm som lydende, cf. etymol. Ordb. under Drøm). Primair Rod kan være *wā-* (blæse, wehen).

onælich frygtindjagende, staaer for **oognelig*.

Plandz Dands; at det er Laan af plattydsk *Plans*, er noteret (af Söderwall). Til Tydskland er det kommet fra Slavisk (cf. Miklosich, etymol. Wb. P. 249). I Rimet «walsker Plandz giør glader Dantz» betegner det enten Dandsemaade, eller Dandsemelodi. De danske Aristocrativisers Melodier skulle være benyttede som Dandsemelodier, men vare jo ikke videre «glade».

Reed og Rei Rad, Række. Maaske to sammenblandede Ord; Rei kan ikke undgaa at være Laan af hollandsk *rij*, tydsk *Reihe*; Diphthongen maatte hos os kunne blive til ee, og -d skrives stumt til, da man var saa vant til stumme d'er; men der kunde tillige være Blanding med et **Reed* i Betydning Cavalcade, da en saadan gjerne danner Række.

redboden er blot Stavemaade med stumt -d- for redboen (nu redebon); boen gammelt Particip af bo (i Betydning berede). Man skrev undertiden et uetymologisk -d- foran ubetonet -e- for at vise, at dette ikke er stumt, men danner Stavelse; saaledes treffes bodher, skeder, tidher, widhæ (ɔ: boer, skeer, tier, vie).

reese gyse; -e- viser med Sikkerhed, at der har været et nedertydsk **reesen*, hvorfra der er laant; dansk Form maatte nødvendigvis lyde *ryyse (svensk rysa, islandsk hriosa).

rylig ynkeligt, henføres mod Sandsynlighed til islandsk hryggiliga; -gg- er en ret stabil Lyd; bedre passer plattydsk *ruwelik* (traurig).

Sekbroder: Zechbruder.

Sengeneetere Contubernal; -ee- beviser atter Laan fra

Plattydsk; dansk Form vilde havt -yy- (nyde) (i Derivata fra Præteritum -øø-).

siette have at betyde, agte paa, m. M. Heri er -i- en «Snyltelyd» (som i Pjalt og endel andre Ord); -tt- kommer af, at nyt Præsens er dannet af gammelt Præteritum (som i miste og andre; cf. min Grammatik P. 79; 98). Foruden *siette, sette,* findes den oprindeligere Form *sœde (sede)*, med -d- af ældre -t-: **sœte,* norsk og islandsk sæta.

Skielbasse Skarnbasse, staaer for *Skieldbasse, cf. Skielpadde, Skielmø; skield- af ældre skiald- (Skjold).

Skielmer (Sing.) er den plattydske Form *Schelmer*, og har ikke at gjøre med islandsk Nominativ skelmi-r (Djævel). *Skjelm* er af den anden plattydske Form Schelm(e).

Slaade Stang, Slaa; vel Eet med norsk *Slaata* (tynd Stang o. L.). Men *Slaa*, med plattydsk Slach, er et andet Ord.

Slade Agerstykke; hører vel sammen med norsk *Slad, slad, slada* (Skrænt, hældende; skraane lidet).

Slog Kløft, Fordybning, el. L. Maaske Laan af plattydsk *Sloke* (Kehle, Schlund). Dog findes et norsk (og islandsk) *Slok* (Møllerende). Rod som i *sluge*.

Snot Tosse «der vil kjøbe Alt hvad han seer». Mon egentlig: nem at snyde? cf. norsk *snoten* (snydt m. M.)?

softælic af nedertydsk *saafte* = sachte = sanft.

«Stæffueth» Stedbarnet; da et Substantiv **Steef* ikke anføres hos Lübben, maa *Steev* antages hos os extraheret af de laante plattydske Composita med *steep-* (cf. etymol. Ordb.).

stum voldsom el. L.; passer til plattydsk *stumen* (wüthen), (men neppe til un-gestume, der maaske er laant fra høitydsk ungestüm, hvilket sees at udgaa fra germanisk Rod stōm-; cf. tydske Lexica).

støv føg; vist ikke indfødt, men, med Vocal daniseret til ø, Laan af tydsk Præteritum *stob, stoof* (stieben &c.).

Suerck, Væde fra Bølger, pidsket hen gjennem Luften (ofte hos Lyschander: «Suercken hun drev»); Laan af plattydsk *Swerk* («finsteres Gewölk»); findes ogsaa i Hollandsk (zwerk) og Angelsaxisk (gesweorc).

søe forslaa, strække til; af ældre **søøde*, germanisk *sōth-i-an* (findes i Gotisk), mætte; med Aflyd til tydsk satt (&c.); fjernere Slegtskab er bekjendt nok. Maaske er norsk søøla (samme Bet.) Derivatum hertil. Usøestarm umættelig Slughals.

Taugel Toug; har etymologiskt ikke med Toug at gjøre,

men er samme Ord som Taghl, Taughel, Taul Hale (plattydsk *Tagel:* «Endstück eines Taues»).

Tefftighed Fortreffelighed; fra Plattydsk: *deftich* («trefflich»), altsaa laant, *før dettes d- var opstaaet af th- (Franks Henførelse til gotisk ga-daban, m. M., sees altsaa at være urigtig; snarere kunde angelsaxisk *thafian,* føie sig, være beslegtet).

i Tiim forventeligen; egentlig: i Sigte; cf. norsk *Tim.*

Tove Bøtte; mon extraheret af *Tover (plattydsk Tover, høitydsk Zuber), dette misforstaaet som Pluralis med -er?

en lad Tuule (som skulker); cf. norsk *Tule*? (ung Person; Surmuler; m. M.).

tyskens af den Slags; cf. als-kens.

tørblødt forhaanet o. L.; kunde det være et plattydsk **dör(ch)bluwet* (gjennembanket)? (durchgebläut). Jeg veed ikke, om Nogen før er falden derpaa.

Ulfve, en Plante (Snebolle?); mon for *Ulv-ved*? Aasen anfører et Ulv-vid, Ulved «Skovhyld». Jeg erindrer ikke, om jeg har seet Formodningen hos nogen Anden.

«wrt føye oc vsel»? skal det være *uvrt, yvrt (rigeligen)?

usen, osen, wusen, ilde, uheldig, o. L.; kunde passe til islandsk *úsynju*; dog findes i gammel Svensk skrevet *osinum.*

Wistebørn om de Børn, Legenden lader Herodes udrydde; fra Tydsk: *Wester* «Taufkleid», *Weste(r)barn, Wastiparn*: «Täufling, neophytus»; cf. gotisk wasti (Klædning).

In Diodorum Siculum.

XVI 65, 3 Diodorus narrat Timophanem Corinthium, tyrannidem affectantem, cum improbissimo quoque in foro ambulare solitum esse *(τοὺς πονηροτάτους ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ κατὰ τὴν ἀγορὰν περιῄει)*; deinde (§ 4) pergit: *ὁ δὲ Τιμολέων . . ., ἀδυνατῶν αὐτὸν λόγῳ διορθώσασθαι, περιπατῶν κατὰ τὴν ἀγορὰν ἀπέσφαξε.* Quis non videt *περιπατοῦντα* scribendum esse?

Carolus Hude.

Anmeldelser.

D. Imperatoris *Marci Antonini* commentariorum quos sibi i
scripsit libri XII. Iterum recensuit *Ioannes Stich*. Lips
1903, Teubner. XXII + 218 SS.

Die sogenannten Selbstbetrachtungen Marc Aurels liegen v ständig nur in einer, ziemlich schlechten Handschrift vor, ein Vaticanus aus dem 14. Jahrh.; der, wie es scheint, bessere latinus, nach dem Xylander 1558 die erste Ausgabe besorgte, spurlos verschwunden. Ausserdem finden sich in zahlreich aber jungen, Handschriften Auszüge aus dem Buche; eine ga Reihe dieser Handschriften enthält, wie der Herausgeber sc in der Vorrede der älteren Ausgabe dargethan hat, eine Maximos Planudes zusammengestellte ethische Blumenlese, ohne Zweifel Unterrichtszwecken gedient hat. Die handschr liche Grundlage der älteren Ausgabe war, ausser Xylander, Vaticanus, eine Auswahl der Planudes-Handschriften und z minderwerthige Handschriften nicht-Planudischer Excerpte (Darmstadinus und ein Monacensis). Ihre Lesarten wurden ni vollständig angeführt, was für die Excerptenhandschriften unbedi zu billigen ist, ebenfalls für die Itacismen und ähnliche Ort graphica des Vaticanus; wenn aber (S. VII Anm. 1) eine riante der Haupthandschrift wie τεταραγμένως statt τεταγμέν unterdrückt wird, scheint das mir etwas bedenklich. Gewiss τεταραγμένως S. 9, 5 ein alberner Schreibfehler; es gehört d aber nicht in die Classe der orthographischen Adiaphora, wenn man darüber hinausgeht, sehe ich nicht, wo man eine iective Grenze des mittheilungswerthen ziehen kann.

Die Gestaltung des Apparats unterliegt in der vorliegen zweiten Ausgabe demselben Bedenken. Die handschriftliche Gru lage ist wesentlich unverändert; hinzugekommen sind einige rianten einer Pariser Excerptenhandschrift, die schon Cramer (18 und neuerdings H. Schenkl hervorgezogen haben. Sie beeinflus den Text nicht, verdienen aber wohl ihr bischen Platz, da Handschrift jedenfalls selbständig ist und zuweilen allein mit d verlorenen Palatinus zusammen geht. Der Herausgeber hat so fältig benutzt, was seit der ersten Ausgabe (1882) über Schriftchen erschienen ist; es ist nicht viel und nicht sehr deutend. Die Ansicht Polaks, dass der Darmstadinus vom ticanus abhängig sei, bekämpft er, ebenso die doch sehr gut gründete Vermuthung Sonny's, dass unsre Ueberlieferung auf Handschrift zurückgehe, die der Erzbischof Arethas nachweis besass. Dass einige Stücke Marc Aurels in das griechische L

buch von Wilamowitz (S. 311—320, mit Erläuterungen S. 193—200) Aufnahme gefunden, ist dem Herausgeber nicht entgangen; er erklärt S. XXII, dass er ihm «in interpungendis sententiis et in formis verborum scribendis» gefolgt sei, «quantum fieri possit retentis maximam partem prioris editionis tabellis stereotypis». Diese Rücksicht auf die Stereotyp-Platten der ersten Ausgabe hat doch wohl nicht verschuldet, dass z. B. S. 12, 7 noch immer nach *νοῦ* ein sinnstörendes Komma steht, das Wilamowitz gestrichen hat. In Kommas ist der Herausgeber überhaupt ver schwenderisch; was soll z. B. das Komma S. 8, 17 nach *κατασκευαῖς* oder S. 10, 8 vor *ἤ* oder S. 33, 8 die zwei Kommas, die *ἢ μή* umzingeln, oder S. 36, 21; 37, 1 nach *μᾶλλον*? Vgl. noch S. 6, 6—10. Auch sonst hätte man gewünscht, dass der Herausgeber die Lesart seiner ersten Augabe geändert hätte; öfters sind z. B. einleuchtende und leichte ältere Coniecturen noch immer nicht in den Text gesetzt, wie S. 47, 3 *τερατείας* für *στρατείας* (Reiske), S. 48, 10 *πρὸς ἃ φέρονται* (Wilamowitz mit Xylander), S. 59, 4 *ἐνοχλήσασι* (Reiske). S. 7, 7 wird jetzt richtig mit Xylander *συσταλῆναι* gelesen statt *σταλῆναι* (voran geht *-οῦ*). Vermisst wird noch immer eine ordentliche Beschreibung des Vaticanus, und auch vom sonstigen Inhalt der Excerptenhandschriften hätte man gern näheres erfahren. Ueberhaupt bedeutet die neue Ausgabe keinen erheblichen Fortschritt; und doch weiss der Herausgeber sehr wohl (S. XVIII, S. XXII) dass sein Autor noch Probleme genug darbietet.

J. L. Heiberg.

Pausaniae Graeciae descriptio. Recognovit *Fridericus Spiro*. I—II. Lipsiae 1903, Teubner. XXI + 420 SS. — 389 SS.

Eine handliche Ausgabe des Pausanias mit kritischem Apparat war seit langem ein dringendes Bedürfniss. Bei Schubart-Walz ist der Apparat unübersichtlich und mit Quisquilien belastet, ganz davon abgesehen, dass die Collationen nach 60—70 Jahren natürlich einer Revision bedürfen, und die kleine Ausgabe von Schubart hat nach der alten, jetzt glücklicherweise aufgegebenen Art der Bibliotheca Teubneriana keinen eigentlichen Apparat unter dem Text, sondern nur eine praefatio critica. Die Ausgabe von Spiro, wovon in rascher Folge zwei Bände erschienen sind (Buch I—VIII), kann daher von vorn herein einer günstigen Aufnahme sicher sein. Fast alle Handschriften, jedenfalls alle massgebenden, sind neu verglichen und der Apparat durch Zusammenfassung in Classen sehr vereinfacht. Dies Verfahren ist bei Pausanias durchaus geboten, weil sein Werk nur in Handschriften des XV. Jahrhunderts vorliegt, deren zahllose Schreib-

fehler und Interpolationen kein Recht auf Verewigung haben. Zwei der zahlreichen Handschriften hat der Herausgeber I S. XIV schlagend als Abschriften des Laurentianus 56, 10 nachgewiesen; man muss sich nur wundern, dass ähnliches nicht mit mehr Handschriften gelungen ist. Die Vertheilung auf die drei aufgestellten Classen ist von der Classificirung bei Schubart-Walz wesentlich verschieden, und die Vorrede zum I. Band giebt über die Gründe der Aufstellung keine Auskunft; um sich ein Urtheil darüber zu bilden, muss man also die in Aussicht gestellte (S. V) ausführliche Begründung abwarten: hoffentlich erscheint sie in dem noch ausstehenden dritten Band und nicht in einer besonderen Abhandlung oder gar in einer Zeitschrift. Nach den vorläufigen Mittheilungen hängt unsre Ueberlieferung ab von der verlorenen Handschrift des Arethas, die im XV. Jahrh. sich in Italien befand, und deren Schicksale daselbst ohne Zweifel durch die Subscriptionen der Abschriften aufgehellt werden können. Ueberhaupt ist es an der Zeit, dass eine Monographie die Nachrichten über Arethas und seine Bibliothek zusammenstellt und die Forschung über den Mann, dem wir die Erhaltung so vieler Werke verdanken, nach allen Seiten hin weiterführt. Zur Geschichte des Textes giebt die Vorrede manche interessante Andeutung, deren weitere Ausführung im dritten Band dringend zu wünschen ist und sich zu einem anziehenden Bild der Pausanias-Studien der Renaissance ausgestalten liesse. Der Besitzer der zwei Wiener Handschriften, der vielseitige Arzt und Historiker Johannes Sambucus, über den keine Daten beigebracht werden, ist ziemlich bekannt; s. Mosel, Geschichte der k.k. Hofbibliothek zu Wien (Wien 1835) S. 39 ff. Er hatte Handschriften in Italien erworben. Den genauen Titel der S. IX erwähnten Abhandlung von Gino Levi über Domitius Calderini hätte der Herausgeber nicht verschweigen sollen.

Der Apparat ist äusserst knapp und klar, aber, wie es scheint, ausreichend; leider hat der Herausgeber trotz einigen Anläufen nicht ganz mit der überkommenen sehr schwerfälligen Bezeichnung der Handschriften gebrochen. Ein Vademecum für Handschriften-Vergleicher und Herausgeber, nach dem Vorbild der existirenden Anweisungen für Correcturleser, könnte überhaupt grossen Nutzen stiften und das mechanische unsres Handwerks zweckmässig uniformiren.

Eigene Coniecturen bringt die Ausgabe nur in sehr beschränktem Mass, und über den Zustand des Textes denkt der Herausgeber vielleicht zu günstig (oder zu resignirt); aber die wirklichen Thatsachen der Ueberlieferung wird allem Anschein nach die Ausgabe bequem an die Hand geben; und das ist vorläufig die Hauptsache.

J. L. Heiberg.

M. Minucii Felicis Octavius. Recensuit et praefatus est *Herm. Boenig*. Lipsiae 1903. (Bibl. Teubn.)

Haec noua quae prodiit editio dialogi Minuciani summo gaudio accipienda est. ex his partibus constat: ex editoris praefatione (pp. I—XXVIII), ex ipso textu Felicis (p. 1—64), ex ueteribus de Minucio testimoniis (pp. 65—66), ex indicibus cum scriptorum a Felice laudatorum (p. 67) tum nominum et rerum (pp. 69—81) nec non uerborum rerumque grammaticarum notabilium (pp. 82—116).

Editoris praefatio disserit de libro eiusque fatis atque indole. satis copiose de mendose scriptis omissis traiectis agit, quo in rerum tenore libri orthographiam quoque respicit. tum breuiter enarrat locos, quos corruptos iudicat editor quibusque suo Marte medelam adhibet.

Quod ad ipsum contextum Minucianum attinet, resistit Boenig iis editoribus (imprimis Baehrensio), qui coniecturis nimium indulsisse uideantur, neque tamen emendationes, ubi requiruntur, horret. scilicet cum textus Minucianus permultis corruptelis laboret nec desint loci, qui nullam corruptionis speciem praebeant illi quidem sed nihilominus satis difficiles sint interpretatu, apparet non deesse, de quibus, quomodo scribantur quemue sensum habeant, ambigi liceat. pauca id genus infra proferam.

Ac primum quidem laudo Boenigium, quod non raro rediit ad libri uerba, ubi aliis emendatio requiri uisa est, uelut I 3, *unam mentem in duobus . . . diuisam*, ubi expectes forsitan *in duos* uel *duobus*; sed defendi uidetur libri lectio coniunctis uerbis, qualia sunt III 6 *in pueris*, quae idem ualent atque *inter pueros*, cfr. XXXVII 11 *populus in se* (= inter se) *rixans*[1]. eiusdem generis sunt, quae annotaui XIV 5 *adseuerationibus*, XVI 5 *natura insitos esse sapientiam*, XXVI 4 *renitentibus*, XXX 6 *ab humano sanguine cauemus*. alia omitto.

Tamen non raro libri uerba seruat, ubi mihi quidem mutatio desideratur. III 3 ita difficilis est interpretatio grammatica, ut suspicio corruptelae moueatur. omnia recte se habent, si *fluctus* in *fluctuans* mutatur. — IV 4 nescio an uerum sit *de toto integra* (*integro* liber) . . . *res est*; cfr. XL 2 *de toto congruentes*. — V 3 mihi arridet *quo minus*, quod coniecit Ursinus; liber *quo magis*. — V 7 *semina natura in se coeunte densata*; poscitur, ni fallor, *coeundo* (uel *coeuntia*): «i det att urfröna, genom att på grund af sin egen natur sammansluta sig, bildat en kompakt massa». paulo infra Kronenberg scite coniecit *unde hic* (liber *haec*) *religio*. — V 13 lacuna uidetur statuenda esse, cum in altera parallelismi serie membrum desideretur. — IX 1 pro illo, quod

---

[1] Uid. Boenigii indicem III s. v. *in*.

in libro est *sacraria*, rescribendum proposui *scelera*; uid. huius ephemeridis XI p. 155. in eadem paragrapho Cornelisseni *execanda* extrudere debet libri *execranda*. — IX 6 posterius *epulas* uix retinendum est. cogitaui de *crapulas*, sed satis firmis argumentis coniectum tueri non possum. quae sequuntur legenda sunt: *ubi conuiuium caluit et incestae libidines ebrietatis feruore exarserunt*. — IX 7 *conscientia* satis languide ponitur; *concupiscentia*, ni fallor, flagitatur, ut *uoto* sequenti respondeat. — XIV 2 *parce . . . in eum plaudere* mendo laborant, sed quo? num audacius est cogitare de *parce . . . in eum perludere* «spara med att håna honom»? — XIV 5 *adsidue* ego quidem tenere non possum; mea sententia legendum est: *sic adsentiendi temeritate decepti*; cfr. paulo supra *sine dilectu adsentiuntur*. — XVI 2 sensum non inuenio, nisi emendatione aliqua facta. — XVII 2 hic locus desperatissimus acrius remedium requirit. maius interpungendi signum posco ante *praecipue*, post *pabulum* comma ponitur, *nobis . . . nobis* rescribo pro *nos, quibus . . . quibus*. sic omnia recte procedunt. — XX 2 se commendat *antiquitas inperitior*. — XXI 10 ut uerba sensum nanciscantur, emendanda sunt in *nec dii nati sunt* (Baehrensius). — XXV 7 uerba *Romulus . . . dii* haud dubie mendum inuoluunt. — XXXV 5 recte lacunam statuit Baehrensius. — XXXVIII 4 *a deo* (coronam) *sustinemus*. nonne *suscipiemus*?

Non raro suis coniectis textui mederi conatus est editor neque semper feliciter. IV 4 quod liber praebet *ipsius* omnes fere damnant. Boenig rescribit *σκέψεως*, uix iure, nam antea mentio non facta est *σκέψεως* philosophicae. ego restituo: *si placet, ut inperitae sectae homo cum eo disputem*, quibus uerbis Caecilius Octavii uerba III 1 de inperitiae uulgaris caecitate respicit. — V 4 libri *itaque* mendosum est. Dombarti *atqui* satisfacit; quare Boenigii *at aeque* posthabendum est. — V 5 *terrarum*, quod posuit pro libri *terram*, dubium est. — VII 1 *enarrare* scripsit pro *errare*, qua mutatione huic difficillimae parenthesi explicandae adminiculum fortasse dedit. — XI 5 *iniustos ipsos magno sine labore iam docui* temptauit. alii aliud. liber: *iniustos ipsos magis nec laboro* cet. apparet legendum esse *iniustos ipsos magis nunc non laboro; iam docui*. iam apparet mendum inde ortum esse, quod *nunc* in *nec* facillima permutatione abiit, quo facto *non* eiectum est. eidem paragrapho scite *fateor* ante *fato* inseruit. — XI 8 *uel ut* (liber *uelud*) *exemplo crederemus* sic interpretor: «vore det också blott för att vår tro må trygga sig till ett exempel.» Boenig reponit *ut*, reiecto *uel*. — XVI 2 *non credo* semouet sine causa. — XVIII 7 *proprietatem* temptauit pro *potestatem*. iudicium retineo. — XX 5 *similiter ac miracula* bene sed audacter coniecit. liber *similiter ac uero erga*. — XXV 4 libri uerba *postumis ducibus* dextere mutauit in *postea omnibus ducibus*. — XXXIV 4 *similiter* ausus est pro *loquitur*.

iudicio satis subtili in aestimandis uirorum doctorum coniecturis usus est. in quibus accipiendis reiciendisue si de hac illaue iudicia dissident, mirum non est. III 3 *tondebat* Maehlyi coniectum incertum uidetur. — IV 1 accepit, uix iniuria, Kronenbergii emendationem *cum nos* pro libri lectione *cum omnes*. — VI 1 *famulos* Useneri pro libri *faciles* posuit. melius est Schefferi *familiares*. hist. aug. Claud. II 4 *Mosen* — *dei familiarem* inueni. — XI 1 Kronenberg traiecit uerba et traiectionem suam Boenigio probauit: *caelesti conpage, qua continetur et cingitur, diuisa moles ista subruatur*. — XI 4 Dombartum *ignis* inserentem ante *ipsa* sequitur. leniore remedio locus sanatur, si scribimus *ipsa conficiendi celeritas* (liber *celeritate*) *medicina*. — XVII 2 *cuncta* non exigi censeo, iisdem argumentis nisus, quae Kronenberg affert. — XVIII 3 *quotannis* Kronenbergii non ita certum uidetur; cetera quae exponuntur membra simili temporis notione carent. — XIX 15 *nominamus* Kronenbergii uerum uidetur. — XXIII 1 Meursii emendatio *ipsi studiis* approbanda uidetur. — XXV 11 uerba *a sacerdotibus* seclusit, praeeunte Sauppio. satis erit, si post *quam* traiciuntur. — XXXI 7 Baehrensii coniectum *praestanti* (liber *praestat*) Boenigio probatum est. nescio, an melius in *perstat* emendemus. — XXXVIII 6 iure reddidit Bootii *reseretur*; idem in uersione mea posui.

Boenigium textum constituisse, qui facile praestet ei, quem apud praecessores eius habemus, uix quisquam negabit. sed maiora etiam eius fiunt merita, quod textui indicem optimum summi laboris subiunxit, et auctorum, quorum elocutionem respicere uel quibus ut rerum fontibus usus esse uidetur Felix, et scriptorum quos post Felicem rerum eius et uerborum rationem habuisse suspicio est. hoc apparatu iis, qui studiis Minucianis incumbere uolent, optimum praebet auxilium. altera neque minus utilia parauit auxilia indicibus nominum et rerum et uerborum copiosissimis, quorum mentio supra breuiter facta est.

Ipse apparatus criticus satis breuis est. qui Minucio studium uere criticum dare cupit, etiamnunc Halmii et Baehrensii editionibus nitatur necesse est.

Johannes Paulson.

Adolf Deissmann, Die Hellenisierung des semitischen Monotheismus (Særtryk af «Neue Jahrbücher für das klassische Altertum, Geschichte und deutsche Literatur»). Leipzig 1903, Teubner. 17 S.

Naar man ved Gjennemlæsningen af en Bog eller en Afhandling efterhaanden opdager, at den slet ikke handler om det, som

dens Titel gav Anledning til at formode, saa kan man ikke undgaa at føle sig lidt flov tilmode. Naar der loves En en Skildring af «die Hellenisierung des semitischen Monotheismus», saa venter man en Redegjørelse for de Modifikationer, som det jødiske Gudsbegreb undergik ved Omplantningen paa græsk Jordbund og under Indvirkning af de Forestillinger om det Guddommelige, som den græske Philosophi havde udviklet. Herom finder man i Deissmann's Afhandling Intet; dens Formaal er udelukkende at klargjøre den verdenshistoriske Betydning af Septuaginta's græske Oversættelse af Jødernes hellige Skrifter. Men har man først gjort sig det klart, at det er det, som Afhandlingen gaaer ud paa, saa kan man godt finde Fornøjelse ved den. Blot findes der hist og her nogle rhetoriske Blomster, som man hellere vilde have undværet, som naar det strax i Begyndelsen hedder om det græske Fællessprog (*Κοινή*), der udviklede sig i Diadochtiden: «Die Welt hatte auf diese Sprache gewartet, denn sie wartete auf die Weltreligion»; men den Omstændighed, at Afhandlingen er en Gjengivelse af et mundtligt Foredrag, som blev holdt paa Orientalistkongressen i Hamburg i September 1902, maa tjene til Forfatterens Undskyldning.

Afhandlingens Indhold er væsentlig af sproglig Art. Forfatteren forfægter afgjort det Standpunkt, at det Sprog, hvori Septuagintaoversættelsen er skrevet, er et ægte græsk Sprog og ikke et «Jødegræsk». Heri har han utvivlsomt Ret, og han har da ogsaa paa sin Side den nyeste Sprogforskning[1], hvortil han selv tidligere har leveret et værdifuldt Bidrag i sin Artikel «Hellenistisches Griechisch» i 3die Udgave af «Realencyclopädie für protestantische Theologie und Kirche». Som et Indlæg imod den atticistiske Purisme, der altfor længe har været raadende i Philologien, som den har været det i den nygræske Litteratur, fortjener hans Arbejde at modtages med Taknemmelighed. Men utvivlsomt vil det tage Tid at faa udryddet den Fordom, at den Sprogform, som kaldes *Κοινή*, kun er et fordærvet Attisk og ikke, som selve Navnet udsiger, det virkelige græske Fællessprog, *Rigssproget* — om man tør bruge dette Ord, hvor der ikke er Tale om noget «Rige» i politisk Forstand — i Modsætning til Provinsdialekterne[2]. Saa maa da ogsaa Adskillelsen mellem *Κοινή* og «Hellenistisk» falde: *ἑλληνίζειν* betyder ganske simpelt «at tale Græsk», og fordi dette Ord ganske naturligt hyppigere bruges om Ikke-Grækere end om Grækere — thi at Grækere tale Græsk, har

[1] Saaledes navnlig *A. Thumb:* Die griechische Sprache im Zeitalter des Hellenismus (Strassburg 1901).

[2] Saaledes opfattedes ogsaa Sagen i Oldtiden. *Jannaris* har i Classical Review XVII (1903) 93 ff. samlet en Mængde Steder, hvor Oldtidsforfattere tale om *Κοινή*. Saaledes siger Dionysios fra Halikarnas (Isokr. § 2), at Isokrates brugte en *κοινὴ διάλεκτος*, hvilket selvfølgelig er en Ros.

man jo sjælden nogen Anledning til at fortælle —, følger deraf ikke, at «Hellenistisk» betyder en af Udlændinge radbrækket Form af det græske Sprog, og vi se da ogsaa, at, naar de gamle Lexikographer opføre de «rene» attiske Ord ved Siden af de fællesgræske, skjelne de imellem de Udtryk, der bruges af *Ἀττικοί*, og dem, der bruges af *Ἕλληνες*. Men selvfølgelig var der ogsaa indenfor *Κοινή* eller «Hellenistisk» forskjellige Afvigelser, og først og fremmest maa man sondre imellem Bogsproget og Folkesproget, som igjen naturligvis kunde antage egne Former paa forskjellige Steder af det store Sprogomraade; indenfor Fællessproget begynder der en ny Dialektspaltning.

Disse almindelige Synspunkter, der ligge til Grund for Deissmann's Afhandling, men ikke direkte udtales deri, anvender han nu særlig paa Septuaginta's Sprog. Med Rette betoner han, at det Kjendskab, som den nyeste Tids talrige Papyrusfund have bragt os, til det græske Vulgærsprog, som taltes i Ægypten — og det ikke blot af Jøder og andre indvandrede Fremmede —, har foraarsaget, at Septuaginta's Sprog ikke længere staaer saa isoleret for os. Naar det virker saa fremmed paa en Læser, der lige kommer fra «Klassikerne», saa ligger det ikke i, at det er isprængt med semitiske Elementer — at Oversætternøden undertiden kan have frembragt ugræske Vendinger, indrømmes, men det bliver en Sag for sig —, men i, at det ikke er Bogsprog, men Folkesprog.

Konsekvensen heraf bliver, at Septuagintabibelen trods enkelte ugræske Vendinger hist og her dog i sproglig Henseende er en ægte græsk Bog — ikke alene et Bevis for, i hvor høj en Grad Jøderne i Alexandria vare blevne helleniserede, men ogsaa et Middel baade til deres yderligere Hellenisering og til Udbredelsen af deres religiøse Ideer iblandt Grækerne. Her fremhæver Deissmann tillige Betydningen af, at den i Sammenligning med den hebraiske Bibel fremtræder i en stærkt simplificeret Form. Han opregner mangfoldige Exempler paa græske Ord, der hvert for sig tjener til at gjengive en talrig Mængde hebraiske (saaledes skulle f. Ex. *ἀδικέω* og *ἀδικία* gjengive henholdsvis 24 og 36 forskjellige hebraiske Ord, ja *ποιέω* endog omtrent 118); og hertil kommer, at Oversættelsen langt mere end Originalen fremtræder som en litterær Enhed, idet Ujævnheder og Forskjelligheder imellem de enkelte Partier ere udviskede. Rækkevidden af disse Iagttagelser er Anmelderen paa Grund af manglende Kjendskab til Hebraisk ikke i Stand til at bedømme. Lettere er det at forstaa, at den Omstændighed, at det hebraiske *Jahveh* i Oversættelsen gjengaves ved *κύριος*, maatte skaffe den jødiske Monotheisme bedre Indgang hos Grækerne. Ogsaa i Henseende til Indholdet var Septuagintabibelen saaledes tilpasset til Grækernes Opfattelse og ret skikket til at fremme Vexelvirkningen mellem Østen og Vesten. Thi det Fremmedagtige, der unægtelig fandtes i den, maatte snarere virke tiltrækkende end frastødende paa det græske

Publikum, som nærmest havde Anledning til at stifte Bekjendtskab med den: Smaaborgerne i Alexandria.

Efter Deissmann's Mening har altsaa Septuagintaoversættelsen en verdenshistorisk Betydning; «die Hellenisierung des semitischen Alten Testaments ist die Hellenisierung des semitischen Monotheismus», siger han. Man kan være uenig med ham angaaende Berettigelsen til at forkynde denne Thesis i saa stærke Udtryk; men at han i Realiteten har Ret, tør ikke betvivles.

Hans Ræder.

A. B. Drachmann, Den romerske Statsforfatning, fremstillet til Brug for Studerende. Kjøbenhavn 1903, Erslev. 182 S.

Ifølge Forordet er den her givne Fremstilling af den romerske Statsforfatning en Bearbejdelse af en Forelæsning, som Forf. har holdt i 1897—98. Den er beregnet paa at bruges som Lærebog ved Universitetsstudiet og indeholder af Lærestof, hvad der kræves af dem, der vil underkaste sig Skoleembedsexamen i Latin, være sig som Bifag eller som Hovedfag. Den vil sikkert af dem blive modtaget med Tak. De har hidtil savnet en saadan og været henviste til tyske Behandlinger, der ikke passer til vore Forhold og indeholder megen unødvendig Detail. Her er alle Specialiteter forbigaaede. Vægten er lagt paa de stærkt fremtrædende Phænomener og paa de almindelige Forhold, og af dem er der oftere givet en ret fyldig Fremstilling. Af Hovedfagskandidaterne mener Forf. dog, at der maa kræves en videregaaende Læsning paa visse Punkter, og paa saadanne har han derfor tilføjet Litteraturhenvisninger; desuden har han paa enkelte Steder med mindre Tryk givet en kort Discussion af Problemerne eller dog en Angivelse af deres Stilling. Jeg anser dette for en meget heldig Ide, idet de Studerende derved faar en kort og klar Indsigt i, hvad de ellers maa samle fra forskellige Steder. Derimod fremtræder Bogen ikke med noget lærd Apparat; kun enkelte Gange findes Henvisninger til Steder af antike Forfattere.

Skønt Bogen, som ogsaa Titelen antyder, nærmest er beregnet paa de Studerende, haaber Forf. dog, at den ogsaa vil kunne benyttes af Lærere i Latin, Historie og Oldtidskundskab. Ogsaa disse vil sikkert have Udbytte af den, navnlig ved at gøre sig bekendt med de Problemer, som har været Genstand for de nyere Undersøgelser, og de Resultater, disse har ført til.

Som de Æmner, der i Almindelighed behandles under de romerske Antikviteter, nævner og bestemmer Forf. i Indledningen Statsantikviteter, Sakralantikviteter og Privatantikviteter. Af disse har han her kun behandlet Statsantikviteterne, og af dem kun

omtrent, hvad der svarer til 1ste Del af Madvigs Værk. Men det fremgaar af forskellige Henvisninger til nærmere Behandling under Retsvæsen, Finansvæsen, Krigsvæsen o. s. v., at han har i Sinde at give en Fortsættelse i det mindste af Statsantikviteterne. Hvis det er hans Agt ogsaa at behandle Sakralantikviteterne, var det ønskeligt, at han deri optog ogsaa de religiøse Forestillinger efter deres Indhold, et Stof, som han her henviser til Religionshistorien og Mythologien; thi vore Mythologier ere i saa Henseende ikke fyldestgørende, og Haandbøger i Religionshistorie benyttes neppe meget[1].

Efter en Fremstilling af Roms Topographi giver Indledningen en Oversigt over Forfatningshistorien med særligt Hensyn til Overleveringen. Deri har Forf. optaget nogle af de før nævnte Behandlinger af Problemer, navnlig i Afdelingen om Stænderkampene, hvor der er Tale om Patriciere, Plebejere og Klienter og om Curier, Centurier og Tribus, vel et af de vanskeligste Punkter i de romerske Antikviteter. Han har her og i den senere særlige Behandling (§ 12 ff.) heldigt løst den Opgave at bestemme, hvad der i den mangelfulde og upaalidelige Overlevering kan anses for brugeligt og gives som sandsynlig Historie. Han søger at finde en probabel Forklaring af Overleveringen, hvor den fastholdes, men indrømmer, at den paa sine Steder ikke tilsteder nogen sikker Løsning. Han giver de vigtigste nyere Forfatteres Hypotheser med en kort Kritik og undgaar de nu saa moderne frie Rekonstruktioner.

Forf. har væsentlig bygget sin Fremstilling paa Madvigs og Mommsens større Værker, men har ogsaa benyttet den nyere Litteratur. I sin Litteraturoversigt (S. 23) udtaler han, at hvor fortræffelig end Madvigs Fremstilling af Tilstanden i den historisk velbekendte Tid er, saa er den i Vurdering af den ældre Overlevering nu forældet, idet det tidligere Grundlag for Fremstillingen af den ældre Forfatning er stærkt forrykket ved den nyeste Tids radikale Kritik, af hvilken Forf. her har forstaaet at gøre en besindig Brug. Som alle de nyere (deriblandt ogsaa Ed. Meyer) betragter han for den ældre Tid som Hovedkilde Diodor, som den, der giver et Udtog af de ældste Annaler.

Ogsaa i Spørgsmaalet, om Hovedvægten i Fremstillingen af det romerske Statsvæsen skal lægges paa den statsretlige Theori eller den politiske Sædvane, gaar Forf. en Mellemvej. Han lægger vel Hovedvægten paa Fremstillingen af den faktiske Tilstand, men betoner dog mere end Madvig den retlige Theori.

I Spørgsmaalet om, hvorvidt der er en lovlig Grund for Kejserdømmets Enevælde, stiller Forf. sig ligeledes mellem Madvig og Mommsen. Han mener, at der hos Kejserdømmet var en stadig

[1] I sin Bog: *Fra den romerske Kejsertid* S. 83 ff. har Forf. senere givet en god Behandling af dette Æmne.

Stræben efter at basere sig paa lovlig Grund, hvilken Madvig overser, men tager paa den anden Side Afstand fra Mommsens Forsøg paa at udlede Kejsermagtens enkelte Beføjelser af dybe juridiske Grundsætninger.

I 6 Kapitler gennemgaas de Punkter af Statsantikviteterne, som her er behandlede, omtrent med samme Disposition af Stoffet som hos Madvig. Ved nogle af Kapitlerne findes historiske Oversigter af lignende Art som den i den almindelige Indledning. Disse har undertiden medført, at visse Ting er fortalte flere Gange (saaledes Folketribunernes og Decemvirernes Indsættelse 3 Gange: S. 15, 73 og 132), og at sammenhørende Ting er skilte ad. Ogsaa Bilæggelsen af Konflikten mellem Stænderne 449 er gentaget (S. 16 og 133) med lidt forskellig Gengivelse af Forligets Hovedbestemmelser. Den følger Diodors fra Livius' meget afvigende Beretning; dog. optages som en Del af Forliget den kun hos Livius og Cicero overleverede Lov, som forbød at vælge nogen Magistrat uden Provocation, S. 133 med den Tilføjelse, at den neppe gælder Diktaturen, medens der S. 86 (og 131) udtales den Formening, at den overhovedet først hører til A. 300. Derimod er den ogsaa af Diodor omtalte Lov, der satte Straf for det Tribunkollegium, der ikke sørgede for Valg af Efterfølgere, hverken nævnt S. 16 eller 133, men kun S. 121.

Paa de to Steder, hvor der findes Discussion om com. cur., er indløbet en Modsigelse, idet der S. 61 siges, at disse en Gang maa have haft virkelig Betydning, og at Kongerne den Gang maa være blevne valgte paa dem, men S. 96, at naar Overleveringen henlægger Kongevalget til Kuriatkomitierne, er det vist falsk Konstruktion paa Grundlag af Republikens Forhold.

Naar det S. 51 siges, at ved Begravelse i Familien Medlemmer af denne klædte sig ud som de afdøde Forfædre, kender jeg ingen Hjemmel for, at det var Medlemmer af Familien, der optraadte. Hos Polyb VI 53 staar det ikke.

S. 69 hedder det: Som ugunstige Varsler (ved Komitier) galdt fornemmelig Lynild og Torden, der ellers var gunstige, medens det i de mig bekendte Fremstillinger (Madvig II S. 520; Mommsen I[3] S. 79; Pauly-Wissowa under *augures*) hedder, at Lynene udenfor Komitierne kun vare gunstige, naar de gik fra venstre til højre, i modsat Fald ugunstige. Forfatterens afvigende Fremstilling kommer igen S. 79, hvor der siges: «I senere Tid saa auspex altid (fingerede auspex altid at have set) et Lyn undtagen forud for Folkeforsamlinger», hvor et Lyn aabenbart skal betyde et godt Varsel. Ved Embedstiltrædelser siger Mommsen I[3] S. 81 (med Henvisning til Cic. de div. 2, 35, 73) at man fingerede et heldigt Varsel, men han angiver udtrykkeligt et Lyn fra venstre Side.

Medens ellers kun den almindelige Tidsregning efter fasti Capit. benyttes, er 3 Aarstal angivne dobbelt baade efter den

almindelige og efter Ed. Meyers (Ungers), nemlig: lex Publilia 471 (S. 15) med Tilføjelse: «efter anden Beregning 466» og en Henvisning til Ed. Meyer: Geschichte des Alterthums V § 817, Anm.; det andet Decemviratar 450 (444), hvorved er indløbet en Trykfejl (450 for 451; rigtigt S. 73) og lex Licinia 367 (363). Hvorfor denne Dobbeltangivelse er brugt ved disse 3 Begivenheder og kun ved dem, er mig ikke klart. Forf. kalder det S. 15 «en rent chronologisk Differens»; den beror paa, at E. M. (Unger) følger Diodor, hos hvem de 4 Diktaturaar og de 4 af de 5 Anarchiaar ej medregnes, og altsaa alle Aarstal før 301 forandres. Begivenhederne falde under de samme Konsuler ved begge Beregningsmaader, men Læseren vil let bringes til at tro, at der er noget særeget ved disse 3 Aar. Ved det første er Dobbeltangivelsen endog anvendt 5 Gange.

I det hele forekommer det mig, at Forf. har været heldig i sit Valg af, hvad der er medtaget. Om et og andet kan der tvivles, f. Ex. Spørgsmaalet om Magistratens oprindelige Raadighed over Statskassen (S. 83 og 147), der er saa uklart og absolut uden Betydning for latinsk Forfatterlæsning, da det kun forekommer hos Polyb[1]. At der er Punkter, paa hvilke jeg ikke kan være enig med Forf., er næsten en Selvfølge. Jeg skal blot nævne et. S. 99 siges, at der i særlige Tilfælde overdroges Konsulerne en kriminalretlig Undersøgelse og Paadømmelse (*quaestio*) alene og selvstændig med eller uden *consilium* med Tilsidesættelse af *provocatio*. En saadan Magt og Myndighed uden *consilium* er højst paafaldende og kan neppe antages blot paa Grundlag af et Par Steder hos Livius, hvor han tillægger Magistraten i slige *quaestiones* Ret til *quaerere et animadvertere* uden at nævne *consilium*, hvad Madvig II S. 250 sikkert med Rette betegner som et af Livius' ved slige Genstande sædvanlige ukorrekte og ufuldstændige Udttyk. Baade han og Mommsen III S. 359 betragter det som en Selvfølge, at der var et *consilium*, og at dette erstattede Provokationen.

Jeg skal ikke indlade mig paa flere Enkeltheder i en Bog, hvor Helheden staar sin Prøve. Den giver et godt Billede af den behandlede Del af Romerstatens Forfatning med klar Opfattelse af Forholdene.

Odense i November 1903.

P. Petersen.

---

[1] Maaske burde under Topographien Saturntemplet være medtaget, da det omtales S. 118 og Rester deraf ere bevarede.

Aug. Western, Englische Lautlehre für Studierende und Lehrer. 2te gänzlich umgearbeitete Auflage. Leipzig 1902, Reisland. VIII + 144 S.

På 28 sider gennemgås på en klar og overskuelig måde de engelske lyd, under stadig hensyntagen til nordeng. (væsentlig efter Lloyd). Dernæst behandles den engelske orthografis historie (s. 28—46).

I dette afsnit omtales bl. a. udviklingen af me. *eu*, *ew* på mod. eng. De to lyd faldt sammen i løbet af 16. årh. i formen [iu], men ved siden heraf forekom udtalen [y:] og dette [y:] faldt sammen med [y:] i franske låneord. I tidens løb sejrede dog i de indfødte ord udtalen [ĭu:] med accentskifte og derved blev de franske ords [y:] analogt tvungne over til udtalen [ĭu:].

Om W. har truffet det rigtige her eller ikke, får stå hen. Interessant er dog i denne sammenhæng den omstændighed at man finder *eu* repræsenteret af lyden: *i*. I Perkin Warbecks proklamation (således som den er gengivet af Bacon i hans *History of Henry VII*) bruges udelukkende *Tiddor* for *Tudor* (*u* = ældre *ew*).

Resten af bogen (s. 47—121) gennemgår de engelske bogstavers lydlige værdier. Det karakteristiske for dette bogens hovedafsnit er angivelsen af forskellige udtalemåder, ofte med anføren af «authorities». Det er meget bekvemt på så få sider at have en overskuelig fremstilling af de væsentlige udtaleformer af ord.

Foreliggende er en bog som alle Engelsklærere burde gennemgå omhyggeligt, bl. a. for at undgå en temmelig udpræget tendens hos mange til at «out-English» the English ved at reducere vokaler, der står under bitryk og burde beholde deres værdi (i tilfælde som: *precept*, *intellect*). Enkelte Gange har W. angivet, som alment gyldige, udtaleformer, der ikke stemmer med hvad der findes hos Brynildsen, Muret eller Murray.

Selv om forf. naturligvis har sikkerhed for disse formers forekomst burde han dog, i lighed med hvad han i så fuldt mål gør andetsteds, have gjort opmærksom på afvigelsen. Som et eksempel for flere: *chastise* (s. 52) transkriberes [tʃæstĭs]. Denne udtale var alm. hos Shakespeare, men nutildags er da [tʃæˈstaiz] det almengyldige, medens hovedordet stadigt hedder [tʃæstizmənt].

Kbhvn., 9. Oktober 1903.

N. Bøgholm.

Historische Grammatik der lateinischen Sprache. Bearbeitet von H. Blase, A. Dittmar, J. Golling, G. Herbig, C. F. W. Müller, J. H. Schmalz, Fr. Stolz, J. Thüssing, A. Weinhold. Herausgegeben von Gustav Landgraf. Dritter Band, erstes Heft. Leipzig 1903, Teubner. XI + 312 S.

Von dieser grossen historischen Grammatik ist der erste Band schon vor neun Jahren in zwei Hälften erschienen: Einleitung und Lautlehre von Fr. Stolz (vgl. oben IV 65 ff.), Stammbildungslehre von Fr. Stolz (hier nicht angezeigt). Seitdem hat mehrfach ein Wechsel in den Pensen und in der Person der Mitarbeiter stattgefunden. Die Formenlehre (= Bd. II) war ursprünglich Herrn Dr. C. Wagener zugetheilt, ist jetzt aber von Herrn Dr. G. Herbig übernommen worden. Band III soll die Syntax des einfachen Satzes, Band IV die Syntax des zusammengesetzten Satzes, Band V die Stilistik enthalten. Band III wird in vier Heften ausgegeben werden (von denen das zweite recht bald erscheinen soll).

Das vorliegende Heft enthält zunächst eine von Golling verfasste sehr dankenswerthe Einleitung in die Geschichte der syntaktischen Forschungen auf lateinischem Gebiete. In dieser Schilderung tritt die Entwickelung des Systems der syntaktischen Darstellung in den Vordergrund, wie es bei dem beschränkten Raume wohl nicht anders sein konnte, wenn auch das System nur e i n e Seite (und nicht immer die wichtigste Seite) der syntaktischen Wissenschaft ist. In § 82 finden wir nebenbei ein interessantes Zeugniss dafür, dass noch heute in gewissen Kreisen Deutschlands eine grollende Gereiztheit gegen Madvig herrscht. Auf diese Einleitung folgt eine von Landgraf und Golling verfasste Bibliographie zur Syntax der einzelnen Schriftsteller; die Literatur zu den einzelnen Partien der Syntax ist dagegen in der Syntax selbst zu finden.

Den Hauptabschnitt des vorliegenden Heftes bildet eine Darstellung der Syntax der Tempora und Modi von H. Blase, eine sehr reichhaltige, allen gerechten Anforderungen entsprechende Arbeit. Mit dem System bin ich allerdings nicht immer einverstanden. Dass die Syntax des zusammengesetzten Satzes von der Darstellung ausgeschlossen ist, lag in dem Plane des ganzen Werkes; dadurch wird aber oft zusammengehöriges auseinander gerissen (beispielsweise wird das Praesens nach *dum* ‚während' oder der Konjunktiv in manchen Arten von Nebensätzen in diesem Hefte nicht mitbehandelt); dadurch wurde auch eine zusammenfassende Charakteristik der ganzen Entwickelung des Tempussystems im Lateinischen ausgeschlossen. Eine solche Zusammenfassung wäre aber durchaus wünschenswerth gewesen; erst dadurch wären die beiden auffälligsten Neubildungen des Lateinischen, der Konjunktiv des Imperf. und des Plusquamperf. in die richtige Beleuch-

tung gerückt; und manche Spur des Kampfes zwichen der Zeitstufe und der (von Blase übrigens in der dankenswerthesten Weise berücksichtigten) Aktionsart wäre in einem solchen zusammenfassenden Paragraphen am passendsten zur Sprache gekommen (z. B. die Fälle, wo wir ein Imperfektum durch ein Plusquamperfektum übersetzen müssen: *hic tendebat Achilles* Verg. Æn. 2,29; *nam Albinus milites stativis castris habebat* Sallust Jug. 44,4; oder durch ein Perfektum — vgl. Blase S. 161 ff.: *ergo desidiam quicunque vocabat amorem, desinat* Ovid. Am. I 9,31; *hoc illum fatum ab utero statim prosequebatur* Seneca Cons. ad Marciam X 5; ferner Fälle wie das von Madvig § 347 Anm. 2 citirte *non tam facile opes Carthaginis concidissent, nisi illud receptaculum classibus nostris pateret*, vgl. Livius XXI 41, 2: *licuit in Hispaniam, provinciam meam, quo jam profectus eram, cum exercitu ire meo, ubi et fratrem consilii participem ac periculi socium haberem et Hasdrubalem potius quam Hannibalem hostem*; in derartigen Beispielen tritt die imperfektive (»kursive«) Aktionsart des Konj. Impf. sehr deutlich hervor). Auch einen zusammenfassenden Paragraphen über den Konjunktiv vermisse ich; nur der Konjunktiv der einzelnen Tempora wird behandelt. Dass *amatus sum* (*sim*, *eram* u. s. w.) bei den einfachen Zeitformen, nicht bei den umschriebenen Zeitformen (neben *amaturus sim* u. s. w.) behandelt wird, und dass umgekehrt die Eigenthümlichkeiten der Verba der Möglichkeit und der Nothwendigkeit in Bezug auf Tempus und Modus ebenso wie der Gebrauchsunterschied zwischen *forem* und *essem* in die Darstellung der umschriebenen Zeitformen eingeflochten werden (als ob alle diese Verba ausschliesslich Hülfsverba wären), zeugt von einem Mangel an Klarheit in der Eintheilung, wofür sich noch mehrfach Beispiele nachweisen liessen, wodurch aber schliesslich die Brauchbarkeit des Buches nicht beeinträchtigt wird.

Ich möchte noch einen realeren Punkt hervorheben, worin ich mit Blase nicht übereinstimmen kann. Der Begriff der »zeitstufenlosen Verbalformen« spielt bei ihm meiner Ansicht nach eine viel zu grosse Rolle. Das Präsens in Sätzen allgemeinen Inhaltes ist keineswegs zeitstufenlos, oder gar zeitlos, wie andere Gelehrten sich auszudrücken geruhen; es unterscheidet sich in gar nichts vor einem gewöhnlichen Präsens; es bezeichnet wie jedes andere Präsens eine Handlung, deren Dauer (mag sie auf Iteration beruhen oder nicht) den gegenwärtigen Augenblick mitumfasst. Und die Annahme von Blase S. 108, dass die futurale Anwendung des lateinischen Präsens aus einer ursprünglichen zeitstufenlosen Bedeutung zu erklären sei, ist ganz abzulehnen. Richtiger formulirt würde diese Annahme darauf auslaufen, dass das indogermanische Präsens nicht nur präsentisch, sondern zugleich futurisch hätte fungiren können. Aber eine solche Annahme lässt sich gar nicht beweisen; die einzelsprachliche futurische Verwendung dieses

Tempus lässt sich auf Grund einer ursprünglichen ausgesprochen präsentischen Bedeutung ganz vorzüglich begreifen. Das seinem Ursprunge nach durchaus präsentische engl. *I am going* und *I am coming* wird auch als ein gewöhnliches Futurum verwendet, und eine analoge Erscheinung bietet das moderne Armenisch. Im Westarmenischen fungirt als Präsens das altarmenische Präsens mit einer vorgesetzten Partikel *kə* oder *ku* (im Westarmenischen *gə*, *gu* gesprochen): altarm. *grē* ‚er schreibt', neuwestarm. *kə grē* (gesprochen *gə kərē*). Die Partikel *ku*, *kə* ist aus *kay u* ‚er steht und . . .' entstanden (*kə grē* ‚er steht und schreibt'); durch diese Umschreibung wurde natürlich ursprünglich (wie durch die ganz entsprechende dänische Umschreibung) das eminent präsentische, das imperfektive, die Dauer bezeichnet. Aber trotzdem fungirt diese Form gelegentlich auch futurisch, und im Ostarmenischen ist sie überhaupt zum regelmässigen Ausdruck des Futurums geworden, während für das Präsens eine andere Umschreibung aufgekommen ist. Aus fernerstehenden Sprachen liessen sich ganz ähnliche Erscheinungen leicht beibringen. Die Erklärung ist nicht schwer. In allen Sprachen, wo nicht, wie in dem modernen Russischen und anderen slavischen Sprachen, eine formale Unterscheidung perfektiver und nicht perfektiver Formen durch das ganze Paradigma geht, werden ursprünglich imperfektive Formen leicht zur perfektiven Bedeutung verschoben, wodurch das Praesens futurisch werden kann und unter bestimmten Bedingungen futurisch werden muss. In den mir vorgekommenen Beispielen futurischer Anwendung der erwähnten englischen und neuwestarmenischen Umschreibungen ist das Verbum perfektiv. In fast allen Fällen, wo *εἶμι*, *νέομαι*, *πορεύομαι*, *ἔρχομαι* futurisch fungiren, sind diese Verba perfektiv, so dass die selteneren Fälle einer imperfektiven futurischen Verwendung als eine weitere Neuerung zu betrachten sind. Ganz ähnlich scheint die Sache für das Lateinische aufgefasst werden zu müssen; auch hier ist zunächst das perfektiv gewordene Präsens futurisch geworden. Man könnte natürlich auch einen anderen Weg der Erklärung einschlagen, könnte annehmen, das Präsens sei zunächst ohne Rücksicht auf die Aktionsart in solchen Fällen futurisch verwendet worden, wo die Zukunft schon in anderer Weise (durch Zeitbestimmungen wie *cras* u. s. w.) kenntlich gemacht war; man müsste dann annehmen, dass «der Redende sich mit lebhafter Phantasie in die Zukunft versetzt und das zukünftige Ereignis vor seinem Geiste sich abspielen sieht», wie Blase sehr richtig bemerkt (wobei er also, mit sich selbst in Widerspruch, nicht von einem zeitstufenlosen Tempus, sondern von einem wirklichen Präsens ausgeht). Man kann auch beide Erklärungen kombiniren, jedenfalls aber ist die lateinische und griechische Erscheinung mit der englischen und armenischen ganz parallel und beweist also nicht im geringsten, dass das indogermanische Präsens ein «zeitstufenloses» Tempus gewesen wäre.

Auf ein ausführliches Referat des Inhaltes der Blase'schen Darstellung kann ich nicht eingehen. Sowohl das von ihm beigebrachte Material als die von ihm geltend gemachten Gesichtspunkte berechtigen das Werk vollauf, als eine gelungene historische Darstellung zu gelten und als ein gutes Omen für den weiteren Fortgang des grossen Unternehmens betrachtet zu werden.

Kopenhagen d. 16. November 1903.

Holger Pedersen.

Otto Immisch, Philologische Studien zu Plato. Zweites Heft. De recensionis Platonicae praesidiis atque rationibus. Leipzig 1903, Teubner. IV + 110 pp.

Ecce quasi prodromus editionis iam diu nobis promissae, mihi nunc minus exspectatae quam ante hunc librum editum. Nam quod legimus (p. 61), Immischium iam nescire an nonnullis videatur «relabi in eam condicionem, ex qua summa intentione revocare crisim Platonicam studuerunt cum alii tum Schanzius», non sine iusta causa dictum est, quia talibus rationibus admissis omnia certe apographa adhibere cogimur et omni certa recensendi ratione ipsi nos prohibebimus. Qui vel obiter in textu Platonis versati sunt, sciunt Schanzium omnes codices ad duas familias revocare voluisse, quarum principes 𝔄 et 𝔱 essent; familiam 𝔄 in solis tetralogiis I—VI exstare, in tetralogiis VIII—IX pro 𝔱 archetypum eius Parisinum A esse. Sed praeter hos etiam alios fontes esse nunc constat, quorum in editionis volumine IX ipse Schanz Vindd. W et F agnovit, ita ut W a familia 𝔄 staret, Vind. F (cum Σ) tertiam memoriam exhiberet sed eam foedissime interpolatam. In dialogis quos postea edidit Schanz semper W adhibuit, ita tamen ut lectiones eius in appendicem relegaret. Qui post Schanzium Platonem edere coepit Burnet (et in Sophista Apelt) 𝔄𝔱W tres fontes inter se diversos sed eiusdem iuris esse agnovit, sed nihilo minus Phaedonem et Politicum libro W non collato edere sustinuit. Quid de his Immisch? Si eum audimus, memoria W «nondum ad certas rationes recensita» est et puriorem archetypi imaginem exhibet quam recensita memoria librorum 𝔄𝔄t. Occurrit apud neoplatonicos et omnino in «testimoniis» quae dicuntur, in versionibus, in codicibus nonnullis (W𝔟r𝔐 i. e. Par. suppl. gr. 668); antiquior igitur est quam codices A𝔄, unde Immisch suo Marte concludit antiquiorem eam esse quam recensiones quas hi libri exhibent. Sed fragmentum illud Parmenidis saec. V., quod p. 7 transscriptum est, arctiore vinculo cum 𝔱 quam cum W cohaerere apparet, si e tantillo fragmento tuto iudicare licet; nam etiam est ubi cum 𝔄 contra 𝔱W faciat. Utut est, eodem iure

memoriae 𝔄t testis esse potest ac generis W, et ita utraque memoria aequalis fit. Et quo iure genus W «nondum ad certas normas recensitum» esse dicitur? Scilicet recensiones A𝔄 ad certas normas factae sunt et ideo post illam ortae. Quas normas, qui Immischii rationem sequitur demonstrare debebat. Sunt certe recensiti et A et 𝔄 et t et W, sed ad quales normas, prorsus ignoramus. Opinor ad nullas. Quod ad codices huius generis attinet, omnes qui ab familiis Schanzianis discrepant vel discrepare videntur, huic generi adscribuntur. Velut praeter W𝔡r𝔐, quos inter se cohaerere constat, Lucianei in Alcyone, Caesenas M, quem in Republica apographum esse Florentini *γ*, i. e. Parisini A, e familia *Π* et suis correcturis interpolatum demonstrare possum, in prima parte Parisini B apographum esse suspicor, Angelicus u, item Parasini B apographum. Quos e fontibus longe diversis fluxisse apparet; et etiam si W𝔡r𝔐 inter se et cum versionibus cohaerent, num etiam cum «testimoniis»? Postremo quid est Burneti «veterem vulgatam» refellere, deinde ipsum eiusdem vulgatae fontes una cum aliis diversae originis in unum genus coniungere. Fit sane id genus id quod Francogalli «cache-désordre» dicunt[1]. — Si libros W𝔡r solos spectamus, fieri poterat ut ibi revera «memoriam illam ut ita dicam matricem, unde Schanzianae prognatae sunt» teneremus (Immisch p. 43), nisi 𝔡, qui antiquior quam W esse videtur, hic illic propior esset «memoriae recensitae», id quod nescio an revera recensioni sive interpolationi debeatur. Potest etiam puriori fonti deberi; sed locos videamus[2]: Ap. 32 A 27 (Sch., 8 Burn.) *ἅμα κἂν ἀπολοίμην*] *ἅμα καὶ ἅμα ἂν* 𝔄𝔡 (ubi *ἅμ' ἂν* est), *ἀλλὰ καὶ ἅμα ἂν* W, *ἅμα καὶ* t. Alc. I 119 D 16 (Sch. — Burneti editio hic mihi non praesto est) *ὥστε μὴ ἀξιοῦν ἀνταγωνίζεσθαι* 𝔄: *ὥστε μὴ συνανταγωνίζεσθαι* 𝔡t, *ὥστε μὴ συναγωνίζεσθαι* W. pr. Gorg. 492 B 26 *ἐπεί γε οἷς ἐξ ἀρχῆς ὑπῆρξαν κτλ.*] *γε οἷς* 𝔡 et manu recentissima 𝔄: *θεοῖς* 𝔄t, *τοῖς* rc. t, *δὲ οἷς* W. Hoc loco verum interpolatione ortum esse poterat; prioribus locis in erroribus manifestis cum 𝔄 aut t consentit 𝔡, id quod vix interpolatione factum est. Ap. 17 B 14 (Sch., 7 Burn.) *ἤ τι ἢ οὐδὲν*
ἤ
ἀληθὲς εἰρήκασιν 𝔄𝔡: *οὐ ἢ οὐδὲν εἰρ.* W (sed *οὐ* erasum), *οὐδὲν εἰρ.* t rationi Immischii favere videtur. Apparet in his rebus certo iudicari non posse. Acquiescendum etiam nunc est in ea ratione, ex qua libris 𝔄t tertius accedat W eadem auctoritate atque illi. Hoc de primis sex tetralogiis valet; in ceteris alia ratio est in aliis dialogis. VII^am iure Schanz ad tW recensuit contempto Vind. F. In Republica adhibendi sunt soli A*Π*, in legibus A. De ceteris parum constat. In Legibus Immisch in adnotationibus Vaticani *Ω* novum fontem «recensitae memoriae» repperisse sibi videtur. Nam *Ω* et apographa eius passim varias lectiones afferunt ex libro, quem dia-

[1] Consentit ipse Immisch passim *miscellam* memoriam dicens.
[2] Lectiones libri 𝔡 benevolentiae Heibergii debeo.

sceuastae signant «τοῦ πατριάρχου τὸ βιβλίον». Quem librum etiam librario codicis A notum fuisse putat Immisch. Sed persuasum habeo non casu factum esse, ut ubi A cum patriarcha consentit, lectiones patriarchae non ἀπ' ὀρθώσεως esse dicantur, excepto uno loco XI 932 B ubi pr. A et π. ἀπ' ὀρθ. in vera lectione consentiunt. Recte Immisch p. 53 probabile esse dicit «fuisse π (i. e. πατριάρχου) librum plane gemellum codicis A», exceptis tamen correcturis; sed adhibuisse eum librarium codicis A et vestigia eius sine nomine etiam in Parisino A detegi, nego et pernego. Quid vero ex his adnotationibus lucramur, nisi ut cum Immischio (p. 51) Schanzium ridere possimus lectionem patriarchae Astio tribuentem? Quae solus patr. praebet coniecturae sunt (ἀπ' ὀρθ.), quas in fundamento textus spernere nos quidem didicimus, qui e schola Madvigiana profecti sumus. Item de genere *Y* (non Y, ut Immisch nunquam non scribit) longe a vero erratum esse puto. — Ad textum restituendum decem et septem codices adhibendos esse legimus (pag. 86); sed nihilo minus Immisch periculum mansurum putat «ne unum alterumve, ex ipsa antiquitate cum propagatum sit, oblivione obruatur» (p. 62). Nonne talia iure vituperamus? — In singulis saepe argumentatio occurrit, quae virum doctum minime deceat. Si quis ridere velit, legito p. 3 de libris membratim descriptis ab Atticianis derivatis[1].

G. Rangel-Nielsen.

Jahreshefte des Oesterreichischen archäologischen Institutes. Band VI 2 (1903).

I dette Hefte har Professor *Studniczka* skrevet en interessant og lærerig Artikel om «Altäre mit Grubenkammern». Han gaar ud fra det gamle Thasiske Relief i Louvre, der er afbildet i Collignons Histoire de la Sculpture Grecque I p. 275 f., hvilket han uden Tvivl med fuld Ret restaurerer som et Alter med en Dør. Det bestaar, som bekjendt, af to parallele Kompositioner. Den ene, der er fuldstændig bevaret, viser os en blenderet Dør i Midten og paa den ene Side af denne Apollo med Lyren bekranset af en Kvinde, paa den anden tre Kvinder, ifølge Indskriften Nympherne. I den anden Komposition mangler Midten, men vi have paa den ene Side Hermes ligeledes bekranset af en Kvinde, paa den anden tre Chariter, ogsaa efter Indskriften. Indskrifterne, der foreskriver, hvilke Dyr der ikke maa offres til

[1] Si mihi contigerit, ut ad haec studia revertar, in animo est aut in hac ephemeride aut alibi de Vindobonensi *Y*, de versione Aristippi, fortasse de aliis quaestionibus quae huc pertinent, plenius agere.

disse Guder, betegne Monumentet tydelig som et Alter. Det er de to modstaaende Sider af dette, vi have. Den blinde Dør paa den helt bevarede Side har svaret til en aaben Dør paa den modsatte. Altrets Høide har været henimod 1 Meter; Dørens Høide er kun 0,55 M. Den har altsaa ikke ført ind til et Opholdssted for Mennesker, men til et Rum, hvor man hensatte Offergaverne til den Døde, der var begravet under Alteret og her blev æret som en Heros. Saadanne Dødningeoffere (ἐναγίσματα) omtales ofte hos de Gamle. Monumenterne vise os undertiden en Grotte, hvori Offerdyrets Blod skulde rinde ned, som i Odysseen, hvor Odysseus i Underverdenen maner Tiresias' Skygge frem. Et lille lavt Kammer som her, maaske med en Grube i Midten, men i ethvert Fald bestemt til at bringe Offrene ind ad, finde vi beskrevet af Pausanias (III 19,3) ved Apollon i Amyklæ. «Fodstykket for den gamle Kolos» hedder det «har Formen af et Alter. Man siger, at Hyakinthos ligger begravet der, og paa Hyakinthiafesten bringer man, før man offrer til Apollon selv, Hyakinthos et Dødningeoffer igjennem den Broncedør, der findes paa venstre Side af Altret». En Parallel hertil haves i et Gravmonument i Sidyma i Lykien. Det har Formen af et Alter (4,45 M. langt, 2,85 bredt) med en Dør paa den ene af de smalle Sider. Mindre sikkre ere de andre Analogier, Frf. anfører, et Fragment af en chalkidisk Vase, som i det Mindste i Afbildningen er ganske utydeligt, samt en Del romerske Broncemønter, hvor den afbildede Bygning paa Grund af de store Fløidøre rettere bør betegnes som et Alterhegn end som et Alter; Altret selv ligger indenfor Indhegningen, se min Afhandling om Ara Pacis Augustæ i Vidensk. Selsk. Oversigt 1903 S. 19 ff. Saadanne kjende vi ikke blot fra det nys nævnte Fredens Alter, men ogsaa fra Gjöl Baschi i Lykien, fra det store Alter i Pergamos, fra Buleuteriet i Milet (Jahrbuch d. a. I. 1902 A. A. 151), fra Asklepieet paa Kos (Oest. Jahresh. VI 218) o. a. St. Men saadanne Altre findes ogsaa i meget mindre Dimensioner. Studniczka anfører og beskriver omhyggelig den lille Bygning foran det gamle Tempel i Pompeii, og Terentius Felix' Grav smstds. Hertil henfører han ogsaa et kyprisk Monument efter Ohnefalsch-Richter Taf. 4 og 10. Det bestaar af to aflang-firkantede, af Ler og Sten opklinede Murmasser, 0,80 M. lange, 0,50 brede, og omtrent lige saa høie. De ligge ved Siden af hinanden, adskilte ved et 0,45 M. bredt Rum, der lukkes bagtil ved en temmelig tynd Væg. I den derved fremkomne Nische mener St. at der har været en Grube, hvori man har offret Dødningeoffere til en Heros. Muligheden heraf skal ikke bestrides, men vi se kun to alterlignende Blokke, forbundne ved en Væg, saa at man kan gaa ind imellem dem fra den ene Side.

Ligheden med dette Monument fører Forf. hen til den saa meget omtalte *Romulus' Grav* paa Forum Romanum. Det var

i Januar 1899, at man ved Udgravningen af det nordvestlige Hjørne af det romerske Forum, hvor Comitium havde ligget, fandt den antike Brolægning i en Firkant af 4,10 × 3,60 Meter afbrudt af en Gulvbeklædning af en hel anden Art, omhyggelig lagte sorte Sten indfattede i en Ramme af Travertin. Det var aabenbart, at man her havde den hos antike Forfattere omtalte *niger lapis*, der efter Sagnet skulde dække Romulus' Grav, medens Andre, der ikke vilde paavise nogen Grav for den forsvundne Quirinus, mente at det var hans Fosterfader Faustulus og hans Vaabenfælle Hostus, der laa begravne der. Det var et *locus funestus*, der ikke maatte betrædes af Nogen, og derfor ved et Gitter var afspærret fra Færselen. Denne Anordning tilhører sandsynligvis Republikens sidste Tider, da man enten ved Tiberens Oversvømmelser eller af andre Grunde havde fundet det nødvendigt at forhøie Pladsens Niveau. Thi ved at gaa dybere til Bunds fandt man lige under «den sorte Sten» et ældre, tildels forsætlig sløjfet Anlæg, der uden Tvivl maa have været en Grav. Dets Grundplan viser, ligesom det nys omtalte kypriske Monument, to rektangulære Stenfodstykker (1,20 M. i Bredden, 2,70 i Dybden) adskilte fra hinanden ved et Mellemrum af 1 M., og bagtil forbundne ved en kun 0,50 M. bred Mur. De aflange Fodstykker, hvis etruskiske Profilering allerede Comparetti havde gjort opmærksom paa, og som Studniczka nu oplyser med flere analoge Exempler, ere ikke fuldstændig bevarede. Vi have kun den nederste Halvdel af dem. Til denne maa der have svaret en Overdel, som har havt den samme stærkt udbuede Profil, men i modsat Retning, hvorved der fremkom den timeglaslignende Form, som vi kjende fra etruskiske Gravmonumenter og fra gamle Altre, som det, de Reisende, der besøge Rom, se ved Palatinerbjergets Fod med Indskriften: *Sei deo sei deiuae.* Disse Fodstykker have, efter Antydninger hos Dionysios fra Halikarnas og i Porphyrius' Scholier til Horats, baaret to Løver. I det mellemliggende Rum, der fandtes opfyldt med Kul og andre Rester af Brandoffere, staar en firkantet Stenblok (0,70 × 0,50 M.), som St. med Gamurrini antager for et Alter, der har dækket over en Mundus eller Offergrube. Maaske den ogsaa har baaret en Kegle eller en Kugle eller en anden til et Gravmonument passende Gjenstand. Denne Grav har næppe staaet ene. Tæt ved den findes en afstumpet (eller afbrudt) Kegle, c. 0,70 M. i nederste Gjennemsnit, og ved Siden af den er opreist en firkantet Sten med en Indskrift, formodentlig den ældste existerende latinske. Den er desværre afbrudt for oven, og Texten er endnu ikke tydet, men den synes at indeholde Forskrifter om hvordan man havde at forholde sig ved visse Offringer. Efter Studniczkas Mening hidrøre disse Monumenter fra Begyndelsen af 4. Aarh. f. Chr. Det er dog vel ikke umuligt, at de ere ældre end Gallernes Erobring af Rom.

Skjøndt den udførlige Behandling af Romulusgraven, som Forf.

selv siger, ikke staar i noget Forhold til Afhandlingens angivne Hovedemne, maa man dog være ham meget taknemmelig for hans instruktive Redegjørelse for denne interessante og gaadefulde Oldtidslevning. Det Samme tør derimod ikke i samme Grad siges om et andet endnu mindre motiveret Sidespring. Efter at han som Hjemmelsmand for et Udtryk, der næppe behøvede en saadan, har beraabt sig paa Vitruv, tilføier han følgende Anmærkning S. 131: «Wann wird man endlich aufhören, den Alten aus der augusteischen Zeit, in der er, von allem anderen abgesehen, kunstgeschichtlich so fest sitzt, wie ein Quaderstein in seiner Mauer, listig hinauszuargumentieren? S. nach Ussing wieder Mortet in der Rev. arch. XL 1902 II 38 ff.» Svaret er let nok at give. «Naar det er paavist, at den saakaldte Vitruvs Sprog og Stil tilhører Augusts Tidsalder og ikke en meget senere Periode, og at hans Omtale af hin Tids Forhold og Begivenheder (som Beleiringen af Massilia) ikke røber en Uvidenhed, som var umulig hos en Samtidig; naar det Faktum, at denne foregivne Architekt fra Augusts Tid, ikke kjender en eneste af de storartede Bygninger, som opførtes dengang, men kun beraaber sig paa Exempler fra Republikens Dage, — naar dette Faktum tilsteder nogen anden Forklaring end at det er en Forfatter fra Republikens Slutning (d. e. Varro), hvis Skygge her gaar igjen; naar de Regler for Anlæg af Vandledninger, som denne antagne Vandbygmester giver, finde nogen Forsvarer lige overfor de Sagkyndiges (Schultz' og Tannerys) Paavisning af deres Umulighed; og fremfor Alt naar man undlader at lukke Øinene for den uomstødelige Kjendsgjerning, at denne Vitruv dels har benyttet dels ligefrem oversat en græsk Forfatter (Athenæos mechanicus), som ifølge Sprog og Stil, og endnu tydeligere efter de historiske Forhold, hvorunder han skriver, aabenbart tilhører det 3. Aarh. efter Chr.»

I det samme Hæfte har den lykkelige Opdager af Asklepieet paa Kos, *Herzog*, under Titelen «das Kind mit der Fuchsgans» givet et interessant Bidrag til Fortolkningen af Herondas' 4. Mimiambe. Denne handler, som bekjendt, om to Kvinder, der besøge den nævnte Helligdom og beundre de der opstillede Kunstværker. Blandt dem nævnes «Drengen som kvæler Rævegaasen, τὸν χηναλώπεκα». Denne eiendommelige Fugl har efter ægyptiske Monumenter mere lignet en And end en Gaas, og Forf. mener, at det af Herondas omtalte Kunstværk har været Originalen til den florentinske Marmorgruppe, som nu ogsaa kjendes i et Exemplar fra Ephesos, den lille Dreng, der sidder paa Jorden og med den venstre Haand holder fast paa en And (eller en lignende Fugl), medens han med den opløftede høire række ud efter noget Andet, vi vide ikke hvad.

«Neues über Adamklissi» er Overskriften over Hæftets sidste

Meddelelse, der skyldes Architekt *Niemann* og Professor *Benndorf*. I nærværende Tidsskrifts 5. Bind, 1897, S. 134 ff. har jeg omtalt det udmærkede Værk, som den rumænske Lærde Tocilesco i Forbindelse med Benndorf og Niemann havde udgivet om det kolossale Seirsmonument, der blev opreist i Dobrudscha i Anledning af Keiser Trajans Seir over Dakerne, samt Furtwänglers Forsøg paa at bevise, at dette Monument trods Indskriften dog ikke skulde hidrøre fra Trajan, men være halvandet Hundredaar ældre og være reist i Anledning af Crassus' Seir over Bastarnerne. En Støtte for denne Mening, der ikke kunde glæde sig ved noget almindeligt Bifald, har F. ment at finde i de yderligere Undersøgelser, der ere foretagne paa Stedet. Disse have ikke været uden Frugt. Man har fundet et stort Stykke af den sexkantede Søile, der bar Trofæen, hvorefter *Niemann* har kunnet foretage en lille Ændring i sin Rekonstruktion. Man har blottet Fæstningsværkerne omkring den sammen med Seirsmonumentet anlagte By, Tropæum Trajanense, og man har fundet det Gravmonument, Keiseren lod sætte over de faldne romerske Soldater. Endelig har F. selv ved sin Nærværelse paa Stedet overbevist sig om at den store Indskrift, som han paastod maatte have hørt til et andet Monument, virkelig har været en integrerende Del af Trofæen. Men ikke desmindre fastholder han sin tidligere Paastand. Bygningen skal være opført af August, men «af en eller anden Grund» ikke have faaet sin Indskrift. Trajan har da sat sit Navn derpaa ligesom adskillige af de gamle ægyptiske Konger have «usurperet» deres Forgængeres Monumenter ved at krasse disses Navne ud og sætte deres eget i Stedet(!). Efter den gjorte Indrømmelse synes Spørgsmaalet at være endelig afgjort. *Benndorf* har dog ikke ladet sig nøie med Meddelelsen af disse Fakta. Han har i Videnskabens Interesse yderligere paavist Uholdbarheden af F.'s historiske og kunsthistoriske «Beviser». Naar denne saaledes siger: «Die Analogien zu der Bauform des Tropæums, insbesondere zu dem mächtigen kreisrunden unteren Teile, die Cæcilia Metella, das Grabmal der Plautier bei Tibur, gehören der augusteischen Epoche an, und sind aus späterer Zeit uns keine bekannt», saa glemmer han den allernærmeste Analogi, Hadrians Mausoleum, medens paa den anden Side det af August opførte Tropæum Alpium (Turbie ved Monaco), hvori han mener at finde en Parallel, i Virkeligheden er vidt forskjelligt fra Adamklissi og derimod maa sammenlignes med Juliernes Gravmonument ved St. Remy.

J. L. Ussing.

Otto Kern, Über die Anfänge der hellenischen Religion. Vortrag gehalten am 25. Nov. 1901 in der Aula der Universität Rostock. Berlin 1902, Weidmann. M. 1.

Att gifva en bild af uppkomsten och utvecklingen af den hellenska religionen och det inom den trånga ramen af ett föredrag, är ett vågspel, och få skulle hafva lyckats så väl genomföra det som föreliggande högligen intressanta lilla skrift. Den är väl värd att läsas och genomtänkas af hvar och en som sysslar med grekisk religionshistoria, men för en recensent medför den knappa formen och de vida öfverblickarna, att han ej så mycket skrifver en recension d. v. s. en redogörelse jämte detaljanmärkningar, utan frestas att häfda de synpunkter, som synas honom med orätt förbigångna eller med för liten styrka framhållna.

Längst tillbaka i religionens början ställer Kern fetischismen och påvisar de spår, som den lämnat kvar efter sig under den klassiska tiden. Fetischism täcker, som det synes, för ff. hela den primitiva religionen; han låter själakulten tillhöra ett senare skede. Det är nu den tråkiga omständigheten med termen fetischism, att den är högst vag och mångtydig, och just därför är det som allahanda kan rymmas under den kappan — och man skulle därför helst se, att man opererade så litet som möjligt med denna term. Kern innefattar under den äfven de rester af totemism, som kunna uppvisas t. ex. i Artemis Brauronias' kult och eljes. Skola vi nu antaga en 'djurfetischism', är den åtminstone ett lägre utvecklingsstadium och bör skiljas från totemismen, med hvilken en viss social och sakral ordning oupplösligen är förbunden. Därmed vill jag ej hafva påstått, att alla rester af djurdyrkan i Grekland äro rester af totemism, spåren af den äro tvärtom mycket få och svaga.

Stendyrkan är ju den, som oftast exemplifieras såsom fetischism, så riktigt hos ff.; en fråga som ännu knappast någon vidrört, är om all stendyrkan är fetischism.

Egentlig trädkultus förnekar ff.; trädet tänkes blott såsom boning för en gudom. Nu för tiden brukar man visserligen lägga Boettichers Baumkultus åt sidan, men att neka all trädkult är ett djärft steg. Den som tillerkänner de mykenska gemmerna vitsord att gifva en föreställning om den tidens kult och religion, kan ej undgå att taga trädkulten med, äfven om han ej gillar alla Evans antaganden. Det andra eklatanta exemplet på en kult, som egnas trädet själf, är från den klassiska tiden: eiresione; den noggranna parallell eiresione bjuder till germanernas majgrenar och skördemajar har Mannhardt uppvisat, och den är nogsamt bekant. Man kan ju vilja spåra många andra rester af det religiösa skikt, i hvilket träden och deras andar uppträda; Kern har ej vidrört dem, hvilket med hans syn på saken är helt naturligt; men för andra är det nog den länk, som allra mest saknas.

Efter fetischismen, som ff. således låter innefatta dyrkan af liflösa föremål och djur och de bekanta mykenska blandgestalterna, följer själakulten, hvars uppkomst förlägges till mykensk tid, och ff. har vidare stark tendens att inskränka den till furstesläkterna, som sörjt för en storartad begrafning af de sina. Den uppfattningen af en företeelse, som är så allmängiltig i hela världen är väl för trång, och just Rohdes Psyche visar att själakulten före den homeriska tiden var vidt udbredd.

Vid förklaringen af polytheismens uppkomst utgår ff. naturligt från special- och lokalgudar, och illustrerar utvecklingens vidare gång genom att anföra Zeus såsom exempel, hur han från att vara berget Olympos' gud genom riddarelifvet och riddareposet blef gudars och människors behärskare och grekernas nationalgud, som uppsög äldre gudomligheter som den i Dodona och 'vargfetischen' (!) från berget Lykaion.

Slutet bildas af en hänvisning på, hur grekerna i sina förnämsta män sträfvade efter att inlägga en högre religiositet och sedlighet hos polytheismens gudar såsom Æschylos, ja, t. o. m. funno att det var omöjligt och resolut kastade dem åt sidan som Xenofanes, hvarjämte ff. framhåller den eleusinska kulten som den grekiska religionens blomma; mig synes han anslå dess sedliga och religiösa värde något högt — därom kan man ju blott tvista — de djupt kända och kraftigt framställda orden bilda ett försonande slut för den publik, som tyvärr ännu är i majoritet, som fången i klassicitetens dogm hos grekerna endast söker skönhetens religion och fasar vid att man vågar sammanställa grekernas religion med vilda och ociviliserade folks religiösa föreställningar. Det är just grekernas förtjänst, at de hafva brutit sig ut ur det stadium, där alla folk en gång stått och många ännu stå, och att de gjort det på ett originellt sätt, som till slut skapat bland annat äfven den grekiska skönhetsreligionen.

Lund.

Martin P. Nilsson.

Dansk Ordbog for Folket. Ved B. T. Dahl og H. Hammer under Medvirkning af Hans Dahl. Hefte 1—4. Kbhvn. 1903, Gyldendalske Boghandel.

At der er trang til en dansk ordbog — eller danske ordbøger, er kendt nok; både Videnskabernes Selskabs og Molbechs er for længst modne til at afløses. Nu synes der om ikke så lang tid at skulle foreligge to større danske håndordbøger, nemlig Dahls og Hammers, af hvilken de første hefter er udkomne, og

docent Dahlerups, hvis udgivelse endnu ikke er påbegyndt. At der kommer hele to ordbøger, kan fra et læser-standpunkt kun betragtes som glædeligt; – det skulde da være, om nogen måske vilde have foretrukket, at de to ordbøgers udgivere — i stedet for at gøre det samme arbejde to gange — havde fællet om at stille sig i spidsen for udgivelsen af én stor, videnskabelig ordbog i lighed med det svenske Akademis i Sverige.

Dahls og Hammers ordbog har ifølge subskriptionsindbydelsen det formål så vidt muligt at meddele alle de i vort dannede tale- og skriftsprog brugte ord, først og fremmest de usammensatte, med angivelse af deres oprindelse og forklaring af deres betydning. Ved at blade i ordbogen vil man imidlertid finde adskillige ord, som ikke endnu har fået borgerret i almensproget, og på den anden side savne andre ord, som er gængse i almindelig dannet tale. Dette hænger sikkert sammen med en bevidst stræben fra udgivernes side. Hr. Hammer er indenfor dansk-interesserede kredse kendt som en ivrig arbejder for modersmålets rensning, og udgiverne bistås af den kendte elsker og renser af vort mål, pastor Hans Dahl. Det er da kun naturligt, at ordbogen er præget af stræben efter sprogrenhed, og når denne stræben viser sig i, at ordforklaringerne er skrevne på et smukt og rent dansk, fortjener den kun påskønnelse. Heller ingen vil vel anke over, at der i ordbogen optages adskillige ord fra landsmålene, som *adhaands* (til venstre), *Adhu* (Interesse o. l.), *agle* (rave), *Ans* (Tilsyn, Agt), *Blæver* (Dynd), *Bæls* (Knøs), *bært* (sømmelig); gamle nordiske ord som *afleds* (afsides), *Ast* (Kærlighed), *brejde* (bebrejde), *Byrding* (Handelsskib) og enkelte norske og svenske ord som *andøve* (skodde mod strømmen), *Adbyrd* (gebærde), *børje* (begynde). Dette er kun fortjenstfuldt, og alle, der ønsker at fremme vort sprogs renhed, vil også glæde sig over ordbogens mange danske nyord, der navnlig findes blandt sammensætningerne: *Afbyrd*, *Aflød*, *Afæt*, *Albrev* osv.

Derimod et det tvivlsomt, om udgiverne har været heldige i deres behandling af fremmedordene. Helt undgå dem har de ikke kunnet; på den anden side har de åbenbart ønsket at begrænse deres antal saa meget som muligt, men nogen følgestreng fremgangsmåde har de ikke fulgt, og resultatet er derfor blevet utilfredsstillende. Hvorfor optage ord som *Accent*, *Acht*, *alamodisk*, *ambulatorisk*, *Arrangement*, *arrivere*, *Bonitet*, *Breche*, *Budget*, *definere*, *degenerere*, *Diftong*, *Douche*, men derimod udelade *absurd*, *Accidenser*, *administrere*, *adræt*, *Album*, *Aluminium*, *Amazone*, *amputere*, *Appel*, *Arterie*, *artesisk*, *Auditør*, *Ateist*, *Atelier*, *Baptist*, *Baryton*, *Basrelief*, *Benefice*, *Billion*, *Blasfemi*, *borneret*, *Bulevard*, *Bratsch*, *Brokade*, *Bulletin*, *burlesk*, *Cikade*, *ciselere*, *Cisterne*, *degradere*, *Delinkvent*, *Demagog*, *Departement*, *Depeche*, *deponere*, *deportere*, *Deputation*, *diskret*, *Domæne* osv., ord, der dog i ikke mindre grad end de ovenfor

nævnte må regnes til «vort nu gængse Tale- og Skriftsprog», og som ikke falder uden for den ramme, der i subskriptionsindbydelsen gives i ordene: «af fremmede Ord vil kun saadanne, som benyttes Mand og Mand imellem, blive optagne». — For den praktiske brug af ordbogen er det en stor ulempe, at udgiverne har udeladt så mange almindelig brugte fremmedord; hvor mange vil ikke søge til ordbogen netop for at få forklaring på et fremmedord, som de ofte ser eller hører, men hvis betydning ikke er dem klar? Og det er vel mere end tvivlsomt, om udgiverne udretter noget for sprogrensningen ved ikke at optage alle gængse fremmedord i ordbogen. Vil man overhovedet i en ordbog føre krig mod fremmedordene, så er det virksomste kampmiddel sikkert ikke fortielsen; man udretter mere ved at optage fremmedordene og forklare og gengive dem ved de gode danske ord, som man mener bør afløse dem. Ønsker man fx. at fortrænge *denobilitere* ved *afadle*, så kan det ikke nytte, at man, som udgg. gør det, ved artiklen *afadle* sætter *denobilitere* i parentes og slet ikke meddeler nogen selvstændig artikel om *denobilitere*; den, der ønsker at erstatte *denobilitere* med et dansk ord, vil ikke kunne finde hjælp i ordbogen, og ordet *afadle* vil man kun ved en systematisk gennemlæsning af ordbogen eller ved en tilfældighed støde på. Af og til går udgg. den rigtige vej; ved *Adverbium* henvises til *Biord*, *Demokrat* forklares bl. a. ved *Almueven*. og ved *Afsats* siges: «rettere *Afsæt*». Fremgangsmåden ved det sidste ord er den rigtige og burde være fulgt i langt større udstrækning; fremmedord som de ovenfor nævnte burde være optagne, forklarede og gengivne ved danske ord; så vilde ordbogen virkelig have været «en Genspejling saa tro som muligt af vort nu gængse Tale- og Skriftsprog», og så vilde den kunne bruges i sprogrensningens tjeneste, idet enhver talende eller skrivende, der ønskede at erstatte et dårligt fremmedord med et godt dansk ord, vilde kunne slå op på vedkommende fremmedord i ordbogen og dér finde en god erstatning for det, for så vidt som en sådan stod til udgivernes rådighed. Som ordbogen nu er, vil den ikke få megen betydning for sprogrensningen i menigmands tale og skrift.

De grundsætninger for sprogrensning, som følges i ordbogen, er, så vidt det kan ses, de samme, som pastor Hans Dahl har gjort sig til talsmand for i sine fortræffelige små bidrag til modersmålets røgt («alvors- og morskabslæsning om modersmålet»); få vil dog gå så vidt som H. Dahl, der kæmper mod *flid*, eller ordbogen, der ønsker at udrydde *afsats*, — naturligvis på grund af den tyske afstamning. Anm. skal forøvrigt ikke komme nærmere ind på spørsmålet om sprogrensningens art og grænserne for dens ret.

Bortset fra fremmedordene er ordforrådet så omfattende, som det med rimelighed kan forlanges; der findes talrige fagord fra håndværk, handel og især, synes det, fra søvæsen, krigsvæsen,

dyre- og plantelæren, — og blandt disse naturligvis talrige fremmedord. Sammensætninger meddeles i ret stort tal; der kan tvistes om enkeltheder; hvorfor meddele både *afdanke* (dog vist et meget sjældent ord!) og *afdanket*, men kun *affarvet*, ikke *affarve*. Ligeledes kan der rettes nogen kritik mod adskillige ordforklaringers nøjagtighed og fuldstændighed (se fx. *Adjunkt, afbrændt, Afskrivning*); som Regel er de dog gode og tilstrækkelig omfattende; absolut fuldstændighed kan billigvis ikke kræves.

Udgiverne synes at have villet følge den ministerielle retskrivning; der findes dog ikke så få afvigelser fra den autoriserede ordbog: *Adjudant* for *Adjutant, altsammen* for *alt sammen, Amen* for *amen, Aprilmaaned* for *April Maaned, Bandelér* for *Bandoler, Bengel* for *Bængel, Berches* for *Berkes, Cither* for *Citer*. Vil man overhovedet følge den autoriserede retskrivning, bør man gøre det følgestrengt. I forbindelse hermed kan det bemærkes, at det er en ulempe, når det ikke angives, hvilke sammensatte ord der skal skrives med stort bogstav; adskillige vil måske nok være i tvivl overfor ord som *Aarevis* og *aarevingede*. Måden, hvorpå sammensætningerne betegnes, er ikke overalt den samme; man sammenligne fx. 1) under artiklen *Alder* sammensætningerne med *Alderdom*, 2) under artiklen *af* sammensætningerne med *Afgang*, 3) under artiklen *af* sammensætningerne med *Afsked*.

Disse indvendinger rammer imidlertid kun småting. Som helhed har den ny ordbog et værd, som berettiger den til at modtages med velvilje; både ved sin gode folkelige fremstilling og ved sin særdeles billige pris (25 hefter stort dobbelspaltet oktav à 2 ark; 30 øre heftet) fortjener den at blive, hvad den kalder sig, en «ordbog for folket».

Århus i Januar 1904.

Henrik Bertelsen.

T. C. Burgess, Epideictic Literature. (Preprint from Vol. III of Studies in Classical Philology, edited by a committee representing the departments of Greek, Latin, Archæology, and comparative Philology.) Chicago 1902, University Press. P. 89—261.

Den Monografi, den amerikanske Filolog med det foreliggende Særtryk af Chicago Universitetets «Studies» har givet over den græske epideiktiske Litteratur, gör sikkert ikke Fordring paa at fremføre nye overraskende Synspunkter, men til Gengæld yder den en paalidelig Materialsamling til det — lidt vilkaarligt — begrænsede Emne, den behandler.

Efter at have givet en Fremstilling af Anvendelsen af Betegnelsen «epideiktisk» og en fuldstændig Fortegnelse over de Steder, hvor Ordet *ἐπιδείκνυμι* forekommer hos Isokrates og Platon, præsterer Forfatteren en skizzemæssig almindelig Oversigt over den epideiktiske Litteratur og dens Inddeling i forskellige Arter af Oldtidens Retorikere, særlig af Menander og Dionysios fra Halikarnass. Enkelte af disse Arter — *βασιλικὸς* og *γενεθλιακὸς λόγος, ἐπιτάφιος* og *παράδοξον ἐγκώμιον* — omtales særskilt, medens andre af de af Retorikerne opstillede Kategorier, som *πολιτικὸς, παραμυθητικὸς* og *προτρεπτικὸς λόγος*, er saa godt som fuldstændigt forbigaaede. Endelig følger en Oversigt over den epideiktiske Retoriks Forhold til Poesi, Historie og Filosofi, der vidner om en Del Belæsthed, men er af en ret skematisk Karakter.

Mangen cisatlantisk Filolog vilde have Anledning til at misunde Forfatteren det Udstyr, det amerikanske Universitet ofrer en Bog, hvis væsentligste Fortjeneste er den at have samlet et Materiale paa en overskuelig Maade.

Kbhcn. Decbr. 03.

Carl V. Østergaard.

S. Eitrem. Die göttlichen Zwillinge bei den Griechen. (Videnskabsselskabets Skrifter. II. Historisk-filos. Klasse. 1902. No. 2.) Christiania 1902, Dybwad (Komm.). 124 S.

Det er med god Grund, at Forfatteren over sin Afhandling har sat Citatet fra Aischylos' Prometheus: *πολλῶν ὀνομάτων μορφὴ μία.* Formodentlig tilskyndet af Useners Afhandling i *Strena Helbigiana* har han gjort sig til Opgave inden for den græske Religionshistorie og Mytologi at forfølge den ejendommelige Gudetype, Tvillingerne, hvis Opstaaen Usener har henført til en for mange Folk fælles mytologisk Drift: «Zwillingsbildung», og som gennemgaaende er forbundet med Forestillingen om Tvillingerne som Ryttere eller ligefrem som Hesteskikkelser, en Forestilling, der for de indiske Açviners Vedkommende af Oldenberg i «Religion des Veda» er henført til indoeuropæisk Tid.

Forf. tager, som naturligt er, sit Udgangspunkt i Dioskurerne og føres fra dem ved de Myter, der knytter sig til dem, og som viser deres Sammenhæng med parallele Fænomener, dels i andre Kulter, dels under andre lokale Forhold, over til Aphareussønnerne og til Aarsagen til Striden mellem Dioskurerne og Aphariderne, de to Leukippider, der igen giver Forf. den Traad i Haanden, som fører ham til Helena og Nemesis. Omtalen af

de boiotiske Parallelskikkelser, Amphion og Zethos, drager Aloaderne med sig, og fra andre Omraader lader f. Ex. Boreassønnerne, de forskellige Par af Lægeguder og τὼ θεώ, Demeter og Kore, sig indordne under den mytologiske Kategori «Tvillinger», naar man tager dette Ord i lidt videre Betydning, saa at det ogsaa omfatter, hvad der mere betegnende kunde kaldes «Dobbeltgængere».

Afhandlingen aflægger Vidnesbyrd om en betydelig Lærdom og Kendskab til religionshistorisk Litteratur; men ved flere af de behandlede «Tvillingpar» synes der dog ikke at være ført tilstrækkeligt Bevis for, at de virkelig kun er saa at sige Udstraalinger af Dioskurerne (f. Ex. næppe ved Lægeguderne med deres næsten fuldstændig chthoniske Karakter), og Opfattelsen af Demeter og Kore som Tvillingpar er næppe heller støttet stærkt nok til, at den kan virke overbevisende. Det er dog betænkeligt at antage, at «Herskerindernes» Optræden som Moder og Datter, der er det centrale i de eleusinske Mysterier og de Myter, der knytter sig til dem, skulde være sekundær.

Kbhvn. Decbr. 03.

Carl V. Østergaard.

Ausgewählte Briefe Ciceros. Herausgeg. u. erkl. v. *Emil Gschwind.* Leipzig u. Berlin 1903, B. G. Teubner. XVIII + 99 ss. og (kommentar) 74 ss.

Dette udvalg af Ciceros breve fremtræder som no. 5 i rækken af den nylig påbegyndte, net udstyrede samling *Meisterwerke der Griechen u. Römer in kommentierten Ausgaben.* Man kunde vel med nogen grund indvende, at adskillige af samlingens breve ingenlunde er *meisterwerke*, men skrevne i hast og uden mindste tanke på stil og komposition. Ved valget af brevene har nemlig udg., hvad man ikke kan fortænke ham i, mest set på brevenes historiske og psykologiske værdi, et sorteringsprincip, der kan føre til mesterværkerne — det første brev i udvalget, *ad fam.* V 7, er således et hélt lille kunstværk af diplomati —, men ingenlunde altid gør det.

Indledningen begynder, som sig hør og bør i en germansk skolebog, med at inddele brevene — en inddeling, der ellers fornuftigvis ikke senere tages hensyn til — i 1) *solche, die das wissen des angeredeten bereichern sollen,* 2) *solche, die auf das gefühl des adressaten einwirken sollen,* 3) *die auf den willen des angeredeten bestimmend einfluss üben sollen* (jævnfør gamle Weyse's inddeling af breve i *die historischen briefe* og *die hysterischen briefe!*). Rent pedanteri er det, når udg. ser sig for-

pligtet til at oplyse, at breve kan offentliggøres enten 1) af brevskriveren eller 2) af modtagerne eller 3) af tredjemand. For øvrigt indeholder indledningen kortfattede, men gode oplysninger om brevenes form, om brevvæsenet i oldtiden og om samlinger af Ciceros breve.

Udvalget består af 44 breve. At der blandt de 800 udeladte findes adskillige, som man nødig undværer, er selvfølgeligt; udg. beklager selv, at han har måttet forbigå en stor mængde betydelige og karakteristiske breve (han nævner som eksempler *ad fam.* IV 5 og V 12). Men indenfor den givne ramme er udvalget foretaget med kyndighed og skønsomhed. Brevenes orden er den kronologiske. Teksten er væsentlig efter C. F. W. Müllers udgave, dog med en del fornuftige rettelser (af Wesenberg, Lehmann o. fl.).

Kommentaren er kortfattet, noget for kortfattet. Vi finder således ingen forklaring af, hvorfor Sestius's hustru kaldes *Τεῦκρις* eller Clodius's søster *Βοῶπις*; det sidste kan man da i alt fald forklare. Og således kunde der nævnes en hel række just ikke graverende mangler, men dog mangler; det har vel også her knebet med pladsen. I det hele gør kommentaren et godt indtryk, den er livlig og forstandig.

Såvel indledning som kommentar oplives af forskellige småafbildninger, mest af mønter med portrætlioveder.

Randers d. 30te december 1903.

Valdemar Thoresen.

En tilføjelse.

Til eksemplerne på den p. 77 omhandlede mærkelige brug af impf. i Latin må føjes Cic. *de divin. II 56: Hoc igitur per gallinas Iupiter tantae civitati signum dabat?* —, hvor *dabat* i min kommentar ufyldestgørende er forklaret som *imperf. conatus*.

Valdemar Thoresen.

Pour + infinitiv.

Bidrag til fransk infinitivlære.

Af

Kr. Sandfeld Jensen.

Nærværende forsøg paa at give en fremstilling af anvendelsen af *pour* + infinitiv i moderne fransk meddeles nærmest som prøve paa en «Haandbog i moderne fransk syntax», som jeg i de senere aar har samlet materiale til. Jeg maa dog gøre opmærksom paa, at dette afsnit i sin eventuelt endelige form vil blive betydelig forkortet og paa enkelte punkter omredigeret. Det har været mig om at gøre at fremdrage alle anvendelser af *pour* + infinitiv, bl. a. for at vise, at denne del af infinitivlæren hidtil har været altfor stedmoderlig behandlet i grammatikkerne, men trods den forholdsvis store stofmængde er jeg dog forberedt paa, at en eller anden brug kan have unddraget sig min opmærksomhed. At levere en nøje afgrænsning i de ikke faa tilfælde, da *pour* + infinitiv konkurrerer med *à* + inf. og tildels *de* + inf., har jeg ikke her kunnet indlade mig paa, ligesom jeg heller ikke i særlig grad har sondret mellem sjælden og almindelig brug.

§ 1. *Pour* danner med infinitiv en ret fast forbindelse, der kun adskilles i forholdsvis faa tilfælde, næmlig af saadanne ord, som regelmæssigt sættes umiddelbart foran en infinitiv (*pour (ne pas) le dire; pour tout (vous) dire; pour ainsi dire; pour mieux dire*). Af undtagelsestilfælde kan nævnes: *Cela venait s'appuyer contre les charpentes de leurs toits, pour sournoisement les incendier* (Loti, Les derniers jours de Pékin 106). *Simple avis pour, quoique écrit en manière de post-scriptum, servir d'ante-scriptum* (Richepin, La chanson des gueux 1). *Pour autour de soi trouver des complaisances* (cit. af Tobler, Verm. Beitr. III 114).

Særligt mærkes, at *quoi* som objekt for infinitiven sættes foran denne og oftest skrives sammen med *pour* i udtrykket *pourquoi faire?* hvortil? hvorfor? f. ex. *De l'argent, mais pourquoi*

faire? (Zola, Travail 502). *On me cherche! . . Pourquoi faire?* (Daudet, Tartarin sur les Alpes 207). *Qu'est cela? — Un mouchoir. — Pourquoi faire? — Pour me moucher* (About, Le roi des montagnes 67). *Pour faire quoi?* betyder derimod «for at gøre hvad for noget?», f. ex. «*Il vaut mieux ne pas avoir l'air de se mettre à deux pour faire sa . . .*». *M. de Givray demanda: «Pour faire quoi?»* (Gyp, Leurs âmes 118).

§ 2. *Pour* betegner foran infinitiv i det hele det samme som *pour* i andre forbindelser og kan knyttes til verber, substantiver, adjektiver og adverbier, samt i visse tilfælde anvendes absolut eller fungere som infinitiv med *à* eller *de*. De fleste anvendelser af *pour* + inf. udledes imidlertid naturligt af betydningen «i anledning af», «for», «til», ɔ: af den finale betydning af *pour*, der navnlig viser sig i de talrige tilfælde, i hvilke *pour* + inf. betegner hensigt, øjemed eller bestemmelse, maal.

§ 3. Til betegnelse af hensigt staar *pour* + infinitiv som en slags forkortet hensigtssætning og træder regelmæssigt i stedet for en saadan, naar den vilde faa subjekt fælles med hovedsætningen: *On le cherche pour le mettre en prison. Elle m'a supplié de les [sc. les lettres] lui laisser encore pour les relire* (Daudet, Sapho 322). *Il m'est arrivé cette chose terrible de voir mourir un homme pour me sauver l'honneur* (Marni, A table 13). Undtagelser fra denne regel er ikke særlig hyppige: *Leur petite-fille qu'on avoit mise au pensionnat de Châteaudun, pour y être élevée* (Z. Terre 42). Naar man træffer tilfælde som: *Elle a donné son enfant à une vieille pour la ramener au pays* (Daudet, Belle Nivernaise). *Apportez ici mes vases de Sèvres pour y mettre ces violettes* (France, Le crime de Sylv. Bonnard 92), betegner *pour* ikke saa meget hensigt som øjemed eller bestemmelse, se nedenfor § 6, 2, b. Dog forekommer det ret almindeligt, at *pour* + inf. i betydningen «i den hensigt at» bibeholdes, naar sætningen, hvortil det hører, omformes til et ensbetydende udtryk (fra aktiv til passiv eller lignende), f. ex. *L'herbe mise en tas la veille au soir pour la protéger de la rosée nocturne* (Zola, Terre 127) = *qu'on avait mise en tas pour . . . Ce mariage retardé de quelques mois pour le faire coïncider avec un autre* (Z. Vérité 599) = *qu'on avoit retardé pour . . . Ses joues violettes à force d'être essuyées, tamponnées à gros coups de poing pour rentrer des larmes* (D. Rois en exil 493). *Gêné par les dimensions colossales du guerrier couché, plus grand que nature pour le proportionner à la hauteur de la tente* (D. L'immortel 88—89).

Dans le fiacre qui le ramenait chez lui pour quitter l'habit vert, il se disait (smst. 345).

Ved udtryk der betegner en samvirken af flere kan subjektet for infinitiven udvides til at omfatte ikke blot sætningssubjektet, men ogsaa andre nævnte eller lige omtalte personer: *Je veux le rendre à son père pour nous entendre* (Z. Vérité 559—60). *Pour rester plus longtemps ensemble, Jean la reconduisait* (D. Sapho 186), og til infinitiven kan da føjes et ord, der sammenfatter subjekterne: *Le président attendait sa fille et son gendre, qui devaient venir le prendre, pour se rendre tous les trois ensemble à ce déjeuner* (Z. Travail 261). *Je gardais mes journées pour moi, pour nous marier nous deux Victor* (Marni, Celles qu'on ignore 39; vulgærsprog).

Anm. Derimod er det forældet sprogbrug at føje et nyt selvstændigt subjekt til infinitiven: *Il va le vendre pour la prix en être distribuée aux pauvres* (cit. af Tobler, Verm. Beitr. I 75).

§ 4. *Pour* + inf. anvendes i visse tilfælde med overspringelse af det led, det egenlig skulde høre til:

Pour être juste, il avait des yeux superbes (France, Le livre de mon ami 54). *Pour être juste et de bon compte, le meilleur, le plus conséquent, c'est Philippe* (Marni, A table 26). *Pour revenir à mon dîner, on y a naturellement beaucoup parlé de l'Académie* (D. L'immortel 160). *Césaire, ou plutôt «le Fénat», le vaurien, le mauvais drôle, pour lui garder son surnom de jeunesse, accentuait ce type* (D. Sapho 107). *Je ne sais trop, pour dire vrai, d'où j'ai été conduit à écrire* (Régnier, La double maîtresse 9; cf. *à vrai dire*).

Saaledes ogsaa ved nægtelse for at betegne, at et udsagn ikke har den hensigt, som man maaske venter: *Eh bien, c'est pas pour dire, mais il a perdu là une belle occasion de se taire* (Gyp, Jacquette et Zouzou 136). *Eh! bien, ça n'est pas pour me vanter, mais je suis content de mon ouvrage* (Lavedan, Le marquis de Priola I 1), og efter imperativ: *Ne tardez pas trop pour profiter du soleil* (Lavedan, Les beaux dimanches 5). *Ne prenez pas trop de thé et de gâteaux pour avoir bon appétit* (Kromann, 100 orig. franske Breve 7).

Anm. Af anden art er: *Pour te récompenser, tu donneras ton avis le premier* (About, Le roi des montagnes 244), hvor sidste led er = *je te laisserai donner ton avis le premier.*

§ 5. Hensigtsbetydningen kan svækkes paa forskellig maade. Ofte betegner *pour* + infinitiv, at det modsatte eller noget andet

end det tilsigtede indtræder ɔ: resultatet i stedet for hensigten: *La chèvre s'est battue toute la nuit avec le loup pour être mangée le matin* (Daudet, La chèvre de M. Seguin). *Il est parti pour ne plus revoir le lieu de sa naissance.*

Efter verbet *attendre* betegner *pour* + inf. i mange tilfælde paa samme maade det umiddelbart paafølgende, om end den finale betydning kan skinne igennem: *c'est le requin de Dansaert . . . Il attend qu'on le lui jette par dessus bord pour le dévorer* (Daudet, Numa Roumestan 125). *Il attend que le feu soit pris pour se relever* (Marni, A table 104—105). *La statue était toute prête, on attendait sa mort probablement pour la poser* (Daudet, Numa R. 71). *Attends le terme de sa vie pour la juger* (France, Crime de Sylv. Bonnard 32). Deraf udvikler sig *attendre pour* + inf. i samme betydning som *attendre à* + inf. «vente med at . . .», der alene angives i ordbøger og grammatikker, men som i det moderne sprog synes at være helt fortrængt af denne nye forbindelse: *Il attendait pour commencer l'attaque* (Daudet, L'immortel 24). *J'attends pour la juger* (Gyp, Leurs âmes 71). *On attendait pour annoncer* (smst. 77). *Attendez pour crier que vous l'ayez vue* (Gyp, Eux et elle 11). *J'ai attendu pour vous répondre d'avoir vu Amélie* (Kromann, 100 fr. Breve 6). Det oprindelige Forhold antydes undertiden ved et komma (pause): *Il attendait, pour reprendre sa route, qu'il fût certain que les hussards ne reviendraient pas* (Bazin, Les Oberlé 12). *Jean, qui était méthodique, attendait, pour achever sa lecture* (Zola, La Terre 80).

Anm. Samme konstruktion en enkelt gang ved verbet *hésiter*, der ellers regelm. har *à*: *Le prince hésita pour répondre* (Daudet, Les rois en exil 454).

§ 6. I meget stort omfang anvendes *pour* + inf. om bestemmelsen, for at betegne hvortil noget er og tjener, skal være og skal tjene. Grænserne mellem dette tilfælde og den rene hensigtsbetegnelse er flydende, men medens *pour* + inf. om hensigten i reglen er bundet til sætningssubjektet, knyttes det i denne betydning til paa en friere maade og kan høre til subjektet, objektet eller et andet sætningsled. Infinitivens subjekt er enten ubestemt eller den har som logisk subjekt sætningens subjekt, objekt eller hensynsbetegnelse.

1) Hørende til subjektet:

a) efter *falloir* og lign. α) infinitivens subjekt ubestemt: *Combien de temps faut-il pour monter au Rigi?* (Daudet, Tar-

tarin sur les Alpes 58). *Pour être secouru, il n'est pas besoin de s'humilier, il suffit de souffrir* (Zola, Vérité 311). *Encore faut-il cependant vingt-cinq bonnes minutes pour aller en barque de Talloires à Duingt* (Theuriet, Contes de la Marjolaine 106). *Il faudrait une fameuse poigne pour la rompre* (Zola, Travail 520). β) infinifivens subjekt er sætningssubjektet: *Il en eût fallu dix anciens diplomates de sa force intellectuelle pour trouver en commun la formule d'un remerciement* (Daudet, Tartarin sur les Alpes 14).

b) efter *être* (ofte = en relativsætning): *Ma vie est là pour te répondre* (Ohnet, Le crépuscule 21). *Maintenant que le monsieur n'était pas là pour les entendre* (Zola, Vérité 63). *D'Oronge n'est pas là pour faire le dauphin* (Gyp, Autour du divorce 381).

Anm. Om *pour* + inf. i «passiv» betydning se § 8.

Ligeledes efter *rester*: *Que reste-t-il, pour rattacher à l'existence la misérable créature pensante, sinon le culte du beau?* (Ohnet, Le crépuscule 9). — *Il ne lui restait que trois mois pour le préparer* (Daudet, Sapho 22).

c) Efter *il y a, il se trouve, il se rencontre*: *Et dire qu'il y a des écoles nationales pour nous fournir de ce genre de pédagogues* (Daudet, L'immortel 84). *Ainsi, dans deux cents ans, trois cents ans, lorsqu'on parlerait de Tartarin, il se trouverait des Astier-Réhu, des Schwanthaler pour soutenir que Tartarin n'avait jamais existé* (Daudet, Tart. sur les Alpes 107). *Ce qui m'étonne, c'est qu'il ne se soit pas trouvé un gaillard intelligent et brave pour tirer parti de toute cette immense propriété* (Zola, Fécondité 240). *Quelqu'un s'est rencontré pour écrire que . . .* (Clémenceau, L'iniquité 70—71).

Særlig hyppigt efter *il n'y a —*. *La justice est sociale. Il n'y a que de mauvais esprits pour la vouloir humaine* (France, Crainquebille 42—43). *Il n'y a que la légèreté française pour prendre ces compilations au sérieux* (Daudet, L'immortel 83). *Il n'y a que lui, pour m'avoir crié «Imbécile», avec cette voix-là* (Zola, Vérité 736). *Il n'y a que le mari pour ne pas savoir où passent les gains* (Zola, Travail 397). *Il n'y a que les femmes pour sentir et comprendre* (Xanrof, Juju 227). *Il n'y a que ça pour endormir vos peines* (Mirbeau, Journal d'une femme de chambre 66). *Il n'y a rien*

comme le patriotisme pour saouler les gens (smst. 518). Uden verbum: *Rien de tel pour embellir, élargir la vie* (Daudet, Sapho 27).

d) Efter *suffire* (personligt og upersonligt):

Le souvenir en suffirait pour remplir sa vie (Daudet, Sapho 90). *Des billets dont un seul aurait suffi pour établir que Thérèse était la maîtresse d'Hubert* (Bourget, Cruelle énigme 76). *Un geste d'abandon charmant, qui avait suffi pour rendre aux joues de la jeune fille tout le sang de son cœur* (Zola, La joie de vivre 118).

Anm. *Suffire* forbindes ogsaa med *à*, men sjældnere.

il suffit: Il suffit d'un vilain mari pour me demolir une femme (Gyp, Leurs âmes 138). *Il te suffirait d'un mot, d'un seul, pour l'éclairer* (Ohnet, Crépuscule 245). *Il suffit d'un sot heureux pour me gâter l'univers* (Cherbuliez, Miss Rovel 175).

e) Efter *valoir*:

Est-ce que cela ne vaut pas la beauté, la jeunesse, pour se faire aimer? (Daudet, Numa 137). *Rien ne vaut la rue pour faire comprendre à un enfant la machine sociale* (France, Le livre de mon ami 161). — *Si le crin vaut mieux que la plume pour dormir* (Daudet, Sapho 318).

f) efter *servir*: *Une très haute armoire à glace qui me servait chaque jour, pour me raser* (Maupassant, Le Horla 61). *De petits caoutchoucs fort minces qui me servaient là bas pour faire ma ronde dans le dortoir* (Daudet, Le petit Chose 159).

g) efter *manquer*: *Quand il vous manque un tablier blanc pour servir à table* (France, Le crime de Sylv. Bonnard 10). *Ce que lui manquera toujours pour attaindre au plus haut de son art, c'est la simplicité d'esprit* (samme, Le lys rouge 12). *Qu'est-ce donc qui lui manque pour être tout à fait ravissante?* (Gyp, Leurs âmes 20). *Le temps me manque pour conter les surprises* (Theuriet, Contes de la Marjolaine 265).

Anm. *Pour* + inf. kan stilles i spidsen af sætningen for at betegne, hvortil det i det følgende nævnte tjener: *Pour l'achever, un ciel toujour gris, moutonneux, et une pluie battante* (Daudet, Tartarin sur les Alpes 55). *Pour compléter l'illusion, une petite construction en briques y attenait* (samme, L'immortel 92).

2) hørende til objektet;

a) dette er logisk subjekt for infinitiven (*pour* + inf. da ofte lig en relativsætning).

Le sort me désignait pour conquérir les bonnes grâces de la Marjolaine (Theuriet, Contes de la Marjolaine 7; sml. nedenfor § 9). *Un autre poursuit les protestants, cherche un second Louis XIV pour révoquer à nouveau l'édit de Nantes* (Clémenceau, L'iniquité 9). *Nous avons trois garçons pour servir les clients* (Mirbeau, Journal d'une femme de chambre 514). *Il ne rêvait personne autre qu'elle pour tenir sa maison* (Daudet, Numa R. 50). Sml. uden verbum: *Sans personne pour la soigner et la servir* (Zola, Vérité 607). *Polynésie ce qui signifie: groupe d'îles et n'a rien pour vous alarmer* (Daudet, Port Tarascon 60). *Je n'ai pas encore trouvé d'éditeur pour les imprimer* (France, Le livre de mon ami 121). *J'attends deux messieurs américains pour monter aussi* (Daudet, Tartarin sur les Alpes 302). *L'auteur lui* [fem.] *avait ménagé de longue main, pour succéder à l'alcoolique Christian, un jeune médecin qui ne boit que de l'eau* (La Revue 15. 3. 03, 744). *C'est lui qu'a mis m'sieu Charley dans la maison pour épouser la d'moiselle* (Gyp, Jacquette et Zouzou 234).

b) føjet til objektet for at betegne, hvortil dette anvendes, medens det logiske subjekt for infinitiven enten er ubestemt eller er sætningsobjektet eller hensynsbetegnelsen: *Vous n'avez donc pas d'yeux pour voir?* (Zola, Vérité 447). *N'ayant les dix sous pour prendre un billet* (Daudet, Numa R. 71). *J'ai des poumons pour respirer, des yeux pour voir, non pour pleurer, un cerveau pour lir' tous les livres, un estomac pour l'satisfaire* (Rictus, Soliloques du pauvre 177). *Il n'avait pas un sou pour payer* (Daudet, Formont 319). *Daria n'eut par un seul instant pour s'ennuyer* (Gréville, Mamselka 18). *Nous avons encore beaucoup de temps pour être heureux* (smst. 30). *Je n'aurai que douze jeudis pour te voir avant le printemps, alors?* (Marni, A table 34). *T'aurais trouvé ici, quand même, du vin pour boire, et de la paille pour dormir* (d'Esparbès, La guerre en dentelles 9). *Je t'achèterai une paire de bons souliers pour mettre dedans* (Daudet, Le petit Chose 184). *Lui offrant une paire de chaussons*

de laine pour passer sur ses bottes (samme, Tartarin sur les Alpes 241). *Me fera-t-on l'honneur de m'offrir un peu d'eau pour boire?* (Jacques Richepin, La cavalière II, 5). *La baronne lui abandonnait, pour dormir, une espèce de niche pleine de paille* (Maupassant, Le Gueux). *On lui accorda un jour pour voir Paris* (France, Le livre de mon ami 200). *Lui accordant jusqu'au mois d'octobre pour choisir une carrière* (Zola, La joie de vivre 46). *Les cinq mille francs qu'il me donne pour payer mon ancien loyer* (Gyp, Leurs âmes 144). *Je voudrais vous confier quelque chose pour porter là* (Daudet, Rois en exil 215). *On demandait des officiers pour envoyer au Tonkin* (Ohnet, Sans dot; Jungs læsebog). Naar objektet tillige er objekt for infinitiven kan det gentages foran denne ved et pronomen: *Un anglais les lui avait même prêtés pour les lire en bâteau* (Gyp, Leurs âmes 125). Derved kommer *pour* + inf. til at staa paa overgangen mellem hensigtsbetegnelse og maalsbetegnelse, sml. § 3. Det samme gælder, naar der føjes *y* til infinitiven i tilfælde som: *Demandant des terres pour s'y établir* (Guizot, Récits hist. I 73 (Velhagen & Klasing)); sml. nedenfor § 12.

Kun sjældent forekommer i denne forbindelse passiv infinitiv: *Leur dictant un long récit de son expédition, pour être lu en séance, au club des Alpines* (Daudet, Tartarin sur les Alpes 262).

Anm. Herhen hører ogsaa tilfælde som: *Pour s'orienter, Tartarin n'eut qu' à suivre le long éclat de rire des misses* (Tart. sur les Alpes 68). *Tartarin n'aurait eu qu'à se nommer pour la convaincre* (smst. 71).

3) hørende til andre sætningsled: *Je m'en sers pour prendre mon thé du matin* (France, Le lys rouge 273). — *J'ai besoin de toi pour me consoler* (Daudet, Fromont 279). *C'est à peine s'il eut besoin de la main d'un de ses guides, moins pour le soutenir, que pour lui montrer le chemin* (samme, Tartarin sur les Alpes 315). *C'est sur toi que je compte pour t'informer de temps à temps de ce petit malheureux* (samme, Sapho 90). *On comptait sur le libre amour pour les rendre doux et chastes* (Zola, Travail 560). *Elle a compté sur moi pour lui servir de piédestal* (Lavedan, Le marquis de Priola II, 2). *Ah,*

ouiche! si tu comptes sur ce cadet-là pour comprendre le sentiment (Zola, Terre 514).

§ 7. Som maalsbetegnelse forekommer *pour* + infinitiv ogsaa knyttet til et udsagn i almindelighed uden at høre til noget bestemt led deraf: *Cette passion qui, pour être entretenue et satisfaite, demande des sorties nombreuses* (Mirbeau, Journal 452). *Pour vous trouver tout cela, nous serions forcés de prendre Athènes* (About, Le roi des montagnes 110). Saavel i disse som i flere af de ovenfor nævnte tilfælde kan *pour* + inf. ofte blive ensbetydende med en betingelsessætning. — Særligt kan mærkes *pour* + inf. efter visse reflexive verber. saaledes *s'arranger*:

La petite fortune qu'elle s'était arrangée pour laisser par moitié au collège de Valmarie et à la chapelle des Capucins (Zola, Vérité 601). *Vous vous arrangerez comme vous voudrez pour aller à la campagne* (Marni, A table 220). *Il s'arrangeait pour être toujours prêt* (Daudet, Rois en exil 85).

Paa samme maade efter *s'entendre*: *Ils ne s'entendaient que pour rosser leurs enfants* (Daudet, Belle Nivernaise). *S'entendant pour filer derrière ses talons* (Daudet, Numa R. 267).

Verber med betydningen «bestræbe sig for, skynde sig» forbindes i reglen med *à* eller *de*, men af og til findes *pour*, f. ex. *C'est pourquoi les salons et les coteries s'efforcent pour assurer contre tous à ceux dont ils ont pris les intérêts, le monopole de la vente* (Ernest Charles, La litt. d'aujourdhui 16). —

I visse tilfælde svækkes betydningen af *pour*, saa at det ikke betegner maalet for handlingen, men den ledsagende omstændighed, f. ex. *C'est ainsi qu' Excourbaniès, qui a l'air d'un conquistador compagnon de Pizarre, vend de la mercerie, roule des yeux flamboyants pour débiter deux sous de fil* (Daudet, Tartarin sur les Alpes 51). *Rien que pour prononcer ces mots si simples, leurs voix étaient émues* (samme, Fromont 246).

§ 8. *Pour* + inf. forekommer ogsaa isoleret: *Pour lire au Bain. Pour lire au Couvent* (bogtitler). *Pour remettre, au cas où il m'arriverait malheur, à madame la baronne Herlaut* (Lesueur, La fiancée d'outre mer 181; udskrift paa et brev). — I samme betydning ogsaa efter *être*: *C'est pour emporter?* (Lavedan, Les beaux dimanches 111; «Vil De ha det med?»).

Ved intransitive verber betegner *pour* da blot det fremtidige: *Pour paraître incessamment: Les influences celtiques par Roesler* (boghandlerannonce). *Pour* + inf. danner saaledes et slags

futurum participium, der ogsaa forekommer i sætningsforbindelse: *Je suis pour partir.*

§ 9. *Pour* + inf. betegner endvidere en bestemmelse efter forskellige participier:

préparé: *Six ou sept ans de culture littéraire donnent à l'esprit bien préparé pour la recevoir une noblesse, une force élégante, une beauté qu'on n'obtient pas par d'autres moyens* (France, Le livre de mon ami 157—58). *Mal préparé pour se défendre* (Theuriet, Contes de la Majolaine 103).

Medens *à* endnu bruges ved siden af *pour* i dette tilfælde, er *pour* ene anvendelig i følgende:

désigné: *Qui étaient seuls désignés pour résister à son avilissante influence* (Ernest-Charles, La litt. d'aujourd'hui 11, anal. 114).

né: *Il y a des gens qui sont nés pour devenir des hommes politiques* (Theuriet, L'amie de Noël Trémont 8); *à* er forældet ifølge Dict. Général.

fait: *Un coin fait pour lire Manzoni et s'adorer* (Lavedan, Mamzelle Vertu 120). *Il n'était guère fait pour inspirer la confiance* (Zola, Terre 323). *Deux êtres peu faits pour vivre ensemble* (Daudet, Numa R. 38).

Anm. Undertiden føjes *pour* + inf. til et substantiv med samme betydning som *fait pour: Voici une scène pour fendre l'âme* (Loti, Derniers jours de Pékin 22). *La mort de Machaume apprise vers cette époque semblait une coïncidence pour justifier son tourment* (Daudet, Sapho 226).

§ 10. Efter verbet *être* anvendes *pour* + inf. ganske almindeligt i den nysnævnte betydning »skikket til«:

a) uden nægtelse: *Tous ces détails sont pour vous montrer comment l'éducation d'aujourd'hui façonne une âme d'enfant* (La Revue 1 déc. 1902, 575). *Le dernier mot de la circulaire est pour autoriser certaines confusions* (R. de Gourmont, Le problème du style 257). *Ce petit roman était pour me rassurer* (La Revue 15 mars 1903, 710). *Enfin, vous êtes comme pour passer à la revue* (Lavedan, Les beaux dimanches 116).

b) med nægtelse: *Cette pensée n'était pas pour le mettre à l'aise* (Daudet, Sapho 8). *Cette façon de mourir n'eût pas été pour me déplaire* (Gyp, Mr. de Folleuil 2). *Cette ressemblance qui n'est pas pour te déplaire* (samme, Leurs âmes 71). *Mais ce déployement de forces n'était pas pour arrêter l'intrépide Tartarin* (Daudet, Port Tarascon 21).

Cette franchise un peu brutale n'est pas pour nous déplaire (La Revue 1 jan. 1902, 92). *Cela n'est pas pour t'effrayer?* (Lavedan, Marquis de Priola II 1).

§ 11. *Pour* anvendes med infinitiv i betydningen «angaaende», «med hensyn til» (ikke altid tydelig forskellig fra den finale betydning), f. ex. *Il fit marché avec un négociant anglais pour introduire en contrebande une forte partie de marchandises prohibées* (Mérimée, Lettres d'Espagne). *Il m'en semble mourir, comme pour changer de gouvernement ou de domestique: on sait ce qu'on quitte, on ne sait pas ce qu'on aura* (La Revue 1. 11. 1902, 343). — *Ayant des idées pour refaire d'un coup la société* (Zola, Terre 324). *S'il fait des façons pour le reprendre* (Daudet, Belle Nivernaise). *On a eu beaucoup de peine pour le saisir et le garrotter* (Maître phonétique 1902, 110).

Særligt mærkes følgende tilfælde:

1) *Pour* + inf. staar i spidsen af sætningen til forstærkelse af verbet: *Pour être volés. nous le sommes* (Zola, Terre 510). *Pour le savoir, vous le savez aussi bien que moi* (Gyp, Israël 199). *Pour vêler, a vêlera, mais on ne peut pas savoir au juste quand a vêlera* (Huysmans, En Rade 23; vulgærsprog). Sml. *Pour un endroit propre, c'est un endroit propre* (France, L'affaire Crainquebille 26).

Hertil ogsaa tilfælde som: *Je suis sûre, moi, que M. d'Argonne n'a jamais trompé Christiane . . . il est bien évident qu'il est occupé de toutes les femmes qu'il rencontre . . ., mais pour la tromper, tromper . . . jamais!* (Gyp, Leurs âmes 17—18).

2) efter verbet *gêner* (sml. *sa difformité le gênant pour ses conquêtes* Daudet, L'immortel 328): *Ça me gêne pour monter* (Lavedan, Les beaux dimanches 179). *Son cœur le gênait pour parler* (Daudet, Rois en exil 171). *Ça me gênerait beaucoup pour la soigner* (Gyp, Mr. de Folleuil 56). *Ça me gênerait pour répondre* (smst. 117). *Ce qui ne nous a jamais gênés, au reste, pour dîner régulièrement chez elle* (Daudet, L'immortel 320).

Paa samme maade efter reflexivet: *Elles ne se gênaient pas pour le traîter de grossier personnage* (Bouchard, Histoire d'un baiser 59) og efter participiet: *La mine gênée d'Hettéma pour parler de cette question* (Daudet, Sapho 350). Hertil: *L'air embarrassé pour répondre* (Zola, Terre 292). *Elle se fût trouvée bien embarrassée pour expliquer ce qui lui avait déplu* (Gréville, Mamselka 255).

3) i en række tilfælde, hvor *pour* + inf. træder i stedet for en subjektsinfinitiv:

a) *Tous deux nous parlions le moins possible, parce que c'était le diable pour s'entendre* (Lavedan, Mamzelle Vertu 303). *Quand on est enfoncé dans une mauvaise route, c'est le diable pour se remettre en bon chemin* (Daudet, Port Tarascon 309). *Mais le devoir, c'est le diable pour le découvrir* (France, Le lys rouge 37).

b) *Il lui en coûta positivement pour retenir la confidence* (Daudet, Numa R. 129). *Il coûtera bon pour l'avoir* (Mérimée, L'enlèvement de la redoute). *Cela coûte pour l'obtenir — et surtout pour la rendre* (Delvau, A la porte du paradis 142). — *Combien c'était cher à Paris, pour être enterré agréablement* (Lavedan, Mamzelle Vertu 13).

c) *Il est tard pour venir me voir* (Maupassant, Le Horla 152). *Ça serait-il ben long pour l'avoir?* (Lavedan, Les beaux dimanches 119). Sml. § 16.

§ 12. Efter substantiver anvendes *pour* + inf. paa samme maade som i de § 7 anførte tilfælde, blot med den forskel, at infinitiven ikke er knyttet til udsagnet, men specielt til substantivet: *Documents pour servir à l'étude des dialectes roumains* (bogtitel), *Sans yeux autour pour le guigner* (Daudet, Belle Nivernaise). *Sans gants pour conduire* (Mirbeau, Journal 9). *Sans une épaule pour pleurer* (Daudet, L'immortel 346). *Un vrai temps pour faire de bon foin* (Zola, Terre 127). *Sa fameuse invention* [apparat] *pour ferrer les pieds des militaires* (Daudet, Tartarin sur les Alpes 316). *A la bouche violente, sans un poil de barbe pour la cacher* (Daudet, Rois en exil 46). *Les boules pour amuser ses enfants, les verges pour les corriger* (Larroumet, La comédie de Molière 13). *Il y a un banc pour s'asseoir, une tente pour s'abriter* (Daudet, Belle Nivernaise). *Un chat qui ne vaut pas la corde pour le fondre à l'eau* (Zola, Terre 45). *Il connaissait tous les trous pour pénétrer dans les bâtiments* (Maupassant, Le Gueux). *Mais c'est pas un endroit pour vous entretenir de mes affaires* (Theuriet, Contes de la Marjolaine 86). *Je ne suis pas une femme pour te faire honneur dans ton monde* (Lavedan, Les beaux dimanches 271). Undertiden tilføjes *y*: *il lui fabriqua une petite cage, pour y enfermer des grillons* (Zola, Terre 426). *Avec un trèfle découpé, pour y passer les mains* (France, L'anneau d'améthyste 184).

Anm. 1. Anderledes beskaffen er udtrykket *un roi pour rire* (Daudet, Rois en exil 459), hvor *pour rire* er rent adjektivisk, uddraget af det almindelige udtryk *c'est pour rire* (f. ex. Daudet, Tart. sur les Alpes 276; Mirbeau, Journal 508; sml. *elle les lui donna, pour rire* Zola, Terre 172). I folkesproget siges ogsaa *pour de rire* i analogi med *pour de bon.*

Anm. 2. Mærk forholdet til *à* + inf., der betegner det samme, f. ex. *pipettes à fumer le kif et l'opium* (Daudet, Tart. sur les Alpes 46), *L'Empereur n'était pas un homme à inspirer des passions* (Gyp, Mr. de Folleuil 112), men som i de fleste tilfælde kun anvendes i visse fastslaaede forbindelser, der nærmest har karakter af sammensætninger som *machine à coudre, fer à repasser, tabac à fumer* osv. — I tilfælde som *cette cheminée à brûler des arbres* (P. & V. Margueritte, Les deux vies 3) foreligger en anden anvendelse af infinitiven: ikke «denne kamin til at brænde træer i» men «denne kamin, der var saa stor, at man kunde brænde hele træer i den», sml. *un feu à rôtir un bœuf* o. s. v.

§ 13. *Pour* + inf. forekommer endvidere paa samme maade efter abstrakte substantiver, der ellers forbindes med *à* eller *de* + infinitiv:

chance: *J'aurais plus de chances pour rencontrer la Fortune* (Daudet, Le petit Chose 168). *L'enfant avait peu de chances pour vivre* (Marni, Celles qu'on ignore 54). *Nous avons donc des chances pour ne pas voir le monstre humain déchaîné* (Ohnet, Crépuscule 73).

condition: *Sans doute ce sont là de mauvaises conditions pour rendre la vraie justice* (Daudet, Port Tarascon 287). *Le XXe siècle s'ouvre dans les meilleures conditions pour avoir une littérature vraie* (La Revue 1 avril 1902, 87). — Sml. *En voilà un qui avait tout pour être charmant* (Gyp, Leurs âmes 87). *Lorsqu'on a tout pour être heureux* (Zola, Terre 301).

courage: *Sans courage pour suivre le mensonge* (Daudet, L'immortel 204). *Cela lui donnera du courage pour souffrir* (Mérimée, Colomba 209).

effort: *Un effort intellectuel pour rendre justice à des hommes qu'il sent très différents de lui* (Revue critique 1904, 57). *Tous ses efforts pour bien faire* (France, Le crime de Sylv. Bonnard 152). *Sans aucun effort pour l'arrêter* (Daudet, Sapho 310). *Les efforts de deux autres pour le sauver* (Zola, Vérité 132).

Anm. Den nærmere forbindelse mellem *effort* og *pour* + inf. er udviklet af tilfælde som *faire des efforts pour*, hvor *pour* opr. hører til verbet (*l'effort qu'il fit pour y résister* Sapho 167). Samme bemærkning gælder flere af de her nævnte tilfælde.

force: *Sans force pour soulever un doigt* (Zola, La joie de vivre 399). *La force me manquait pour dormir* (About, Le roi des montagnes 131). *Sans force pour reprendre la querelle ni faire la chambre propre autour d'eux* (Daudet, Sapho 94). *Tant qu'un peu de force me reste pour le dire* (Zola, Vérité 552).

occasion: [*Il*] *jugea l'occasion bonne pour ôter la parole à Delbos* (Zola, Vérité 142). *Il lui serait facile de saisir l'occasion pour la* [sc. lønnen] *diminuer* (Lavedan, Mamzelle Vertu 20). *Guettant une occasion pour reparler de l'affaire* (Zola, L'assommoir 373). *Belle occasion pour en finir avec la vie!* (Daudet, Tartarin sur les Alpes 330). *Une occasion excellente pour le faire sauter* (Zola, Terre 361). *Alors, vous comprenez, bonne occasion pour écraser la laïque* (Z. Vérité 89).

prétexte: *Cette invention lui servait de prétexte pour revoir la jeune fille* (Daudet, Tart. sur les Alpes 263). *La peinture lui était un bon prétexte pour causer de tout près avec la jeune fille* (Daudet, Numa R. 35). *Un prétexte en somme pour le retenir* (D. L'immortel 294). *Elle eut plus d'un prétexte pour ne pas sortir* (D. Sapho 216). *Ce leur avait été un prétexte pour disposer une petite pièce tout orientale* (Bourget, Cruelle énigme 19). *Je n'aurai plus de prétexte pour rester à Paris* (France, Le lys rouge 317).

raison: *le comte avait les plus fortes raisons pour être troublé* (Bourget, Cruelle énigme 4). *J'ai une bonne raison pour prendre aujourd'hui mon vieux jonc* (France, Le crime de Sylv. Bonnard 143). *Il avait ses raisons pour trouver la vie bonne* (Daudet, L'immortel 257). *Ce n'est pas une raison pour venir* (Meilhac et Halévy, Le mari de la débutante II 3). *Raison de plus pour nous parler d'un peu plus loin* (smst. I 7). *Raison de plus pour le choisir* (Gyp, Autour du divorce 162). *Raison de plus pour la forcer à faire un beau mariage* (Zola, Travail 497). *Était-ce une raison pour la mettre nue comme un ver?* (Zola, La joie de vivre 122).

répugnance: *La respectueuse répugnance qu'on témoignait pour déranger un si important personnage* (Daudet, Tartarin sur les Alpes 108). *Leur instinctive répugnance pour venir en aide aux plus infirmes* (Revue d. d. Mondes, févr. 1901, 769).

tentative: *Mes timides et secrètes tentatives pour franchir le seuil auguste* (Daudet, Trente ans de Paris 18). *Après deux tentatives pour se rapprocher de Tartarin* (D. Tartarin sur les Alpes 313). *Toutes les tentatives pour le retirer furent vaines* (smst. 243).

Foruden disse mere eller mindre hyppige tilfælde kan desuden nævnes:

Colomba qui avait fait quelque résistance pour se mettre à table (Mérimée, Colomba 46—47). *Notre pays, où on a moins de facilité qu'en Allemagne pour se tenir au courant de la science* (G. P., i en anmældelse). *Elle avait donc bien des titres pour rester historique* (Despois, Le théâtre fr. sous Louis XIV 26). *D'une adresse remarquable pour tirer des gens et des choses le plus de bénéfice possible* (Zola, Vérité 226). *J'ai vraiment des dispositions particulières pour jouer les confidents de comédie* (Mirbeau, Les 21 jours d'un neurasthénique 115). *Pensez très bien, écrivez très bien. C'est-là l'unique secret pour plaire à vos lecteurs* (France, Le livre de mon ami 268). *Non que ses motifs pour rechercher Audent ne fussent simples* (Rosny, Thérèse Degaudy 53). *Le curé savait bien les ressources pour conduire et tenir les hommes* (Maupassant, Une vie 234). *Il signale quelques remèdes pour les rendre moins fréquentes* (La Revue 1 avril 1902, 115).

§ 14. Ved kortfattethed i udtrykket føjes undertiden en hensigtsinfinitiv umiddelbart til et substantiv, f. ex. *Son geste pour le retenir* (Daudet, Sapho 167) = *le geste qu'il fit pour le retenir. Tout ça des inventions pour te faire partir* (smst. 142). *Ces manœuvres d'une légalité douteuse, pour avoir le domaine et la fortune* (Zola, Vérité 132). *Toutes leurs machines pour se passer des patrons* (Zola, Travail 489). *Ses phrases pour la décider* (Daudet, Numa 100). *Ce n'est pas une ruse [que tu inventes] pour me quitter?* (Revue des deux mondes 15 sept. 1901, 304).

§ 15. En række adjektiver forbindes med *pour* + inf. i tilfælde, hvor ellers *à* eller (sjældnere) *de* har været brugelig (men dog aldrig i tilfælde som *un homme difficile à tromper*):

admirable: *Le temps est admirable pour se promener* (Maupassant, Bel-Ami 107).

adroit: *Vous n'êtes pas très adroit pour cacher vos sentiments* (France, Le lys rouge 333).

bon: *Est-ce que Delphin n'était pas bon pour servir la patrie?*

(Zola, La Terre 450). *Mon vieux Crainquebille, t'es plus bon que pour lever le coude* (France, Crainquebille 55).

compétent, incompétent: *je ne suis pas compétent pour le dire* (Maître phonétique 1902, 131). *Je serai tout à fait incompétente pour vous parler de l'enseignement scientifique* (Kromann, 100 fr. Breve 19—20).

difficile: *l'singe, qu'y paraît qu'est ordinairement pas difficile pour se marier* (Gyp, Jacquette et Zouzou 127).

excellent: *Un frein moral, excellent pour arrêter les femmes sur la pente de la trahison* (Zola, Vérité 72).

fort: *[Elle] se trouva ensuite moins forte pour se défendre* (Theuriet, Contes de la Marjolaine 100—101). *Après ça il a été plus fort pour les punir* (Maître phonétique 1902, 31).

impuissant: *Les paroles sont impuissantes pour reconnaître un tel service* (Labiche, Voyage de M. Perrichon II 10).

infaillible: *Elle finit . . par trouver un moyen qui lui parut presque infaillible pour arriver à une explication* (Bourget, Cruelle énigme 235—236).

libre: *Elle comptait aussi être de la sorte plus libre, pour faire sa malle le lendemain* (Zola, La joie de vivre 324). *Nous serons plus libres pour causer* (Daudet, Tartarin sur les Alpes 115). *Toute la place resta libre pour jouer* (samme, Belle Nivernaise).

nécessaire: *Il n'avait ni la liberté d'esprit, ni la logique nécessaires pour discuter les fables de son journal* (Zola, Vérité 429; sml. smst. 570: *il acceptait que des générations fussent nécessaires, afin de tirer la France de son engourdissement*). *Il n'avait pas . . . l'énergie nécessaire pour mettre un peu d'ordre dans une affaire si compliquée* (Zola, Travail 428). *Il avait la force d'âme nécessaire pour se rendre impénétrable* (Mérimée, Colomba 30).

paresseux: *Il est d'ailleurs si paresseux pour écrire* (Mérimée, Colomba 139). Le Dict. général angiver *à* og *pour*.

pire: *Nous sommes pires que des geôliers pour nous voler les rations* (La Revue, mai 1903, 410).

prêt: *Le logement est prêt pour le recevoir* (Delvau, A la porte du paradis 96). *C'est comme ça que tu es prête pour déjeuner?* (Marni, A table 268). *A peine un peu pâlie par l'exil, mais ses vrilles toutes prêtes pour grimper* (Daudet, Les rois en exil 452).

seul: *elle était seule pour travailler à présent* (Daudet, Fromont 293).

souverain: *cet éblouissant petit-lait d'Arvillard souverain pour calmer les nerfs et satiner la peau des baigneuses* (Daudet, Numa 225).

supérieur: *C'est en ce point que les langues artificielles sont infiniment supérieures aux idiomes vivants pour remplir la fonction spéciale de langage auxiliaire* (La Revue, janv. 1902, 13).

utile: *Dupuis lui serait utile pour occuper son mari* (Gyp, Leurs âmes 161).

zélé: *Si c'était là le service militaire, il n'y a pas de jeune Français qui ne fût très zélé pour l'accomplir* (Gohier, L'armée contre la nation 19).

d'accord: *Ils étaient d'accord pour s'occuper* (Kahn, Les petites âmes pressées 167). *Chacun est d'accord pour déclarer que . . .* (Mirbeau, Journal d'une femme de chambre 45). *C'est dommage que tous les Français ne sont pas d'accord pour réclamer la justice impartiale pour tous* (Clémenceau, L'iniquité 110).

sans égal: *Il [Zola] est sans égal pour peindre tout ce qui est confus et démesuré* (Lanson, Hist. de la litt. franç. 1054). Sml. ovenfor *sans force pour.*

§ 16. Endelig anvendes *pour* + infinitiv i final betydning efter flere adverbier:

suffisamment: *Elle était suffisamment instruite pour ne rien ignorer* (Zola, La joie de vivre 188).

assez: *Elle est assez simple pour croire que la raison s'augmente avec les années* (France, Le crime de Sylv. Bonnard 121). *Soyez assez bon pour calculer ce que peuvent valoir votre foin et vos pêches* (Cherbuliez, Miss Rovel 26; det normale udtryk for dansk «vær saa god at . .»). Undertiden *juste* paa samme maade: *Son logis, grand tout juste pour y dormir et s'y asseoir* (Maupassant, Bel-Ami 95).

Anm. Gammeldags og meget sjældent er *de* efter *assez: Tu ne me penses pas assez barbare, si je suis fâché avec ses dames, de vouloir que vous le soyez aussi?* (Zola, Vérité 210).

trop: *Ce n'était pas trop de deux ou trois confrères pour le retenir* (Daudet, L'immortel 313). Særlig mærkes, at *pour* + inf. regelmæssigt anvendes i stedet for en subjektsinfinitiv med *de* efter *il est trop tard: Il est trop tard pour prendre le train* (Maupassant, Bel-Ami 371). *Il est trop tard, je le crains, pour réparer ma faute* (Zola, Verité 301). *Il est maintenant trop tard pour revenir sur cette*

question (Kromann, 100 fr. breve 32). — Men: *c'est déjà trop d'être venu ce soir.*

Anm. 1. Efter *trop* + adjektiv følger *à* (eller *pour*) + inf., naar infinitiven hører til adjektivet: *Trop subtil à lui tirer sa signature, quand il avait besoin d'argent* (France, Le lys rouge 27), eller *de* + inf. i tilfælde som *je serai trop heureux de vous être utile,* hvor *trop* staar i betydningen «særdeles» (literært og gammeldags).

Anm. 2. Som oftest har infinitiven fælles subjekt med sætningsverbet, men det er ikke nødvendigt, f. ex.: *Il m'a déclaré tout à l'heure que les affaires allaient trop mal pour les continuer en France* (Daudet, Les rois en exil 263).

bien: *Il sera très bien ici pour préparer son discours* (Daudet, Numa Roumestan 201). — *Tu es bien faible pour porter des liqueurs fortes* (Champsaur, Dinah Samuel 381). *Très beau, il semblait bien épais et vulgaire pour plaire à une esthète* (France, Le lys rouge 4).

très: *Il faisait très froid pour rester assis* (Ohnet, Sans dot; Jungs læsebog).

à l'aise, à merveille, à temps, à propos, à point:

Nous serons d'autant plus à l'aise pour procéder à votre petite enquête (Revue bleue 1902, 68 b). *Nous serons plus à l'aise pour causer* (Theuriet, Contes de la Marjolaine 86). *Nous y serons à merveille pour causer* (Cherbuliez, Miss Rovel 133). *Hettéma se précipite, arrive à temps pour lui arracher de force le flacon de laudanum* (Daudet, Sapho 330). *Il se hâtait de descendre de chez lui à temps pour prendre le courrier lui même* (Bourget, Cruelle Énigme 115). *Le Corfiote survint à propos pour me dispenser de répondre* (About, Le roi des Mont. 143). *Mme Simons arriva juste à point pour voir les soldats* (smst. 172).

§ 17. I det literære sprog forekommer *pour* + inf. som rest af ældre sprogbrug i stedet for en aarsagssætning med *parce que,* men kun i perfektum:

Il y a des livres qu'il reconnaît pour les avoir lus (Daudet, From. 261). *Condamné à une dure peine pour avoir tué un gendarme* (Zola, Travail 610—611). *Pour s'être bourrés de framboises, Excourbaniès et Bravida commençaient à souffrir cruellement* (Daudet, Tartarin sur les Alpes 218). *Un jour, pour s'être oubliée jusqu'à donner du grain aux poules, elle faillit avoir la tête fendue* (Zola, Terre 378). *Me sentant la tête un peu lourde pour avoir trop valsé* (Lavedan, Mamzelle Vertu 324). *Napoléon n'est remarquable que pour avoir donné un coup de*

pied dans le centre de Volney (France, Le lys rouge 54). *Fameux pour avoir détourné dans un ministère les fonds secrets d'une année entière* (samme, L'anneau d'améthyste 112—113). Henført til objektet: *On m'a révoqué pour avoir dit tout haut ce que je pensais* (Zola, Vérité 306), til hensynsobjektet: *Quelle reconnaisance ses nièces lui devraient pour s'être résignée à ce métier de chien* (Zola, Terre 384).

§ 18. I forbindelse med en nægtelse faar denne aarsags-infinitiv af sig selv indrømmende betydning (sml. «fordi han er fattig, behøver han ikke at være en bedrager»). *Vois-tu, pour avoir modelé quelques méchantes figures, je ne suis pas un sculpteur* (France, Le lys rouge 303). *Il savait que Mme Castel, pour être en apparence plus maîtresse d'elle que sa fille, n'était guère plus sage* (Bourget, Cruelle énigme 16). *Cette ferveur nationale, pour être apaisée, subsiste cependant* (Ernest-Charles, La litt. d'aujourd'hui 239). *Pour être mieux composé que les deux romans antérieurs, le Mariage de minuit n'en a pas moins une ordonnance assez irrégulière* (La Revue 15. 4. 03, 223). *Pour être fée, on n'en est pas moins femme, me disais-je* (France, Le crime de Sylv. Bonnard 116).

Denne brug af *pour* + inf. er ligesom den i § 17 nævnte væsenlig literær. Naar man af og til i texter, der gengiver det alm. omgangssprog træffer udtryk som *Pour être critique, on n'en est pas moins homme* (Marni, A table 80) kan man heri, som i det sidste af ovenfor nævnte exempler, se en reminiscens fra den berømte replik i Molières Tartufe III 3: *Pour être dévot, je n'en suis pas moins homme.*

§ 19. *Pour* + infinitiv kan træde i stedet for en begrundende aarsagssætning med *puisque:*

Il faut que mademoiselle Préfère vous aime beaucoup pour être devenue tout d'un coup si bonne avec moi (France, Le crime de Sylv. Bonnard 215). *Sommes-nous en carnaval pour la promener de la sorte?* (Mérimée, Lettres d'Espagne; = *puisque tu la promènes*). *Elle disait qu'on voulait donc la voir mourir, pour la laisser si longtemps sans secours* (Zola, La joie de vivre 380). *A qui donc peux-tu écrire pour en* [sc. *de papier*] *user tant?* (Mirbeau, Journal d'une femme de chambre 46). *Qu'avait-il de si pressé, de si grave à lui dire, pour venir jusque-là dans ce guêpier d'ennui?* (Daudet, L'immortel 195—196). *Eh! qu'a donc le colonel, pour sortir ainsi tout éperdu, sans voir personne?* (Legouvé, La fleur de Tlemcen sc. 10).

Oprindelsen til denne anvendelse af *pour* + infinitiv maa søges i den finale betydning deraf. Siger man *il faut être bête pour faire cela*, betyder det, at der til udførelsen af den og den handling, som fremstilles som en mulighed, kræves en vis dumhed. Men samme sætning kan ogsaa anvendes, naar handlingen foreligger som et faktum, f. ex. *il faut que ton mari soit fou pour te charger d'une commission pareille* (Daudet, rois en exil 380), *Faut-il être bête pour se tuer!* (Zola, La joie de vivre 447), og handlingens indtræden kommer da til at staa som en forklaring af den fremsatte paastand; sml. samme forhold ved at-sætning med *pour*: *pour que le préfet se soit dérangé, il faut que vous soyez un fameux scélérat* (Daudet, Tartarin sur les Alpes 287). Det samme gælder i tilfælde som: *Qu'avaient-ils fait pour être punis de la sorte?* (Zola, Terre 111). *Une blonde qui devait avoir du dévouement, pour consentir à s'enterrer dans ce pays de loups* (Zola, La joie de vivre 87). Efter verbet *avoir* plejer *à* + inf. regelmæssigt at anvendes i denne betydning: *Qu'as-tu à pleurer?* betyder opr. «Hvad har du at græde (for)?» hvilket gaar over til «Hvad fejler du, at du græder?», hvorefter *à* + inf. kan anvendes begrundende (epexegetisk) paa samme maade som *de* + inf., f. ex. *Que tu es drôle, à faire cette tête-là avec moi* (Zola, Fécondité 299). Imidlertid konkurrerer *pour* + inf. ogsaa paa dette punkt med *à* + inf.: *Qu'a-t-il donc pour être si glorieux? Son nom, son titre?* (Daudet, Rois en exil 202). *Qu'avez-vous pour pleurer ainsi?* (Holl, Les deux idoles 193). *Je lui demandais ce qu'elle avait l'autre jour pour pleurer ainsi* (smst. 123).

§ 20. Som ovenfor nævnt kan *pour* + inf. forekomme i de fleste af de betydninger, hvori *pour* ellers forbindes med nominer (cf. § 6, 3 første sætn., § 11). Saaledes: *Bien qu'il passât pour avoir beaucoup de «denrée»*, (Daudet, Belle Nivernaise) ≠ *passer pour honnête homme.* — *J'aurais donné dix ans de ma vie pour n'avoir pas fait ce voyage* (Daudet, Fromont 375) ≠ *on ne donne rien pour rien.* — *Les vieilles pantoufles que tout le monde reconnaît pour vous avoir appartenus* [sic!] (Mirbeau, Journal d'une femme de chambre 282) ≠ *son mari qu'elle connaissait pour vindicatif* (Musset, Confessions 58). — *On en sera quitte pour la consoler* (Marni, Celles qu'on ignore 33). *Ferray, qui en serait quitte pour supporter les frais de son enterrement* (Cherbuliez, Miss Rovel 95) ≠ *en être quitte pour la peur.* — *Vous n'en mourrez pas pour l'avoir d'vant vous* (Gyp, Israël

146). *La Jungfrau ne perdrait rien pour attendre* (Daudet, Tartarin sur les Alpes 221). *Giudice ne perdra rien pour attendre* (Mérimée, Colomba 86) ≠ *On ne meurt pas pour un jour d'abstinence* (Feuillet, Roman d'un j. h. pauvre 45). — *Cent cinquante votèrent pour rester avec Tartarin* (Daudet, Port Tarascon 137) ≠ *voter pour le service obligatoire.*

§ 21. De foregaaende afsnit viser gennemgaaende en forkærlighed for *pour* + inf. i stedet for *à* + inf. i adskillige tilfælde. Folkesproget gaar endnu videre, idet *pour* + inf. der ogsaa forekommer i tilfælde som: *Faut pas que tu croies qu' Alain est malade pour mourir* (Gyp, Jacquette et Zouzou 10). *A s'mettra pour prier* (Rictus, Les soliloques du pauvre 68).

De illustrerede Haandskrifter af Terents.[1]

Af J. L. Ussing.

Varro havde, som bekendt, paa sine gamle Dage udgivet et Skrift, som hed *Hebdomades sive de Imaginibus*, hvori han afbildede 700 berømte Mænds Portræter med tilhørende Epigrammer. En saadan Meddelelse af Portræter maa have været noget Ualmindeligt, siden Plinius XXXV 11 kunde omtale det som en velsignelsesrig Opfindelse, *benignissimum inventum*, at han *non passus est intercidere figuras aut vetustatem ævi contra homines valere, inventor muneris etiam Dis invidiosi, quando immortalitatem non solum dedit, verum etiam in omnes terras misit, ut præsentes esse ubique ceu Di possent.* Denne høittravende Deklamation bragte en Tid Fortolkerne til at tænke sig, at han maatte have opfundet Træsnit eller Farvetryk eller en anden af de mekaniske Reproduktionsmaader, som Nutiden anvender; men disse Fantasier ere for længe siden opgivne, og nu ere Alle enige om at der kun er Tale om en simpel Kopiering ganske af samme Art som Afskrivningen. I mathematiske, astronomiske og techniske Haandskrifter var der fuldt op af Billeder; uden dem kunde Texten ikke forstaaes. Ligesom man udstyrede Bibliothekerne med Buster af Forfatterne, har man sikkert ogsaa undertiden forsynet en anset Forfatters Værker med et tegnet Portræt af ham, og naar man smykkede Vægge og Gulve med Billeder hentede fra Digternes Værker, laa det jo nær ogsaa at medgive deres Haandskrifter lignende Prydelser, saa meget mere som man til Skolebrug plejede at udføre Billedtavler, hvorpaa den trojanske Krig og lignende Sagnkredse vare fremstillede med udtrykkelig Henvisning til de Digtere, der havde skildret dem. Hvor tidlig man er begyndt hermed, kunne vi ikke angive; mulig allerede i den alexandrinske Tid; de illustrerede Haandskrifter, som vi have af klassiske Forfattere, tilhøre Oldtidens Slutning eller Middelalderen, men Originalerne gaa længere tilbage. Som de berømteste af disse Haandskrifter kunne vi nævne: den Ambrosianske Iliade, Wienerhaand-

[1] Harvard Studies XIV, 1903.

skrifterne af Genesis og af Dioskorides, Leydenerhaandskriftet af Aratos, Vaticanerhaandskriftet af Vergil og flere Haandskrifter af Terents. Man har længe været opmærksom paa disse Haandskrifters Betydning baade i antikvarisk og kunsthistorisk Henseende, og de fleste af dem ere enten helt eller delvis udgivne i tidligere Dage; og den nyeste Tid har skjænket os flere fuldt tilfredsstillende Gjengivelser, saasom Hartels og Wickhoffs Wiener Genesis, De Nolhacs Le Virgile du Vatican (1897), Thieles Antike Himmelsbilder, der illustrirte Aratus (1898), hvortil endnu kan tilføies *Westons* Illustrated Terence Manuscripts i Harvard Studies 1903.

Terents har igjennem alle Tider været en af de mest læste Oldtidsforfattere, og der er ingen af dem, af hvem vi have saa mange illustrerede Haandskrifter tilbage. I det ældste og bedste Terentshaandskrift, Cod. Bembinus fra IV Aarh., findes dog ingen Billeder. Disse optræde først i de yngre Haandskrifter, der henføres til en vis Calliopius, hvis Tid vi ikke kjende, og særlig i den Klasse af disse, hvis Hovedrepræsentant er den af Faernus benyttede Cod. Victorianus (Sæc. IX). Det fuldstændigste og bedste af disse Billedhaandskrifter er Cod. Vaticanus 3868 (Sæc. IX). Kun lidet yngre er Parisinus 7899. Som det 3die fortjener at nævnes Ambrosianus (Sæc. X). Disse 3 Haandskrifter har Weston omhyggelig gjennemgaaet, og dertil har han, med Forbigaaelse af alle de andre Haandskrifter og Brudstykker af saadanne, føiet et 4de, meget senere, Cod. Dunelmensis i Oxford (Sæc. XIV). Medens de tidligere Udgaver omfattede hver for sig et enkelt Haandskrift, har han holdt sig til en enkelt Komedie (Phormio) og sammenstillet alle de dertil hørende Billeder i de omtalte 4 Haandskrifter, som han har gjengivet i udmærkede Fotografier. Man faar derved en fortrinlig Oversigt over det hele Stof. Det viser sig da ved det første Øiekast, at disse Billeder ikke ere frie Fostere af Afskriverens Fantasi, men at de hidrøre fra den samme Original, der er kopieret og atter kopieret mangfoldige Gange med større eller mindre Dygtighed og Forstand. Vi faa i Virkeligheden et Billede af Stykkernes Opførelse paa den Tid, da Originalen blev tegnet, om end mere eller mindre afbleget i Tidernes Løb. Vidste vi blot, hvor langt vi turde føre denne Original tilbage i Tiden! I Digterens egen Tid høre disse maskerede Skuespillere ikke hjemme; saa kunde der jo ikke tales om Minespil, som i Phormio v. 210 ff. Maskerne bleve først indførte i Begyndelsen af det første Aarhundrede før Chr., formodent-

lig fordi Theatrenes stadig voxende Størrelse anbefalede at efterligne Grækernes Exempel i denne Henseende. Cicero beretter (de Oratore III 221), at den berømte Skuespiller Roscius endnu i Begyndelsen spillede uden Maske, og at de, der havde set ham saaledes, ikke syntes rigtig om ham, naar han havde Maske paa. Naar Diomedes (Gr. Lat. I 489) tillægger ham Indførelsen af Maskerne, er Kilden til denne Efterretning sikkert Suetonius, om ikke selve Varro; men Billedhaandskrifternes Tid er senere. Den af Leo (Rheinisch. Mus. XXXVIII S. 343 f.) anstillede Sammenligning med pompeianske Malerier synes mig ikke at vise, at de ere samtidige med disse. Vi tør snarere sætte dem til det 3die eller Begyndelsen af det 4de Aarh.; længere kunne vi ikke gaa ned; thi i Donats Tid vare Maskerne igjen afskaffede, se Anm. til Andria 4, 3, 1.

Forrest i Originalhaandskriftet har Digterens Portræt staaet; det findes endnu i Vaticanerhaandskriftet. At det i sidste Instans skulde gaa tilbage til et virkelig authentisk Portræt, er naturligvis ikke at antage. Foran ethvert Stykke ser man et Skab med Hylder, hvorpaa de i Stykket anvendte Masker ere opstillede. Dernæst foran enhver Scene et Billede, hvor Personerne ere afbildede i Række fra venstre til høire, ganske ligesom i Overskriften over Scenen, d. v. s. i den Orden, hvori de tage Ordet. Efter at Billedet var færdigt, har Maleren ogsaa skrevet Navnene over Personerne. Her findes en sjælden Gang Exempel paa at et Par Navne ere ombyttede, en Skjødesløshed som selvfølgelig er uden al Betydning.

Det Flygtige og i de yngre Haandskrifter undertiden helt Karikaturagtige i disse Billeder er ikke i Stand til at berøve dem deres Værd som Vidnesbyrd om Kostumet, Iscenesættelsen og Spillemaaden i Komedierne, og Forfatterne have ogsaa forstaaet at benytte dem, først og fremmest *Wieseler* i hans «Theatergebäude und Denkmäler des Bühnenwesens bei den Griechen und Römern (1851)». Scenedekoration er der saa godt som ikke Tale om; Begyndelsesbilledet i Heautontimorumenos danner en Undtagelse. En Dør, som en af Personerne skal gaa ud eller ind ad, antydes ved to opreiste Stokke med et Tværtræ over ligesom en Galge; først i de allerseneste Haandskrifter, som Dunelmensis, findes Afbildning af en virkelig Bygning med en Port. Men vi gjøre Bekjendtskab med de forskjellige Charaktermasker. De gamle Mænds, og endnu mere Slavernes, udmærke sig ved den overordentlig store Mund, medens Kvindernes og de unge Mænds vise

naturlige og tiltalende Ansigter. Kostumet er det almindelig bekjendte, den lange Tunica med den store Kappe, Pallium over. Hos Slaverne er denne meget lille, egentlig kun en Las eller et Tørklæde, der kunde bindes om Livet; de holde den for det Meste i Haanden. *Leo* (l. l. S. 339) kalder den *κοσύμβη*, jeg veed ikke med hvilken Ret; den synes virkelig at være kaldt pallium; man sammenligne Billedet til Phormio 5, 6 med v. 4 (844): *Sed ego nunc mihi cesso, qui non umerum hunc onero pallio.* Spillemaaden har været voldsom og Gestikulationen overordentlig stærk. Det er interessant at iagttage Overensstemmelsen med Quintilians Behandling af det samme Emne XI 3, 65 ff., skjøndt vi i disse flygtige Billeder ikke fuldstændig kunne følge Veltalenhedslærerens udførlige Drøftelse af Gestikulationsspørgsmaalet. Westons Forsøg derpaa fortjener megen Anerkjendelse.

Den anden Afhandling i Harvard Studies, *J. C. Watson*, The relation of the Scene-headings to the miniatures in manuscripts of Terence, er over 6 Gange saa lang, men Indholdet svarer ikke til Størrelsen. Det vidtløftige statistiske Materiale behøvedes ikke for at godtgjøre Resultater, som dels vare strax iøinefaldende, dels allerede fremsatte af Leo i den ovfr. anførte Afhandling. Roses maa det dog, at han (p. 86) ved Behandlingen af det bekendte Billede til Eunuchus 4, 7 (Wieseler X 5 og Baumeister, Denkmäler d. klass. Alterthums II S. 831 Abb. 914) har forsvaret Wieselers Opfattelse imod Leos. Det er ikke en Sten, som den 2den Slave fra venstre holder i Haanden; her kæmpes ikke med saa farlige Vaaben; det er, som der staar v. 777, en Svamp, *peniculus*, som han har forsynet sig med «for at aftørre det Blod, der vilde flyde». Og det, som den forreste af Slaverne har i Haanden, er heller ikke nogen Svamp; det er en Knut, stemmende med hans Betegnelse som *lorarius*. Derimod har Watson p. 92 f. misforstaaet Billedet til Phorm. 2, 3 (348), og det i fuldstændig Strid med de af ham selv opstillede Regler for Personernes Ordning. Det er kun i Pariserhaandskriftet, at Navnene ere forbyttede; alle de andre have dem rigtige; først Demipho, der beklager sig over den Behandling, han har været Gjenstand for; derefter Geta i Samtale med Phormio, som med forstilt Pathos udraaber v. 351 f.: *Pro Deum immortalium, Negat Phanium esse hanc sibi cognatam Demipho?.* Det er først efter at Phormio er gaaet bort (v. 440), at Demipho henvender sig til de 3 Vidner, *advocati*, som han har

medbragt (350), men som hidtil have været stumme Personer. De fleste Haandskrifter begynde ogsaa en ny Scene v. 441, medens Bembinus betragter det Hele som een, og derfor ogsaa har Vidnernes Navne med i Overskriften v. 348. De illustrerede Haandskrifter have ogsaa afbildet dem her, skjøndt det ikke var strengt nødvendigt, at de havde dem før v. 441.

Anmeldelser.

Paul Shorey, The Unity of Plato's Thought (Særtryk af Chicago-Universitetets «Decennial Publications», First Series Vol. VI). Chicago 1903, University Press. 88 S. 4⁰.

I det sidste Aarhundredes Studier over Platons philosophiske Skrifter møde vi atter og atter den samme Modsætning: Modsætningen mellem en Retning, der betoner Enheden i Platons philosophiske Lærebygning, og en Retning, der bestræber sig for at udfinde Lærens Tilblivelse eller, som man særlig i den sidste Tid har lagt Vægten paa, dens gradvise Omformning. Det Arbejde, som her skal omtales, tilhører fuldt ud den første Retning, uagtet Forfatteren ganske vist ikke er døv for Belæring fra modsat Side. Det indeholder en skarp, tildels endogsaa vægtig, Kritik af mange af de nyere Platonforskeres Hovedpaastande; særlig mod Lutosławski rettes der det ene Angreb efter det andet, og ikke sjælden med fuld Føje.

Ganske vist er Forfatteren i Hovedsagen enig med de moderne Forskere angaaende den chronologiske Ordning af Platons Dialoger; han finder det sandsynligt, at «Staten» er ældre end alle eller de fleste af de «dialektiske» Dialoger («Parmenides», «Sophisten», «Politikos», «Philebos»). Men han betragter det chronologiske Spørgsmaal som temmelig ligegyldigt, idet han bestræber sig for at vise, at, hvad enten vi tænke os Dialogerne affattede i den ene Rækkefølge eller i den anden, er Platons Lære dog allevegne den samme.

Den Maade, hvorpaa Forfatteren charakteriserer den moderne Platonforskning, er ikke ganske retfærdig. Han fremstiller (S. 3) Sagen, som om de sprogstatistiske Undersøgelser, hvorom han udtaler sig meget overlegent, udgjorde Nerven i alle de nyere Forskninger, og som om Sprogstatistikerne efter først ad sproglig Vej at have fastslaaet en bestemt chronologisk Rækkefølge af Dialogerne derefter havde givet sig til at opspore Uoverensstemmelser i philosophisk Henseende mellem de forskellige Dialoger for ad den Vej at vinde Bekræftelse paa de Resultater, som allerede gjennem Sprogstatistiken vare fastslaaede. Men i Virkeligheden er Forholdet det, at de chronologiske Kriterier, som Indholdet frembyder, lige fra Campbell skrev sin Indledning til «Sophisten» og «Politikos», have staaet de sproglige ganske sideordnet og haft ligesaa megen Vægt og Betydning som de. Imidlertid bebrejder Forfatteren sine Modstandere, at de for at bestyrke deres Chronologi gjøre sig skyldige i Overdrivelse af Uoverensstemmelserne mellem de forskjellige Dialogers Philosophi, idet de bilde sig ind at finde Modsigelse i Tanken, hvor der kun foreligger

Uoverensstemmelser i Udtrykkene og i den litterære Form, og han opstiller for sin egen Fortolkning den Regel (S. 5), at vi kun maa antage Modsigelser eller Ændringer i Platons Tankegang i det Tilfælde, at vi ikke kunne give en rationel litterær eller psychologisk Forklaring af Afvigelserne i den Form, hvori Tankerne ere udtrykte.

Hvor kjønt denne Regel end kan lyde, maa den dog som Udgangspunkt siges at være forkastelig, idet den forudsætter som givet eller dog som overvejende sandsynligt Noget, hvorom vi paa Forhaand aldeles Intet kunne vide, — den «begs the question», som Forfatteren idelig beskylder sine Modstandere for. Unægtelig har han Ret i (S. 30), at Bevisbyrden paahviler dem, der hævde, at Platon i Tidens Løb har skiftet Anskuelser, men derfor har han alligevel ikke Ret til at betragte den modsatte Paastand som et gyldigt Udgangspunkt, saa længe indtil den har faaet en efter hans Mening fyldestgjørende Gjendrivelse.

Med Valget af dette Udgangspunkt stemmer ogsaa Afhandlingens hele Økonomi. Den falder i to Dele, idet der først gives en systematisk Oversigt over visse af Platons Hovedlærdomme, og dernæst gjøres et Forsøg paa at vise de enkelte Dialogers Overensstemmelse hermed. Paa den Maade mener Forfatteren at naa til det negative Resultat, at Dialogernes Chronologi kan være os ligegyldig, og at det er umuligt at skjelne imellem forskjellige Udviklingstrin indenfor Platons Philosophi, og han mener tillige, at dette Resultat særlig er af Betydning, fordi det er vundet igjennem en positiv Fortolkning af Platons «virkelige Meninger» (S. 49). — Men dette er en ganske bagvendt Methode. Opgaven maa tværtimod være den at begynde med at undersøge de enkelte Dialoger hver for sig og se at udfinde, hvad Platons «virkelige Mening» er med hver enkelt Dialog; saa maa det bagefter vise sig, om det kan lade sig gjøre at uddrage en Fællesextrakt af dem.

I Enkelthederne maa det indrømmes, at Forfatteren ofte gjør sunde og forstandige Betragtninger gjældende. Hans Formaning om at erindre, at Platon ikke blot er philosophisk Tænker, men ogsaa dramatisk Kunstner og moralsk og religiøs Lærer, saavelsom hans Advarsel mod at glemme, at Dialogerne ere dramatiske Værker, hvor Forfatteren ikke umiddelbart staaer inde for hvert Ord, der bliver sagt — eller ikke sagt (S. 5—6), fortjener alvorlig Opmærksomhed. Desværre glemmer han selv et Sted denne Advarsel, idet han i Anledning af de Steder i «Phædon», hvor Ideerne omtales som hyppig drøftede i Sokrates's Omgangskreds — hvoraf mange have sluttet, at Platon, før han skrev «Phædon», maa have udviklet Ideelæren i andre Skrifter —, bemærker, at Platon til enhver Tid kunde henvise til en hvilkensomhelst Del af sin Lære (S. 35, Anm. 236); han glemmer her, at det jo ikke er Platon, men Sokrates, der taler. Denne Fejl er imid-

lertid saare almindelig i den moderne Platonforskning. — Han har Ret i at betone (S. 6), at vi, naar der i en platonisk Dialog begaaes en logisk Fejlslutning, ikke uden videre have Lov til at slutte, at Platons Logik — hvis Udvikling især Lutosławski har bestræbt sig for at udforske — paa den Tid var mindre fuldkommen, end den senere blev; thi Fejlen kan jo godt være indført af Platon med fuld Bevidsthed. Men i Praxis vil Faren rigtignok i Reglen ikke være saa stor; med lidt god Villie kan man nok af Sammenhængen og vedkommende Dialogs Tendens se, om Platon selv har anseet det fremførte Raisonnement for gyldigt eller ikke. Vi have ganske vist ikke Lov til at slutte, at Platon paa ethvert Punkt af sin Forfattervirksomhed ikke var naaet til andre Resultater end dem, han direkte udtaler; men vi have heller ikke Lov til med Forfatteren at gaa ud fra, at han altid havde hele sit fuldfærdige System i Baghaanden.

Forfatterens Forsøg paa at bortfortolke Modsigelser mellem forskjellige Dialoger ere gjennemgaaende uheldige. Overfor det ofte paaviste Forhold, at der i «Protagoras» optræder fem Kardinaldyder, men i «Staten» og andre senere Dialoger kun fire, bemærker han, at der selv i «Staten» omtales andre Dyder (S. 12). Han forvexler her Dyder og Kardinaldyder; naar Fromheden, som det skeer i «Euthyphron», bliver udelukket fra Kardinaldyderne, er Meningen ikke, at den derved helt bliver «elimineret» (Anm. 58), men kun, at den nu opfattes som en Underafdeling af Retfærdigheden og ikke længere som en selvstændig Kardinaldyd, sideordnet med de fire andre.

Det er jo især med Hensyn til Ideelæren, at man har ment at kunne paavise Modsigelser mellem Platons forskjellige Skrifter. For at slippe ud over disse nødsages Forfatteren til at henvise Alt, hvad der gaaer ud over den simple Lære, at der findes et ubestemmeligt Noget, som kaldes Ideer, til det Mythiskes Verden. Platon «siger os ikke, hvad de ere, men at de ere» (S. 28). Men det er en daarlig Udvej at løse Modsigelserne ved at fremstille hele Læren i taaget Ubestemthed. Ikke bedre slipper Forfatteren fra Modsigelsen mellem «Staten», hvor det Ikke-Værende fremstilles som ganske utilgjængeligt saavel for Forestilling som for Viden (p. 477 A), og «Sophisten», hvor der sondres imellem to Arter af Ikke-Værende, hvoraf den ene, som har sit Væsen i Forskjelligheden, virkelig kan opfattes. Han mener her (S. 53 ff.), at Platon ogsaa i «Staten» var klar over, at Udtrykket «det Ikke-Værende» er tvetydigt, eftersom han ogsaa i «Euthydemos» og «Kratylos» spiller med denne Tvetydighed. Men i saa Tilfælde har Platon rigtignok i «Staten» udtrykt sig med en forbavsende Utydelighed, og der er ogsaa en himmelvid Forskjel paa «Euthydemos» og «Kratylos», hvor Platon driver Gjæk med Sophismer, der ere gjennemskuelige for den sunde Menneskeforstand, og saa «Sophisten», hvor han søger at overvinde de

theoretiske Vanskeligheder, som han saae skjulte sig bag Sophismerne. Ligesaa uforstaaeligt er det, hvorledes Forfatteren (S. 42) kan finde Læren om Sjælens Tredeling forenelig med Udødeligheds-beviserne i «Phædon», hvor der ikke alene ingen Tredeling omtales (thi p. 68 C og 82 C er der Tale om tre forskjellige Slags Mennesker, ikke om tre Sjæledele), men ogsaa det ene Bevis netop bygger paa, at Sjælen er i Slægt med de udelelige Ideer (p. 78 B ff.).

Ogsaa den Indvending, som i «Parmenides» (p. 132 A ff.) rettes mod Ideelæren, at man, naar man skjelner imellem Idee og Virkelighed, bliver nødt til at antage endnu et Tredie (en *τρίτος ἄνθρωπος*), som repræsenterer Forholdet mellem Idee og Virkelighed, o. s. v. i det Uendelige, hvorved Læren reduceres in absurdum, gjør intet Indtryk paa Forfatteren, som bemærker (S. 36, Anm. 244), at den samme Tankegang ogsaa findes i «Staten» (p. 597 C); han overseer her, at i «Staten» tjener den til Støtte for Ideelæren, men i «Parmenides» til dens Kuldkastelse. Det Spørgsmaal, hvem Platon i «Sophisten» mener med «Ideernes Venner», som blive Gjenstand for en temmelig haard Kritik (p. 246 B ff.), berører han slet ikke.

At Platon i Slutningen af «Theætetos» kritiserer den Definition af Viden, der i «Symposion» (p. 202 A) var fremsat uden Skygge af Tvivl, nemlig at Viden (*ἐπιστήμη*) er sand Forestilling (*ἀληθὴς δόξα*) i Forbindelse med *λόγος*, hindrer ikke Forfatteren i at hævde (S. 70), at i Praxis holdt Platon dog altid fast ved denne Definition, som ogsaa kommer frem i «Timæos» p. 51 D. Han har ikke lagt Mærke til, at der i Tidens Løb hos Platon er opstaaet Tvivl, om en saadan Viden ogsaa lader sig realisere for Mennesker. Han hævder (S. 48), at der ikke ligger nogen Modsigelse i, at Platon snart nedsætter den «sande Forestilling» i Sammenligning med Viden, snart priser den som et Trin paa Vejen dertil. Det er ogsaa i og for sig ganske rigtigt, men det gjør alligevel en uhyre Forskjel, om Platon til Stadighed betoner den ene eller den anden Side af Sagen. Naar han i «Timæos» (p. 29 C—D) er naaet til at slaa sig tiltaals med Sandsynligheder, saa er dette et Træk af saa stor Betydning, at det i Sammenligning hermed er ret ligegyldigt, at han i Theorien endnu holdt fast ved, at Vished er værdifuldere end Sandsynlighed. Forfatteren indrømmer selv (S. 52), at Interessens Tyngdepunkt («the emphasis and center of interest») hos Platon skifter fra Dialog til Dialog, medens «Læren» stadig forbliver den samme. Men hermed har han ogsaa gjort en Indrømmelse, hvis Rækkevidde er større, end han troer.

Endelig gaaer Forfatteren saa vidt at hævde, at Platon i «Lovene» ikke fremsætter en Lære, der er væsentlig forskjellig fra Læren i «Staten», og erklærer det for ikke vanskeligt at tilvejebringe Harmoni imellem disse to Værker (S. 85). I Virkelig-

heden er Platons Aandsretning undergaaet den samme Forandring med Hensyn til de praktisk-politiske Forhold som med Hensyn til de philosophiske Theorier. Han opgav ikke helt det Ideal, som han fremstillede i «Staten», men da han blev klar over dets Uigjennemførlighed, slog han ind paa en ny Vej, som han ansaae for fremkommelig, medens Idealet kun beholdt theoretisk Betydning. I det 7de Brev p. 337 D—E siger han selv tydeligt nok, hvordan Forholdet er[1].

Der kunde endnu være mangfoldige Punkter at fremdrage, hvor Shorey's Raisonnementer ikke holde Stik. Men hellere vil jeg til Slutning omtale et Par Punkter, hvor hans Tankegang bør billiges. At han i sin Antipathi mod enhver «genetisk» Opfattelse af Platons Philosophi ganske forkaster alle Hypotheser angaaende «Statens» Opstaaen af oprindelig heterogene Bestanddele, hænger sammen med hans korrekte Opfattelse af Platons Dialoger som dramatiske Kunstværker, hvor Platon ikke selv bestandig fører Ordet og fremlægger Alt, hvad han veed eller mener. Ligesaa fortjenstfuldt er det, at han ganske seer bort fra Theorierne om, at Platon under de ældre Sophisters Maske fremstiller sine egne Modstandere og polemiserer imod dem; selv om der kan ligge meget Sandt til Grund for de Iagttagelser, nyere Forskere have gjort i denne Retning, har han dog Ret i, at man ved at indlade sig for stærkt herpaa, vanskeliggjør Opfattelsen af Platons egne Anskuelser (S. 4, Anm. 4). Dog hindrer dette Standpunkt ham ikke i at benytte Hentydninger til Skrifter af Platons Samtidige med chronologisk Formaal. Glædeligt er det saaledes, at han anerkjender (S. 71), at Platon i «Phædros» p. 267 A stikler til Isokrates's «Panegyrikos» § 8, uagtet disse Steder i Reglen ignoreres af dem, som undersøge Forholdet mellem Platon og Isokrates.

Det kan da ikke nægtes, at der er megen Belæring at hente i Shorey's Arbejde, og at det indeholder mange Sandheder, som Enhver, der giver sig af med Studiet af Platons Dialoger, har godt af at lægge sig paa Hjertet; men i Hovedsagen maa dog saavel dets Methode som dets Tendens betegnes som forfejlede.

Hans Ræder.

---

[1] Om Brevenes Ægthed, som tidligere almindelig benægtedes, men i de sidste Aar har fundet mange Forsvarere (se navnlig Ed. Meyer: Geschichte des Alterthums V passim), er jeg ganske overbevist. Shorey udtaler sig ikke herom, men er ellers i en prisværdig Grad fri for Anfægtelser i Ægthedsspørgsmaal.

William Shakespeare, The Tragedy of Macbeth. Med Indledning og Kommentar af *N. Bøgholm* og *Otto Madsen*. København 1903, Det Nordiske Forlag. 165 Sider.

Til denne dansk-kommenterede Macbeth-Udgave knytter sig den særlige Interesse, at den bl. a. (og vel fortrinsvis) er beregnet paa det kommende Gymnasiums nysproglige Linie.

Hvorledes denne end kommer i Stand, vil Shakespeare være mest selvskreven blandt de Forfattere, der kan blive Tale om at læse, i hvert Fald for saa vidt Engelsk bliver et Hovedfag. Med de Forkundskaber, Gymnasiet antagelig faar at bygge paa, og det Timetal, der maa tillægges et Hovedfag, bør et af Shakespeares betydeligste Skuespil kunne læses uden urimeligt Besvær og med godt Udbytte paa et temmelig sent Trin, hvor man har Lov at forudsætte, at Eleven er vel hjemme i almindelig moderne Engelsk. Det er da af væsentlig Betydning, at man har en vel udarbejdet Kommentar, ved hvis Hjælp Læsningen kan foregaa hurtigt nok til, at Helheden ses og tilegnes, uden at nogen Enkelthed lades uforstaaet, og saaledes at den sproglige Kundskab udvides og uddybes, navnlig ved stadig Omsætning fra ældre til moderne Sprogform.

Det kan straks fremhæves, at Udgiverne af den foreliggende Macbeth-Kommentar har lagt stor Vægt paa stadig at oplyse Forskellen mellem ældre og nyere Sprogbrug og at jævnføre de gammeldags Udtryk med tilsvarende Udtryk i det moderne Talesprog. Da dette helt igennem er gjort med sikker Kyndighed og efter en stor Maalestok, er Bogen allerede derved værdifuld, selv om Jævnførelsen hist og her kunde have været foretaget i endda større Udstrækning. Anm. vilde have sat Pris paa, om alle Omskrivninger af de dunklere Steder havde været p a a E n g e l s k, hvori man vilde have haft en yderligere Støtte for en gennemført Omsætning til moderne Engelsk, og hvorved Valg af Undervisningsmetode dog ikke foregribes. I det hele bør man vist gøre alt muligt for at vænne Eleverne paa Gymnasiets øverste Trin til at bevæge sig i det fremmede Sprog, hvor det kan ske uden at berede nye Vanskeligheder; og dette er formentlig Tilfældet, naar man giver Tekstforklaringer i en omhyggeligt beregnet, pædagogisk afpasset Form paa det fremmede Sprog. Men selv uden dette er den foreliggende Bog et udmærket brugbart Hjælpemiddel til Opnaaelse af Undervisningens sproglige Formaal.

For at tjene Undervisningens øvrige Formaal bør en Kommentar give Eleven netop de Oplysninger, han har Brug for eller Nytte af, med videnskabelig Nøjagtighed og i en klar, soigneret Form samt undgaa de hos visse Fortolkere optrædende Spidsfindigheder, kedelige Selvfølgeligheder, brede Aproposer og andre Overgreb mod Læserens sunde, kritiske Sans, som let etablerer et fjendtligt Forhold mellem Eleven og hans Kommentar i Stedet

for at fremkalde det rette, tidsbesparende Tillidsforhold. I disse Henseender kan det siges, at den foreliggende Kommentar som Regel træffer det rette paa en heldig Maade, og de i det følgende indeholdte Anker vil i det væsentlige betegne Undtagelser fra Reglen, Mangler som let lader sig rette. — Hvad selve Fortolkningen af Teksten angaar, kan man ikke for en saa gennemkommenteret Forfatters Vedkommende, som Sh. er, vente at træffe noget egentlig nyt. Alle vanskelige Steder er imidlertid forklarede; undertiden gives de forskellige Forklaringsmuligheder, ellers er der gerne truffet et skønsomt Valg imellem dem. At der altid hos Sh. er Steder, der slet ikke lader sig forklare med nogen Rimelighed, saaledes som her III 1, 130: *the perfect spy o' the time*, kan jo ikke lægges Udgiverne til Last.

Nogle enkelte urigtige eller tvivlsomme Forklaringer kan anføres. (I Henvisningerne bruges den gængse (Globe) Numerering, som Udg. — ret upraktisk — ikke har anvendt, skønt de et Par Steder i Kommentaren forudsætter den.) Til I 1 siges, at «Heksene selv faar Navn efter deres Aander». Hvorledes det? Heksene svarer jo kun paa deres tjenende Aanders Kald. Den i I 2 (*Saint Colme's Inch*) nævnte Helgen er ingen Columbus; han hedder vist St. Columba. S. 129 kaldes han ved begge Navne. At Macbeth's Ord I 3: *the thane of Cawdor lives* skulde skyldes en «senere Bearbejder», fordi *Cawdor* i I 2 er nævnt som den af M. selv overvundne Forræder, maa betvivles. Snarere ligger Fejlen i I 2, hvilken Scenes Ægthed i dens foreliggende Skikkelse ikke kan fastholdes. Ved I 3, 109 anføres (til Oplysning om Brugen af *who*) det Shakespeareske Citat: *who steals my purse steals trash*, der oversættes: «Hvem der tager min Pung faar Klø»! Denne Fortolkning er højst mærkelig. Som det af *Othello* III 3, 155 ff. kan ses, er Meningen aldeles utvivlsomt: Den der stjæler min Pung, stjæler kun noget værdiløst Tøjeri (hvorimod den, der stjæler mit gode Navn, gør mig virkelig fattig). Hvorfor skal *Genius* i III 1, 56 være omtr. lig «Personlighed»? hvorfor ikke ligefrem «Genius» (Skytsaand el. lign.)? Macbeth sammenligner jo sin og Banquos «Genius» med Antonius' og Cæsars, til hvilke der tydeligt sigtes i det omtrent samtidige *Ant. & Cleop.* II 3. At den «tredje Morder» i III 3 skulde være Macbeth selv, udelukkes næsten ved dennes Ord i III 4, 21: *Then comes my fit again: I had else been perfect etc.*

Utydeligheder eller Unøjagtigheder forekommer undertiden, saasom S. 121: Hecate, «der optræder som Maanegudinde og Skovgudinde, er Heksenes øverste Fører». Hvor optræder H. i disse Egenskaber? S. 146: «Mumiesaft var paa den Tid et meget alm. Lægemiddel». Paa hvilken Tid? Mon Sh., som angivet S. 123, lader sine Personer spøge i Øjeblikke, hvor de er i stærk Sindsbevægelse, for at de derigennem .... kan vinde

Lettelse? S. 137 staar der: «sy en Falks Øjne til (naar de afrettedes)», og S. 160: «*oblivious* 1) glemsom: .... 2) = glemme». Meningen forstaas, men er ikke net fremsat. Tydelig er heller ikke den i øvrigt af mange brugte Udtryksmaade «Forbindelser som *this our*» (S. 146), ligesaa S. 107: «*Corporal* (legemlig) bruges i Forb. som *corporal punishment*». Hvilke Forbindelser er det saa? tænker Eleven modløs. Adskillige mindre Pletter lig de anførte skyldes vel blot nogen Uagtsomhed (ligesom den «klassiske Etymologi» S. 146); de burde ikke forekomme, men de kan jo let fjernes.

Trivialiteter er ikke helt undgaaede. S. 114 oplyses, at Svalen kaldes *guest of summer*, fordi den er Trækfugl, S. 122, at Uglen til alle Tider har været betragtet som uheldvarslende. Ogsaa om Ravnens Skrig, Pindsvinet, Maaneformørkelser og pludselige Smerter har Udg. det og kun det at oplyse, at de er «uheldvarslende», hvad der virkelig fremgaar af Sammenhængen paa Stedet. Overhovedet er det ikke godt, naar Eleven træffer tomme Selvfølgeligheder i sin Kommentar. Det samme maa gælde afsvækkende Oversættelser, hvor den ordrette Opfattelse baade giver god Mening og det rette kraftige Billede, saasom S. 102: *carved out his passage* (oversat «banede sig Vej»). Alt for tydelige Paapegninger er næppe heller gavnlige. Læseren vil f. Eks. selv opdage, at i I 7, 1 «*done* 1ste Gang bet. «færdigt», 2den Gang «gjort»»; det er vel just i slige Ting, Elevens Selvvirksomhed skal gøre sig gældende; her behøves just Opmærksomhed og Omtanke, og dem skal Kommentaren forudsætte. Hvad Eleven selv kan og har Glæde af at se og opdage, eller hvad Læreren kan eksaminere frem paa staaende Fod, har ikke hjemme i Kommentaren, og de intelligentere irriteres af den alt for emsige Pegefinger. Som typisk Eks. paa et Pegefinger-Misbrug, der ret hyppigt forekommer i Bogen, kan anføres den til IV 3, 50 knyttede Note: «Malcolm stoler endnu ikke rigtig paa Macduff og forstiller sig derfor». Det er dog mildest talt Synd at spolere dette prægtige Optrin ved en utidig Iver for at komme først med Hemmeligheden. Digteren løser jo selv Gaaden paa rette Sted. Der er adskillige Overflødigheder af samme Art. Endelig tror Anm., at Elever bør forskaanes for filosofisk-æstetiserende Udredninger, navnlig naar der bliver Tale om «poetisk Retfærdighed» (S. 137), «det ondes Sejr» (S. 101), «det ydre Udtryk for Macbeths inderste Tanker» (S. 104) o. dsl. Her vil man føle sig paa gyngende Grund. Skulde den Slags Noter endelig medtages, kunde de jo paa en eller anden Maade betegnes som noget, der i Skolen kan overspringes. Saaledes har Udg. meget rigtigt gjort med deres fortrinlige sproghistoriske Oplysninger, der for Resten vel af og til ogsaa kan komme til Nytte i Gymnasiet.

Til Kommentaren er føjet en Liste over samtlige Argumenter vedrørende Stykkets Affattelsestid og en i Sammenligning hermed

stifmoderligt behandlet Redegørelse for det ret vigtige Emne: Versifikationen. Udg. benytter de fra de klassiske Sprog nedarvede Betegnelser «Jambe» og «Trokæ» uden at definere dem nærmere i Overensstemmelse med et moderne Sprogs Væsen. Følgen heraf er, at Blankversets Natur, der beror paa en vis Afveksling mellem relativt svagere og stærkere Stavelser af mindst 4 Styrkegrader, ikke fremgaar med den fornødne Klarhed. Den vage Sætning (S. 99) «I Stedet for fem jambiske Fødder kan Trykket falde paa første Stavelse i Versefoden, og vi faar saaledes en Trokæ» giver baade en ufuldstændig og utydelig Forklaring af Blankversets regelbundne Variationsevne. Helt uforsvarlig synes Antagelsen af «trokæiske» Blankvers-Linier; Verset *Told by an idiot full of sound and fury* er jo et «jambisk» Vers med Omstilling i første «Fod»; naar Udg. hævder andet, befinder de sig formodentlig i Afhængighed af Warwick-Udgaven. Hist og her i Kommentaren finder man spredte Enkeltbemærkninger om metriske Uregelmæssigheder; de synes ret tilfældige. Og dog var der Anledning til at give Begynderen en grundig Vejledning i Shakespeares Versifikation, ikke mindst under Hensyn til de Ulemper, som netop medføres for den metriske Opfattelse ved den vistnok temmelig fordærvede Tilstand, hvori den egentlige Introduktionsscene i «Macbeth» er overleveret. Metrikkens Behandling udgør vel nok Bogens mindst tilfredsstillende Parti.

I Indledningen meddeles alt fornødent Stof til Oplysning om Shakespeares Liv og Digtning, ganske godt sammenarbejdet og fornøjeligt fortalt, om end Fremstillingen maaske hist og her er lidt svævende og udflydende og et og andet slipper ind, som strengt taget ikke kommer Sagen ved, saaledes S. 5 nogle Linier om Dronning Elisabets personlige Egenskaber. Ved at anvende en noget knappere Form kunde Udg. f. Eks. have faaet Plads til et Referat af Dramaets Kilde, Krønikens to Beretninger om Kongerne Duncan og Duffe; det var baade interessant og tankevækkende.

Udstyrelsen af Bogen er god, men Noternes Anbringelse samlet efter Teksten er ikke praktisk; de maatte hellere foreligge i et Hefte for sig.

Alt i alt maa denne Macbeth-Udgave betegnes som et paalideligt og dygtigt Arbejde, hvis Mangler ikke i nogen væsentlig Grad forringer dens Brugbarhed, og hvis Fortrin fremfor andre Kommentarer særlig paa det sproglige Felt gør den nyttig for enhver, der vil læse «Macbeth» i Originalsproget. Ufuldkommenheder som de ovenfor paapegede vil den kyndige Lærer letteligt kunne bøde paa, saa at Gymnasiets Elever vil kunne bruge Bogen uden Ulemper og være særdeles vel tjente med den.

Horsens, i Februar 1904.

V. Østerberg.

Finnisch-ugrische Forschungen. Zeitschrift für finnisch-ugrische Sprach- u. Volkskunde nebst Anzeiger hrsg. v. *E. N. Setälä* u. *Kaarle Krohn.*

Siden undertegnede (X 107 ff.) anmeldte de to første hæfter af dette fortræffelige tidsskrift, der overalt blev modtaget med den største anerkendelse, er det blevet fortsat i det samme gode spor, som det strax slog ind paa. Foruden at første bind er afsluttet, foreligger nu ogsaa hele andet bind (3 hæfter) og første og andet hæfte af tredje bind. Jeg skal kortelig søge at gøre rede for det væsenligste af indholdet. Kaarle Krohn fortsætter sine undersøgelser angaaende de finske tryllevisers oprindelse (I 3 og II 3) og samme forfatter indleder andet bind med nogle mindeord over Elias Lönnrot i anledning af hundredaaret for dennes fødsel. Med undtagelse af dette og en ret interessant afhandling af Oskar Kallas om indsamlingen af estniske Folkeviser (II 1) er hele det øvrige indhold af selve tidsskriftet af ren sproglig art. En interessant lille artikel af Yrjö Wichmann (I 3) godtgør paa grundlag af materiale fra syrjænsk, at det magyariske og det finske komparationsuffix (magy. *bb*, finsk *mp*) gaar tilbage til det urfinskugriske. Wiklund fortsætter (II 1) sine i første bind paabegyndte undersøgelser over lappisk lydlære, medens Setälä (II 3) som prøve paa et større værk offentliggør nogle sammenlignende studier over finskugrisk lydlære, hvori han paaviser, at det urfinskugriske har haft to č-lyd og to s-lyd. Af interesse for indoeuropæisk lydlære er, at nogle indoeuropæiske laaneord, f. ex. finsk *sata* «hundrede», i urfinskugrisk har haft mouilleret *s*. — De øvrige afhandlinger behandler overvejende laaneord. Tunkelo og Qvigstad skriver om nordiske laaneord i finsk og lappisk (I 3 og II 2), Saxén om skandinaviske stedsnavne i finsk (II 3), Wichmann om samojediske ord i syrjænsk (II 3) og Paasonen om tyrkiske laaneord i ostjakisk (II 2). Endvidere har Mikkola behandlet berøringer mellem finsk og slavisk (II 1) og paavist en række fremmede udtryk for sygdomme og legemlige svagheder (I 3). Setälä og Paasonen har leveret forskellige etymologiske bidrag.

Af stor interesse, ikke mindst for dem der ikke er fagmænd paa dette omraade, er den til tidsskriftet føjede Anzeiger, der paa den fuldstændigste maade orienterer i de finskugriske forskningers tilstand og fremskridt. Der findes her endel længere anmældelser, af hvilke især Krohns anmældelse af et lille skrift af Wiklund om Kalevala (I 3) har interesse for videre kredse. Han protesterer bestemt og ikke uden grund med den opfattelse, at Lönnrot ligefrem skulde have forfattet Kalevala paa grundlag af folkeviser, hvilket har givet anledning til at en tysk bearbejder af Wiklunds skrift har erklæret Kalevala for en mystifikation. Der findes endvidere personalmeddelelser, beretninger om studie-

rejser m. m. og (III 1—2) en fortsættelse for 1901 af den udmærkede bibliografi som bind I bragte. En morsom lille artikel af Gustav Schmidt, der som født tysker deltager i den sproglige redaktion af tidsskriftet, undersøger, om det hedder *der*, *die* eller *das Kalevala*, og giver det sidste fortrinet; til belysning af spørsmaalet anføres exempler paa vaklen mellem artiklerne ved andre lignende fremmedord i tysk.

Det af Setälä i første bind stillede forslag til en almindelig videnskabelig transkription af de finsk-ugriske sprog har fremkaldt en række forskellige mer eller mindre vægtige indlæg, der alle gengives eller refereres. Paafaldende er den afvisende tone, der gaar igennem magyareren Munkácsi's udtalelser, medens andre af hans landsmænd bevidner deres gode vilje til at naa et resultat og erklærer Setäläs system i det hele for antageligt. De indvendinger, der gøres mod det, er heller ikke af nogen nævneværdig betydning. Man kunde ønske, at de forskellige deltagere i diskussionen havde været bekendt med Jespersens synsmaader og hans lydskriftsystem, hvorfra f. ex. betegnelser for længde og tryk sikkert med held vilde kunne overføres til Setäläs lydskrift. Naar enighed er bragt tilveje, maa man med megen forventning imødese opfyldelsen af det løfte, der I 46 er givet om at bringe fonetiske fremstillinger af forskellige finskugriske sprog.

Kr. Sandfeld Jensen.

Kr. Nyrop, Grammaire historique de la langue française. Tome deuxième. Copenhague 1903, Nordiske Forlag. VIII + 453 s.

I vår anmälan af första delen af prof. Nyrops *Grammaire historique* uttalade vi vår förmodan, att detta arbete skulle vinna mycken anslutning bland romanisterna i olika länder. Denna förmodan har visat sig riktig, i det Nyrops bok från alla håll af kritiken mottagits med stor välvilja och på kort tid vunnit en stor spridning. Det är under sådana förhållanden glädjande, att arbetets andra del nu föreligger och ännu mer, att denna del präglas af samma goda egenskaper som den första. Samma klarhet och reda, samma rikedom och fyllighet i innehållet, samma förmåga att afvinna äfven ganska torra frågor intresse, samma lättflytande och eleganta framställningssätt återfinnes äfven här.

Författarens mål är, som han i företalet till första delen angifver framför allt pedagogiskt. Den försiktighet, som iakttages i fråga om formlärans talrika ännu olösta gåtor är därför naturlig och riktig. Författaren påpekar svårigheten men låter i allmänhet läsaren med hjälp af den i slutet af volymen befintliga

bibliografien taga reda på de försök som gjorts att lösa densamma och bilda sig ett omdöme om dessa försöks beskaffenhet. I ett eller annat fall har förf. måhända i onödan frångått denna princip. Så t. ex. i § 547, där förf. — visserligen med ett tvekande »probablement» — ansluter sig till Herzogs hypotes rörande orsaken till substitutionen af *mon* för *ma* framför vokalbegynnande ord. Adjektiven kunna — åtminstone icke enbart — hafva åstadkommit detta resultat, bl. a. af den anledning, att samma företeelse möter i provençalskan, där adjektivets maskulina och feminina former icke sammanföllo framför vokal. Men dylika fall äro sällsynta, och på det hela taget torde man utan tvekan kunna säga, att Nyrops bok gifver en exakt bild af romanistikens nuvarande ståndpunkt i de delar, som här behandlas. De nyaste resultaten äro alltjämt tillgodogjorda, då de befunnits hållbara. De få anticipationer, som göras, äro alltid framställda med vederbörlig reservation.

Formläran omfattar fem böcker behandlande *verben*, *substantiven och adjektiven*, *räkneorden*, *artiklarna* och *pronomina*. Vi skola i det följande i största korthet redogöra för framställningens gång i hvar och en af dessa böcker, här och där med tillfogande af en kritisk anmärkning, som kan synas värd författarens beaktande.

Den första boken börjar med en del förberedande anmärkningar, i hvilka redogöres för de allmänna förändringar, det latinska verbalsystemet uppvisar i sin franska skepnad. Följer så ett kort kapitel egnadt åt accentförflyttningar. Det synes oss oegentligt att, såsom göres i § 11 3°, sammanföra accentföreteelser beroende på ordens lärda karakter med fullt populära. Populära ord på *-iare* visa ju alls ej prof på någon dylik accentflyttning, medan de lärda orden, vara sig af denna eller andra typer, naturligen foga sig efter språkets tendenser. I kap. III behandlas de förändringar stammen undergår med afseende på stamvokalen och den finala konsonanten. Redan här märker man med tillfredsställelse, hurusom författaren med lika mycket intresse omfattar den nutida formlärans egendomliga och ofta föga beaktade företeelser som äldre periodens språkform. Och det må redan nu sägas, att de delar af Nyrops bok, som behandla det nutida språket, äro rika på intressanta och nya iakttagelser. Efter att hafva påpekat verben af typen *parol* — *parler*, hvilka finnas representerade i den modärna franskan i *achète* — *acheter* m. fl., om också analogien äfven nu ofta utjämnar olikheten ss. i *décoll'te* — *décoll'ter* m. fl., öfvergår förf. till på accenten beroende förändringar af stamvokalen samt behandlar slutligen de modifikationer, den finala stamkonsonanten af olika anledningar undergår. I § 27, som behandlar aljndet *e* — *ie*, torde *abregier* vara ett olämpligt exempel. Formen *abriege* var näppeligen vanlig och måste i alla händelser hafva berott på inflytande af *brief*, hvilket inflytande lika väl kunde

drabba infinitiven. I samma stycke borde väl subst. *grief* nämnas jämte *lièvе* och *relief*. I § 29, 2° nämnes *courir* som exempel på verb med afljudet *o* — *eu*. Dock vore väl skäl framhålla, att formerna på *eu* här måste vara analogiska och bildade till typen *eu* — *o* på samma sätt som t. ex. *ceil* — *celer* är bildadt till *peil* — *peler* o. d. Man skulle ju annars få *coure* och *cil*. — I § 35 antager förf. *collocare* > *coucher* representera den regelbundna fonetiska utvecklingen. Trots de motsatta åsikter, som på senare tid af somliga författare uttalats i denna fråga, tro vi fortfarande — och skola på annat ställe motivera denna åsikt — att den protoniska vokalens fall skedde efter den intervokala, tonlösa explosivans öfvergång till tonande och att den regelbundna formen alltså vore **couger*, medan *coucher* torde vara analogiskt ombildadt till *couches* etc. — I följande kapitel redogöres för de förändringar personaländelserna undergått. I § 58 säges i sammanhang med formerna *luisent*, *plaisent* att **lucunt* och **placunt* skulle hafva gifvit **luent* **plont*. Men om *luent* representerar den regelbundna utvecklingen, så gör *plont* det icke. Är *plont* åter den fonetiska formen, så förstår man icke *luent*. Det sista antagandet synes för öfrigt icke stämma med hvad förf. säger i § 60, näml. att *font* synes förutsätta en vulgär form **faunt*. — Kap. V behandlar de olika konjugationstyperna. I § 66, 6° påpekar förf. med rätta särskildt de parasyntetiska bildningarna på *-er* af substantiva. I enlighet härmed hade äfven i § 63, 5° bort framhållas de talrika parasyntetiska bildningarna på *-er* af adjektiva, *égayer*, *relonger*, *attrister* m. fl. I § 71 förvånar man sig öfver att icke finna *ir*-konjugationens inflytande på 1 o. 2 pl. impf. konj. (*-issions*, *-issiez*) omnämndt, men man finner i § 201 att förf. anser dessa formers förklaring för oviss att böra antydas. Att ett inflytande från II konj. föreligger torde väl dock vara ganska säkert, och detta antages såväl af Meyer-Lübke som af Behrens. Den förre påpekar II § 307, som oss synes med rätta, möjligheten af ett inflytande från impf. ind., där ifrågavarande personer hade samma form i I och II konj. I den återstående delen af den åt verbet egnade boken behandlas *infinitiven*, *part. pres.* (och *gerundivum*), *part. perf.*, *pres. ind.*, *pres. konj.*, *imp.*, *impf. ind.*, *perf.*, *imperf. konj.* hvar i sitt kapitel, hvarefter *futurum och konditionalis* studeras gemensamt och det sista kapitlet egnas åt de interrogativa formerna. I § 75 säges, att man vid sidan af inf. på *-oir* finner former på *-re* i *ardoir* — *ardre* . . . *concevoir* — *conçoivre*, *percevoir* — *perçoivre*, *recevoir* — *reçoivre* m. fl. samt att formerna på *-re* antingen gå tillbaka på vulg.-lat. inf. på *-re* eller äro bildade af futurum. I fråga om sammansättningarna med *-cipere*, som ju är den klassiska formen, äro emellertid formerna på *-ceivre* de ursprungliga i franskan, medan de på *-oir* äro senare analogiska bildningar. Sista paragrafen i hvart och ett af de nyss uppräknade kapitlen är egnad åt den ifrågavarende tempus-

formens förhållande till andra tempora. Denna praktiska anordning, som ibland förtjenat ett mera detaljeradt utförande, bör framhållas såsom varande till god hjälp vid studiet af konjugationssystemet. I § 102, 11° hade förf. i enlighet med sin lofvärda vana att angifva sammansättningar eller härledningar, i hvilka en såsom självständig utdöd form kvarlefver kunnat påpeka adj. *souffreteux* < *souffraite* < *suffracta*. I § 111 uppräknar förf. en del part. perf. som i franskan bibehållits såsom subst., adj. eller prep. Denna förteckning synes oss något heterogen. *Cursum* var ju redan i lat. subst., *dépens, dépense, réponse, défense, offense* äro ju lärda ord. I synnerhet som listan endast upptager ett litet antal ord, hade det väl varit lämpligast att låta den endast upptaga folkliga ord gående tillbaka på participia. § 116 framkastar förf. den möjligheten att *vois* blifvit *vais* på grund af analogiskt inflytande från *fais*, men det tillhör troligen antalet af de vid denna tid så talrika ord i hvilka *oi* gick till *ai*. § 117 citerar förf. såsom vulg.-lat. form af *debere* i pres. ind. *debo, debes, debet*, etc., hvilket står i strid med § 123, där det heter att «debeo se réduit en latin vulgaire à **deio*». Det synes oss oriktigt att, såsom förf. gör i § 119, 6°, med bestämdhet förklara den i modärnt folkspråk förekommande formen *sons* i 1 p. pl. för en kontinuering af *sumus*. Troligen är den en analogisk bildning efter futurum, liksom *ons* för *avons* hvarom förf. talar i § 123, 2°, Obs. I §§ 128—132 ger förf. en mycket intresseväckande framställning af presensböjningen i modärnt talspråk. — Att såsom förf. gör i § 139, 12° förklara *vincam* > *vainque* ur infinitiven (jfr. § 34) torde icke vara riktigt, då infinitiven själf är en analogisk form, hvars *k* tarfvar förklaring. Meyer-Lübke, II § 163, synes mig tillfredsställande förklara formerna i det han utgår från perf. och part. perf. I § 171 får man icke något klart begrepp om *dedi*-perfekternas fonetiska utveckling. Det synes nödvändigt att med Behrens antaga på dissimilation beroende mellanformer utan *d*: *vendẹi, vendẹsti* etc. Till kapitlet om futurum och kond. må anmärkas, att det visserligen är möjligt att *enverrai* rönt inflytande af *verrai*, men det är lika antagligt, att vi här hafva en rent fonetisk utveckling af *oi* > *ai* och att *err-* är en skrifning (jfr. *vitrum* > *verre* på *voire*).

Andra boken, som behandlar substantivet och adjektivet, börjar med ett inledande kapitel om de reduktioner, latinets kasus, genera och deklinationer undergått i franskan. I § 232, 3° citerar förf. några rester af ablativen, men hvarföre härleda *Poitou* och *Anjou* från abl. och icke från ackusativen, som är den äfven hos ortnamnen vanligen kontinuerade formen? *Pictavum* ger *Poitou* likaväl som *clavum* ger *clou*. Däremot hade kunnat anföras ortnamnet *Fimes*, som synes gå tillbaka på *Finibus* och i så fall väl är den enda populärt kontinuerade ablativen på *-ibus*. Förf. ansluter sig § 251 till Thomas åsikt att *cit* kommer af *civitem*,

hvilket synes fonetiskt oförklarligt. I § 259 förvånas man öfver att finna komparativerna upptagna i det åt substantiverna egnade kapitlet. — Att *sire* endast har vokativisk användning (§ 278) är näppeligen fullt exakt. De båda följande kapitlen behandla numerus och genus och äro båda af synnerligen stort intressse, såsom man alldeles särskildt på detta område kunde vänta, där förf. redan förut skänkt oss förträffliga studier. Mycket välkommen är den noggranna och utförliga framställningen af pluralformernas historia. De olika typerna genomgås ord för ord med kronologiska uppgifter om de skilda formernas bruk. Det ganska svåra kapitlet om sammansatta ords pluralbildning är klart och redigt framställdt, detsamma gäller om de geografiska namnen och de främmande orden. Singularformens förhållande till pluralformen i språkhistoriskt afseende belyses i ett särskildt kapitel, och slutligen ger förf. den vederbörliga framställningen af det talade språket. Här liksom på en del andra håll lemnas instruktiva notiser rörande tillståndet i en del moderna patois. Följer så genusfrågan. Efter några inledande anmärkningar rörande genusbeteckningen i vissa fall öfvergår förf. till en framställning af det historiska förhållandet mellan den maskulina och den feminina formen, särskildt då en af formerna är af fransk, icke latinsk bildning, d. v. s. är uppkommen på analogisk väg. Följer så en detaljerad redogörelse för de fonetiska eller ortografiska förändringar ett ord undergår till följd af genusböjningen, vanlig beroende på stammens slutkonsonant. Tillbörlig uppmärksamhet egnas åt ändelserna *-trix* och *-issa* och den sekundära bildningen *-eresse*. De oföränderliga orden äro behandlade i ett särskildt kapitel och af det talade språkets former får man slutligen en åskådlig bild genom förf.s framställning s. 304—308. — Ett par detaljanmärkningar till dessa kapitel! *Vol-au-vent* upptages § 331 anm. under rubriken *substantif* + *substantif*. Såsom Darmesteter i *Mots composés* framhåller står *vol* här för *vole* och ordet hör till de imperativiska sammansättningarna. I § 388 underlåter förf., liksom någon gång för öfrigt, att som sig bör skilja lärda ord och folkliga. Sålunda är *vil* ett folkligt ord och frånvaron af *e* kan icke lämpligen sammanställas med samma företeelse i *agil*, *difficil*. Äfven *subtil* torde vara ett folkord, i hvilket skrifningen *soutil* latiniserats. Det i följande § omtalade *juste* är naturligen äfven det lärdt och måhända är den från Benoit citerade formen *juz* en analogisk maskulinbildning därtill. I § 395, 1° heter det: »Pour les observations suivantes sur les traits distinctifs des deux genres, il faut se rappeller que D, G, V deviennent sourds à l'état final . . .» Bör vara: D, G appuyés et V. — I det åt komparationen egnade kapitlet kan man icke undgå att ofta fråga sig, om här behandlade frågor verkligen höra till formläran. Gränsen mellan formlära och syntax är ju mycket svår att draga och upphäfves som bekant af somliga författare fullständigt, idet de båda

kapitlen sammanföras till ett. Följer man emellertid, såsom förf., den gamla uppställningen, så synes det mig i föreliggande fall mest konsekvent att i formläran endast upptaga de kontinuerade resterna af det latinska komparationssystemet. De nya analytiska komparativuttrycken tillhöra synes det mig syntaxen lika väl som de prepositionsuttryck, som ersatt de gamla kasusformerna. Likaledes tro vi att partitivartikeln bort öfverflyttas till syntaxen. Den uppvisar ju inga nya former. Det gäller blott nya funktioner för artikelns former. Äfven på ett eller annat ställa för öfrigt torde anmärkningar af denna art ej sakna berättigande, ehuru hithörande frågor naturligtvis mer än andra kunna vara föremål för delade meningar.

Den femte boken behandlar räkneorden. I anm. till § 495 säges på tal om uttryck sådana som «c'est la cinq-ou sixième fois que vous me faites cela», att det är «par une brachylogie analogue», man säger *vingt-troisième* för *vingtième-troisième*. Men *vingt-trois* uppfattas ju som *ett* räkneord och ordinalsuffixet hör till hela ordet, som det också bör vidfogas, medan i det förstnämnda fallet logiken skulle kräfva dess upprepande. — Nästa bok handlar om artiklarna. Äfven här kan man vara af olika åsikt om själfva anordningen af materialet. För vår del anse vi, att det varit naturligast att icke behandla artiklarne i en särskildt bok utan att, såsom de flesta grammatici göra, låta dem ingå i de åt pronomina och räkneorden egnade böckerna.

Till den sista boken, hvars fem kapitel behandla de personliga, possessiva, demonstrativa, relativa och interrogativa samt indefinita pronomina skola vi blott göra en anmärkning näml. mot de tvänne sista momenten i § 578. Förf. säger här att *quelconque* och *quiconque* representera lån af latinets *qualiscumque* och *quicumque*. Såsom Meyer-Lübke påpekar II § 570 och såsom Pietsch visar i sin afhandling äro de ifrågavarande pronomina franska nybildningar och kunna närmast karaktäriseras såsom stelnade former af *quel que oncques*, *qui que oncques*. I fornfranskan böjdes det andra ledet såsom förf. också påpekar. Men de latinska formerna hafva gått förlorade.

Formläran liksom syntaxen åtföljes af en till de resp. paragraferna hänvisande bibliografi och afslutas med en utförlig *table analytique*.

Paris 27 Januari 1904.

Erik Staaff.

